

574 / 2
2009

ՀԱՅԿԱՅԻՆ

ANALEBI

2009 №4

ანალები

ისტორიის, ეთნოლოგიის, რელიგიის
შესწავლისა და პროპაგანდის
სამეცნიერო ცენტრი

ANALEBI

SCIENTIFIC CENTRE FOR STUDIES
AND PROPAGANDA OF HISTORY,
ETHNOLOGY AND RELIGION

თბილისი
2009

ჟურნალის „ანალები“ რედაქტორები:

აკად. დ. მუსხელიშვილი (მთავარი რედაქტორი)
აკად. მ. ლორთქიფანიძე
დოქტ. რ. სუნი (ჩიკაგო, აშშ)
დოქტ. გ. კოსაყი (მარბურგი, გერ)
ი.მ.დ. ა. ბენდიანიშვილი
ი.მ.დ. მ. სამსონაძე
ი.მ.დ. ნ. ხაზარაძე
ი.მ.დ. ნ. ვაჩნაძე
ი.მ.დ. ნ. ბრეგაძე
ფ.მ.დ. ნ. სულაგა
ი.მ.დ. ა. დაუშვილი (პასუხისმგებელი რედაქტორი)

ჟურნალი გამოსაცემად მომზადდა ისტორიის, ეთნოლოგიის, რელიგიის შესწავლისა და პროპაგანდის სამეცნიერო ცენტრის საგამომცემლო ჯგუფში „მემატიანე“.

კომპიუტერული უზრუნველყოფა მ. ბუტიკაშვილისა

© ისტორიის, ეთნოლოგიის, რელიგიის შესწავლისა და პროპაგანდის სამეცნიერო ცენტრი

საავტორო უფლებები დაცულია

ISSN 1512-343X

„ერის ღაქუმა ღა გათახსირება მამინ
ინყება, როჯა ერი, თავის საყბეფუროდ,
თავის ისტორიას ივინყებს“.

ილია

დაბადებიდან 80 წელი შეუსრულდა თვალსაჩინო ქართველ მეცნიერს, კოლხური ცივილიზაციის საუკეთესო მკვლევარს, ღირსეულ მანდილოსანს და ჩინებულ პიროვნებას, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორს **მერი ინაძეს**. ისტორიის, ეთნოლოგიის რელიგიის შესწავლისა და პროპაგანდის სამეცნიერო ცენტრის ხელმძღვანელობა და ყველა თანამშრომელი გულით ეულოცავთ მას ამ სახელოვან იუბილეს და ვუსურვებთ ჯანმრთელობას და შემოქმედებით სიხარულს. ქვემოთ ვაქვეყნებთ ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოების ოფიციალურ მილოცვას.

ღრმად პატივცემულო ძალბატონო მერი!

ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოება გულითადად გილოცავთ თქვენ, დეაწლმოსილ ქართველ მეცნიერს, საქართველოს ძველი ისტორიის თვალსაჩინო მკვლევარს, უმწიკვლო მოქალაქეს, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორს, აკადემიკოსს სიმონ ჯანაშიას სახელობის პრემიის ლაურეატს, ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოების აქტიურ წევრს – დაბადების 80 წლისთავს!

ძალბატონო მერი! თქვენმა ფუნდამენტურმა მონოგრაფიებმა: „Причерноморские города древней Колхиды“, „აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ბერძნული კოლონიზაცია“,

22862

„ძველი კოლხეთის საზოგადოება“, კოლხეთის ძველი ისტორიისა და კულტურის სხვადასხვა ასპექტის კვლევისადმი მიძღვნილმა, არაერთი ახალი კონცეფციის, ჰიპოთეზის ამსახველმა ათეულობით სამეცნიერო ნაშრომმა XX-XXI საუკუნეთა ქართულ, და არა მხოლოდ ქართულ, ისტორიოგრაფიაში ღირსეული ადგილი დიდი ხანია დაიმკვიდრა. შემთხვევითი არ იყო, რომ თქვენი ერთ-ერთი მონოგრაფიის რეცენზენტმა „საქართველოს რესპუბლიკაში“ გამოქვეყნებულ წერილში მას „ძველი კოლხეთის ახალი სიცოცხლე“ უწოდა. ეს მშვენიერი სიტყვები მთელ თქვენს მდიდარ სამეცნიერო მემკვიდრეობაზე სავსებით კანონზომიერად ერცელებოდა. თქვენი გამორჩეული ხელწერა ისტორიოგრაფიული ხასიათის ნარკვევებშიც მრავალგზის გამოვლინდა. „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია“ არაერთი ორიგინალური სტატიით გაამდიდრეთ.

პირად ურთიერთობაში მოკრძალებულმა, გულისხმიერმა, მიმტვევებელმა საქართველოს ძველი ისტორიის გამყალბებელ მავანთა და მავანთა მიმართ მკაცრი კრიტიკული დამოკიდებულება, უფრო მეტიც, უკომპრომისობა, სადისკუსიო საკითხების ღრმა ცოდნაზე დაფუძნებულ თქვენს რეცენზიებში მრავალგზის დაადასტურეთ.

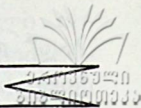
ქალბატონო მერი! მეცნიერთა რესპუბლიკურ, საკავშირო და საერთაშორისო ფორუმებზე წაკითხული, ღრმა მეცნიერულ კვლევა-ძიებაზე დაფუძნებული, არაერთი სიახლით გაჯერებული მოხსენებებით თქვენ ქართული საისტორიო მეცნიერება არაერთგზის ასახელებთ. როგორც საქართველოს ისტორიაში სადისერტაციო ორი საბჭოს წევრმა, სამეცნიერო ხელმძღვანელმა, ოპონენტმა, ექსპერტმა, კონსულტანტმა, თქვენ არაერთ ახალგაზრდა არქეოლოგს, ისტორიკოსს დაულოცეთ გზა დიდი მეცნიერებისაკენ.

ქალბატონო მერი! ერთგული მეგობარი და კოლეგა, თქვენ, კეთილშობილების, ცოდნის უშურველად გაცემის, სხვათა მხარში დგომის მისაბაძი მაგალითი ხართ. თქვენი მეგობრებისათვის დღესაც ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტში ბატონ გიორგი მელიქიშვილთან ერთად დაფუძნებული ძველი ისტორიის განყოფილების „პირველ ქალბატონად“, „ქალღეთაე-

ბად“ რჩებით! ბატონ ედიშერთან ერთად შექმნილ ბრწყინ-
ვალე ქართულ ოჯახს, სახელოვან შვილებსა და შთამო-
მავლობას დღესაც ბურჯად უდგახართ!

ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს სა-
ისტორიო საზოგადოება თქვენი ყველა ჩანაფიქრის აღსრუ-
ლებას, ახალ შემოქმედებითი ძიებებით მონიჭებულ სიხა-
რულს და დღეგრძელობას გისურვებთ!

*ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის
საქართველოს საისტორიო საზოგადოება*

მიხეილ სამსონაძე

ანტიქართული ისტერიის გაღვივების პოლიტიკური
მოდელები – რუსული ბოგოდაცხენების სასტიკი სილუპები
საქართველოს ცაზე

„...რადგან თავია სიცრუე ყოვლისა უბედობისა“

შოთა რუსთაველი

ა. წ. 27 იანვარს ინტერნეტში გამოქვეყნდა ვინმე ა. ეპიფანცევის დაწერილი სტატია: „Политическая модель выживания Грузинского государства“. 23 თებერვალს კი მას მოჰყვა მისივე მეორე ქმნილება: „Лучший вид на этот город если сесть в бомбардировщик. К полемике по поводу модели выживания грузин“. წინამდებარე პასუხი იწერება არა ეპიფანცევისათვის, არამედ ინტერნეტის იმ მკითხველთათვის, რომლებიც იმდენად გულუბრყვილონი ან პოლიტიკურად ზომბირებულნი არიან, რომ შეიძლება დაიჯერონ მისი მავნე „მოდელის“ უაზრო შინაარსი, რომელზეც ქვემოთ გვექნება საუბარი.

იმისათვის, რომ მკითხველმა ნათლად შეაფასოს აღნიშნული მოდელის რაობა და დანიშნულება, მიზანშეწონილია მოკლედ ჩამოყალიბდეს მისი ძირითადი შინაარსი:

1. საქართველო უცხო ქვეყნების ბატონობის ქვეშაა, იგი არ არის დამოუკიდებელი. ავტორისათვის მნიშვნელობა არა აქვს უცხო სახელმწიფოს ბატონობის ჩამოყალიბების გზას: თავს მოახვიეს, თუ თავისი ნებით დაემორჩილნენ. რაკი “ნაღვალის” აეკარგის გარკვევის უსიამოვნო შრომა ვიკისრეთ, აქვე აღვნიშნავთ, რომ ქართველებს სხვა ქვეყანა ან სხვა ქვეყნები თავისი ნებით არასოდეს მოუწვევიათ. ისინი უთანასწორო, სისხლისმღვრელ ომებში ახერ-

ხებდნენ ამგვარი პოზიციის დაკავებას. ეს აზრი ავტორს, ჩანს, რუსეთის ისტორიის მაგალითით გაუჩნდა: რუსული მატიანეების მიხედვით, ეს ნოველოდელმა სლავებმა მოიწვიეს ვარიანთა რაზმების მეთაურები: რიურიკი, სინეუსი და ტრუვორი თავიანთ ქვეყანაში ბატონად და წესრიგის დასამყარებლად. გავაგრძელოთ “მოდელის” შინაარსის განხილვა.

2. ძალაუფლების წარმოქმნის ბუნების მიუხედავად, საქართველოს მმართველი ზედაფენა პრაქტიკულად მთლიანად უცხოელი ბატონის მხარეს დგება, მაქსიმალურად ერწყმის მას და ახდენს მისდამი მიმიკრირებას. ცდილობს აჩვენოს, რომ ისინი ძალიან ჰგვანან მას და მისი ინტერესებით ცხოვრობენ. იმავე პროცესს, ნაკლები შესაძლებლობის გათვალისწინებით, გამოხატავს მთელი ქართველი ხალხი. ამ მოქცევით ემლიქვნელებიან “მფარველებს” და აჩვენებენ, რომ ისინი არა მარტო მოკაცშირეები ან ვასალები არიან, არამედ ბატონების ნაწილი, მისი საუკეთესო მეგობრები, ისინი ისეთები არიან, როგორიც ის – დამპყრობელი.

3. მფარველის ძალაუფლებაში ყოფნის მთელ პერიოდში, საქართველო ამ პოლიტიკას თავისი ფინანსური, ტერიტორიული და სხვა სარგებლის მისაღებად იყენებს, რაშიც სხვასთან შედარებით მეტ წარმატებას აღწევს.

ქართული მხარის და მისი ბატონების (დამპყრობლების) ინტერესები ეპიფანცევის “თვალსაზრისით” ერთმანეთს ემთხვევა, ე. ი. ორივე მხარე კმაყოფილია. არ არსებობს არა თუ ეროვნული ბრძოლა, არამედ კლასთა შორის თანხმობა და ერთსულოვნებაც სახეზეა. და ეს იდილია გრძელდება მანამ, ვიდრე ბატონი (მფარველი, დამპყრობი) დასუსტებას დაიწყებს. აი, მაშინ კი ქართველები, ჩვენი თეორეტიკოსის რწმუნებით, აჩენენ თავის ნამდვილ სახეს.

ვიდრე მოდელის ამ მონაკვეთს შევხებოდეთ, აღვნიშნავთ, რომ ავტორისავე მტკიცებით, განსახილველი „მოდელი“, რომელზეც ჩვენ ქვემოთ გავაგრძელებთ საუბარს, მარტო ქართველებს კი არ ახასიათებთ, არამედ ყველა დაპყრობილ ხალხებს, მათ შორის, ცხადია, რუსებსაც, როცა ისინი დამპყრობელთა უღელში გმინავდნენ, იმ გან-

სხვაგვებით, რომ ქართველები თავიანთი უნარისა და ნიჭის შესაბამისად, ამას სხვაზე უკეთ აკეთებდნენ.

4. დროთა განმავლობაში ბატონი (დამპყრობი) ტყეობა და მისი სისუსტე ქართველთა ინტერესებზე მოქმედებს, რადგან ზრდის მის და მის ფრთებქვეშ შეფარებულთა დისკომფორტს უცხოთა თავდასხმებისა და სხვა სახით. მეორე მხრივ, იგი კარგ შანსს იძლევა, ქართველებმა ხელი მოითბონ ბატონის საკუთარი ან მის კონტროლქვეშ მყოფი ტერიტორიებისა, ან რესურსების ხარჯზე, მაგრამ საამისოდ მათ ძალები არ ჰყოფნის და ამიტომ...

5. საქართველო დაუყოვნებლად, აქტიურად და ინიციატივიანად იწყებს ახალი ბატონის ძებნას. პირველად ამას იწყებს უფრო მეტად ნაფერები და ნასარგებლები ქართველი დიდკაცობა, მერე ქართველების დანარჩენი ნაწილიც.

6. ისინი იწყებენ საყვედურებს და ჩივილს ძველ ბატონზე, ავრცელებენ მასზე საშინელ ხმებს, აძაგებენ, იგონებენ მის მფარველობაში ყოფნის მძიმე ამბებს: ერთდროულად კი ქებას ასხამენ ახალ კანდიდატს, აჩვენებენ, როგორი აღფრთოვანებული არიან მისით, საუბრობენ იმაზე, თუ როგორ ჰგვანან ისინი ერთმანეთს და გზადაგზა ცდილობენ მას დაემსგავსონ, მისი შეფერილობა მიიღონ.

7. და აი, ახალ ბატონთან კავშირი შეიკრა. ხელისუფლება და ხალხი ზეიმობს. გარანტიების მიღების შემდეგ, ქართველები მომენტალურად იწყებენ ტერიტორიების მიტაცებას, რომლებიც მანამდე ძველ ბატონს ეკუთვნოდა. აჩვენებენ ძველი ბატონისადმი ზიზღს და უდიერ დამოკიდებულებას. ამავე დროს, ცდილობენ განამტკიცონ მეგობრობა ახალ ბატონთან (მფარველთან) და აჩვენებენ მას სრულ ლოიალობას, მისით აღფრთოვანებას, მასთან თავის მსგავსებას.

ამრიგად, ეპიფანცევის მიერ შეთხზული ციკლი დამთავრებულია.

სრულიად ნათელია პასკვილის დაწერის მთავარი მიზეზი ის არის, რომ კოლონიური უღლისაგან თავდახსნილმა ქართველმა ხალხმა დამოუკიდებლად დაიწყო თავისი ბედის განგება. ჩანს, ველიკორუსული შოვინიზმის

სინდრომით გაუქვნილობა რუსული საზოგადოების ერთმა ნაწილმა, რომლის რიგებში, ჩვენი ავტორიც იწონებს თავს, ვერ აიტანა რუსეთის ყოფილი სატელიტის ამგვარი „სითამამე“ და მისი დასჯა გადაწყვიტა.

ნიშანდობლივია, რომ რუსეთის ყოფილმა კოლონიამ მაშინ აქცია ზურგი, განუდგა მეტროპოლიას და არ ისურვა მის ქვეშევრდომად ყოფნა, როდესაც რუსეთი მსოფლიოში, როგორც სტრატეგიულად, ისე ეკონომიკურად ერთ-ერთი უძლიერესი ქვეყანაა. ეპიფანცევის თეორიის მთავარი პოსტულატის მიხედვით კი, სრულიად საწინააღმდეგოდ უნდა მოქცეულიყო: მას უნდა მოფერებოდა, ფეხქვეშ გაგებოდა (რუსი შოვინისტების სურვილის შესაბამისად) და მისი დახმარებით ბედნიერად უნდა ეცხოვრა. რაკი ასე არ მოხდა, „აშკარაა, რომ ავტორის მიერ თეორიულად შეთითხნილი ე. წ. „მოდელი“ პრაქტიკაში არ მართლდება, პირველივე გამოცდისას იშლება, ე. ი. ყალბია, როგორც მთელი დანარჩენი ქმნილება.

განსახილველი „ნადგავის“ გაცნობა გვარწმუნებს, რომ მისი მიზანია საქართველოს და ქართველი ხალხის სრულიად დაუმსახურებელი ლანძღვა, შეურაცხყოფა, დამცირება, მისი წარმოჩენა უდიდეს, უმაღლეს, მდაბალ მასად, რომელიც მზად არის ყოველგვარი სისაძაგლის ჩასადენად და ამიტომ დედამიწის ზურგზე არსებობასაც კი არ იმსახურებს. ამგვარი იდეოლოგია ფაშისტური რწმენისთვისაც კი უცხოა, XXI საუკუნის ცივილიზებული საზოგადოებისთვის ხომ საერთოდ გაუგებარია, რადგან მთელი ხალხის გენოციდის დაუფარავი მოწოდებაა. ყოველივე ეს კი იქითკენაა მიმართული, რომ გაამართლოს და ერთგვარად კანონიერი სახეც კი მისცეს საქართველოსადმი რუსეთის დამოკიდებულების 190-წლიან ეპოქას: არაადამიანურ კოლონიალურ ჩაგვრას, სახელმწიფოებრიობის მოსპობას, ანექსიას, ოკუპაციას, ქართველთა ძალდატანებითი გარუსების იმპერიულ პოლიტიკას, რომელიც არნახული სისასტიკით ხორციელდებოდა, გაამართლოს ყოველგვარი დემოკრატიული მისწრაფების დახშობა, აღკვეთოს მსოფლიო ცივილიზაციასთან ზიარების ყოველგვარი მცდელობა და ა. შ., რამაც ქართველი ხალხის არაერთი უკმაყოფილება,

პროტესტი, აჯანყება გამოიწვია, რომლებიც მეტროპოლიის მიერ სისხლში იქნა ჩახშობილი. დღეს კი დაასაბუთოს საქართველოზე რუსეთის მიერ განხორციელებული მილიტარისტული ზეწოლა, მიიტაცოს მისი ძირძველი მიწები, რის შედეგად ოკუპანტთა ხელში დამატებით ქვეყნის ტერიტორიების 25 პროცენტი აღმოჩნდა. ხოლო საქართველოს დარჩენილ ნაწილს დაშლისა და განადგურების შავბნელი პერსპექტივით დაემუქროს.

აი, რის გასამართლებლად, დასაკანონებლად და ჰუმანურ აქტად წარმოჩენისათვისაც კი, არის მობილიზებული ა. ეპიფანცევის მთელი ფანტაზია და სიცრუის უღვევი არსენალი. ბავშვიც კი მიხვდება, რომ იგი საქართველოს მიმართ რუსეთის პროფაშისტური პოლიტიკის ნაწილია.

ა. ეპიფანცევის განსახილველი წერილი ორ ძირითად საფუძველზეა დაყრდნობილი. პირველია – უტიფარი და აღვირახსნილი სიცრუე, მეორე კი – ზიზღი ქართველი ხალხის, ერის, სახელმწიფოსადმი აუტანელი სიძულვილი, ყველაფერი არარუსულისადმი, განსაკუთრებით კი – ქართულისადმი.

რამდენიმე მაგალითით შევეცდებით ავტორის შემოქმედების პირველი საძირკველი გამხილოთ.

ერთ-ერთი პირველთაგანი „მოდელში“ სრულიად თავისებური დებულებაა წარმოჩენილი: თითქოს XVIII საუკუნის მეორე ნახევრამდე რუსეთი თავს ძლიერად არ გრძნობდა, ამიტომ საქართველოს (კავკასიის) საკითხი სრულიად არ აღელვებდა, თითქოს არც არსებობდა და არც ეპიფანცევს გაუგია მახლობელ აღმოსავლეთში გაჭრის რუსული ტრადიციული მისწრაფების, ან შავ ზღვასა და კასპიისპირეთში გაბატონების და გზების დაუფლების პეტრე პირველის გეგმის შესახებ. ამიტომ იძულებული ვართ ზოგი რამ მოვაგონოთ: 1586 წელს კახეთში ჩამოვიდა (არა თხოვნით, არა მოწვევით, არამედ რუსეთის ხელისუფლების განკარგულებით) მეფე თეოდორე ივანეს ძის (გონეზასუსტი თეოდორეს) დესპანი დანილოვი, რომელმაც კახეთის მეფეს გადასცა რუსეთის მეფის დანაბარები (სიგელი) მფარველობაში მიღების შესახებ თხოვნის გაგზავნის თაობაზე (დავაკირდეთ: აქ ისევ, როგორც სხვა შემთხვევებ-

შიც ინიციატივა რუსეთიდან მოდის!). ელჩობის დონეზე ხანგრძლივი მოლაპარაკებების, ანუ რუსეთის მხრიდან ჩატარებული სააგიტაციო მუშაობის შემდეგ, კახეთის მეფე ალექსანდრე მეორემ რუსეთის ერთგულებაზე დაიფიცა, ე. ი. რუსეთის ხელდებული გახდა. ეს მოხდა 1587 წელს. ორ პოლიტიკურ ერთეულს შორის ურთიერთობა რამდენიმე წელს გაგრძელდა. ამ ხნის განმავლობაში საქართველოს, გართულებების გარდა, არავითარი სიკეთე არ მიუღია, თუმცა, რუსეთის მხრიდან დაპირებები, თავმოწონება და ბაქიობა უსაზღვრო იყო (ბელოკუროვი). 1602 წელს შაჰ-აბას პირველმა კახეთის მეფეს მძევლად თეიმურაზ ბატონიშვილის გაგზავნა მოთხოვა. ამ დროს კახეთი რუსეთის მეფის თვედორე ალექსანდრეს ძის მფარველობაში ითვლებოდა და მისთვის შესაბამისი ფიციც ჰქონდა მიცემული. ქართველებმა ბატონიშვილის გადარჩენა მფარველ რუსეთს სთხოვეს. მან კი ყურიც არ გაიბერტყა (უარი შემოუთვალა). 1605 წელს რუსეთის მეფესთან ურთიერთობის გამო შაჰმა სიცოცხლეს გამოასალმა კახეთის მეფე ალექსანდრე და მისი შვილი გიორგი. ამ წლებში საქართველოში აქტიურ პოლიტიკას ატარებს მეფე ბორის გოდუნოვი. მაგრამ ქართველებისათვის ამას არავითარი სიკეთე, სირთულეების გარდა, არ მოუტანია.

კახეთის მეფის თეიმურაზ პირველის მაგალითი ნიშანდობლივია ა. ეპიფანცევის მიერ მოწოდებული ე. წ. მოდელის უაზრობის საჩვენებლად. 1639 წლის აპრილში, აღნიშნულმა მეფემ, მიიღო რა რუსეთის მიერ გამოგზავნილი ხელშეკრულების პროექტი და ხელი მოაწერა რა სათანადო დოკუმენტს, მიხეილ თვედორეს ძეს ლეკთა თავდასხმების შესაჩერებლად მცირეოდენი სამხედრო ძალა სთხოვა, ცხადია, უშედეგოდ. სამაგიეროდ, კახეთის მეფესთან ურთიერთობის საფუძველზე რუსეთის მეფემ თავის ტიტულატურაში ამაყად შეიტანა „царские земли карталинских и грузинских царь“.

სპარსეთის წინაშე დაუმორჩილებლობის გამო თეიმურაზმმა შაჰ-აბას პირველის სასტიკი რისხვა იწვნია. მას ჩამოართვეს კახეთის ტახტი, მოუკლეს ორი ვაჟიშვილი, სასტიკი წამებით ამოხადეს სული ქრისტიანობისათვის

თავდადებულ დედამისს, ქეთევან დედოფალს, ბოლოს კი თვითონაც მოაკვდინეს. რუსეთის დიპლომატიას მისი ხელ-
დებულისათვის არა თუ არავითარი დახმარება არ აღმოუ-
ჩენია, მის დასაცავად სიტყვაც კი არ დაუძრავს. მსგავსი
ფაქტების მოტანა დაუსრულებლად შეიძლება. მაგრამ
ეფიქრობ ყველაფერი ნათელია და შეიძლება ზოგიერთი
წინასწარი დასკვნაც გავაკეთოთ: 1. არ მუშაობს, უაზროა
ა. ეპიფანცევის ე. წ. პოლიტიკური „მოდელის“ მთავარი
პრინციპი: საქართველო კი არ ეფერება, ფეხქვეშ კი არ
ეგება და ა. შ. ძლიერ ბატონს. პირიქით, იგი მიისწრაფის
გაცილებით სუსტი მფარველისაკენ, როგორიც მაშინ რუ-
სეთი იყო, ერთმორწმუნეობის და "ურჯულო" დამპყრობთა
წინააღმდეგ ერთობლივად საბრძოლველად, რისთვისაც
ძველი ბატონისაგან სასტიკ რისხვასაც კი არ ერიდება.
2. რუსეთმა საქართველოსაკენ (კავკასიისაკენ) სწრაფვა
დაიწყო არა XVIII საუკუნის 80-იან წლებში, არამედ გაცი-
ლებით ადრე, როცა ეპიფანცევის რწმუნებით იგი სუსტი
იყო; 3. როგორც შემდეგ, რუსეთი ადრეც არ ასრულებდა
ხელდებულთა მიმართ თავის ვალდებულებებს.

ჩვენმა ავტორმა თავისი პასკვილი დაიწყო კითხვით:
იყო თუ არა საქართველო რუსეთის მოკავშირე, რაზეც
თვითვე გასცა პასუხი, რომ საქართველო რუსეთის მოკავ-
შირე არასოდეს ყოფილა. „ეს აბსურდია“. ეპიფანცევის ამ-
გვარი კატეგორიულობა იმითაა გამოწვეული, რომ ვითარე-
ბა, რომელსაც გვინდა შევცხოთ, ჩვენი თეორეტიკოსის ე.
წ. „მოდელის“ ჩარჩოებში, როგორც მოსალოდნელი იყო,
ვერ თავსდება. საქმე კი შემდეგშია: 1722 წლის ზაფხულში
ქართლის მეფე ვახტანგ VI-მ, პეტრე პირველის მოწოდე-
ბით და მასთან შეთანხმებით, შეკრიბა საკმაოდ დიდი
ლაშქარი (40 000 მხედარი) და განჯისკენ გაემართა, რათა
იქ რუსულ რაზმებს შეერთებოდა და რუსეთის იმპერატო-
რის გეგმის შესაბამისად სპარსეთზე ერთობლივი ლაშ-
ქრობა განეხორციელებინათ, რომლის მიმართაც პეტრეს
საკუთარი პრეტენზიები ჰქონდა. შეხვედრა არ შედგა, რად-
გან რუსულმა მხარემ ქართველებთან შეუთანხმებლად და
მათი აზრის გაუთვალისწინებლად, საქმის კურსში ჩაუყუ-
ნებლადაც კი, ოპერაციის ჩატარება გადაიფიქრა და მო-

კავშირე გააგებულ იქნა მტრის პირისპირ მიატოვა. შედეგად ქართველებისთვის ტრაგიკული იყო. ვახტანგმა და მისმა თანამოაზრეებმა, ერის ყველაზე პროგრესულმა ნაწილმა, არა მარტო ტახტი, არამედ სამშობლოში ყოფნის შესაძლებლობაც კი დაკარგა და 1200-მა პატრიოტმა ემიგრაციაში დაასრულა სიცოცხლე.

ჩვენ ზემოთ მოტანილი მაგალითებით ვაჩვენეთ. რომ ამგვარი დასასრული ლოგიკური იყო.

აქ ნათლად გამოჩნდა მოქმედებაში რუსეთის გაფართოების პოლიტიკური მოდელი, რომლის გამოყენებას იმპერია მეტნაკლები წარმატებით ესწრაფვოდა მაშინ და ამასვე აკეთებს დღესაც. XVIII ს. დასაწყისში პეტრე I სპარსეთში ლაშქრობას ტერიტორიების მისათვისებლად გეგმავდა, მაგრამ ამ გეგმას სპარსელების მიერ „შევიწროებული“ რუსი ვაჭრების დაცვის მოტივით ნიღბავდა. ეს ვერაგული ფანდი შემდეგაც წარმატებით ეხმარებოდა რუსეთს ანექსიური მიზნების დაფარვასა და განხორციელებაში. უკანასკნელ ხანებში საქართველოს დასჯის საბაბით რუსეთმა იგი მოხერხებულად გამოიყენა აფხაზეთისა და ე. წ. სამხრეთ ოსეთის ოკუპაციისთვის, წინასწარ მოამზადა ეს პროცესი იმით, რომ აფხაზებსა და ოსებს რუსეთის პასპორტები დაურიგა, ე. ი. რუსეთის „მოქალაქეებად“ აქცია, ახლა ამ „რუსეთის მოქალაქეებს“ მილიტარისტულად „ათავისუფლებს“ ქართველი „დამპყრობლებისაგან“, ანუ იარაღით ხელში სურს მიითვისოს ძირძველი ქართული ტერიტორიები, რომელთა ქართულობას თვით ეპიფანცევიც არ უარყოფს განსახილველ პასკეილში. ჩქარა კი, თუ მსოფლიოს დემოკრატიული საზოგადოება წინ არ აღუდგა ამ ანტიეროვნულ მოძრაობას, აფხაზები და ოსები ფაქტობრივად რუსებად გადაიქცევიან, ანუ განხორციელდება რუსული დიდმპყრობელობის ცნობილი თეორია, შეიქმნება ხალხები, რომელთაც სხეული აფხაზური (ოსური) ექნებათ, სული კი – რუსული.

ჩვენი „თეორეტიკოსის“ მორიგი ცუდლუტობა ისაა, რომ ცდილობს დაარწმუნოს მიამიტი მკითხველი, თითქოს რუსეთი არასოდეს არ ეძებს ქვეშევრდომს, მას მიმართავენ, მას არაფერი ესაქმებოდა საქართველოსთან, მაგრამ

ძალიან სთხოვეს და რადგან მეტისმეტად კეთილი იყო, დათანხმდა მფარველობაში მის მიღებას. XVI-XVII საუკუნეების მაგალითზე ჩვენ დავამტკიცეთ, რომ ასე არ იყო. ჯერ კიდევ იმ დროს რუსი ხელისუფლები ეძებდნენ დასაყრდენს საქართველოში, რათა ფეხი მოეკიდებინათ, შემდეგ კი ქართველთა ხარჯზე და მათი დახმარებით რუსული მიწები გაეფართოვებინათ. ხსენებულ ტყუილში რომ ვამხილოთ, საქართველოსადმი რუსეთის მიერ დახმარების თხოვნის ინიციატივის შესახებაც უნდა მოვავლოთ ჩვენს თეორეტიკოსს. თურქეთთან 1769-1774 წწ. ომის დაწყების წინ რუსეთის ხელისუფლებამ გადაწყვიტა შავი ზღვის აღმოსავლეთით საქართველოს სანაპიროზე საომარი მოქმედებისათვის მიეწვია ქართველი ხელისუფლები. გ. ი. პანინი ერეკლე მეორისადმი საგანგებოდ მიწერილ წერილში მიუთითებდა, რომ «Е.И.В.Всемилостная моя государыня, в несуменной находится изволит надежде, что в св. с царем Соломоном ее всех достохвальных предприятиях общее участие возымеете и всем тем в чем будет Вам нужно помогать ему неоставить (А. Цагарели, Грамоты... т.1, с. 421)». ერეკლემ და სოლომონმა გაითვალისწინეს რუსეთის ხელისუფლების თხოვნა და ჩაებნენ თურქეთის წინააღმდეგ ომში. მათ გასაძლიერებლად საქართველოში გამოიგზავნა რუსული რაზმი გენ. ტოტლებენის მეთაურობით. მაღლე ერეკლესა და ტოტლებენს შორის უკმაყოფილება ჩამოვარდა. რუსმა გენერალმა კადნიერება გამოიჩინა და ერთი პირობა ერეკლეს ტახტიდან გადაყენებაც კი დააპირა, რის შესახებაც ხელმძღვანელობას აცნობა ცენტრში. ტერიტორიების გაფართოების რუსული მოდელისათვის ერთობ ტიპიურია ზემდგომი ეშელონების განწყობა და ტოტლებენის წერილის პასუხის შინაარსი: საქართველოს სიშორე და მიმოსვლის ერთგვარი სირთულე ორი გარემოებაა – წერდა ნ. ი. პანინი ტოტლებენს, – რომელიც ამ მიწის მითვისებას არამყარს ხდის, შეიძლება დროთა განმავლობაში აღმოჩნდეს საშუალება, რომლის ძალითაც ეს უხერხულობები ამგვარი აღარ მოგვეჩვენოს, მაგრამ ამჟამად მთავარი საჭიროებაა ქართველები ჩვენ ომში მოგვეხმარონ» (იქვე). ასე

გამჟღავნდა დახმარების მოხოვნი რუსეთის ხელისუფლებას ნამდვილი, პერსპექტიული გეგმები.

რაკი რუსეთის დაპყრობითი გეგმები ცნობილი გახდა, რაკი ცნობილი გახდა, რომ რუსეთთან კავშირის დამყარება ნიშნავდა, რომ დროთა განმავლობაში ეს კავშირი ინკორპორაციად გადაიქცეოდა, ბუნებრივია, მცირე სახელმწიფოები ამგვარ კავშირს მოერიდებოდნენ. ასე, რომ არავითარ ხევწნა-მუდარას რუსეთისადმი მფარველობაში მიღებაზე აღვილი არ ჰქონია. ფაქტობრივად, მოვლენები ასე განვითარდა: 1781 წელს, რაკი რუსეთის მიწების გაფართოების მოდელის შესაბამისად დღის წესრიგში დადგა თურქეთისათვის რუსეთის მიერ ყირიმის წართმევის საკითხი, რასაც, როგორც ვარაუდობდნენ, თურქეთთან ომი მოჰყვებოდა, რუსეთის სახელისუფლებო წრეებში მიზანშეწონილად ჩათვალეს, ამასთან დაეკავშირებინათ ქართლ-კახეთის საკითხის მოგვარებაც, რითაც ყველაფერი თურქეთთან ერთი ომით გადაწყდებოდა. მაგრამ სანამ ეს საკითხი დადგებოდა, ა. ეპიფანცევმა ქართულ ხელისუფლებას ერთი 'მომაკვდინებელი' ცოდვა აღმოუჩინა, რომელიც შეესაბამება ქართველთა ქვეყნის ეპიფანცევისეულ პოლიტიკურ "მოდელს" და, მისი აზრით, "ადასტურებს" ქართველთა ყოველად მდებალ დახასიათებას: 1776 წელს თითქოს სა-ქართველომ თურქეთთან ხელშეკრულება გააფორმა.

უპირველეს ყოვლისა, ობიექტურად უნდა აღვადგინოთ შექმნილი სიტუაცია: საქართველო რუსეთის თხოვნით ჩაერთო თურქეთის წინააღმდეგ ომში, რითაც, ბუნებრივია, სასტიკი მეზობელი კიდევ უფრო გადაიმტერა. მაგრამ ეს ერთი უბედურებაა. მეორე კი ის არის, რომ რუსებმა მათდა უნებურად გაამჟღავნეს და ქართველებმა გაიგეს, რომ არსებობს მათი ქვეყნის ინკორპორირების (დაპყრობის) რუსული გეგმა. მაგრამ უბედურებები ამით არ მთავრდება. ტოტლებენისა და ერეკლეს დაპირისპირებები რომ შეიტყო, რუსეთის იმპერატრიცამ განაწყენებულის პოზა მიიღო და ერეკლეს შემოსწერა, რაც იმას ნიშნავდა, რომ მას ყოველ შესაფერის მომენტში შეეძლო აემოქმედებინა ქართული სამეფოს დაპყრობის გამჟღავნებული გეგმა და ეს სვლა მსოფლიო საზოგადოებრიობის თვალში ერეკლეს

„უღირსი“ საქციელით გაემართლებინა. აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ეპიფანცევის მიერ ასე სასტიკად დაგმობილი თურქეთთან გაფორმებული ხელშეკრულება ზოგიერთი ისტორიკოსის ჰიპოტეტური გათვლის შედეგია. თვითონ ხელშეკრულება არავის არ უნახავს და რა წერია შიგ, თუ ის საერთოდ არსებობს, არავინ იცის. აი, რაზე ტყბს ეპიფანცევი აღიქმობს და იქ, სადაც რუსეთის ხელისუფლების უღირსი გეგმები და საქციელი თვალნათელია, ცდილობს, ქართველები გააშავოს, თუმცა, უკანასკნელთ რუსეთისათვის არავითარი პირობა არ ჰქონდათ მიცემული და თურქეთთან ხელშეკრულების დადებაში სააუგო არაფერია.

მაგრამ დავუბრუნდეთ რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობაში XVIII ს. 80-იანი წლებისათვის შექმნილ ვითარებას: რაკი, როგორც ითქვა, თურქეთთან მოსალოდნელი ომის ვითარებაში საქართველოსთან ხელშეკრულების დადება დროულად ჩათვალეს, რუსეთის ხელისუფლებმა დაივიწყეს ერეკლესადმი წყენა და საქმეს ენერგიულად შეუდგნენ: 1781 წელს კავკასიის ჯარების მთავარსარდლად რომ ნიშნავდნენ, გენ. პ. პოტიომკინს უპირველეს ამოცანად ძირითადად ერეკლესთან, აგრეთვე ამიერკავკასიის სხვა ქრისტიან მფლობელებთან ურთიერთობის გამოსწორებას, მოწესრიგებას უსახავდნენ მიზნად და თან საამისო მეთოდებსაც სთავაზობდნენ: «Частые, под разными предложениями иметь с ним сношения и поставить себя в знакомство, через что и приготовиться для видов и предприятий впредь назначенных».

რუსეთის დიპლომატია ჩქარობდა, რომ ერეკლეს რუსეთის მფარველობაში მიღება ეთხოვა. პ. პოტიომკინმა ერეკლეს კარზე მყოფი ი. რეინეგსი თავისთან გამოიძახა 1782 წლის შემოდგომაზე რუსეთის არმიის პოლკოვნიკის ჩინით საქართველოში გამოისტუმრა და დაავალა, რათა წაექეზებინა ერეკლე, ფორმალურად ეთხოვა „რუსეთის თვითმპყრობელობის მფარველობა, რაზეც უმაღლესი სურვილი გამოითქვა“. უფრო მეტიც, თვით გრიგოლ პოტიომკინის ბრძანებით ერეკლეს გადმოპირებას და მფარველობაში მიღების თხოვნის გაგზავნაზე დიდად გარჯილა სომეხი არქიეპისკოპოსი იოსებ არღუთინსკი.

ერეკლე ღუშაძე. ეს მომენტი ეპიფანცევმა კარგად უნდა დაიმსახსროს: ვინ ითხოვდა ხელშეკრულებას, ვინ იკავებდა თავს და, საერთოდ, რა ფასი აქვს მის მიერ შეთითხნილ „მოდელს“, რომელიც არც ერთ პრაქტიკულ ვითარებაში არ მართლდება.

რაკი პირდაპირი თხოვნით და მიმართვით არაფერი გამოვიდა, რუსული დიპლომატია პროვოკაციებსაც არ მოერიდა: მან ერეკლეს წინააღმდეგ გამოიყენა ალექსანდრე ბატონიშვილი, რომელიც პეტრე პირველის დაღატაკის გამო სამშობლოდატოვებული მეფე-ყოფილი ბაქარის შვილი იყო, ახლა პეტერბურგში იმყოფებოდა და ქართლის ტახტზე ლეგიტიმურ პრეტენზიას აცხადებდა. ქართლ-კახეთში ბატონობის ეს მხარე ერეკლეს ყოველთვის აფიქრებდა და რუსეთის ამ სვლამ მასზე დიდი ზემოქმედება მოახდინა. პოტენციური „მფარველი“ ამასაც არ დასჯერდა და ერეკლეს ჩრდილოეთ კავკასიაში ჯარების დაქირავების გზა გადაუკეტა. ყოველივე ამან ქართლ-კახეთის მეფე აძულა რუსეთის მფარველობაში შესვლა ეთხოვა.

1783 წლის 24 ივლისს ქ. გეორგიევსკიში გაფორმდა ტრაქტატი, რომლის ძალითაც რუსეთმა ქართლ-კახეთის მფარველობა იკისრა.

აღნიშნული დოკუმენტით, ქართლ-კახეთის მეფე აღიარებდა რუსეთის იმპერატორის უზენაესობას, რომელსაც უნდა დამორჩილებოდა საგარეო საქმეების წარმოებაში, საშინაო საქმეებში კი ის სრულიად დამოუკიდებელი იყო შთამომავლობით მეფის ტიტულით და არა ავტონომიით, როგორც ეპიფანცევის სურს მკითხველი მოატყუოს, და საეკლესიო სუვერენიტეტით.

თავის მხრივ, რუსული მხარე კისრულობდა დაეცვა მფარველობაში მყოფი სამეფო მტერთა შემოსევებისაგან და დაებრუნებინა მისთვის სხვადასხვა დროს მტერთაგან წართმეული ისტორიული ქართული ტერიტორიები მშვიდობიანობის დროს მშვიდობიან, ხოლო ომის დროს – სამომარი მოქმედებების საშუალებით.

სწორედ ეს უკანასკნელი პუნქტი გახდა საქართველოს წინააღმდეგ ეპიფანცევის ახალი ინსინუაციების,

ბრალდებების და სრულიად უკადრისი ტყუილების საფუძველი.

რუსეთთან ტრაქტატის გაფორმებამ ერთობ გააღიზიანა საქართველოს გარემომცველი მაჰმადიანური სამყარო. ქვეყანაზე თავდასხმებმა, აოხრებებმა და გაჩანაგებებმა კიდევ უფრო იმატა. ამასობაში ცნობილი გახდა, რომ რუსეთსა და თურქეთს შორის ომი მზადდებოდა. ამან მტრის ანტიქართული ძალისხმევა გააათმაგა. ბუნებრივია, მათ თავდასმებს ქართული მხარეც პასუხობდა, მაგრამ ეს მის მდგომარეობას, ცხადია, არ აუმჯობესებდა.

ასეთ მძიმე ვითარებაში, 1786 წელს ახალციხის ფაშამ სულეიმანმა ერეკლეს ურთიერთავდაუსხმელობის შეთანხმების დადება შესთავაზა. ამ დროს საქართველოში ორი რუსული ბატალიონი იდგა, იმპერიას კი წარმოადგენდა მინისტრი-რეზიდენტი პოლკოვნიკი სტეფანე ბურნაშოვი. ერეკლემ ფაშას პასუხად შეუთვალა, რომ იგი რუსეთის ხელდებულია და არ შეუძლია თურქეთთან ურთიერთობა იქონიოს. როცა ახალციხესთან შეთანხმების შეთავაზებული ტექსტი სტეფანე ბურნაშოვმა გაიცნო, ჩათვალა, რომ მასში ტრაქტატის საწინააღმდეგო არაფერია. ჩქარა საქმეში ჩაერთო გრიგოლ პოტიომკინი. მან საქმის კურსში ჩააყენა ეკატერინეც და მიჩნეულ იქნა, რომ აჯობებდა, თუ ერეკლე თურქებთან მოლაპარაკებას გააგრძელებდა, ვიდრე რუსები მოუსწრებდნენ. მაგრამ ამასობაში ხმა დაირხა, რომ რუსები ქართლ-კახეთს სტოვებენ, ე. ი. შეიქმნა ვითარება, როდესაც მფარველს (რუსეთს) არ შეეძლო (არ სურდა) თავისი ქვეშევრდომის დაცვა. რას ურჩევდა ამ ვითარებაში ეპიფანცევი ქართლ-კახეთს, ჩამოეყარა ხელები და დალოდებოდა, როდის გაანადგურებდა მას თურქეთი? ამის შედეგი ხომ საბოლოოდ საქართველოს თურქეთის მიერ დაპყრობა, ე. ი. რუსეთის მიერ საქართველოს დაკარგვა იქნებოდა? იყო ეს ხელსაყრელი რუსეთისათვის? აი, სადამდე მივყავართ ეპიფანცევის ქოსატყუილობას.

მსგავსივე ვითარებაა საგარეჯოს თათბირის მიმართაც. იმის გამო, რომ რუსეთი ვერ და არ ასრულებდა ტრაქტატით ნაკისრ მოვალეობას და არ იცავდა საქართველოს, ქართულ საზოგადოებაში დრტყინვა დაიწყო; ერთი

ნაწილი ქართული საგარეო ორიენტაციის გადასინჯვის საკითხს აყენებდა, რის გამოც ერეკლემ საგარეოში მოიწვია დიდებულითა ვრცელი თათბირი, რომელსაც საქართველოში მყოფი მინისტრი-რეზიდენტი ს. ა. ბურნაშოვიც ესწრებოდა. მაშასადამე, რამდენი ტყუილიც არ უნდა თქვას ეპიფანცევმა, არ შეიძლებოდა, ამ თათბირზე ანტი-რუსული გადაწყვეტილება მიღებულიყო.

ჩქარა რუსულმა რაზმებმა საქართველოს ტერიტორია, მართლაც, დატოვეს, რამაც ქართველთა დიდი გულბრკინი გამოიწვია, მაგრამ ერეკლეს მოქნილმა პოლიტიკამ ქვეყანა თურქთაგან აოხრებისა და ოსმალთა ბატონობისაგან იხსნა და რუსეთს ქვეშევრდომი შეუნარჩუნა.

ეპიფანცევის მორიგი ტყუილი ის არის, რომ ვითომ ერეკლეს საქციელმა საიმპერატორო კარი გაანაწყენა, რის საფუძველზეც ქართველი ელჩები რუსეთიდან გამოყარეს და ერეკლეს მთავრობასთან ურთიერთობა გაწყვიტეს. ავტორისათვის ტყუილი ისეთი ხერხია, რომელსაც ვერაფრით ვერ უშველი. მაგრამ ფაქტი ის არის, რომ არც ქართველი ელჩები გამოუყრიათ და ურთიერთობის გაწყვეტაც ეპიფანცევის მოგონილია გარკვეული მიზნით. ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევის დროს რუსეთში იმყოფებოდა ერეკლეს ელჩი გარსევან ჭავჭავაძე. იქვე იყო და დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა ქართ-კახეთის წარმომადგენელი, ერეკლეს ვაჟი ბატონიშვილი მირიანი.

უამრავ ტყუილში ეპიფანცევს ერთი სიმართლე მაინც გაეპარა. სახელდობრ ის, რომ **რუსეთს ფატობრივად არ სურდა საქართველოს დაცვა ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევისაგან.** რუსეთსა და საქართველოს შორის სიტყვიერად ისეთი ურთიერთობა იყო, როგორც მფარველსა და მფარველობაში მყოფს შორის უნდა ყოფილიყო! ერეკლე 1791 წლიდან სისტემატურად აცნობებდა ცენტრს ალას გადაადგილებებს, ითვალისწინებდა, რომ საბოლოოდ საჭურისი ქართლ-კახეთს დაარტყამდა. ქართლ-კახეთის მეფე ემზადებოდა, და ამასთან დახმარებას მფარველს სთხოვდა, რაც ამ უკანასკნელს ტრაქტატით ევალებოდა. რუსეთის მხრიდან კი ტყუილების, ბაქიობის და ცარიელი დაპირებების მეტი არაფერი მოდიოდა: რომ სპარსეთის გამგებელი ვერ

გაბელავს რუსეთის მფარველობაში მყოფი საქართველოს შეწუხებას და სხვ. ეპიფანცევის სიმართლე ის არის, მისი განცხადებით, რომ ამ ხანებში “განაწყენებულ” რუსეთს არ ეხალისებოდა საქართველოს დაცვა. ეს მხოლოდ სიმართლის ნაწილია. ქართველთა მხრიდან ადას განზრახვის აღსაკვეთად, რუსეთისადმი მრავალრიცხოვანი თხოვნის შედეგად, ერთ მომენტში გუდოვიჩი იძულებული გახდა საქართველოზე თავდასხმის თაობაზე ალა-მაჰმად-ხანი გაეფრთხილებინა, მაგრამ რუსი ისტორიკოსის პ. ბუტკოვის შენიშვნით, გაფრთხილება ისეთი ტონით იყო გაკეთებული, რომ მან თავდასხმის აღკვეთა კი არა, მისი პროვოცირება გამოიწვია.

ყველა მონაცემი არსებობს, ვირწმუნოთ, რუსეთმა საქართველოს დახმარება იმიტომ კი არ ისურვა, რომ განაწყენებული იყო, როგორც ეპიფანცევი ირწმუნება, არც იმიტომ, რომ არ შეეძლო. ეს მან იმიტომ გააკეთა, რომ არ სურდა. მისი მიზანი იყო საქართველოს ისე დასუსტება, რომ მას რუსეთთან შეერთების გარდა სხვა გზა ვერ ეპოვა (მიწების გაფართოების რუსული პოლიტიკური მოდელი), რასაც საბოლოოდ კიდევ მიაღწია.

ალა-მაჰმად-ხანის ბარბაროსულ შემოსევას ეპიფანცევი განჯასა და ერევნის სახანოს ერეკლეს მიერ დახარკვით ხსნის, რაც, ცხადია, მართალი არ არის. საჭურისს საქართველოს დამორჩილება სურდა და არა ორი სახანოსი. მაგრამ ეპიფანცევს ქართული სტერეოტიპის დამტკიცება უნდა და პარალელებს თანამედროვეობასთან ავლებს: განჯისა და ერევნის დაპყრობისათვის საჭურისმა საქართველო დაარბია, ამით საქართველო დასაჯა და განჯა და ერევანი წაართვა, თანამედროვეობაში კი სააკაშვილმა და შევარდნაძემ აფხაზეთი და სამაჩაბლო “მიითვისეს”, რისთვისაც ისინი რუსულმა ხელისუფლებამ დასაჯა, დაარბია და ოსეთი და აფხაზეთიც წაართვა. პარალელი მართლაც შთამბეჭდავია: ერთი მხრივ, განჯა და ერევანი და საჭურისი ხანი, მეორე მხრივ, სამაჩაბლო და აფხაზეთი და რუსეთის პრეზიდენტი (მედვედევი თუ პუტინი, ეს თვით ჩვენმა ავტორმა არკვიოს). მიუხედავად ეპიფანცევის შეფასებისა, ვითარება ერთგვაროვანი არ არის. ერეკლეს განჯა და

ერევანი არ მიუთვითვია. მას არ განიხილავდნენ როგორც საქართველოს ნაწილს, ისინი გავლენაში მყოფი და მოხარკენი იყვნენ. აფხაზეთი და სამაჩაბლო ძირძველი ქართული ტერიტორიებია, მაგრამ მთავარი ეს არ არის. მთავარი ისაა, რომ აფხაზეთი და სამაჩაბლო ახალგორის რაიონთან ერთად ისე იზიდავს რუსეთის დიდკაცობას, რომ ამ საკითხის იდეური „მოგვარებისათვის“ ეპიფანცევი იმასაც კი არ მოერიდა, რომ თავისი პრეზიდენტი (რომელიც, მნიშვნელობა არა აქვს), მანიაკ და სისხლისმსმელ საჭურისთან გაეთანაბრებინა. რუსული ტერიტორიების გაფართოების ინტერესები ეპიფანცევის და მისი შემკვეთებისათვის იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ მზად არიან ამისათვის ყველაფერი იკისრონ.

დავუბრუნდეთ ისტორიას: რუსეთის გაფართოების პოლიტიკურმა მოდელმა აქაც გაამართლა: აღა-შაჰმად-ხანის შემოსევის შედეგად ქვეყანა დასუსტდა. ამას დაემთხვა ერეკლეს მეორის გარდაცვალება. მისმა შემცვლელმა გიორგი XII, რომელიც სამშობლოში დიდი ავტორიტეტით არ გამოირჩეოდა, რუსეთთან ახალი, ქვეყნისათვის გაცილებით მძიმე ხელშეკრულება დადო. მან, ფაქტობრივად, მთელი ძალაუფლება რუსეთს გადასცა; მაგრამ ქართლ-კახეთის სამეფო და მეფობა მაინც დაიტოვა. ამგვარი ხელშეკრულება რუსეთს ხელს არ აძლევდა და ცდილობდა გიორგი XII-საგან ისევე მიეღო ქართლ-კახეთის სამეფო, როგორც ეს კურლანდიაში გააკეთა. მაგრამ ამასობაში გიორგი XII გარდაიცვალა და რუსეთის იმპერატორებმა პავლე I და შემდეგ ალექსანდრე I ქართლ-კახეთის სამეფოს ოკუპაცია მოახდინეს.

იმერეთი, რომლის სათავეში სოლომონ II იდგა, რაკი ცნობილი გახდა ქართლ-კახეთში რუსეთის დამპყრობლური საქციელი და კოლონიური რეჟიმის დამყარება, მასთან ქვეშევრდომობაში შესვლას აღარ ჩქარობდა. რუსეთისათვის კი ლოდინი ხელსაყრელი არ იყო. 1804 წელს ციციანოვი ჯარით შეიჭრა იმერეთში და მოსახლეობის რუსეთის ერთგულებაზე დაფიცებას შეუდგა. ასეთ პირობებში იმერეთის მეფე იძულებული იყო, დაედო ხელშეკრულება რუსეთის მიერ ნაკარნახევი ტექსტით. რუსეთს არც ეს პირო-

ბები აძლევდა ხელს და იმერეთის სამეფოს გაუქმებას ესწრაფვოდა. თუმცა, რაკი თურქეთთან ომი ჰქონდა, ძალის გამოყენებას ერიდებოდა. 1810 წელს იმერეთში ანტირუსული აჯანყება დაიწყო. რუსეთმა ამჯერადაც აჯანყება ჩააქრო და იმერეთი დაიპყრო. სოლომონი თურქეთში გაიქცა.

ეს არ მოსწონს ეპიფანცევს, რადგან აქ კიდევ ერთხელ და მერამდენედ არ „გამართლდა“ მისი ყალბი მოდელი. იმერეთი ძლიერ რუსეთს კი არ ეხუტებოდა, არამედ გაურბოდა. „ჩვენი“ ავტორი კი ყველაფერ ამას ქართველების გასამტყუნებლად, გასაღანძვლად იყენებს.

ავტორის მიერ შეკოწიწებული ქართული სახელმწიფოს გადარჩენის პოლიტიკური „მოდელის“ ერთ-ერთი ნიშანი ისაა, რომ ქართველები ხშირად თვითონ იწვევენ ბატონებს. საქართველოს ისტორიისათვის მსგავსი ფაქტი უცნობია. ქართველები სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე იბრძოდნენ თავისუფლებისათვის და მხოლოდ უკიდურესი განადგურების ფასად თმობდნენ მას.

უსინდისო ტყუილია ეპიფანცევის ე. წ. „მოდელის“ მეორე პუნქტი, სადაც „ამტკიცებს“, რომ ქართველები დამპყრობლებს ფეხქვეშ ეგებებიან, ეფერებიან, ცდილობენ მას დაემსგავსონ და ამით მათ გულს ეგებენ და თავისთვის კეთილ ცხოვრებას იწყობენ. ვისაც კი საქართველოს ისტორიასთან რაიმე შეხება ჰქონია (მხედველობაში გვაქვს კეთილსინდისიერი მკითხველი (თუ მკვლევარი?) და არა ჩვენი ავტორივით ისტორიის გამყალბებელი მაქინატორი) საკმარისია თვალი გადაავლოს ქართველების ბრძოლას დამპყრობთა წინააღმდეგ, რომ დარწმუნდეს – მათთვის ეროვნული თავისუფლება იყო ყველაზე მაღალი და ძვირფასი ღირებულება. საქართველოს მაღლიანი მიწა-წყალი ერთნაირად იზიდავდა დასაპყრობად, გასაჩანაგებლად და მოსასპობადაც კი ძლევამოსილ მეზობლებს. მათ რიცხვში იყვნენ: სპარსელები, რომაელები, ბიზანტიელები, არაბები, ხაზარები, თურქები, ხვარაზმელები, მონღოლები, შავბატკნიანი და თეთრბატკნიანი თურქმენები, ოსმალები, ყიზილბაშები და ა. შ. მარტო 1380-1403 წლებში აქ რვა გამანადგურებელი შემოსევა განახორციელა თემურ-ლენგმა. არც ერთი არ დარჩენილა უპასუხოდ. მტერი ყოველთვის სას-

ტიკ წინააღმდეგობას ხვდებოდა, ხალხი იხოცებოდა, მაგრამ არ თმობდა სამშობლოს, ენას, სარწმუნოებას. რა კაც-თმოძულე უნდა იყო, რომ ასეთ ხალხზე იქილიყო და უზნეო თეორიები შეთხზა?

საინტერესო სურათი იხატება საქართველოსა და რუსეთში მონღოლთა ბატონობის შედარებისას. დიდ რუსეთში მონღოლთა ბატონობა 300 წელი გრძელდებოდა. ამ ხნის განმავლობაში რუსეთის სამთავროები და რუსი ხალხი მშვიდად და რუდუნებით ემორჩილებოდნენ დამპყრობელს, პროტესტის ნიშნებიც კი არ გამოუჩენია; პატარა საქართველოში კი მონღოლებმა მხოლოდ 100 წელი იბატონეს, ამ ხნის განმავლობაში ქართველებმა ორი შეთქმულება და 5 საყოველთაო აჯანყება მოაწყვეს: ფაქტობრივად, აჯანყებები არ წყდებოდა. ახლა შევაფასოთ, ვინ ეგებოდა ფეხქვეშ მტერს, ვინ ცდილობდა მის მოფერებას, ვინ ახორციელებდა მიმიკრიას? ასეთია ისტორიის უღმობელი ლოგიკა და მას ეპიფანცევის ყალბი თეორიები ვერაფერს დააკლებენ.

მართალია, ეპიფანცევის პასკვილი კონკრეტულად საქართველოს წინააღმდეგ არის მიმართული, მაგრამ, მისივე თქმით, იგი ყველა დაპყრობილ ქვეყანას ეხება, ანუ იგი უნივერსალურია. შესაბამისად იმ ლანძღვას, რაც ეპიფანცემა მოიფიქრა, ყველა დაპყრობილი ქვეყანა იზიარებს.

ეპიფანცევი დიდ ენერგიას ახმარს დაპყრობილი საქართველოს პოლიტიკური სახის გარკვევას; მკითხველი უკვე მიეჩვია, რომ საქართველოს შესაბამისი ქცევის შეფასებები უადრესად ნეგატიურია. საინტერესოა, როგორ ვრცელდება მისი თეორია რუსეთზე, რომლის სახელითაც იგი გამოდის და რომელიც, როგორც აღინიშნა, საკმაოდ დიდი ხნით იმყოფებოდა დამპყრობთა უღელქვეშ. ჩვენ, ცხადია, ამ საკითხის შეხსენება არ გვაინტერესებდა, მაგრამ წერილის ავტორმა გვაიძულა. მონღოლთა წინააღმდეგ ბრძოლის ხარისხი ჩვენ უკვე შევადარეთ. აქ ის გვინდა აღვნიშნოთ, რომ მრავალსაუკუნოვან განმათავისუფლებელ ომში ქართველები სამი მთავარი სიწმინდის დაცვა-გადარჩენისათვის იბრძოდნენ: მამული, ენა, სარწმუნოება. მართლმადიდებელი სარწმუნოების შენარჩუნება ქართველები-

სათვის ერთ-ერთი ძირითადი ამოცანა იყო. ჩვენ და რუსეთს, ფაქტობრივად, ერთი სარწმუნოება გვაქვს.

ხსენებული ნაღვაწის გაცნობა გვარწმუნებს, რომ, როგორც აღინიშნა, ავტორს მიზნად დაუსახავს საქართველოს და ქართველი ხალხის წრეგადასული გალანძვლა, დამცირება, მისი წარმოჩენა უღირს, მდაბალ მასად, რომელიც მზადაა ყოველგვარი სისაძაგლის ჩასადენად და დედამიწის ზურგზე ცხოვრებასაც კი არ იმსახურებს.

ბატონი ეპიფანცევი და მისი მსგავსი „თეორეტიკოსების“ დამსახურებაა, რომ ამგვარი პროფაშისტური აზროვნება რუს ახალგაზრდებშიც ვრცელდება. მათ ერთ ნაწილში კარგა ხანია ძალას იკრებს ანტიქართული ისტერია. შოვინისტურად დაგეშილი ახალგაზრდობა კარგა ხანია ომს უცხადებს ყველაფერს ქართულს, აწყობს მათზე ხულისგანურ თავდასხმებს, არბევს, აიძულებს დატოვონ რუსეთის ტერიტორია. ა. ეპიფანცევმა კარგად იცის ამგვარი პოლიტიკის შედეგად რამდენი ქართველი გამოესალმა სიცოცხლეს რუსეთში. რუსული ტოტალიტარულ-მილიტარისტული მმართველობა ახორციელებს მსოფლიო ცივილიზაციისათვის გაუგებარ და სრულიად მიუღებელ პოლიტიკას: მოახდინოს საქართველოზე ძალისმიერი ზეწოლა, ჩამოაჭრას და მიიტაცოს მისი ტერიტორიები, საქართველოს დარჩენილი ნაწილი დაშალოს და გაუნადგუროს მომავალი.

აი, რის გამართლებას ცდილობს „ჩვენი“ ავტორი. სრულიად უსაფუძვლოდ ესწრაფვის შეაკოწიწოს საქართველოს ბოლო 500 წლის ცხოვრების „წარმოსახვითი“ ე. წ. პოლიტიკური მოდელები, ანუ წარმოაჩინოს ქართველი ხელისუფლებისა და ქართველი ხალხის ნეგატიური როლი. ბუნებრივია, ამის მიღწევა წესიერი, მეცნიერული გზით შეუძლებელია, ამიტომაც, როგორც აღვნიშნეთ, ავტორის ძირითადი იარაღი არის სრულიად უპასუხისმგებლო, უსაფუძვლო და უკონტროლო ტყუილი, ხოლო ამ უმადურ საქმეში მისი მთავარი მამოძრავებელი ძალა ცხოველური ზიზღია, რომელსაც იგი ამჟღავნებს ყოველივე ქართულისადმი, თუ არ ჩავთვლით ჩახოხბილს და ოჯაღელს, რომლებიც, თქვენ წარმოიდგინეთ, მას თურმე ჰყვარებია.

სპარსელების ხელქვეით ქართველების ვითომდა ღალატით ცხოვრებას XVIII საუკუნის მანძილზე, ეპიფანცევი დინასტიური ნათესაობით ხსნის, რადგან გაუგია, რომ ვახტანგ გორგასლის დედა სპარსელი იყო. მაგრამ ეს ნათესაობა XVIII საუკუნემდე ვერ გასტანდა, რადგან დინასტიები შეიცვალნენ როგორც სპარსეთში, ისე საქართველოში. ვახტანგ გორგასალი ბაგრატიონი არ იყო, მაშასადამე, ბაგრატიონის გვარის ერეკლე და თეიმურაზი სპარსული დინასტიის ნათესავები ვერ იქნებოდნენ. ეპიფანცევის სიცრუის კასკადს ეს სიცრუე ბევრს ვერაფერს შეჰმატებს, მაგრამ იმასაც გავაგებინებთ „ჩვენს“ დაინტერესებულ ავტორს, რომ ერეკლესა და ნადირ-შაჰს არავითარი მეგობრობა არ აკავშირებდათ. მართალია, სრულიად ყმაწვილი „პატარა კახი“ ნადირმა სასჯელის სახით სპარსეთში მიიწვია, შემდეგ ინდოეთს ლაშქრობაში იახლა და მამაცური ქცევით ნათესავის კიდევაც შეაქო, მაგრამ ერეკლეს სამსახური სპარსეთის კარზე ამით დასრულდა და, ფაქტობრივად, არც მას და არც მამამისს, თეიმურაზს, სპარსეთის სხვა ლაშქრობებში მონაწილეობა არ მიუღიათ და არც სპარსეთის არმიაში რაიმე თანამდებობა არ სჭერიათ.

ნათესაობის საკითხს ეპიფანცევი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს და იმასაც კი გვამაფიქრებს, რომ რუსეთის დინასტიის რომანოვების ამჟამინდელი მეთაურის ძარღვებში ქართული (მეოთხედი) სისხლი ჩქეფს. მაგრამ რუსებთან ნათესაობაში ქართველებს არ უმართლებთ. რუსეთის ერთ-ერთი ყველაზე ბრწყინვალე და სახელგანთქმული მეფე პეტრე პირველი, როგორც ზოგიერთი ისტორიკოსი (მათ შორის აკად. ი. ნოვოსელცევი) ვარაუდობს, შეიძლება სისხლით სულაც ქართველი იყო, მაგრამ ამას მისთვის ხელი არ შეუშლია მოკავშირე ვახტანგ VI, რომელიც პეტრემ სპარსელების წინააღმდეგ სალაშქროდ მიიწვია, სასტიკად მოეცეჟებინა, გაავეებული მტრის პირისპირ მიეტოვებინა და უაღრესად მძიმე მდგომარეობაში ჩაეგდო (იხ. ზემოთ).

რაკი გავარკვეით, რომ ეპიფანცევის მიერ შეთხზული ქართული სახელმწიფოებრიობის „გადარჩენის“ მოდელი, ფაქტობრივად, უნივერსალურია და ყველა დაპყრობილი

ქვეყნის მოქმედებას განსაზღვრავს, დიდი რუსი მეცნიერის ა. კლუჩევსკის ღრმად მეცნიერული ნაშრომები შესანიშნავ ცნობებს შეიცავენ ა. ეპიფანცევის მიერ ახალი ნაშრომის “თათართა უღლისაგან რუსეთის სახელმწიფოსა და რუსი ხალხის გადარჩენის პოლიტიკური მოდელის შესაქმნელად”. შესაბამისი გამოცდილება, როგორც ვნახეთ, ეპიფანცევს აქვს. კლუჩევსკი აღნიშნავს: «Прежде всего татары стали в отношении к поробощенной ими руси устранявшее или облегчавшее многие затруднения, какие создавали себе и своей стране севернорусские князя Ордынские ханы не навязывали Руси каких либо своих порядков, довольствуясь данью» (т. II, с. 41). ვფიქრობ, ხსენებული ფაქტი რაიმეს მოაგონებს ბატონ ეპიფანცევს: დამპყრობთა უღელქვეშ მშვიდ ცხოვრებასაც და სხვ., რაც უეჭველია მტრის მიმართ გამოჩენილი შემჯუებლობის, (მიმიკრიის) შედეგია. რაც შეეხება ნათესაობის გრძნობების დეფიციტს, როგორც ჩანს, იგი რუსებს გენეტიკურად მოსდგამთ: «Всеволодовичи XIII веке в большинстве плохо помнили старое родовое земское предание и еще меньше чтили его — были свободны от чувства родства и общественного долга. Юрий московский в орде возмущил даже татар своим родственным безчувствием при виде изуродованного трупа Михаила Тверского, валявшегося нагим у палатки. В опустошенном сознании оставалось место только инстинктам самосохранения и захвата» (იქვე).

ამას რომ კითხულობ, ძალაუნებურად თვალწინ გიდგება ქართველი ვაჟკაცი, რომლის საქციელმა კი არ აღაშფოთა, როგორც წინა ეპიზოდში ვიხილეთ, არამედ აღაფრთოვანა თათრები. ეს ეპიზოდი ქართველთა დიდმა ნაწილმა კარგად იცის, მაგრამ ჩვენ გვინდა ეს ეპიფანცევმაც იცოდეს. საქმე კი ასე იყო. ქართველებმა მონღოლთა უღლის გადასაგდებად კოხტას თავზე მორიგი შეთქმულება მოაწყვეს. მათი მზადება თათრებმა შეიტყვეს, შეთქმულები დააპატიმრეს, წაიყვანეს ურდოში და შიშველ ტანზე თაფლწასმულები თაკარა მზეზე დაყარეს. ცოტნე დადიანს და აგვიანდა და ის არ დაუტყვევებიათ — მაგრამ როცა ვითარება გაიგო, თავისი ფეხით წავიდა ურდოში, ტანთ გაიხადა, თაფლი წაისვა და თანამზრახველებს გვერდით მიუჯ-

და. ამ ვაჟბატურმა საქციელმა ისე გააკვირვა მტერი, რომ შეთქმულთა უდანაშაულობა დაიჯერა და ყველა გაათავისუფლა (რაკი თეორიული ცდების ჩატარება გადაწყვიტა, ეურჩევთ ეპიფანცევს ამგვარი ეპიზოდები გააანალიზოს და იქნებ მიხვდეს ქართველთა გადარჩენის საიდუმლო “მოდელს”).

საერთოდ, რა თქმა უნდა, შეუძლებელია ერთი სიტყვაც კი დაიჯერო ეპიფანცევის პრიმიტიული მონაჩხმახისა, მაგრამ მაინც ვცადეთ გაგვეზრებინა – იმუშავებდა თუ არა, ხსენებული მოდელი ამის სურვილიც რომ ყოფილიყო საქართველოს XV-XVII საუკუნეების სინამდვილეში და რა ეპიფანცევისეული სანატრელი ცხოვრება უნდა მოეტანა მას ქართველებისათვის. კიდევ ერთხელ გადავაგლეოთ თვალი ქვეყნის ისტორიის აღნიშნულ პერიოდს, რომელსაც „ჩვენი“ ავტორი თავის თეორიული ვარჯიშობების საფუძვლად იყენებს, რომ მისეული მოდელის თეორიული განხორციელების თუნდაც ერთეული ფაქტი მაინც აღმოგვეჩინა. ქვეყნის სამსაუკუნოვან ისტორიაში ერთი მოკლევადიანი ფანჯარაც კი ვერ ვიპოვეთ, სადაც იგი ჩაჯდებოდა. ქვეყნის ისტორიის ეს მონაკვეთი, ისე როგორც მისი ცხოვრების უმეტესი ნაწილი, არის დამპყრობელთა წინააღმდეგ ქართველების, მისი ყველა კუთხის, ყველა ფენის, ყველა წოდების თავდაუზოგავი, სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლა ენის, მიწის, სარწმუნოების გადასარჩენად. იყო პერიოდები ქართულ პოლიტიკურ ერთეულებს ერთდროულად სამი სასტიკი მტრის წინააღმდეგ უხდებოდათ ბრძოლა, მაგრამ ქედს არ იდრეკდნენ და მრავალრიცხოვან მოწინააღმდეგეთ არ ეპუებოდნენ.

როგორც ითქვა, გარდა არალოგიკურობისა, არამეცნიერულობისა, უზომო სიცრუისა, განსახილველი პასკვილი გამოირჩევა ქართველი ხალხისადმი დაუოკებელი და აუღაგმავე ზიზღით. ეს სიძულვილი იმდენად უკიდურესანოა, რომ ავტორი ქართულ აქცენტსაც კი ვერ იტანს და დაცივნვის ობიექტად აქცევს. ვითომ არაეროვნულ ენაზე ადამიანთა უმეტესობა უაქცენტოდ საუბრობდეს!? სიტყვამ მოიტანა და ავტორს მოვაგონებთ, რომ ქართული აქცენტით საუბრობდა რუსეთის არმიის გამოჩენილი მხედართუფრო-

სი, გენერალი პეტრე ბაგრატიონი. მაგრამ ამას ხელი არ შეუშლია მისთვის რუსი ხალხის თვალში სამხედრო მარჯვებების ერთ-ერთი სიმბოლო გამხდარიყო. როგორც ჩანს, დიდ რუსეთში პროფაშისტურად განწყობილი მარტო ეპიფანცევი არ არის. ქართველების ზიზღმა უბიძგა ეპიფანცევისნაირთა პროპაგანდით მოწამლულ ზოგიერთ რუს ახალგაზრდას გამოჩენილი მხედართუფროსის ძეგლი მოსკოვში ბარბაროსულად აეფეთქებინა. ქართული აქცენტით საუბრობდა კიდევ ერთი პიროვნება, ჩიბუხის წევა რომ უყვარდა და ეპიფანცევთან სულიერი ნათესაობით ხასიათდებოდა. ეს მან დაამკვიდრა გამოთქმა „დიდი რუსი ხალხი“. მის სახელთანაა დაკავშირებული კავის რუსეთის გადაქცევა მსოფლიო ძღვევამოსილ და წარმატებულ ქვეყანად. ეპიფანცევის თანამემამულეებმა კი იგი ჯერ უბინძურესად გალანძღეს, ათასი ჩადენილი თუ ჩაუდენელი ცოდვა მიაწერეს, შემდეგ კი მიცვალებულიც შეურაცხევეს – მავზოლეუმიდან გამოაძევეს. ჩვენ არ მიგვაჩნია, რომ ეს უსაფუძვლოდ მოხდა. ამ პიროვნებას ბევრი ცოდვა აქვს ჩადენილი და ყველაფერს იმსახურებდა, მაგრამ მთავარი ისაა, რომ იგი დაისაჯა არა ჩადენილი საქმეებისთვის, არამედ ქართველობისათვის. წინააღმდეგ შემხვევაში აუხსნელია, რატომ განისვენებს იქ მეორე, არაქართველი პიროვნება, რომელსაც კაცობრიობის წინაშე კიდევ უფრო მეტი ცოდვა მიუძღვის.

ზიზღის გამოა, რომ „ჩვენი“ ავტორი აშკარა სიამოვნებით, დამცინავად იხსენიებს ქართველთა საყვარელ მეფე ერეკლეს, „პატარა კახელად“ („პატარა კახი“) და თან განმარტავს, რომ ეს ზედწოდება მას ხალხმა მცირე სიმაღლისათვის მიანიჭა. იძულებული ვართ ავტორს გული გავეუცრუოთ. ზედწოდება „პატარა კახი“ ხალხმა ერეკლეს სიმაღლისათვის არ შეარქვა. როგორც თანამედროვენი, მათ შორის რუსებიც, გადმოგვცემენ, იგი საშუალოზე მაღალი და კარგი აგებულობის იყო, ეს ზედწოდება მას მიენიჭა იმიტომ, რომ მან პირველად სრულიად ახალგაზრდამ, 15 წლისამ, მიიღო მონაწილეობა სამხედრო შეტაკებაში და სიმამაცით და სიმარჯვით თავი გამოიჩინა.

ეჭვი არ არის, რომ ეპიფანცევს საქართველოსათვის ყველაზე ბედნიერ ხანად რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაცია, რუსულ კოლონიურ პირობებში ცხოვრების პერიოდი მიაჩნია. მაგრამ ქართველი ხალხი ასე არ ფიქრობდა. მიუხედავად ავტორის მიერ შეკოწიწებული გადარჩენის სრულიად უაზრო „მოდელის“ არსებობისა და მის საწინააღმდეგოდ, თავისუფლებისმოყვარე ქართველი ხალხი არ შეეგუა რუსულ დამპყრობლურ რეჟიმს, გაუთავებელ ბეგარა-გადასახადებს, ეგზეკუციებს, არნახულ დაცინვებს, ისეთებსაც კი, რომელიც მას მონღოლთა ბატონობის დროსაც არ განუცდია, და აი იმ დროს, როცა, ეპიფანცევის აზრით, ქართველები რუსული მმართველობის მაღლიერნი უნდა ყოფილიყვნენ, უნდა დამორჩილებოდნენ მას, მოფერებოდნენ და ა. შ., ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში აჯანყებების თითქმის განუწყვეტელი ცეცხლი მძვინვარებდა: 1801 წელს ქართლ-კახეთის ანექსია, 1802 წელს კახეთის აჯანყება, 1803 წელს მთიულეთის აჯანყება, 1812 წელს კვლავ კახეთის დიდი აჯანყება, 1820 წელს იმერეთის აჯანყება, 1840 წელს გურიის აჯანყება, 1856 წელს სამეგრელოს აჯანყება, 1866 წელს აფხაზეთის აჯანყება, 1870 წელს სვანეთის აჯანყება. პარალელურად კი მიმდინარეობდა ალექსანდრე ბატონიშვილის და სხვა პატრიოტების პერმანენტული ომები, შეთქმულებები, რომლებიც ეპიფანცევის აზრით, ერთობ „ჰუმანურად“ იქნა აღკვეთილი.

მთელი ამ აბდაუბდის მოგონება, რომელსაც ა. ეპიფანცევმა „საქართველოს გადარჩენის“ მოდელი დაარქვა და შეეცადა რაღაც ნააზრევისათვის დაემსგავსებინა, ავტორს იმისათვის დასჭირდა, რომ ყველაფერი ორი ქვეყნის დღევანდლობისათვის მიესაღებებინა.

რუსეთის გარკვეულ წრეებში დიდმპყრობელური განწყობილება არ იცვლება. საქართველო განიხილება როგორც უუფლებო სატელიტი, რომელსაც არ შეუძლია თავისი დღევანდლობა და მომავალი თვითმყოფადად გადაწყვიტოს. შოვინისტთა თავებში რუსეთი ანგელოზად, ჩაგრულთა მფარველად, სამართლიანობისათვის მებრძოლად მოიაზრება. ქართული მხარე – უმადურ, უპირო, მიმტაცებელ, ვერაგ მონსტრად, რომელიც არავითარ ღმობიერე-

ბას, არავითარ დანდობას არ იმსახურებს, დაშლის, გაცემ-
ტვერების ღირსია. ბომბდამშენის კაბინიდან დანახული მი-
სი ხედი და მისი ტერიტორიების გაუთავებელი დაბომბვა,
წართმეული მიწების და ახლის მიტაცებების და განადგუ-
რების სურვილი, — აი, რა ახარებთ ავტორს და მის თანა-
მოაზრებებს.

უფიქრობთ, სიტყვა მეტად გაგვიგრძელდა. რაც არ
უნდა ეცადო, ვერ ამოწურავ ავტორის სიცრუის მარაგს,
უსამართლობას, ადამიანის მოძულების ფაშისტურ იდეო-
ლოგიას. სჯობს შევწყვიტოთ.

მისი ქმნილების რამდენადმე კრიტიკულად შემფასებ-
ლების, გ. რცხილაძისა და გ. ვეკუას სტატიის პასუხში
„ჩვენი“ მეცნიერი, ისტორიკოსებისა და ისტორიისადმი აგ-
დებულ, ცინიკურ, შეურაცხყოფელ დამოკიდებულებას ამ-
ჟღავნებს, რითაც ფაქტობრივად აშიშვლებს მთელ თავის
ე. წ. შეხედულებებს ობიექტური, ჭეშმარიტი მოვლენები-
სადმი.

ინფორმაცია, ისტორიული წყარო, მათი სიმრავლე
ისტორიკოსებისათვის (იმისდა მიუხედავად, როგორი კისე-
რი აქვს. ეპიფანცევი ხომ ამას განსაკუთრებულ მნიშვნე-
ლობას ანიჭებს და მის მიხედვით დამამცირებელ დასკვნა-
საც აკეთებს) საშენი მასალაა, რომლითაც იგი ქმნის ის-
ტორიული ფაქტებისა და მოვლენების კეთილსინდისიერ,
ობიექტურ სურათს.

ეპიფანცევი ამ შეხედულებას არ იზიარებს. მისთვის
მთავარია არა ისტორიული ფაქტი ან ინფორმაცია, არამედ
პრინციპები, მისი ე. წ. პრინციპები. ისინი კი ჩვენი აზრით,
გონიერი და ობიექტური პიროვნებისათვის მიუღებელია,
რადგან ისინი ავტორის შოვინისტური აზროვნებისა და
მისწრაფებების ნაყოფია. აღნიშნული პრინციპების მიხედ-
ვით სასჯელს იმსახურებს ქართლ-კახეთის სამეფო, რომ-
ლის ერთგვარ დამოკიდებულებაში ითვლებოდა განჯა და
ერევანი, რადგან ქართველი მეფეები მათ მეზობელი ხანე-
ბის თავდასხმებისგან იცავდნენ. ამის გამო ჩვენი იდეო-
ლოგი ამართლებს ალა-მაჰმად-ხანის ბარბაროსულ შემოსე-
ვას, რომელსაც განჯის და ერევნის დარდი კი არ ჰქონდა,
როგორც ეპიფანცევი მკითხველს ატყუებს, არამედ მთე-

ლი საქართველოს, არამედ მასთან ერთად ნახსენები სახანოების სპარსეთის შემადგენლობაში დაბრუნება სურდა. აქვე აღსანიშნავია, რომ ამ შემოსევისას განჯა და ერევანი არა ნაკლებ დაინგრენ და დაზარალდნენ, ვიდრე საქართველო... თუ რა ვერაგულ და თავის საწინააღდეგო პარალელს ავლებს „ჩვენი“ ავტორი ამ შემოსევის თანამედროვეობასთან შედარებით, ამაზე ჩვენ უკვე გვქონდა საუბარი.

საინტერესო და საგულისხმო ისაა, რომ როცა ქართველებსა და მის ისტორიულ ტერიტორიებზე მცხოვრები ხალხების ბედით ინტერესდება და მათდა საზიანოდ და საკუთარი ინტერესების შესაბამისად, მკითხველს ქართველების წინააღმდეგ განაწყოფს, „ჩვენი“ პოლიტიკოსი რატომღაც არაფერს ამბობს ვოლგისპირეთისა და ციმბირის იმ ხალხებზე, რომელთა მოსპობა რუსეთის აგრესიასთანაა დაკავშირებული, არაფერს ამბობს იმ უსამართლო ომებზე, რომელსაც რუსეთი კავკასიაში ახორციელებდა და უკანასკნელთა განადგურებით და დაპყრობით დამთავრდა, იმ ლაშქრობებზე, რომელსაც რუსეთი შავი და კასპიის ზღვისპირეთში ეწეოდა, იმ რევოლუციურ განწყობილებებზე, რაც რუსეთის ე. წ. ავტონომიებში სუფევს და რუსეთის იმპერიას აფეთქებას უმზადებს. ეს ყველაფერი, ცხადია, ეპიფანცევის შემკვეთებს არ სურთ გაამხილონ. მეტიც, სურთ რუსეთის სასახელო ქმედებათაც კი წარმოაჩინონ.

არსებობს კარგი ნაშრომები. არსებობს ცუდი, არაობიექტური, არამეცნიერული ნაშრომებიც. ეპიფანცევის ნაშრომი ცუდი ნაშრომი არ არის. იგი მაენე, საშიში ნაშრომია, რომელიც ადამიანებს შორის აღვივებს შიშს, სიძულვილს, უნდობლობას, იგი მიმართულია ხალხის (ამ შემთხვევაში ქართველი) უსაფუძვლოდ, უსამართლოდ გასალანძღავად, მათ წინააღმდეგ დაუნდობლობის, ზიზლის გასაღვივებლად, ხალხების ერთმანეთზე წასაქეზებლად და გენოციდის, ტერორიზმის გასამართლებლად. მისი მიზანია დააპირისპიროს ადამიანები, ხალხები, რათა ჩააგონოს ძალის „კანონიერება“, «Сила есть, ума не надо» – გამართლება და წახალისება ოკუპანტური ქმედებისაკენ, გენოციდისაკენ.

იმედია რუსი ხალხის ღიდი ნაწილი არ აჰყვება ეპიფანცევის იდეოლოგიას.

ტყუილების კასკადი, რომელსაც „ჩვენი“ ავტორი აფრქვევს, იქნებ არც თუ ისე გასაგები იყოს რომელიმე დაბალი მორალისა და პრინციპების ქალბატონისაგან, მაგრამ სრულიად გაუგებარია და უკადრისია მამაკაცისაგან. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ასეთ ნაშრომებს, რომელიც ეპიფანცევმა წარმოადგინა, კრიტიკით არაფერი ეშველება. ისინი საგანგებოდ უნდა იქნენ განხილული შესაბამისი ორგანოებისაგან ხალხთა შორის შუღლის გაღვივებისათვის, ცხადია, თუ იმპერიაში ამგვარი ორგანოები ამოქმედდებიან.

ანდრეი ეპიფანცევის „კონცეფცია“ საქართველოს სახელმწიფოსა და ქართველი ერის შესახებ

ა. ეპიფანცევი თავის „თხზულებაში“ — „Была ли Грузия союзником России? Политическая модель выживания грузинского государства“ პირადი განწყობილების შესაბამისად და სხვა რუსი შოვინისტების შეკვეთით ავითარებს ანტიქართულ თვალსაზრისს. იგი ცდილობს დაარწმუნოს მკითხველი, რომ „**модель поведения Грузинского государства за последние 450-500 лет не поменялась вообще**“. ამ მყარ მოდელს საფუძველი ჩაეყარა თურმე XVI საუკუნის შუახანს, როცა საქართველოს ტერიტორია ერთმანეთს შორის გაიყვეს ირანმა და ოსმალეთმა. ქართველი ისტორიკოსები სწორად წერენ, რომ საქართველომ სამხრეთელ აგრესორებთან უთანასწორო ომებში ბევრი ხალხი დაკარგა, ქვეყანამ ნგრევა-განადგურება განიცადა, მაგრამ ამ ეპოქის ისტორიას აქვს არანაკლებ მნიშვნელოვანი მეორე მხარეც. რეალური ვითარების მეორე მხარე კი დღემდე არავის აუხაზავს და არც შეუფასებია. მე ვიკისრეო ისტორიის ამ ხარვეზის ამოვსება.

ა. ეპიფანცევის აზრით, ირანმა, მართალია, დაიქვემდებარა აღმოსავლეთ საქართველო, მაგრამ იგი კოლონიად არ გადაუქცევია. ეს ქვეყანა წარმოადგენდა ირანის სახელმწიფოს ნაწილს, მის ერთ-ერთ პროვინციას, როგორც სპარსულენოვანი ხორასანი, ბალხი, ფარსი და სხვ. ქართული პროვინციის მმართველებად შაჰი ყოველთვის ქართველ მეფეებსა და თავადებს ნიშნავდა. მათ დიდ ჯამაგირს აძლევდა, საჩუქრებსა და მამულებსაც კი უძღვნიდა. ირანის მიერ საქართველოში აკრეფილი გადასახადები იგივე იყო (ან უფრო ნაკლები), რასაც სპარსელებს ახდევინებდნენ. რაც მთავარია, ირანი საქართველოს იცავდა მთის ხალხების თავდასხმისაგან. ავტორი არაფერს ამბობს იმაზე, რომ ირანის შაჰი საქართველოს იცავდა როგორც თავისთვის სასარგებლო სტრატეგიულ ტერიტორიას და ქართველ გამუსლიმანებულ მეფეებსა და საქართველოს

მოსახლეობას იმიტომ ანიჭებდა ზოგჯერ შეღავათებს ხარკ-გადასახადების გაღებაში, რომ თავიდან აეცილებინა მათი ანტიირანული აჯანყება.

ა. ეპიფანცევი ცდილობს დაგვარწმუნოს, რომ ირანის კეთილშობილი შაჰი მფარველად და დამხმარედ მოეწვინა საქართველოსა და მის ხალხს. ქართლ-კახეთის მეფეები კი ყოველთვის თავიანთი ინტერესებისათვის იყენებდნენ შაჰსა და მის მოხელეებს, პირადად თავისთვის და საქართველოსთვის იღებდნენ ისეთ პრივილეგიებს, რაც ირანის სხვა პროვინციებს არ გააჩნდათ. ამ გზით აღწევდნენ კეთილდღეობასა და გამძლეობას. ამგვარი ქცევა და პოლიტიკა Помогла Грузинам выжить как нации. ირანის შაჰის მეხოტბე ავტორი გაოცებას გამოთქვამს, რომ ამგვარ კეთილდღეობაში მყოფი ქართველები ხელს იღებენ ირანის ერთგულებაზე და იცვლიან „გეოპოლიტიკურ ორიენტაციას.“

ა. ეპიფანცევი სვამს კითხვას, თუ რა იყო ქართველთა საგარეო ორიენტაციის შეცვლის მიზეზი და იწყებს თავისი მანკიერი კონცეფციის „ჭეშმარიტების“ დასაბუთებას. იგი აღნიშნავს, რომ XVII საუკუნის მომდევნო ხანაში ირანი და თურქეთი თანდათან სუსტდებიან. 1747 წელს ირანი დაიშალა. ასეთ სახელმწიფოს უკვე აღარ შეეძლო ქართველი მეფისა და მისი ხალხის დაცვა. ქართველთა აზრით კი მისაღები და სასურველი იყო მხოლოდ ძლიერი ხელმწიფე (хозяин должен быть сильным), რომელიც შეძლებდა ქართველთა უსაფრთხოებასა და კეთილდღეობის უზრუნველყოფას. ქართველთა ასეთი პოზიცია გვაძლევს საფუძველს გავიგოთ модель поведения Грузии за последние 500 лет. ამ მოდელში, რა თქმა უნდა, არ თავსდება ქართველი ხალხის ბრძოლა ძლიერი შაჰ-აბას პირველისა და კიდევ უფრო ძლევაშობილ ოსმალთა სულთნების წინააღმდეგ. კონცეფციის ავტორისათვის ეს ფაქტები არ არსებობს და წარბეჭეულად განაგრძობს თავისი კონცეფციის „დასაბუთებას.“

მისი აზრით, ხსენებული მოდელის გამოხატულება იყო ის, რომ ქართველებმა დაიწყეს ძლიერი პატრონის ძიება, გამოძახება (звать хозяина), ასეთი ძლიერი პატრონი კი

იმ დროს შეიძლებოდა ყოფილიყო მხოლოდ რუსეთი. მას შესწევდა ძალა კავკასიიდან განედევნა ირან-ოსმალეთი, დაუფლებოდა საქართველოს. ქართველთა მეფეებმა კიდევ მიმართეს რუსთ ხელმწიფეს დახმარებისათვის, შეახსენეს ერთმორწმუნეობა, ქრისტიანული მორალი და ზნეობა. ავტორი განგებ ივიწყებს თავისთვის არასაჭირო ფაქტებს. არაფერს ამბობს იმაზე, რომ რუსეთმა დიპლომატიური ექსპანსია სამხრეთ კავკასიაში უკვე XVI-XVII საუკუნეებში დაიწყო, არაერთი დიპლომატიური წარმომადგენელი, ელჩი და ელჩობა გამოგზავნა კახეთში, ქართლში, იმერეთში. რუსეთის პირველმა იმპერატორმა პეტრე დიდმა ქართლის მეფე ვახტანგ VI ირანის საწინააღმდეგო ომშიც კი ჩაითრია (1722-1723 წლები), მაგრამ ძალიან მალე ვერაგულად შეატოვა მტრებს მოკავშირე და თავის ქვეყანაში დაბრუნდა. რუსეთმა ჩააბა ქართლ-კახეთი და იმერეთი რუსეთ-თურქეთის 1768-1774 წლების ომშიც. 1783 წლის ტრაქტატი, რუსეთ-საქართველოს სამეგობრო ხელშეკრულება რუსეთს თავისი იმპერიალისტური გეგმების რეალიზაციისათვის სჭირდებოდა, ერეკლე მეორეს კი – დასუსტებული, მაგრამ ქართლ-კახეთზე უფრო ძლიერი ირან-ოსმალეთის აგრესიის მოსაგერიებლად.

ა. ეპიფანცევი მკითხველს „არწმუნებს“, რომ რუსეთს საქართველო არ სჭირდებოდა. ადამიანი, რომელმაც რუსეთი კავშირსა და დახმარებაზე დაითანხმა, იყო ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II. გიორგიევსკის ტრაქტატის გაფორმებამ და თბილისში რუსთა ორი ბატალიონის შემოსვლამ განარისხა ირანი. ალბათ, შაჰობის მაძიებელი ალა-მაჰმად-ხანი გაოცებული და შეურაცხყოფილი იყო ერეკლეს ამგვარი საქციელით, რაც ღალატის ტოლფასად შეფასდა.

ა. ეპიფანცევი ირანის უზენაესი ხელისუფლების პოზიციაზე დგება და გვაუწყებს, რომ სპარსელები პატარა კახს თავისად თვლიდნენ, ახსოვდათ, რომ იგი ნადირ-შაჰის პირადი მეგობარი იყო. ირანელებმა დასვეს ერეკლე კახეთის მეფედ, მოგვიანებით ქართლიც დაუქვემდებარეს. ირანელებმა ალაგმეს ლეკები, ერეკლეს დაუქვემდებარეს განჯა. ერეკლეს არავითარი საფრთხე არ ემუქრებოდა ირანისა-

გან, მაგრამ ქართლ-კახეთის მეფემ ირანს მაინც უმტრო და რუსეთის მხარეს გადავიდა.

ა. ეპიფანცევისათვის არავითარი მნიშვნელობა არ აქვს იმ ფაქტს, რომ ერეკლე II საქართველოს უკეთეს მომავალზე ფიქრობდა; მუსლიმანური გარემოცვის გარღვევა, ქვეყნის უშიშროების ხანგრძლივი დროით უზრუნველყოფა და ოსმალეთისაგან მიტაცებული ტერიტორიების კვლავ საქართველოს შემადგენლობაში დაბრუნება უნდოდა. გეორგიევსკის ტრაქტატის სათანადო მუხლების ძალით, რუსეთმა იკისრა ამგვარი ფუნქციის შესრულება, მაგრამ ვერ მოახერხა ან ამ ეტაპზე არ იწევა. თბილისში რუსეთის ორი ბატალიონის შემოსვლის შემდეგ მუსლიმანური გარემოცვა კიდევ უფრო მტრულად განეწყო რუსთმოყვარე ერეკლე მეორისადმი და მის ქვეყანაზე თავდასხმები კიდევ უფრო გახშირდა, გაცილებით სისხლიანი და დამანგრეველი გახდა. ფაქტია, რომ ტრაქტატმა დადებითი კი არა, უარყოფითი მოვლენები გაამრავლა.

ა. ეპიფანცევი მდგომარეობის გართულებაში ქართლ-კახეთის მეფეს აღანაშაულებს. იგი ცდილობდაო რუსეთის სახელით დაეშინებინა მეზობლები, შემოეერთებინა ადრე დაკარგული ტერიტორიები. ირანს უნდოდა შუროსგება, მაგრამ არ შეეძლო. ავტორი არაფერს ამბობს იმის შესახებ, რომ რუსოფილ ერეკლე მეორის ქვეყანას დიდი ვნება მიაყენეს ოსმალებმა და დაღესტნელმა ხანებმა. ერეკლე მეორე იძულებული გახდა გარკვეულ დათმობებზე წასულიყო ომარ ავარელისა და ახალციხის ფაშის მიმართ.

თხზულების ავტორი ერეკლეს ამგვარ პოლიტიკას არა დატრიალებული მოვლენების ანალიზით, არამედ ქართველთა გენსა და შემეცნებაში გამჯდარი მოდელით ხსნის. იგი არაფერს ამბობს იმაზე, რომ საქართველოში შემოიჭრა ომარ-ხან ავარელი 20 ათასიანი ლაშქრით. ტრაქტატის ერთი მუხლი ავალებდა რუსეთს ერეკლეს დასახმარებლად 2 ბატალიონის დამატებით, გაცილებით მეტი ჯარი შემოეყვანა საქართველოში, მაგრამ მფარველ-მოკავშირემ დაარღვია პირობა და დაღესტნელებმა დიდი ვნება მიაყენეს ქვეყანას. რუსეთმა არც ოსმალეთიდან არაერთხელ შემოჭრილი მარბიელი ლაშქრის თარეში აღკვეთა.

ეპიფანცევი კი „გვარწმუნებს“, რომ ერეკლე მეორემ ყველა მიმართულებით გამოიყენა რუსეთის გავლენა და ჯარი. რუსეთის სახელით აშინებდა მეზობლებს, ცდილობდა თავისი საბრძანებლის ტერიტორიის გაფართოებას. მან ერეკლე მეორეს ვერაგობა და ღალატიც კი დასწამა; მან თითქოს 1786 წელს რუსეთის ნებართვის გარეშე თურქეთთან დადო თავდაუსხმელობის ხელშეკრულება, რაც გეორგიევსკის ტრაქტატის დარღვევას მოასწავებდა. რეალობა კი სულ სხვაგვარი იყო; რაკი რუსეთი ვერ ასრულებდა 1783 წლის ხელშეკრულებით ნაკისრ მოვალეობას, ვერ აღკვეთა მუსლიმან მმართველთა ჯარების თარეში, თვით რუსეთის მთავრობამ და მოხელეებმა ურჩიეს ერეკლეს პირადი კონტაქტებითა და შეთანხმებით მოეგვარებინა მეზობლებთან გამწვავებული ურთიერთობა; თანაც ერეკლემ ოსმალეთთან, კერძოდ ახალციხის ფაშასთან დადო არა არტირუსული, არამედ თავდაუსხმელობის ხელშეკრულება. ამ გზით მოიწადინა სამხრეთიდან მომდინარე აგრესიის აღკვეთა. როცა რუსეთ-თურქეთის ახალი ომი დაიწყო (1787წ.), იმპერატორმა ბრძანა ქართლ-კახეთიდან რუსული ბატალიონების გაყვანა, რადგან ამჯერად კავკასიასა და მცირე აზიაში ფრონტის გახსნას არ აპირებდა. რუსეთმა ფაქტობრივად თვითონ შეაჩერა 1783 წლის ხელშეკრულების მოქმედება. ამაში ერეკლე მეორის დადანაშაულება ისტორიის გაყალბებაა.

ერეკლე მეორეს სულაც არ მიაჩნდა ანულირებულად გეორგიევსკის ტრაქტატი და როცა მოძლიერებულმა ირანის შაჰობის მაძიებელმა ალა-მაჰმად-ხანმა საქართველოს კვლავ შემოუტია, რუსეთის იმპერატორს მოუხმო დახმარებისათვის. ა. ეპიფანცევი კი თავისი კონცეფციის შესაბამისად ცვლის ისტორიულ ფაქტებს, მკითხველს აუწყებს, რომ ერეკლე ცდილობდა თავისი შეცდომის გამოსწორებას, პეტერბურგს ევედრებოდა გაუქმებული ტრაქტატით გათვალისწინებულ დახმარებას. მაგრამ ახლა უკვე „Россия глуха к мольбам вероломного царя“. ერეკლეს უმადურობისა და ღალატის მიუხედავად, კრწანისის ბრძოლაში განცდილი მარცხისა და თბილისში დატრიალებული ტრაგედიის შემდეგ, რუსეთის კეთილშობილი იმპერატორი თურ-

მე კვლავ შემობრუნდა საქართველოსკენ როგორც მფარველ-მოკავშირე. 1796 წელს, როცა ალა-მაჰმად-ხანი უკვე კარგა ხნის გასული იყო საქართველოდან, გენერალ ზუბოვის 30 ათასიანმა არმიამ უკან გარეკა ირანის ჯარები. რუსეთმა აღადგინა დიპლომატიური ურთიერთობა საქართველოსთან. ა. ეპიფანცევი იმასაც გვაუწყებს, რომ ერეკლეს მემკვიდრე გიორგი XII უკეთ ერკვეოდა შექმნილი ვითარების ავ-კარგში. ამიტომ მან იმპერატორს სთხოვა არა მფარველობა, არამედ ქართლ-კახეთის რუსეთთან უშუალო შეერთება. მაღლე დასავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავროებიც თავისი ნებით უერთდებიანო რუსეთს: „над Грузией вошла Российская звезда“.

ა. ეპიფანცევისათვის თითქოს უცნობია რუსეთის მთავრობის დიდმპყრობლურ-შოვინისტური პოლიტიკა, მისწრაფება გავლენის სფეროების გაფართოებისა და ახალ-ახალი ტერიტორიების დაპყრობისაკენ. მაგრამ ქართველი ისტორიკოსების მეცნიერული თვალსაზრისის გაუფასურების მიზნით წერს: „ფაქტია, რომ საქართველო მოექცა უცხო სახელმწიფოს (რუსეთის) მმართველობის ქვეშ: „не важна как эта власть сформировалась-была Грузии навязана или признана ею сомою... верхушки Грузии практически целиком под него мимикрует стараясь показать что очень на него похожи и живут его интересами“. ა. ეპიფანცევი ყოველნაირად ცდილობს დაარწმუნოს მკითხველი, რომ „этот процесс схождения народов и интересов в Грузии развит на много более сильно, чем других стран и народов. Этим поведением Грузия демонстрирует, что с покровителем они не просто союзники или вассалы-они часть хозяина, его лучшие друзья“ და ქართველები თურმე იმიტომ იქცევიან ამგვარად, რომ მიიღონ „выгоды и привилегии-финансовых, территорияльных и иных“.

ა. ეპიფანცევის მიერ შეთხზული ეს ზღაპარი შეიძლება მკითხველთა სულ მცირე ნაწილმა მოიწონოს. ოდნავ გაცნობიერებულმა საზოგადოებამ კი კარგად იცის, რომ ქართველი ხალხის როგორც ზედა, ისე ქვედა ფენებისათვის მიუღებელი იყო რუსეთის იმპერიის ექსპანსია, აგრესია და დაპყრობითი პოლიტიკა საერთოდ. გიორგი XII-ს

არ მოუთხოვია ქართლ-კახეთის უშუალო შეერთება რუსეთთან. მისეული ხელშეკრულების პროექტი ითვალისწინებდა გეორგიევსკის ტრაქტატში მცირე კორექტივების შეტანას, რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში საქართველოს ავტონომიური სამეფოს სახით არსებობას. იმერეთის მეფეს სოლომონ მეორეს მფარველობა არ მოუთხოვია. იძულებით მოაწერინეს ხელი ე. წ. ელაზნაურის ტრაქტატზე, რომლის მიხედვით იმერეთის ხელმწიფე რუს მოხელეთა მარიონეტი უნდა გამხდარიყო. სოლომონმა არაერთხელ მოითხოვა თავის სუვერენულ უფლებათა გაფართოება. რაკი ამაზე უარი უთხრეს, თავის ხალხთან ერთად რამდენიმე თვე იარაღით იბრძოდა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისათვის. ა. ეპიფანცევი საერთოდ ხმას არ იღებს რუსული ოკუპაციის წინააღმდეგ მიმართულ მოძრაობაზე. გათვითცნობიერებულმა საზოგადოებამ კი იცის, რომ საქართველოში 1802 წლიდან 1820 წლამდე ხუთი ფართომასშტაბიანი ანტირუსული აჯანყება მოხდა. ა. ეპიფანცევმა ნიშნის მოგებით მხოლოდ ის შეიძლება გვითხრას, რომ ქართველთა ამ გამათავისუფლებელი ომების დროს რუსეთის ჯარმა 4-5 ათასი კაცი დაკარგა მოკლულთა სახით, ქართველებმა კი ათჯერ მეტი. ეს დიდმპყრობელი შოვინისტი იმასაც დაიკვირნის, რომ ამ ბრძოლების დროს რუსულმა პოლკებმა მიწასთან გაასწორეს მრავალი სოფელი, გააკაფეს ბაღ-ვენახები. უთანასწორო ომში დამარცხებულ და მეორედ დაპყრობილ ხალხს კონტრიბუციაც კი გადაახდევინეს.

ა. ეპიფანცევმა გვერდი აუარა ქართველთა ანტირუსულ მოძრაობას და ხოტბა შეასხა საქართველოში ჩამოყალიბებულ მმართველობის სისტემას. იგი არწმუნებდა მკითხველს, რომ რუსმა მოხელეებმა დაამყარეს წესრიგი, შექმნეს ხალხის შრომა-საქმიანობისა და ცხოვრების ნორმალური პირობები. რუსულმა მმართველობამ, მისი აზრით, ხელი შეუწყო ქართული ტომების კონსოლიდაციას, ერთიანი ქართული ნაციის ჩამოყალიბებას. მაგრამ უმადურმა ქართველებმა დაივიწყეს ეს სიკეთე და დაიწყო ახალი მფარველის ძებნა.

ა. ეპიფანცევი საქართველოს უახლეს ისტორიასაც თავისი ყალბი კონცეფციის ფონზე განიხილავს, ხედავს ნურ სკემებში ტენის. მართალია, საქართველო გამოეყო რუსეთს, მენშევიკებმა გამოაცხადეს საქართველოს რესპუბლიკის დამოუკიდებლობა, მაგრამ მყისვე დაიწყეს ახალი მფარველისა და მოკავშირის ძებნა. რაკი ამისათვის ირანი და ოსმალეთი არ გამოდგებოდა, არჩევანი შეაჩერეს გერმანიასა და ინგლისზე. თუ რომელი სჯობდა, ამაზე ქართველი პოლიტიკოსები ამიერკავკასიის ფედერაციული კავშირის არსებობის დროს ჯერ კიდევ კამათობდნენ. საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ კი „სამეგობრო“ ხელშეკრულება გერმანიასთან გააფორმეს. დიდმპყრობელ შოვინისტ ეპიფანცევს ეს არ მოსწონს და მკითხველს „არწმუნებს“, რომ „степень подчиненности грузин Германии в то время просто поражает. Ни о каком равноправном партнерстве с немцами нет и речи“.

ა. ეპიფანცევი ამ შემთხვევაშიც უბრუნდება ქართველთა „გაძლება-გადარჩენის“ მოდელს. მის ფონზე იძლევა საქართველოს პირველი რესპუბლიკის პოლიტიკოსთა კრიტიკას. საქართველოს ხელისუფლებაში მოსვლამდე ნ. ჟორდანიას, აკ. ჩხენკელი, ი. წერეთელი, კ. ჩხეიძე და სხვ. აქტიურად იყვნენ ჩაბმული რუსეთის პოლიტიკაში. ი. წერეთელი სახელმწიფო დუმაში ხელმძღვანელობდა სოციალ-დემოკრატიულ ფრაქციას, დროებით მთავრობაში კი იყო ფოსტა-ტელეგრაფის მინისტრი. კ. ჩხეიძე იყო პეტროგრადის საბჭოს თავმჯდომარე. შემდეგ კი ისინი ჩადგნენ რუსეთისაგან გამოთიშული საქართველოს სამსახურში. ბოლოს კი საქართველოს დემოკრატიის კარი გაუღეს გერმანიის კაიზერის ჯარს. იგი არწმუნებს მკითხველს, რომ დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ საქართველო იპყრობს აფხაზეთს, მალე კი იკავებს ადღერს, სოჭსა და ტუაფსეს. ამაზე ქართველი ისტორიკოსები ხმას არ იღებენო. სინამდვილეში კი ყველა ეს მოვლენები ქართველ ისტორიკოსთა წიგნებში მეცნიერული ობიექტურობით არის გაშუქებული. აღნიშნულია, რომ საქართველოს პირველი რესპუბლიკის მთავრობა ჯერ დენიკინის რეჟიმის შემოტევას იგერიებდა, შემდეგ კი საბჭოთა რუსეთის აგრესიას

ებრძოდა. 1918 წელს იგი იძულებული გახდა საქართველოს განუყოფელ ნაწილში – აფხაზეთში ჯარი შეეყვანა, გაეგრძელებინა რუსი ინტერვენტების დევნა ადღური-სოჭიტუაფსეს მიმართულებით. ნ. ჟორდანიამ დასავლეთის დემოკრატიული სამყაროს საყურადღებოდ განაცხადა, რომ ქართული ჯარი ტუაფსემდე საქართველოს უშიშროების დაცვის საჭიროებამ მიიყვანა, მისი ანექსია ფიქრადაც არ გეჰონიაო.

ა. ეპიფანცევი უსამართლოდ, ყოველგვარი საფუძვლის გარეშე ადანაშაულებს საქართველოს პირველ რესპუბლიკას – თითქმის ყველა მეზობელს ებრძოდაო. მენშევიკები ჩადგნენ ანტანტის სამსახურში, თავს იქებდნენ მის წინაშე იმით, რომ ებრძოდნენ რუს ბოლშევიკებს. იმასაც აღნიშნავს, რომ როცა ცხადი გახდა სომხეთი ამარცხებდა საქართველოს და მისი ჯარი თბილისს უახლოვდებოდა, საქართველო მარცხისაგან ინგლისმა იხსნაო. ეს სრული სიყალბეა. საისტორიო წყაროები სხვას დადასტოებენ. ინგლისმა საქართველო კი არა, სომხეთი იხსნა მარცხისაგან, მისმა ჩარევამ შეაჩერა ქართული ჯარის კონტრშეტევა, სომხეთს შეუნარჩუნა ლორეს რაიონი.

ა. ეპიფანცევი მკითხველს აუწყებს, რომ რუსეთი (საბჭოურ-კომუნისტური) კვლავ გაძლიერდა და საქართველომ მოიწადინა ამ დიდი სახელმწიფოსაგან იურიდიული აღიარება. იგი გაცუებას გამოთქვამს იმის გამო, რომ საქართველოს ხელისუფლებამ (თურმე) დაითანხმა რუსეთი ამაზე და გრ. ურატაძემ მოსკოვში ხელი მოაწერა ხელშეკრულებას საბჭოური რუსეთის მიერ საქართველოს ცნობის შესახებ. იქვე დიდმპყრობელურ-შოვინისტური სულისკვეთებით დამუხტული ეპიფანცევი საზეიმო ტონით აცხადებს, რომ როგორც ერეკლე მეორის მიერ დადებული ხელშეკრულება გახდა концом Грузии Ираклия II-го, так и договор о признании с Россией стал началом конца Грузии Ноя Жордания. ხსენებულ ხელშეკრულებში შევიდა მუხლი, რომ საქართველო უნდა გათავისუფლებულიყო ინგლისის გავლენისაგან, გაეშვა ინგლისის ჯარი თავისი ტერიტორიიდან. ესე იგი, დაასკვნის ეპიფანცევი, საქართველო ერთხელ კიდევ შეტრიალდა 180 გრადუსით: „Моментально

указывает бывшим лучшим друзьям на двор". ინგლისი გადის და საქართველოს განმარტოებით ტოვებს რუსეთისა და თურქეთის წინაშე. 8 თვის შემდეგ, 1921 წელს დაიდო რუსეთ-ინგლისის სავაჭრო ხელშეკრულება, რომლის მიხედვით ინგლისმა ივალდებულა მოვლენათა ყოველგვარი განვითარების დროს თავი შეეკავებინა საქართველოსთვის დახმარების გაწევისაგან. დიდმკურობელი შოვინისტი საზეიმო ტონით ამთავრებს წამოწყებულ მსჯელობას: დანარჩენი კი დროის საქმე იყო; 1921 წლის თებერვალში წითელი არმია იკავებს საქართველოს. სიამოვნებით იმასაც აღნიშნავს, რომ დასავლეთის დემოკრატიას არავითარი პროტესტი არ გამოუთქვამს ამის გამო. ყველასათვის საჭირო რუსეთსა და პატარა სკანდალურ საქართველოს შორის დასავლეთმა რუსეთი აირჩია: „Над Грузией опять взошла Российская звезда“.

ა. ეპიფანცევი წერს, რომ საბჭოურ-კომუნისტური ეპოქის პირველ პერიოდში საქართველო თითქოს არ გამოირჩეოდა ღირსშესანიშნავი მოვლენებით, მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ ამ დროს ი. სტალინმა გააფართოვა საქართველოს ტერიტორია. მას შეემატა აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის მიწები. ამ სიყალბეზე ლაპარაკი არ ღირს, ყველამ იცის, რომ საქართველოს ამ განუყოფელ ნაწილებს ამ პერიოდში მიეცა ავტონომიური რესპუბლიკისა და ოლქის სტატუსი. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ თითქოს სიტუაცია რადიკალურად იცვლება საქართველოს სასარგებლოდ. ქართველი ხალხი უბრუნდება ტრადიციულ მოდელს. საქართველოს რესპუბლიკა იკავებს სხვა რესპუბლიკებისათვის მიუღწეველ და გამორჩეულ ადგილს. პასკვილის ავტორი აღიარებს, რომ საქართველოს ეკონომიკურ-სოციალურად ამაღლების პირველი მიზეზი იყო ქვეყნის ბუნებრივი სიმდიდრე, მრავალდარგოვანი სოფლის მეურნეობის განვითარება. ქართველთა კეთილდღეობის მთავარი საფუძველი გახდა ის, რომ თანასწორუფლებიან რესპუბლიკათა ხალხებს შორის, ქართველებს განსაკუთრებული უფლება-შესაძლებლობანი მიეცა; აქ გაიფურჩქნაო ჩრდილოვანი ეკონომიკა, თავისუფლად ამოქმედდნენ კანონიერი ქურდები, ფაქტიურად ლეგალიზებული გახდა

კერძო ბიზნესი. საქართველო გადაიქცა ყველაზე წარმატებულ და მდიდარ რესპუბლიკად.

დაბოლმილი ა. ეპიფანცევი ფაქტობრივად აღიარებს, რომ ქართველმა ხალხმა ყოველგვარ წარმატებას თავისი ნიჭისა და უნარების ამოქმედებით მიაღწია. მაგრამ არაფერს ამბობს იმაზე, რომ ქართველმა სტალინმა რუსეთი გადააქცია უდიდეს და უძლიერეს იმპერიად, რომლის დაქვემდებარებაში აღმოჩნდა მსოფლიო სოციალისტური სისტემის ყველა დიდი და მცირე სახელმწიფო.

ა. ეპიფანცევი გვაუწყებს, რომ საქართველოს კეთილდღეობა გრძელდებოდა საბჭოურ-კომუნისტური რუსეთის ძლიერების შერყევამდე. რაკი რუსეთი – *хозяин ослабевает*, დგება კრიზისული პერიოდი. რესპუბლიკებში ძლიერდებიან ცენტრიდანული ძალები. ამის შედეგი იყო ბელოვეჟის ხელშეკრულება და სსრ კავშირის დაშლა. მაგრამ განსაკუთრებული და გამორჩეული საქართველო არ დალოდებია ბელოვეჟის ხელშეკრულებას, 1991 წლის 9 აპრილს გამოაცხადა დამოუკიდებლობა. ქართველთა „ნაციონალიზმით“ გაღიზიანებული ა. ეპიფანცევი აკრიტიკებს დიდ მწერალს კონსტანტინე გამსახურდიას, კიდევ უფრო მეტად ზვიად გამსახურდიას. საქართველოს პირველი პრეზიდენტი თურმე თავის მთავარ მიზნად აცხადებდა საქართველოს ტერიტორიის გაფართოებას, ამიტომ გააუქმა სამხრეთ ოსეთის ავტონომია, საფუძველი მოურყია აფხაზეთის ავტონომიას. კმაყოფილებას ვერ მაღავეს, რომ საქართველომ წააგო ოსეთისა და აფხაზეთის წინააღმდეგ დაწყებული ომები. მაგრამ არაფერს ამბობს იმაზე, რომ ამ ომებში გაიმარჯვეს არა აგრესიული სეპარატიზმის ლიდერებმა, არამედ მათმა წამქეზებელმა, დიდი რუსეთის იმპერიის აღდგენაზე მეოცნებე ძალებმა.

ა. ეპიფანცევის აზრით, 1991-993 წლების მოვლენები ერთადერთი გამონაკლისია ქართველთა ტრადიციული მრავალსაუკუნოვანი მოდელიდან, მისი შესაბამისი პოლიტიკიდან. ამ დროს საქართველომ შეტევა დაიწყო ძველი მფარველის რუსეთის წინააღმდეგ ისე, რომ არ ჰყავდა შერჩეული ახალი მფარველი; „От России Грузия официально отвернулась, а нового покровителя еще не призвала“. ეს შეცდო-

მა ქართველმა ხალხმა გამოასწორა მაშინ, როცა საქართველოს ხელისუფლებას სათავეში ჩაუდგა თეთრი მელა ედუარდ შევარდნაძე. მან არჩევანი გააკეთაო აშშ-სა და ნატოზე. ავტორი ცდილობს დაარწმუნოს მკითხველი, რომ ამჟამად საქართველო და მისი მთავრობა უფრო მეტადაა დამოკიდებული აშშ-ზე, ვიდრე გიორგი XII იყო დამოკიდებული რუსეთზე. რუსოფობია, მისი აზრით, ლამის ოფიციალურ პოლიტიკად გადაიქცა. საქართველო ყველა სფეროში უტევს და არღვევს რუსეთის ინტერესებს.

თავის თხზულების დასკვნით ნაწილში ე. ეპიფანცევი ამჟღავნებს თავის ძირითად მიზანს, რომლის რეალიზაცია თანამედროვე ხელისუფალთა ძირითად ამოცანად მიაჩნია. იგი დარწმუნებულია, რომ ერთპოლუსიანი მსოფლიო დიდხანს ვერ იბოვინებს. შტატების ძლიერებამ უკვე მიაღწია პიკს. მისი ძლიერი კონკურენტები არიან რუსეთი, დასავლეთ ევროპა, ჩინეთი. ქართველთა პოლიტიკის ციკლური მოდელი კვლავ ამოქმედდება. თუ წინა საუკუნეებში ციკლი გრძელდებოდა 235, 135 და 69 წელი, უბრალო მათემატიკური გამოთვლა გვიჩვენებს, რომ თანამედროვე ქართული ციკლის ხანგრძლივობა არ გადააჭარბებს 25-30 წელს. ათი წელი უკვე გავიდა. მოვლენათა ბუნებრივი სვლის პირობებში კი, 15-20 წლის შემდეგ საქართველო ზურგს შეაქცევს ამერიკის შეერთებულ შტატებს და დაიწყებს ახალი მფარველის ძებნას. სავსებით შესაძლებელია, რომ რაღაც ოცი წლის შემდეგ ჩვენ ყველანი გავხდეთ იმის მოწმე და მაყურებელ-მსმენელი, რომ თბილისში გაიხსნას ამერიკული ოკუპაციის მუზეუმი; ტრიბუნაზე დგას უკვე ასაკში შესული მიხეილ სააკაშვილი და მტკივნეული ხმით ლაპარაკობს ნატოს მძიმე მემკვიდრეობაზე და აშკარად გამოხატავს რუსეთისაკენ მისწრაფებას, მის წიაღში დაბრუნების სურვილს.

ამგვარად, განხილულ-შეფასებული თხზულების სახით ანდრეი ეპიფანცევი მოგვევლინა რუსული ფაშიზმისა და რევანშიზმის იდეოლოგად. იგი აგდებით, ცინიკურად ლაპარაკობს მცირე სახელმწიფოების სტანდარტულ და არასტანდარტულ ქცევებზე, მათ გაძლება-გადარჩენის პოლიტიკაზე, რაც თითქოს ართულებს დიდი სახელმწიფოე-

ბის ურთიერთობას, ქმნის დაძაბულ სიტუაციებს. იგი იმა-
საც წერს, რომ ამგვარ სახელმწიფოთა რიგებში საქარ-
თველოს პირველი და განსაკუთრებული ადგილი უკავია.
ქართველი ხალხის მიმართ თითქოს ქების სიტყვებსაც არ
იშურებს, მაგრამ სინამდვილეში ცინიკურად წერს: „Причи-
на именно в глубине мимикрии и позиционирования себя как
друга в обмен на привилегии. Она делает это настолько талан-
тливо, что покровитель верит. Это основное базовое различие,
которое присуще только Грузии и которое она реализует настоль-
ко талантливо, что этому можно восхищаться”.

ჩვენი აზრით, ანდრეი ეპიფანცევის „კონცეფციას”
დაგმობს ყველა საღად მოაზროვნე ადამიანი. თუ რუსეთის
მოსახლეობის დიდი ნაწილი მას ირწმუნებს და რუსეთი
ფაშიზმისა და რევანშის გზაზე დადგებს, ამას მოყვება
არა ქართული მცირე „სკანდალი”, არამედ რუსეთისაგან
აგორებული გრანდიოზული სკანდალი. ეპიფანცევის მიმ-
დევრებმა (თუ ასეთნი არიან), უნდა შეიგნონ, რომ განმარ-
ტოებული რუსეთი ვერც მანკიერი იდეოლოგიით, ვერც
დიდსისხლიანი ომით იმპერიულ დიდებას ვერ დაიბრუ-
ნებს. არაა გამორიცხული, რომ ისტორია სხვა სცენარით
განმეორდეს; თუ XX საუკუნის 40-50-იანი წლების მიჯნაზე
გერმანელმა ხალხმა მოიხადა ბოდიში პროგრესული კა-
ცობრიობის წინაშე ჰიტლერულ-ფაშისტური რეჟიმის არაა-
დამიანური და სისხლიანი ქმედების გამო, ოცდამეერთე
საუკუნის შუა ხანებში (ან უფრო ადრეც) შეიძლება რუს
ხალხს დასჭირდეს ანალოგიური ბოდიშის მოხდა თანა-
მედროვე დემოკრატიული სამყაროს წინაშე.

ალექსანდრე ბენდიანიშვილი

საქართველოს დამფუძნებელი კრების ისტორიული მნიშვნელობა

ჰეგელის აზრით, „ხალხის (ერის) სუბსტანციურ მიზანს წარმოადგენს სახელმწიფოდ ყოფნა და ასეთად თავის შენარჩუნება“. არჩილ ჯორჯაძეს ერი და სახელმწიფო განუყოფელ ერთიანობად მიაჩნდა. ისიც უნდა ითქვას, რომ ერის და სახელმწიფოს წარმოშობა ადამიანთა საზოგადოების განვითარების შედეგებით გვიანდელი პროცესია. მას წინ უძღვოდა გვაროვნულ-თემური წყობილების მრავალ ათეულ საუკუნოვანი ისტორია.

თანასწორობა საზოგადოების თავყრილობა, მისგან არჩეული უზუცესთა კრებული და შეიარაღებულ რაზმთა მეთაურები იყვნენ სუვერენული ხელისუფლების მატარებელნი, მართვა-გამგეობის სუბიექტები. გვარების ტომებად და ტომთა კავშირებად ჩამოყალიბების შემდეგ ჩნდება გვაროვნულ-თემური არისტოკრატია, რომელიც ექცევა ე. წ. სამხედრო დემოკრატიის სათავეში.

თანასწორობა საზოგადოების სოციალური დიფერენციაცია მჭიდროდ გადაენასკვა სახელმწიფოს, მისი სტრუქტურების ჩამოყალიბების პროცესს. სამხრეთ აზიაში ტომთა გაერთიანების ბელადი გადაიქცა თვითმპყრობელ მეფედ. ჩამოყალიბდა მკაცრად ცენტრალიზებული მონარქიულ-დესპოტური სახელმწიფოები, რომლებმაც თემები დაიმორჩილეს, საყოველთაო მონობა დაამყარეს. ძველი აღმოსავლურისაგან არსებითად განსხვავდებოდა ბერძნულ-რომაულ სახელმწიფოთა ჩამოყალიბების პროცესი. ამ ქვეყნებში სახელმწიფო გვაროვნულ-თემურ საზოგადოებაზე კი არ გაბატონებულა, არამედ ბერძნულ-რომაულ თემთა გაერთიანებიდან და ტომთა კავშირებიდან ამოიზარდა, გვა-

როვნულ-თემური დემოკრატიის სახელმწიფოებრივ დემოკრატიად გარდასახვის შედეგს წარმოადგენდა. ისინი ბერძნულ-რომაული წარმომადგენლობის დაბალი მასის მჩაგვრელ ძალად არ გადაქცეულან, გარე სამყაროს უპირისპირდებოდნენ და იქიდან მოყვანილი მონების ექსპლუატაციის იარაღს განასახიერებდნენ.

რომის იმპერიის დაცემის შემდეგ დასავლეთ ევროპაში თავი იჩინა სახელმწიფოებრივი სისტემების შექმნის ორივე ნიშანმა; ჩამოყალიბდა მონარქიული სახელმწიფოები, მაგრამ მეფის ხელისუფლება დესპოტიაში არ გადაზრდილა. ჰეგელი აკრიტიკებდა ყველას, ვინც აღმოსავლურ და დასავლურ მონარქიებს შორის იგივეობის ნიშანს სვამდა. მისი აზრით, ევროპის განმასხვავებელი ნიშანი იყო ის, რომ ამ კონტინენტის სახელმწიფოებში მეფის ეგიდით მოქმედებდა „წოდებათა წარმომადგენლების სათათბირო“, რომლის ანალოგი საქართველოში იყო „დარბაზი“.

მსოფლიოს სხვადასხვა კონტინენტების და კაცობრიობის პროგრესული განვითარების მთლიანობაში განხილვა-ანალიზი საფუძველს გვაძლევს დავასკვნათ, რომ საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციებს შორის მეკეთრი ზღვარი არ არსებობს. არც თუ იშვიათად ისტორია მეორდება, საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ სისტემებს შორის მემკვიდრეობითობის ნიშნები იკვეთება. ბერძნულ-რომაული თემები და ანტიკური სახელმწიფოები ამის კლასიკური მაგალითია. ამგვარი მემკვიდრეობითობა, მაგრამ გაცილებით მცირე დოზით, იგრძნობა რომის იმპერიის მომდევნო ფეოდალური ევროპის სოციალ-პოლიტიკურ განვითარებაში. საქართველო თავიდანვე დასავლური მოდელის სახელმწიფოდ ყალიბდებოდა და ეს მემკვიდრეობითობა აქაც იჩენდა თავს.

ქართული სახელმწიფოებრიობის ჩამოყალიბების პროცესი, მართალია, 30 საუკუნის წინ დაიწყო, მაგრამ გვაროვნულ-თემური წყობისათვის დამახასიათებელი ინსტიტუტები საოცარ გამძლეობას იჩენდა. ძალიან დიდხანს ფუნქციონირებდა რამდენადმე მოდერნიზებული სახალხო კრება, უხუცესთა საბჭო და მის საფუძველზე გაჩენილი წოდებრივ-წარმომადგენლობითი ხასიათის სახელისუფლე-

ბო ორგანოები. თანასწორთა საზოგადოებას, მართალია, გამოეყოფოდნენ ეკონომიკურ-სოციალურად აღზევებული ელემენტები, მაგრამ თემებში გაერთიანებული თავისუფალი ადამიანები, რომლებსაც ძველი ქართველი ისტორიკოსები ერის სახელწოდებით იხსენიებენ, დიდ უმრავლესობას შეადგენდნენ არა მარტო ფარნავაზის დროს, არამედ ვახტანგ გორგასლის ეპოქაშიც. ფარნავაზმა ამ თავისუფალი ადამიანების საგამგეო რეგონებად დაყოფა დააკანონა, რაც ძალაში იყო რამდენიმე საუკუნის სიგრძეზე. საერისთაოები ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ დანაყოფებად გარდაისახნენ უფრო მოგვიანებით.

ერისთავებს გარდა, საქართველოში ფეოდალური ეკონომიკურ-სოციალური განვითარების საფუძველზე, გაჩნდნენ დიდებულები, საშუალო და მცირე აზნაურები, მაგრამ კლასობრივ ანტაგონიზმს არ მიუღწევია იმ სიმწვავისათვის, როგორც კომპარტიის იდეოლოგიები და მათი ზეწოლის ქვეშ მოქცეული ისტორიკოსები გვასწავლიდნენ. აზნაურები და ქრისტიანული ეკლესიის განსწავლული მოძღვარნი, მეფესთან ერთად, ფეოდალური საზოგადოების შემეკრელის, გარეშე მტრების წინააღმდეგ საბრძოლველად ხალხის მორგანიზებელ როლს ასრულებდნენ.

ქართული ქრისტიანული ეკლესიისა და ორგანიზებული წოდების სახით ჩამოყალიბებულ აზნაურთა როლი კიდევ უფრო იზრდებოდა მონარქიული სახელმწიფოს კრიზისის პერიოდში. VI საუკუნის 30-იან წლებში, როცა ირანის შაჰმა ქართლი დაიპყრო, მეფობა გააუქმა და ქვეყნის მმართველად თავისი მოხელე დანიშნა, ანტისპარსულ მოძრაობას სათავეში ეროვნულ-პოლიტიკურ კორპორაციად შეკრული აზნაურები ჩაუდგნენ. სავარაუდოა, რომ ხალხის იდეური, პარტიოტული სულისკვეთებით დამუხტვაში გადამწყვეტ როლს ქრისტიანული ეკლესიის მღვდელ-მოძღვარნი ასრულებდნენ. ანტიირანული აჯანყება წარმატებით დასრულდა. აღდგა ქართული სახელმწიფოებრიობა, რომელსაც მმართველად მოველინა სამეფო ტახტზე მჯდომი ერისთავთა მთავარი გუარამ ბაგრატიონი.

იმდროინდელ საქართველოში განდიდების მანიით, შეუვალობა-დამოუკიდებლობის სურვილით გაჟღენტილი

დიდებული აზნაურებიც იყვნენ. მაგრამ, ჩვენი აზრით, ფეოდალური საზოგადოების ზედაფენის დიდ უმრავლესობას იდეალად მიაჩნდა შინაგანი მშვიდობა, გარეშე მტრების წინააღმდეგ ყველა სოციალური ფენის ერთობლივი ბრძოლა. სწორედ ასეთი მსოფლმხედველობის ადამიანებმა უხელმძღვანელებს ანტიირანულ მოძრაობას, შეძლეს ფარნავაზიანთა დინასტიის გამგრძელებლად მისივე მონათესავე ბაგრატიონთა დინასტია დაემკვიდრებინათ საქართველოს სამეფო ტახტზე და რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში მეფესთან ერთად იბრძოდნენ ქვეყნის პოლიტიკური გაერთიანებისათვის. მათი აზრით, საქართველოს მეფეს, ქართულ სახელმწიფოს მხარში უნდა ამოსდგომოდა მოსახლეობის ზედაფენისაგან შემდგარი ორგანიზებული ჯგუფი. მისი ჩანასახი VI საუკუნის 70-იან წლებში გაჩნდა, თანდათან ჩამოყალიბდა წოდებათა წარმომადგენლობის ორგანოდ და ისტორიაში დამკვიდრდა „დარბაზის“ სახელწოდებით. მეფე თამარი სახელმწიფოს მართავდა „დარბაზის ერთა“ თანადგომითა და დახმარებით. წოდებათა წარმომადგენლების სათათბიროები დასავლეთ ევროპაში ორი-სამი საუკუნით გვიან ჩამოყალიბდა.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულია თვალსაზრისი, რომლის მიხედვით საქართველოში უფრო ადრე აღმოცენდა საპარლამენტო მოძრაობის ელემენტებიც. ასეთ ეპიზოდად მიჩნეულია გამოსვლა ყუთლუ არსლანის დასისა, რომელმაც მეფე თამარს წარუდგინა მოთხოვნა წოდებათა წარმომადგენლების სათათბიროს უფლებამოსილების მაქსიმალურად გაფართოების შესახებ. თუ იგი დაკმაყოფილდებოდა, საქართველო გადაიქცეოდა პარლამენტურ სამეფოდ, კონსტიტუციურ მონარქიად. მაგრამ მეფე თამარი მხოლოდ მცირე დათმობაზე წავიდა; „დარბაზის“ შემადგენლობაში ვაჭარ-ხელოსანთა კორპორაციის (გვიანდელი ამქრები) წარმომადგენლებიც შეიყვანა და გაახშირა „დარბაზის“ სხდომების მოწვევა. ეს სახელისუფლებო ორგანო საკმაოდ აქტიურად მონაწილეობდა მართვა-გამგეობაში გიორგი ბრწყინვალის დროსაც. „დარბაზი“ ფუნქციონირებდა საქართველოს პოლიტიკური დაშლის შემდეგაც.

ქართლ-კახეთში „დარბაზის“ ერთ-ერთი ბოლო სხდო-
მა ჩატარდა XVIII ს-ის 80-იანი წლების მიწურულს. დას-
ლოებით იმ დროს, როდესაც თბილისში შეკრებილი „დარ-
ბაზის ერი“ საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების სა-
კითხს იხილავდა, ქართული დარბაზის ანალოგის – საფ-
რანგეთის გენერალური შტატების მესამე წოდების წევრებ-
მა, რომელნიც თავს ბურჟუაზიული რეოლუციის წამყვან
ძალად მიიჩნევდნენ, გამოაცხადეს, რომ საყოველთაო არ-
ჩევნების მომზადება-ჩატარებას დიდი დრო დასჭირდებოდა
და ამიტომ მათი ფრაქცია კისრულობდა საფრანგეთის
დამფუძნებელი კრების ფუნქციების შესრულებას. საფრან-
გეთის მოსახლეობის ამ არასრულმა წარმომადგენლობამ
არაერთი კანონი შეიმუშავა და ამოქმედდა. საქართველო
კი 10-15 წლის შემდეგ რუსეთის აგრესიის მსხვერპლი გახ-
და. დამპყრობელმა რუსეთმა ქვეყანაში მეფობაც გააუქმა
და „დარბაზიც.“ შეწერდა საქართველოს ბუნებრივი განვი-
თარების პროცესი.

რუსეთის ბატონობის ხანა იმავდროულად იყო ქარ-
თველი ხალხის გამათავისუფლებელი მოძრაობის ეპოქაც.
ერის ძირითადი მიზანი გახდა ქართული სახელმწიფოებ-
რიობის აღდგენა და მართვა-გამგეობის სრულყოფა. ბაგ-
რატიონმა უფლისწულებმა და ეროვნულ-გამათავისუფლე-
ბელი მოძრაობის სხვა ლიდერებმა კარგად იცოდნენ, რომ
დასავლეთის სამყარო პროგრესისაკენ მიისწრაფოდა, იქ
კონსტიტუციური მონარქიები და საპარლამენტო რესპუბ-
ლიკები ყალიბდებოდა. დავით გიორგის ძე მსოფლმხედვე-
ლობით მონარქისტი იყო, მაგრამ საჭიროდ მიაჩნდა აღ-
დგენილ სამეფოში წოდებათა წარმომადგენლების სათათ-
ბიროს სენატად, გადანათვლა და მისი უფლებამოსილების
გაფართოება. ქართველ შეთქმულთა ფარულ საზოგადოე-
ბას, რომელიც ანტირუსულ აჯანყებას აპირებდა 1832
წელს, იდეალად მიაჩნდა კონსტიტუციურ-მონარქიული სა-
ხელმწიფო, რომელშიც წოდებრივ-წარმომადგენლობითი
ორგანო – პარლამენტი საკანონმდებლო უფლებამოსილე-
ბით იქნებოდა აღჭურვილი.

თერგდალეულთა ლიდერმა ილია ჭავჭავაძემ წამოაყე-
ნა მრავალეროვნული რუსეთის იმპერიის ფედერაციულ სა-

ხელმწიფოდ გარდაქმნის იდეა. მოითხოვა საქართველოს მინიჭებოდა ავტონომიური სახელმწიფოს სტატუსი, რომლის შიდა მართვა-გამგეობას წარუძღვებოდა პარლამენტი და მის წინაშე პასუხისმგებელი მთავრობა. 1905 წელს ჩატარდა რუსეთის იმპერიის საერო და მუნიციპალურ მოღვაწეთა შეკრება-თათბირი, რომლის დადგენილებაში განაპირა ქვეყნების წარმომადგენელთა მოთხოვნით ჩაიწერა: 1) რუსეთის იმპერიაში დემოკრატიული მართვა-გამგეობის სისტემა რომ დამკვიდრდება, განაპირა ერებს უნდა მიეცეთ ადგილობრივ ავტონომიათა შექმნის უფლება; 2) ავტონომიური ერთეულის საკანონმდებლო კრება ჩამოყალიბდება საყოველთაო და თავისუფალი არჩევნების მეშვეობით; 3) ყოველი ავტონომიური ოლქის შინაგანი წყობილების ხასიათს განსაზღვრავს ადგილობრივი საკანონმდებლო კრება (პარლამენტი).

ეროვნული მოძრაობის ქართველი ლიდერები სიხარულით შეხვდნენ როგორც ზემოთ დამოწმებულ დადგენილებას, ისე ნიკოლოზ მეორის 1905 წლის 17 ოქტომბრის მანიფესტს, მაგრამ ისიც აღნიშნეს, რომ მხოლოდ დაპირებები არ კმარა. ეროვნული და პიროვნული თავისუფლების დამკვიდრებისათვის საჭიროა ახალი ორგანო – “სახელი მისი – დამფუძნებელი კრება”, რომელიც მოწვეული უნდა იქნესო ახალი რუსეთის კონსტიტუციის შესამუშავებლად.

ნიკოლოზ II მანიფესტის შესაბამისად რუსეთის სახელმწიფო სათათბირო შეიქმნა, 1906-1916 წლებში მის საქმიანობაში აქტიურად მონაწილეობდნენ ქართველი დეპუტატები. სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის წარმომადგენელმა ვარლამ გელოვანმა პარლამენტის მსგავს ამ დაწესებულებაშიც წარადგინა საქართველოს პოლიტიკური ავტონომიის მოთხოვნა, მაგრამ ამაოდ. საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენის რეალური საფუძველი შეიქმნა 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციის შემდეგ. 1917 წლის 25 მარტს ქართველმა მღვდელმთავრებმა გამოაცხადეს ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა, საერო მოღვაწეებმა კი ამის შემდეგ ძალიან მალე რუსეთის დროებით დემოკრატიულ მთავრობას მოსთხოვეს საქართველოსთვის ავტონომიური სახელმწიფოს სტატუსის მინი-

ჭება. პასუხი ასეთი იყო: ამ საკითხის გადაწყვეტა რუსეთის დამფუძნებელი კრების პრეროგატივაში შედისო.

1917 წლის ოქტომბრის ბოლშევიკურ გადატრიალებას სამოქალაქო ომის ესკალაცია და რუსეთის იმპერიის რღვევა მოჰყვა, რამაც ობიექტურად ხელი შეუწყო ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის წარმატებას. 1917 წლის 19 ნოემბერს გაიხსნა საქართველოს ეროვნული ყრილობა. 21 ნოემბერს ყრილობამ აირჩია საქართველოს ეროვნული საბჭო 64 წევრის შემადგენლობით. ამ ორგანომ თავიდანვე დაიწყო პარლამენტის ფუნქციების შესრულება.

ბოლშევიკურ გადატრიალებამდე ერთი თვით ადრე ჩატარდა რუსეთის დამფუძნებელი კრების არჩევნები. მისი პირველი (და უკანასკნელი) სხდომა გაიმართა 1918 წლის 5 იანვარს. ანტიბოლშევიკურმა უმრავლესობამ უარი თქვა საბჭოური მთავრობის მიერ გამოქვეყნებული დეკრეტებისა და კანონების დამტკიცებაზე. ღენინის ბრძანებით ურჩი დამფუძნებელი კრება დაარბიეს, გარეკეს, რამაც მსოფლიო დემოკრატიის პროტესტი გამოიწვია.

ამ მომენტში სამხრეთ კავკასიის პოლიტიკოსთა წინაშე დაისვა ადგილობრივი საკანონმდებლო დაწესებულების შექმნის საკითხი. საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერებმა წამოაყენეს „რუსეთის დამფუძნებელი კრების ფერფლზე საქართველოს დამფუძნებელი კრების“ აღმოცენების წინადადება, მაგრამ სხვა პოლიტიკურმა პარტიებმა ამ იდეას მხარი არ დაუჭირეს. მოახერხეს ამიერკავკასიის სეიმის (პარლამენტის) მოწვევა და მის წინაშე პასუხისმგებელი მთავრობის ჩამოყალიბება. მაგრამ დამოუკიდებელი ამიერკავკასიის ხელისუფლებამ ვერ გადაჭრა შინაგანი წინააღმდეგობები, მარცხი განიცადა თურქეთთან ომში. ამიერკავკასიის ფედერაცია დაიშალა. 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს ეროვნულმა საბჭომ გამოაქვეყნა საქართველოს დამოუკიდებლობის დეკლარაცია. აღსრულდა ქართველი ერის ასწლოვანი ოცნება.

დამოუკიდებლობის აქტში ვკითხულობთ: 1) ამიერიდან საქართველოს ხალხი სუვერენულ უფლებათა მატარებელია და საქართველო სრულუფლებიანი დამოუკიდებელი სახელმწიფოა; 2) დამოუკიდებელი საქართველოს პოლიტი-

კური ფორმაა დემოკრატიული რესპუბლიკა; 3) დამფუძნებელი კრების მოწვევამდე საქართველოს მართვა-გამგეობის საქმეს უძღვება ეროვნული საბჭო და დროებითი მთავრობა, რომელიც პასუხისმგებელია ეროვნული საბჭოს წინაშე.

სტატიის შესავალი ნაწილი, მოვლენების ისტორიულ ასპექტში და საერთაშორისო ჭრილში განხილვა, ჩვენი აზრით, ცხადყოფს, რომ შორეულმა და ახლო წინაპრებმა კარგად იცოდნენ, რომ საქართველოს მართვა-გამგეობის სისტემაში დიდხანს წამყვანი ადგილი ეკავა მეფეს, წოდებრივ-წარმომადგენლობითი სათათბირო დამხმარე როლს ასრულებდა. სწორად ჰქონდათ გააზრებული აგრეთვე პარლამენტის მნიშვნელობა. მაგრამ ისიც იცოდნენ, რომ განსაკუთრებით რთული სიტუაციების დროს და ერთი თვისეობრიობიდან მეორეზე გადასვლის პერიოდში პარლამენტიც კი არ კმაროდა; საჭირო იყო კიდევ უფრო ფართო უფლებამოსილებით აღჭურვილი დამფუძნებელი კრება, რომელიც კონსტიტუციას შეადგენდა, ხელისუფლების სხვადასხვა შტოს უფლება-კომპეტენციას დაადგენდა, მათი ურთიერთმიმართების ფორმებს განსაზღვრავდა.

სტატიის ძირითად ნაწილში დამოწმებული დოკუმენტები და სხვაგვარი მასალა იმის ილუსტრაციაა, რომ საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ ბრწყინვალედ შეასრულა თავი ფუნქციები, მტკიცე სამართლებრივი საფუძველი შეუქმნა საქართველოს პირველ რესპუბლიკას. თავისი საკანონმდებლო და სხვაგვარი მუშაობის ისტორიული და სამომავლო მნიშვნელობა კარგად ჰქონდათ გააზრებული თვით ამ ორგანოს წევრებს. ამის გაგება, იმედია, არც თანამედროვე პოლიტიკოსებსა და საზოგადოებრივ მოღვაწეებს გაუჭირდებათ. 1919-1921 წლებში დაგროვილ ცოდნას და გამოცდილებას შემოქმედებითად გამოიყენებენ საქართველოს მესამე რესპუბლიკის მართვა-გამგეობის სრულყოფისა და დემოკრატიული პრინციპების დამკვიდრებისათვის.

საქართველოს ეროვნულმა საბჭომ (პარლამენტმა) 26 მაისის შემდეგ კიდევ უფრო გააფართოვა საკანონმდებლო საქმიანობა. მყისვე ჩამოყალიბდა მის წინაშე პასუხისმგებელი დროებითი მთავრობა. მაგრამ ხელისუფლების სა-

მართლებრივი, ლეგიტიმური საფუძვლები, ეროვნული საბჭოს წევრთა რიცხვი და შემადგენლობა პოლიტიკური პარტიების შეთანხმებით განისაზღვრა და არა საყოველთაო თავისუფალი არჩევნების გზით.

1918 წლის 26 მაისის დეკლარაცია, როგორც უკვე აღინიშნა, ითვალისწინებდა უახლოეს მომავალში დამფუძნებელი კრების მოწვევას. მაგრამ გართულებული სიტუაციების გამო მოსამზადებელი მუშაობა და არჩევნების ჩატარება შეფერხდა. თითქმის ყველა პოლიტიკური პარტია (გარდა სოციალ-დემოკრატიულისა) აცხადებდა, რომ დამფუძნებელი კრების მოწვევა, გარდა მისი დიდი სამომავლო მნიშვნელობისა, საჭიროდ მიაჩნდათ თუნდაც იმიტომ, რომ ეროვნული საბჭო (დროებითი პარლამენტი), მართალია, ჩამოყალიბდა პარიტეტული პრინციპის საფუძველზე და მასში ყველა პარტიასა და საზოგადოებრივ ორგანიზაციას, აგრეთვე ავტონომიურ ერთეულებს ჰყავდათ მეტნაკლები რაოდენობის წარმომადგენლები, მაგრამ ეს საკანონმდებლო დაწესებულება არ იყო შექმნილი საყოველთაო, ფარული და თანასწორი არჩევნების გზით. ოპოზიციური პარტიების აზრით, პარლამენტის არსებული შემადგენლობა ვერ გამოხატავდა მთელი ერის სულისკვეთებას. ისინი ვარაუდობდნენ, რომ დამფუძნებელი კრების არჩევნებში უფრო რეალურად აისახებოდა ხალხის ნება და ამ მნიშვნელოვანი ორგანოს ლეგიტიმაციის ხარისხი გაცილებით მაღალი იქნებოდა.

1918 წლის 22 ნოემბერს საქართველოს პარლამენტმა დაამტკიცა „დებულება დამფუძნებელი კრების არჩევნებისა“, რომელიც 119 მუხლს შეიცავდა. იგი ითვალისწინებდა საყოველთაო, თანასწორი, პირდაპირი და ფარული ხმის მიცემით დამფუძნებელი კრების 130 წევრის არჩევას. დებულების თანახმად, საარჩევნო კომისიებში შედიოდნენ იმ პოლიტიკური პარტიებისა და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების წარმომადგენლები, რომელნიც წარადგენდნენ დეპუტატობის კანდიდატთა სიებს. საარჩევნო კოდექსი იმ დროს დასავლეთში დამკვიდრებული პრინციპების საფუძველზე იყო დამყარებული და ავტორთა აზრით, არ იძლეოდა არჩევნების გაყალბების საშუალებას.

წინასაარჩევნო ბრძოლაში ჩაება ყველა პოლიტიკური პარტია. 1919 წლის ორ თვეში რამდენიმე ახალი პარტია და ორგანიზაცია იმ მიზნით ჩამოყალიბდა, რომ მონაწილეობა მიეღო არჩევნებში და თავისი წარმომადგენლები გაეყვანა დამფუძნებელ კრებაში. ზოგიერთ მოღვაწეს პარტიების სიმრავლე დადებით მოვლენად, საზოგადოების პოლიტიკური მოწიფულობის ნიშნად მიაჩნდა. უმრავლესობა ასეთ შეხედულებას არ ეთანხმებოდა. მათი აზრით, ამ სიმრავლეში უფრო ხშირად უარყოფითი მომენტები იხენდა თავს. „პარტიათა სიმრავლე, – წერდა თ. ღლონტი, – ნიშნავს ლიდერთა ხელოვნურად გამრავლებას. „ჩვენი ქვეყნისათვის საკმაოა რამდენიმე ძირმაგარი პარტია, დიდი საკითხებისათვის მზრუნავი და ამიტომ საჭიროდ მიგვაჩნია კარლიკური ჯგუფების მოსპობა, ან მათი ასიმილაცია რომელიმე პარტიის მიერ” (1). თ. ღლონტს მიზანშეწონილად მიაჩნდა ისეთი საკმაოდ მრავალრიცხოვანი პარტიების გაერთიანებაც კი, როგორიც იყვნენ, მაგალითად, სოციალისტ-ფედერალისტთა და სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიები. ფედერალისტების ეროვნულ პროგრამას შეავსებდა სოციალისტ-რევოლუციონერების სოციალური პროგრამა. ასეთი გაერთიანება, მისი აზრით, საჭირო იყო ქართველი ხალხის უკეთესი მომავლისა და ჩვენი საზოგადოების პოლიტიკური კულტურის ამაღლებისათვის(2).

ცენტრალურმა საარჩევნო კომისიამ არჩევნებში ქართველი ბოლშევიკები მიიწვია. მაგრამ მათ ბოიკოტი გამოუცხადეს დამფუძნებელ კრებას, მრავალპარტიული დემოკრატიისაგან კვლავ გამოთიშულნი დარჩნენ. მთელი იმედი დაამყარეს საბჭოურ-კომუნისტური რუსეთის ინტერვენციასზე, მიზნად დაისახეს საქართველოს საბჭოთა ფედერაციულ რუსეთში შეყვანა.

დაგეგმილი არჩევნების წინაღუდებში მთავრობის თავმჯდომარემ ნ. ჟორდანიამ განაცხადა: საქართველო უკვე მიაღწა იმ მიჯნას, „საიდანაც იწყება ქვეყნისა და ხალხის ნორმალური განვითარება. დღეს უკვე გვაქვს გარკვეული სოციალ-პოლიტიკური წყობა, მხოლოდ საჭიროა მივცეთ მას იურიდიული და კონსტიტუციური ფორმა, რასაც შეასრულებს უახლოეს ხანს ამოქმედებული დამფუძნებელი

კრება“. მან აღნიშნა, რომ შედარებით რთული ვითარებაა განაპირა რეგიონებში (ბათუმისა და სოხუმის ოლქები, ახალციხე-ახალქალაქის მაზრები). „ქართველ მუსლიმანებს, აფხაზებს, სომხებს ჩვენ ვეუბნებით, რომ აუცილებელია ცენტრისა და პერიფერიების მტკიცე კავშირი, ჩვენ ანგარიშს ვუწევთ იქაური მოსახლეობის ზნე-ჩვეულებას, ტრადიციებს და ამიტომ მთავრობამ გადაწყვიტა მისცეს აფხაზებსა და სამუსლიმანო საქართველოს ავტონომია“... ამაზე კი კომპეტენტური სიტყვა დამფუძნებელმა კრებამ უნდა თქვასო“ (3).

დამფუძნებელი კრების არჩევნები 1919 წლის 14, 15 და 16 თებერვალს გაიმართა. სხვადასხვა მიზეზების გამო მასში მონაწილეობა ვერ მიიღო რამდენიმე რეგიონისა და რაიონის მოსახლეობამ. საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში სოციალ-დემოკრატებმა გაიყვანა 109 დეპუტატი, ეროვნულ-დემოკრატებმა – 8, (ნ. ნიკოლაძე, სპ. კეღია, გ. გვაზავა, ე. თაყაიშვილი, ი. მაჭავარიანი, აღ. ასათიანი, პ. სურგულაძე, გ. ქიქოძე), სოციალისტ-ფედერალისტებმა – 9 (გ. ლასხიშვილი, გრ. რცხილაძე, ს. ფირცხალავა, შ. ნუცუბიძე, გ. ალექსი-მესხიშვილი და სხვ.), სოციალისტ-რევოლუციონერებმა – 5 დეპუტატი. 1919 წელს აგვისტოში ჩატარდა დამატებითი არჩევნები, რომლის შედეგად სომეხ დაშნაკთა პარტიამ საქართველოს დამფუძნებელ კრებაში გაიყვანა სამი დეპუტატი. ქართველმა ნაციონალისტებმა – ერთი (გრ. ვეშაპიძე).

დამფუძნებელი კრების არჩევნებისა და მისი შემადგენლობის ლეგიტიმურობა სერიოზული ეჭვის ქვეშ არავის დაუყენებია. მცირე შენიშვნა გააკეთა ეროვნულ-დემოკრატიულმა ფრაქციამ და თანაც იმიტომ, რომ შეცდომები არ უნდა ყოფილიყო დაეიწყებული მაშინ, როცა დამფუძნებელი კრება საარჩევნო კანონის შედგენას შეუდგებოდა მომავალი პარლამენტისათვის (4). ხელისუფლების უმრავლესობის (სოციალ-დემოკრატთა) მისამართით საყვედური გამოთქვა გაზეთ „საქართველოს“ რედაქციამაც, მაგრამ არ უარუყვია მოვლენის უდიდესი მნიშვნელობა; მკითხველს აუწყა, რომ შეიქმნა ლეგიტიმური საკანონმდებლო ორგანო, დაიწყო ახალი ხანა ქართველი ხალხის ცხოვრებაში.

„დიდი იმედით აღსავსენი მივესალმებით ამ ახალ ხანას და ვდღესასწაულობთ იმ წმინდა საიდუმლოს და იმ დღეს, როცა ქართველი ხალხი უზენაესი უფლებით შეიმოსა და პოლიტიკური მოქმედების (მმართველობის) სუბიექტად გადაიქცა“ (5).

დამფუძნებელი კრების პირველი სხდომა 1919 წლის 1 მარტს ჩატარდა. გახსნა იგი უზუცესმა დეპუტატმა სილიბისტრო ჯიბლაძემ. აღნიშნა, რომ დამოუკიდებელი საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში სიძნელეები ჯერ კიდევ ბევრია. მაგრამ მრავალჭირგამოვლილი ქართველი ერი არ დაიღუპება, დამფუძნებელი კრების მეშვეობით ეროვნული სახელმწიფოს სრულყოფას შეძლებსო (6).

დამფუძნებელი კრების პირველი სესიის მეორე სხდომაზე (14 მარტი) დაისვა ახალი მთავრობის შედგენის საკითხი. უპირველეს ყოვლისა, კამათის საგანი გახდა რესპუბლიკის სტატუსი: „საპრეზიდენტო თუ საპარლამენტო რესპუბლიკა“. საპრეზიდენტო მოდელის მომხრეებმა მარცხი განიცადეს. დამფუძნებელი კრების უმრავლესობამ უარყო განსაკუთრებული, ფართო უფლებამოსილებით აღჭურვილი პრეზიდენტის, სახელმწიფო მეთაურის არჩევის საჭიროება, მაგრამ მიზანშეწონილად მიიჩნია პარლამენტის წინაშე პასუხისმგებელი მთავრობის თავმჯდომარის უფლებამოსილების საგრძნობლად გაფართოება საგარეო პოლიტიკის სფეროში, საზღვრების მიღმა სამყაროს წინაშე მისი სახელმწიფოს მეთაურის რანგით წარდგენა (7). ამ პრობლემას დღესაც არ დაუკარგავს მნიშვნელობა; აუცილებელია 1919-1920 წლებში დაგროვილი ცოდნა და გამოცდილება შემოქმედებითად გამოიყენონ თანამედროვე პოლიტიკოსებმა.

დამფუძნებელ კრებაში ცხარე დებატები გაიმართა მუდმივი კომისიების შედგენა-დამტკიცების დროს. სოციალ-დემოკრატებმა ყველა მნიშვნელოვან კომისიებში ადგილების სამი მეოთხედი მოითხოვეს, რასაც სხვა სექციები პროტესტით შეხვდნენ. გიორგი გვაზავამ (ელპ) განაცხადა: დამფუძნებელი კრების კომისიებში უნდა მომზადდეს ძირითადი კანონპროექტები, მიმდინარეობს ის უმთავრესი მუშაობა, რასაც ჰქვია შეთანხმება, პოლიტიკური პარტიების

კომპრომისი. ამიტომ მიზანშეწონილია კომისიებში, შესაძლებლობის მიხედვით, ყველა პარტია იყოს წარმოდგენილი. პროპორციულ-წარმომადგენლობით პრინციპს ანგარიშში უნდა გაეუწიოთ, მაგრამ არც მცირერიცხოვანი ფრაქციების კონსტიტუციური უფლებები უნდა დაეარღვიოთ. საბოლოოდ ყველაზე მნიშვნელოვან საკონსტიტუციო კომისიებში შეიყვანეს 9 სოციალ-დემოკრატი, 2 ფედერალისტი, 2 ეროვნულ-დემოკრატი, 1 დაშნაკი. საფინანსო-საბიუჯეტო კომისიაში შევიდა სოციალ-დემოკრატი - 9, სოციალისტ-ფედერალისტი - 2, ეროვნულ-დემოკრატი - 1, სოციალისტ-რევოლუციონერი - 1; საგარეო საქმეთა კომისიაში აღმოჩნდა 5 სოციალ-დემოკრატი და ოპოზიციური პარტიების სამი წარმომადგენელი (გ. გვაზავა, ს. მდივანი, ივ. გობეჩია) (8).

ყველაზე რთული საქმე დაეკისრა საკონსტიტუციო კომისიას. იგი ერთი წელი მუშაობდა კონსტიტუციის პროექტის შედგენაზე. თითქმის ამდენ ხანსვე გაგრძელდა მისი განხილვა-შეესება-ჩასწორება დამფუძნებელი კრების სხდომებზე. 1920 წლის ბოლოს ეს პროცესიც დასრულდა. თითქოს აღარაფერი უშლიდა ხელს პროექტის დამტკიცებას, მაგრამ დამაგვირგვინებელი აქტი არ ჩანდა. გაზეთ „საქართველოს“ რედაქციამ მოწინავე წერილში ის აზრი გაატარა, რომ სოციალ-დემოკრატიული უმრავლესობა განგებ აჭიანურებდა კონსტიტუციის მზა პროექტის რესპუბლიკის ძირითად კანონად გადაქცევას. უმრავლესობის სურვილი, ალბათ, არისო, რაც შეიძლება დიდხანს დარჩეს სახელმწიფოს თითქმის უკონტროლო მმართველად. ამას კი ბოლოს მოუღებდა კონსტიტუცია, რომელიც მისი ხელფეხის შემკვერელი გახდებოდა“. რედაქცია მკითხველს აუწყებდა, რომ კონსტიტუციის პროექტი მზადაა. „იგი აღიარებს დემოკრატიულ რესპუბლიკას საქართველოს სახელმწიფოებრიობის მუდმივ ფორმად და წერტილი აქ უნდა დაისვას. რამდენადაც ჩვენი შემდგომი სახელმწიფოებრივი ცხოვრება და ხელისუფლების პრაქტიკა სწორედ ამ დემოკრატიული ფორმის განმტკიცებას მოითვანს და მას ააცდენს პროლეტარულ-ბოლშევიკური რეჟიმისაკენ გაქანებას,

იმდენად უზრუნველყოფილი იქნება საქართველოს სოციალ-პოლიტიკური პროგრესი“ (9).

გაზეთ „საქართველოს“ რედაქციას, როგორც კხედავთ, ძალიან კარგად ესმოდა კონსტიტუციის ისტორიული და სამომავლო მნიშვნელობა, მაგრამ ამის გაგების უნარს არც სოციალ-დემოკრატია იყო მოკლებული; ამიტომ საბჭოურ-კომუნისტური აგრესიის დაწყების შემდეგ მისი განხილვა-დამტკიცების პროცედურა დააჩქარა. დამფუძნებელმა კრებამ 1921 წლის 21 თებერვალს კონსტიტუციის პროექტი დაამტკიცა, საქართველოს რესპუბლიკის ძირითად კანონად აქცია, მაგრამ საბჭოურ-კომუნისტური რუსეთის მიერ საქართველოს ხელმეორედ დაპყრობის შემდეგ ქართული ეროვნული კონსტიტუციის მოქმედება დიდი ხნით შეწყდა და განახლდა XX ს-ის 90-იან წლებში, რამაც რამდენადმე გააადვილა მესამე რესპუბლიკის გონიერ ხელისუფალთა შემოქმედებითი მოღვაწეობა.

საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის ანალიზს, მის სამართლებრივ და ისტორიულ ასპექტებში გააზრებას იმ დასკვნამდე მიყვარო, რომ საქართველოს დამფუძნებელი კრება, მისი თითქმის ყველა ფრაქცია მოწოდების სიმალლეზე აღმოჩნდა. დამფუძნებელი კრების მიერ 1919-1920 წლებში შედგენილი კონსტიტუცია არა მარტო იდგა იმდროინდელი მსოფლიოს, კერძოდ, დასავლური სამყაროს სამართლებრივი პრინციპებისა და იურიდიული მეცნიერების დონეზე, არამედ რამდენადმე წინმსწრებიც იყო. იგი იძლეოდა უშუალო („უმეშვეო“) დემოკრატიისა და პარლამენტური დემოკრატიის თავისებურად შერწყმის პირველ მაგალითს.

ამასთან დაკავშირებით უნდა გავიხსენოთ როგორ ჰქონდა „გააზრებული“ სსრ კავშირის კომპარტიას უშუალო დემოკრატია და როგორი იყო მის შესაბამისად დაკომპლექტებული საკავშირო და რესპუბლიკური უზენაესი საბჭოები; კომუნისტური პარტიის ლიდერებისათვის თავისუფალი დემოკრატიული არჩევნები უშინაარსო ცნება იყო. ისინი თითქოს მხარს უჭერდნენ უმაღლესი საბჭოების წარმომადგენლობითი პრინციპის შესაბამისად დაკომპლექტებას, მაგრამ ნორმალურ მოვლენად მიაჩნდათ მუშათა

კლასის, გლეხობის და ინტელიგენციის წარმომადგენლების წინასწარი შერჩევა, ფაქტიურად დეპუტატად დანიშვნა და შემდეგ მოჩვენებითი, ფიქტიური არჩევნების ჩატარება. უმაღლეს საბჭოებს ძირითადად ავსებდნენ არაკომპეტენტური ადამიანებით, რომელთაც სხდომათა დარბაზში წყნარად ჯდომა შეეძლოთ და ჩანერგილი ჰქონდათ საჭირო მომენტში ტაშის დაკერის, კომპარტიის დადგენილება-გადაწყვეტილებათა „მხურვალე აპლოდისმენტებით“ მოწონების უნარ-ჩვევები.

საქართველოს პირველი რესპუბლიკის პოლიტიკოსებმა, საზოგადოებრივი აზრის გამომხატველმა ინტელიგენტებმა იმთავითვე დაგმეს კომუნისტი დიქტატორების გამოგონილი „უმეშვეო დემოკრატია“. 1921 წლის კონსტიტუციაში ჩაიწერა: „ხელმწიფობა ეკუთვნის მთელ ერს, პარლამენტი ახორციელებს ერის ხელმწიფობას“. საჭიროების შემთხვევაში „ნიშნავს რეფერენდუმს“ – საყოველთაო-სახალხო გამოკითხვას. მაგრამ დამფუძნებელი კრების დეპუტატებმა კარგად იცოდნენ, რომ „უმეშვეო დემოკრატია“ – მთელი ხალხის მონაწილეობა საკანონმდებლო მუშაობაში სისტემატური და პერმანენტული ვერ იქნებოდა, პრაქტიკულად ვერ შესრულდებოდა. ამიტომ აუცილებელი იყო ერს გრძელვადიანი საკანონმდებლო ფუნქცია გადაეცა თავის მიერ არჩეული პარლამენტისათვის, რომელიც იმოქმედებდა კონსტიტუციის შესაბამისად, მის საფუძველზე განსაზღვრავდა აღმასრულებელი ხელისუფლებისა და თავისუფალი სასამართლოს უფლება-კომპეტენციას. ამდენად, 1921 წლის კონსტიტუციის მიხედვით უზენაესი სუვერენი არის ერი, მთელი ხალხი. მისი ნების გამომხატველია პარლამენტი, პარლამენტის მეშვეობით – მთავრობა და მართლსაჯულების ორგანოები.

საქართველოს მესამე რესპუბლიკის მშენებლები თავდაპირველად ეყრდნობოდნენ პირველ რესპუბლიკაში დაგროვილ ცოდნა-გამოცდილებას. იყენებდნენ დამფუძნებელი კრების მასალებს. 1921 წლის კონსტიტუცია სამართლებრივ საფუძველად დაუდეს 1995 წლის კონსტიტუციას. მაგრამ ბევრი რამ აუთვისებელი, გაუცნობიერებელი დარჩათ

და ამიტომ თანამედროვე დემოკრატია ვერ ავიდა 1919-90 წლის დონემდე.

საქართველოს პირველი რესპუბლიკის დამფუძნებელმა კრებამ და მის წინაშე ანგარიშვალდებულმა აღმასრულებელმა ხელისუფლებამ ორიოდე წელში მოასწრო ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობის ორგანოთა შექმნა. დაამკვიდრა ხელისუფლების სამი შტოს დამოუკიდებელი და კონსტრუქციული თანამშრომლობა. მოახერხა ცენტრალური და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების უფლება-კომპეტენციის ქვეყნის და ხალხის ინტერესების შესაბამისად გამიჯვნა-განაწილება. დღევანდელ საქართველოში კი ეს პრობლემები გადაუწყვეტელია. მოიკოჭლებს საარჩევნო კანონი. პარლამენტის უფლებამოსილება შეკეცილია, პრეზიდენტის კი – მაქსიმალურად გაფართოებული. პოზიციამაც და ოპოზიციამაც უნდა შეიგნოს, რომ სრულყოფას საჭიროებს არჩევნების კოდექსი და პარლამენტის სტატუსის განმსაზღვრელი კანონი. ამის გარეშე ვერ შეიქმნებოდა კომპეტენტური დეპუტატებით დაკომპლექტებული ისეთი პარლამენტი, რომელიც თავს და აღწევს პრეზიდენტის დიქტატს, გადაიქცევა ხელისუფლების სამწვერიანი სისტემის დამოუკიდებელ და წამყვან ნაწილად. ფართო უფლებმოსილებით აღჭურვილი პარლამენტი უზრუნველყოფს დამოუკიდებელი სასამართლოს შექმნას. ბოლო უნდა მოეღოს სამოქალაქო საზოგადოების შეზღუდვის ყოველგვარ მცდელობას. წინა პლანზე უნდა დადგეს ერი, „უბრალო ხალხი“, რომელიც თავისი უმრავლესობით სახელმწიფოს ძლიერების და უკეთესი მერმისის საფუძველია.

ჩვენმა პოლიტიკოსებმა შემოქმედებითად უნდა გამოიყენონ არა მარტო 1921 წლის კონსტიტუცია, არამედ დამფუძნებელი კრების მიერ შემუშავებული კონკრეტული კანონებიც. კარგად უნდა შეისწავლონ, მაგალითად, ადგილობრივი თვითმმართველობის კანონი, მის საფუძველზე შექმნილ-ამოქმედებული თვითმმართველობის სტრუქტურა, მისი განმკარგულებელი და აღმასრულებელი ორგანოების პრაქტიკული საქმიანობა. ეს დაეხმარება მუნიციპალურ მოღვაწეებს თავიდან მოიცილონ პრეზიდენტის მიერ და-

ნიშნული ავტორიტარი მოხელეები-გუბერნატორები და რაიონის გამგებლები. შექმნან ყველა პირობა ადგილობრივი დემოკრატიის გასააქტიურებლად, თვითმმართველობის პრინციპის დასაცავად. გადაუდებელი საქმეა ცენტრალური ხელისუფლებისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის უფლება-კომპეტენციის ქვეყნისა და ხალხის ინტერესების შესაბამისად გამიჯვნა-განაწილება, მათი კონსტრუქციული თანამშრომლობის დამკვიდრება.

ამგვარად, საქართველოს დამფუძნებელი კრების ორწლიანი შემოქმედებითი საკანონმდებლო საქმიანობა თითქმის უნიკალური მოვლენაა კაცობრიობის ისტორიაში. განსაკუთრებით დიდი როლი შეასრულა ქართველი ერის ნების გამომხატველმა ამ სახელისუფლო ორგანომ საქართველოს პირველი რესპუბლიკის დაფუძნებასა და მისი მართვა-გამგეობის ჩამოყალიბებაში. დამფუძნებელი კრების მუშაობის პროცესში დაგროვილი ცოდნა-გამოცდილება, ამ დროს შემუშავებული საქართველოს პირველი კონსტიტუცია უდიდესი მნიშვნელობის სამართლებრივ-სახელმწიფოებრივი მემკვიდრეობაა. ქართველმა ხალხმა, მისმა პოლიტიკურმა ელიტამ ამ მემკვიდრეობაზე დაყრდნობით გააცოცხლა საბჭოურ-კომუნისტური რეჟიმისაგან ჩახშობილი დემოკრატიული პრინციპები, ააღორძინა სუვერენული ქართული სახელმწიფო, შეუდგა მმართველობის სისტემის ახალი ეპოქის შესაბამისად სრულყოფას, რაც უნდა გაგრძელდეს. ქართველი ხალხი დარწმუნებულია, რომ საქართველო გადაიქცევა მაღალგანვითარებულ დემოკრატიულ ქვეყნად, სოციალურ-პოლიტიკური სამართლიანობის მცირე ოაზისად და ღირსეულ ადგილს დაიკავებს ცივილურ ერთა და სახელმწიფოთა რიგებში.

HISTORICAL IMPORTANCE OF GEORGIA'S FOUNDING COMMITTEE

Representative bodies of the state existed in feudal Georgia called "Darbazi" or "Darbazi Eri". Georgian politicians of XIX and XX centuries had a broad notion of such organization and have reorganized the governing system in democratic direction.

In 1918 Georgia's movement for independence ended with victory and county's nationalism was revitalized. In declaration of May 26 it was written that the governing function would be carried out with temporary government and afterwards the foundation committee would be created. First meeting of "Georgia's Founding Committee" was held on 1st of March, 1919 and the last one on 24th of March 1921.

A Two year legal activity of Georgia's founding committee was almost unique event in the history of the mankind. This governmental body that expressed the will of Georgian nation had played significant role in founding first republic of Georgia and in establishing the governing system. The knowledge and experience the committee gained during its existence, first constitution of Georgia established in this period is the legal heritage with uppermost importance. Georgian people and its political elite based on this heritage restored the democratic principles, which were eradicated by soviet-communist regime, built the sovereign Georgian nation, started to fine-tune the new governing system and this process shall continue. Georgian people are convinced that Georgia will transform into highly developed country and a small oasis of social-political justice and will occupy honourable place among the civilized "nations and countries".

1. გაზეთი „სახალხო საქმე“, 1919, 23 იანვარი.
2. იქვე.
3. საქართველოს სცსა, ფონდი 1825, ანაწერი 1, საქმე 6, ფურც. 76-77.
4. საქართველოს სცსა, ფონდი 1233, ანაწერი 1, საქმე 3, ფურც. 6-9.
5. „საქართველო“, 1919, 12 მარტი.
6. იქვე.
7. „სახალხო საქმე“, 1919, 19 მარტი.
8. დამფუძნებელი კრების 6 მაისის სხდომის სტენოგრაფიული ანგარიში, იხ. საქართველოს სცსა, ფ. 1833, ანაწერი 1, საქმე 215, ფურც. 2-5.
9. „საქართველო“, 1920, 20 მარტი.

დამფუძნებელი კრება და საქართველოს პოლიტიკური სპექტრი

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს – დამფუძნებელი კრების ჩამოყალიბებას წინ საქართველოს ეროვნული საბჭოსა და საქართველოს პარლამენტის მუშაობა უსწრებდა. ეროვნული საბჭოს სახელთან საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა, ხოლო პარლამენტთან – ახლად შექმნილი ქართული სახელმწიფოს კანონშემოქმედების საწყისი ეტაპია დაკავშირებული. ერთმაც და მეორემაც ქვეყნის შემდგომი ბედის განსაზღვრაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა, მაგრამ აღსანიშნავია ისიც, რომ არც საბჭო და არც პარლამენტი არ ყოფილა შექმნილი სახალხო არჩევნების გზით.

1917 წლის ნოემბერში დაარსებული საქართველოს ეროვნული საბჭო პოლიტიკურ პარტიათა შეთანხმების საფუძველზე ამ ორგანიზაციების წარმომადგენლებით დაკომპლექტდა. დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდგომ იგი დამატებითი წევრებით, მათ შორის სამაჰმადიანო საქართველოს, ზაქათალის, ასევე ეროვნულ უმცირესობათა წარგზავნილებით შეივსო და საქართველოს პარლამენტად გარდაიქმნა. მართალია, ხსენებული ორგანო აერთიანებდა ქვეყნის ყველა გავლენიან პოლიტიკურ ძალას, – ე. ი. ასახავდა საქართველოს ძირითად პოლიტიკურ სპექტრს, იყო პოლიეთნიკური შემადგენლობის და, ამასთან, მმართველობის სადავეებშიც მოცილედ არავინ ჰყოლია, უნდა ითქვას, რომ დემოკრატიული თვალსაზრისით მას ლეგიტიმაცია აკლდა.

ცნობილია, რომ სუვერენული საქართველოს მესვეურნი ეროვნული სახელმწიფოს მშენებლობას მხოლოდ დემოკრატიულ ნიადაგზე გაიაზრებდნენ. დემოკრატიულ პრინციპებს, მათ შორის სახელმწიფოს მოწყობა-განვითარების სფეროში ეთანხმებოდა და მხარს უჭერდა იმჟამინდელი ქართული პოლიტიკური ელიტის აბსოლუტური უმ-

რავლესობა. რაკი სახელმწიფოს დემოკრატიულობის გან-
მსაზღვრელი ერთი უმთავრესი პირობა ხელისუფლების
არჩევითობაა, დღის წესრიგში იმთავითვე დადგა უმაღლე-
სი საკანონმდებლო ორგანოს ფორმირება საყოველთაო
არჩევნების საფუძველზე. ანუ, საერთო-სახალხო ნებით უნ-
და შექმნილიყო ისეთი წარმომადგენლობითი საკრებულო,
რომელსაც შეეძლებოდა სრულად გამოეხატა ქვეყნის არა
მხოლოდ სატიტულო ერის — ქართველობის, არამედ სა-
ქართველოს მთელი მოსახლეობის პოლიტიკური მისწრა-
ფება და სასიცოცხლო ინტერესები. ამგვარ ინსტიტუტად
მიჩნეულ იქნა დამფუძნებელი კრება.

დამფუძნებელი კრების იდეა რომანოვთა იმპერიაში
პირველად 1905-1907 წლების სახალხო რევოლუციის
წლებში წარმოიშვა. ეს საკითხი უფრო მეტად პოპულარუ-
ლი გახდა და პრაქტიკულადაც მომწიფდა თვითმპყრობე-
ლობის დამხობის პერიოდში. 1917 წლის შემოდგომაზე ჩა-
ტარდა არჩევნებიც, მაგრამ ძალაუფლებას დაუფლებულმა
ბოლშევიკებმა რუსეთში არ დაუშვეს დამფუძნებელი კრე-
ბის მუშაობა და იგი შეკრებისთანავე გარეკეს.

რაც შეეხება საკუთრივ ჩვენს ქვეყანას, აქ ჯერ კი-
დეც 1917 წლის ნოემბერში გამართულ პირველ ეროვნულ
ყრილობაზე ოფიციალურად გამჟღავნდა, რომ განზრახუ-
ლი იყო საქართველოს დამფუძნებელი კრების მოწვევა.
რეზოლუციაში პოლიტიკური მომენტის შესახებ ყრილობამ
მიუთითა: „საქართველოს დამფუძნებელი კრების მოწვევის
ზრუნვა ევალება საქართველოს ეროვნულ საბჭოს” (1, 24
XI). კრების ჩამოყალიბებას ითვალისწინებდა ასევე 1918
წლის 26 მაისს მიღებული საქართველოს დამოუკიდებლო-
ბის აქტი, რომლის მეშვიდე მუხლში აღინიშნა: „დამფუძნე-
ბელი კრების შეკრებამდე მთელის საქართველოს მართვა-
გამგეობის საქმეს უძღვება ეროვნული საბჭო.” ამრიგად,
ეროვნული საბჭოცა და საქართველოს პარლამენტიც მიჩ-
ნეული იყო დროებით სტრუქტურებად, რომელთაც უახ-
ლოეს მომავალში ადგილი უნდა დაეთმოთ სრულუფლები-
ანი დამფუძნებელი კრებისათვის.

დამფუძნებელ კრებას ახლად აღდგენილი ქართული
სახელმწიფოს იერ-სახის განსაზღვრა, სახელმწიფოებრივი

წეს-წყობილების სამართლებრივ საფუძველზე დამკვიდრება, ქვეყნის უმთავრესი კანონის – კონსტიტუციის შემუშავება და დამტკიცება ევალდებოდა. კრება განახლებული საქართველოს პოლიტიკური მესაძირკვლე უნდა გამხდარიყო. დამფუძნებელი კრების მეშვეობით მოსახლეობას შესაძლებლობა ეძლეოდა გამოეთქვა აზრი, გამართლებული იყო თუ არა პოლიტიკური პარტიების გადაწყვეტილება, დაემტკიცებინა ან საერთოდ უარეყო საქართველოს დამოუკიდებლობა. „ჩვენ მივდივართ ხალხთან და გვინდა მან სთქვას, სწორი იყო ჩვენი ნაბიჯი თუ შემცდარი, ... მან დააფუძნოს ის, რაც ჩვენ გამოვაცხადეთ, ესე იგი მისცეს საფუძველი და სიმტკიცე, დასცეს დასტური იმ აქტს დამოუკიდებლობისა, რომელიც 26 მაისს ... იქნა გამოქვეყნებული“, – წერდა გაზეთი „ერთობა“ (2, 22. I).

ასეთ რეალობაში სამზადისი უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს არჩევნებისათვის საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნისთანავე დაიწყო.

დამფუძნებელი კრების დებულების შემუშავებას თითქმის ნახევარი წელი დასჭირდა. ყოველ მუხლს გულდასმით და საფუძვლიანად განიხილავდნენ. ცხარე პაექრობა იყო კრების წევრთა რაოდენობის განსაზღვრის, საარჩევნო კომისიების დაკომპლექტების, ამომრჩეველთა ასაკის დადგენის, ჯარისკაცების, პოლიციისა თუ ადმინისტრაციის მოხელეთათვის ხმის უფლების მიცემა-არმიცემის შესახებ და სხვ. საბოლოოდ შეთანხმდნენ, რომ საყოველთაო, თანასწორი, ფარული და პირდაპირი არჩევნები პროპორციული სისტემით გაიმართებოდა. დამფუძნებელ კრებაში აირჩევდნენ 130 დეპუტატს, ხოლო საარჩევნო ხმის უფლებით ისარგებლებდნენ რესპუბლიკის ორივე სქესის მოქალაქენი, რომელთაც არჩევნების დღისათვის შეუსრულდათ 20 წელი.

1918 წლის 2 ნოემბერს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო დამფუძნებელი კრების დებულება და დაამტკიცა კრების ხარჯთაღრიცხვა. მთავრობას დაევალა დამფუძნებელი კრების არჩევნების ჩასატარებლად გამოეყო 4 მილიონი მანეთი (3, 15. I). დამფუძნებელი კრების არჩევნები 1919 წლის 14-16 თებერვლისათვის დაინიშნა.

შეიქმნა ცენტრალური საარჩევნო კომისია სოციალ-დემოკრატიულ-ალექსანდრე ლომთათიძის თავმჯდომარეობით. თავმჯდომარის ამხანაგი (მოადგილე) იყო სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის წევრი თედო ღლონტი, ხაზინადარი - ეროვნულ-დემოკრატი გიორგი გვაზავა. კომისიაში სულ 21 კაცი შედიოდა. იმ დროს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა ჯერ კიდევ კოალიციური იყო, მაგრამ ხელისუფლებაში მაინც ყველაზე გავლენიანი პოლიტიკური ძალა - საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული (მენშევიკური) პარტია დომინირებდა. შესაბამისად, მენშევიკებს ცენტრალურ საარჩევნო კომისიაში დანარჩენებზე მეტი - 7 წევრი ჰყავდათ წარგზავნილი. სხვა საპარლამენტო პარტიები - სოციალისტ-ფედერალისტები, ეროვნულ-დემოკრატები და სოციალისტ-რევოლუციონერები - ორ-ორი კაცით, ხოლო არჩევნებში მონაწილე უფრო მცირერიცხოვანი პოლიტიკური სუბიექტები კომისიაში თითო-თითო წევრით იყვნენ წარმოდგენილნი.

ჩამოყალიბდა საგუბერნიო, სამაზრო, სასოფლო (სახუბნო) კომისიები. განისაზღვრა ელექტორატის რიცხვი - 876 910 ამომრჩეველი, რომელიც მიახლოებითი გამოთვლით, საქართველოს მთელი მოსახლეობის დაახლოებით 45 %-ს შეადგენდა (ხსენებულ რაოდენობაში გათვალისწინებული არ ყოფილა ზოგიერთი იმ კუთხის მონაცემი, რომლებშიც კენჭისყრა ამ თუ იმ გარემოების გამო ვერ იმართებოდა). დაზუსტდა ამომრჩეველთა სიები. მოეწყო საარჩევნო უბნები: თბილისში - 50, ქუთაისში 12 და ა. შ. №1 საარჩევნო უბანი განთავსებული იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შენობაში.

საქართველოს პოლიტიკურ სპექტრში არჩევნების წინა პერიოდში ოთხი ძირითადი პარტია გამოირჩეოდა: სოციალ-დემოკრატიული, ეროვნულ-დემოკრატიული, სოციალისტ-ფედერალისტული და სოციალისტ-რევოლუციონერთა. მათგან უფრო მრავალრიცხოვანი და ორგანიზებული ქართული სოციალ-დემოკრატია იყო. ამ პარტიის ადგილობრივი ორგანიზაციებით მოფენილი იყო საქართველოს თითქმის ყველა კუთხე. ქართული სოციალ-დემოკრატია თავის რიგებში 80 ათასამდე წევრს მოითვლიდა და ჰყავდა თვა-

ლსაჩინო ლიდერები ნოე ჟორდანიას, კარლო ჩხეიძის, სი-
ლიბისტრო ჯიბლაძის, ნოე რამიშვილის, აკაკი ჩხენკელის,
ვეგენი გეგეჭკორის და სხვათა სახით.

ფედერალისტთა პარტია უმთავრესად ინტელიგენტურ
ფენებს აერთიანებდა. ეროვნულ-დემოკრატიების სოციალუ-
რი ბაზა კი შედარებით ფართო იყო. იგი, ინტელიგენციის
თვალსაჩინო მოღვაწეთა გარდა, ქართველი საქმიანი წრეე-
ბის, თავადაზნაურობის, ვაჭართა თუ გლეხობის წარმო-
მადგენლებსაც მოიცავდა. ეს პარტიები ხალხმრავალი არ
ყოფილან, მაგრამ გააჩნდათ დიდი ინტელექტუალური პო-
ტენციალი, დასაყრდენი ჰქონდათ სამხედროთა შორის,
სტუდენტ-ახალგაზრდობაში და სხვ. ეროვნულ-დემოკრატი-
თა ხელმძღვანელ ბირთვს შეადგენდნენ: ნიკო ნიკოლაძე,
ექვთიმე თაყაიშვილი, სპირიდონ კელია, გერონტი ქიქოძე,
გიორგი გვაზავა; სოციალისტ-ფედერალისტურ პარტიას
ხელმძღვანელობდნენ სამსონ ფირცხალავა, გიორგი ლას-
ხიშვილი, იოსებ ბარათაშვილი. რაც შეეხება ქართველ
ესერებს, ისინი საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღ-
დგენამდე რუსეთის სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტი-
აში შედიოდნენ და დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ორგანი-
ზაციად მხოლოდ 1918 წლის 26 მაისის შემდეგ ჩამოყა-
ლიბდნენ. ესერთა პარტიას სათავეში ედგნენ ლეო შენგუ-
ლაია, იოსებ გობეჩია და გრიგოლ ნათაძე.

დამფუძნებელი კრების მანდატების მოპოვების მიზ-
ნით უშუალოდ არჩევნების წინ შეიქმნა რამდენიმე პოლი-
ტიკური ორგანიზაცია. ცენტრალურმა საარჩევნო კომისიამ
არჩევნებში მონაწილეობის მისაღებად დაუშვა 15 პარტია,
კავშირი და ჯგუფი. არც ერთი მათგანი საარჩევნო ბლო-
კად არ გაერთიანებულა. თითოეულმა კანდიდატთა საკუ-
თარი სია წარადგინა და ძალა დამოუკიდებლად მოსინჯა.
საარჩევნო პოლიტიკური სუბიექტები რეგისტრაციაში შემ-
დეგი თანმიმდევრობით გატარდნენ: №1. საქართველოს სო-
ციალ-დემოკრატიული პარტია; №2. საქართველოს ეროვნულ-
დემოკრატიული პარტია; №3. სოციალისტ-რევოლუცი-
ონერთა პარტია; №4. დაშნაკცუთიუნი; №5. საქართველოს
სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია; №6. მუსულმანთა
ეროვნული საბჭო; №7. საქართველოს რადიკალ-დემოკრა-

ტიული გლეხთა პარტია; №8. საქართველოს ეროვნული პარტია; №9. მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტ-მაშ-ვრალთა პარტია; №10. შოთა რუსთაველის ჯგუფი; №11. დამოუკიდებელი (უპარტიო) კავშირი; №12. ბორჩალოს მაზრაში მცხოვრებ მუსულმანთა ჯგუფი; №13. რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია (რსდმპ); №14. ესთეტიური ლიგა პატრიოტებისა და №15. საქართველოს ელინთა დემოკრატიული ჯგუფი (4, საქმ. 68-90). კანდიდატთა სიაში ყველაზე მეტი — 130 წევრი ჰყავდა დასახელებული სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას, ყველაზე ცოტა, მხოლოდ ერთი კაცი იყო წარმოდგენილი შოთა რუსთაველის ჯგუფი-პარტია. დეკუტატობის მსურველთა საერთო რაოდენობა 550-ს აღემატებოდა.

საქართველოს უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოს არჩევნებში მონაწილე პოლიტიკური სპექტრის შემადგენლობა მეტად საყურადღებოა ეთნიკური თვალსაზრისით. აქ ქართული პოლიტიკური პარტიების გარდა წარმოდგენილი არიან საქართველოში მცხოვრები ეროვნული უმცირესობების — აზერბაიჯანელ მაჰმადიანთა ორი (მუსულმანთა ეროვნული საბჭო, ბორჩალოს მაზრაში მცხოვრებ მუსულმანთა ჯგუფი), სომეხთა (დაშნაკცუთიუნი), ბერძენთა (საქართველოს ელინთა დემოკრატიული ჯგუფი) და ნაწილობრივ რუსთა (რსდმპ) ინტერესების გამომხატველი ორგანიზაციებიც. ეს მკაფიო დასტურია იმისა, რომ ახლად შექმნილ საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში ეროვნულ საკითხს ლიბერალურ-დემოკრატიული პრინციპებით უდგებოდნენ, სატიტულო ერის გვერდით ფართო უფლებებით იყვნენ აღჭურვილნი „ნატეხი ერებიც“ (ასე მოიხსენიებდნენ ეთნიკურ უმცირესობებს 1918-1921 წლების საქართველოში).

მართალია, საქართველოს ეთნიკური მრავალფეროვნება ღიდწილად ხელოვნურად იყო შექმნილი XIX საუკუნეში რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლების მიერ, მაგრამ დემოკრატიული რესპუბლიკის მესვეურები ანგარიშს უწევდნენ ფაქტობრივ რეალობას და ეროვნულ უმცირესობებს ქართულ სახელმწიფოში სამოქალაქო ინტეგრაციის სრულ შესაძლებლობებს უქმნიდნენ. ამ მხრივ ნიშანდობლივია

საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტი. მისი 7 მუხლიდან 3 (მეხუთე, მეექვსე და მეშვიდე) ეროვნულ უმცირესობებს შეეხებოდა: „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა თავის საზღვრებში თანასწორად უზრუნველყოფს ყველა მოქალაქის სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებებს განურჩევლად ეროვნებისა, სარწმუნოებისა, სოციალურ მდგომარეობისა და სქესისა“; „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა განვითარების თავისუფალ ასპარეზს გაუხსნის მის ტერიტორიაზე მოსახლე ყველა ერს“; „დამფუძნებელი კრების შეკრებამდე მთელის საქართველოს მართვა-გამგეობის საქმეს უძღვება ეროვნული საბჭო, რომელიც შევსებული იქნება ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლებით“.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებამ ეროვნულ უმცირესობათა მიმართ იმთავითვე ტოლერანტული კურსი აირჩია. ეროვნულ უმცირესობებს ქვეყანაში ქართველებთან პარმონიული თანაცხოვრების, თავისუფალი სოციალური, ეკონომიკური და კულტურული განვითარების შესაძლებლობა მიეცათ.

ეროვნულ უმცირესობათა უფლებები საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში აღიარებულიც იყო და დაცულიც. ნოე ჟორდანიას სიტყვით, საქართველოში არ იყო „ელინი და ბარბაროსი, ყველას ელინებად ვრაცხდით“ (5, 104). ასეთივე იყო ძირითადი პოლიტიკური პარტიების დამოკიდებულებაც საქართველოში ბინადარი არაქართველებისადმი, რაც კიდევ ერთხელ მკაფიოდ და ნათლად წარმოჩნდა დამფუძნებელი კრების არჩევნებისას. „სოციალ-დემოკრატები წინააღმდეგნი არიან ერთი ერის მიერ მეორე ერის დაჩაგვრისა და შევიწროების. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საზღვრებში ყველა ერი უნდა თანასწორი იყოს და თითოეულ მათგანს სრული საშუალება მიეცეს ეროვნულ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებისა“, აღნიშნავდა საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტია თავის წინასაარჩევნო პლატფორმაში (2, 22. I).

„იმ არაქართველი ერის შვილებს, რომელნიც გაფანტულნი არიან ჩვენში, შეადგენენ უმცირესობას და არა აქვთ მთლიანი მოსახლეობა, ჩვენ მივცემთ კულტურულ

ავტონომიას კულტურული საქმეების გასაძლელად, მათ ხელში გადავა ნაწილი სახელმწიფოს შემოსავლისა, მათი ენა შემოდებულ იქნება ადგილობრივ დაწესებულებაში“, აცხადებდნენ სოციალისტ-ფედერალისტები და დასძენდნენ: „კიდევ მეტის უფლებით უნდა იქნეს აღჭურვილი აფხაზეთისა და სამაჰმადიანო საქართველოს თვითმმართველობის ორგანოები, რომელნიც სრულიად ავტონომიურად უნდა განაგებდნენ თავიანთ შინაურ საქმეებს. უნდა იცოდნენ ჩვენმა ძმებმა მუსულმანმა ქართველობამ და ჩვენმა მონათესავე აფხაზებმა, რომ მათ თავისუფლებას და კეთილდღეობას ისე არავინ დაიცავს, როგორც საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა“ (6, 26. I).

„სოციალიზმის სამეფოში ყველა ერი უნდა შევიდეს ეროვნული ინდივიდუალობის მრავალფეროვნებითა და თავისებურებით. ... ესერთა პარტიისთვის არ არსებობს „ელინი და იუდეველი.“ სომეხი, თათარი თუ ბერძენი მუშისა და გლეხის ინტერესები მისთვის ისეთივე ძვირფასია, როგორც ქართველი გლეხისა და პროლეტარიატის ინტერესები“, ვკითხულობთ სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის მიმართვაში ამომრჩეველებისადმი (7, 12. II).

დამფუძნებელი კრების არჩევნები იმდენად დემოკრატიული იყო, რომ მასში მონაწილეობის უფლება არ შეუზღუდავთ ბოლშევიკებისთვისაც, რომლებიც არ ცნობდნენ საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას და გამალეებით მის დამხობას ესწრაფოდნენ. ბოლშევიკებს ოპოზიცია არ ეთქმოდათ, ისინი ქვეყნის დანარჩენი პოლიტიკური ძალებისაგან საქართველოს დამოუკიდებლობის აშკარა, დაუფარავი მტრობითა და მისი ხელისუფლების სიძულვილით გამოირჩეოდნენ.

საქართველოს ბოლშევიკებს დამფუძნებელი კრების არჩევის მომენტიანთვის თავიანთი დამოუკიდებელი პარტია არ გააჩნდათ, მაგრამ ჰქონდათ რამდენიმე საოლქო და საქალაქო ორგანიზაცია, რომლებიც გაერთიანებული იყვნენ რუსეთის კომუნისტურ პარტიაში (ბოლშევიკებისა). ორგანიზაციულ მხარეს ბოლშევიკებისათვის არ შეუშლია ხელი, მონაწილეობა მიეღოთ არჩევნებში. მათ ამაზე უარი პრინციპული მოსაზრებით განაცხადეს, გადაჭრით დაუპი-

რისპირდნენ დამფუძნებელ კრებას და კრემლის მითითებათა შესაბამისად ბოიკოტის ტაქტიკას მიმართეს.

რკპ (ბ) კავკასიის სამხარეო კომიტეტმა, რომელშიც წამყვან როლს ქართველი ბოლშევიკები ასრულებდნენ, 1919 წლის თებერვალში არჩევნების ჩასაშლელად ფართო მასების მიზიდვის მიზნით შემდეგი მოწოდება გაავრცელა: „მენშევიკები და ყველა რჯულის ნაციონალისტები აპირებენ კვლავ მოატყუონ ხალხი, იწვევენ რა დამფუძნებელ კრებას საყოველთაო არჩევნების გზით...“

ჩვენი პარტია, მუშების, ღარიბი გლეხობის, ჯარისკაცებისა და ყველა პატიოსან მშრომელთა პარტია გამოდის წინააღმდეგ ასეთი კრებისა და იმგვარი არჩევნებისა, რომლის შემწვობით მენშევიკებს, ყველა კაციჭამია ნაციონალისტებსა და გაქსუებულთა პარტიას განზრახული აქვთ კვლავ მოატყუონ ხალხი. ისინი აპირებენ სამუდამოდ მოსწყვიტონ ჩვენი ქვეყანა რევოლუციურ რუსეთის მუშებს, გლეხებსა და წითელარმიელებს, სურთ გადააქციონ იგი გაზულშქებულ ქართველთა მამულად. ამიტომაც ჩვენი პარტია არ იღებს არავითარ მონაწილეობას ამგვარ არჩევნებში. უცხადებს ბოიკოტს ნაციონალურ დამფუძნებელ კრებას და მოუწოდებს ყველას არ მიიღონ მონაწილეობა მენშევიკებისა და სხვა ნაციონალისტების მატყუარა საქმეებში... გაუმარჯოს ბოიკოტს!” (8, 379-380).

ბოლშევიკების ბოიკოტის ტაქტიკამ შედეგი ვერ გამოიღო. სხვა პოლიტიკური ორგანიზაციები აქტიურად შეუდგნენ საარჩევნო სამზადისს. იანვრის მეორე ნახევარში თავთავიანთ პარტიულ პერიოდიკაში სოციალ-დემოკრატებმა, ეროვნულ-დემოკრატიულმა, სოციალისტ-რევოლუციონერთა და სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიებმა გამოაქვეყნეს წინასაარჩევნო პლატფორმები.

ამ დოკუმენტებში აისახა მათი საპროგრამო დებულებები, სოციალურ-პოლიტიკური თუ ეკონომიკური პრიორიტეტები, დაპირებები მოსახლეობისადმი და სხვ. თითოეული პარტია ცდილობდა ხაზი გაესვა საკუთარი დამსახურებისათვის, შთამბეჭდავად წარმოეჩინა მიღწეული შედეგები, გულუხვი ყოფილიყო დაპირებებში და მიემხრო ამომრჩეველი. მაგალითად, სოციალ-დემოკრატები აცხა-

დებდნენ: ჩვენი მოღვაწეობის შედეგია, რომ „პატარა საქართველო დღეს ოაზისივით დგას, როგორც სანიმუშო მონაკლისი რუსეთის უდაბნოში. მხოლოდ ერთადერთი საქართველოს დემოკრატია სარგებლობს ბრძოლით მოპოვებული უპირატესობით“. პლატფორმა განმარტავდა, რომ სოციალ-დემოკრატია მუშათა პარტიისათვის უწევს – სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის საქმე რევოლუციის მონაპოვართა შესანარჩუნებლად და ხალხის ინტერესების დასაცავად აიღო. პარტია მრავალ სიკეთეს აღუთქვამდა ელექტორატს და შეახსენებდა, რომ სოციალ-დემოკრატების გზა მიემართებოდა „სრული დემოკრატიზმიდან სოციალიზმისაკენ“ (2, 22. I).

სოციალიზმს „შრომის სამეფოდ, მშრომელთა ბატონობად“ წარმოაჩენდა სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია, რომელიც ამომრჩეველს არწმუნებდა, რომ საქართველოში მოაწყობდა „ნამდვილ დემოკრატიულ ხალხურ რესპუბლიკას“ და შექმნიდა პირობებს ბურჟუაზიული სახელმწიფოდან სოციალისტურ, შრომის სამეფოდ გარდასაქმნელად. ამასთან, ფედერალისტები მძლავრი საქალაქო და საერო-ბო თვითმმართველობის საფუძველზე საქართველოს „თვითმმართველი ერთეულების კავშირად, ფედერაციად“ სახეცვლილების დაპირებითაც გამოდიოდნენ (6, 26. I).

„თავისუფალ მიწაზე თავისუფალი მიწის მუშა“, „სოციალისტური ძალაუფლებიდან – სოციალიზმისაკენ“, ასეთი იყო ქართველ ესერთა მთავარი გზავნილი ხალხის, უმთავრესად გლეხობისადმი, რომელთა წიაღშიც ეგულებოდა ამ პარტიას მხარდამჭერთა უმრავლესობა (7, 12. II).

ცენტრალურმა საარჩევნო კომისიამ თუ არჩევნებში მონაწილე პოლიტიკურმა ორგანიზაციებმა გაშალეს სააგიტაციო მუშაობა, ეწყობოდა საჯარო ლექციები, შეკრებები, გაზეთების მეშვეობით ცალკეული პარტიები მოსახლეობას განუმარტავდნენ დამფუძნებელი კრების რაობას, მის მნიშვნელობასა თუ საჭიროებას. მაგალითად, საქართველოს იუსტიციის მინისტრმა შალვა ალექსი-მესხიშვილმა გორში წაიკითხა საჯარო მოხსენება თემაზე „საქართველოს თანამედროვე მდგომარეობა და დამფუძნებელი კრება“ (6, 8. II), პარლამენტის წევრები რაფიელ ივანიცკი (ინგილო) და

იოსებ მაჭავარიანი მოხსენებებით გამოვიდნენ თელავის საზოგადოების წინაშე (9, 26. I) და სხვ.

„დამფუძნებელი კრება – ეს რევოლუციის გვირგვინია; მის შენაძენთა განმტკიცებაა, მის წყალობათა და მადლთა ქვეყნიურ რეალობად ქცევაა, ხალხის ბატონობის დღესასწაულია“; „დამფუძნებელი კრება რესპუბლიკის დუდაბოძია, მისი დანგრევა თვით ამ რესპუბლიკის ძირის გამოთხრაა“, „დამფუძნებელი კრება დიდი, საისტორიო, საკაცობრიო მოვლენაა, – იგი ხალხის გამარჯვების მომასწავებელია“, – წერდა გაზეთი „ერთობა“ (2, 15. I; 12. II) და მკითხველს არჩევნების აუცილებლობაში არწმუნებდა.

„ჩვენს თაობას ბედნიერი წილი ჰხვდა დამფუძნებელი კრების არჩევნებში მონაწილეობით. ჩვენ მონაწილენი ვართ ისტორიის იშვიათი მოვლენისა! დიდ მოვალეობას და პასუხისგებას აკისრებს ბედი ქართველ ხალხს! ... დამოუკიდებელ საქართველოს სახელმწიფოებრიობას მტკიცე საფუძველი ეყრება და მასზე კედლების აღმართვა ქართველი ერის არქიტექტონიკურ ნიჭზეა დამოკიდებული“; „მოქალაქენო! არჩევნების დღეს უნდა გადაწყდეს საქართველოს ბედი! თქვენ თვითონ უნდა გამოჭედოთ იგი! საქართველოს ერთი დიდი მტერთაგანი იქნება არჩევნებისადმი გულცივობა! ... არჩევნების დღეებში არც ერთი არ დარჩეთ შინ! ყველამ მიაშურეთ საარჩევნო ყუთებს! არც ერთმა არ დაჰკარგოთ ხმა!“ – მოუწოდებდა ქართული პრესა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდიკა მნიშვნელოვანი წყაროა, რომელიც მკაფიოდ წარმოაჩენს როგორც პოლიტიკური პარტიების რეიტინგს, ისე ხალხის დამოკიდებულებას არჩევნებისადმი და სხვ. ამ პერიოდის ჟურნალ-გაზეთების ანალიზი ცხადყოფს, რომ არჩევნებში ფავორიტ ძალად სოციალ-დემოკრატიული პარტია მიიჩნეოდა. თავის მხრივ, სოციალ-დემოკრატებს მთავარ პოლიტიკურ კონკურენტად ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია ესახებოდათ და ამიტომაც წინასაარჩევნო ბრძოლა ძირითადად მათთან დაპირისპირების ნიშნით წარიმართა. თუმცა გაზეთი „ერთობა“ არც დანარჩენ პარტიებსა და მათ კანდიდატებს ტოვებდა უყურადღებოდ, შეახსენებდა

მკითხველს: „ვინ არ იცნობს ვეშაპელის კაციჭამიობას (გრიგოლ ვეშაპელი იყო საქართველოს ეროვნული პარტიის ლიდერი, — ო. ჯ.), გვაზავა-კედიას ნაციონალისტურ-ბურჟუაზიულ სულისკვეთებას. ვინ არ იცნობს ჩვენს მეოცნებე სოციალისტ-ფედერალისტების და ესერების უნია-დაგობა-უიმედობას. ... მათი არსებობის ორი მთავარი ღერძი იყო ნაციონალიზმი და სოციალიზაცია. პირველი ნაციონალისტებმა მიისაკუთრეს, მეორე ხალხმა და ცხოვრებამ უარყო, მოჰკლა და ახლა ეს ჯგუფები დაფარფატებენ ცის სივრცეში, როგორც დედა პლანეტაზე მოწყვეტილი მეტეორი და არავინ უწყის, სად დაეცემიან“; ან კიდევ: „ვინ ატარებს რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის სახელს? ვინ დგას ნამდვილად ამ პარტიის დროშის ქვეშ? ეს არის ხალხი, რომელმაც რსდმპ-დან შეითვისა მხოლოდ მისი ნაკლი. ... ჯგუფის წევრები დღიდან ჩვენი დამოუკიდებლობისა დასჩხავიან საქართველოს, თქვენ ვერ იარსებებთ, თქვენ პირველი მოფრენილი ქორი წავიდებთ, თქვენ თათრები შეგჭამენ და სხვ. ... მათ იციან ძველი სოციალისტური ლექსიკონი, რომლითაც უხვად ისარგებლებენ, მაგრამ მათ სიტყვებს უკან იფარება მტრული საქმე და ბოროტი ზრახვები. მტრული საქმე საქართველოს დემოკრატიის წინააღმდეგ და ბოროტი ზრახვები ერთა სოლიდარობის წინააღმდეგ” (2, 26. I).

წინასაარჩევნო დაპირისპირების სიმწვავეს კარგად ასახავს პარტიათა სააგიტაციო მასალის შინაარსი. სოციალ-დემოკრატებმა პოლიტიკური მოწინააღმდეგის კომპრომეტაციის მიზნით გამოსცეს პლაკატი, რომელზეც შარჟით გამოხატული იყო ქართველი თავადი და მოუწოდებდნენ გაეშავებინათ „გლეხობის ექსპლოატატორი, მემამულეთა ინტერესების დამცველი” ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის კანდიდატები. საპასუხოდ ეროვნულ-დემოკრატებმა გაავრცელეს პლაკატი წარწერით: „მაწანწალა ვიყავი, კომისარი გავხდი” (კომისრებად, როგორც წესი, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრები იყვნენ). პლაკატების „ომი” „ეს იყო პატარა მასშტაბი ამერიკული სისტემის გადმონერგვისა ჩვენშიო”, — შენიშნავდა ერთი იმდროინდელი პუბლიცისტი.

პოლიტიკური პარტიების მძაფრი პაექრობის ნიმუშად გამოდგება მათი წინასაარჩევნო ღოზუნგები, რომლებიც ასევე უხვად შემორჩა პრესის ფურცლებს. სოციალ-დემოკრატები მოუწოდებდნენ: „მოქალაქენო! ქართველი ნაციონალ-დემოკრატები რეაქციას ემსახურებიან და მემამულეთა ინტერესებს იცავენ. ხმა მიეცით მემამულეთა პარტიის წინააღმდეგ!“ ეროვნულ-დემოკრატთა ღოზუნგი პასუხობდა: „მოქალაქენო! სოციალ-დემოკრატები მოითხოვენ ხალხის პროლეტარიზაციას (გაღატაკებას); ეროვნულ-დემოკრატები იცავენ ხალხში დოვლათის და სიმდიდრის დაგროვებას!“ ან კიდევ, სოციალ-დემოკრატები გაიძახოდნენ: „ნაციონალისტები მუდამ ომის გაჩაღებას ელტვიან. მათ ხალხის სისხლი არ ენანებათ. სოციალ-დემოკრატია მშვიდობიანობის მოტრფიალეა. სოციალ-დემოკრატია მშესძლო სომხეთთან ომის დროზე დაბოლოება!“ ეროვნულ-დემოკრატები პასუხს სცემდნენ: „ეროვნულ-დემოკრატია სასტიკად ებრძვის სომეხი პლუტოკრატის ბატონობას საქართველოში და ქალაქის თვითმმართველობაში. მიეცით ხმა მეორე ნომრის სიას“ და სხვ.

სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის წინასაარჩევნო ღოზუნგიც ერთობ კატეგორიულად მოუწოდებდა: „მოქალაქენო! საქართველოს დამოუკიდებლობას და ქართველი მშრომელი ხალხის ინტერესებს ღირსეულად დაიცავენ მხოლოდ სოციალისტ-ფედერალისტთა კანდიდატები. ხმა მიეცით №5-ს. არც ერთი ხმა სხვა პარტიებს!“ (6, 10. II).

სხვებს არც საქართველოს ესერები ჩამორჩებოდნენ. აი, მათი მოწოდების ნიმუშებიც: „სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტია არის ერთადერთი პარტია ჩვენში, რომელიც მშრომელ ხალხს ყოველთვის სიმართლეს ეუბნებოდა. მიეცით ხმა სიას № 3!; „ყველამ, ვინც თავის შრომითა სცხოვრობს, ხმა უნდა მისცეს №3-ს!“ (7, 24. I).

ინტერესმოკლებული არ იქნება, ასევე, გავეცნოთ ორიოდუ საარჩევნო ექსპრომტსაც, რომლებიც მაშინდელმა გაზეთებმა შემოინახა: 1. სოციალ-დემოკრატიული პარტია: „აი, აქვე ამ ადგილას, გამათავოს ზეცით მეხმა, თუ ეროვნულ-დემოკრატებს მივაშავო კვირას მე ხმა!“ (6, 2. II). 2. სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია: „მართალია, მეგო-

ბარო, შენც მოგებურდა, შენც დაღალდი, მაგრამ მაინც ერთხელ კიდევ დაიჭირე ეს ქაღალდი, ინახულე. შენს უბანში საარჩევნო დიდი ყუთი და ჩაუშვი ჩვენი სია: მხოლოდ ხუთი, მხოლოდ ხუთი!" (6, 15 II).

აქვე დავიმოწმებთ ესერთა პარტიის ერთ-ერთ მიმართებასაც თავისი ელექტორატისადმი: „თქვენ ხელში, ამხანაგო გლეხებო, დიდი ბასრი იარაღია. ეს იარაღია კენჭები. თუ გაუთეთრეთ კენჭი თქვენს პარტიას, გლეხობის პარტიას, სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის სიას №3, თქვენს ბედს ... ძაღლი არ დაჰყევს, რადგან სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტია მუდამ თქვენზე იზრუნებს და თქვენს კეთილდღეობას განამტკიცებს. აბა, გლეხებო, 14 თებერვალს სწყდება თქვენი ბედი და არ დაიდუპოთ, თქვენი ხელით არ გამოიჭრათ კისერი – ხმა არ მისცეთ სხვა პარტიას, ის თქვენს ინტერესებს არ დაიცავს!" (7, 8. II).

საქართველოს დამფუძნებელი კრების კენჭისყრა წარმატებით ჩატარდა, თუმცა სხვადასხვა მიზეზის გამო არჩევნების ორგანიზება მთელს საქართველოში ვერ მოხერხდა. მაგალითად, არჩევნები არ შემდგარა აფხაზეთში (სოხუმის ოლქში, როგორც იმხანად იწოდებოდა ეს მხარე, მიმდინარეობდა მმართველობისა და თვითმმართველობის ადგილობრივი ორგანოების არჩევნები); ბორჩალოს მაზრაში, ახალციხესა და ახალქალაქში ხმის მიცემას ხელი შეუშალა სომხეთთან საომარი მოქმედების შედეგებმა, ხოლო ზემო სვანეთში, თიანეთისა და დუშეთის მაზრების ნაწილში კენჭისყრა დიდთოვლობის გამო არ გამართულა. უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს დამატებითი არჩევნები ამ რეგიონებში (აფხაზეთის გარდა) მოგვიანებით, 1919 წლის აგვისტოში მოეწყო.

დამფუძნებელი კრების არჩევნები აფხაზეთის ავტონომიურ რეგიონში თავისთავად საგულისხმო საკითხია, მაგრამ თუ გაეითვალისწინებთ ქართულ-აფხაზური ურთიერთობის დღევანდელ დაძაბულ პოლიტიკურ ფონს, თემა კიდევ უფრო აქტუალური და მნიშვნელოვანი ხდება.

საბჭოთა ხელისუფლების წლებში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ისტორიის კვლევას, როგორც წესი, ტაბუ ედო, ამიტომ ხსენებული პრობლემაც დიდი

ხნის განმავლობაში ბურუსით მოცული და გამოურკვეველი იყო. პოსტსაბჭოთა პერიოდის აფხაზური ისტორიოგრაფია ესწრაფვის 1918-1921 წლების აფხაზეთი საქართველოსაგან ჩამოშორებულ, დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ერთეულად წარმოაჩინოს და, ფაქტების იგნორირებით, სასურველ რეალობად გაასაღოს.

თანამედროვე აფხაზი ავტორის ს. ლაკობას სიტყვით, საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნებს ხალხმა აფხაზეთში ბოიკოტი გამოუცხადა (10, 335). ამასთან დაკავშირებით აუცილებელია ითქვას, რომ საქართველოს უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოს აფხაზეთში ხალხმა კი არ აქცია ზურგი, არამედ არჩევნების ჩაშლისაკენ ადგილობრივმა ბოლშევიკურმა ორგანიზაციამ – სოხუმის საოლქო კომიტეტმა მოუწოდა. პროკლამაციაში, რომელიც იმ ხანად სოხუმელმა ბოლშევიკებმა გაავრცელეს, აღნიშნული იყო: „არც ერთი ხმა არ უნდა მისცეთ თქვენ, აფხაზეთის მშრომელებო, დამფუძნებელი კრების არჩევნებში. ... ძირს დამფუძნებელი კრება! სრული ბოიკოტი არჩევნებს! გაუმარჯოს რუსეთის კომუნისტურ პარტიას ბოლშევიკებისა!“ (8, 669).

1919 წლის დამდეგისათვის ბოლშევიკთა გავლენა აფხაზეთში სრულიად უმნიშვნელო იყო. მათ მცდელობას, რეგიონში ბოიკოტის გზით ჩაეშალათ არჩევნები, შედეგი ისევე არ მოჰყვებოდა, როგორც არ მოჰყოლია დანარჩენ საქართველოში. ადგილობრივი მცხოვრებლების, მათ შორის არაქართველთა მნიშვნელოვან ნაწილში (განსაკუთრებით სომხურ მოსახლეობაში) საქართველოს დამფუძნებელი კრებისადმი დადებითი განწყობა და მის არჩევნებში მონაწილეობისათვის აქტიური სამზადისიც შეინიშნებოდა (11, 274).

აფხაზეთში მოქმედებდა საქართველოში არსებული ყველა ძირითადი პოლიტიკური პარტიის რეგიონული ორგანიზაცია, რომლებმაც თავიანთი ზემდგომი პარტიული ორგანოების მითითებათა შესაბამისად, აფხაზეთის ქალაქებსა და სოფლებში დაიწყეს მოსამზადებელი სამუშაოები, მაგრამ არჩევნები რამდენჯერმე გადაიდო.

ზოგიერთი ქართველი ისტორიკოსი (დ. ჩიტაია, ჯ. გამახარია, ზ. პაპასქირი) მიიჩნევენ, რომ საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნები აფხაზეთშიც გაიმართა (11,

272, 274, 277; 12, 299: 13, 35). საამისო საბუთად მათ ის მოჰყავთ, რომ დამფუძნებელი კრების დეპუტატად სოციალ-დემოკრატიული პარტიის სიით აფხაზეთის რამდენიმე წარმომადგენელიც იყო არჩეული. სინამდვილეში, აფხაზეთში დამფუძნებელი კრების არჩევნები არ შემდგარა. საქმე შემდეგში იყო:

1919 წლის თებერვალში ამ კუთხეში უნდა ჩატარებულიყო ერობებისა და აფხაზეთის სახალხო საბჭოს არჩევნები. დამფუძნებელი კრების ცენტრალურმა საარჩევნო კომისიამ საქართველოს რესპუბლიკის წარმომადგენელს აფხაზეთში ისიღორე რამიშვილს რეკომენდაცია მისცა, მოეწყოთ საოლქო საარჩევნო კომისია დამფუძნებელი კრების არჩევნებისთვისაც და ხმების მისაცემად გამოეყენებინათ ადგილობრივი სახალხო საბჭოს საარჩევნო სიები (14, საქ. 76, ფურც. 1). მოგვიანებით საქართველოს ხელისუფლებამ მთავარი აქცენტი რეგიონში ადგილობრივი მმართველობითი სტრუქტურის – აფხაზეთის სახალხო საბჭოს ფორმირებაზე გადაიტანა და უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს არჩევნები მომავლისათვის გადაიტანა. მთავრობის ოფიციალური, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“ 1919 წლის 30 იანვარს იუწყებოდა: „სოხუმის ოლქში მომავალ 14-16 თებერვალს არჩევნები დამფუძნებელი კრებისა არ მოხდება, რადგანაც ამ ჟამად სწარმოებს ერობისა და აფხაზეთის სახალხო საბჭოს არჩევნები. ამ ოლქისათვის მარტის დამლევს ან აპრილის პირველ რიცხვებში დანიშნული იქნება დამატებითი არჩევნები“ (15, 30 I). გაზაფხულისთვის სავარაუდო არჩევნების თარიღმა ზაფხულისათვის გადაიწია.

დამფუძნებელი კრების არჩევნები სოხუმის ოლქში დანიშნულია 10, 11, 12 აგვისტოს, წერდა ცენტრალური საარჩევნო კომისიის თავმჯდომარე ა. ლომთათიძე აფხაზეთის მთავრობის თავმჯდომარეს არზაყან ემხვარსა და გაგრის ქალაქის თავს (14, საქმ. 76, ფურც. 4-5). ივლისში შეიქმნა „მცირე საარჩევნო კომისიაც“ რეგიონში დამატებითი არჩევნების ორგანიზებისათვის. კომისიის წევრებად ცალკეულმა პოლიტიკურმა ორგანიზაციებმა დანიშნეს: ეროვნულ-დემოკრატიულმა პარტიამ ა. თორაძე, ფედერა-

ლისტებმა – ს. ხუნდაძე, ესერებმა – ნ. ნუცუბიძე და სხვ. (14, საქმ. 76, ფურც. 7-9).

მაღლე აღექსანდრე ლომთათიძემ სოხუმიდან შემდეგი შინაარსის დეპეშა მიიღო: „არჩევნების დაწყებას თვლიან ნაადრევად. არჩევნების საკითხს განიხილავენ აფხაზეთის საბჭოში. დაწერილებით ჰკითხეთ ი. რამიშვილს“ (14, საქმ. 76, ფურც. 10). დამფუძნებელი კრების არჩევნები ამ კუთხეში, როგორც ჩანს, კიდევ ერთხელ გადაიდო.

სამანდატო კომისიის მოხსენებაში, რომელიც დამფუძნებელმა კრებამ 1919 წლის 29 სექტემბერს მოისმინა, მკაფიოდაა აღნიშნული, რომ ცენტრალურმა საარჩევნო კომისიამ ვერ მოახერხა დამატებითი არჩევნების დანიშვნა ყველგან, სადაც იგი პირველი არჩევნების დროს არ ჩატარებულა. „ზოგ ადგილში ეს პირდაპირ შეუძლებელი იყო. ასეთი იყო მაგალითად აფხაზეთი“ (16, 1919 წ., 29 IX, 2). ის ფაქტი, რომ აფხაზეთში საქართველოს უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს არჩევნები არ შედგა, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერმა სპირიდონ კედიამ ასე განმარტა: „აფხაზეთის საბჭო თავის თავს სუვერენულ ორგანოდ სთვლის. იგი აბრკოლებს და წინ ელობება ჩვენს გაგლენას და სახელმწიფოებრივ მოქმედებას აფხაზეთში. ... ჩვენმა წარმომადგენელმა ბ-ნმა ისიდორე რამიშვილმა, არ ვიცი რატომ, საჭიროდ დაინახა შეჰკითხოდა აფხაზეთის სახალხო საბჭოს აფხაზეთში დამატებითი არჩევნების მოწყობის შესახებ. ამ შეკითხვამ საბჭოს საბაბი და საბუთი მისცა თავისათვის დაეტოვებია გარდამწყვეტი უფლება არჩევნების გამართვის ნებართვისა; მან პრინციპული დამოკიდებულება დაიჭირა ამ წინადადებისადმი და მხოლოდ იმ პირობით და მაშინ თანხმდება აფხაზეთში დამატებითი არჩევნების გამართვაზე, თუ ჩვენ მივიღებთ იმ კონსტიტუციას, რომელსაც აფხაზთა საბჭო იმუშავებს, თუ არა და – არა! ასეთია ... სახალხო საბჭოს პირობა“ (16, 1919 წ., 2. VIII, 22).

ს. კედიას განცხადება რომ სინამდვილეს შეესაბამებოდა, ცხადყოფს 1919 წლის 25 ნოემბერს გამართული აფხაზეთის სახალხო საბჭოს სხდომა, რომელიც მართლაც განიხილავდა საქართველოს დამფუძნებელი კრების დამატები-

თი არჩევნების საკითხს, მაგრამ საბჭოს ზოგიერთი წევრის წინააღმდეგობის გამო, სხდომა ჩაიშალა (11, 316-317).

ქართული პერიოდული პრესის მოწმობით, რევოლუციის პირველი დღეების შემდეგ არც ერთ არჩევნებს ასეთი ინტერესი არ გამოუწვევია, როგორც დამფუძნებელი კრების არჩევნებმა გამოიწვია (2, 18. II).

მართლაც, მოსახლეობის დიდმა ნაწილმა მონაწილეობა მიიღო დამფუძნებელი კრების არჩევნებში და გამოხატა თავისი პოლიტიკური ნება (საარჩევნო ურნებთან მივიდა ელექტორატის დაახლოებით 58 პროცენტი. ცენტრალურმა საარჩევნო კომისიამ ლეგიტიმურად ჩაითვალა 505 477 ხმა; პირველ დამატებით არჩევნებში მონაწილეობა მიიღო 30 ათასამდე ამომრჩეველმა).

როგორც სავარაუდო იყო, არჩევნებში სოციალ-დემოკრატებმა გაიმარჯვეს. მათ ხმების 84 %-მდე დააგროვეს და 109 მანდატი მიიღეს. დანარჩენი 21 ადგილი სამმა პოლიტიკურმა პარტიამ გაინაწილა. ეროვნულ-დემოკრატებმა და ფედერალისტებმა დამფუძნებელ კრებაში 8-8 დეპუტატი გაიყვანეს, 5 ადგილი სოციალისტ-რევოლუციონერებს ერგოთ.

დამატებით არჩევნებს დამფუძნებელი კრების პარტიულ შემადგენლობაში სერიოზული კორექტივები არ შეუტანია. ქვეყნის პოლიტიკურ საჯეს სოციალ-დემოკრატები დაეუფლნენ.

დამფუძნებელი კრების არჩევნებს ოფიციალური საერთაშორისო მეთვალყურეები და დამკვირვებლები არ დასწრებიან. ოპოზიციურმა პარტიებმა, მართალია, ხმის მიცემისას სხვადასხვა დარღვევა გამოამჟღავნეს, აღნიშნეს ხარვეზები, რამაც გარკვეული ჩრდილი მიაყენა არჩევნებს, მაგრამ მათივე სამართლიანი შეფასებით, ყველაფერი რომ იდეალურად წარმართულიყო, საბოლოო შედეგი დიდად მაინც არ შეიცვლებოდა.

ამომრჩეველთა აბსოლუტურმა უმრავლესობამ მხარი დაუჭირა სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას. როგორ შეიძლება აიხსნას მათი ესოდენ მნიშვნელოვანი მიღწევა? გაზეთი „გრუზია“ შენიშნავდა: „დამფუძნებელი კრების არჩევნებმა, როგორც მოსალოდნელი იყო, ხმების დიდი უმრავლესობა სოციალ-დემოკრატიას არგუნა. მაგრამ ეს

იმას კი არ ნიშნავს, რომ მცხოვრებთა დიდი ნაწილი სოციალიზმის პრინციპებს აღიარებდეს. ეს არის პირდაპირი და ბუნებრივი შედეგი იმ აუტანელი მდგომარეობისა, რომელშიც ჩვენ ას წელზე მეტი ვიმყოფებით. უსამართლობას, უფულობას და გაჭირვებას მიჩვეული მშრომელი ხალხი მისდევს იმ პარტიებს, რომელნიც ადვილად აძლევენ დაპირებებს” (2, 22 II).

სოციალური დემაგოგიის გარდა, რასაც ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების რუსულენოვანი გაზეთი მიუთითებდა, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმატება დამფუძნებელი კრების არჩევნებში სხვა ფაქტორებმაც განაპირობა. ამ პოლიტიკურმა ძალამ გაიმარჯვა არა იმიტომ, რომ მისი პროგრამა და საარჩევნო პლატფორმა სხვაზე უკეთესი იყო (დამფუძნებელი კრების არჩევნებისას პროგრამათა ჭიდილი არ გამართულა), ანდა მარქსისტული იდეოლოგია სჯობდა ეროვნულ მიზანდასახულობებს. საქმე ის იყო, რომ სოციალ-დემოკრატებს საპარლამენტო არჩევნებში მონაწილეობის ხანგრძლივი გამოცდილება ჰქონდათ (მონაწილეობდნენ და გაიმარჯვეს რუსეთის ოთხივე სახელმწიფო სათათბიროსა და რუსეთის დამფუძნებელი კრების არჩევნებში), როგორც ძირითადი სახელისუფლებო პარტია, იგი ფლობდა სხვა პოლიტიკურ ორგანიზაციებზე მეტ ფინანსებს, ჰქონდა აგიტაცია-პროპაგანდის გაცილებით ფართო საშუალება, მის სასარგებლოდ მოქმედებდა არჩევნების პროპორციული სისტემა და სხვ.

ეროვნული საკრებულოს დეპუტატები გახდნენ ქართველი ინტელიგენციის თვალსაჩინო მოღვაწეები: ნიკო ნიკოლაძე, ექვთიმე თაყაიშვილი, შალვა ნუცუბიძე, შალვა ალექსი-მესხიშვილი, გიორგი ლასხიშვილი, გრიგოლ ნათაძე და სხვ. დამფუძნებელი კრების დეპუტატთა შორის, ქართველთა გარდა, იყვნენ აფხაზები, საქართველოში მცხოვრებ ეთნიკურ უმცირესობათა – ოსების, სომხების, აზერბაიჯანლების, რუსების, ებრაელების, ბერძენთა და აისოროთა წარმომადგენლები (ყველანი სოციალ-დემოკრატიული პარტიისაგან).

საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატის მანდატებს ფლობდნენ:

სომხები

1. აუშტროვი რუბენ – სოც.დემოკრატი
2. ვარდოიანცი მიკიჩ – სოც.დემოკრატი
3. ავეტისიანი ტიგრან – დაშნაკციუთუნი
4. დავითხანიანი დავით – დაშნაკციუთუნი
5. ზორიანი ზორი – დაშნაკციუთუნი.

რუსები

1. ზახაროვი დიმიტრი
2. კოვალოვი მიხეილ
3. ლოსკუტოვი ანდრია.

ოსები

1. გაგლოევი გიორგი
2. პანიევი კონსტანტინე
3. ფარნიევი ალექსანდრე.

ებრაელები

1. გერშტეინი ერიკ
2. დავარაშვილი მოსე
3. ელიგულაშვილი იოსებ

აზერბაიჯანელი

1. მამედოვი ჰუსეინ

ბერძენი

1. პაშალიდი ივანე

აისორი

1. ბიული პავლე (17).

უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს წევრთაგან მხოლოდ ოთხი იყო ქალი: ელისაბედ ბოლქვაძე, ელეონორა ტერ-პარსეგოვა-მახვილაძისა, მინადორა ტოროშელიძე და ქრისტინე შარაშიძე (ყველა სოციალ-დემოკრატი).

დამფუძნებელი კრება მოწოდებული იყო გამოეხატა ერის უზენაესი ნება, ინტერესები და მისწრაფებანი. „საქართველოს ცნობიერების გვირგვინი“, ასე უწოდებდა დამფუძნებელ კრებას შალვა ნუცუბიძე, თავად ერთი გამორჩეული წევრი ამ წარმომადგენლობითი ორგანოსი.

საქართველოს დამფუძნებელი კრების პირველი სხდომა 90 წლის წინ, 1919 წლის 12 მარტს, თბილისში, ყოფილი კავკასიის მეფისნაცვლის სასახლეში (დღევანდელი მოსწავლეთა სასახლე) გაიხსნა. კრების გახსნა ფირზე

აღბეჭდა რეჟისორმა გერმანე გოგიტიძემ. იმდროინდელმა პრესამაც შემოგვინახა ამ ისტორიული მოვლენის ამსახველი დოკუმენტური მასალა. ერთ-ერთი გაზეთის კორესპონდენტის სიტყვით: „სასახლესთან ტევა აღარაა. ქუჩის ორივე მხარე სავსეა ხალხით. ნემსი ვერ ჩავარდებოა რომ იტყვიან, სწორედ ისეა. ტრამვაის მოძრაობა შეჩერებულია. ... სასახლის თეთრი დარბაზის შუაში სხედან სოციალ-დემოკრატები, მარცხნივ სოციალისტ-ფედერალისტები და ესერები, მარჯვნივ ეროვნულ-დემოკრატები. სავსეა პრესის წარმომადგენელთა ლოჯა. აქვე არიან უცხო სახელმწიფოთა – ინგლისის, საფრანგეთის, ამერიკის, შვეიცარიის, ესპანეთის, ნიდერლანდების, საბერძნეთის, პოლონეთის, სპარსეთის, ჩეხოსლოვაკიის, სომხეთის, აზერბაიჯანის, ლიტვის, უკრაინის და სხვ. წარმომადგენლები. 12 საათსა და 5 წუთზე სხდომას ხსნის უხუცესი დეპუტატი სილიბისტრო ჯიბლაძე, მდივნობს ყველაზე ახალგაზრდა გოგიტა ფაღავა.”

დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარედ არჩეულ იქნა ნიკოლოზ (კარლო) ჩხვიძე, თავმჯდომარის უფროს ამხანაგად (პირველ მოადგილედ) – ალექსანდრე ლომთათიძე (ორივე სოციალ-დემოკრატი). თავმჯდომარის ამხანაგებად (მოადგილეებად) აირჩიეს ექვთიმე თაყაიშვილი (ეროვნულ-დემოკრატი) და სიმონ მდივანი (სოციალისტ-ფედერალისტი); მდივნობა დაეკისრათ გრიგოლ (გიგო) ნათაძესა (სოციალისტ-რევოლუციონერი) და ქრისტინე შარაშიძეს (სოციალ-დემოკრატი).

სხდომის დასასრულს წაიკითხეს საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტი, რომელსაც პირველებმა ხელი მოაწერეს მთავრობის წევრებმა, შემდეგ სხდომის დამსწრე დამფუძნებელი კრების 99 დეპუტატმა.

დამფუძნებელი კრების პირველი დღე თავისი მნიშვნელობით გამორჩეული თარიღია საქართველოს სახელმწიფოებრივ ისტორიაში. ჩამოყალიბდა და მუშაობას შეუდგა ეროვნული სახალხო-წარმომადგენლობითი საკრებულო, როგორც ქვეყნის სრულიად ლეგიტიმური უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანო. დასაბამი მიეცა ფართო კანონ-შემოქმედებით პროცესს, რომელიც 1921 წლის 21 თებერვალს საქართველოს კონსტიტუციის შემუშავებითა და მი-

ლებით დაგვირგვინდა. საქართველოს დამფუძნებელი კრების მოღვაწეობის შესახებ სრულ წარმოდგენას იძლევა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, რომელიც 1990 წელს ცალკე წიგნად გამოიცა (18).

დამფუძნებელი კრების არჩევნებში, როგორც ითქვა, დამაჯერებლად გაიმარჯვეს სოციალ-დემოკრატებმა და სადემუტატო მანდატების აბსოლუტურ უმრავლესობას დაეუფლნენ. კოალიციური პრინციპით შექმნილი მთავრობა შეიცვალა და იგი მთლიანად არჩევნებში გამარჯვებულმა სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ დააკომპლექტა. მთავრობის თავმჯდომარის პოსტზე კვლავ ნოე ჟორდანიას დაამტკიცეს. კაბინეტის წევრები გახდნენ: ნოე რამიშვილი, ევგენი გუგუშვილი, ნოე ხომერიკი, კონსტანტინე კანდელაკი.

სოციალ-დემოკრატიული პარტია საქართველოს ერთპიროვნულ მმართველ პოლიტიკურ ძალად იქცა. დანარჩენმა სახელისუფლო პარტიებმა ამჯერად ოპოზიციაში გადაინაცვლეს. ისინი არ გაუბრუნდნენ საპარლამენტო საქმიანობაში მონაწილეობას, მაგრამ კრიტიკულად უდგებოდნენ მთავრობისა თუ მისი პარტიის ყოველ საკანონმდებლო ინიციატივას, გამოთქვამდნენ შენიშვნებს, სთავაზობდნენ ალტერნატიულ წინადადებებსა და სხვ.

საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ თავისი ორწლიანი მოღვაწეობით წარუშლელი კვალი დატოვა საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ცხოვრებაში. მდიდარი და ნაყოფიერი საქმიანობით მან შექმნა საყურადღებო გამოცდილება, რომელიც დღემდე ინარჩუნებს არა მხოლოდ შემეცნებით ღირებულებას, არამედ პრაქტიკულ დანიშნულებასაც.

CONSTITUENT ASSEMBLY AND GEORGIAN POLITICAL SPECTRUM

In the article the questions connected with formation of a high legislative organ of the Georgian Democratic Republic – the Georgian Constituent Assembly – are analyzed. The fact, that choice of legislative organs, as well as choice of executive organs of the authority, for leaders of the Georgian Republic was one of the main factors of democracy of the country, is underlined.

The political specter of that time is characterized; pre-election platforms, slogans, promises to electors, etc of main favorite organizations – Social-Democratic, National-Democratic, Socialist-Federalist and revolutionary parties are discussed; reasons of particular success of Social-Democrats are explained; in the Constituent Assembly quantity and personality of representatives of ethnic minority – Abkhaians, Ossetians, Armenians, Azerbaijanians, Jews and Greek deputies are ascertained; essence, role and significance of the Constituent Assembly in the formation process of Georgian sovereign state are determined.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გაზ. „საქართველო,” 1917 წ.
2. გაზ. „ერთობა,” 1919 წ.
3. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა,” 1919 წ.
4. საქართველოს სახელმწიფო ცენტრალური საისტორიო არქივი (სცსსა), ფ. 1834, ანაწ. 2.
5. ნ. ჟორდანიას, ჩემი წარსული, თბ., 1990.
6. გაზ. „სახალხო საქმე,” 1919 წ.
7. გაზ. „შრომა,” 1919 წ.
8. Борьба за победу советской власти в Грузии. Документы и материалы, Тб., 1958.

9. გაზ. „საქართველო,” 1919 წ.
10. О. Г. Бражба, С. З. Лакоба. История Абхазии, Сухуми, 2006.
11. დ. ჩიტაია, აფხაზეთის საკითხი საქართველოს პირველ რესპუბლიკაში. აფხაზეთის სახალხო საბჭო, თბ., 2006.
12. ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან. აფხაზეთი, თბ., 2008.
13. ზ. პაპასკირი, ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან, II, თბ., 2007.
14. სცსსა, ფ. 1834, ანაწ. 1.
15. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა,” 1919 წ.
16. საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სტენოგრაფიული ანგარიში.
17. http://www.parliament.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=184
18. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული. 1918-1921, თბ., 1990.

დამფუძნებელი კრება და საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავება

საქართველოს დამფუძნებელი კრების მოწვევის მთავარი მიზანი, იმ დროს გაბატონებული შეხედულების თანახმად, საქართველოს სახელმწიფოებრივი მოწყობის საფუძვლების განსაზღვრა, ანუ ქვეყნის კონსტიტუციის შემუშავება იყო. ბუნებრივია, კონსტიტუციის ხასიათი მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებული იყო იმ პოლიტიკური ძალის იდეოლოგიასა და ფასეულობით პრიორიტეტებზე, რომელიც უმრავლესობას მოიპოვებდა დამფუძნებელ კრებაში.

საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნები ჩატარდა 1919 წ. 14-16 თებერვალს. მასში დამაჯერებელი გავლენა მოიპოვა იმდროინდელი საქართველოს წამყვანმა პოლიტიკურმა ძალამ – სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ. დამფუძნებელი კრების 130 ადგილიდან მათ 109 მოიპოვეს. ზაფხულში ჩატარებულმა დამატებითმა არჩევნებმა საქართველოს იმ რაიონებში, სადაც ვერ მოხერხდა არჩევნების ჩატარება 1919 წლის თებერვალში, რამდენამდე შეამცირა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენლობა დამფუძნებელ კრებაში – 103 დეპუტატამდე, მაგრამ ამას, ბუნებრივია, არ შეუცვლია ძალთა თანაფარდობა. საქართველოს კონსტიტუციის შემუშავება და მიღება, ფაქტობრივად, ერთი პარტიის ხელში აღმოჩნდა.

დრო, როდესაც იქმნებოდა საქართველოს პირველი კონსტიტუცია, კრიზისული იყო თანამედროვე ცივილიზაციის განვითარებაში. პირველი მსოფლიო ომის შედეგად გამოწვეული ნგრევისა და ქაოსის პირობებში, მემარცხენე და მემარჯვენე რადიკალები ეჭვქვეშ აყენებდნენ ტრადიციული დემოკრატიული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ფასეულობებისა და ინსტიტუტების მნიშვნელობას. ასეთი განწყობა ჭარბობდა ხალხის ნაწილშიც. უმძიმეს პირობებში, 1918 წლის 26 მაისს საქართველომ გააკეთა ისტორიული არჩევანი – აეშენებინა დამოუკიდებელი და დემოკრატიუ-

ლი სახელმწიფო. მიუხედავად დამოუკიდებლობის ხანმოკლე პერიოდისა, ქართველმა ხალხმა შეძლო გამოეყვანა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის უდიდესი ენერგია.

ორი უმთავრესი პრინციპი – ერისა და პიროვნების თავისუფლება საფუძვლად დაედო საქართველოს პირველ კონსტიტუციას. ეს დოკუმენტი პირველი მსოფლიო ომის შემდგომი პერიოდის "კონსტიტუციურ ტალღაში" შედის (გერმანია 1919, ავსტრია 1920, ფინეთი 1921 და ა.შ.) და თავისი ინდივიდუალურობით, ისევე როგორც თანმიმდევრული დემოკრატიზმით საპატიო ადგილი უკავია მსოფლიო კონსტიტუციონალიზმის ისტორიაში.

დამფუძნებელმა კრებამ თავის მესამე სხდომაზე, 1919 წ. 18 მარტს, სხვა კომისიებთან ერთად, აირჩია საკონსტიტუციო კომისიაც 15 წევრის შემადგენლობით. მასში შევიდნენ დამფუძნებელ კრებაში არსებული პარტიული ფრაქციების წარმომადგენლები. სოციალ-დემოკრატებს კომისიაში 10 წევრი ჰყავდათ. 2-2 წევრით იყო წარმოდგენილი ეროვნულ-დემოკრატიული და სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიები, 1 სოციალისტ-რევოლუციონერი იყო. კომისიის შექმნას რაიმე კამათი არ გამოუწვევია. ფრაქციებს წინასწარ ჰყავდათ განსაზღვრული თავიანთი კანდიდატები. საკონსტიტუციო კომისიაში სოციალ-დემოკრატიული პარტიიდან შევიდნენ: რ. არსენიძე, ს. ჯაფარიძე, პ. საყვარელიძე, ლ. ნათაძე, გ. ჯაფარიძე, კ. ანდრონიკაშვილი, რ. ჩიხლაძე, მ. რუსია, გ. ფაღავა და პ. წულაია; ეროვნულ-დემოკრატებიდან – ს. კედია და გ. გვაზავა; სოციალისტ-ფედერალისტებიდან – ი. ბარათაშვილი და გ. ლასხიშვილი; სოციალისტ-რევოლუციონერებიდან – გობეჩია. საკონსტიტუციო კომისიაში შემდგომ ახალი ფრაქციების წარმომადგენლებიც შეიყვანეს. კერძოდ, გრიგოლ ვეშაპელი ეროვნული პარტიიდან და ტ. ავეტისიანი დაშნაკებისგან (4: 408).

დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიის განკარგულებაში გადავიდა საქართველოს პარლამენტის საკონსტიტუციო კომისიის მასალები. მემკვიდრეობითობის უზრუნველყოფა საკონსტიტუციო კომისიის მუშაობაში მით უფრო ადვილი იყო, რომ კვლავ დომინირებდა იგივე

პარტია და პარლამენტის საკონსტიტუციო კომისიის რამდენიმე წევრი (ს. ჯაფარიძე, პ. საყვარელიძე, რ. არსენიძე) აირჩიეს დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიის შემადგენლობაშიც.

კომისიის მიერ კონსტიტუციის პროექტის შემუშავება გაჭიანურდა, რამაც ოპოზიციური პარტიების შემფოთება გამოიწვია. 1919 წლის ოქტომბერში დამფუძნებელი კრების ეროვნულ-დემოკრატიულმა ფრაქციამ საკითხი აღძრა დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმის წინაშე, რომ საკონსტიტუციო კომისიისთვის მოეთხოვათ ერთი თვის ვადაში კონსტიტუციის პროექტის წარმოდგენა. ფრაქცია აღნიშნავდა, რომ კონსტიტუციის შემუშავება დამფუძნებელი კრების უმთავრეს დანიშნულებას წარმოადგენდა და მიუხედავად გასული 7 თვისა, ამ მხრივ საქმე წინ არ წასულა. კონსტიტუციის შემუშავების დაჩქარება კი აუცილებელი იყო როგორც საშინაო, ისე საგარეო პირობებით. ქვეყნის შიგნით "ამისთანა ისტორიული აქტი მშვიდობიან კალაპოტში ჩააყენებს ჩვენს შინაურ ცხოვრებას, გააღვიძებს ხალხში უფლებრივ შეგნებას და დაამყარებს წესიერებას" (8: 3).

ეროვნულ-დემოკრატიული ფრაქციის აზრით, კიდევ უფრო დიდი მნიშვნელობა ექნებოდა კონსტიტუციის მიღებას საერთაშორისო თვალსაზრისით. ახლადშექმნილი სახელმწიფოების, — მათ შორის საქართველოს ცნობა-არცნობის საკითხი პირველ მსოფლიო ომში გამარჯვებული ქვეყნების ხელში იყო. ისინი ებრძოდნენ ბოლშევიზმს, "როგორც უკიდურეს სოციალისტურ მოძრაობას". ამიტომ დასავლეთის ქვეყნების თანაგრძნობას მოიპოვებდნენ ის ახალი სახელმწიფოები, რომელთა "ეროვნული სულისკვეთება და ნებისყოფა" მიმართული იქნებოდა არა "ანარქიისა და სამოქალაქო ომისაკენ, არამედ უფლებრივი სახელმწიფოს შექმნისა და წესიერების დამყარებისაკენ" (8: 3).

საკონსტიტუციო კომისიის იმდროინდელმა თავმჯდომარემ რ. არსენიძემ საპასუხოდ განაცხადა, რომ კონსტიტუციის პროექტზე მუშაობა დასასრულს უახლოვდებოდა და "კონსტიტუციის მთავარი ნაწილი უკვე მზად იყო". მან დამფუძნებელ კრებას აღუთქვა, რომ კონსტიტუციის პროექტს განსახილველად წარადგენდნენ 1920 წლის იანვარში

(5: 67). გარდა ამისა, საკონსტიტუციო კომისიამ გადაწყვიტა საზოგადოების სამსჯავროზე გამოეტანა კონსტიტუციის პროექტის უკვე შემუშავებული თავები (3: 31). ამ გადაწყვეტილების შესაბამისად, გაზეთ "საქართველოს რესპუბლიკის" 1919 წლის 285-ე და 296-ე ნომრებში დაიბეჭდა: 1 აღმასრულებელი ხელისუფლება, 2. მოქალაქეთა უფლებანი, 3. სოციალური უფლებანი, 4. სწავლა-განათლება, 5. სქესთა ურთიერთობა, 6. რესპუბლიკის სამხედრო ძალები, 7. სასამართლო, 8. სახელმწიფო და ეკლესია, 9. ადგილობრივი მმართველობანი და 10. სახელმწიფო მოხელენი.

1920 წლის იანვარში დამფუძნებელი კრების სოციალ-დემოკრატიულმა ფრაქციამ საკონსტიტუციო კომისიას გადაჭრით მოსთხოვა მუშაობის დაჩქარება (3: 62). შემფოთება გამოთქვა დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმმაც. 1920 წლის 7 თებერვალს საკონსტიტუციო კომისიას გაეგზავნა სპეციალური მიმართვა, რომელშიც პრეზიდიუმი კომისიას შეახსენებდა ძველ დაპირებას 1920 წლის იანვარში კონსტიტუციის პროექტზე მუშაობის დამთავრების თაობაზე და აღნიშნავდა: "იანვარმაც განვლო, მაგრამ კონსტიტუციის დამფუძნებელი კრებისათვის წარდგენისა არავითარი ნიშანი არა სჩანს, არც ის იცის პრეზიდიუმმა, — სახელდობრ როდისათვის უნდა მოველოდეთ მის შემოტანას" (5: 67).

კომისიის მუშაობას მართლაც სერიოზული ხარვეზები ახასიათებდა. მუშაობის ტემპი აშკარად არადამაკმაყოფილებელი იყო. ასე მაგალითად, 1919 წლის 24 დეკემბერს დაიწყეს "სოციალურ უფლებათა" დებულების განხილვა, მივიდნენ მე-7 მუხლამდე და შემდეგი სხდომისათვის გადადეს. მაგრამ ამ საკითხს მხოლოდ 1920 წ. 4 თებერვალს დაუბრუნდნენ. საკონსტიტუციო კომისიის 1920 წ. 24 იანვრის სხდომაზე პ. საყვარელიძემ წამოაყენა წინადადება, რომ კომისიის მიერ უკვე შემუშავებული ყველა მასალისათვის თავი მოეყარათ და დაებეჭდათ კონსტიტუციის პროექტი, რომელსაც დაურიგებდნენ კომისიის წევრებსა და ფრაქციებს. გარდა ამისა, გამოერკვიათ, თუ "რა და რა საგანი დარჩა კიდევ განუხილველი" (4: 64). ეს წინადადება კომისიამ ერთხმად მიიღო.

განხორციელდა ორგანიზებული ცვლილებებიც. რადგან საკონსტიტუციო კომისიის თავმჯდომარე რ. არსენიძე იუსტიციის მინისტრად დაინიშნა, 24 იანვრის სხდომაზე დაისვა საკითხი მის ნაცვლად კომისიაში სოციალ-დემოკრატიული ფრაქციიდან ერთი წევრის მიწვევის შესახებ, რის შემდეგაც უნდა აერჩიათ კომისიის ახალი თავმჯდომარე (4: 65). 1920 წლის 30 იანვარს რ. არსენიძის ნაცვლად საკონსტიტუციო კომისიის წევრად ჩაირიცხა კ. ჯაფარიძე (4: 411). თუმცა, უნდა ითქვას, რომ რ. არსენიძე შემდგომშიც აქტიურად აგრძელებდა საკონსტიტუციო კომისიაში მუშაობას.

საკონსტიტუციო კომისიის 1920 წლის 4 თებერვლის სხდომაზე კომისიის თავმჯდომარედ აირჩიეს პ. საყვარელიძე, ხოლო თავმჯდომარის ამხანაგად – ს. ჯაფარიძე (4: 66). მომხდარი ცვლილება მართლაც დაეტყვო კომისიის მუშაობას. ამაზე მეტყველებს ისიც, რომ მოწესრიგდა საკონსტიტუციო კომისიის ოქმები. ისინი კარგად გამართული, გადაბეჭდილი და ხშირად, თავმჯდომარის მიერ არის რედაქტირებული.

კონსტიტუციის პროექტის შემუშავების დაგვიანებით გამოწვეული უკმაყოფილების გასანელებლად საკონსტიტუციო კომისიამ კვლავ გადაწყვიტა გამოექვეყნებინა პროექტის უკვე შემუშავებული თავები. გაზეთ "საქართველოს რესპუბლიკის" 1920 წლის 17 თებერვლის ნომერში დაიბეჭდა "საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუციის პროექტის" დებულებანი: 1. სახელმწიფო ფინანსები; 2. სახელმწიფო ტერიტორია; 3. საზოგადო დებულებანი; 4. პარლამენტი და 5. მოქალაქეობა.

აღსანიშნავია, რომ ამავე გაზეთში 1920 წლის იანვრის ბოლოდან აპრილის დამდეგამდე იბეჭდებოდა პ. საყვარელიძის წერილების სერია საქართველოს კონსტიტუციაზე. ეს იყო პროექტის უკვე გამოქვეყნებული თავების ძირითადი დებულებების კომენტარი და მიზნად ისახავდა საზოგადოების ყურადღების გაზრდას საკონსტიტუციო საკითხებისადმი. 1920 წლის გაზაფხულზე საკონსტიტუციო კომისიამ განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო ეროვნულ

უმცირესობათა უფლებების შესახებ სპეციალური თავის შემუშავებას და ამას საკმაო დრო მოანდომა.

საკონსტიტუციო კომისიის 1920 წლის 14 თებერვლის სხდომაზე იმსჯელეს კონსტიტუციის დალაგების სისტემაზე. პ. საყვარელიძის სიტყვით, კონსტიტუცია უნდა დაეყოს თავებად და შემდეგ მუხლებად. "ასეთი სისტემა საუკეთესოდ უნდა ჩაითვალოს, რომ ბუნდოვანობა თავიდან ავიცილოთ" (3: 160).

საკონსტიტუციო კომისიის 1920 წლის 6 მარტის სხდომაზე აირჩიეს ე. წ. "მცირე კომისია", რომელშიც შევიდნენ ა. ჩხენკელი, პ. საყვარელიძე და გ. გვაზავა. მიიწვიეს აგრეთვე იუსტიციის მინისტრი, კომისიის ყოფილი თავმჯდომარე რ. არსენიძე. მცირე კომისიის მოვალეობა იყო "კონსტიტუციის გადასინჯვა, კომენტარების განხილვა და მისი სისტემაში მოყვანა". მცირე კომისიას განხილული მასალები თანდათანობით უნდა გადაეცა დიდი კომისიისათვის, ამ უკანასკნელის მიერ საბოლოო დასკვნის გამოსატანად (4: 139). "გადასინჯვა" გულისხმობდა კონსტიტუციის პროექტის უკვე შემუშავებული ნაწილების ხელახლა განხილვას ცალკეულ შესწორებათა შეტანის მიზნით. გადაწყდა, რომ ეს მოხდებოდა ცალკე თავების მიხედვით და განსახილველი თავები წინასწარ უნდა ეცნობებინათ ავტორებისათვის.

საკონსტიტუციო კომისიის 6 მარტის სხდომაზე "მცირე კომისიასთან" ერთად შეიქმნა სარედაქციო კომისია, რომელსაც დაევადა "კონსტიტუციის რედაქციული გასწორება". საკონსტიტუციო კომისიიდან მის შემადგენლობაში აირჩიეს ა. ჩხენკელი, პ. საყვარელიძე და გ. გვაზავა. ასევე მიიწვიეს ცნობილი მოღვაწეები: კ. ნინიძე, ივ. ჯავახიშვილი, ივ. გომართელი, გრ. ყიფშიძე, ექ. თაყაიშვილი, ვ. ყიფიანი და ივ. კარიჭაშვილი.

საკონსტიტუციო კომისიის 1920 წლის 21 აპრილის სხდომაზე, როდესაც კონსტიტუციის პროექტზე მუშაობა დასასრულს უახლოვდებოდა, დაისვა მისი გამოცემის საკითხი. ადრე კომისიას გადაწყვეტილი ჰქონდა კონსტიტუციის პროექტის გამოცემა კომენტარებთან ერთად. ამ დროისათვის ჯერ კიდევ არ იყო მზად ყველა თავის კომენტა-

რი. ამავე დროს, კომისია დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა კომენტარების გამოცემას. პ. საყვარელიძის სიტყვით, "ეს დიდი მნიშვნელობის მასალა იქნება ისტორიისათვის და მერე საზოგადოებასაც დღეს გაუადვილებს კონსტიტუციის გაცნობასა და შესწავლას" (4: 210).

კომისიის ყველა წევრი იმ აზრის იყო, რომ კომენტარები უსათუოდ უნდა გამოექვეყნებინათ. ამიტომ ძალაში დატოვეს აღრინდელი დადგენილება კომენტარების გამოცემის შესახებ. მაგრამ ამავე დროს გადაწყვიტეს, რომ კომენტარების მოუმზადებლობის გამო კონსტიტუცია დაებეჭდათ "პროექტის სახით უკომენტაროდ" (4, ფურც. 210).

1920 წლის 22 მაისის სხდომაზე საკონსტიტუციო კომისიამ საბოლოოდ დაადგინა, რომ "კონსტიტუციის პროექტი დაიბეჭდოს უკომენტაროდ ფართო საზოგადოების გასაცნობად" (4: 249) და ამისათვის დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმის ნებართვა ითხოვა. საკონსტიტუციო კომისიის 1920 წლის 2 ივნისის სხდომაზე წაიკითხეს სარედაქციო კომისიის მიერ შესწორებული კონსტიტუციის პროექტის ტექსტი. საჭიროდ მიიჩნიეს ზოგიერთი მცირე შესწორების შეტანა. ამავე დროს დაადგინეს, რომ ტექსტში ახალი დამატებები აღარ შეეტანათ და "კონსტიტუცია დღესვე მიცემულ იქნეს დასაბეჭდად". აუცილებელი შესწორებების შეტანა დაევალა მცირე კომისიას, რომელსაც შესწორებები უნდა შეეტანა უკვე სტამბურად აწყობილ ტექსტში კორექტურის სახით (4: 265).

რამდენიმე დღის შემდეგ, 1920 წლის 8 ივნისს საკონსტიტუციო კომისიამ დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმს გაუგზავნა სტამბიდან გამოტანილი კონსტიტუციის პროექტის ანაბეჭდი. კომისია აღნიშნავდა, რომ შედგენილია აგრეთვე "განმარტებითი წერილი" – დაახლოებით 300 გვერდის მოცულობისა. რადგანაც მისი დაბეჭდვა დიდ დროს მოითხოვდა, სჭირდებოდა რედაქტირება და ზოგან კი "საშინაარსო შესწორებანი" და, ამასთან, "კონსტიტუციის პროექტის წარმოდგენა ისედაც დაგვიანდა", ამიტომ დაიბეჭდა მხოლოდ პროექტი, "განმარტება" კი დატოვებული იქნა "როგორც მასალა, რომელიც შეიძლება შემდეგში იქნეს გამოცემული და რომლითაც სარგებლობა ამა თუ იმ

საკითხის გასარკვევად ახლაც "შეიძლება" (4: 136). უნდა ითქვას, რომ საკონსტიტუციო კომისიის მასალებში აღნიშნული "განმარტებითი წერილი" მთლიანი სახით არაა შემონახული, თუმცა, როგორც ჩანს, მის ნაწილებს წარმოადგენს იქ დაცული კონსტიტუციის ცალკეული თავების კომენტარები.

1920 წლის 9 ივნისს დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმმა იმსჯელა საკონსტიტუციო კომისიის მიერ წარმოდგენილი კონსტიტუციის პროექტის შესახებ და დაადგინა, რომ "კონსტიტუციის პროექტი დაბეჭდისთანავე დაეგზავნოს დამფუძნებელი კრების ფრაქციათ, თვითუფლებს და მთავრობას და უწყებათ" (7: 22). რაც შეეხება დამფუძნებელი კრებისათვის კონსტიტუციის პროექტის განსახილველად გადაცემის საკითხს, იგი ცალკე უნდა გადაეწყვიტათ.

1920 წლის ივნისში გამოქვეყნებული საქართველოს კონსტიტუციის პროექტი შედგება 17 თავისა და 166 მუხლისაგან. საკონსტიტუციო კომისია დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა პროექტის სტრუქტურას. როგორც პ. საყვარელიძე აღნიშნავდა, საკონსტიტუციო კომისიას სურდა, რომ "საქართველოს კონსტიტუციაში სათაურებს შეესაბამებოდეს მათი შინაარსი, რომ ის ნათლად და მარტივად იყოს შედგენილი და ამავე დროს ადვილი შესასწავლიც იქნეს" (10: 1920, 8 თებერვალი) კონსტიტუციის პროექტის სტრუქტურა უცვლელად მიიღო შემდგომში დამფუძნებელმა კრებამ.

კონსტიტუციის პროექტის გამოქვეყნებისა და სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მე-2 ყრილობის მიერ საკონსტიტუციო საკითხების განხილვის შემდეგ ამ პარტიის ხელმძღვანელ მუშაკთა ნაწილს აზრად მოუვიდა, რომ დამფუძნებელი კრება დაუყოვნებლივ შესდგომოდა კონსტიტუციის პროექტის განხილვას. საქართველოს ს.-დ. მუშათა პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმის სხდომაზე 1920 წლის 8 ივლისს, ნ. რამიშვილის თავმჯდომარეობით (ესწრებოდნენ ალ. ლომთათიძე, ი. სალაყაია, ვ. წულაძე, ი. ბადრიძე, ს. ჯიბლაძე) დაადგინეს, რომ დამფუძნებელი კრება "აუცილებლად შეუდგეს... ეხლავე კონსტიტუციისა და ბიუჯეტის განხილვას" (2: 92).

საკითხს კვლავ დაუბრუნდნენ 1920 წ. 11 ივლისს ცენტრალური კომიტეტის სხდომაზე (ესწრებოდნენ: ნ. რამიშვილი, ა. დგებუაძე, ვ. წულაძე, ი. სალაყაია, ე. გეგეჭკორი, ს. დევდარიანი, ბ. მიკირტუშოვი, ნ. ხომერიკი, ს. ჯიბლაძე, ნ. ჟორდანიას, ა. ჩხენკელი). ე. გეგეჭკორი მოითხოვდა კონსტიტუციის პროექტის განხილვის დაუყოვნებლივ დაწყებას დამფუძნებელ კრებაში, რადგანაც კონსტიტუციის მიღება საჭირო იყო "საგარეო საქმისათვის" – ხელს შეუწყობდა რესპუბლიკის იურიდიულ ცნობას (1: 52). ამის წინააღმდეგ გამოვიდა ნ. ჟორდანია და აღნიშნა, რომ შეუძლებელია კონსტიტუციის პროექტის განხილვის დაუყოვნებლივ დაწყება რიგი მიზეზების გამო: ა) სხვა პარტიები მზად არ იყვნენ კონსტიტუციის განხილვის დაწყებისათვის და ამიტომ "წინააღმდეგნი არიან, რომ ეხლა შევუდგეთ განხილვას"; ბ) საეჭვო იყო ქვორუმის შედგენა, რადგანაც შეიძლებოდა სხვა პარტიების დეპუტატები "ეხლავე ყველანი დასასვენებლად წავიდნენ" და მაშინ ქვორუმის შესადგენად სხდომას მინისტრებიც უნდა დასწრებოდნენ; გ) გარდა ამისა, "ყოვლად შეუძლებელი" იყო, რომ მარტო სოციალ-დემოკრატიის წარმომადგენლებს განეხილათ და მიეღოთ კონსტიტუცია სხვა პარტიების მონაწილეობის გარეშე, "ამაზე ატყდებოდა დიდი დავა და უკმაყოფილება პარტიებში"; დ) ამავე დროს, კონსტიტუციის განხილვის წინ აუცილებელი იყო პრესაში კამპანიის დაწყება, ამ საკითხზე "ბევრი უნდა იწერებოდეს". ამ მიზეზების გამო, ნ. ჟორდანიას განცხადებით, "მთავრობამ გადასდო კონსტიტუციის განხილვა" (1: 52).

კამათში სხვებმაც მიიღეს მონაწილეობა და უმრავლესობა კონსტიტუციის განხილვის გადადების წინააღმდეგი აღმოჩნდა. ამიტომ დაადგინეს: "არ გადაიდვას. შეუდგნენ ეხლავე განხილვას. იქნეს გენერალური დებატები, შემდეგ ჩვენი ფრაქციიდან განაცხადებენ, რომ შესწორებები გვაქვს და კომისიას მიეცემა წინადადება რომ იმუშაონ" (1: 53). თუმცა, საბოლოოდ, დამფუძნებელი კრების მიერ კონსტიტუციის პროექტის განხილვის დაუყოვნებლივ დაწყების მცდელობა უშედეგო აღმოჩნდა.

დამფუძნებელი კრების რეგლამენტით განსაზღვრული არ იყო კონსტიტუციის პროექტის განხილვის განსაკუთრებული წესი. ამის გამო, როდესაც დღის წესრიგში დადგა პროექტის განხილვა, თავისთავად წამოიჭრა საკითხი – განეხილათ იმავე წესით, როგორც ჩვეულებრივი კანონი, თუ შეემუშავებინათ ცალკე რეგლამენტი. საბოლოოდ გადაწყვიტეს, რომ კონსტიტუციის პროექტი ჩვეულებრივი სამი წაკითხვის ნაცვლად ხუთი წაკითხვით უნდა განეხილათ: პირველი წაკითხვა – კონსტიტუციის ძირითადი კანონების ზოგადი განხილვა; მეორე წაკითხვა – კონსტიტუციის პროექტის ცალკეული თავების ძირითად დებულებათა ზოგადი განხილვა; მესამე წაკითხვა – ცალკეული თავების მუხლობრივი განხილვა; მეოთხე წაკითხვა – ცალკეულ თავებს შორის წინააღმდეგობათა დასაძლევად შემოტანილი შესწორებებისა და ცვლილებების განხილვა; მეხუთე წაკითხვა – მთლიანი ტექსტის საბოლოო რედაქცია. მეორე და მესამე კითხვას შორის აუცილებელი იყო 10-დღიანი შუალედი, რომლის გამოყენებაც შეიძლებოდა ცალკეული თავების განსახილველად.

1920 წლის 24 ნოემბერს დამფუძნებელი კრების მეორე სესიის 59-ე საგანგებო სხდომაზე დაიწყო კონსტიტუციის პროექტის განხილვა. მოხსენებით გამოვიდა საკონსტიტუციო კომისიის თავმჯდომარე პ. საყვარელიძე, რასაც მოჰყვა პარტიების წარმომადგენელთა ვრცელი მოხსენებები. დამფუძნებელი კრების 8 დეკემბრის სხდომის შემდეგ კონსტიტუციის პროექტის შესახებ თავიანთი პოზიცია უკვე ოფიციალურად ჰქონდათ ჩამოყალიბებული საქართველოს წამყვან პოლიტიკურ ძალებს.

კონსტიტუციის განხილვისადმი მიძღვნილმა პირველივე სხდომებმა აჩვენა, რომ განხილვას დიდი დრო დასჭირდებოდა და კვირაში ერთი სხდომა აშკარად არ იყო საკმარისი. ამიტომ, კონსტიტუციის პროექტის განხილვის დაჩქარების მიზნით, დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმისა და ფრაქციების წარმომადგენლების შეერთებულმა სხდომამ 1920 წ. 7 დეკემბერს ერთხმად დაადგინა, რომ კონსტიტუციის განხილვას, ოთხშაბათის გარდა, დათმობოდა კიდევ ერთი დღე საკუთრად; ასეთ დღედ დასახელდა კვირა, 12-15

საათებს შორის. დამფუძნებელი კრების მუშაობაში სამშა-
ბათი რჩებოდა ჩვეულებრივი საკანონმდებლო საკითხები-
სათვის, პარასკევი დაეთმობოდა სასწრაფო საკითხებს და,
თუ დრო დარჩებოდა, ეს დროც კონსტიტუციის განხილვას
უნდა მოხმარებოდა (7: 84). კონსტიტუციის განხილვის წე-
სის აღნიშნული დამატება დაადასტურა დამფუძნებელი
კრების 7 დეკემბრის სხდომამ (6: 225).

საკონსტიტუციო კომისიის მოხსენება ფაქტობრივად
გამოხატავდა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის პოზიციას,
მაგრამ რიგი პრინციპული მნიშვნელობის საკითხებზე პარ-
ტიაში საერთო თვალსაზრისი არ არსებობდა. ეს კარგად
გამოჩნდა ნ. ჟორდანიას გამოსვლის შემდეგ. მან ყურადღე-
ბა გაამახვილა სახელმწიფოებრივი მოწყობის ძირითად
საკითხებზე და სასტიკად გააკრიტიკა კონსტიტუციის
პროექტის შესაბამისი ნაწილი. პირველ რიგში მას შეუძ-
ლებლად მიაჩნდა უშუალო დემოკრატიის ინსტიტუტების –
რეფერენდუმისა და საკანონმდებლო ინიციატივის შეთაფ-
სება პარლამენტარიზმთან. საპარლამენტო სისტემის დროს
მთავრობა დგება და იშლება საპარლამენტო უმრავლესო-
ბის სურვილის მიხედვით. სისტემა გულისხმობს სამთავ-
რობო კრიზისებს, რაც შეიძლება მოჰყვეს პარლამენტთან
უთანხმოებას კერძო პრაქტიკული ხასიათის საკითხებთან
დაკავშირებითაც. თუ პარლამენტს მოსწონს მთავრობის
საერთო პოლიტიკური ხაზი, ცალკეულ საკითხებზე უთან-
ხმოების შემთხვევაში მთავრობა უნდა ემორჩილებოდეს
პარლამენტის დადგენილებას და ასრულებდეს მას.

პროექტის მეორე მნიშვნელოვანი წინააღმდეგობა,
ნ. ჟორდანიას აზრით, პრეზიდენტის ფუნქციის უარყოფა
იყო. მისი განცხადებით, აღნიშნული სისტემა "პარლამენ-
ტარიზმის ღვიძლი შვილია... პარლამენტარიზმიდან შეჭვე-
ლად გამომდინარეობს პრეზიდენტის არსებობა". კერძოდ,
მთავრობის კრიზისის დროს პრეზიდენტი აგრძელებს საქ-
მიანობას და საჭირო გადაწყვეტილებებს ღებულობს. ნ.
ჟორდანიას მიაჩნდა, რომ უნდა განხორციელებულიყო
"პარლამენტარიზმის და დემოკრატიზმის სისტემების" ისე-
თი შეერთება, რომელიც დაძლედა პროექტის თანდაყო-
ლილ ნაკლს. მას საჭიროდ მიაჩნდა მთავრობის თავმჯდო-

მარის გარკვეული ვადით არჩევა, რომელსაც დაეკისრებოდა "ფუნქცია პრეზიდენტისა, სახელმწიფო წარმომადგენლობა". კონსტიტუციის პროექტის ზოგადი განხილვის დროს კამათი ძირითადად გაიშალა ნ. ჟორდანიას მიერ წამოჭრილ საკითხებზე. მით უმეტეს, რომ ეროვნულ-დემოკრატიული ფრაქციის წარმომადგენელმა გ. გვაზავამ თავის გამოსვლებში სწორედ აღნიშნულ საკითხებზე გაამახვილა ყურადღება და გადაჭრით მოითხოვა პრეზიდენტის თანამდებობის შემოღება.

დამფუძნებელი კრების 1920 წლის 15 დეკემბრის სხდომაზე ილ. ნუცუბიძემ დამფუძნებელ კრებას წარუდგინა ესერთა მიერ შემუშავებული კონსტიტუციის პროექტი და ამით დაადგინა საკონსტიტუციო კომისიის მიერ შემუშავებული პროექტის სრული უარყოფის გზას. როგორც ჩანს, ესერები იმედოვნებდნენ, რომ დამფუძნებელი კრება თანაბრად განიხილავდა ორივე პროექტს და მათ შესაძლებლობა მიეცემოდათ, დანარჩენი პარტიებისგან მკვეთრად გამიჯვნით, ხალხის თვალში აემაღლებინათ ავტორიტეტი, საკუთარი პროექტი "ხალხის ინტერესების ჭეშმარიტ გამომხატველად" წარმოედგინათ.

ესერების მიერ კონსტიტუციის ალტერნატიული პროექტის წამოყენება არა მარტო სოციალ-დემოკრატებმა, არამედ სხვა პარტიებმაც დაგმეს (11: 1921, 13 თებერვალი). გადაწყდა, რომ ესერების კონსტიტუციის პროექტს დამფუძნებელი კრება არ განიხილავდა. ესერების ფრაქციას შეეძლო კონსტიტუციის პროექტის განხილვის დროს სათანადო შესწორებების შეტანა.

კონსტიტუციის პროექტის განხილვის წესის შესაბამისად, ფრაქციები თავიანთ შესწორებებს, თავების მიხედვით, განსაზღვრულ ვადაში წარუდგენდნენ ხოლმე დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმს. შემდეგ შესწორებები ეგზავნებოდა საკონსტიტუციო კომისიას დასკვნისათვის. საკონსტიტუციო კომისია თავის სხდომაზე განიხილავდა ფრაქციათა წინადადებებს და ზოგიერთ მათგანს მისაღებად მიიჩნევდა (ძირითადად სოციალ-დემოკრატიული ფრაქციის მიერ შეტანილს). ფრაქციათა წინადადებანი, საკონსტიტუციო კომისიის დასკვნით, შესაბამისი თავის მუხ-

ლობრივი განხილვის წინ ეგზავნებოდა ყველა ფრაქციას, დამფუძნებელი კრების სხდომაზე განიხილებოდა ყოველი მუხლის შესწორებანი და საბოლოოდ განისაზღვრებოდა, თუ რა იქნებოდა მათგან მიღებული. დამფუძნებელმა კრებამ, თავისი შემადგენლობიდან გამომდინარე, ძირითადად მიიღო სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მიერ წარდგენილი შესწორებანი.

პროექტის განხილვის დროს ცხარე კამათი გამოიწვია, თუ ვის უნდა მიეღო კონსტიტუცია. გამოიკვეთა ორი თვალსაზრისი: 1. კონსტიტუცია უნდა მიიღოს დამფუძნებელმა კრებამ, 2. საჭიროა რეფერენდუმის მოწყობა — კონსტიტუციის გატანა ხალხის სამსჯავროზე. ორივე მხარეს თავისი არგუმენტები ჰქონდა. რეფერენდუმის მომხრენი ასაბუთებდნენ, რომ ეს იქნებოდა უადრესად დემოკრატიული და ლოგიკური ნაბიჯი — თუ კონსტიტუციაში შეტანილი ცვლილება "ძალაში შედის მხოლოდ ხალხის უმრავლესობის მიერ დადასტურების შემდეგ" (კონსტიტუციის 147-ე მუხლი), მაშინ თავად კონსტიტუციის მისაღებადაც აუცილებელი უნდა ყოფილიყო ხალხის დასტური.

ს. დადიანი, მხარს უჭერდა რა რეფერენდუმის ჩატარებას, აღნიშნავდა, რომ თუკი ხალხს კონსტიტუციით აქვს მასში ცვლილებების შეტანის უფლება, "ულოლიკობა იქნებოდა თავიდანვე არ დავეკითხოთ ამ ხალხს — სურს თუ არა ეს კონსტიტუცია". რადგანაც ხალხია "ერთადერთი მატარებელი სუვერენობისა", ამიტომ "დამფუძნებელ კრებას არ შეუძლია რაიმე უწყალობოს, მიანიჭოს ხალხს. ვინაიდან დამფუძნებელი კრებაც თავის უფლებებს იღებს ხალხიდან" (11, 1920, 21 ოქტომბერი). კონსტიტუციის პროექტის რეფერენდუმზე გატანას განსაკუთრებით გადაჭრით მოითხოვდნენ ესერები, იმ იმედით, რომ ხალხი უარყოფდა და გზა გაეხსნებოდა მათი პარტიის მიერ შემუშავებულ კონსტიტუციას.

თუმცა, საკონსტიტუციო კომისიაში უმრავლესობას მაინც რეფერენდუმის მოწინააღმდეგენი შეადგენდნენ. მათი აზრით, დამფუძნებელი კრება არჩეული იყო სწორედ კონსტიტუციის მისაღებად. აღნიშნული საკითხის გადაწყვეტა, რა თქმა უნდა, დამოკიდებული იყო სოციალ-დემოკრატიუ-

ლი პარტიის პოზიციაზე. საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის კონფერენციამ (1921 წ. 19-20 იანვარი) საჭიროდ მიიჩნია კონსტიტუციის მიღების დაჩქარება და ამიტომ, საბოლოოდ უარყო რეფერენდუმის ჩატარების იდეაც (9: 1921, 23 იანვარი). მაგრამ დამფუძნებელ კრებას კონსტიტუციის მიღება მოუხდა ისეთ პირობებში, რომელსაც, ალბათ, ვერავინ წარმოიდგენდა.

როდესაც 1921 წლის თებერვალ-მარტის ომი დაიწყო, საქართველოს დამფუძნებელი კრება ამთავრებდა კონსტიტუციის პროექტზე მუშაობას. დასრულებული იყო პროექტის ზოგადი და თავობრივი განხილვა, მიმდინარეობდა კონსტიტუციის პროექტის განხილვა ცალკეული მუხლების მიხედვით.

ომის დაწყება, თბილისთან მიმდინარე ბრძოლები, ბუნებრივია, აისახა დამფუძნებელი კრების მუშაობაზე. უფრო დაჩქარდა კონსტიტუციის პროექტის განხილვა. გამომსვლელები ცდილობდნენ მოკლედ და ზუსტად ჩამოეყალიბებინათ თავიანთი პოზიცია. 1921 წლის 21 თებერვალს საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ თავის საგანგებო სხდომაზე ერთხმად მიიღო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუცია, რითაც შეასრულა თავისი ძირითადი ამოცანა.

საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია შეიქმნა იმ სახით, როგორც ეს წარმოედგინა იმდროინდელ წამყვან პოლიტიკურ ძალას – სოციალ-დემოკრატიას. სხვანაირად ეს შეუძლებელიც იყო. ამავე დროს, სოციალ-დემოკრატების უმრავლესობას კარგად ესმოდა, რომ მათი პარტიული მიზანი – სოციალიზმის მშენებლობის დაწყება საქართველოში ნაადრევი იყო და, მიუხედავად ასეთი ცალკეული მოთხოვნებისა, მკაფიოდ გაიმიჯნა ერთმანეთისგან პარტიული დოქტრინა და კონსტიტუცია. შესაბამისად, ისინი ცდილობდნენ შეექმნათ არა სოციალისტური, არამედ თანმიმდევრულად დემოკრატიული კონსტიტუცია.

მთლიანობაში თუ გადავხედავთ საქართველოს პოლიტიკურ ძალთა დამოკიდებულებას კონსტიტუციისადმი, დავინახავთ, რომ მას, ძირითადად სამი პოზიციიდან აკრიტიკებდნენ: მემარჯვენეები, როგორც სოციალისტურს; მემარ-

ცხენე რადიკალები, როგორც არასაკმარისად სოციალისტურს, ანდა პირდაპირ ბურჟუაზიულს; ეროვნულ უმცირესობათა ზოგიერთი წარმომადგენელი, რომელიც თავისი ეთნოსისათვის უფრო მეტ უფლებებს მოითხოვდა. საკონსტიტუციო საკითხებში სოციალ-დემოკრატიული პარტიის პოზიციასთან ყველაზე ახლოს ფედერალისტები იდგნენ, რომლებიც, მიუხედავად მარქსიზმისადმი კრიტიკული დამოკიდებულებისა, იზიარებდნენ სოციალისტურ იდეოლოგიას და, მთლიანობაში, დებულობდნენ კონსტიტუციას, რომლის შემუშავებაში აქტიურად მონაწილეობდნენ ამ პარტიის წარმომადგენლებიც. საერთოდ, სოციალისტური იდეოლოგია დომინირებდა იმდროინდელი საქართველოს პოლიტიკურ სპექტრში. ამ მიმართულებას მიეკუთვნებოდნენ ქართველი ესერებიც, რომლებიც ბოლშევიკებისაგან განსხვავებით დადგნენ დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოს მშენებლობის ნიადაგზე, მაგრამ სოციალიზმის პრაქტიკულად განხორციელების დაწყების მოთხოვნით გარკვეულწილად იხრებოდნენ საბჭოთა რუსეთის მიერ ნაწვენები გზისაკენ.

სოციალისტები იყვნენ დაშნაკებიც, რომელთა შენიშვნები შეეხებოდა მხოლოდ სხვა ეროვნულ უმცირესობებთან შედარებით სომხების პრივილეგირებული მდგომარეობის უზრუნველყოფას საქართველოში და არა სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის ზოგად საკითხებს.

საქართველოს სახელმწიფოს და მისი კონსტიტუციის იგნორირებაში მდგომარეობდა ქართველი ბოლშევიკების პოზიცია. რაც შეეხება ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიას, მისთვის, როგორც უკვე ითქვა, მიუღებელი იყო კონსტიტუციის "სოციალისტური ტენდენციები".

მთლიანობაში თუ განვიხილავთ, 1921 წლის კონსტიტუცია შეიძლება გამხდარიყო თანხმობის საფუძველი იმდროინდელი ქართული საზოგადოებისათვის, ანუ შეესრულებინა კონსტიტუციის ერთ-ერთი უმთავრესი დანიშნულება. მართალია, ზოგის აზრით, ის სოციალისტური ტენდენციების შემცველი, ანდა პირიქით, ნაკლებად სოციალისტური იყო, მაგრამ ძირითადად, კონსტიტუცია, რომელიც თანმიმდევრულად ამკვიდრებდა დემოკრატიულ წყობილუ-

ბას, მისაღები იყო საქართველოს ყველა მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ძალისათვის.

საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია დარჩა ჩვენი სამშობლოს თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის სიმბოლოდ. მან მნიშვნელოვანი ზეგავლენა მოახდინა შემდგომი პერიოდის ქართული პოლიტიკური აზრისა და, მასთან ერთად, ქართული სახელმწიფოს განვითარებაზე. 1921 წლის კონსტიტუცია დამოუკიდებელი საქართველოს დემოკრატიული სახელმწიფოებრივი წყობილების შექმნის უნიკალურ გამოცდილებას წარმოადგენს. მასში აისახა იმდროინდელი სახელმწიფოებრივი ცხოვრების პრაქტიკა, აგრეთვე ეპოქის მისწრაფებები და შეხედულებები.

M. MATSABERIDZE

FOUNDING COUNCIL AND THE DRAFTING PROCESS OF THE 1921 CONSTITUTION OF GEORGIA

Drafting and Approving the Constitution of Georgia is considered to be one of the crucial events following the Act of Independence (26 May 1918). The paper shows that the Act of Independence served as a basis for the 1921 Constitution, clearly setting the primary principles of state organization: state sovereignty, democratic republic as a political form of independent Georgia; neutrality, respect towards other countries, especially with the neighbour ones; full civic and political freedom, in spite of sex, nationality, religion and social status; free development of all national minorities. The activities and deeds of the Constitutional Commission of the National Council (Parliament of Georgia) of Georgia (June 6, 1918 – March 8, 1919) and that of the Constitutional Commission of the Founding Council (March 18, 1919 – February 21, 1921) are analyzed in some details.

The both Constitutional Commissions were structured according to the party principle and considering the balance of those days political parties, Social-Democrats hold overwhelming majority in the

Council. First and foremost the political conception was elaborated by the Constitutional Committee, serving as a foundation for the Constitution. Obviously, it was determined on the basis of the doctrine of the Social-Democrats. The heavy contention over various issues within the Constitutional Committee did not eliminate constructive cooperation over others among the representative of various parties.

The paper demonstrates that the authors of the 1921 Constitution referred to the: 1. Experience of the World Constitutionalism; 2. Pre-Revolutionary Traditions; 3. Doctrine of Social-Democrats; 4. Those days practice of the state-building of Georgia. Constitutions of various countries were referred as sources for the Committee, as well as different works of foreign authors in the filed of Constitutionalism were reflected through comparative perspective.

The authors of Constitution did not follow blindfold to the western models as long as it was clear for them that there was the need for something different grounded in the reality of Georgia. This was determined by the peculiar historical-geographical space, culture-economic and international circumstances. The critical approach to the various experiences was characteristic to the working process on the 1921 Constitution of Georgia, grounded on the desire of drafting proper Constitution for the existing reality of the country. The process of creation of Constitution procrastinated; although one positive aspect of the course of developments could be easily grasped: the Constitution was based on the existing practise of statehood of Georgia.

The project of constitution was published in the beginning of June, 1920, comprised of 17 Chapters and 166 Paragraphs. The discussion of the project of the constitution opened on November, 24, 1920 by the Founding Council, following to the special normative. During discussion of the draft document the different understandings and conceptual approaches to the document were staged, both from the side of various political parties, as well as within the Social-Democratic Party. The various corrections were made in the draft document, as considered by the Social-Democrats.

On February 21, 1921, the Constitution of the Democratic Republic of Georgia was adopted by the Founding Council on its special session, under extraordinary conditions, in the midst of the war with the Soviet Russia. The paper stresses that the documents signi-

ficantly influenced over the future formation of the Georgian political thought and determined the way of development of the Georgian state.

All the leading political parties of those days Georgia were involved in the process of drafting and adopting the Constitution, openly expressing their opinions. As the working process over the Constitution was over, the Constitutional issues were systematically discussed on the party unions and forums of the Social Democrats. The party was so influential in the Founding Council and it was so ideologized, the fact that program principles and priority values would serve as a basis for the drafting of the Constitution was implied in itself.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. სცსსა, ფ. 1825, აღწ. 1, საქ. 129.
2. სცსსა, ფ. 1825, აღწ. 1, საქ. 130.
3. სცსსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. 180.
4. სცსსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. 181.
5. სცსსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. 191.
6. სცსსა: ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. 736.
7. სცსსა, ფ. 1833, აღწ. 1, საქ. 863.
8. სცსსა, ფ. 1836, აღწ. 1, საქ. 46.
9. გაზ. "ერთობა".
10. გაზ. "საქართველოს რესპუბლიკა".
11. გაზ. "სახალხო საქმე".

საქართველოს დამფუძნებელი კრების მედიტაციური ფუნქციის ზოგიერთი ასპექტის შესახებ

საკანონმდებლო ორგანოს, მათ შორის დამფუძნებელ კრებებსაც, კანონშემოქმედებით მოღვაწეობასთან ერთად, ევალებათ კანონის ფუნქციონირებაზე დაკვირვება, ცხოვრებასთან მისი შესაბამისობის ხარისხის შემოწმება, მკედრადშობილი კანონების ჩანაცვლება, კანონის გარკვეული ფუნქციის გაძლიერება, კორექტირება და ა. შ. ეს დემოკრატიული ცხოვრების აუცილებელი ატრიბუტია და რამდენად ნაყოფიერად მოღვაწეობენ დეპუტატები, საპარლამენტო კომისიები ამ მიმართულებით – ამაზე მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული კონკრეტულ ქვეყანაში დემოკრატიის ხარისხის დონეც.

როგორც ჩვენს ხელთ არსებული დოკუმენტური მასალა ადასტურებს, საქართველოს დამფუძნებელ კრების მაკონტროლებელი ფუნქცია – ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი იყო. მას მეტად მკაცრად იცავდნენ, ზოგჯერ ზედმეტად მკაცრადაც, ქმნიდნენ სპეციალურ კომისიებს, ამ კომისიების რეკომენდაციებს იზიარებდნენ. საქართველოს დამფუძნებელი კრების კანონებზე და, საერთოდ, საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე ზემოქმედების მახასიათებლების სპეციალური შესწავლა ჯერ კიდევ მომავლის საქმეა, დღეს ჩვენ მხოლოდ რამდენიმე ფაქტზე გავამახვილებთ ყურადღებას და შევეცდებით მათი ანალიზით დავასაბუთოთ, თუ რამდენად განსხვავდებოდა თითქმის ერთი საუკუნის წინ საქართველოს საკანონმდებლო კრება დღევანდელი საქართველოს პარლამენტისაგან და რა მაღალი პასუხისმგებლობის ხარისხი ჰქონდათ მაშინდელ დეპუტატებს.

პირველი ფაქტი ეს არის ფოთის პორტის მოღვაწეობა და საკანონმდებლო ორგანოს როლი მისი ნორმალური ფუნქციონირების საკითხების გადაწყვეტის საქმეში. ფოთის პორტი მაშინაც და დღესაც საქართველოს, ამიერკავკასიის დასავლეთთან დამაკავშირებელი უმნიშვნელოვანე-

სი არტერია იყო. საქართველოს პირველი რესპუბლიკის არსებობის არც ერთ ეტაპზე არ დამდგარა მისი გაყიდვის ან იჯარით გაცემის საკითხი. თუმცა, არსებობდა ფოთის პორტში ჰოლანდიური კაპიტალის გამოყენებით ევროპასთან საზღვაო სამომოსვლო ტრანსპორტის ფუნქციონირების იდეა (ამ მოსაზრებას ცნობილი ქართველი ბიზნესმენი ა. ხოშტარია ლობიერებდა), მაგრამ საქმე ჩაიშალა, რადგან საქართველოს სახელმწიფოს მესვეურებმა ჰოლანდიის მხარის პრეტენზიებში დაინახეს საქართველოს სუვერენიტეტის (ეკონომიკური სუვერენიტეტის) შეზღავანის შესაძლებლობა. საქართველოს პირველი რესპუბლიკის არსებობის მანძილზე საქართველოს ხელისუფლება ყოველთვის აკონტროლებდა ფოთის პორტის მუშაობას (1: 43).

ფოთის პორტს წინა რეჟიმის დროს მუდამ რუსი ხელმძღვანელი ჰყავდა. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნისთანავე ის შეიცვალა ქართველით. ამ მძიმე ვითარებაში ნავსადგურის უფროსად დაინიშნა პირველი ქართველი, ინჟინერი ჯავახიშვილი. მაგრამ შექმნილ რთულ ვითარებაში პორტის ხელმძღვანელობამ ვერ გამოიჩინა საჭირო აღდგომა, კომერციული გაქანება. ქალაქის თვითმმართველობაში ხშირად აკრიტიკებდნენ ინჟინერ ჯავახიშვილს, რომელმაც თავი ვერ გაართვა დაკისრებულ მოვალეობას. ის მალე გაათავისუფლეს კიდევ. მის მაგივრად დაინიშნა ინჟინერი დვალიშვილი.

ახალი ხელმძღვანელობის ნავსადგურში მისვლის დროს სავაჭრო პორტში მდგომარეობა სავალალო იყო. დისციპლინა მთლიანად მოიშალა. ოფიცრების ერთი ნაწილი უხეშად აღევდოდა წესდებით გათვალისწინებულ ნორმებს. ნავსადგურის ხელმძღვანელობის წაყრუებით სარგებლობდნენ წვრილი კომერსანტები და პორტის საწყობების კედლებზე საკუთარ დუქნებსა და ფარდულებს აშენებდნენ.

ცენტრალური ხელისუფლების სისუსტით, უდისციპლინოობით და ქვეყანაში შექმნილი ვითარებით ისარგებლა პორტის უფროსმა გიორგი დვალიშვილმა და პორტში დანაშაულებრივი საქმიანობა გააჩაღა. მან ფოთის პორტში ისეთი აუტანელი პირობები შექმნა, რომ თბილისის სხვა-

დასხვა ინსტანციაში დენა დაიწყო ანონიმურმა წერილებმა და დეკემბრამ. მომჩივნები ნავსადგურის უფროსს უღირს, დანაშაულებრივ საქმიანობაში დებდნენ ბრალს.

ზოგიერთი ბრალდება შემზარავი იყო. ფინანსთა და ვაჭრობის მინისტრმა გ. კურულმა (პორტი ამ უწყებას ექვემდებარებოდა) გამოყო სპეციალური ავტორიტეტული კომისია სამინისტროს პასუხისმგებელი მუშაკის ს. ჭანტუ-რიშვილის ხელმძღვანელობით (2: 38).

ერთი კვირის განმავლობაში (1919 წლის 23-30 იანვარი) კომისიამ დეტალურად შეისწავლა საქმის ვითარება და გამოავლინა ისეთი აღმაშფოთებელი ფაქტები, რომ პორტის უფროსი დაუყოვნებლივ პატიმრობაში აიყვანეს.

გაირკვა, რომ თანამდებობაზე ყოფნის რამდენიმე თვის განმავლობაში პორტის უფროსი ეწეოდა საფინანსო სახსრების განიავებას, აღრიცხვაზე ჰყავდა „მკედარი სულები“, გემებისა და კატარდების იჯარას კანონმდებლობის სრული იგნორირებით ახდენდა, ხშირად საჯარო გარიგებები ოფიციალური სტრუქტურების წარმომადგენლების მონაწილეობის გარეშე, საქმის წარმოება კანონით დადგენილი წესების გვერდის ავლით ხდებოდა.

ამავე დროს გ. დვალიშვილი თანამშრომელთა მიმართ ავლენდა დესპოტიზმს, ხშირად არასასურველ პირებს უსაფუძვლოდ აპატიმრებდა, ითხოვდა სამსახურიდან, იყო ტიპიური გამომძალაველი, ნავსადგურში „ნათლიმამობისა“ და „ძმაბიჭობის“ ატმოსფერო ჰქონდა დამკვიდრებული.

კომისიამ გამოავლინა, რომ ნავსადგურის უფროსმა გემი „ძმები ფოფანები“ და კატარდა „თამარი“ რესპუბლიკის ბიუჯეტის საზიანოდ უაღრესად დაბალ ფასში (150 ათასი მანეთად) გააქირავა. გ. დვალიშვილი უკანონოდ ყიდდა ნავსადგურის კუთნილ ნახშირს და სხვ. ნავსადგურის საბუღალტრო და საკანცელარიო საქმეები და ჩანაწერები ისე იყო აღრეული, რომ ტყუილსა და მართალს ვერავინ გაარჩევდა. აღმოჩნდა უამრავი ფიქტიური ხელშეკრულება. განსაკუთრებით სერიოზული დარღვევები იყო გადასახადების აკრეფის საქმეში. მას კრეფდნენ ოფიციალური სააღრიცხვო წიგნის გვერდის ავლით. დადგინდა, რომ ენკენისთვეში პროგნოზით გათვალისწინებული 175

456 მანეთის ნაცვლად წიგნში გაფორმებული იყო 44 795 მანეთი. დადასტურდა გ. დვალის მიერ საყოფაცხოვრებო გახრწნის ფაქტებიც (2: 38).

ბუნებრივია, რომ ხელმძღვანელის დანაშაულებრივი საქმიანობა უარყოფითად მოქმედებდა თანამშრომლებზე – ნავსადგურის რიგით მუშაკებს შორის გავრცელებული იყო უწესრიგობა და თვითნებობა – ისინი საბაჟოს გვერდის ავლით ეწეოდნენ კონტრაბანდას, შემოჰქონდათ ასანთი, ფქვილი და სხვა დეფიციტური საქონელი.

უკვე მერამდენედ, სპეციალურმა კომისიამ შეისწავლა ფოთის პორტში შექმნილი მდგომარეობა და დაასკვნა, რომ „საფინანსო საქმეების რევიზია შეუძლებელია სააღრიცხვო-საანგარიშო სამსახურის უაღრესად ქაოტური და მოუწესრიგებელი მდგომარეობის გამო“ (3: 2). თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ამ რევიზიის შემდეგ პორტის საფინანსო სამსახურის ორი პასუხისმგებელი პირი დააპატიმრეს, გასაგები გახდება, რომ პორტის ეკონომიკური ცხოვრება რადიკალურ გარდაქმნას საჭიროებდა. ამ ცვლილებების განმახორციელებელი აგილობრივი კადრები კი არ ჩანდნენ.

1920 წლის თებერვალში დამფუძნებელი კრების სპეციალურმა კომისიამ კ. გაგლოვეის ხელმძღვანელობით შეისწავლა ფოთის პორტში არსებული მდგომარეობა, დაათვალიერეს ნავსადგური, ესაუბრნენ მუშებს, დოკერებს. იმაჟამად ნავსადგურში 700 კაცი იყო „დასაქმებული“ (4: 76).

რეგულარულ რეისს აწარმოებდა მხოლოდ გემი „ტავრიდა“, ისიც ფოთსა და გაგრას შორის. ნავსადგურში იდგა რამდენიმე წყალქვეშა ნავი, წყლით სავსე, ჟანგირიანი და უბატრონო. კომისიამ ყურადღება მიაქცია ნავსადგურის მახლობლად აღმართულ მარგანეცის გორაკებსაც.

კომისიის წევრებმა გააკეთეს კვალიფიცირებული დასკვნა პორტში შემჩნეულ დარღვევებთან დაკავშირებით. ამ დასკვნის მიხედვით ფოთის პორტის მტვირთავები არ იყვნენ თავიანთ საქმეში დახელოვნებულნი, ხშირად აცდენდნენ სამუშაოს, რის გამოც გვიანდებოდა ტვირთების გადაზიდვა, ცდებოდა ვაგონები, გემები. თითქმის არ არსებობდა შრომის მექანიზაცია, მუშებს ტვირთის გადატანა

ზურგიით უხდებოდათ. კომისიის შეკითხვაზე მუშები ვერ პასუხობდნენ, თუ რამდენ მანეთს გამოიმუშავებდნენ დღიურად ან თვეში. საშუალო ხელფასი არ აღემატებოდა 100 მანეთს დღეში და ამის გამო მუშები სანახევროდ მშიერი იყვნენ. ისინი ცხოვრობდნენ ნოტიო სარდაფებში და ხშირად ავადმყოფობდნენ. გავრცელებული იყო ციება. მუშები ითხოვდნენ ტანსაცმელსა და სურსათს.

კომისიამ დამფუძნებელ კრებას წარუდგინა რეკომენდაციები, რაც ითვალისწინებდა პორტის ეკონომიკური და სოციალური ცხოვრების გაუმჯობესებას. გათვალისწინებული იყო კვალიფიციური სპეციალისტების მიწვევა გემებზე სამუშაოდ, ნავსადგურში მდგომი წყალქვეშა ნაგებობის ან შეკეთება, ან მათი დაშლა და სხვა საქმეში გამოყენება. აუცილებლად ჩაითვალა ფოთის აკვატორიის გაწმენდა ქვიშისაგან, რეკომენდაციები ითვალისწინებდნენ მუშათა საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესებას, შრომის ნორმატივების მოწესრიგებას, სათანადო ანაზღაურებას. გარკვეული ყურადღება ეთმობოდა ფოთის პორტის მექანიზაცია-ავტომატიზაციის საქმეს და ა. შ. დასკვნა საკმაოდ ტევადი და შინაარსიანია. ის ჩინებული წყაროა იმ პერიოდის საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების შესასწავლად.

საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატების კორპუსი უდიდეს პასუხისმგებლობას გრძნობდა ქვეყნისა და ერის წინაშე. ისინი აქტიურად ერეოდნენ კანონშემოქმედებით და კანონზე ზედამხედველობის პროცესში, ერეოდნენ საბიუჯეტო ხარჯების რაციონალურად გამოყენების პროცესშიც, ამისათვის ისინი სწორედ კანონით მინიჭებულ მაკონტროლებელ ფუნქციას იყენებდნენ. ისინი არ ერიდებოდნენ სამხედრო ბიუჯეტის ეკონომიურად ხარჯვის საკითხის დაყენებას, სთავაზობდნენ კონკრეტულ, რაციონალურ წინადადებებს. მაგალითისთვის მოვიყვანთ დამფუძნებელი კრების წევრის სოციალ-დემოკრატიული ფრაქციის წარმომადგენლის ანდრო ჭიაბრიშვილის საქმიანობას. 1919 წლის 18 მარტს დამფუძნებელი კრების I სესიის მესამე სხდომაზე ის საბიუჯეტო-საფინანსო კომისიის შემადგენლობაში შეიყვანეს. მივაკვლიეთ ინფორმაციას, რომ

1921 წ. მას დაევალა გაეკეთებინა მოხსენება სამხედრო მინისტრის დეკრეტის პროექტის: „სახალხო გვარდიის დამფუძნებელი წესები“¹ თბილისის ხარჯების დასაფარავად 160 243 956 მანეთით გადიდების შესახებ“, რაც დამფუძნებელმა კრებამ განხილვის შემდეგ უცვლელად მიიღო (5: 618).

ა. ჭიაბრიშვილი განსაკუთრებით ცნობილი გახდა მას შემდეგ, რაც მოსკოვში, ტროცკის არქივში აღმოჩნდა 1923 წელს, პოლიტპარტიმრობიდან გაგზავნილი ა. ჭიაბრიშვილის სამი წერილი, რომელიც ასევე ჩინებული წყაროა იმჟამინდელი საქართველოს პოლიტიკური ვითარების შესასწავლად (6: 67)

კიდევ უფრო მკაცრი და კრიტიკულნი იყვნენ დამფუძნებელი კრების წევრები მოქალაქეთა უფლებების დაცვის, დემოკრატიული ფასეულობების იგნორირების შემთხვევების დროს. ისინი უდიდეს ყურადღებას უთმობდნენ ეროვნული უმცირესობების უფლებების დაცვას, იბრძოდნენ ბიუროკრატიული აპარატის მხრიდან მინიჭებული უფლებების გადაჭარბების, ძალოვანი სტრუქტურების უხეშობისა და დემოკრატიული სახელმწიფოს კანონების დარღვევების წინააღმდეგ. დოკუმენტებმა შემოგვინახეს დამფუძნებელი კრების წევრების კრიტიკული მოღვაწეობის არა ერთი ფაქტი და ჩატარებული სამუშაოს მეტად საინტერესო მოხსენებითი ბარათები, რომლებიც, ასევე, ჩინებული წყაროა საქართველოს პირველი რესპუბლიკის დროს დემოკრატიული ფასეულობების დაცვისათვის ქართველი კანონმემოქმედთა მრავალპროფილიანი მუშაობისა. ჩვენ აქ განვიხილავთ დამფუძნებელი კრების რიგი დეპუტატის მოღვაწეობას ამ მიმართულებით, რაც ცხადად აჩვენებს, რომ იმჟამად ქართული დემოკრატიის ფლანგმანის – საქართველოს დამფუძნებელი კრების წევრები მეტად მაღალ დონეზე იდგნენ სწორედ კანონის აღსრულებაზე კონტროლის, ადამიანების უფლებებისა და თავისუფლების დაცვის საქმეში.

1920 წელს დამფუძნებელ კრებაში შედიოდა ძალიან ბევრი საჩივარი ქვემო ქართლიდან, განსაკუთრებით ბორჩალოდან. წერილების ავტორები იყვნენ ქართველები, გერმანელები, თათრები. დამფუძნებელი კრების წევრი პ. ი.

ბრული 1920 წლის ნოემბერში გაემგზავრა ბორჩალოში ადგილზე ვითარების გასაცნობად. მან 16 ნოემბერს დამუშუბნებელ კრებას წარუდგინა თავისი მოხსენებითი ბარათი, რომელშიც ბორჩალოს მაზრაში შექმნილ ვითარებას უწოდა „უმაღლეს დონეზე შემაშფოთებელი და მძიმე“. დეპუტატი წერს: „ყველგან შეიმჩნევა დარღვევები, რასაც ბევრი უსინდისო ჩადის. საკუთარი მოვალეობისადმი უამრავი ჩინოვნიკის დამოკიდებულება გულგრილია“ (7: 512). დეპუტატი იმასაც მიანიშნებს, რომ „კომისრების, გვარდიელების, ოფიცრების, მილიციონერების, ზოგიერთი ერობის მუშაკის და ჩინოვნიკის საქმიანობა აღწერას არ ექვემდებარება... პატარა მეფეებივით იქცევიან, ეს პირდაპირი დაცინვაა ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებებისა. დემოკრატიზმის ნიშნები ძლივს შეიმჩნევა. სამაგიეროდ უხვად არის ნაციონალიზმი კი არა, შოვინიზმიც კი“ (7: 513).

დეპუტატი ცდილობს ადგილობრივ მილიციელებში გაგრცვლებული კორუფცია მათი მძიმე მატერიალური მდგომარეობით ახსნას – მარტო ცხენის შენახვა თვეში 1300 მანეთი ჯდება, ის კი 4800 მანეთს იღებსო – აღნიშნავდა იგი. გერმანელ კოლონისტებს ხშირად ეუბნებიან – „მოკეტე, ახლა ჩვენა ვართ ბატონ-პატრონები, წაეთრიე თქვენს ვილჰელმთან და იმას ელაპარაკე“ – აფიქსირებდა ბრული (7: 513).

რამდენად სწორია დეპუტატის ეს შეფასება?

უნდა აღინიშნოს, რომ საარქივო დოკუმენტებში ჩვენ გადავაწყდით ქართველი მილიციელის ნ. ჯორჯაძის წერილს, რომელშიც მითითებულია, რომ „ბორჩალოში დისლოცირებული მილიციონერები თავიანთი საზიზღარი ქმედებებით სახელს უტეხენ პატიოსან მშრომელებს. მაზრის მილიციის უფროსი პ. ლოლაძე დამნაშავეს სკამზე უნდა იჯდეს“ (8: 631). წერილის ავტორს მოაქვს მაკომპრომეტირებული ინფორმაცია: დააკავა ოთხი თათარი კარტის თამაშის მიზეზით და თითოს 5000 მანეთი წაგლიჯა, მოსახლეობიდან ამოღებული იარაღები არ გაატარა სპეციალურ წიგნში, ექვსი რევოლვერი მიითვისა, მოსახლეობას ყველს, ცხვარს უკანონოდ ართმევდა და ა.შ.

შეიძლება გაჩნდეს აზრი, რომ არაქართველი დეპუტატი ზედმეტად მკაცრია და ეროვნებათაშორისო ურთიერთობების რიგ საკითხს გადაჭარბებულად კრიტიკულად აღიქვამს. მაგრამ ჩვენ გვაქვს დამფუძნებელი კრების სხვა წევრის — პეტრე გელეიშვილის კიდევ უფრო კრიტიკული ანგარიში მის მიერ აჭარაში ჩატარებული გამოკვლევების შესახებ, რაც სწორედ იმავე პერიოდში განხორციელდა. დამფუძნებელი კრების წევრი აღნიშნავს: „ამ ოლქში, რა თქმა უნდა, თვით ბათუმის გამოკლებით, არც ერთი ახალი მომხრე და მოყვარე ჩვენი ქვეყნისა არ შეგვიძენია და რაცა გეჟავდა, სულ ერთიანად მოგვიმღურებია და მტერთა და მოწინააღმდეგეთა ბანაკში გადაგვირეკია“ (12: 11).

დეპუტატი აგრძელებს: „ჩვენ აქ ვშერებით ყოველ იმას, რაც ამ ხალხის ჩვენდამი უკმაყოფილებას აღრმავეს და ზრდის და თუ საქმე ასე გაგრძელდა, თუ აქ ტაქტიკა ჩვენი ძირფესვიანად არ შეიცვალა, ჩვენ მალე, სულ მალე, აქ დიდი გართულება მოგველის“.

მკაცრია ცნობილი სამხედრო ხელმძღვანელის, პოლკოვნიკ წულუკიძის დახასიათება. „ამ კაცმა, როგორც მოკრივემ და დებოშირმა, თავი ისახელა აბასთუმნის აგარაკზე, რისთვისაც იმას გამოუძახეს ართვინიდან და ციხეში ჩასვეს და ამავე დროს იგი იყო და დღესაც არის ართვინის ოლქის უფროსათ... ჩემი იქ ყოფნის დროს დაბრუნდა ოლქში ბატონი წულუკიძე, ციხიდან ახალგანთავისუფლებული. მე იმ დღეს ბოლჩაში ვიყავი და იქ მთელი იქაური მცხოვრებლების შეგნებული ნაწილი სოციალით მეუბნებოდა: იქ კაცი არ გამოგადგათ, ციხეში ჩასვით და ასეთი კაცი ჩვენი ქვეყნის დიდი ნაწილის უფროსათ, ხალხის ბედის გამგეთ და ბატონ-პატრონათ გამოგვიგზავნეთო... ჩინოვნიკი, რომელიც არ ერიდება ხალხის ცემა-ტყეპას აბასთუმანში, სადაც თვითონ მთავრობის თავმჯდომარე ბრძანდებოდა, სადაც იმავე დროს ცხოვრობდნენ შინაგან საქმეთა მინისტრი და ათიოდე წევრი დამფუძნებელი კრებისა, რა თქმა უნდა, არავითარ პატივს არ სცემს ადამიანის პიროვნებას ართვინის ოლქში, სადაც არც მთავრობის თავმჯდომარეა, არც შინაგან საქმეთა მინისტრი და სადაც

ხალხი საქართველოსა და მის მთავრობაზე შეხედულებას აღგენს ასეთი უღირსი ადმინისტრატორით“... (12: 14)

დღეს ქართველ ისტორიკოსთა შორის არსებობს მოა-რული აზრი, რომ პ. გელეიშვილის მოხსენება ზედმეტად სუბიექტურია და არ ასახავს ჭეშმარიტ ვითარებას. მაგრამ ბოლო წლების გამოკვლევები, განსაკუთრებით ბათუმელი ისტორიკოსების შრომები, აშკარად მიუთითებენ, რომ 1920-1921 წლებში სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მაჰმადიან რეგიონებში სერიოზული პრობლემები მომწიფდა, რომ ცენტრალური ხელისუფლება ვერ აკონტროლებდა მდგომარეობას, იქმნებოდა ფეთქებადსაშიში ვითარება. ჩვენ მასა-ლას დავემოწმებით ო. გოგოლიშვილს. აი, რას წერს ის: აჭარაში „სედაი მიღეთის“ აგენტურამ გააძლიერა თავისი პროპაგანდა. აშკარად ლაპარაკობდნენ, რომ „ქართული ხელისუფლება მატყუარაა, რადგან ის ხალხს დაპირდა ავტონომიას და არაფერი არ გაუკეთებია“. შეკრებებზე პრო-თურქული ორიენტაციის ადამიანები აცხადებდნენ, რომ „მათთვის მიუღებელია გურჯების ხელისუფლება, რადგან ის არამაჰმადიანურია“. იმასაც ამბობდნენ, რომ სჯერათ, „ოსმალეთი კვლავ შემოიერთებს ჩვენს მხარეს. ის გურჯე-ბივით ხალხს კი არ მოატყუებს, არამედ შეუსრულებს იმას, რასაც დაპირდა, მხედველობაში მაქვს ჩვენი მხარი-სათვის ნამდვილი ავტონომიის მინიჭება“, „ოსმალეთის ჯა-რები მალე ბათუმში შემოვა და ჩვენი კუთხე კვლავ ჩვენს თანამოქმედებს შეუერთდება“ და ა. შ. (10: 192).

ასეთი თურქოფილურ განწყობილებებს ცენტრიდან გამოგზავნილი უკეთური ჩინოვნიკები და საძაღისო სტრუქტურების წარმომადგენლებიც აძლიერებდნენ. ცნო-ბილია, რომ პოლკოვნიკმა წულუკიძემ, ართვინის გამგე-ბელმა, თავისი უხეშობით, რიგითი ადამიანების შეურაც-ხყოფით ადგილობრივი მოსახლეობის აჯანყება გამოიწვია, რომლის დროს მოკვდა რამდენიმე კაცი, დაიჭრა კიდევ უფრო მეტი.

ძალიან ბევრს სცოდავდნენ ქართველი მილიციონერე-ბი. მათმა ძალადობამ, კორუფციამ და სხვა უმსგავსოებამ ქობულეთის სოფელ კოხში ნამდვილი ანტიქართული

აჯანყება გამოიწვია, რომლის ჩაქრობა სახლების გადაწვით და რეპრესიებით მოახერხეს.

ამრიგად, აშკარაა, რომ დამფუძნებელი კრების წევრის პ. გელეიშვილის მოხსენებითი ბარათი საქმის ღრმა შესწავლას ეფუძნება და მისი კრიტიკული პათოსი ქვეყნის ხვალისდელ დღეზე ზრუნვით არის ნაკარნახევი.

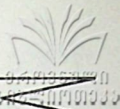
შეიძლება დავასკვნათ, რომ საქართველოს დამფუძნებელი კრება თავისი არსებობის მანძილზე სკრუპულოზურად ასრულებდა კანონის მოქმედებაზე ზედამხედველობის ფუნქციას, მისი დეპუტატები, პასუხისმგებლობის მაღალი შეგნებით, ობიექტურად ახდენდნენ შექმნილი ვითარების ფიქსაციას, მკაცრად აკრიტიკებდნენ ადგილობრივ ჩინოვნიკებს, ძალოვანი სტრუქტურების ხელმძღვანელებს, განსაკუთრებით მკაცრი იყვნენ საქართველოს მოქალაქეებისათვის მინიჭებული დემოკრატიული უფლებებისა და თავისუფლების დარღვევების შემთხვევაში. მიგვაჩნია, რომ საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატების კრიტიკული ანგარიშები ჯერ კიდევ სათანადოდ არ არის შესწავლილი ქართველი ისტორიკოსების მიერ. ეს კი დაგვეხმარება იმ წლებში არსებული რთული სოციალურ-ეკონომიკური, ეროვნებათაშორისო ურთიერთობების პროცესების ტექშიარიტი ვითარების დადგენაში. მიგვაჩნია, რომ დამფუძნებელი კრების კრიტიკული მოღვაწეობის ეს პათოსი, რაც აშკარად შეიმჩნევა რამდენიმე მაგალითის საფუძველზეც კი, ჩინებული სახელმძღვანელოა საქართველოს დღევანდელი პარლამენტის დეპუტატების გარკვეული ნაწილისათვის, რომლებიც ჰედონიზმის ბურანში ჩაძირულები ყველაფერში მხარს უჭერენ აღმასრულებელ ხელისუფლებას, თვალს ხუჭავენ დარღვევებზე და ამით უდიდეს ზიანს აყენებენ საქართველოში ტექშიარიტი დემოკრატიის განვითარებისა და განმტკიცების საქმეს.

ON SOME ASPECTS OF CONTROLLING FUNCTION OF GEORGIAN CONSTITUENT ASSEMBLY

The Georgian Constituent Assembly during the period of its existence accomplished the controlling function of law operation thoroughly. Its deputies, with high responsibility, fixed the existing situation objectively and strictly criticized local officials and leaders of military structures. They were particularly strict in the case of abrogation of democratic rights and freedom that were conceded to citizens by the law. The concrete examples given in the article is the acknowledgement of this fact. We think that critical accounts of the deputies of the Georgian Constituent Assembly have not been studied yet conformably by historians.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. კ. ჩარკვიანი, ქართველი მენშევიკების ანტიხალხური ეკონომიკური პოლიტიკის შესახებ, თბ., 1962.
2. სცსა, ფ. 1891, ს. 202.
3. სცსა, ფ. 1880, ს. 159; ფურც. 2.
4. სცსა, ფ. 1880, ს. 94.
5. სცსა, ფ. 1883, ს. 133.6.
6. კ. წენგუაშვილი, ქართველი პოლიტპატიმრის წერილები ლ. ტროცკის „ანალები“, 2004, №2.
7. სცსა, ფ. 1833, ს.1 53.
8. სცსა, ფ. 1833, ს. 133.
9. პ. გელეიშვილი, პოლიტიკური სიტუაცია აჭარაში (1920 წელი); პეტრე გელეიშვილის მოხსენებითი ბარათი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარეს 1920 წლის 8 ოქტომბერს, თბ., 1998.
10. ო. გოგოლიშვილი. სოციალური და ეროვნული მოძრაობა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში მეოცე საუკუნის პირველ მესამედში, თბ., 2001, სადოქტორო დისერტაციის ხელნაწერი, თბ., 2001.

ვაჟა ჩოჩია

1940 წლის სამთა პაქტი და სტალინის პოლიტიკა

XX ს. პირველი ნახევარი საყოველთაო ტრაგედიების ხანა აღმოჩნდა, რაც განპირობებული იყო წინარეისტორიული პერიოდის განვითარების თავისებურებებით, როცა დიდი და აგრესიული სახელმწიფოები ცდილობდნენ მსოფლიო ბატონობის უტოპიური იდეის განხორციელებას. ამის შედეგი იყო ორი მსოფლიო ომი, ტოტალიტარული იდეოლოგიების აღმოცენება და სამეცნიერო მიღწევების კაცობრიობის ინტერესების საწინააღმდეგოდ შემობრუნება ბირთვული ტექნოლოგიების თუ ეკოლოგიური საფრთხის სახით.

ამ გადასახედიდან ზოგიერთი მოვლენის ობიექტური შეფასება ადვილია, მიუხედავად ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული შეხედულებისა, რომელიც ხარკის მოხდა უფრო იყო სისტემის წინაშე, ვიდრე მოვლენის რეალური ასახვა. „ჰიტლერული გერმანიისა და სტალინური რუსეთის მიერ მოწყობილ გენოციდებს პრეცედენტი არ ჰქონიათ კაცობრიობის ისტორიაში და, გარკვეულწილად, ეს მოვლენები სწორედ თანამედროვე რეალობის არსებობით გახდა შესაძლებელი“ [2: 24].

1940 წლის 31 ივლისს თათბირზე ბერგჰოფში „მესამე რაიხის“ სამხედრო ხელმძღვანელებს ადოლფ ჰიტლერმა დავალბა მისცა, დაეწყოთ სამხედრო კამპანიის სტრატეგიული დაგეგმვა საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ. ჰიტლერის აზრით, ომი უნდა დაეწყოთ 1941 წლის გაზაფხულზე.

ჰიტლერის ამ გადაწყვეტილებას საფუძველი მისცა იმ გარემოებამ, რომ 1940 წლის შუა პერიოდისათვის გერმანიამ შეძლო ცხრა ევროპული სახელმწიფოს დაპყრობა და ამით დაეუფლა თითქმის მთელი დასავლეთ ევროპის საკმაოდ მნიშვნელოვან ეკონომიკურ და სამხედრო რესურ-

სებს. აქედან გამომდინარე, ბუნებრივი იყო ჰიტლერის სწრაფვა შემდგომი ექსპანსიისაკენ.

მოსკოვში რაიმე ეჭვი რომ არ გასჩენოდათ გერმანიის მხრიდან მეგობრობაზე, ბერლინი ყოველმხრივ ცდილობდა კრემლის შეცდომაში შეყვანას და ამას ახერხებდა კიდევ იქ გაბატონებული მცდარი წარმოდგენების წყალობით.

1940 წლის 27 სექტემბერს ბერლინში სამი სახელმწიფოს წარმომადგენლებმა (გერმანიის – რიბენტროპი, იტალიის – ჩიანო, იაპონიის – კურუსუ) ხელი მოაწერეს პაქტს – სამხრედო-პოლიტიკურ კავშირს. პაქტი ადასტურებდა, რომ, ერთი მხრივ, „იაპონია აღიარებს და პატივს სცემს გერმანიისა და იტალიის ხელმძღვანელობას ევროპაში ახალი წესრიგის დამკვიდრების საკითხში“ (მუხლი 1), ხოლო მეორე მხრივ, „გერმანია და იტალია აღიარებენ და პატივს სცემენ იაპონიის ხელმძღვანელობას დიდ აღმოსავლეთ აზიურ სივრცეში ახალი წესრიგის დამკვიდრების საკითხში“ (მუხლი 2). პაქტის მონაწილეებმა ივალდებულებს მხარი დაეჭირათ ერთმანეთისათვის „ყველანაირი პოლიტიკური, სამეურნეო და სამხედრო საშუალებებით“ იმ შემთხვევაში, თუ „შეთანხმების ერთ-ერთ მონაწილეს თავს დაესხმის რომელიმე სახელმწიფო, რომელიც ამჟამად არ მონაწილეობს ევროპულ ომში და ჩინეთ-იაპონიის კონფლიქტში“ (მუხლი 3) [10: 448].

ეს პაქტი, რომელიც წარმოადგენდა სამი აგრესიული სახელმწიფოს კავშირს, დიდ საფრთხეს უქმნიდა მთელ ევროპას [12: 102]. ამის მიუხედავად, ამ ფაქტს მოსკოვში მშვიდად შეხვდნენ. უფრო მეტიც, ოფიციალური მას დადებითად გამოეხმაურა – თითქოს, პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები ამ კავშირით თავს იცავდნენ ინგლისისა და აშშ-საგან. უნდა აღინიშნოს კიდევ ერთი გარემოება, რომელიც უშუალოდ საბჭოთა კავშირს ეხებოდა. პაქტის მე-5 მუხლში ნათქვამი იყო, რომ „მოცემული შეთანხმება არანაირად არ ეხება პოლიტიკურ სტატუსს, რომელიც არსებობს ამ მომენტში შეთანხმების სამ მონაწილესა და საბჭოთა კავშირს შორის“ [10: 487]. როგორც ჩანს, სტალინი ამ დროისათვის ჯერ კიდევ ენდობოდა ჰიტლერს და სჯეროდა მისი, ეს უკანასკნელი კი მოხერხებულად იყენებდა

სტალინის შეცდომებს, რომლებიც მცდარ მოსაზრებებს ემყარებოდა. სინამდვილეში, სამთა პაქტი იყო აგრესიული სახელმწიფოების სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი, რომლის მიზანიც იყო მსოფლიო ბატონობის მოპოვება [12: 102]. ბუნებრივია, სტალინის პოზიტიური დამოკიდებულება ამ სახელმწიფოთა პოლიტიკისადმი საბჭოთა კავშირსაც ამ აგრესიული სახელმწიფოების რიგში აყენებდა. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ საერთო გეოპოლიტიკური ინტერესები გარდუვალად იზიდავდა ერთმანეთისაკენ ძველ მტრებს – ჰიტლერს და სტალინს [16: 332].

1940 წლის 13 ოქტომბერს გერმანიის საგარეო საქმეთა მინისტრმა რიბენტროპმა წერილით მიმართა სტალინს, რომელშიც სთავაზობდა შეერთებოდა სამთა პაქტს – ნაცისტური გერმანიის, ფაშისტური იტალიის და მილიტარისტული იაპონიის კავშირს [14: 84-90]. რიბენტროპი იხსენებდა გერმანია – სსრკ თავდაუსხმელობის ხელშეკრულებას, რომელსაც ხელი მოაწერეს 1939 წლის 23 აგვისტოს მან და მოლოტოვმა [8: 360] და შეახსენებდა სტალინს, რომ ერთი წლის წინ, აბსოლუტურად ახალ საფუძველზე განისაზღვრა ურთიერთობანი ორ ქვეყანას შორის და ამის შედეგად მოხდა „გაავლენის სფეროების პრაქტიკული გამოიჯვნა მეგობრობისა და საზღვრების შესახებ ხელშეკრულების საფუძველზე“. აქ იგულისხმებოდა საიდუმლო ოქმი, რომელიც პაქტს ერთვოდა და სტალინს აძლევდა კარტბლანშს ფინეთის, ესტონეთის, ლატვიის, აღმოსავლეთ პოლონეთის და რუმინეთის მიმართ [8: 360]. რიბენტროპი მოუწოდებდა საბჭოთა ხელმძღვანელობას თანმიმდევრულად განეგრძო ეს პოლიტიკა და ხაზგასმით აღნიშნა „პირადი კონტაქტების“ აუცილებლობა „ავტორიტარული რეჟიმებისათვის ... ისეთებისათვის, როგორიც ჩვენია“ ...

სამი სახელმწიფოს პაქტის დადებას რიბენტროპი იმით ამართლებდა, რომ საჭირო იყო წინააღმდეგობა გაეწიათ ომის გამჩაღებლების საერთაშორისო ხროვისათვის და აშშ-ის იმ წრეებისათვის, რომლებიც ესწრაფვოდნენ გერმანიის და იტალიის წინააღმდეგ ომში ჩაებათ ინგლისი. თავისი წერილის დასასრულს, რიბენტროპი არწმუნებდა სტალინს: „ოთხი სახელმწიფოს ისტორიული ამოცანა

იმაში მდგომარეობს, რომ შეათანხმონ თავიანთი ხან-გრძლივადიანი პოლიტიკური მიზნები და გაიყოფენ რა ერთმანეთში ინტერესთა სფეროებს მსოფლიო მასშტაბით, წარმართონ სწორი გზით თავიანთი ხალხების მომავალი” [14: 90]. რიბენტროპმა ისიც გაიხსენა, რომ უკვე გამოთქვამდა მსგავს იდეებს თავისი პირველი ვიზიტისას მოსკოვში და გამოხატავდა სურვილს შეხვედროდა მოლოტოვს ბერლინში. იმავედროულად, მზად იყო კვლავ ჩასულიყო მოსკოვში, რათა „თქვენთან ერთად, ჩემო ძვირფასო ბატონო სტალინ, შევაჯამოთ აზრთა გაზიარება და განვიხილოთ იაპონიისა და იტალიის წარმომადგენლებთან ერთად პოლიტიკის საფუძვლები, რომელსაც შეუძლია პრაქტიკული სარგებელი მოგვიტანოს”.

ყოველივე ეს იყო დიპლომატიური ეკვილიბრისტიკის მშვენიერი ნიმუში [3]. ამით უბიძგებდნენ სტალინს მისთვის საძულველი „დასავლეთის დემოკრატიების” წინააღმდეგ და ყურადღებას უდუნებდნენ დაპირებებით – გაენაწილებინათ ინტერესთა სფეროები „მსოფლიო მასშტაბით”. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ სტალინი უამისოდაც, უარყოფითად იყო განწყობილი დასავლეთისადმი, რაც აისახა კიდევ თავდაუსხმელობის ხელშეკრულების დადებით გერმანიასთან. ამ შეთანხმების თაობაზე საბჭოთა მხარე ხომ ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ „მხოლოდ ინგლისისა და საფრანგეთის პოლიტიკამ აიძულა ხელშეკრულება დაედო” [11: 797].

ბუნებრივია, საბჭოთა მხარეს ხელს არ აძლევდა იმ ფაქტის გამომზეურება, რომ აგრესორ სახელმწიფოებთან რაიმე კავშირი გააჩნდა. ამიტომ, ან ყველაფერი გასაიდუმლოებული უნდა ყოფილიყო, ან გამართლება მოეძებნა თავისი მოქმედებისათვის. ასეთი მიდგომით ცდილობს საბჭოთა ხელმძღვანელობის პოზიციის გამართლებას ზოგიერთი ავტორი. მაგალითად, ლ. ბეზიმენსკი ირწმუნება, რომ რიბენტროპის წერილს სტალინმა პასუხი არ გასცა [6]. სინამდვილეში, სტალინი დაეთანხმა გერმანიის წინადადებას, რაც კარგად ჩანს საბჭოთა კავშირში გერმანიის ელჩის შულენბურგის 1940 წლის 22 ოქტომბრის დეპეშიდან რიბენტროპისადმი, რომელშიც მოყვანილია სტალინის საპა-

სუხო წერილის ტექსტი [14: 92]. მასში ზუსტად იყო მითითებული ბერლინში მოლოტოვის ჩასვლის თარიღი. შემდგომში, ბერლინში ჩასვლისა და საუბრების დროს, მოლოტოვი ხშირად ეყრდნობოდა სტალინის ამ წერილს. უნდა აღინიშნოს, რომ მოლოტოვის ბერლინში ყოფნისა და საუბრების შესახებ რიბენტროპსა და ჰიტლერთან, რაიმე ჩანაწერები საბჭოთა კავშირში არ გამოქვეყნებულა და, ამდენად, ძნელია მათი ობიექტური ანალიზი, მაგრამ გამოქვეყნდა რამდენიმე დეკემა, რომლებიც გაუგზავნეს ერთმანეთს სტალინმა და მოლოტოვმა ამ უკანასკნელის ბერლინში ყოფნის დროს [13: №6, გვ. 8]. მათი ანალიზი საშუალებას იძლევა, რამდენადმე მაინც ობიექტურად გადმოვცეთ ამ მოვლენის მნიშვნელობა.

საბჭოურ ისტორიოგრაფიაში, მოლაპარაკებათა მსვლელობა ბერლინში, ჩვეულებრივ გადმოცემულია დადგენილი სქემით. სხვაგვარად ვერც იქნებოდა საბჭოური იდეოლოგიის საყოველთაო წნეხის პირობებში. ბევრ ნაშრომში, მოლოტოვი ერთმნიშვნელოვნად წარმოგვიდგება ჰიტლერის მოწინააღმდეგედ, რომ მან გაშიფრა ჰიტლერის ვერაგული ჩანაფიქრი და თითქოს ამიტომ არ ისურვა განეხილა მასთან მსოფლიოს გაყოფის გეგმები. ასე წარმოგვიდგენს საკუთარ თავს თვითონ მოლოტოვი თავის საუბრებში ფ. ჩუეთან, რომელმაც ჩაიწერა მისი საუბრები 1969 – 1986 წლებში [15: 21, 23, 24-27]. რა თქმა უნდა, ეს ნაშრომი წმინდა სუბიექტურ ხასიათს ატარებს და, ამდენად, სიმართლედ მიჩქმალულია, მაგრამ გასაკვირია ვ. ბერეჟკოვის პოზიცია, რომელიც წერს: როცა „ფიურერი ეუბნებოდა მოლოტოვს ინგლისის მოკლე ვადაში დამარცხების და აუცილებლობის შესახებ, შეთანხმებულიყვნენ როგორ მოქცეოდნენ ბრიტანეთის იმპერიის მემკვიდრეობას, ნარკომმა თავი აარიდა ამ საჩოთირო საკითხის განხილვას... მაგრამ სტალინი, მოლოტოვისაგან განსხვავებით, დაგებულ მახეში გაება“ [7]. ეს იყო ტყუილი, რაც სუბიექტური განწყობის შედეგი უფრო არის, ვიდრე სიმართლის დადგენის მცდელობა.

საერთოდ კი, მსგავსი შეხედულებების დამკვიდრების ცდები შორს არის მეცნიერული ინტერპრეტაციისაგან.

ამას მოწმობს დეპეშა, რომელიც მოლოტოვმა სტალინს გაუგზავნა ჰიტლერთან პირველი საუბრის შემდეგ. მასში კარგად ჩანს, რომ მოლოტოვი სულაც არ არიდებდა თავს აღნიშნული საკითხის განხილვას, რომ მას მხოლოდ ის აწუხებდა, როგორ ჩართულიყო საბჭოთა კავშირი ოთხი სახელწიფოს აქციებში არა ობიექტის, არამედ სუბიექტის სახით [13: №6, გვ. 132].

ბერეჟკოვთან ნახსენებიც არ არის რიბენტროპთან საუბარი, რომელიც შედგა ბერლინში მოლოტოვის ჩასვლის პირველ დღესვე. ამ საუბრის გერმანული ჩანაწერი მნიშვნელოვანია იმით, რომ სკრუპულოზურად არის დაფიქსირებული მოლოტოვის რეაქცია გერმანული მხარის ყველა წინადადებაზე, რომლებიც ჰიტლერის სახელით გააკეთა რიბენტროპმა. მან გააცნო მოლოტოვს ჰიტლერის აზრი იმ აუცილებლობის შესახებ, რომ ზოგადად გამიჯნულიყო რუსეთის, გერმანიის, იტალიის და იაპონიის გავლენის სფეროები, რომ „ფიურერი ... მივიდა... დასკვნამდე: იღებს რა მხედველობაში იმ მდგომარეობას, რომელიც უკავია მსოფლიოში ამ ოთხ ერს, ყველაზე უფრო ბრძნული იქნება, თუ ისინი ესწრაფვიან თავიანთი სასიცოცხლო სივრცის გაფართოებას, სამხრეთისაკენ წაიწევენ“ [14: 99]. რიბენტროპმა მიუთითა კავშირზე, რომელიც არსებობდა ჩამოყალიბებულ ახალ საერთაშორისო ვითარებასა და 1939 წლის გერმანია-სსრკ შეთანხმებას შორის და კიდევ ერთხელ შეახსენა თანამოსაუბრეს, რომ თუ არ იქნებოდა 1939 წლის 23 აგვისტოს ხელშეკრულება მისი საიდუმლო ოქმით, საბჭოთა კავშირი ვერ შეძლებდა ტერიტორიების დაპყრობას აღმოსავლეთ პოლონეთში, ბალტიისპირეთსა და ჩრდილო დასავლეთით, ე. ი. კარელიის ყვდზე.

მოლოტოვი დაეთანხმა რიბენტროპის შეფასებას გერმანია-სსრკ ხელშეკრულების როლზე და მის პრაქტიკულ შედეგებზე-ინტერესთა სფეროების გაყოფაზე ორ სახელმწიფოს შორის, თუმცა გამოხატა უკმაყოფილება იმით, რომ, მისი აზრით, „ამ სფეროების დადგენა გასულ წელს იყო მხოლოდ ნაწილობრივი გადაწყვეტილება, რომელიც ფინეთის საკითხის გამოკლებით... გამოიყურება მოძველე-

ბუღალდ და უსარგებლოდ ახლო წარსულის ვითარებისა და მოვლენის ფონზე” [14: 102].

რიბენტროპთან საუბრის შემდეგ, მოლოტოვი უგზავნის სტალინს დეპეშას, რომელშიც კარგად ჩანს, რომ ტერიტორიული დაპყრობები პოლონეთში, ბალტიისპირეთში, ბესარაბიასა და კარელიის ყელზე არ იყო საკმარისი და უნდა მოეთხოვათ ფინეთის დაპყრობაც [13: №6, გვ. 126]. საპასუხო დეპეშაში სტალინი საუბრობდა საიდუმლო ოქმზე, რომელიც ერთვოდა თავდაუსხმელობის ხელშეკრულებას გერმანიასთან და უთითებდა მოლოტოვს, რომ ის მთლიანად არ შესრულდა, რადგან მის თანახმად, ფინეთი საბჭოთა კავშირის „ინტერესთა სფეროს“ წარმოადგენდა [13: №6, გვ. 126]. ეს დეპეშა, პირველ რიგში, იმით არის საინტერესო, რომ დასტურდება საიდუმლო ოქმის არსებობა, რომელიც ერთვოდა პაქტს თავდაუსხმელობის შესახებ [4].

1940 წლის 13 ნოემბერს მოლოტოვი მორიგი დეპეშით აცნობებდა სტალინს, რომ გერმანიის მხარე „ფინეთის შესახებ ჯერჯერობით ჩუმად არის, მაგრამ მე ვაიძულებ მათ ილაპარაკონ ამის შესახებ” [13: №6, გვ. 132]. თუმცა, რიბენტროპი და მოლოტოვი ფინეთის საკითხს ვეღარ შეეხნენ, რდგან რაიხსმინისტრი შეგნებულად უგლიდა გვერდს ფინეთზე საუბარს და ცდილობდა მოლაპარაკებები ზოგადი პრობლემების შესახებ წარემართა.

რიბენტროპი, სტალინის ანტიბრიტანულ განწყობილებებზე დაყრდნობით, ცდილობდა ებიძგებინა მოლოტოვისათვის, რომ საბჭოთა კავშირს ეძებნა შესაფერისი სარგებელი ბრიტანეთის იმპერიაში შექმნილი ახალი ვითარებიდან, უფრო ხელსაყრელი ხომ არ იქნებოდა სსრკ-ისთვის, მიეღო ოკეანისაკენ გასასვლელი სპარსეთის ყურისა და არაბეთის ზღვის მეშვეობით და, იმავე დროს, ხომ არ შეიძლებოდა სხვა მისწრაფებების რეალიზება აზიის ამ ნაწილში, რომლითაც გერმანია აბსოლუტურად არ იყო დაინტერესებული. რიბენტროპი მოლოტოვს შეჰპირდა, აგრეთვე, სრუტეების შესახებ მონტრეს კონვენციის გადასინჯვას [10: 309-311] და აღნიშნა, რომ „მშვენიერად ესმის რუსეთის უკმაყოფილება მონტრეს კონვენციით, რომ შავ ზღვაზე საბჭოთა რუსეთს უნდა ჰქონდეს განსაკუთრებუ-

ლი პრივილეგიები, რომლებიც პრინციპში საშუალებას მისცემს საბჭოთა კავშირის სამხედრო და სავაჭრო ფლოტს უფრო თავისუფლად დაუკავშირდეს ხმელთაშუა ზღისპირეთს, ვიდრე აქამდე" [14: 100].

რიბენტროპმა მოლოტოვთან პირველი საუბრის შემდეგ დასახა შემდგომი მოლაპარაკებებისათვის მნიშვნელოვანი საკითხები, რომლებიც ეხებოდა სამთა პაქტთან საბჭოთა კავშირის შეერთების საკითხს, სამომავლოდ ოთხი სახელმწიფოს ინტერესების განსაზღვრას, აგრეთვე თურქეთის პრობლემას და საკითხს სრუტეების შესახებ. იმავედროულად, რიბენტროპმა აღნიშნა, რომ ის ჯერ კიდევ არ იყო მზად დაეყენებინა რაიმე კონკრეტული წინადადებანი და მხოლოდ ის მოსაზრებები გამოთქვა, რომლებიც განიხილებოდა მის მიერ ფიურერთან, როცა იწერებოდა წერილი სტალინისადმი [14: 101].

1940 წლის 12 ნოემბერსვე შედგა მოლოტოვის საუბარი ჰიტლერთან რიბენტროპის თანდასწრებით. უკვე საუბრის დასაწყისში, მოლოტოვმა გამოხატა თავისი თანხმობა ჰიტლერის მოსაზრებებთან საბჭოთა კავშირ-გერმანიის შემდგომი თანამშრომლობის სარგებლიანობის შესახებ, იმ მიზნით, რომ თავიდან აეცილებინათ უთანხმოებანი და კონფლიქტები. ჰიტლერმა კი აღნიშნა, რომ გერმანიასა და საბჭოთა კავშირს ხელმძღვანელობდნენ ადამიანები, რომელთაც გააჩნდათ ძალაუფლება, საკმარისი იმისათვის, რათა წაეყვანათ თავიანთი ქვეყნები განსაზღვრული მიმართულებით [14: 103].

ბალკანეთის თაობაზე ჰიტლერმა მოლოტოვს განუცხადა, რომ თუ ადრე გერმანიას არ ჰქონდა რაიმე პოლიტიკური ინტერესები ბალკანეთზე, „ამჟამად ის იძულებულია, უფრო აქტიურად წარმართოს იქ თავისი მოღვაწეობა, რათა უზრუნველყოს საკუთარი თავი აუცილებელი ნედლეულით“. რუმინეთში გერმანიის ჯარების მნიშვნელოვანი რაოდენობის არსებობა ჰიტლერმა ახსნა განსაკუთრებული ეკონომიკური მოთხოვნებით, აუცილებლობით, დაეცვათ რუმინული ნავთობის საბადოები. საბერძნეთისადმი ინტერესი კი ჰიტლერმა დაასაბუთა ბრიტანეთის მუქარით და საჭიროებით თავი დაეცვათ საბერძნეთის ტერიტორიაზე

დიდი ბრიტანეთის სამხედრო-საჰაერო და საზღვაო ბაზების შექმნისაგან [14: 106].

სტალინისგან მიღებული ინსტრუქციების თანახმად, მოლოტოვი კვლავ შეეხო ფინეთის საკითხს და აღნიშნა, რომ სტალინი ეთანხმება ფიურერს იმაში, რომ პარტნიორმა მიიღო მნიშვნელოვანი სარგებლობა გერმანია-სსრკ შეთანხმებიდან, მაგრამ ფინეთის საკითხი აქამდე გადაუწყვეტელი რჩება, რომ „გასული წლის რუსეთ-გერმანიის შეთანხმება წარმოადგენს მხოლოდ საერთო პრობლემის ნაწილობრივ გადაწყვეტას. ამჟამად შეიქმნა ახალი პრობლემები, რომლებიც ასევე უნდა გადაწყდეს“ [14: 103].

როგორც აქედან ჩანს, მოლოტოვი ცდილობდა განეხილა საკითხი ფინეთის შესახებ, რომელიც ერთ-ერთი მთავარი საკითხი გახდა ჰიტლერისა და მოლოტოვის მეორე საუბრის დროს 1940 წლის 13 ნოემბერს.

რაც შეეხება მოლოტოვის პირველ საუბარს ჰიტლერთან 1940 წლის 12 ნოემბერს, იქ მან წამოსწია საკითხი სამთა პაქტის მნიშვნელობის შესახებ. ჰიტლერმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ სამთა პაქტს „გააჩნდა მიზანი, მოეწესრიგებინა საქმის ვითარება ევროპაში, ევროპული ქვეყნების ბუნებრივი ინტერესების შესაბამისად და ამის შესასრულებლად გერმანია ახლა მიმართავს საბჭოთა კავშირს, რათა მან შეძლოს გამოთქვას თავისი აზრი მისთვის საინტერესო რაიონების თაობაზე“. თითქოს საბჭოთა კავშირის თანადგომის გარეშე შეთანხმდება ყველა შემთხვევაში ვერ იქნებოდა მიღწეული. „ეს ეხება არამარტო ევროპას, არამედ აზიასაც, სადაც თვითონ რუსეთი მონაწილეობას მიიღებს დიდი აღმოსავლეთ აზიის სივრცის განსაზღვრის საქმეში და განაცხადებს თავის უფლებებზე“, – განაცხადა ჰიტლერმა. საუბრის ბოლოს მან აღნიშნა, რომ ყველა ამ საკითხის განხილვა მოლოტოვთან „გარკვეული აზრით... წარმოადგენს პირველ კონკრეტულ ნაბიჯს ყოვლისმომცველი თანამშრომლობისათვის, როგორც დასავლეთ ევროპის პრობლემების ... ისე აღმოსავლეთის პრობლემების შესახებ, რომლებიც პირველ რიგში ეხება რუსეთს და იაპონიას, რომელთა გადაწყვეტისათვის გერმანია სთავაზობს თავის კეთილ სამსახურს შუამავლის სახით“.

„ამერიკის შეერთებულ შტატებს, – დაასრულა თავისი აზრი ჰიტლერმა, – არ უნდა ჰქონდეს საქმიანი ინტერესები არც ევროპაში, არც აფრიკაში, არც აზიაში” [14: 109].

როგორც საუბრის ჩანაწერიდან ჩანს, მოლოტოვი ეთანხმება ჰიტლერის ამ მოსაზრებას. მით უმეტეს, რომ ლაპარაკი იყო კონტინენტების შესახებ, რომელთაც სამთა პაქტის სახელმწიფოები განიხილავდნენ, როგორც თავის მომავალ ნადავლს, რომლის გაყოფასაც, საუბრის ჩანაწერის თანახმად, მზად იყო შეერთებოდა საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელობა. მოლოტოვმა განაცხადა კიდევ, რომ „რუსეთის მონაწილეობა სამთა პაქტში, პრინციპში, მას ეჩვენება აბსოლუტურად მისაღებად იმ პირობით, რომ რუსეთი წარმოადგენს პარტნიორს და არა ობიექტს. ასეთ შემთხვევაში, ის ვერ ხედავს ვერავითარ სირთულეს საერთო ძალისხმევაში საბჭოთა კავშირის მონაწილეობის თაობაზე. მაგრამ დასაწყისიდანვე უფრო ზუსტად უნდა განისაზღვროს პაქტის მიზნები და მნიშვნელობა, განსაკუთრებით დიდი აღმოსავლეთაზიური სივრცის განსაზღვრასთან დაკავშირებით” [14: 109].

1940 წლის 13 ნოემბერს, ჰიტლერთან საუბრის შემდეგ, მოლოტოვი დეპეშას უგზავნის სტალინს, რომელშიც წერდა: „... ის, რაც მე გავიგე ამ გამონათქვამებში, მიმაჩნია სწორად და იმსახურებს შემდგომ ერთობლივ განხილვას... ახლა მოვიდა დრო ვილაპარაკოთ უფრო ფართო შეთანხმების შესახებ სსრკ და გერმანიას შორის, მაგრამ გვიხდება წინასწარ რაღაც გავარკვიოთ ისეთი ახალი ფაქტის არსებობასთან დაკავშირებით, როგორიცაა სამთა პაქტი. მაშინ მე გამიადვილდება განუმარტო ჰიტლერს საკითხები, რომლებიც აინტერესებს სსრკ-ს. შემდეგ მე ეთხოვე განემარტათ ჩემთვის, როგორც მთავრობის წარმომადგენლისათვის, რომელიც არ მონაწილეობდა სამთა პაქტის შესახებ საკითხის მომზადებასა და გადაწყვეტაში, რას გულისხმობდნენ, პაქტის ავტორები ტერმინში „ახალი წესრიგი ევროპაში”: რომელი ქვეყნებით და რა პირობებით მიიღებენ მონაწილეობას ამ საქმეში; პაქტის ძირითადი იდეების განხორციელების როგორი ტემპებია დასახული; რას წარმოადგენს ეს „აღმოსავლეთაზიური სივრცე” და

სად არის მისი საზღვრები; რამდენად ეხებიან სსრკ-პაქტის ავტორთა გეგმები.

ამის შემდეგ, „მე დავამატე რომ სსრკ უარს არ ამბობს მონაწილეობა მიიღოს ოთხი სახელმწიფოს ამა თუ იმ ერთობლივ აქციებში, მაგრამ არა სამთა პაქტში, სადაც სსრკ შეყვანილია მხოლოდ ობიექტის სახით“ [13: №6, გვ. 131-132].

ამრიგად, თანხმობა მიცემულ იქნა საკმაოდ სერიოზული სახით. ამასთან დაკავშირებით, მნიშვნელოვნად გვეჩვენება ჰალდერის ჩანაწერი, რომელიც მან გააკეთა თავის დღიურში 1940 წლის 16 ნოემბერს: „სამთა პაქტის მიმართ ნათელია, რომ რუსეთს სურს შევიდეს მასში არა როგორც დაქვემდებარებული მხარე, არამედ როგორც თანაბარუფლებიანი პარტნიორი. გადაისინჯოს სამთა პაქტი!“ [9: 245].

იმისათვის, რომ ურთიერთობანი ორ ქვეყანას შორის მყარ საფუძველზე აეგოთ, საჭირო იყო მეორეხარისხოვანი საკითხების გარკვევა, რომლებიც ძაბავდნენ გერმანია-სსრკ ურთიერთობებს. 13 ნოემბერს გაგრძელებული მოლაპარაკებების დროს მოლოტოვმა აღნიშნა, რომ გერმანია-სსრკ პაქტის მიხედვით ფინეთი შედიოდა რუსეთის ინტერესების სფეროში და ამიტომ „მას წარმოდგენილი აქვს ფინეთის პრობლემის მოწესრიგება იმავე ჩარჩოებში, როგორც ბესარაბიაში და მეზობელ ქვეყნებში...“ [14: 115]. მაგრამ ჰიტლერის პოზიცია ურყევი იყო. მან გაიმეორა, რომ „ფინეთთან ომი არ უნდა იყოს“, რაზეც მოლოტოვმა განაცხადა, რომ „ასეთ პოზიციას საუბარში შეაქვს ახალი ფაქტორი, რომელიც წინასწარ არ იყო შეთანხმებული გასული წლის შეთანხმებაში“ [14: 116].

საუბრის ამ ფრაგმენტიდან კარგად ჩანს, რომ მოლოტოვი მაინც იმედოვნებდა ჰიტლერის თანხმობის მიღებას ახალ აგრესიაზე ფინეთის წინააღმდეგ. უკეთებდა რა დასკვნას ამ საუბრის შედეგებს, რიბენტროპმა განაცხადა, რომ არ არსებობდა რაიმე მიზეზი იმისთვის, რათა ფინური საკითხისაგან წარმოშობილიყო პრობლემა და „რუსეთის ყველა სტრატეგიული მოთხოვნები შეიძლება დაკმაყოფილდეს ფინეთთან მისი მშვიდობიანი შეთანხმებით“

[14: 117]. მაშასადამე, გერმანიის მხარე არავითარ დათმობებზე არ წავიდა ფინეთის საკითხში.

რაც შეეხება მოლაპარაკებების შემდგომ მსვლელობას, ჰიტლერი შეეცადა დაეინტერესებინა მოლოტოვი მსოფლიოს გადანაწილების გრანდიოზული გეგმებით ბრიტანეთის იმპერიის დანგრევის შემდეგ, რომელიც მას გადაწყვეტილად მიაჩნდა. მოლოტოვი მაინც შეეცადა წამოეჭრა უფრო კონკრეტული პოლიტიკური საკითხების განხილვის პრობლემა, კერძოდ, რუმინეთისადმი გერმანიის გარანტიების შესახებ, რომელიც, მოლოტოვის აზრით, უნდა გაუქმებულიყო, მაგრამ ჰიტლერმა მოლოტოვის ამ მცდელობას უარით უპასუხა.

მოლოტოვი შეეცადა აგრეთვე დაეყენებინა საკითხი საბჭოთა გარანტიების შესახებ ბულგარეთისადმი, დაუკაფშირა რა ის სრუტეების პრობლემას, ზუსტად ისეთსავე პირობებზე, როგორიც მისცეს რუმინეთს გერმანიამ და იტალიამ. მაგრამ ჰიტლერმა, ამ შემთხვევაშიც, განუცხადა მოლოტოვს, რომ გერმანიის და იტალიის გარანტიები რუმინეთისადმი იყო ერთადერთი პირობა, რომელმაც უბრძოლველად დაათმობინა რუმინეთს საბჭოთა კავშირისათვის ბესარაბია. გარდა ამისა, რუმინეთის ნავთობის მარაგი წარმოადგენდა გერმანიისა და იტალიისათვის უცილობელ ინტერესს. ამასთანავე, თვითონ რუმინეთის მთავრობამ სთხოვა გერმანიას საკუთარ თავზე აეღო ნავთობის რაიონების დაცვა. რაც მთავარია, თავისი ფაქტიური უარი ჰიტლერმა იმით დაასაბუთა, რომ რუმინეთს ასეთი გარანტიებისათვის ოფიციალურად არ მიუმართავს საბჭოთა კავშირისათვის. ამდენად, კრემლის განზრახვა, მოლოტოვის ყველანაირი ძალისხმევის მიუხედავად, უშედეგო აღმოჩნდა.

1940 წლის 13 ნოემბერსვე შედგა ბოლო საუბარი მოლოტოვსა და რიბენტროპს შორის. ჰიტლერის მსგავსად, რიბენტროპმაც აქცენტი კონკრეტული საკითხებიდან გადაიტანა უფრო გლობალურ პრობლემაზე – ოთხი სახელმწიფოს ინტერესთა სფეროს გამიჯვნაზე მომავალში – „თუ სახელმწიფოები წარმატებით მიიყვანენ ოთხი სახელმწიფოს ინტერესებს საერთო მნიშვნელთან... ეს ყველასათვის სასარგებლო იქნება. შემდგომი ეტაპი გახდება მცდელობა

გაფორმდეს საკითხების ეს კომპლექსი კონფიდენციალურ დოკუმენტებში ...საბოლოო მიზანი უნდა გახდეს შეთანხმება სამთა პაქტის სახელმწიფოებსა და საბჭოთა კავშირს შორის”, – ასე შეაჯამა რიბენტროპმა ბოლო საუბარი მოლოტოვთან [14: 122].

საბოლოო სიტყვაში მოლოტოვი კვლავ შეეცადა მიეღწია გერმანიის მხარის თანხმობისათვის სრუტეების რაიონში რეალური გარანტიების მისაღებად, რომელიც დაკავშირებული იყო არა მარტო თურქეთთან, არამედ ბულგარეთთანაც, რუმინეთისა და უნგრეთის ბედთან, „ღერძის“ სახელმწიფოების [5] განზრახვასთან იუგოსლავიისა და საბერძნეთის მიმართ. პოლონეთის თაობაზე მოლოტოვმა შეახსენა, რომ საბჭოთა კავშირისა და გერმანიის მიერ 1939 წელს ხელმოწერილი ხელშეკრულება ითვალისწინებდა ურთიერთკონსულტაციების აუცილებლობას. რაც ფინეთს ეხებოდა, აქ მოლოტოვი იძულებული იყო დაეფიქსირებინა გერმანიის ურყევი პოზიცია.

მაშასადამე, შეიძლება ითქვას, რომ მოლოტოვი გერმანიის მხარის „საერთო წინადადებებზე“ თანხმობით ესწრაფვოდა გადაეწყვიტა თავის სასარგებლოდ კონკრეტული, მისი აზრით, გადაუდებელი საკითხები და, ამდენად, ამ მოლაპარაკებებს და გერმანიის წინადადებას სერიოზულად ეკიდებოდა. ამის დამადასტურებელია მოლოტოვის საბოლოო სიტყვები იმის შესახებ, რომ ის მთლიანად იწონებს იდეას თანამშრომლობის შესახებ იმ პირობით, რომ მხარეები სრულ ურთიერთგაგებად უნდა მივიდნენ. ამასთანავე, აღნიშნა მოლოტოვმა, ეს აზრი უკვე გამოხატა სტალინმა თავის საპასუხო წერილში რიბენტროპისადმი და დაამატა, რომ ინტერესთა სფეროების გამიჯვნა ასევე უნდა გადაწყდეს. ბოლოს კი, რიბენტროპმა გააცნო მოლოტოვს შეთანხმების პროექტი სამთა პაქტთან საბჭოთა კავშირის შეერთების შესახებ.

მოლაპარაკებების შედეგებს თუ გავითვალისწინებთ, შეიძლება ითქვას, რომ გერმანიის მხარეს არ დაუთმია არც ერთ საკითხში, რომლებიც მოლოტოვმა დააყენა, მაშინ, როცა მან, პრინციპულად თანხმობა გამოხატა სამთა პაქტთან შეერთების შესახებ, მაგრამ ამ დროისათვის ვი-

თარება მკვეთრად შეიცვალა. საფრანგეთის განადგურების და თითქმის მთელი დასავლეთ ევროპის ოკუპაციის შემდეგ, ევროპის ჩრდილო-დასავლეთით და ბალკანეთზე გერმანიის სამხედრო ყოფნის გაძლიერების პირობებში, ბერლინს უკვე აღარ ესაჭიროებოდა, როგორც 1939 წელს, საბჭოთა კავშირის მხარდაჭერა. ეს იმას ნიშნავდა, რომ ახლა ბერლინს შესაძლებლად მიაჩნდა ეკარნახა სტალინისათვის თავისი სურვილები. როგორც ჩანს, ჰიტლერისათვის ეს მოლაპარაკებები იყო მცდელობა, გაეგო სტალინის განზრახვა, დაემშვიდებინა ის ფინეთსა და ბალკანეთზე გერმანიის სამხედრო მზადების გაფართოებასთან დაკავშირებით, რათა დაჩქარებული ტემპით ჩაეტარებინა მზადება საბჭოთა კავშირზე თავდასხმისათვის.

სტალინი და მოლოტოვი ამ მოლაპარაკებებს, როგორც ჩანს, დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ. 1940 წლის 25 ნოემბერს მოლოტოვმა მიიწვია გერმანიის ელჩი შულენბურგი და განუცხადა, რომ „საბჭოთა მთავრობა მზად არის მიიღოს ოთხი სახელმწიფოს პაქტის პროექტი პოლიტიკური თანამშრომლობის და ეკონომიკური ურთიერთდახმარების შესახებ, რომელიც სქემატურად იყო გამოცემული რიბენტროპის მიერ 1940 წლის 13 ნოემბერს შემდეგი პირობების დაკმაყოფილების შემთხვევაში:

1. გათვალისწინებულია, რომ გერმანიის ჯარები დაუყოვნებლივ დატოვებენ ფინეთს, რომელიც, 1939 წლის შეთანხმების თანახმად, შედის საბჭოთა გავლენის ზონაში. იმავე დროს, საბჭოთა კავშირი იძლევა ფინეთთან მშვიდობიანი ურთიერთობების და ფინეთში გერმანიის ეკონომიკური ინტერესების (ხე-ტყის და ნიკელის ექსპორტი) დაცვის გარანტიას.

2. გათვალისწინებულია, რომ უახლოესი თვეების განმავლობაში საბჭოთა კავშირის უსაფრთხოება სრუტყეების მხრიდან გარანტირებული იქნება პაქტის დადებით ურთიერთდახმარების შესახებ საბჭოთა კავშირსა და ბულგარეთს შორის, რომელიც გეოგრაფიულად მდებარეობს საბჭოთა კავშირის შავი ზღვის საზღვრების უსაფრთხოების ზონის შიგნით, აგრეთვე, სსრკ სახმელეთო და სამხედრო-საზღვაო ძალებისათვის ბაზის მშენებლობით

ბოსფორისა და დარდანელის რაიონში ხანგრძლივადიანი არენდის პირობებზე.

3. გათვალისწინებულია, რომ ზონა ბათუმისა და ბაქოს სამხრეთით, სპარსეთის ყურის საერთო მიმართულებით, აღიარებულია საბჭოთა კავშირის ტერიტორიულ მისწრაფებათა ცენტრად.

4. გათვალისწინებულია, რომ იაპონია უარს იტყვის თავის უფლებებზე ჩრდილოეთ სახალინის ნახშირისა და ნავთობის კონცესიებზე.

ზემოაღნიშნულის თანახმად, ოქმის პროექტი გავლენის სფეროების გამიჯვნის შესახებ, სქემატურად გადმოცემული საგარეო საქმეთა საიმპერიო მინისტრის მიერ, უნდა შეიცვალოს იმგვარად, რომ საბჭოთა კავშირის ტერიტორიულ მისწრაფებათა ცენტრმა გადაინაცვლოს ბათუმისა და ბაქოს სამხრეთით, საერთო მიმართულებით სპარსეთის ყურის მხარეს.

ზუსტად ასევე, გერმანიას, იტალიასა და საბჭოთა კავშირს შორის ოქმის ან შეთანხმების პროექტი დამატებულ უნდა იქნას იმგვარად, რომ გარანტირებული იყოს ბაზა სსრკ სახმელეთო და სამხედრო-საზღვაო ძალების რაღაცა რაოდენობისათვის ბოსფორსა და დარდანელში ხანგრძლივადიანი არენდის პირობებზე. ივარაუდება, რომ თუ თურქეთი განაცხადებს სურვილს შეუერთდეს ოთხი სახელმწიფოს პაქტს, სამი სახელმწიფო (გერმანია, იტალია და სსრკ) იძლევა თურქეთის დამოუკიდებლობისა და ტერიტორიული მთლიანობის გარანტიას.

ოქმში მითითებული უნდა იყოს, რომ იმ შემთხვევაში, თუ თურქეთი უარს იტყვის ოთხი სახელმწიფოს პაქტთან შეერთებაზე, იტალია და სსრკ ერთობლივად შეიმუშავენ და პრაქტიკულად გამოიყენებენ სამხედრო და დიპლომატიურ სანქციებს. ამის თაობაზე უნდა დაიდოს ცალკე შეთანხმება [14: 132-133].

თუ გერმანიის პროექტი ითვალისწინებდა ერთი ღია შეთანხმების და ორი საიდუმლო ოქმის ხელმოწერას, საბჭოთა მთავრობა სთავაზობდა შეეტანათ ზემოთ მოტანილი შესწორებანი და ხელი მოეწერათ კიდევ სამ საიდუმლო ოქმზე:

1. გერმანიასა და საბჭოთა კავშირის შორის ფინეთის თაობაზე;

2. იაპონიასა და საბჭოთა კავშირის შორის, იაპონიის უარის თაობაზე ჩრდილოეთ სახალინის ნავთობისა და ქვანახშირის კონცესებზე;

3. გერმანიას, საბჭოთა კავშირსა და იტალიას შორის, იმის აღიარებით, რომ ბულგარეთი მდებარეობს სსრკ შავი ზღვის საზღვრების უსაფრთხოების ზონის შიგნით და რომ სსრკ-ბულგარეთის ხელშეკრულების დადება წარმოადგენს პოლიტიკურ აუცილებლობას.

ამ დამატებით საიდუმლო ოქმებს უნდა დაეფიქსირებინათ სსრკ ახალი მოთხოვნები. გარდა ამისა, საბჭოთა მთავრობა სთავაზობდა ერთობლივად შეემუშაებინათ და პრაქტიკულად გამოეყენებინათ თურქეთის წინააღმდეგ, დიპლომატიურის გარდა, სამხედრო სანქციები იმ შემთხვევაში, თუ თურქეთი უარს იტყოდა შეთანხმებასთან მიერთებაზე.

ჰიტლერმა არ უპასუხა საბჭოთა წინადადებებს. როგორც ჩანს, მათ კიდევ უფრო მეტად დაარწმუნეს ის აუცილებლობაში, რაც შეიძლება სწრაფად დასხმოდა თავს საბჭოთა კავშირს. ჰიტლერი ცდილობდა შეეზღუდა საბჭოთა კავშირი ევროპის კონტინენტზე, სტალინი კი პირიქით, მოითხოვდა ფინეთს, ბულგარეთს და კონტროლს შავი ზღვის სრუტეებისადმი და აგრეთვე არაბეთისა და სპარსეთის ნავთობის რაიონებისადმი. ინდოეთის ოკეანე, რომელსაც სთავაზობდა ჰიტლერი საბჭოთა კავშირს, მისი ინტერესების მთავარი სფეროს სახით, ნახსენებიც არ იყო.

მაშასადამე, საქმე ეხებოდა ოთხი დიდი სახელმწიფოს კავშირის შექმნას. ძნელია ვივარაუდოთ, თუ როგორ განვითარდებოდა ისტორიული მოვლენები შემდგომში, ორი დიქტატორის იმპერიული ამბიციები რომ არ დაპირისპირებოდა ერთმანეთს. მოვლენები თავისთავად განვითარდა, რადგან ჰიტლერმა არ მიიღო სტალინის მიერ შემოთავაზებული პირობები. ძალიან ცოტა დრო გავიდა მას შემდეგ, რაც სტალინმა თანხმობა განაცხადა შეერთებოდა სამთა პაქტს ზემოთ ჩამოთვლილ პირობებზე და უკვე 17 დეკემბერს სახმელეთო ჯარების გენერალური შტაბის უფ-

როსმა ჰალდერმა მოახსენა ჰიტლერს საბჭოთა კავშირზე თავდასხმის გეგმის ძირითადი შინაარსი [9: 278-283]. ჰიტლერმა გეგმა მთლიანად მოიწონა და 1940 წლის 18 დეკემბერს ხელი მოაწერა № 21 დირექტივას – „ბარბაროსას გეგმა“ [1], რომელიც თავდაპირველად ითვალისწინებდა საბჭოთა კავშირზე თავდასხმას 1941 წლის 15 მაისს, მაგრამ ის ცოტა ხნით გადაიდო იუგოსლავიისა და საბერძნეთის დაპყრობასთან დაკავშირებით.

მოახლოვებული იყო ქვეყნისა და ხალხის დიდი ტრაგედია, რომელიც წარმოადგენდა საბჭოთა კავშირის მმართველი ზედაფენის უხეში პოლიტიკური შეცდომებისა და სტალინის ერთპიროვნული გადაწყვეტილებების კანონზომიერ შედეგს.

V. CHOCHIA

1940 THREE PACT AND STALIN' S POLITICS

In September of 1940 the signed pact – military-political union among German, Italy and Japan prevented peace in Europe. Instead of condemn and dissociate the Kremlin responded that fact positively and forwarded to join it for taking part in aggressive politics.

Such political course was caused by Stalin detestation toward the west states and was dangerous for country's safety. Hitler used Stalin's mistakes adroitly and made an oath for friendship. Stalin trusted to Hitler and actively involved in negotiations by the goal of joining three pact. At the same time Stalin required that Soviet Union to be recognized equal during reallocation influence sphere.

After Stalin's consent on joining three pact, on 18th December of 1940 Hitler signed command about attack on the Soviet Union in the middle of May 1941. Country's and people's tragedy was near, that was a result of management's political mistakes and Stalin's solely decision.

1. სიუარდი დ. ნაპოლეონი და ჰიტლერი. თარგ. ინგლ, თბ., 2002. [საინტერესოა, რომ სახელწოდება „ბარბაროსა“ ამ გეგმას თვითონ ჰიტლერმა უწოდა, მისი სათაყვანებელი პიროვნების, მე-12 საუკუნის გერმანელი ერის საღვთო რომის იმპერიის იმპერატორის ფრიდრიხ I ბარბაროსას (1152-1190) პატივსაცემად. ბარბაროსა მისი მეტსახელი იყო, რაც ჟღაღწერას ნიშნავს].
2. ფუკუიამა ფ. ისტორიის დასასრული და უკანასკნელი ადამიანი. თარგ. ინგლ, თბ., 1959.
3. შემთხვევითი არ იყო ის გარემოება, რომ ჰიტლერი რი-ბენტროპს მეორე ბისმარკს უწოდებდა, მხედველობაში ჰქონდა რა მისი დიპლომატიური გაწაფულობა.
4. საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელები დიდხანს, თითქმის სსრკ დაშლის ბოლო მომენტამდე, უარყოფდნენ იმ ფაქტს, რომ თავდაუსხმელობის პაქტს ახლდა საიდუმლო ოქმი ტერიტორიების გაყოფის თაობაზე.
5. სამხედრო-პოლიტიკური ბლოკი ფაშისტურ სახელმწიფოებს – გერმანიასა და იტალიას შორის „ბერლინი-რომის ღერძის“ სახელწოდებით. ის გაფორმდა ბერლინში 1936 წლის 25 ოქტომბერს და შეთანხმდნენ გაემიჯნათ ეკონომიკური შეჭრის სფერო ბალკანეთსა და დუნაისპირა სახელმწიფოებში (Дипломатический словарь, т. II, М., 1971, с. 435-436).
6. Безыменский Л. Встречался ли Сталин с Гитлером – „Новое время“, 1990, №48, с. 37.
7. Бережков В. М. просчет Сталина. – „Международная жизнь“, 1989, №8, с. 25.
8. Бриггс Э, Клевин П. Европа нового и новейшего времени (с 1789 года и до наших дней). М., 2006.
9. Гальдер Ф. Военный дневник. Ежедневные записи начальника генерального штаба сухопутных войск 1939-1942 гг. Пер. с нем., т. 2. М., 1969.
10. Дипломатический словарь, т. II. М., 1971.
11. История дипломатии, т. II. М., 1965.
12. История дипломатии, т. III. М., 1975.

13. „Международная жизнь”, 1991.

14. СССР – Германия. 1931-1941. Документы и материалы о советско-германских отношениях с сентября 1939 по июнь 1941 г. т. 2. Вильнюс, 1989.

15. Сто сорок бесед с Молотовым. Из дневника Ф. Чуева. М., 1991.

16. Kissinger H. Diplomacy. London, 1995.

დავით მუსხელიშვილი

საქართველო ევროპისა და აზიის გზაჯვარედინზე*

კავკასია და, კერძოდ, საქართველოს ტერიტორია თავისი გეოპოლიტიკური მდებარეობით უძველესი დროიდანვე ევროპისა და აზიის გზაჯვარედინს წარმოადგენდა. არაერთი ანტიკური ხანის გეოგრაფოსი ამ ორი კონტინენტის უშუალო მიჯნად მდ. ფაზისს ანუ დღევანდელ რიონს მიიჩნევდა. ასეთი ვითარება ფრიად მნიშვნელოვანი იყო აქ მოსახლე ხალხთა ისტორიული განვითარებისათვის, მათი ისტორიული მისიისა და საერთაშორისო ხვედრის შეცნობისათვის. კავკასიონის ქედის მთაგერებილები ათასწლეულთა მანძილზე, ერთი მხრივ, იცავდა ამიერკავკასიისა და ძველი აღმოსავლეთის ქვეყნების ცივილიზაციას გადამთიელი ველური მეჯოგე ტომების შემოსევებისაგან, თუმცა, ისტორიამ არაერთი მაგალითი იცის ამ უკანასკნელთა ძლიერი ტალღების შემოჭრისა დარუბანდისა თუ დარიალანის უღელტეხილებით, მეორე მხრივ, კავკასიონის ზეკარები წარმოადგენდა იმ ცხოველყოფილ არხებს, რომელთა საშუალებითაც ცივილიზებული აღმოსავლეთი თავის კულტურულ მონაპოვარს უზიარებდა ჩრდილოეთს და დასავლეთს.

ასე მაგალითად, ვარაუდობენ, რომ ძვ. წ. III ათასწლეულის მეორე ნახევარში, ე. წ. მტკვარ-არაქსის ადრეული ბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიური კულტურისათვის დამახასიათებელი ბრინჯაოს ე. წ. ყუამილიანი ცულები,

* წაკითხულია 22.05.02 თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში მ. ბროსეს დაბადებიდან 200 წლისთავისადმი მიძღვნილ კავკასიოლოგთა საერთაშორისო კონფერენციაზე – ქართველოლოგთა IV საერთაშორისო სიმპოზიუმზე: “ინტეგრაციისა და დეზინტეგრაციის პროცესები კავკასიაში”.

რომლებიც გენეტურად დაკავშირებულნი არიან ძვ. წ. IV-III ათასწლეულების წინააზიურ ცულებთან, სწორედ ამიერკავკასიის გზით ვრცელდებიან უფრო მოგვიანებით ჩრდილო კავკასიასა და აღმოსავლეთ ევროპაში. როგორც აღნიშნავენ, ასეთივე ვითარებაა სხვა არქეოლოგიური არტეფაქტების თვალსაზრისითაც. ცხადია, იმ დროისათვის ასეთი ვითარება, როგორც ტომთაშორისი ურთიერთობის შედეგი, მეტ-ნაკლებად შემთხვევითი ხასიათისა უნდა ყოფილიყო, მაგრამ თანდათან ეს სპორადული ურთიერთკავშირი ევროპასა და აზიას შორის ღრმავდებოდა და უფრო ინტენსიური ხდებოდა, ვიდრე ძვ. წ. პირველი ათასწლეულის შუა ხანებისათვის მან, შეიძლება ითქვას, სრულიად გარკვეული სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის სახე არ მიიღო. ამ თვალსაზრისით მნიშვნელობა ჰქონდა არა მხოლოდ ელინური სამყაროს მანამდე არნახულ, მძლავრ აყვავებას, არამედ აქემენიდური ერანის უზარმაზარი სახელმწიფოს შექმნასაც ინდოეთიდან შავ და ხმელთაშუა ზღვებამდე. ცხოველ სავაჭრო აღებ-მიცემობაში ევროპისა და აზიის ისეთი ქვეყნები ჩაება, რომელთაც მანამდე არავითარი კავშირი არ ჰქონდათ. გარკვეულ როლს ამ საერთო პროცესებში ამიერკავკასიაც თამაშობდა.

ელინისტურ ეპოქაში და ჩვენი წელთაღრიცხვის დასაწყისშიც ამიერ კავკასიაზე გადიოდა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სავაჭრო მაგისტრალი, რომელიც ინდოეთს ხმელთაშუა ზღვის ქვეყნებთან აკავშირებდა. ამიერკავკასიაში ეს გზა კასპიის ზღვიდან მტკვარს მოჰყვებოდა, გადაივლიდა ღიხის მთაზე და მდ. ყვირილა-რიონით ფოთში, ანუ ფაზისში ჩადიოდა, რომელშიც ელინისტური ეპოქიდანვე მომდინარე ტრადიციის მიხედვით, “როგორც ამბობენ, თავს იყრის სამოცი სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე ტომი. მათ რიცხვში, გადმოცემით, იმყოფებიან ინდოეთიდან და ბაქტრიიდან მოსული ბარბაროსები“ (Anon.PPE XLII, 3). ამ გზის არსებობას ანტიკური პერიოდის ნუმიზმატიკური აღმოჩენებიც მოწმობს.

სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობა აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის ადრექრისტიანულ ხანაშიც ვითარდებოდა. სასანური ერანის (III ს.) და, უფრო გვიან (IV ს.)

ბიზანტიის იმპერიის წარმოქმნისთანავე ამიერ-კავკასიაში ამაყრებს მათთან პოლიტიკურ და ეკონომიკურ კონტაქტებს და, ამავე დროს, ინარჩუნებს სავაჭრო-სატრანზიტო ტერიტორიის მნიშვნელობას. ეს ნათელი ხდება ძველი გეოგრაფიის ისეთი შესანიშნავი ძეგლის მიხედვით, როგორიც არის კასტორიუსის რუკა, ანუ ე. წ. *Tabula Peutingeriana* (IV ს.). ამ რუკის X-XII სეგმენტებზე გამოსახულია აზიის კონტინენტი და, სხვათა შორის, ამიერკავკასიის ქვეყნებიც მათზე გამავალი სავაჭრო მაგისტრალებით და ამ უკანასკნელზე მდებარე ქალაქებით თუ მნიშვნელოვანი სავაჭრო პუნქტებით. XI სეგმენტზე აღნიშნულია ქალაქი არტაქსატა ანუ არტაშატი, მაშინდელი სომხეთის დედაქალაქი. ამ ქალაქიდან მარჯვნივ (ივერიისა და ალვანეთისაკენ) და მარცხნივ (კოლხეთის ანუ ეგრისისკენ) მიემართება მაგისტრალები, რომლებზეც სხვადასხვა პუნქტებია აღნიშნული. კასტორიუსის ეს რუკა გამოყენებული აქვს VII ს-ის რავენელ ანონიმს თავის “კოსმოგრაფიაში”, რომელშიც ჩამოთვლილია ის პუნქტები, რომლებზედაც გადიოდნენ ზემოაღნიშნული საერთაშორისო მაგისტრალები. საბოლოოდ, *Tabula Peutingeriana*-ს და რავენის “კოსმოგრაფიის” მონაცემთა ურთიერთშეჯერებით მეცნიერებმა დაადგინეს გზების ძირითადი მიმართულებანი. კერძოდ, არტაშატიდან კოლხეთისაკენ მიმავალი გზა გაივლიდა ივერიის პროვინციებზე, ჯავახეთსა და სამცხეზე, აქედან გადიოდა დასავლეთ საქართველოში და მთავრდებოდა ქალაქ სებასტოპოლისში, ანუ დღევანდელ სოხუმში. რაც შეეხება ივერიისა და ალვანეთისკენ მიმავალ მაგისტრალს, იგი თანამედროვე ქალაქ ყაზახთან, მდ. მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე, ორად იყოფოდა. ერთი გზა, დაახლოებით დღევანდელი ყაზახ-მარნეულ-თბილისის გზატკეცილით მიემართებოდა ივერიის მაშინდელ დედაქალაქ მცხეთისკენ (არმაზციხე), ხოლო მეორე, “შემოვლითი გზა”, მიდიოდა აღმოსავლეთით, მტკვრის მარჯვენა ნაპირის გაყოფლებით, შემდეგ გადაჰყვებოდა მტკვარს, ალვანეთის აღმოსავლეთი პროვინციების შემოვლით შემოდიოდა კვლავ ივერიაში და თბილისთან უერთდებოდა პირველ გზას.

გარდა ამისა, Tabula Peutingeriana-ზე აღნიშნულია ქალაქ სებასტოპოლის-ტრაპეზუნტისა და არტაშატ-ტრაპეზუნტის დამაკავშირებელი მაგისტრალები.

ამგვარად, კასტორიუსის რუკა და რავენელი ანონიმის “კოსმოგრაფიის” მონაცემები ნათლად გვიჩვენებს, რომ ამიერკავკასია და, კერძოდ, საქართველოს ტერიტორია, მაინცდამაინც IV-VII საუკუნეებში ორგანულად იყო დაკავშირებული საერთაშორისო-სავაჭრო მაგისტრალებით მაშინდელ ცივილიზებულ სამყაროსთან და, ამდენადვე, ინტენსიურად იყო ჩაბმული გაცხოველებულ ვაჭრობაში აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის. ამას აშკარად გვიდასტურებს V-VII საუკუნეების სასანური და ბიზანტიური ვერცხლის და ოქროს მონეტათა განძების ტოპოგრაფიაც: თუ ივერიის აღმოსავლეთ პროვინციებსა და აღვანეთში მხოლოდ სასანური მონეტების განძებია დადასტურებული, ხოლო დასავლეთ საქართველოს, ანუ ეგრისის ტერიტორიაზე მხოლოდ ბიზანტიური მონეტების განძები გვხვდება, ივერიის ცენტრალურ ნაწილში ისევე, როგორც სომხეთის ტერიტორიაზე, აღმოჩენილია ორივე – ბიზანტიური და სასანური მონეტები და, რაც კიდევ უფრო ნიშანდობლივია, მოიპოვება ისეთი განძები, რომლებშიც ბიზანტიური და სასანური ვერცხლის მონეტები ერთად, შერეულად არის წარმოდგენილი. VII ს-ის ორმოციანი წლების ასეთი შერეული განძები ცნობილია საქართველოს ტერიტორიაზე თბილისიდან, მაგრანეთიდან და დედოფლის წყაროდან, ხოლო სომხეთში გუმბრიდან და დვინიდან, რომელიც V საუკუნის მეორე ნახევრიდან სომხეთის დედაქალაქი ხდება.

როგორც ვხედავთ, ამიერკავკასია და, კერძოდ, ქართლი და ეგრისი, ერთი მხრივ, არტაშატის (შემდეგ დვინის), ხოლო, მეორე მხრივ, ტრაპეზუნტის საშუალებით სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობებით დაკავშირებული იყო ევროპისა და აზიის მოწინავე კულტურულ ქვეყნებთან და წარმოადგენდა იმ სატრანზიტო არეალს, სადაც ერთმანეთს ხვდებოდა დასავლეთისა და აღმოსავლეთის სავაჭრო-ეკონომიკური და კულტურული ინტერესები.

მაგრამ ამდროინდელი ნუმიზმატიკური მასალა იმასაც მოწმობს, რომ ამიერკავკასიის და, კერძოდ, საქართვე-

ლოს ტერიტორიის მეშვეობით საერთაშორისო ვაჭრობაში ჩრდილო კავკასიაც არის ჩაბმული. ამის დასტურია V-VII საუკუნეების ბიზანტიური ოქროს მონეტების აღმოჩენა ყარაჩაი-ჩერქეზეთის, ყაბარდო-ბალყარეთის, ოსეთის და ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ტერიტორიებზე, ასევე VI-VII საუკუნეების სასანური ვერცხლისა და ოქროს მონეტების აღმოჩენა ოსეთში, რაც ქლუხორის, დარიალის და სხვა უღელტეხილების ამ მიზნით გამოყენებას გულისხმობს.

V ს-ის ბოლოდან, ვიდრე VII ს-ის დასაწყისამდე მახლობელ და შუა აღმოსავლეთში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს აბრეშუმით ვაჭრობა. იგი გადაიქცა ერთ-ერთ განმსაზღვრელ პირობად ბიზანტიის საგარეო პოლიტიკაში, რამდენადაც იმპერია აბრეშუმის უდიდესი მომხმარებელი იყო. აბრეშუმში უძველესი დროიდან მზადდებოდა ჩინეთში. აქედან იწყებოდა დიდი საქარავნო მაგისტრალი, რომელსაც “ აბრეშუმის გზას” უწოდებდნენ. სოლდის ქალაქებზე გავლის შემდეგ ეს გზა გადაჭრიდა ერანს და ბიზანტიის მცირე აზიური ტერიტორიით კონსტანტინოპოლამდე აღწევდა. ერთ-ერთი განშტოება მაგისტრალისა ამიერკავკასიაზეც გადიოდა. ამ საქარავნო გზის უდიდეს ნაწილს ერანი აკონტროლებდა და ბიზანტია, ამ მხრივ, ეკონომიკურად მასზე იყო დამოკიდებული. ერანი სარგებლობდა ამ უპირატესობით, აფერხებდა ვაჭრობას, ზრდიდა საშუამავლო ფასებს. ბიზანტია ცდილობდა თავი დაედწია ეკონომიკური დამოკიდებულებისაგან და ახალი გზების ძიებაში იყო, რომელიც მას ერანის ავლით დააკავშირებდა შორეულ აღმოსავლეთთან. ასეთი შესაძლებლობა წარმოიქმნა VI საუკუნის მეორე ნახევარში, როდესაც ევრაზიის უკიდურეს სტეპებში ჩამოყალიბდა მომთაბარე თურქთა კაგანატი, გადაჭიმული ჩინეთიდან აზოვის ზღვამდე და რომლის პოლიტიკური გავლენის სფეროში ჩრდილოეთი კავკასიის დაბლობიც შედიოდა. თვით თურქთა კაგანატიც, რომელიც, ასევე დაინტერესებული აბრეშუმის ვაჭრობით, ერანისადმი მტრულად განწყობილი სახელმწიფო იყო, ბიზანტიის ბუნებრივ მოკავშირეს წარმოადგენდა. ამ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ წინააღმდეგობათა ლოგიკური შედეგი იყო ბიზანტიისა და თურქთა კაგანატის ალიანსი

ერანის საწინააღმდეგოდ. ეს კავშირი ამიერკავკასიის და, კერძოდ, საქართველოს ტერიტორიის მეშვეობით ხორციელდებოდა. რამდენადაც VI საუკუნის მეორე ნახევარში აღმოსავლეთი ამიერკავკასია (ქართლი, ალვანეთი, სომხეთი) ერანის მფლობელობის ქვეშ იყო. ერთადერთი რეგიონი, სადაც შესაძლებელი იყო ბიზანტიისა და თურქთა კაგანატის უშუალო კონტაქტი, დასავლეთი კავკასია, კერძოდ, ეგრისის სამეფო იყო, რომელიც ბიზანტიის ვასალურ ქვეყნად ითვლებოდა. მართლაც, ეს კონტაქტი დამყარდა. ამის მოწმობაა ზემოხსენებული ბიზანტიური მონეტები ჩრდილო კავკასიიდან და აგრეთვე არქეოლოგიური მასალაც, კერძოდ, ბიზანტიური წარმოშობის მინის ჭურჭელი, სადაფის მძივები და კონსტანტინოპოლის სახელოსნოებში დამზადებული ძვირფასი აბრეშუმის ქსოვილები კისლოვოდსკის რაიონის სამაროვნებიდან.

თუკი VI საუკუნეში ერთადერთი რეგიონი კავკასიაში, საიდანაც შესაძლებელი იქნებოდა კონტაქტების დამყარება თურქეთის კაგანატსა და ბიზანტიის იმპერიას შორის, სვანეთ-აფხაზეთი იყო, ვითარება არსებითად შეიცვალა VII საუკუნის ოციანი წლებისათვის, როდესაც ერან-ბიზანტიის სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლა კულმინაციას იყო მიღწეული.

626 წელს ბიზანტიის ჯარით ეგრისში მდგარი ჰერაკლე კეისარი დასავლეთის თურქთა მმართველს, ჯიბდა-ხაკანს დაუკავშირდა და სპარსელთა წინააღმდეგ ალიანსი შესთავაზა, ეს უკანასკნელიც სიამოვნებით დათანხმდა. გადაწყდა, მეორე წელს თავიანთი ლაშქრებითურთ თბილისთან შეხვედროდენ ერთმანეთს. თბილისი, რომელიც კასტორიუსის IV ს-ის რუკაზე მხოლოდ მნიშვნელოვან სავაჭრო პუნქტად იყო აღნიშნული, V ს-დან, როგორც ცნობილია, უკვე ქართლის დედაქალაქია, ხოლო სწორედ VII ს-თვის თანამედროვე ალვანელი ისტორიკოსის სიტყვით “ნებიერ, სავაჭრო და სახელოვან დიდ ქალაქად” წარმოგვიდგება. ამ დროს იგი სპარსელთა ხელში იყო და შაჰი მას საგულდაგულოდ იცავდა. ცხადია, კეისრისა და ხაკანის მაინცდამაინც თბილისთან შეხვედრა შემთხვევითი ამბავი არ იყო და ფრიად მნიშვნელოვანი გარემოებით იყო გაპირობებული.

საერთოდ, როგორც ჩანს, ჰერაკლე კეისრისა და ჯიბ-და-ხაკანის მოლაპარაკების შედეგად, ერანის მფლობელობის ქვეშ მყოფი აღმოსავლეთი ამიერკავკასიის ქვეყნებიდან, ალვანეთზე თურქთა კონტროლი უნდა დამყარებულიყო, ხოლო ქართლი ბიზანტიის ხელქვეითი გამხდარიყო. ეს ტერიტორიების უბრალოდ განაწილებას კი არ ნიშნავდა, არამედ დაკავშირებული იყო ბიზანტიისა და თურქების ერანის საწინააღმდეგოდ მიმართულ იმ დიდ გეგმასთან, რომელიც ჩინეთ-შუა აზიასა და ევროპას შორის სავაჭრო-სატრანზიტო მაგისტრალების, კასპიის ზღვის შემოვლით, ანუ ჩრდილოეთით ფაქტობრივ გადანაცვლებას და მათზე უშუალო კონტროლს ითვალისწინებდა. ჩრდილოეთი კავკასიიდან ეს გზები დარუბანდისა და დარიალანის (და ქლუხორის) უღელტეხილებით ამიერკავკასიასა და ბიზანტიაში უნდა გასულიყო. ამიერკავკასიაში კი ამ მაგისტრალების გადაკვეთის საკვანძო პუნქტი ამ დროისათვის უკვე ცნობილი, ფრიად მნიშვნელოვანი სავაჭრო და კულტურის ცენტრი, ქართლის დედაქალაქი თბილისი იყო. სწორედ ამით იყო გაპირობებული კეისრისა და ხაკანის თბილისთან შეხვედრა, რომლებიც ამავე დროს, ეჭვი არ არის, ზემოხსენებული მაგისტრალების რეალურ მიმართულებებსაც ზეერავდნენ. ამავე მიზეზით იყო, რომ ერანის შაჰს თბილისი საგანგებოდ ჰქონდა გამაგრებული. შეიძლება ითქვას, ფაქტობრივად, თბილისის გამო ბრძოლას უნდა გადაეწყვიტა საერთაშორისო-სატრანზიტო მაგისტრალის, “აბრეშუმის გზის” მომავალი ბედი და ამდენადვე, მნიშვნელოვანწილად, აგრეთვე ბიზანტიის, ერანის, თურქთა კავანატისა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარების პერსპექტივებიც. მართლაც, ბიზანტიისა და თურქთა კავანატის გლობალური გეგმა განხორციელდა: ერანი სასტიკად დამარცხდა და დასუსტდა, თბილისი და ქართლი ევრისიანად ბიზანტიის გავლენას დაექვემდებარა, ხოლო ალვანეთზე თურქთა კონტროლი დაწესდა. შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, რომ ამიერიდან თბილისის შემდგომი განვითარებისათვის დიდი პერსპექტივა იშლებოდა. იგი უნდა გადაქცეულიყო ამიერკავკასიის უმნიშვნელოვანეს ეკონომიკურ და კულტურულ ცენტრად და, ამავე დროს, ევ-

როპასა და აზიას შორის განვითარებული საერთაშორისო-სატრანზიტო ვაჭრობის ახალი მაგისტრალის საკვანძო პუნქტად. თბილისს კერძოდ და ამიერკავკასიას საერთოდ, ეკონომიკური აღმავლობის ბრწყინვალე პერსპექტივა გადაეშალა.

სამწუხაროდ, ეს დიდი პროცესი ხანმოკლე აღმოჩნდა: ჯერ დასავლეთ კავკასიაში დაწყებული შინააშლილობისა და შემდეგ მსოფლიო ასპარეზზე ახალი საერთაშორისო ძალის, არაბთა ძლევამოსილი ექსპანსიის დაწყებამ მაშინდელი მსოფლიოს ისტორიის განვითარების გეზი შეცვალა. ამიერიდან მახლობელ აღმოსავლეთში ბიზანტიას არაბეთის სახალიფო დაუპირისპირდა და მათ შორის სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლა გაიმართა. ჩრდილოეთ კავკასიაში ხაზართა სახელმწიფო ჩამოყალიბდა, რომელიც მტრულად იყო განწყობილი არაბებთანაც და ბიზანტიელებთანაც. პირველ ხანებში სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობანი რეგიონში, ფაქტობრივად, შეუძლებელი შეიქმნა და კარგა ხნის მანძილზე შეწყდა კიდევ. სავაჭრო მაგისტრალები სამხედრო მარშრუტებით შეიცვალა. ცხადია, ამას პირდაპირი გავლენა ჰქონდა ამიერკავკასიის სატრანზიტო ვაჭრობაზე.

ამიერკავკასიის და, კერძოდ, საქართველოს (ივერიის) გაცხოველებული ურთიერთობა არაბულ სამყაროსთან VIII ს-ის მეორე ნახევრიდან იწყება და ინტენსიურობის უმაღლეს წერტილს X ს-ის შუახანებში აღწევს. პარალელურად იზრდება ამიერკავკასიის სატრანზიტო მნიშვნელობა, მაგრამ სრულიად სხვა მიმართულებით, ვიდრე ეს იყო ადრე. საქმე ისაა, რომ ბიზანტიასთან სავაჭრო ურთიერთობის შეწყვეტის საკომპენსაციოდ, სახალიფო ცხოველ ეკონომიკურ კავშირს ამყარებს ჩრდილო კავკასიასთან, ვოლგისა და დონის აუზების ქვეყნებთან. ამ გზით კვლავ აყვავდა ურთიერთობა ევროპასა და აზიას შორის და, IV-VII საუკუნეების პერიოდისაგან განსხვავებით, სომხეთის ქალაქებზე უფრო დიდი მნიშვნელობა ჩრდილოეთ ამიერკავკასიის ქალაქებმა მიიღეს, კერძოდ, თბილისმა, განძამ, დარუბანდმა და განსაკუთრებით ბარდავმა, რომელიც არანის (ძველი ალვანეთის არაბული სახელწოდება) დედაქალაქი გახ-

და და დარუბანდის გასასვლელთან შედარებით ახლო მდებარეობის გამო ამიერკავკასიაში ყველა სავაჭრო-სატრანზიტო გზების თავმოყრის ადგილად და სამხედრო ოპერაციების განხორციელების პლაცდარმად გადაიქცა. უნდა ვიფიქროთ, ამ თვალსაზრისით დარიალანის უღელტეხილთან დაკავშირებულ თბილისსაც გარკვეული მნიშვნელობა უნდა მისცემოდა.

ჩრდილოეთთან ამ ვაჭრობის გაქანებას კვლავ ნუმიზმატიკური მასალა მოწმობს: არაბული ღირკმეების განძები, მათ შორის საკმაო რაოდენობით ამიერკავკასიის ზარაფხანებში მოჭრილი ვერცხლის მონეტები, გვხვდება რუსეთის ევროპული ნაწილის მთელ ტერიტორიაზე თეთრ ზღვამდე, ფინეთში, სკანდინავიაში, ჩრდილოეთ გერმანიაში, ინგლისსა და ისლანდიაშიც კი.

IX ს-ის მეორე ნახევრიდან კვლავ აღდგა ინტენსიური სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობა უშუალოდ აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის და ამ თვალსაზრისით უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ძველი ლაზიკის (ეგრისის) საზღვაო ქალაქს, ტრაპეზუნტს, რომელიც ამჟამად ბიზანტიის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საექსპორტო ნავსადგური იყო შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე და რომელთანაც აღმოსავლური სამყარო სომხეთის და საქართველოს ქალაქებით იყო დაკავშირებული. ამ თვალსაზრისით დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, ჭოროხის ხეობაში მდებარე ქალაქ არტანუჯს, რომლის შესახებ ბიზანტიის იმპერატორი კონსტანტინე პორფიროგენეტი წერს: “აქ მოდის საქონელი ტრაპეზუნტისა, იბერიისა, აფხაზეთისა (= დასავლეთ საქართველოს, დ. მ.) და არმენიის და სირიის ყველა ქვეყნიდან, და ამ საქონლიდან მას უამრავი ბაჟი შემოსდის“. როგორც ვხედავთ, X ს-ის პირველ ნახევარში არტანუჯი, ქართველი ბაგრატიონების რეზიდენცია, მნიშვნელოვან სავაჭრო-სატრანზიტო ცენტრს წარმოადგენს. ამიერკავკასიისა და საქართველოს ამ საშუამავლო ვაჭრობას ადასტურებს ის ფაქტიც, რომ X ს-დან ბიზანტიური ოქრო კვლავ იწყებს დენას ამიერკავკასიაში და XI ს-ის პირველი ნახევრიდან,

ვიდრე 80-იან წლებამდე მთელ მის ტერიტორიას ფარავს კასპიის ზღვამდე.

XI ს-ის 80-იან წლებში მეჯოგე სელჩუკიანი თურქების გამანადგურებელმა შემოსევებმა უდიდესი დარტყმა მიაყენა საქართველოს ეკონომიკას, მაგრამ მაინც, მიუხედავად ამისა, XI ს-ის ბოლოდან ქვეყანა კვლავ დაადგა ეკონომიკური და პოლიტიკური აღმავლობის გზას და დავით აღმაშენებელმა XII ს-ის ოციანი წლებისათვის თითქმის მთელი ამიერკავკასია (განძის საამიროს გარდა) თავისი ტახტის გარშემო გააერთიანა. ამის შემდეგ XIII ს-ის 20-იან წლებამდე ეს იყო უადრესად ხელსაყრელი ხანა საერთაშორისო-სატრანზიტო ვაჭრობის განვითარებისათვის ევროპასა და აზიას შორის ამიერკავკასიის მეშვეობით, როგორც აღმოსავლეთიდან დასავლეთით, ისე სამხრეთიდან ჩრდილოეთით, რაც მოწმდება წერილობითი და მატერიალური ძეგლებითაც.

გაჩაღებულია ვაჭრობა არაბეთთან, ერანთან, ეგვიპტესთან, ბიზანტიასთან, რუსეთთან. საქართველოს ქალაქები, როგორც არქეოლოგიური მასალა მოწმობს, ვაჭრობენ, ერთის მხრივ, ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთთან, მეორე მხრივ, ერანთან და ჩინეთთანაც. უდიდესი ეკონომიკური მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოს სამეფოში შემავალი ჩრდილოეთი სომხეთის ქალაქებსაც, რომელთაც, ნ. მარის აზრით, საქართველოს სამეფოს ძლიერების ბრწყინვალე ხანაში კვლავ მოიპოვეს მნიშვნელობა საერთაშორისო ვაჭრობაში.

საქართველოს სახელმწიფოს XI-XIII საუკუნეებში ფრიად დიდი მნიშვნელობა რომ ჰქონდა საერთაშორისო ვაჭრობაში, ამის დამადასტურებელია, ბოლოს და ბოლოს, მთელს მის ტერიტორიაზე გავრცელებული ბიზანტიური ოქროს და ტრაპეზუნტული ვერცხლის მონეტების გვერდით, სხვადასხვა მუსლიმანური ქვეყნების სპილენძისა და ვერცხლის მონეტები. მონგოლთა შემოსევის მიუხედავად, გაცხოველებული ვაჭრობა ინერციით XIII და XIV სს-შიც კარგა ხანს გრძელდება, მაგრამ ამ საუკუნის ბოლოს თემურ-ლენგის ურდოების ხანგრძლივი დამანგრეველი თარეშის შედეგად ქვეყნის ეკონომიკა საბოლოოდ მოიშალა, ქა-

ლაქები დაკნინდა და მოსახლეობისაგან დაიცალა. ამას
ისიც დაემატა, რომ შექმნილი საერთაშორისო პოლიტიკუ-
რი ვითარების გამო დასავლეთისა და აღმოსავლეთის შე-
მაერთებელმა სავაჭრო მაგისტრალებმა სამხრეთისაკენ გა-
დაინაცვლა, თვით საქართველოს ერთიანი სახელმწიფოც
ცალკეულ ფეოდალურ ერთეულებად დანაწევრდა და ქვე-
ყანამ დიდი ხნით დაკარგა თავისი ოდინდელი მნიშვნელო-
ბა საერთაშორისო ვაჭრობაში ევროპასა და აზიას შორის.

XIX ს-ში რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის
შემდეგ, ამიერკავკასიამ ერთხანს ისევ აღიდგინა თავისი
ზემოხსენებული მდგომარეობა და შუა აზიის ქვეყნები
ფოთის ნავსადგურით კვლავ დაუკავშირდა დასავლეთ ევ-
როპას. XX ს-ის დასაწყისში საქართველოს პირველი დე-
მოკრატიული რესპუბლიკის მესვეურებს განზრახვა ჰქონ-
დათ ამიერკავკასია დემილიტარიზებულ ზონად გამოეცხა-
დებინათ, რომ დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის თა-
ვისუფალი ვაჭრობა აღორძინებულიყო (ა. ბენდიანიშვილი),
მაგრამ ბოლშევიკური რუსეთის მიერ ამიერკავკასიის ხელ-
მეორედ დაპყრობამ ეს გეგმები ჩაშალა და 70 წლით რე-
გიონი გარე სამყაროსაგან იზოლაციაში მოაქცია.

XXI საუკუნისათვის თითქოს საცხებით რეალური
ჩანს, ამიერკავკასიამ და, კერძოდ, საქართველომ დაიბრუ-
ნოს ევროპისა და აზიის დამაკავშირებელი თავისი ბუნებ-
რივი გეოპოლიტიკური ფუნქცია.

GEORGIA ON CROSS-ROAD OF EUROPE AND ASIA

The Caucasus and in particular the territory of Georgia, for its geopolitical location, from the ancient time has been the cross-road of Europe and Asia. In Hellenistic epoch and in the beginning of A.D. there was passing an important trade magistral in the South Caucasus by which India was connected with the countries of the Mediterranean Sea. Trade and economic relations between the East and the West by the help of the South Caucasus was being developed in B.C. too, which can be proved by the map of Castorus dated by the 6th century (*Tabula Peutingeriana*), where we can see international trade magistrals passing on the territory of Georgia. It is also proved by numismatic materials.

In the beginning of the 6th century Alliance of Byzantium and the Turk Kaganat against Iran implied creation of an alternative variant of the "Silk Road", which would be passing the Caucasus and Tbilisi from the North of Caspian Sea and which would create a brilliant perspective of economic development for Tbilisi and the South Caucasus, but the vector of development of the world history of that time was essentially changed by Arab expansion.

Restoration of economic relations between the West and the East by the help of Georgia starts from the second half of the 9th century and gets a very intensive form in the 12th century. But this was hampered by the invasions of Mongolians and then was completely disordered by the invasions of Timur-Leng.

By the 21st century it is almost possible for Georgia to restore the natural geopolitical function of connecting Europe and Asia with each other.

მცხეთის ჯვარი – მცხელი ყოვლისა ქართლისა

მცხეთის ჯვარმა განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა არა მხოლოდ საქართველოსთვის, არამედ მთლიანად ამიერ-კავკასიისათვის. ჯვრის ტიპის ნაგებობები კავკასიაში არსებითად VII საუკუნეში შენდებოდა, საეკლესიო განხეთქილების უშუალოდ წინ, მის დროს და შემდეგ. მცხეთის ჯვარი საეკლესიო განხეთქილების პროცესის ცოცხალი მონაწილე იყო. ამიტომ შეიძინა მან ქალკედონური მრწამსის სიმბოლოს ფუნქცია; ამიტომ შენდება ინტენსიურად ჯვრის ტიპის ტაძრები სომხეთშიც მხოლოდ მეშვიდე საუკუნის შუა ხანებში, როდესაც აქაც დიოფიზიტობამ გაიმარჯვა; ამიტომ არის, რომ გვიანი რემინისცენციები საქართველოში კი გვხვდება, მაგრამ სომხეთში, რომელიც მონოფიზიტობას დაუბრუნდა, სრულიად აღარ მოიპოვება.

ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებულია თვალსაზრისი, რომ მცხეთის ჯვარი აშენებულია 586-605 წლებში, ხოლო ამის მომდევნო ხანის ჯვრის ტიპის ქართული (მაგალითად, ატენის სიონი) და სომხური ძეგლები (მაგალითად, რიფსიმეს ტაძარი სომხეთში) აგებულია ამის შემდეგ და მისი გათვალისწინებით. ამიტომ უწოდა გ. ჩუბინაშვილმა ასეთი არქიტექტურის მქონე ტაძრებს „ჯვრის ტიპის“ ძეგლები¹.

გასული საუკუნის ბოლო ოცდაათი წლის მანძილზე ეს დებულება ბევრჯერ გახადეს სადავოდ სომეხმა მეცნიერებმა. ყველა შემთხვევაში მათი მთავარი ამოცანა იყო მოექებნათ ისეთი დოკუმენტები, რომელთა მიხედვითაც მცხეთის ჯვრის მშენებლობა დამთავრდა რიფსიმეს (618 წ.) ან მრენის ტაძრების (639/40 წ.) აგების შემდეგ. შესაბა-

¹ Г. Чубинашвили, Памятники типа Джвари, Тб., 1948.

მისად სომეხი მეცნიერები ჯვრის ტიპის ძეგლებს „რიფსიმეს ტიპის“ ტაძრებს უწოდებენ¹.

რა თქმა უნდა, სახელს რომელიმე მოვლენას მეცნიერი, ან მეცნიერთა ჯგუფი, როგორც სურს ისე შეარქმევს, მაგრამ დროს გაუძლებს მხოლოდ ისეთი სახელი, რომელიც მოვლენის შინაგან არსსაც ზუსტად ასახავს და ისტორიასაც ანგარიშს უწევს.

მცხეთის ჯვარს, უეჭველია, ასეთი სახელი შეერქვა იმის გამო, რომ იგი აშენდა წმ. ნინოს მიერ აღმართული ჯვრის ადგილას, მაგრამ გ. ჩუბინაშვილის მიერ შერქმეული არქიტექტურული ტიპის სახელწოდებაც არანეულებრივი სიზუსტით დაემთხვა ისტორიულ ფაქტს: იგი ჯვრის ადგილასაც არის აღმართული და არქიტექტურულადაც ჯვარს წარმოადგენს. ასეთ ორგანულ შერწყმაზე პროტენზია სომხეთის არცერთ ძეგლს არ შეიძლება ჰქონდეს. ასევე, ამიერ-კავკასიის და მით უფრო სომხეთის არცერთი ამ ტიპის ძეგლი არ გამხდარა, და ვერც გახდებოდა, ქალაქდონიტობის სიმბოლო.

“მოქცევაჲ ქართლისაჲს” მიხედვით, მცხეთის ჯვრის შენებას საფუძველი დაუდო გუარამ კუროპალატმა და დაამთავრა მისმა შვილმა სტეფანოზმა.² ჯუანშერის ცნობით მცხეთის ჯვარი ააგო სტეფანოზის ძმამ დემეტრემ სტეფანოზის ერისმთავრობისას, რამდენიმე წლით ადრე, სანამ ჰერაკლე მოკლავდა ფოკა კეისარს და თვითონ დაჯდებოდა ბიზანტიის ტახტზე – ანუ 610 წლამდე³.

“ეპისტოლეთა წიგნი” გვიჩვენებს, რომ ქართველ-სომეხთა საეკლესიო განხეთქილების დასაწყისში, 605/6 წლის ზამთარში ქართლის ერისმთავარია სტეფანოზის ძე

¹ А. Еремян, Храм Рипсима, приложение: Памятники типа Рипсима, Ер., 1955, გვ. 91-105; ტ. მარუთიანი ამ ტიპის ძეგლებს “ავან-რიფსიმეს ტიპის” ტაძრებს უწოდებს. იხ. S. Martirosyan, Akatskh Sakhari Sghantsman hrazardnshi, სრ. 1976, გვ. 150-158.

² ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, თბ. 1964, გვ. 95

³ ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, თბ., 1955, გვ. 223.

ადარნასე და არა სტეფანოზი¹. ამიტომ “მოქცევაძს” და ჯუანშერის ცნობების მიხედვით, მცხეთის ჯვარი ამ წელზე ადრე უნდა აგებულიყო. სწორედ ასე, 585/6-604/5 წლებით ათარიღებს ჯვრის აშენებას ივ. ჯავახიშვილი და მასთან ერთად გ. ჩუბინაშვილიც². მაგრამ ეს მსჯელობა მაინც დამყარებულია ნარატიული წყაროების მონაცემებზე და სხვადასხვაგვარი ინტერპრეტაციის საფუძველს იძლევა.

ვნახოთ დოკუმენტური მონაცემები.

აბრაამ სომეხთა კათალიკოსი თავის პირველ ეპისტოლეში (608 წლის აღდგომის წინ) კირონ ქართლის კათალიკოსს სწერს შემდეგს: [ქართველები და სომხები] “აქედან მცხეთის ჯვარში მოდიოდნენ [სალოცავად] და მანდედან წმინდა კათოლიკეში”-ო³.

ძველი სომხური ენის გრამატიკა სხვა არაფრის დაშვების უფლებას არ იძლევა, თუ არა იმისა, რომ “ჯვარში” და “კათოლიკეში” იგულისხმება ეკლესიებში შესვლა. სომხურად ასეთი ფრაზა გვაქვს: *Ասոյի ի Մծխոսայ ի խաչ գալով...* “ჯვარში” (ი. ს.) გრამატიკულად ზუსტად იმ ფორმით არის გადმოცემული როგორც “მცხეთაში” (ი. მ. ს.).

ასეთივე ვითარება გვაქვს კირონ ქართლის კათალიკოსის საპასუხო ეპისტოლეში აბრაამ სომეხთა კათალიკოსისადმი: აზნაურები სომხეთიდან მცხეთის წმინდა ჯვარში (ი. ს.) მოდიოდნენ სალოცავად და სჯულს ეზიარებოდნენო⁴.

თავის ენციკლიკურ ეპისტოლეში აბრაამ სომეხთა კათალიკოსი წერს: “სრულიად არ ეზიაროთ მათ... არც

¹ ეპისტოლეთა წიგნი, სომხური ტექსტი ქართული თარგმანით, გამოკვლევითა და კომენტარებით გამოსცა ზ. ალექსიძემ, თბ., 1968 გვ. 35, 40, 72, 76, 83.

² ივ. ჯავახიშვილი, ახლად აღმოჩენილი უძველესი ქართული ხელთნაწერები, ტფ. უნივერსიტეტის მოამბე, II, 1922-1923, გვ. 325-332; Г. Чубинашвили, Памятники, გვ. 23.

³ ეპისტოლეთა წიგნი, გვ. 66.

⁴ იქვე, გვ. 89.

სალოცავად წასვლით ჯვარში, რომელიც მცხეთის მი-
დამოებშია განთქმული¹.

გვაქვს უფრო ზუსტი ცნობაც. იმავე 608 წლის აღ-
დგომის წინ, კირონ ქართლის კათალიკოსს ეპისტოლეს
უგზავნის სმბატ ბაგრატიონიც, ვრკანის მარზპანი და ირა-
ნის ჯარების სარდალი, სადაც უკვე პირდაპირ არის ნათ-
ქვამი: ჩვენ შორის მტრობას აგდებთ იქამდე, რომ “ჩვენ
აქედან დავაბრკოლოთ, ვისაც მანდ მოსვლა და წმინდა
ჯვრის თაყვანისცემა უნდა, [ხოლო] ჩვენ არ შემოვუშვათ
ისინი, ვინც წმ. კათალიკეში მოდიანო”².

არ უნდა ვიფიქროთ, თითქოს წერილების ავტორები
არასაკმარისად დაკვირვებულნი არიან და გრამატიკულად
ერთმანეთში ურევენ ჯვარში (ტაძარში) შესვლას და
ჯვართან მიახლებას. ქართლის კათალიკოსი წერილს რომ
წერს სმბატ ბაგრატიონის იმ პერიოდის შესახებ, როდესაც
წმ. ნინოს ჯვარი ჯერ კიდევ არ იქნებოდა ტაძარში მოქ-
ცეული, ის სულ სხვა გრამატიკულ ფორმებს იყენებს. იგი
ლაპარაკობს მცხეთის ჯვართან (ამ) მოსვლაზე, მის წინა-
შე (ამაჟი) აღზრდაზე³.

ცხადია, მცხეთის ჯვარი, “ეპიტოლეთა წიგნით”, 608
წლის გაზაფხულზე უფრო ადრეა აშენებული.

თავის დროზე “მოქცევაჲ ქართლისაჲს ქრონიკის” ერ-
თი ადგილი მე ასე შევასწორე:

“და მეთერთმეტმე მეფობდა *დაჩი* უჟარმელი და კათა-
ლიკოზი იყო სამოელ. და მისსა ზე ქალაქსა ტფილისს
კაცნი დასხდეს და [მცხეთას] *მარიაჲ-წმიდაჲ* ეკლესიაჲ აღ-
აშშენეს. და კათალიკოზი იყო პეტრე მესამე”⁴.

ეს ამბავი VI საუკუნის შუა ხანებში ხდება, ამიტომ,
თუ კი აღდგენა სწორია, საქმე უნდა გექონდეს მცხეთის
ჯვრის მცირე ეკლესიასთან.

¹ იქვე, გვ. 121.

² იქვე, გვ. 75.

³ ზ. ალექსიძე, ატენის სიონის სომხური წარწერები, თბ., 1978, გვ. 76-77, სქოლიო 3.

⁴ უძველესი ცნობა ბაგრატიონების შესახებ, ანამკი, თბ., 2002, გვ. 33.

მაგრამ სინურ ხელნაწერში გვაქვს პირდაპირი მითითება, რომ მცხეთის ჯვარი ღვთისმშობლის სახელობისა იყო: VIII ს-ის I ნახევარში ადარნასე ერისმთავრის გარდაცვალებიდან მეოცე წლისთავზე იანვრის 20-ს აღესრულა მისი და, დედოფალი ლატავრი, «და დაეფლა ჯუარს, მარიამ-წმიდას, ძით და ასულის წულითურთ»¹.

თავდაპირველად ვვარაუდობდი, რომ ამ შემთხვევაშიც ლაპარაკი უნდა ყოფილიყო მცხეთის ჯვრის მცირე ტაძარზე, რომელიც მართლაც გამოყენებული იყო საძვალედ, მაგრამ ბატონ დ. თუმანიშვილთან საუბარმა დამარწმუნა, რომ თავისუფლად შეიძლება თვითონ ჯვრის დიდი ტაძარიც ღვთისმშობლის სახელზე ყოფილიყო აგებული. ასეთი ვარაუდი უფრო გამართლებული ჩანს, ვინაიდან არ ვიცით, ე.წ. მცხეთის ჯვრის მცირე ტაძარი მოიხსენიებოდა თუ არა მარტივად «ჯვრის» სახელწოდებით. ის კი ნამდვილად ვიცით, რომ ასეთი სახელი ეწოდებოდა VII ს-ის დამდეგს აგებულ ტაძარს. ყოველ შემთხვევაში, ჯვრის მცირე ტაძრის არსებობის დროს «ეპისტოლეთა წიგნში» დაცული მიმოწერა მხოლოდ ჯვარში მისვლის, ჯვართან მიახლებისა და ჯვრის წინაშე აღზრდის შესახებ ლაპარაკობს.

თუ სვეტიცხოველი ქართველ მეფეთა საძვალე იყო, მცხეთის ჯვარი, როგორც ჩანს, იყო განსასვენებელი «მეფეთა საყდარსა ზედა მსხდომი»² ქართლის ერისმთავრებისა VI-VII საუკუნეებში მაინც. სინას მთაზე, წმ. ეკატერინეს მონასტერში აღმოჩენილ X ს-ის I ნახევრის ხელნაწერ კრებულში, რომელიც შეიცავს «მოქცევაჲ ქართლისაჲს» უძველეს რედაქციას და, ასევე, «ასურელ მამათა ცხოვრების» ჩვენამდე მოღწეულთაგან უძველეს რედაქციას, სხვა ჩანარებთან ერთად, ვკითხულობთ შემდეგს:

¹ Le nouveau manuscrit Géorgien sinaitique N50, Edition en fac-similé, Introduction par Z. Aleksidzé: Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Lovanii, 2001, p. 254 ; ზ. ალექსიძე, უძველესი ცნობა ბაგრატიონების შესახებ, ანამკი, გვ. 25.

² ილ. აბულაძე, ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, თბ. 1955, გვ. 203.

„ოდეს გარდაიცვალა კურთხეული და დიდებული მამული ადარნერსე, ძმ სტეფანოზისი, ძმისწული დემეტრისი, ძმისწული დიდისა გუარამისი და მეოცე წელსა გარდაიცვალა კურთხეული მეუღლე მისი გუარამავრი, დეკენბერსა 2-ს. და თთუესა იანვარსა 20-ს გარდაიცვალა კურთხეული დედუფალი ლატავრი, ასული სტეფანოზისი, და ადარნერსჴსი, დედა ბაგრატუნიანისა და კუროპალატიანისა, და დაეფლა ჯუარს, მარიამ-წმიდას, ძით და ასულის წულითურთ“¹.

ცხადია, ეს ცნობა მოდის ქართლის ერისმთავართა საოჯახო ქრონიკიდან ან ეპიტაფიებიდან. ვინაიდან ჩანაწერი გაკეთებულია ბოლო მიცვალებულისათვის, ქრონიკაში მითითებულია მხოლოდ მისი, მისი ვაჟიშვილისა და ქალიშვილის მხრიდან შვილიშვილის დაკრძალვის ადგილი. დიდი გუარამის, სტეფანოზის, დემეტრის, ადარნერსეს და მისი მეუღლის გუარამავრის დაკრძალვის ადგილის შესახებ არაფერი არ არის ნათქვამი, თუმცა მცხეთის ჯვრის რელიეფები წარწერებით (გამოსახულნი არიან სტეფანოზი, დემეტრი, ადარნერსე) და სტელა (წარწერა გაკეთებულია სტეფანოზის, დემეტრისა და ადარნერსეს სულისა და ხორცის მეოხებისათვის) ჯვრის აგების ისტორიასთან ერთად (წყაროების მიხედვით, საფუძველი დაუდო გუარამმა, დაამთავრეს სტეფანოზმა და დემეტრემ) უნდა მოწმობდეს, რომ ესენიც აქ არიან დაკრძალულნი, გარდა გუარამ ერისმთავრისა, რომელიც ჯვრის დამთავრებამდე გარდაიცვალა.

ერისმთავარ ადარნერსეს მჭიდრო კონტაქტი მცხეთის ჯვართან, რელიეფებისა და წარწერების გარდა, დადასტურებულია სინური ხელნაწერის (N/Sin-50) ჩანართშიც, რომელშიც აღწერილია ჯვრის მონასტრის საგანძური. აქ ინახებოდა «საკურთხეელის სამოსელი ოქროქსოვილი ადარნერსჴს დადებული და სხუად ფრიადი».

სინური ხელნაწერის ჩანართი გვაწვდის უნიკალურ ცნობას: იმ დროიდან, როდესაც ლატავრი დედოფალმა გაართიანა ბაგრატიონთა და ქართლის ერისმთავართა (კუ-

¹ Le nouveau manuscrit Géorgien sinaïtique N50, p. 254.

როპალატიანთა) საგვარეულოები, მცხეთის ჯვარი გახდა ბაგრატიონთა განსასვენებელიც, სანამ ისინი მეფედ ეკურთხებოდნენ.

მცხეთის ჯვარი, საფიქრებელია, ჯერ ქართლის ერისმთავართა, ხოლო შემდეგ სამეფო ეკლესია-მონასტერი იყო. ყველა სხვა ფუნქციასთან ერთად, იგი მნიშვნელოვანი საგანმანათლებლო კერაც იყო. ამას მოწმობს იმავე სინურ კრებულში მოთავსებული სხვა ჩანართი, რომელიც აღწერს ჯვრის საგანძურსა და ბიბლიოთეკას:

„იადგარნი (სია – ზ. ა.) წიგნთა ჯუარისთა: ბეჭდულ[ნი] კბ (22) და სხუად წიგნი კ (20), ოთხი თავი გ (3), პავლჳ გ (3), გრიგოლი ა (1), ნინოძის ა (1), სახარებაჲ ოქრო-წყლისაჲ ა (1), ეზონი ჯუარისანი გარემო დ (4), საკურთხეველის სამოსელი ოქროქსოვილი ადარნერსჳს დადებული და სხუად ფრიადი“¹.

როგორც ვხედავთ, ჯვრის მონასტერში ინახებოდა 22 „ბეჭდული“ წიგნი, და 20 „სხუა“ წიგნი. „ბეჭდული“ წიგნები, ბიბლიის წიგნებთან ერთად, უნდა გულისხმობდეს საეკლესიო კანონებს: მოციქულთა, შეიდი მსოფლიო კრების, უმნიშვნელოვანეს ადგილობრივ კრებათა და საეკლესიო მამათა. რუის-ურბნისის ძეგლისწერაში ჩამოთვლილ კანონებს მიწერილი აქვს შემდეგი დასკვნა: „ესე არიან შეკრებანი წმიდათა საეკლესიო კანონთანი, დაბეჭდულნი და დამარხულნი, თუნიერ ყოველისა შემატებისა და მოკლებისა და ამათი მეცნიერებაჲ და შედგომაჲ და მტკიცედ პყრობაჲ უკჳს ყოველთა წინამძღუართა ქრისტიანობითისა მადიდებლობისათა მღდელთ-მთავართა, და მღვდელთა და დიაკონთა, და ჩუენ შორის მოძღურად სახელდებულთა მათცა მონაზონთა და ერთბამად ყოველსა საესებასა მართლმადიდებელთა ეკლესიისასა“².

ქართველოლოგიურ მეცნიერებაში დიდი ხანია კამათია, არსებობდა თუ არა „მცირე“ და დიდ „სჯულის კა-

¹ Le nouveau manuscrit Géorgien sinaïtique N50, p. 251.

² ძეგლისწერაჲ რუის-ურბნისის კრებისაჲ, ქართული სამართლის ძეგლები, III, ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1970, გვ. 112.

ნონებამდე“ ქართულ ენაზე საეკლესიო კანონთა კრებუ-
ლები ან ცალკეულ კანონთა თარგმანები. მე მხარს ვუჭერ
მათ, ვისაც თეორიულად შეუძლებლად მიაჩნია, წარმოიღ-
ვინოს საქართველოში ასე განვითარებული საეკლესიო და
სამონასტრო ცხოვრება X ს-ის ბოლომდე მსოფლიო საეკ-
ლესიო პრაქტიკაში მიღებული კანონების თარგმანთა გა-
რეშე. თუ N/Sin-50-ის ჩვენ მიერ ზემოთ მოტანილი ცნობის
ინტერპრეტაცია სწორია, მაშინ ჩვენს ხელთაა პირდაპირი
მონაცემები საქართველოს მონასტრებში, კერძოდ ჯვრის
მონასტერში, ცალკეულ კანონთა წიგნების დაცულობის
შესახებ¹.

ჯვრის მონასტრის ბიბლიოთეკის აღწერილობა გვიჩ-
ვენებს, რომ აქ დაცული იყო სამი «ოთხთავი» და ერთი
ოქროწყლით ნაწერი «სახარება». რა თქმა უნდა, სახარება
და ოთხთავი ერთი და იგივეა, მაგრამ სიის შემდგენელი
მათ ცალ-ცალკე ასახელებს. ვფიქრობ, ოქროწერილ სახა-
რებაში იგი გულისხმობს დიდი დღესასწაულების დროს
გამოსატან ხელნაწერს, ხოლო ოთხთავში ყოველდღიურად
საკითხავ ცალეებს.

ჯვრის მონასტრის ბიბლიოთეკაში, როგორც სიიდან
ვხედავთ, ინახებოდა პაველე მოციქულის ეპისტოლეები 3
ეგზემპლარად და გრიგოლ ნაზიანზელის თხზულებათა
კრებული 1 ეგზემპლარად.

განსაკუთრებით საინტერესოა მონასტრის წიგნთსა-
ცავში დაცული წიგნი «ნინოესი ა (1)». რას უნდა ნიშნავ-
დეს წიგნი «ნინოესი ა (1)»? სინური ხელნაწერის მინაწერ-
ში, რომელიც „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ამთავრებს, ნათ-
ქვამია: „სახელითა ღმრთისაჲთა, დაესრულა წმიდისა ნი-
ნოესი“. ვფიქრობ, ასე იმიტომ არის ორგანვე ნათქვამი,
რომ ის, რასაც ჩვენ დღეს „წმ. ნინოს ცხოვრებას“ ვუწო-
დებთ და „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ნაწილს წარმოადგენს,
არ არის ტიპიური ცხოვრებათა ჟანრის თხზულება. იგი
თვითონ წმიდა ნინოს მონათხრობია და ამიტომაც არის
„[წიგნი] ნინოესი“ და არა „ცხოვრებაჲ ნინოესი“. უნდა ვი-
ფიქროთ, რომ ეს იცოდნენ ჩვენმა წინაპრებმაც. მართლაც,

¹ Le nouveau manuscrit Géorgien sinaïtique N50, p. 29.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ უძველეს რედაქციებში (სინურსა და ჭელიშურში) არა გვაქვს სათაურად „ცხოვრებაჲ წმიდისა ნინოჲსი“, რომელიც გამოჩნდება უფრო გვიან (შატბერდულში). ხოლო მას შემდეგ, რაც ლეონტი მროველისა და არსენი ბერის მეცადინეობით შეიქმნა წმიდა „ნინოს ცხოვრება“ ჰაგიოგრაფიის კანონთა სრული შესატყვისობით, მას მართლაც ეწოდა „ცხოვრება და მოქალაქეობაჲ წმიდისა ნინოჲსი“. მაგრამ მთავარი მაინც ეს არ არის. მთავარი ის, რომ X ს-ის დასაწყისამდე ბევრად ადრე არსებობდა წმიდა ნინოს ცხოვრების ტექსტი და არსებობდა „მოქცევაჲ ქართლისაჲსგან“ დამოუკიდებლად¹.

მცხეთის ჯვარი ქრისტიანული კავკასიის საერთო სალოცავი იყო. გვაქვს პირდაპირი ცნობები აქ საეკლესიო განხეთქილებამდე სომეხთა პილიგრიმობის შესახებ.

„სომეხთა კათალიკოსის უფალ აბრაამის პირველი ეპისტოლე კირონ ქართლის კათალიკოსს – ცურტავის ეკლესია ურყევი შუამავლობით იცავდა, სადაც სიყვარული, ხორციელი მოყვრობა და სულიერი ზიარება სრულდებოდა შვევით აღსავსე სიხარულით. აქედან მცხეთაში ჯვარს მიდიოდნენ და მანდედან წმიდა კათოლიკეს...“²

„ერკანის მარზპანის უფალ სმბატის ეპისტოლე კირონ ქართლის კათალიკოსს – ხოლო შეცვლით მტრობას აგდებთ ჩვენ შორის, მეტად კი ნაკლოვანებას, რომ აქედან შევაფერხოთ ჩვენც, ვინც რომელთაც სურთ მოვიდნენ და თაყვანი სცენ მაგ წმიდა ჯვარს...“³

კირონის პასუხი აბრაამის II ეპისტოლეზე: „აზნაურები, რომლებიც სომეხთაგან ქართლს დამოყვრებულან, წმიდა შუშანიკის მსახურებაზე და მცხეთის წმიდა ჯვარს მოდიოდნენ, რომ მოელოცათ და სჯულს ზიარებოდნენ...“⁴

¹ ზ. ალექსიძე, „წმ. ნინოს ცხოვრებათა“ უძველესი ვერსიები, მათი თავდაპირველი სახელწოდება და სტრუქტურა, კრებ., წმ. ნინო“, თბ., 2008, გვ. 121-131.

² ეპისტოლეთა წიგნი, გვ. 66.

³ იქვე, გვ. 75.

⁴ იქვე, გვ. 89.

„უფალ აბრაამ სომეხთა კათალიკოსის საყოველთაო ეპისტოლე – ჩვენც იგივე ებრძანეთ ქართველთა შესახებ: სრულად არ ეზიაროთ მათ... არც დედამძეუძობაში, არც სალოცავად წასვლით ჯვარში, რომელიც განთქმულია მცხეთის მიდამოებში...“¹

„აღმართებაჲ პატიოსნისა ჯუარისაჲ მცხეთისაჲ“ გვამცნობს:

„ვითარცა იხილნეს ყოველთა სასწაულნი ესე დიდებულნი პატიოსნისა ჯუარისანი, მრავალნი უშვილონი მოვლენედ და ილოცევდ მისგან შვილიერებასა და შვილითა განმადლარნი აღიდებედ ღმერთსა და შესაწირავთა და მადლთა მისცემედ პატიოსანსა ჯუარსა“².

მოტანილი ციტატა ზუსტ შესატყვისის ნახულობს „ეპისტოლეთა წიგნში“ შემონახულ ცნობებთან ირანის ვრკანის (გურგანის) მარზპანის, სმბატ ბაგრატიუნის შესახებ.

სმბატ ბაგრატიუნის მშობლების სალოცავი მცხეთის ჯვარი იყო. მათ დიდ ხანს შვილი არა ჰყავდათ. მცხეთის ჯვრის მორიგი მოლოცვისას ღმერთს შეავედრეს თავიანთი მომავალი და მართლაც მალე ძე შეეძინათ. სმბატი მცხეთის ჯვრის წინაშე აღიზარდა და სიკეთეს მისი მადლით ეწია³. ასე მგონია, რომ გაჩნდა მცხეთის ჯვრის პოსტამენტის უკანა მხარეს სომხური წარწერა⁴, რომლის დასაწყისიც სერიოზულად არის დაზიანებული და რომლის ინტერპრეტაციის დაუსაბუთებელმა ცდებმა თავის დროზე დიდი ენებათა დელვა გამოიწვია.

როდესაც სმბატი შეეძინათ მის მშობლებს, სომეხი ბაგრატიუნები უკვე ყოველწლიურად დადიოდნენ მცხეთაში სალოცავად. ეს ტრადიცია დაირღვა მაშინ, როდესაც სმბატი ირანის შაჰის კარზე გაიწვიეს ვრკანის მარზპანად და ირანის ჯარების მხედართმთავრად. ამის შემდეგ რვა წლის განმავლობაში სმბატ ბაგრატიუნის სამშობლოში

¹ იქვე, გვ. 121-122.

² ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, გვ. 156-157.

³ ეპისტოლეთა წიგნი, გვ. 79.

⁴ ზ. ალექსიძე, უძველესი ცნობა ბაგრატიონების შესახებ, გვ. 34.

დაბრუნებისა და მცხეთის მოლოცვის საშუალება აღარ ჰქონია, რასაც იგი, მისი წერილების მიხედვით, მწვავედ განიცდიდა. როდესაც ქართლისა და სომხეთის ეკლესიებს შორის კონფლიქტი გამწვავდა, სმბატ ბაგრატიონი უკვე სომხეთში იმყოფებოდა შვებულებით და ირანის შაჰის სპეციალური დავალებით, მოეწესრიგებინა სომხეთში შიდა საეკლესიო სიტუაცია.

საქმე ის არის, რომ სომხეთი მონოფიზიტობის გზაზე იყო დამდგარი და ირანის სამეფო კარი ქრისტიანობის ამ მიმართულებას უჭერდა მხარს. ბიზანტიის ხელშეწყობით კი ნახევარი სომხეთი ქალკედონური გამხდარიყო და თავისი კათალიკოსიც დაესვათ. სომხეთში ძლიერი მონოფიზიტი კათალიკოსი მოსე რომ გარდაიცვალა, მის მაგიერ ტახტზე ახალი და პროირანული ორიენტაციის კაცის დასმა გაძნელდა, არჩევნებიც კი ჩაიშალა. აი, ამ ვითარების გამოსასწორებლად არის სმბატი დვინში გამოგზავნილი და სწორედ ამ პერიოდს ემთხვევა ქართლის კათალიკოსის მიერ აშკარად გაკეთებული არჩევანი ქალკედონიტობაზე. ცხადია, სმბატ ბაგრატიონი ამ კონფლიქტშიც უნდა ჩაერთოს, თუ სურს ირანის გავლენა კავკასიაზე არ შესუსტდეს. მაგრამ ყოველგვარი ცდა სომეხთა მხრიდან მისი კონფლიქტში ჩათრევისა და ირანის სამხედრო ძალის გამოყენებისა, უშედეგოდ მთავრდება. სმბატი აცხადებს, რომ მას არ შეუძლია ხელთ ხმალი აიღოს და თავის ძმებს შეერკინოს. კირონ ქართლის ეპისკოპოსისადმი გაგზავნილ პირველ ეპისტოლეში სმბატ ბაგრატიონი პირდაპირ წერს კიდევ: “ჩვენსა და მაგ ქვეყნის აზნაურებს შორის სისხლით ნათესაობა იყო და ერთმანეთის მიმართ ნდობა გემართებს, როგორც ფიცის მიმართ”. ფვიქრობ, N/Sin-50-ის ჩანართი და „ეპისტოლეთა წიგნის“ დოკუმენტური ტიპის ცნობები სომეხ ბაგრატიდთა აშკარად მცხეთურ წარმომავლობაზე მიუთითებენ¹.

მცხეთის თავზე ჯვარი აღმართა ქართლის მთელმა მოსახლეობამ სამეფო სახლთან ერთად “ყოვლისა ქართლისა მცველად”. თხოთის მთაზე და უჯარმაში ჯვრები

¹ იქვე, გვ. 34.

აღმართა “საცოდ ყოველთა ქრისტიანეთა და დასამჯობელად მტერისა”¹.

VI ს-ის ბოლოს “ნელად-რე შეკრბა ქართლი” და ამ გაერთიანებული ქართლის სიმბოლოდ გუარამ დიდმა კუროპალატმა საფუძველი დაუდო მცხეთის ჯვარს. კირონ ქართლის კათალიკოსმა დაიწყო ბრძოლა “ყოველი ქართლის” პერიფერიებში, სასაზღვრო პროვინციებში ყველა ეთნიკური ჯგუფისათვის მღვდელთმსახურების (სახელმწიფო) ენად ქართულის დამკვიდრება. ამ პროცესის სიმბოლოც მცხეთი ჯვარი გახდა. იმდენად დიდი იყო მცხეთის ჯვრის ავტორიტეტი, რომ საქართველოს თითქმის ყველა მხარეში აღმართა მისი ასლები: ატენი, შუამთა, მარტვილი. ჯერ არ არსებობდა “საქართველო”, მაგრამ უკვე არსებობდა “ყოველი ქართლი” თითქმის იმავე საზღვრებში, როგორც ეს იყო ვახტანგ გორგასლის დროს, მღვდელთმსახურებაში არაქართველი მოსახლეობისთვისაც სავალდებულო ქართული ენით.

“რაჟამს მოიქცა ყოველი ქართლი”, მცხეთის მახლობლად, არაგვს გაღმა, ბორცვზე აღმართეს “მძლჳ ნიში ჯუარისაჲ”².

ჯვრის აღმართებასთან დაკავშირებული არც ერთი გადაწყვეტილება მირიან მეფეს სამღვდელოებისა და “ყოველი ერის” გარეშე, მათთან თათბირისა და მონაწილეობის გარეშე არ მიუღია. პატიოსანი ჯვარი აღუმართავთ არა უბრალოდ მცხეთის მახლობლად, არამედ “ქუეყანასა მას ქართლისასა” და ასეთ ტოპოგრაფიას ვერ ენახავთ სხვა ძეგლის ან ჯვრის მიმართ. მცხეთის ჯვარმა მოსპო ყველა კერპი, რომელიც კი ყოველი ქართლის საზღვრებში მოიპოვებოდა და არა რომელიმე კონკრეტულ ადგილას. ჯვრის დღესასწაული დააწესა “ყოველმან ქართლმან”. “აღმართებაჲ პატიოსნისა ჯუარისა მცხეთისაჲ გვამცნობს:

¹ ზ. ალექსიძე, „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ და მცხეთის ჯვრის პოსტამენტის წარწერა, ზურაბ ჭუმბურიძის დაბადების 70 წლისთავისადმი მიძღვნილი კრებული, თბ., 1997.

² ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, გვ. 154.

“საცა რომელნი არიედ გინა თუ ბრძოლასა, ღუაწ-
ლსა შინა არიედ პატიოსნისა ჯუარსა მცხეთისასა, მუნ-
თქუესვე მძლე ექმნიან მტერთა შეწევნითა პატიოსნისა
ჯუარისაჲთა”¹.

ყველა ამ ცნობის საფუძველზე ჯერის პოსტამენტზე
შესრულებული წარწერა, დაზიანებული ადგილების აღ-
დგენის შემდეგ ასე უნდა წავიკითხოთ:

“შეწევნითა ღმრთისაჲთა აღხმართა ჯუარი ესე სა-
ლოცველად სტეფანოს პატრიკიოსისა, დემეტრე უპატო-
სისა, ადარნერსე უპატოსისა, სულთა და ჳორცთა მათთა
მეოხად და და ყოვლისა ქართლისა მცველად”.

თხოთის მთაზე და უჯარმაში ჯერები აღიმართა
“საცოდ ყოველთა ქრისტიანეთა”; სვეტიცხოველი – ნიშნად
მტრის “წარწყმედისა” და “ქართლისა ცხორებისა”, ხოლო
მცხეთის ჯვარი “მცველად ყოვლისა ქართლისა”, როგორც
ჩვენი წინაპრები იტყოდნენ: “ვიდრე დღენდელად დღედმდე
და უკუნისადმდე”.

¹ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I,
გვ. 157.

THE CROSS (JVARI) MONASTERY OF MTSKHETA – PROTECTOR OF WHOLE KARTLI

The Cross Monastery was erected on a hill near Mtskheta by the entire population of Kartli together with the royal house so that it might have been “the protector of whole Kartli.” According to the sources the latest date for the construction of the Cross of Mtskheta is spring of 608.

The Monastery of the Holy Cross received its name according to the Cross erected by St. Nino on that very spot. The architectural name coincides with the historical fact in sense that it is both built on the place of a Cross and is cross-shaped too. The Cross Monastery was a direct participant in the ecclesiastical schism in the Caucasus, therefore it also acquired a function of the symbol of the Chalcedonian faith.

The Cross Monastery acquired a particular significance not only for Georgia but for the whole South Caucasus. The cross-shaped churches were usually built in the Caucasus in the seventh century.

The Monastery of the Holy Cross was a place of burial of the Erismtavaris of Kartli. From that moment on when queen Latavri had united the Bagrationis and the Erismtavaris families, the Cross Monastery became the Bagrationis burial vault too until they gained the crown.

Presumably at first the Cross Monastery belonged to the Princes (Erismtavaris) of Kartli and later on became a royal monastery. Along with some other functions, it was also an important educational center.

სომხური ეკლესიები საქართველოში

გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან განსაკუთრებით გამოიკვეთა სომხურ ისტორიოგრაფიაში ახალი თაობის აქტიური, შემტევი როლი საქართველოს ისტორიის ტრადიციული გადაკეთება-გაყალბების საქმეში. ამ თაობის ყველაზე აგრესიულმა ნაწილმა კი დაუფარავად გამოხატა შორს მიმავალი გეოპოლიტიკური ზრახვები. ზედიზედ გამოაქვეყნა ტერიტორიული პრეტენზიების გამომხატველი რუკა-ცნობარები, „სამეცნიერო“ კრებულები და სხვ. ბოლო ხანს ბევრია ლაპარაკი საქართველოში არსებულ სომხურ სიძველეთა, მეტადრე ეკლესიებისა და სხვა ნაგებობების დაცულობაზე, მათ რაოდენობაზე, თუ კუთვნილების საკითხთა გარშემო. უფრო მეტიც, გასული 2005 წლის 24-26 ნოემბერს საქართველოს საპატრიარქოს ქრისტიანული ეკლესიის საერთაშორისო ცენტრის ინიციატივით თბილისში მოწვეულ მეორე საერთაშორისო სიმპოზიუმზე ჩვენმა მოქალაქემ, სომეხთა სამოციქულო წმინდა ეკლესიის საქართველოს ეპარქიის წინამძღვრის თანაშემწემ იურიდიულ საკითხებში ლევონ ისახანიანმა სიმპოზიუმის მონაწილეებს წარუდგინა თეზისები, რომელთა მიხედვით თურმე 15 საუკუნის ისტორიის მქონე ამ ეპარქიას საქართველოში 600-ზე მეტი ეკლესია, სალოცავები, სასულიერო სასწავლებლები და სხვა დანიშნულების შენობა-ნაგებობა აუგია. ახალგაზრდა იურისტის აზრით, აღმსარებლობის თავისუფლების უზრუნველყოფას საქართველოში რიგი პრობლემები ახასიათებს, რის გამოც მოუგვარებელი რჩება ზოგიერთი ტაძრის მიკუთვნების საკითხი. ამიტომ ლევონ ისახანიანი მოითხოვდა საქართველოს სომხური ეპარქიის სტატუსის განსაზღვრას და საუკუნეების განმავლობაში ამ ეპარქიის შემადგენლობაში შემავალი ეკლესიების ეპარქიისათვის გადაცემას.

წინააღმდეგობანი როგორც თეზისების ცალკეული დებულებებს შორის, ისე მთლიანად თეზისებისა ისტორიული ფაქტების მიმართ სრულიად აშკარაა. ტოლერანტო-

ბის ხარისხით საქართველო ყოველთვის იყო მიჩნეული უნიკალურ ქვეყნად, რასაც სომეხი ისტორიკოსები საგანგებოდ აღნიშნავენ. ასეთ ფონზე კი თეზისებში წამოჭრილი „პრობლემები“ ხელოვნურად შექმნილის სახეს იღებენ. ამიტომაც სიმპოზიუმის მონაწილეები დიდი ინტერესით ელოდნენ თეზისების ავტორის მოხსენებას, მაგრამ არგუმენტებისა და საბუთების ნაცვლად კვლავ ნაცნობი თეზისების მოსმენა მოუხდათ, რამაც ლევონ ისახანიანის ერთგვერდიან „თხზულებას“ ფაქტობრივად, ულტიმატუმის სახე მისცა. ვინც თვალს ადევნებს სომხურ სიძველეთა ისტორიის საკითხებზე ბოლოდროინდელ სომხურ და რუსულენოვან გამოცემებს, ადვილად შეამჩნევდა თეზისების ძირითად შთამაგონებელ წყაროს. ესაა სომხური ნაციონალისტური წრეების ამბიციებისათვის დამახასიათებელი აგრესიული გეოპოლიტიკური იდეებით გაჟღენთილი ორგანიზაციის RAA-ს (სომხური არქიტექტურის შემსწავლელი ორგანიზაციის) გამოცემები. მათ შორისაა პროვოკაციული რუკა-ცნობარიც (ავტორი სამეფლ კარაპეტიანი), რომლის მიხედვით საქართველოში 650 სომხური ეკლესიაა აღრიცხული. ამ ეკლესიათა რიცხვიცა და კუთვნილებაც ერთობ საეჭვოა, მაგრამ მათ ავტორებს ეს სულაც არ ანადგვლებთ, მთავარია რაოდენობა, რათა გაუთვითცნობიერებელ მკითხველს მთელი აღმოსავლეთი საქართველო სომხეთის წარსულის ნაშთად წარმოუდგინონ. ამიტომაცაა, რომ ს. კარაპეტიანი და მისი თანამებრძოლები ხმაურიანი შეძახილებით ცდილობენ მკითხველის თავის სიმართლეში დაჯერებას იმის მაგიერ, რომ საკითხის საქმიან და სერიოზულ შესწავლას შეუდგნენ. ძეგლის ეთნიკური კუთვნილება, ცხადია, ორივე მხარის სპეციალისტთა კომპეტენტურმა კომისიამ (ისტორიკოსები, ხელოვნებათმცოდნეები, არქიტექტორები და სხვ.) უნდა დაადგინოს, სადაც და როცა ამის საჭიროება შეიქმნება.

ეკლესიის აგება, ისიც უცხო ქვეყანაში, რა თქმა უნდა, ჩვეულებრივი, რიგითი მოვლენა არაა და მას თავისი მიზეზები უნდა ჰქონოდა: სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური, იდეოლოგიურ-კულტურული და კონკრეტულ-ისტორიული ხასიათისაც. ეკლესია თითქმის ყველგან ხელი-

სუფლების ერთ-ერთი მთავარი საყრდენი ძალა იყო და ამ თვალსაზრისით უცხო ეკლესიის ფუნქციონირება რამდენად შეიძლება დამთხვევოდა ხელისუფლებისა და ქვეყნის ინტერესებს, ამასაც, ალბათ, კონკრეტული ვითარება განსაზღვრავდა. ასე რომ, ვიდრე საქართველოში სომხური ეკლესიების რიცხვზე და სომხური სამღვდელოების სტატუსზე დავიწყებდეთ მსჯელობას, ვფიქრობ, უმჯობესია თვალი გავადევნოთ ისტორიას, მოვნიშნოთ, როდის რა შესაძლებლობები და მოთხოვნები არსებობდა საქართველოში სომხური ეკლესიების ასაშენებლად.

დავიწყოთ თუნდაც იმით, რომ ისახანიანისა და მისი საყრდენი სოციალურ-პოლიტიკური წრის პრეტენზიები უკვე V საუკუნიდან საქართველოში სომხური ეპარქიის არსებობაზე არათუ არ შეეფერება სიმართლეს, არამედ ისტორიის უხეში გაყალბების ტიპური ნიმუშია. ასეთ სითამამეს ჩვენში უადრესად სუბიექტურ ავტორად მიჩნეული პარუირ მურადიანიც კი ვერ ბედავს და მცხეთაზე საუბრისას აღნიშნავს, რომ მეზობელ „გუგარქში“ (ამ სომხური ტერმინით გადმოცემენ სომეხი ავტორები ქართულ გუგარეთს ანუ ქვემო ქართლს და, საერთოდაც, ქართულ ტოპონიმებს, ეთნონიმებს, ანთროპონიმებს, თუ რიგ საკუთარ სახელებს რატომღაც მხოლოდ სომხური ფორმით აცნობენ მკითხველს, რაც მეცნიერული თვალსაზრისით, რა თქმა უნდა, გაუმართლებელია) არსებობდა ორენოვანი ქართულ-სომხური ეპარქია (იხ. П. М. Мурадян, Армянская эпиграфика Грузии (Картли и Кахети), Ереван, 1985, с. 15) მართალია, არც ეს დეფინიცია გადმოსცემს საქმის ნამდვილ ვითარებას, მაგრამ ცალკე სომხური ეპარქიის არსებობას V ს-ის ქართლში ის მაინც გამორიცხავს. ეჭვი არაა, ბ-ნი პ. მურადიანი ამ შემთხვევაში ცურტავში შექმნილ ვითარებას ითვალისწინებს, როცა წმ. შუშანიკმა სომხურენოვანი თემისათვის საეკლესიო სამსახური მათ მშობლიურ ენაზე შემოიღო. „სომხური მსახურება და წესი“ კი, როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში დიდი ხანია დადგენილია (ზაზა ალექსიძე, ნიკოლოზ ჯანაშია და სხვ.) გულისხმობს არა მთლიანად ქართულ ეკლესიას, ან თუნდაც ცურტავის საეპისკოპოსოს, არამედ მხოლოდ შუშანიკის ნეშტზე აგებულ სა-

მარტვილეს, სადაც ღვთისმსახურება სომხურ ენაზე
სრულდებოდა კირიონ კათოლიკოსამდე, ხოლო მან სომხუ-
რის გვერდით ქართულიც დანერგა. აი, ამ სამარტვილეს
გარშემო დაჯგუფებული სომხური მოსახლეობა იყო ის
ორგანიზაცია, რომელსაც „ეპისტოლეთა წიგნში“ სომხუ-
რენოვანი თემი (საწმესო) ეწოდება. ეს მონაცემები, ცხა-
დია, საკმარისი არ არის ხსენებული თემის სომხურ საეკ-
ლესიო ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ ერთეულად, ანუ
სომხურ ეპარქიად მის წარმოსადგენად. წმ. შუშანიკის სა-
მარტვილედ ცურტავის ეპარქიაში შემავალი ეკლესია იყო
სხვა ქართულ ეკლესიებთან ერთად და ადმინისტრაციუ-
ლად ქართული ეკლესიის სისტემაში მოქცეული მცხეთაზე
(ე. ი. ცენტრზე) იყო დამოკიდებული, რის გამოც სომხურ-
თან ერთად ქართულ ენაზეც სრულდებოდა საეკლესიო
სამსახური. ამიტომაც ცურტავის ეპისკოპოსები ვალდებუ-
ლები იყვნენ ერთნაირად კარგად სცოდნოდან ქართული
და სომხური ენები. გასაგებია, რომ ერთ სამარტვილე ეკ-
ლესიაში შექმნილი ვითარება ვერ შეცვლიდა ცურტავის
ეპარქიის ქართულ სახეს. ასე რომ, ბ-ნ პარუირ მურადიან-
ის განცხადება „გუგარქში“, ანუ მთელ ქვემო ქართლში
ორენოვანი ქართულ-სომხური ეპარქიის არსებობის თაობა-
ზე წყაროებში საფუძველი არ გააჩნიათ, მით უმეტეს V ს-
ის საქართველოში ცალკე სომხური ეპარქიის არსებობაზე
მსჯელობა აშკარა ნონსენსია.

თბილისის სომხურ ეპიგრაფიკაზე მსჯელობისას ბ-ნი
პარუირ მურადიანი აღნიშნავს, რომ საკუთრივ სომხური
ეკლესია თბილისში შეიძლება დაფუძნებულიყო სომეხ-
ქართველთა საეკლესიო განხეთქილების შემდეგ, VII ს-ის
დასაწყისში. მანამდე კი, თუ არსებობდა მეტ-ნაკლებად
მნიშვნელოვანი სომხური თემი, მის წევრებს ღვთისმსახუ-
რება, ქართველებთან კონფესიური ერთობის გამო, შეეძ-
ლოთ შეესრულებინათ იმ დროს არსებულ ერთ-ერთ ეკლე-
სიაში. რამდენი ეკლესია იყო V-VI სს-ში და მათგან შემ-
დგომში რომლები აღმოჩნდნენ მონოფიზიტთა ხელში, ძნე-
ლი სათქმელიაო. ყოველ შემთხვევაში ეს არ იქნებოდა ან-
ჩისხატი და სიონი, რადგან პირველი პატრიარქის რეზი-

დენცია იყო, მეორე კი ქალაქის მიტროპოლიტისა. ეჭვი არის, რომ ქალაქში სხვა ეკლესიებიც იქნებოდაო¹.

როგორც ვხედავთ, სომეხი მკვლევრის აზრით, VII ს-ის დასაწყისამდე საქართველოში ცალკე სომხური ეკლესიების საჭიროება არ ყოფილა და მხოლოდ ამის შემდეგ შეიძლებოდა სომეხთა ხელში აღმოჩენილიყო არსებული ეკლესიების ნაწილი (?). უცნაური ვარაუდია. ჯერ ისიც არა აქვს გარკვეული – არსებობდა თუ არა ამ ადრეულ ხანაში რამდენადმე მნიშვნელოვანი სომხური თემი თბილისში, რომელიც საკუთარი ეკლესიის მომსახურებას საჭიროებდა და უკვე შესაძლებლად მიიჩნევს ამ არარსებულ სომხური თემის განსაკუთრებულ უფლებებსა და სხვისი ეკლესიების ხელში ჩაგდების მის უნარზე გაამახვილოს ყურადღება.

სომეხთა რიცხვის შესამჩნევი ზრდა თბილისში, პ. მურადიანის აზრით, არაბთა მფლობელობის პერიოდზე, კერძოდ კი, ქალაქის ამირა საჰაკის დროზე მოდის. საბუთად მოჰყავს ტაბარის ცნობა, რომ ბუღა თურქის სადამსჯელო ექსპედიციის მოლოდინში ქალაქის გასამაგრებლად საჰაკის მიერ შედგენილი მცველი რაზმი ძირითადად ხუთელი სომხებისაგან შედგებოდაო. ყოველ შემთხვევაში ეს გვიდასტურებს, რომ IX ს-ის 50-იან წლებში თბილისში ცხოვრობდნენ სომხები, რომლებიც საკულტო ცენტრის გარეშე არ იქნებოდნენო². ერთობ მჭლე საბუთია. უცნობებით უცნობის ამოხსნა შეუძლებელია. ამ ცნობით ხუთელები პროფესიონალი მოქირავენე მებრძოლები ჩანან, სხვაგვარად ისინი თავდაცვის მიზნებისათვის არ გამოდგებოდნენ. სამხრეთ სომხეთიდან ლტოლვილი მოსახლეობაც გამოჰყვა მათ თუ არა, ცნობაში არაფერია აღნიშნული, არაფერია ნათქვამი თბილისში სომხური ეკლესიის არსებობაზეც. ასე რომ, ამჯერადაც ბ-ნი პ. მურადიანის მარჩიელობა, ვფიქრობ, უსაფუძვლოა.

ასევე არაღამაჯერებელია მკვლევრის არგუმენტაცია X ს-ის თბილისში სომხური ეკლესიის არსებობაზე. მას მოჰყავს ადგილი უხტანესის თხზულებიდან, სადაც საუბარია მოსე სომეხთა კათალიკოსის და კირონ ქართლის კათალიკოსის იმ წერილებზე, რომლებიც „ეპისტოლეთა წიგ-

ნში“ არ იძებნებოდა. უხტანესი წერს: „ვეძებთ და ვპოვეთ ქალაქ თბილისში, რომელიც ქართველთა ქვეყანაშია¹“. კასიის მთის კალთების მახლობლად, მდინარეზე, რომელსაც მტკვარი ეწოდება. ერთ მღვდელს, რომელსაც მღვდლობის სახელად კირაკოზს უწოდებენ, ეპოვნა ქართულად, რომელიც მან დიდი შრომით დაწერა და გადმოთარგმნა ჩვენს ენაზე და ჩვენ მოგვცა წერილობით, რადგან თვითონ ძალიან კარგად იცოდა ქართველთა წიგნი და ენა². აქედან კი პ. მურადიანი ასკვნის: ქართული ენის ჩინებული ცოდნა კირაკოსის ადგილობრივი, თბილისური წარმოშობის მაუწყებელია, ხოლო სომეხი მოძღვრის თბილისში ყოფნა ამ ქალაქში სომხური ეკლესიის არსებობასაც გულისხმობს⁴. ვიდრე X ს-ის თბილისში რამდენადმე მნიშვნელოვანი ოდენობის სომხური მოსახლეობის არსებობაზე რაიმე რეალური მინიშნებაც კი ვერ მოგვიპოვებია, ძნელია პ. მურადიანის ვარაუდის მიღება. საეკლესიო განხეთქილების შედეგად შექმნილი დაძაბული რელიგიური სიტუაციის პირობებში სულაც არაა მოსალოდნელი თბილისში არამარტო სომხური ეკლესიის აგება, არამედ სომხური მოსახლეობის მომრავლების შესაძლებლობაც. იმ დროს, როცა სომხეთის კათალიკოსი ვაჰან სივნიელი (967-969) ქალკედონურ სარწმუნოებას იღებს და ქართველებთან კავშირში იმხილება, რისთვისაც ის თავისი რეზიდენციიდან იღვენება, როცა ქართველთა და სომეხთა შორის რელიგიურ ნიადაგზე მომხდარი შეტაკებები მსხვერპლით თავდება⁵, ცხადია, სომეხი მონოფიზიტებისათვის საქართველო და მისი ძველი დედაქალაქი მიზიდვის ობიექტი ვერ იქნებოდა. ერთეული სომეხი ლტოლვილები, მით უმეტეს, ქალკედონური მრწამსისანი, ქართულ გარემოცვაში ადვილად უნდა გაქართველდებოდნენ. რადგან ვარაუდებზე დაგვიდგა საქმე, კირაკოსის ვინაობის გარკვევის პ. მურადიანისაგან განსხვავებული ვარიანტიც შეიძლება დაუშვათ. ნიშანდობლივი გარემოებაა, თბილისსა და საქართველოში ხანგძლივად ყოფნის მიუხედავად, უხტანესი არ იცნობს სომეხ მოძღვარს კირაკოსს. მას „ვინმე ერთ მღვდლად“ მოიხსენიებს. თბილისში იმ დროს რომ სომხური ეკლესია ყოფილიყო, რელიგიური დაძაბულობის იმ პი-

რობებში შეუძლებელია თავგადაკლულ ანტიქალკედონიტ ეპისკოპოსს მისთვის ეს მნიშვნელოვანი ფაქტი გამორჩენოდა და სათანადოდ არ აღენიშნა. აშკარაა, კირაკოსი არ იყო სომხური მონოფიზიტური ეკლესიის მოძღვარი, როგორც ამას სომეხი მკვლევარი წარმოგვიდგენს. ის, ალბათ, ქალკედონური მრწამსის მღვდელი იყო და უკვე გაქართველებულს შეეძლო ქართულ ეკლესიაში სამსახური. ძნელი წარმოსადგენია საკათალიკოსო ბიბლიოთეკასა და არქივში საპატრიარქოს მასთან დაპირისპირებული ეკლესიის წარმომადგენელი თავისუფლად დაეშვა და მისთვის მიენდო უმნიშვნელოვანესი დოკუმენტების მოძებნა.

ერთი სიტყვით, X ს-ის კავკასიაში შექმნილი რელიგიური სიტუაცია ვერ ქმნიდა პირობებს თბილისში სომეხი მონოფიზიტი მრევლის რამდენადმე ხელშესახები ჯგუფის შესაქმნელად, თუ სომხური ეკლესიის ასაგებად და არც წყაროებშია მათზე რაიმე მინიშნება.

X ს-ის ბოლო მეოთხედისათვის ქვემო ქართლში სომხური სახელმწიფოებრიობის შემოდწევის შედეგად იქმნება რეალური პირობები ამ რეგიონში სომხური ეკლესიების აგებისა და სომხური მოსახლეობის გამრავლებისათვის, რამდენადაც თბილისის საამიროსთან ბრძოლაში ჩამოყალიბებული ლორე-ტაშირის მცირე სომხური სამეფოსათვის თავისი საყრდენი იდეოლოგიური ბაზის გაფართოებას საჭიროებდა და სომხური მონოფიზიტური კერების მომრავლება მის გადაუდებელ პოლიტიკურ ამოცანას წარმოადგენდა. მხითარ აირივანეცი თავის „ქრონოგრაფიულ ისტორიაში“ 981 წლის ქვეშ აღნიშნავს: ამ დროს დაიწყო ბაგრატუნთა მეფობა ქართველებზე, რამეთუ გურგენი გამეფდა საქართველოში, ხოლო მისი ძმა სუმბატი-სომხეთში⁷. სომეხთა პოლიტიკური ბატონობის მიუხედავად, სომეხი მემკვიდრის თვალში ეს ქვეყანა მაინც საქართველოა არა მარტო ისტორიულად, არამედ ეთნიკური სახითაც. ამიტომაც სომხური სარწმუნოების სამოქმედო ასპარეზის გაფართოება-განმტკიცების ცდებს აქ ძლიერი წინააღმდეგობა დახვედრია. ნიშანდობლივ ფაქტს გადმოგვცემს ასოლიკი. გაგის მფლობელი დემეტრე მარზპანი მშობლიურ სომხურ სარწმუნოებას გასდგომია და ქართულს მომხრო-

ბია, რისთვისაც სასტიკად დასჯილა კიდევ და, მიუხედავად ამისა, მისი ვაჟი ტაშირის მამფალი გიორგი ქალკედონურ ტაძარს აგებს და მთავარეპისკოპოსადაც გვევლინება⁸. ქართველთა და ქართული სარწმუნოების პოზიციებს ისიც ამაგრებდა, რომ X ს-ის შუა ხანებისათვის მთლიანად დასრულდა ჰერეთ-ალბანეთის ეკლესიის ქალკედონურ სარწმუნოებაზე მოქცევა. X ს-ის ერთ პერიოდში კი ქართული ეკლესიის გავლენა სივნიეთსაც მისწვდა⁹. საგულისხმოა, რომ ამ პერიოდში ქართული სარწმუნოების გავრცელება საკუთრივ სომხურ ტერიტორიაზეც უცდიათ. ასოლიკის თქმით, ყარსში აბას მეფის (928-953) მიერ აგებული საკათედრო ტაძრის ქალკედონური წესით კურთხევა მოუთხოვია აფხაზთა მთავარ ბერს, რისთვისაც დიდი ლაშქრობა მოუწევია, მაგრამ დამარცხებულა. სომეხი მემკვიდრე ნიშნის მოგებით აღნიშნავს – „აბასმა ზღვარი დაუდო ქართველთა და სარმატთა თავდასხმებს სომხეთზე“¹⁰. მაგალითების გამრავლება კიდევაც შეიძლებოდა, მაგრამ რაც ითქვა, ისიც დამაჯერებლად მოწმობს, რომ ასეთი დაძაბული სარწმუნოებრივი დაპირისპირების პირობებში სომხური ეკლესიების ასაგებად საქართველოში არავითარი საფუძველი არ უნდა არსებულებო.

XI ს-ის კავკასიაში შექმნილი პოლიტიკური სიტუაცია კიდევ უფრო შეუფერებელი აღმოჩნდა საქართველოში სომხური ეკლესიების ასაგებად. ანისის სამეფოს დაცემასთან ერთად (1045), ამიერკავკასიაში ჰეგემონობისათვის ბრძოლის ასპარეზი სომხურმა მხარემ გაათავისუფლა. პოლიტიკურ საყრდენს გამოცდილ სომხურ ეკლესიას ქართულმა სამღვდელოებამ კიდევ უფრო აქტიურად შეუტია. 1046 წ. ღრტილაში გამართულ ქართულ-სომხურ საეკლესიო პაექრობაზე ქართველი ბერი ექვთიმე გრძელი სომხური მონასტრის წინამძღვარს დატუქსებით მიმართავს და მისგან არც მეტი, არც ნაკლები, მორჩილებასა და თაყვანისცემას მოითხოვს¹¹. სომეხთა ქართულ ქალკედონურ სარწმუნოებაზე მოქცევის მიზანი ძეგლში დაუფარავადაა გაცხადებული. კამათში ძლეულ სომეხთა „მოძღვარსა და სჯულის წინამძღვარს“ სოსთენს ბაგრატ IV ფაქტობრივად აიძულებს სომხური სარწმუნოების დატოვებას, როცა

ეკითხება, „რად არ მიიქცევით“ და მარმაშენის ნაცვლად სთავაზობს მის ფარდ საწინამძღვროს საქართველოში¹². საყურადღებოა ისიც, რომ სომხური სარწმუნოების გამობამ ამ დროს ქართულ სასულიერო ლიტერატურაში განსაკუთრებით ფართო ხასიათი მიიღო¹³. როგორც ჩანს, ქართველი ხელისუფლები ჩქარობდნენ ქართული სარწმუნოების ბაზის გაფართოებას, რათა სომხეთის მემკვიდრეობისათვის მებრძოლთა შორის ყველაზე სახიფათო მოწინააღმდეგის – ბიზანტიისათვის დაესწროთ თავისი გავლენის გავრცელება ამ ქვეყანაში. როცა ქართული ეკლესია და ხელისუფლება თავისი გავლენის გავრცელებას სომხეთის სიღრმეშიც ცდილობდა, ცხადია, საკუთარ ქვეყანაში სომხურ სარწმუნოებას საყრდენ ბაზას (ე. ი. ეკლესიებს) არ შეუქმნიდა.

ამიტომაც არის, რომ XII ს-მდე, ე. ი. ვიდრე დავით აღმაშენებელი შიდა ქართლში საქალაქო ცხოვრების გამოცოცხლებისათვის საგანგებო ზომებს არ მიიღებდა, სომხური მოსახლეობისა და ეკლესიების საქართველოში გაჩენის შესახებ რეალური ცნობები წყაროებში არც მოგვეპოვება. მათეოს ურჰაეცის ცნობა კი, რომ დავითმა შემოიკრიბა სომეხთა გადარჩენილი ლაშქარი, „ააშენა სომეხთა ქალაქი ქართველთა ქვეყანაში. განამტკიცა ეკლესიები და მონასტრები მრავლად, ხოლო ქალაქს უწოდა გორა“¹⁴, თვით პ. მურადიანის აზრითაც გაზვიადებულია, რადგან დავით აღმაშენებელს 2-3 წელიწადში არ შეეძლო სომეხთათვის მრავალი საკულტო ნაგებობის აშენება და არც ამის მოთხოვნილება უნდა ყოფილიყო დასაწყისში¹⁵.

სომხეთის მნიშვნელოვანი ნაწილის საქართველოს სახელმწიფოში შემოსვლას, გასაგებია, უნდა გამოეწვია ქვეყანაში სომხური მოსახლეობის მომრავლება და ეკლესიების გაჩენა. განსაკუთრებით სახელმწიფოს ცენტრში – თბილისში. წყაროებში 1179 წლისათვის იხსენიება თბილისელი ეპისკოპოსი ბარსედი, რომელიც მონაწილეობდა პრომკალაში (კილიკია) მოწვეულ სრულიად სომეხთა საეკლესიო კრებაში¹⁶, რაც, ბუნებრივია, სომეხი ეპისკოპოსის რეზიდენციასაც გულისხმობს ქვეყნის პოლიტიკურ ცენტრში. დავითისა და მისი მემკვიდრეების ტოლერანტობაზე, სომე-

ხი ხალხისა და მისი კულტურის მიმართ ქართველ ხელი-
სუფალთა კეთილისმყოფელ დამოკიდებულებაზე სომხურ
წყაროებში არაერთი საგულისხმო ფაქტია აღნუსხული. მი-
უხედავად ამისა, არც ეს პერიოდი შეიძლება ჩაითვალოს
საქართველოში სომხური ეკლესიების შესამჩნევი მომრავ-
ლების ხანად. მრავალეროვან სახელმწიფოში განსხვავებუ-
ლი კონფესიური კერების უკონტროლო მატება, ცხადია,
მის კულტურულ-პოლიტიკურ ერთიანობას ვერ შეუწყობდა
ხელს. ამ ერთიანობის გარეშე კი თვით სახელმწიფოს სიმ-
ტიციც სათუო შეიძლებოდა გამხდარიყო. ამიტომ კონფე-
სიური დაახლოების პოლიტიკა, რაც მხოლოდ ქალკედონ-
ური რწმენის საფუძველზე შეიძლებოდა განხორციელებუ-
ლიყო, საქართველოს ძლიერების ხანის საშინაო პოლიტი-
კის ერთ-ერთი უმთავრესი მიმართულება გახდა. ამას მოწ-
მობს დავით აღმაშენებლის მიერ „სჯულის გამოსაძიებ-
ლად“ საეკლესიო კრების მოწვევა, რომლის მიზანი, სომე-
ხი ავტორის თქმით, „სომეხთა და ქართველთა შეერთება
იყო“¹⁷.

რელიგიური შემწყნარებლობისა და კონფესიური და-
ახლოებისაკენ მიმართული ეს პოლიტიკა კიდევ უფრო ინ-
ტენსიურად ტარდებოდა თამარის ხანაში. ამ პერიოდში
სომეხთა ქართულ სარწმუნოებაზე მოქცევის პროცესმა,
ფაქტობრივად, საჯარო ხასიათი მიიღო. 1204 წ. ქართველ-
სომეხთა გაერთიანებული საეკლესიო კრება თბილისში,
1205 წ. საეკლესიო კრება ჭოროში და 1207 წ. ანისში მოწ-
ვეული სომეხთა საეკლესიო კრება მოწმობდა, რომ საქარ-
თველოს ხელისუფლების ბრძოლა საზოგადოების ერთიანი
კულტურულ-იდეოლოგიური სახის ფორმირებისათვის გა-
დამწყვეტ ფაზაში შესულიყო და დღეს თუ ხვალ კონფესი-
ურ უთანხმოებასა და დაპირისპირებას ქრისტიანულ კავკა-
სიაში, თითქოს, ბოლო უნდა მოღებოდა. პრაქტიკულადაც,
სომეხეთის ტერიტორიაზე ქართული სახელმწიფოებრიობის
გავრცელების კვალობაზე სომეხეთში ყოველგვარი გართუ-
ლების გარეშე შენდებოდა ქართული ეკლესიები, არსდე-
ბოდა ქალკედონური ეპარქიები (ფარსის, ანისის, ვალაშ-
კერტის), რაც უზრუნველყოფდა ქართული ენისა და კულ-
ტურის სფეროს გაფართოებას სომეხეთის სიღრმეში¹⁸. ქვე-

მო ქართლში კი, სადაც განსაზღვრული ისტორიული პირობების გამო შედარებით მრავლად იყო წარმოდგენილი სხვადასხვა დროს წარმოშობილი ეპარქიები, სამიტროპოლიტო, თუ საწინამძღვრო მონასტრები, მათ სიახლოვეს – ახპატის, სანაინის, აღარწინის, ხორაკერტის, გეტიკის და სხვათა – გვერდით და საპირისპიროდ თანამიმდევრულად იყო აღმოცენება ქართულმა ქალკედონურმა სავანეებმაც – ქობერი, „ძელი ჭეშმარიტისა“, „პლმძაჰანქი, ოსკიპარი“ და სხვ.¹⁹ ამასთან ერთად, სომხური ეკლესია-მონასტრების „გაქართულებაც“ ხდებოდა²⁰. ნიშანდობლივია, რომ დაწყებული საეკლესიო რეფორმის ყველაზე აქტიური გამტარებლები სომხური პროვინციების მმართველი მხარგრძელები იყვნენ, ხოლო მონოფიზიტი ზაქარია მხარგრძელი ამ პროცესში უხეშობისა და ძალის გამოყენებასაც არ ერიდებოდა. ეჭვი არაა, ასეთ ვითარებაში სომხური ეკლესიების რიცხვის გაზრდისათვის საფუძველი, მით უფრო საქართველოს შიდა რაიონებში არ უნდა ყოფილიყო.

საქართველოში სომხური ეკლესიებისათვის შედარებით ხელსაყრელი პირობები მონდოლთა ბატონობის დროიდან იქმნება, რაც უშუალოდ იყო დაკავშირებული დაპყრობილ ქვეყნებში საზოგადოების გათიშვა-დაპირისპირების მონდოლურ პოლიტიკასთან. აღსანიშნავია, რომ ღ. მელიქსეთ-ბეგის დაკვირვებითაც, ახპატ-სანაინის ნაცვლად ახალი გეტიკისა და ხორანაშატის ამადლება-აყვავება მონდოლთა შემოსევის ხანაში ხდება²¹. საქმე ის იყო, რომ სომხური კაპიტალის საქართველოს ცენტრალურ რაიონებში, პირველ რიგში, თბილისში მიზიდვითა და მისთვის პრივილეგიების მინიჭებით მონდოლთა მმართველი ფენა ცდილობდა აქ თავისი ბატონობის საყრდენი ბაზის შექმნას და გაფართოებას. ბევრმა სომეხმა დიდგვარმა და მედროვე-ბედისმაძიებელმა სწორედ მონდოლთა დროინდელ საქართველოში პოვა ფართო ასპარეზი საქმოსნური მოღვაწეობისათვის, რომლებიც შემდგომში სახელმწიფოს მართვის სადავეებსაც კი ეჭიდებოდნენ. მონდოლთა მიერ საქართველოში შექმნილი პოლიტიკური ატმოსფეროს ნაშობნი იყვნენ შადინის, სადუნის და სხვათა ოდიოზური სახელები. ქვეყანაში მოქმედი ძირითადი კანონის პატრონ-

ყმობის გვერდის ავლით, მონღოლთა მიერ შეწყალებულნი და აღზევებულნი, ეთნიკურად სომხური წარმომავლობისა, თუ სარწმუნოების ვაჭრული და ფეოდალურ-არისტოკრატიული წრეების წარმომადგენლები (უმეკი, ქარიმადინი, შნორჰაგორ-შაბადინ-შადინი, ენუქ არქუნი, საღუნ მანკაბერდელი, ხუტლუ-ბულა, სივნიეთის მფლობელი, გასომხებული ორბელები და სხვები), რომლებიც სულ უფრო მზარდ გავლენას ახდენდნენ ქვეყანაში მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებზე, იყვნენ რა დამპყრობთა სამსახურში, ნებით თუ უნებლიეთ ქართულ ეროვნულ ინტერესებს უპირისპირდებოდნენ. მონღოლთა მიზანიც ეს იყო - ქართული ფეოდალური საზოგადოების დასუსტება, რაც კონფესიურ სიტუაციაშიაც მკაფიოდ ისახებოდა. ეკონომიკურად და სოციალურად დაწინაურებული საზოგადოების ეს ნაწილი სომხური ეკლესიის გაძლიერებისათვის იღწვოდა, რითაც თავის საყრდენ პოლიტიკურ ძალას აფართოებდა. საზოგადოების ამ ნაწილის ეკონომიკურ შესაძლებლობასა და პოლიტიკურ გავლენაზე სომხური წყაროები ნიშანდობლივ ცნობებს გვაწვდიან. ნორგეტიკის 1283 წლის წარწერის თანახმად, დიდვაჭარ უმეკს გეტეკი შეუძენია 40000 ოქროდ. უფრო ადრეული 1248-1250 წლებით დათარიღებული წარწერა უმეკს უწოდებს „ეკლესიათა გადამრჩენსა და მღვდელმსახურთა ბოროტებისაგან მხსნელს“²². მასვე მიეწერება თბილისში ციხის კედელთან სომხური „კათოლიკე“ ეკლესიის აგება თუ განახლება-გადაკეთება. სტეფანოს ორბელიანის გადმოცემით კი, ტარსაიჭ ორბელს, მეფის მწიგნობართა დახმარებით, სამეფო დაეთრები დაუძებნია, სადაც სომხური ეკლესიების საგადასახადო ვალდებულებები იყო აღნუსხული, დაუწევას და შეუცვლია და ამ გზით გადასახადებისაგან 150-ზე მეტი სომხური ეკლესია გაუთავისუფლებია²³. ამ ცნობაში, მართალია, ბევრია გაზვიადებული და დაუჯერებელი, მაგრამ არსებული ტენდენცია მაინც მკაფიოდაა გადმოცემული. ამგვარი ტენდენციების განვითარებისას კი ეკონომიკურად დასუსტებული, თუ უპატრონოდ დარჩენილი ქართული ეკლესიების სხვადასხვა საშუალებით (სყიდვა, სავალო მახეში გაბმა, მიტაცება და სხვ.) დაუფლება და მათი „გასომხურება“ სავსებით შე-

საძლებელი იყო. თუ საქართველოს ძლიერებისა და აყვავების ხანაში სომხური ეკლესიის „გაქართულებასა“ და ქალკედონურ სარწმუნოებაზე მრევლის თანდათანობით გადაყვანის პროცესს ლეგალური, საჯარო ხასიათი ჰქონდა, მონღოლთადროინდელ საქართველოში ქართული ეკლესიის „გასომხურება“ ლეგიტიმური ვერ იქნებოდა, რადგანაც ფართო რჯულშემწყნარებლობის ვითარებაშიც ქვეყნის ძირითადი იდეოლოგიური მიმართულება ქალკედონური ქრისტიანობა იყო.

ქართული ფეოდალური საზოგადოების ამ ნაწილის თანამშრომლობა მონღოლებთან, ცხადია, დიდხანს ვერ გაგრძელდებოდა. მემამულეობას, რაც ქართველი და სომეხი ფეოდალის არსებობისა და ძლიერების ერთნაირად მთავარი წყარო იყო, მონღოლური სოციალურ-ეკონომიკური სისტემა ვერ ითმენდა. ამიტომ სომეხ ფეოდალსაც ქართულ ფეოდალურ სინამდვილეში უნდა ეძია თავისი მომავალი, რადგან მემამულეობის დაცვა და გაძლიერება მხოლოდ ქართული ფეოდალური სამართლის საფუძველზე იყო შესაძლებელი. ასეთ ვითარებაში მონღოლებთან თანამშრომლობას, რა თქმა უნდა, მხოლოდ დროებითი ხასიათი შეიძლება ჰქონოდა. ერთობ ნიშანდობლივია სივნიეთის მფლობელი ორბელების თავგადასავალი. მონღოლთა დახმარებით გაძლიერებულები და ხასად ქცეულნი, ისევ საქართველოს დიდებულთა კრებულს უბრუნდებიან და 1258 წლის შემდეგ მაინც მათი სახლი საქართველოს გამოსავლის დაეტარშია შესული²⁴.

თემურ-ლენგის რვაგზისმა და თურქმენთა პერმანენტულმა შემოსევებმა უდიდესი ზიანი მიაყენეს ქრისტიანულ სალოცავებს. კონფესიის განურჩევლად უამრავი ქრისტიანული ეკლესია-მონასტერი აღიგავა მიწის პირიდან. XV ს-ის დამდეგს თურქმენებმა ძალით მოწყვეტეს საქართველოს სომხური თემები და იქ პირშუუქცევლად აღმოსავლური ბარბაროსულ-ფეოდალური ურთიერთობები გააბატონეს. XIV-XV სს-ს წყაროებში, ფაქტობრივად, აღარ გვხვდება კონფესიურ დაპირისპირებათა მწვავე სიტუაციების ამსახველი ინფორმაცია. პირიქით, მონოფიზიტი სომეხი მწერლები ამჯერად ქართული ეკლესიის სიმტკიცესაც

კი ნატრობენ²⁵ რადგან ეს აუცილებელი იყო მთი მფარ-
 ველი სახელმწიფოს ინტერესებისათვის. არც შემდგომი
 ყიზილბაშებისა და ოსმალების შემოსევების ხანა იყო
 სომხური ეკლესიებისათვის სიკეთის მომტანი. დიდი სიმ-
 დიდრის მქონე სომხებმა დიდ სახელმწიფოებს შეაფარეს
 თავი (სპარსეთი, ოსმალეთი, რუსეთი, ინდოეთი, ევროპის
 ქვეყნები), სადაც უკეთ იქნებოდა დაცული მათი კაპიტალი.
 ახალმა გარემოებამ თანდათან დააშორა და გააუცხოვა
 ისინი მათ წარმომშობ საზოგადოებას და ეროვნული ეკ-
 ლესიების ბედის მიმართაც ერთგვარად გულგრილნიც გა-
 ხდა. მდიდარი გულშემატკივრების ყურადღებას მოკლებუ-
 ლი საქართველოს სომხური ეკლესიების მსახურები გვიან-
 ნი შუა საუკუნეების მთელ სივრცეზე დაქცეული და
 მტრის ხელით განადგურებული ეკლესიების რაღაც ნაწი-
 ლის აღდგენას თუკი რამენაირად ახერხებდნენ, ახლების
 ასაგებად სახსრები ნამდვილად არ უნდა ყოფნოდათ. იშვი-
 ათ შემთხვევაში ცალკეული ქველმოქმედის გამოჩენა სა-
 ერთო ვითარებას დიდად ვერ ცვლიდა. საქართველოს სომ-
 ხური ეკლესიები თავიანთი ეკონომიკური და სოციალური
 მდგომარეობის გაუმჯობესების იმედს ისევ საქართველოს
 ხელისუფალთა მოწყალებაზე აგებდნენ. ეს გზა ყველაზე
 რეალური და ძირითადი იყო შუა საუკუნეთა მთელ სივ-
 რცეზე. ასეთი ხელშეწყობისა და ზრუნვის არაერთი მაგა-
 ლითია დაფიქსირებული ქართულ დოკუმენტურ, თუ სხვა
 ხასიათის წყაროებში. ამ მხრივ ტიპურია ქართლის ახალ-
 ქალაქის ეკლესიის ქართული წარწერა, რომელიც იუწყება
 როსტომ მეფის მიერ სომეხთათვის ქალაქისა და ეკლესია-
 მონასტრების აგებას²⁶. ასეთი ღონისძიებები სომეხ მიგრან-
 ტთა მისაზიდად ეწყობოდა. მრავალ ომგამოვლილ ქვეყა-
 ნას ბევრი კვალიფიციური მუშახელი სჭირდებოდა. ცხა-
 ღია, მცირერიცხოვან მიგრანტთა (მათაც უკეთ მოწყობილი
 და დაცული ქვეყნებისაკენ ეჭირათ თვალი) ჯგუფების მი-
 ზიდვით დიდი სამეურნეო პრობლემები ვერ გადაწყდებო-
 და, რის გამოც იმხანად, სომხებს გარდა, იბირებდნენ და
 მოჰყავდათ მთიდან, იმიერკავკასიიდან, მოჰყავდათ ლეკები,
 ქისტები, ოსები, ჩერქეზები, ბერძნები, მოჰყავდათ ელის
 თათრები²⁷. ამ მიგრანტთა უმრავლესობა ებმებოდა რა

ქართულ ფეოდალურ ურთიერთობაში, დროთა განმავლობაში ამ საზოგადოების სრულყოფილებიანი წევრი ხდებოდა.

ქართულ ფეოდალურ საზოგადოებაში ადაპტაციის ყველაზე მეტი გამოცდილება, რა თქმა უნდა, სომხურ მოსახლეობას ჰქონდა, რომელთან ერთადაც საქართველოს სომხური ეკლესიები და სამღვდელოება ქართულ ბატონყმურ რიგს ექვემდებარებოდნენ და მისთვის დამახასიათებელი წესებით ცხოვრობდნენ და ფუნქციონირებდნენ. სომხური ეკლესიების მამულებიც, ისევე როგორც ნებისმიერი ფეოდალური მამული, დაბეგრული იყო გადასახადებით და განსაზღვრული ვალდებულებები ეკისრებოდათ მეფისა და ბატონის წინაშე, რომელთა შემსუბუქებას, როგორც სათანადო საბუთებშია აღნიშნული, ტერტერები „ერთგული სამსახურით“ ცდილობდნენ. მაგალითად, 1630 წელს თეიმურაზ I-ს გორის ტერტერებისათვის მიუცია სითარხნის სიგელი. გაცემულ საბუთში წერია: „... გათარხნეთ და განთავისუფლეთ ყოვლით სათხოვარისა და გამოსაღებისაგან. არა გეთხოვებოდეს რა არა ბაშმალი, არა ხარ დალა არა კულუხი არა ფურის ერბო არა საბაღახე არა ტიკი და ტომარა. არა ულაყი არა გეთხოვებოდეს არას ფურისთანა არა ჩუენგანა და არა შემდგომ სხუათა მეპატრონეთაგან ერთის სათათროს საურის მეტი. გქონდეს და გიბედნიეროს ღთონ ჩუენსა ერთგულად სამსახურსა შინა... კიდე ტერ კარაპეტა მისის სახლითა და ერთობილნი გორელნი ხუცები და ტერ სუიმონა გვითარხნებია და ასრე გაუთავეთ“²⁸ გორელი ტერტერები მოგვიანებით უკვე თავის უშუალო ბატონს ამილახორს სთხოვენ სამუროსა და ულაყის ბეგარისაგან განთავისუფლებას. სითარხნის სიგელში გივი ამილახორი წერდა: „...შეგიწყალებთ და გიბოძებთ თქვენ გორის ტერტერას ტერ კარაპეტას შვილს ტერ დავითას, ტერ აკოფას შვილს ტერ მელიქსეთს, ტერ ბაქარს, ტერ არაქელას, ტერ მარქარს, კიდევ ტერ არაქელს ტერ მესროფას, ტერ მანველს, ტერ მინასას... სამურო და ულაყი ამიგიკვეთეთ... ქონდეთ და გიბედნიეროთ ღმერთმან ჩუენსა ერთგულებაში და სამსახურში“²⁹ ასე თაობიდან თაობამდე სომხური ეკლესიის წარმომადგენლები ახერხებდნენ ბეგარის შემსუბუქებას და ზოგჯერ სრულ სითარხნესაც კი. ქართველ

ხელისუფალთა მიერ სომხური სამღვდელოების მიმართ
გაღებული ეს შეღავათები არც განსაკუთრებული წყალობა
ბა იყო და არც რაღაც გამონაკლისი. უბრალოდ, ქართუ-
ლი ფეოდალური ურთიერთობისათვის დამახასიათებელი ამ
ინსტიტუტით ქართველთა თანაბრად სარგებლობდა სომხუ-
რი ნაწილიც. ამ წყალობით სარგებლობის უმთავრესი და
აუცილებელი პირობა კი ქვეყნისა და მეფის ერთგული სამ-
სახური იყო.

სომხური ეკლესიების უმნიშვნელოვანესი ნაწილი, რო-
გორც ჩანს, სამეფო ხელისუფლების უშუალო გამგებლო-
ბას ემორჩილებოდა, რამდენადაც საკუთრების სფეროში
მომხდარი ნებისმიერი ცვლილება, საბუთების მიხედვით
სამეფო კარის ჩაურევლად არ ხდებოდა. მაგალითად, 1691
წ. შაჰნავაზის ბრძანებით თავად პაპუნა ბეგს ღორეში ებო-
და სოფელი ახპატი მისი ეკლესიითურთ. ახპატის ეკლესიის
წინამძღვარი ვალდებული იყო ყოველწლიურად მიეცა გა-
მოსაღები პაპუნა ბეგისათვის. ღორეს მეპატონეს კი ახპა-
ტის ეკლესიაზე ხელი არ მიუწვდებოდა სამეფო კარის სა-
განგებო ბრძანების გარეშე. ვარაპეტის სოფელსა და ახპა-
ტის ბაღების ნახევარზე რვეზ ბეგს ედავებოდა ბანდურბეგ
არღუთაშვილი. თამაზ ყული ხანის თქმით, ეს ადგილები
მისთვის ჩამოურთმევიათ და რვეზ ბეგისათვის მიუციათ,
ამიტომაც სადავო ადგილები რვეზ ბეგს დარჩა³⁰.

ახპატი, როგორც საქართველოს სომხური ეკლესიე-
ბის თავი და მმართველი ორგანიზაცია, ცხადია, მეფის
პირდაპირ გამგებლობაში იმყოფებოდა, რომლის საშუალე-
ბითაც, ჩანს, სამეფო ხელისუფლება აკონტროლებდა ქვე-
ყანაში სომხური სამღვდელოების საქმიანობასა და სამამუ-
ლო ურთიერთობას. XVIII-XIX საუკუნეთა მიჯნაზე შედგე-
ნილი დავით ბატონიშვილის სამართალი, რომელიც საუ-
კუნეებით განმტკიცებულ ტრადიციებზეა დამყარებული,
ადგენს: „ახპატის ეპისკოპოსი არს მეფისა, და მამული
იმის – მეფისა. არა აქვს არა რაიმე სამართალი კათალი-
კოზსა ეწმიაწინისას, რომელ მას ზედან უფლობდეს, ვინა-
ითგან არს იგი მეფისა ეპისკოპოზი, და მეფე აკურთხები-
ნებს თავისის გამორჩევით. და კათალიკოზი ეწმიაწინისა
მეფისა თხოვნით აკურთხებს მეფისგან გამორჩეულსა ეპ-

ისკოპოზად. — უკეთუ არაჩნურთმა ეჩმიაწინისამან მოინდო-
მოს მას ზედა მძღაურობა, არაჩნორთი იგი დაიტუქსება
მეფისაგან, ხოლო ხშირად ქმნისათვის განიდოს ქალაქით
ეჩმიაწინადვე, ვინათგან არს მეშფოთე, და ნამძღაურები
დაიდვას ახპატისათვისვე³¹.

საკანონმდებლო მუხლში ხაზგასმითაა და კატეგორი-
ულობით აღნიშნული, რომ ეჩმიაწინელ კათალიკოსს არა-
ნაირი სამართლებრივი უფლება არ გააჩნია ახპატის ეპის-
კოპოსზე და, ამდენად, ცხადია, საქართველოს სომხურ ეკ-
ლესიებზეც — „არა აქუს არა რაიმე სამართალი კათალი-
კოსსა ეჩმიაწინისასა, რომელ მას ზედა უფლობდეს“. ეჩმი-
აწინს მხოლოდ ფორმალური, მხოლოდ რიტუალური წესე-
ბის შესრულება აქვს მიწოდებული. ქართველი მეფისა და
სრულიად სომეხთა კათალიკოსის ეს ფუნქციები კანონ-
მდებლობას მკაფიოდ აქვს გამიჯნული და მისი დარღვე-
ვის ცდების შემთხვევაში სასჯელიც აქვს გათვალისწინე-
ბული თვით ეჩმიაწინის წარმომადგენლის ქალაქიდან გაძე-
ვებითაც. აშკარაა, საქართველოს ტერიტორიის ფარგლებ-
ში მეოფი სომხური ეკლესიები და სამღვდელოება, შეად-
გენენ რა ამ ქვეყნისა და საზოგადოების ნაწილს, ბატონ-
ყმური რიგის საფუძველზე წარმართავდნენ თავიანთ საქმი-
ანობას და ქვეყნისა და მეფის (ხელისუფლების) ერთგული
სამსახურით ცდილობდნენ თავიანთი მოქალაქეობის ღება-
ლიზაციას.

საყურადღებოა, რომ ქართველ ხელისუფალთა მიერ
გაცემულ საბუთებში ბატონყმური ურთიერთობის გამომ-
ხატველი ფორმულირებები, მაგალითად, „ვისმინეთ აჯა და
მოსსენება“ და ა. შ., გვხვდება ეჩმიაწინისათვის მამულის
წყალობის სიგელშიც. მაგალითისათვის მოვიყვანთ ერთ
მათგანს. როსტომ მეფე ეჩმიაწინისათვის მის მიერ გაცე-
მულ სიგელში წერს: „იმა წმინდა ადგილისა და ტახტისა
უფალი ბატონი იაკობ და მათნი ერუბულნი ერთობლივ
წმინდათ სამღთოს მონასტრის შესაწირვად, ჩვენ ვისმინეთ
აჯა და მოსსენება ამათი და შემოგწირეთ თქვენ წმინდასა
საპატრიარქოსა კათოლიკე მონასტერს ეჩმიაწინს, დიდი
ხნის აოხრებული და ახლა ჩვენგან აშენებული სოფელი
ნახიდური... შემოგვიწირავს ჩვენად საღვთაგანდ, მეფო-

ბისა ჩვენისა წასამართლებლად და სულისა ჩვენისა მეოხად, მცველ და მფარველ ექმენ, მას მეორედ მოსულასა და განკითხვასა, და შეგუვინდე ცოდვანი ჩვენი“. შემდეგ ჩამოთვლილია შესაწირი ყმები კომლობრივად თავიანთი მამულის ჩვენებით. ამასთან, შეწირულ ყმებს მეფე ანთავისუფლებს სამეფო გადასახადებისაგან გარდა სათათრო საურისა³².

ეს სიგელი ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ამსახველი ჩვეულებრივი საბუთია. მოულოდნელი და უცნაურია სრულიად სომეხთა კათალიკოსისა და მისი საკრებულოს ქართველი მეფის წინაშე ვედრების მდგომარეობაში წარმოდგენა, რასაც საბუთში გამოყენებული „აჯა და მოხსენება“ გამოხატავს. სომეხი კათალიკოსისა და მისი საკრებულოს სამყოფელი ერევნის სახანოს ადმინისტრაციულ ფარგლებში იყო მოქცეული და მსგავსი დამოკიდებულების გამჟღავნება სპარსეთის ხელისუფალთა მიმართ, რა თქმა უნდა, უფრო შესაფერისი იქნებოდა. ამ ფორმალური დამოკიდებულების აღნიშვნით ქართველი ხელისუფლები, როგორც დიდი ქართული სახელმწიფოს მეფეთა მემკვიდრეები, ჩანს, კვლავაც აცხადებდნენ თავიანთ პრეტენზიებს სომხეთზე, რისთვისაც ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ფორვატერში ემზადებოდნენ შემოყვანასაც ცდილობდნენ, სწირავდნენ სოფლებს, ცალკეულ ზვრებს, ბაღებს, სახნავსათეს ფართობებს, ყმებს და ამით საქართველოს მემამულედაც აქცევდნენ, რაც განსაზღვრულ ურთიერთდამოკიდებულებასაც გულისხმობდა ქართული ბატონყმური რიგის მიხედვით. ქართველი ხელისუფლების განსაკუთრებული ყურადღება სომეხთა მთავარი ეკლესიისადმი არამარტო ქვეშევრდომი სომხური მოსახლეობის სულიერი განწყობილებისათვის ანგარიშის გაწევით იყო გამოწვეული, არამედ, ეტყობა, უპირატესად, ტრადიციული კავკასიური დიდი პოლიტიკით, რომელიც ქართულ ფეოდალურ სამყაროში სომხეთის დაბრუნებასაც გულისხმობდა. ამ განწყობილების ერთგვარი გამოძახილია პლატონ იოსელიანის ერთი ცნობა, რომლის მიხედვით ფეოდალური საქართველოს უკანასკნელ მეფეს გიორგი XII ემზადებოდა კრებისათვის უბრძანებია გარდაცვლილი კათალიკოსის ლუკას

ნაცვლად სრულიად სომეხთა კათალიკოსად რუსეთში მყოფი იოსებ არღუთანაშვილი აერჩიათ. ცნობის ავტორი იქვე შენიშნავს: ძველ მეფეთა ჩვეულებითა ქართველნი დამტკიცებდეს მათსა კათალიკოსსაო³³. ეს საკითხი და თვით ქართველი მეფის მომავალი კი რუსეთის საიმპერატორო კარს სინამდვილეში უკვე გადაწყვეტილი ჰქონდა.

ემიაწინის დაახლოებისა და მისთვის ეკონომიკურად ხელშეწყობის პოლიტიკას მეორე მხარეც ახლდა. მისდამი სახელმწიფოს კეთილგაწყობილების პირობებში გამდიდრებული საქართველოს სომეხი მოქალაქეები „სულისა და თავის სადღეგრძელოდ“ ხალისით სწირავდნენ დიდ ქონებას: კარგად მოწყობილ ზერებს, ქულბაქებს, ყმებს და ა. შ.³⁴. საბუთებში დადასტურებულია ნებაყოფლობითი თავშეწირვის ფაქტებიც³⁵. ემიაწინი თავადაც ყიდულობდა ქონებას ჩვენს ქვეყანაში, რითაც ზრდიდა თავის სიმდიდრეს და გავლენას ახდენდა კონფესიურ სიტუაციაზე საქართველოში. ამ გარემოებაზე ყურადღებას ამახვილებდნენ კათოლიკე მისიონერები, მაგალითად, პატრი ამბროზიო 1640 წ. გორიდან რომში გაგზავნილ წერილში შენიშნავდა: „...ქართველებს დიდი სიმძულვარე აქვთ სომეხებისა სარწმუნოების მხრივ, გარნა, როდესაც მათი ყმები ხდებიან (მას შემდეგ, რაც სოფელს სომეხები ყიდულობდნენ). ბევრი მათგანი გადადის სომხის წესზე“³⁶. გასაგებია, ასეთ სოფელში ქართული ეკლესიის „გასომეხრებად“ ნაბიჯიც აღარ რჩებოდა.

ეს არასასურველი მოვლენა, როგორც ჩანს, ქართველ ხელისუფალთა შეშფოთებას არ იწვევდა, რამდენადაც სომეხური მოსახლეობის რიცხვი ჯერ კიდევ საკმაოდ მცირე იყო და საერთო ვითარებაზე გავლენის მოხდენა არ შეეძლო. მით უმეტეს, რომ სომეხთა „გაქართველების“ პროცესიც არანაკლები ინტენსივობით ვითარდებოდა. მიუხედავად ამისა, სომეხური ეკლესიების შემოსავალსა და გასავალზე განსაზღვრული კონტროლის დაწესება, როგორც ამას ზოგიერთი დოკუმენტი ცხადყოფს, ქართველ ხელისუფლებს მაინც საჭიროდ უცნიათ. ეს დოკუმენტიც ახმატობს და მისდამი დაქვემდებარებული (ე. ი. აღმოსავლეთ საქართველოს) სომეხური ეკლესიების ყოველწლიური შე-

მოსავლის დაეთრები³⁷ ამ დაეთრებიდან ირკვევა, რომ მათი შედგენა ემპირიის წარმომადგენლის თანდასწრებით ხდებოდა, რაც იმის დასტურია, რომ განსაზღვრული წილი ამ შემოსავლიდან ემპირიისავე ჰქონდა. სომხურთან ერთად დაცულია ამ დაეთრების ქართული ვარიანტებიც. ერთი ხუთწლიანი (1799, 1800, 1801, 1802, 1803) შემოსავლის დაეთრის მინაწერი გვამცნობს: „ახპატის წინამძღვარი უფალი სარკის არქიერის ხელნაწერი სომხური დაეთრისაგან წმინდა ახპატის შემოსავალი. ეს სამოცი ნუმრა დაეთრის პირი თანასწორ ქართულზე გადმოვწერე მე მილდისი ტერ სიმონ ტერ ოსეფოვი მოღნისისა“. ასეთი დაეთრის ქართულ ენაზე თარგმნის საჭიროება და თარგმნის სიზუსტის აღნიშვნაც, როგორც ჩანს, კონტროლის საქმის მოგვარების აუცილებლობით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული.

ახპატის შემოსავლის ეს დაეთრები საშუალებას იძლევიან მიახლოებით მაინც გამოეთვალიოთ სომხური ეკლესიების რიცხვი აღმოსავლეთ საქართველოში XVIII საუკუნის მიწურულისათვის. დაეთრებში სახელობით აღნიშნულია სულ 9 ეკლესია, საიდანაც ახპატს შემოსავალი ჰქონდა. ესენია: მოღნინი, ნორაშენი, ფეთხანინი, ციხე დიდის ეკლესია, ციხის პატარა საყდარი, თეკენანი, სასახლის საყდარი თელეთისა, დაშტი ხეჩისა და სურბ სარკისი. შემდეგ, შემოსავლის ჩვენებით, ჩამოთვლილია 42 კახეთისა და 36 ქართლის სოფელი. თუ ვიკულისხმებთ, რომ ყველა ამ სოფელში თითო სომხური ეკლესია-სალოცავი მაინც იყო. დაეთრებში ერთად 87 ეკლესია-სალოცავი გამოდის, რაც რეალურ ვითარებისგან თითქმის შორს არ უნდა იყოს, რადგან შუა საუკუნეების საქართველოს მოსახლეობის ეროვნულ სტრუქტურაში სომეხთა ყველაზე მაღალი 6% სწორედ 1800 წელზე მოდის³⁸. ეს პროცენტული მაჩვენებელი, რაც 47 ათას მოსახლეს შეადგენს მთელს საქართველოში, გაფანტულ სომეხობას გულისხმობს, დაეთრებში კი მხოლოდ ქართლსა და კახეთში მოსახლე სომეხ მორწმუნებულებას საუბარი. ამიტომ ციფრი 47 ათასი სანახევროდ თუ არა, მნიშვნელოვნად უნდა შემცირდეს. ეს რიცხვი 30 ათასამდე რომ დავიყვანოთ და ეკლესიების რაოდენობა ასამდე გავზარდოთ (ანგარიშის გასაადვილებ-

ლად), 300 მოსახლეზე ერთი ეკლესია მოვა, რაც ალბათ, საკმარისზე მეტიცაა. სტეფანოს ორბელიანის ცნობით, მონღოლებისდროინდელ საქართველოში, რომლის შემადგენლობაში სომხეთის უდიდესი ნაწილი იყო გაერთიანებული, თითქოს, 150 ეკლესია უნდა ყოფილიყო. მაგრამ ამ რაოდენობის ძირითადი ნაწილი, ვთქვათ, ორ მესამედზე მეტი საკუთრივ სომხურ თემებზე უნდა მოსულიყო, რის შემდეგ ქართლსა და კახეთში 50 სომხური ეკლესიაც ძნელად სავარაუდებელი ჩანს.

სიტუაცია მკვეთრად იცვლება კავკასიაში რუსეთის მფლობელობის დამყარების დღიდან. ქართული ეკლესია პეტერბურგის სინოდის დანამატად აქციეს, სომხური ეკლესია კი პრივილეგირებულ მდგომარეობაში ჩააყენეს, მიუხედავად იმისა, რომ ისიც იმპერიის მოხელეთა მკაცრ კონტროლს დაექვემდებარა. სომხური ეკლესიებისადმი იმპერიის დამოკიდებულებას გამოხატავდა შინაგან საქმეთა მინისტრი ვოლუევი, როცა 1862 წ-ის 30 აპრილს კავკასიის მეფისნაცვლის მოვალეობის შემსრულებელს გრიგოლ ორბელიანს შეახსენებდა, რომ რუსული პოლიტიკის წარმატებისათვის აღმოსავლეთში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა სომხურ-გრიგორიანულ ეკლესიასთან მათ ურთიერთობას და მოუთითებდა: „მხედველობაში იქონიეთ, რომ სომხური ეკლესია ყოველთვის სარგებლობდა ჩვენი მთავრობის მფარველობით“³⁹. ამ მფარველობის სანაცვლოდ კი სომხური ეკლესია ხალისით ჩადგა იმპერიის ინტერესთა სამსახურში, რომელიც თავისი არსით მთლიანად ანტიქართული მიმართულებისა იყო. საქართველოს სომხური ეკლესიები, რომლებიც ერთ – საქართველოს ანუ თბილისის ეპარქიას შეადგენდნენ, უშუალოდ სრულიად სომეხთა კათოლიკოს-პატრიარქის გამგებლობას დაექვემდებარნენ⁴⁰. სომხურ ეკლესიებს საქართველოში აყვავების ხანა დაუდგათ. მათმა რიცხვმა მკვეთრად იმატა, შესაბამისად გაიზარდა მათი გავლენაც. ეს ცვლილებები ყველაზე მეტად თბილისში შეიმჩნეოდა. სხვადასხვა წყაროების მონაცემებით, თუ XVIII საუკუნის თბილისში 11 სომხური ეკლესია აღირიცხებოდა, XIX ს-ის 30-იან წლებში უკვე მათმა რიცხვმა 23 შეადგინა⁴¹. საქართველოს სომხური ეპიგრაფიკის შესახებ გამოქ-

ვეყნებული პ. მურადიანის მონოგრაფიაშიც, რომელთაც ძეგლთა სრული კრებულის პრეტენზია გააჩნიათ, უპირატესად XIX საუკუნის წარწერებია დაფიქსირებული.

იმპერიის მიერ ქართული ცნობიერების წინააღმდეგ გატარებული ღონისძიებების პირობებში სომხური სამღვდულოებისათვის, რა თქმა უნდა, გაადვილებული იყო, როგორც ქართული მოსახლეობის ერთი ნაწილის სომხურ სარწმუნოებაზე გადაყვანა, ისე ქართული ეკლესიების გასომხურებაც. ამ სიტუაციით კარგად ისარგებლეს სომხურმა ნაციონალისტურმა ძალებმა და ქართლ-კახეთის მოსახლეობის დიდი ნაწილი ქართულენოვან სომხებად გამოაცხადეს, რითაც ცდილობდნენ ისტორიული დასაფუძვლება მოეძებნათ თავიანთი ტერიტორიული პრეტენზიებისათვის. ასეთმა განწყობამ და მეზობელთა ხარჯზე „დიდი სომხეთის“ შექმნის ამბიციური იდეით გატაცებამ ერთხელ უკვე მოუტანა ჩვენს ხალხს სავალალო შედეგი 1918 წლის დეკემბერში. ნაციონალისტური პრესისა და გამოცემების მიერ საქართველოს სომხური ეკლესიებისა და სხვა ღირებულებების თაობაზე დღევანდელი „რიტორიკა“ საქართველოსადმი მტრულად განწყობილი ძალების მიერაა პროვოცირებული და ქართული სახელმწიფოებრიობის წინააღმდეგაა მიმართული, რაზეც წერილის დასაწყისში ითქვა. როგორც აქ წარმოდგენილმა მოკლე ისტორიულმა მიმოხილვამ გვიჩვენა, საქართველოში 650 სომხურ ეკლესიაზე კი არა, მის მეთაღზეც კი არასოდეს ყოფილა მოთხოვნა, არც არასოდეს არც ერთი კონფესია არ შეზღუდულა და ყველას თანაბრად თავისუფლად შეეძლო ღვთისმსახურების თავისი წესებით აღსრულება. ასე რომ, საქართველოს ამჟამინდელი სომხური ეპარქიის პრეტენზიები მის განსაკუთრებულ სტატუსზე, ჩემი აზრით, სრულიად უსაფუძვლოა. რაც შეეხება სომხური ეკლესიების „გაქართულებას“ თუ ქართულის „გასომხებას“, კონკრეტული ისტორიული მოვლენებით იყო განპირობებული და არცთუ დიდი მასშტაბები ჰქონდა. ამიტომ ყოველი კონკრეტული შემთხვევის გამორკვევა კომპეტენტურ სპეციალისტთა ნაკრებ კომისიას არ უნდა გაუჭირდეს. ფაქტების გაზიადება და ბუზის აქლემად ქცევა შეუფერებელია მეცნიერებისათ-

ვის და აშკარად ქვენა გრძნობების ინტერესთა სამსახური-
თაა განპირობებული. ამიტომ სომეხთა სამოციქულო წმინ-
და ეკლესიის საქართველოს ეპარქიამ და მისი წინამ-
ძღურის თანაშემწემ იურიდიულ საკითხებში ლეონ ისახა-
ნიანმა უნდა გაარკვიონ ქართული სახელმწიფოებრიობის
მოწინააღმდეგე ძალებთან არჩევენ ყოფნას, თუ ძველი
ტრადიციით, იმ ქვეყნის ერთგული სამსახურით, სადაც
ცხოვრობენ და მოღვაწეობენ, მშვიდობას, აღმშენებლობას
და სახელმწიფოს სიმტკიცეს შეუწყონ ხელი.

G. MAISURADZE

ARMENIAN CHURCHES IN GEORGIA

The article is the response to a thesis of Levan Isakhanyan, presented at the International Symposium that was held in Tbilisi, 24-26 November, 2005. The thesis represents a position of the Georgian Eparchy of the Armenian Apostolic Saint Church – juridical condition of the confessions existing in our country. In the thesis there are presented rather exaggeratedly and ambitiously the history of the Armenian Eparchy of Georgia and its place among other confessions, which reveal absolute identification with geopolitical ideas of Armenian national society, whose purpose is to portray the whole Eastern Georgia for unconvertant readers as the past remainder of Armenia. Pretensions about demanding a special status from the Armenian eparchy of Georgia is completely groundless from historical point of view, as well as following from the practicably existing present situation. Tolerant policy of the Georgian State was a guarantee in the past and stipulates at the present day too an equal and independent functioning of the confessions existing in our country and performing divine service according to their rules.

1. П. М. Мурадян, Армянская эпиграфика Грузии (Тбилиси), Ереван, 1988, с. 8.
2. იქვე, გვ. 8-9.
3. უხტანესი, ისტორია გამოყოფისა ქართველთა სომეხთაგან, სომხური ტექსტი ქართულად თარგმნითა და გამოკვლევით გამოსცა ზაზა ალექსიძემ, თბილისი, 1975, გვ. 37.
4. П. М. Мурадян, Армянская эпиграфика Грузии (Тбилиси), Ереван, 1988, с. 9
5. სტეფანოს ტარონეცის ასოდიკის მსოფლიო ისტორია, პეტროგრადი, 1885, გვ. 181, 201-202 (სომხურ ენაზე).
6. უხტანესის დასახ. გამოცემა, გვ. 237.
7. მხითარ აირივანეცი, ქრონოგრაფიული ისტორია, ლ. დავლიანიძის თარგმანი და კომენტარები, თბ., 1990, გვ. 74.
8. ასოდიკი, გვ. 257; დ. ბერძენიშვილი, ნარკვევები საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიიდან, თბილისი, 1979, გვ. 121; პარუირ მურადიანი, სომხეთის ქართული წარწერები, ერევანი, 1977, გვ. 137-150 (სომხურ ენაზე).
9. გ. მაისურაძე, დინარ დედოფლის ნეშტის კვალზე, „მნათობი“, 1988.
10. ასოდიკი, გვ. 171-173.
11. გობრონ (მიხაილ) საბინინი, საქართველოს სამოთხე, პეტერბურგი, 1882, გვ. 617.
12. იქვე, გვ. 615, 620 და სხვ.
13. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II, თბილისი, 1967, გვ. 123; მცირე სჯულის კანონი, ე. გიუნაშვილის გამოცემა, თბილისი, 1972, გვ. 33-34, 46-48, 63-64 და სხვ.
14. ლ. დავლიანიძე, მათე ურჰაელის ცნობები დავით აღმაშენებლის შესახებ, „საქართველო რუსთაველის ხანაში“, თბ., 1966, გვ. 247-248.
15. П. М. Мурадян, Армянская эпиграфика Грузии (Картли и Кахети), Ереван, 1985, с. 82.

16. ნ. აფციაური, თბილისის სომხური მონოფიზიტური საეპისკოპოსო. ენციკლოპედია „თბილისი“, 2002, გვ. 528-529.
17. „ქართლის ცხოვრების“ ძველი სომხური თარგმანი გამოკვლევისა და ლექსიკონით გამოსცა ილია აბულაძემ, თბ., 1953, გვ. 254-255.
18. გ. მაისურაძე, საქართველოს სომხური მოსახლეობის ისტორიის საკითხები, თბ., 1999, გვ. 62-94.
19. ლ. მელიქსეთ-ბეგი, ჩრდილო მხარის სომეხთა მოძღვარნი და მათი ვინაობა, თბ., 1928, გვ. 57.
20. დ. ბერძენიშვილი, ნარკვევები საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიიდან, გვ. 123.
21. ლ. მელიქსეთ-ბეგი, ჩრდილო მხარის სომეხთა მოძღვარნი და მათი ვინაობა, თბ., 1928, გვ. 254.
22. ვიმოწმებ პ. მურადიანის ნაშრომიდან «Армянская эпиграфика Грузии (Тбилиси)», გვ. 21.
23. სტეფანოს ორბელიანის „ცხოვრება ორბელიანთას“ ძველი ქართული თარგმანები, ე. ცაგარეიშვილის გამოცემა, თბ., 1978, გვ. 104-105.
24. იხ. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, გვ. 102.
25. სომხურ ხელნაწერთა ანდერძების ცნობები საქართველოს შესახებ, ა. აბდალაძის გამოცემა, თბ., 1978, გვ. 49-56.
26. Пл. Иоселиани, Города существовавшие и существующие в Грузии, Тбилиси, 1850, с. 72; აგრეთვე П. М. Мурадян, Армянская эпиграфика Грузии (Картли и Кахети), с. 60-62.
27. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, I, თბ., 1964, გვ. 238.
28. მატენადარანი, ფ. 252, №1/1 (საბუთის ფოტოკოპირები ინახება ხელნაწერთა ინსტიტუტში).
29. იქვე, საბუთი №8.
30. იხ. მასალები საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიისა და ტოპონიმოგეოგრაფიის, I, თბ., 1964, გვ. 35.
31. სამართალი ბატონიშვილი დავითისა, ტექსტი გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო დავით ფურცელაძემ, თბ., 1964, გვ. 170.

32. მატენადარანი, ფ. 252, №4. ხელნაწერთა ინსტიტუტი
№88, 89 და სხვ.

33. პლატონ იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა,
თბ., 1978, გვ. 124.

34. Симон Ереванци, Джамбр, Москва, 1958, с. 280-281 და სხვ.

35. ხელნაწერთა ინსტიტუტის მატენადარანის ფონდის
ფოტოპირები, №110, 114, 117 და სხვ.

36. მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველ-
თა შორის, თფილისი. 1902, გვ. 236.

37. ხელნაწერთა ინსტიტუტის მატენადარანის ფონდის
ფოტოპირები, №№125.

38. ვახტანგ ჯაოშვილი, საქართველოს მოსახლეობა
XVIII-XX სს-ში, თბ., 1984, გვ. 79.

39. АКАК, Т. XII, გვ. 548.

40. Л. М. Меликсет-Беков, Юридические положение верховного
патриарха армянского, Одеса, 1911, с. 9.

41. П. М. Мурадян, Армянская эпиграфика Грузии (Тбилиси), с.
14-15.

საქართველოს წითელი არმიის საჯარისო ნაწილების შორშირების ზოგიერთი უცნობი საკითხი

შეიარაღებული ადამიანების განსაკუთრებული რაზმები – არმია, ჯარი მუდამ სახელმწიფოს ძირითად ატრიბუტად იყო მიჩნეული. მისი არსებობა არქაულ ეპოქაში მიანიშნებდა საზოგადოების კლასობრივ დიფერენციაციას, გაბატონებული კლასის სურვილზე – ადამიანთა განსაკუთრებული, მათ მიერ კონტროლირებული რაზმების საშუალებით უზრუნველყოთ სოციალური განსხვავებითა და ქონებრივი დიფერენციაციით გამოწვეული საზოგადოების დიდი ნაწილის პროტესტის დათრგუნვა, ძალის გამოყენებით შეენარჩუნებინათ უმცირესობის ბატონობა უმრავლესობაზე.

ამიტომაც, ყველა ძველი ჰუმანისტი, განსაკუთრებით კი უტოპისტი, თავის ლამაზ ოცნებებში ჯარის – როგორც შეიარაღებული ადამიანების განსაკუთრებული რაზმების არსებობას ან კრიტიკულად უყურებდა, ან გულისხმობდა მათ ლიკვიდაციას და ვარაუდობდა, რომ მომავალ სამოქალაქო საზოგადოებაში აღარ უნდა ყოფილიყო საჭირო ადამიანთა განსაკუთრებული რაზმები, ციხეები, დასჯის სპეციალური აპარატი.

ჯერ კიდევ შუა საუკუნეებში დიდი ჰუმანისტი თომას მორი თავის „უტოპიაში“ მიუთითებდა: „ომი უტოპიელებისათვის უადრესად საზიზღარი ქმედებაა, როგორც ჭეშმარიტად მხეცური საქმე... ყველა ხალხში გავრცელებული ჩვევის საწინააღმდეგოდ, უტოპიელებისათვის არ არსებობს იმაზე უფრო სამარცხვინო დიდება, რაც არის დიდება – მოპოვებული ომში“ (I: 73).

მარქსიზმის ფუძემდებლები კ. მარქსი და ფ. ენგელსი თავის ნაშრომებში ხაზგასმით მიუთითებდნენ ადამიანთა განსაკუთრებული რაზმების, საჯარისო შენაერთების მჭიდრო კავშირზე საზოგადოების კლასობრივ დიფერენციაციასთან, მიაჩნდათ ისინი კლასობრივი სეგრეგაციის შენარჩუნების მთავარ საშუალებად და ვარაუდობდნენ მომა-

ვალ კომუნისტურ საზოგადოებაში მათ შეცვლას ხალხის საყოველთაო შეიარაღებით. ამდენად, მათი აზრით, პროფესიული არმია, შეიარაღებული ადამიანების განსაკუთრებული რაზმები, როგორც ექსპლოატატორის ექსპლოატირებულზე ბატონობის შენარჩუნების საშუალება, ადგილს დაუთმობდა ადამიანთა საყოველთაო შეიარაღებას.

ფ. ენგელსი თავის ნაშრომში – „ოჯახის, კერძო საკუთრების, სახელმწიფოს წარმოშობა“ მიუთითებდა, რომ კლასობრივი საზოგადოების წარმოშობისთანავე „ხალხის წინააღმდეგ მიმართულმა „საჯარო ხელისუფლებამ“ დაიკავა იმ ნამდვილი „შეიარაღებული ხალხის“ ადგილი“ (2:110), რაც არსებობდა სახელმწიფოს წარმოშობამდე და კომუნისტური საზოგადოების ამოცანაა ეს მდგომარეობა გამოასწოროს და უზრუნველყოს ხალხის საყოველთაო შეიარაღება.

ეს შეხედულება გაბატონებული იყო ევროპის სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობაში, მათ შორის რუსი მარქსისტების ნააზრევშიც. რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის პირველ პროგრამაში აღნიშნულია: „მუდმივი ჯარის შეცვლა ხალხის საყოველთაო შეიარაღებით“ (3: 44). მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთის სოციალ-დემოკრატია მალე მემარჯვენე და მემარცხენე ფრთად დაიშალა, ეს პროგრამული მოთხოვნა პარტიის ორივე ნაწილისათვის ერთნაირად მისაღები იყო და ამის შესახებ მაინცდამაინც არ კამათობდნენ.

ამიტომაც იყო, რომ სოციალ-დემოკრატიის ორივე ნაწილი (როგორც მენშევიკები, ისე ბოლშევიკები) უკვე მეფის ხელისუფლების არსებობის დროს ცდილობდნენ მუშათა ტოტალურ შეიარაღებას, მუშათა წითელი რაზმების შექმნას, წითელი გვარდიის ჩამოყალიბებას. ეს პროცესი განსაკუთრებით გაძლიერდა 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ. ვ. ი. ლენინი თავის ნაშრომში „წერილები შორიდან“ რჩევას იძლეოდა: „პროლეტარიატმა უნდა დარაზმოს და შეიარაღოს მოსახლეობის ყველა უღარიბესი, ექსპლოატირებული ნაწილი იმისათვის, რომ მათ უშუალოდ თავიანთ ხელში აიღონ სახელმწიფოს ძა-

ლაუფლების ორგანოები, თვითონვე შეადგინონ ამ ძალაუფლების დაწესებულებანი“ (4: 431).

უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველმა მემარჯვენე სოციალ-დემოკრატებმა (მენშევიკებმა), როცა საქართველოში ხელში აიღეს ძალაუფლება, სცადეს განეხორციელებინათ „ხალხის საყოველთაო შეიარაღება“ – შექმნეს სახალხო გვარდია, რომელსაც სათავეში ყოფილი ბოლშევიკი ვ. ჯუღელი ჩაუყენეს, თუმცა, პარალელურად არსებობდა მუდმივი სამხედრო შეიარაღებაც, თავისი მკაცრი სამხედრო წესებით და ოფიცერთა მრავალრიცხოვანი კორპუსით. მაგრამ ქართველი მენშევიკები უფრო სახალხო გვარდიას ენდობოდნენ, რომლის ძირითადი ნაწილი შეიარაღებული კადრის მუშები – სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრები იყვნენ. ქართული არმიის ასეთმა „ორბუნებოვნებამ“ სერიოზული უარყოფითი როლი შეასრულა საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ისტორიაში.

რუსმა ბოლშევიკებმა „ხალხის საყოველთაო შეიარაღებაზე“ ხელი აიღეს 1918 წლის თებერვალში, როცა წითელი გვარდიის ნაწილებმა ვერ შეძლეს გერმანიის იმპერიის რეგულარული არმიის საჯარისო დანაყოფების შეჩერება და ლამის მტერს ჩააბარეს „ოქტომბრის აკვანი“ – პეტროგრადი. სწორედ ამის შემდეგ ბოლშევიკებმა დაიწყეს მუდმივი, კარგად გაწვრთნილი და მობილური არმიის მშენებლობა, რაც მომავალში მათი სახელმწიფოს არსებობის ძირითადი საფუძველი გახდა.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში მიჩნეულია, რომ კომუნისტურ საქართველოში ეროვნული სამხედრო შენაერთები, ვ. ი. ლენინის მითითების თანახმად, გასაბჭოებისთანავე შეიქმნა. მართლაც, ის 1921 წლის 3 მარტს ესაუბრა ტელეფონით ს. ორჯონიკიძეს, მ. ორახელაშვილს და შ. ელიავას. საუბრის დროს ლენინმა ქართული წითელი არმიის მშენებლობის საკითხიც დააყენა: „საჭიროა შევაიარაღოთ მუშები და უღარიბესი გლეხები და ამრიგად შევქმნათ საქართველოს მტკიცე წითელი არმია“ (5: 376).

აქედან გამომდინარე, ი. კაჭარავა მიუთითებს, რომ უკვე 1921 წლის მარტში დაიწყო წითელი არმიის ქართული ნაწილების შექმნა (6: 46).

პოსტსაბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაშიც წითელი არმიის ქართული ნაწილების ფორმირების დაწყებას ასევე ვ. ი. ლენინის ამ სატელეფონო საუბარს უკავშირებენ (7: 16). ასეთი შეხედულება აქვს მ. ნათმელასაც (8:23).

ისტორიკოსები მიუთითებენ, რომ 1921 წლის 1 აპრილისათვის ქართული წითელი არმიის ნაწილები (ერთი ქვეითი ბრიგადა, ერთი საარტილერიო დივიზიონი და ორი ცხენოსანი ლეგიონი) უკვე ჩამოყალიბებული იყო: არსებობდა ქვეითი ბრიგადის შტაბი, ცხენოსანი ბრიგადის შტაბი, პირველი და მეორე ცხენოსანი ლეგიონი 620 მებრძოლით, იყო საარტილერიო დივიზიონი ორი სამთო და ერთი საველე ბატარეით. იმასაც მიუთითებენ, რომ 1921 წლის ივნისში ქართულ წითელ დივიზიონში 17 ათასი მებრძოლი ირიცხებოდა (7: 20-21)

ამ მოსაზრების ავტორი ე. კუპატაძე იმასაც აღნიშნავს, რომ „ქართველი ნაციონალ-უკლონისტები ბრალს დებდნენ გ. კ. ორჯონიკიძეს და მის მომხრეებს, რომ მათ არ მოინდომეს ნამდვილი წითელი არმიის შექმნა“ (7: 20-21). მას მოჰყავს საქართველოს სამხედრო-სახლგაო საქმეთა კომისრის პ. აღნიაშვილის 1921 წლის დეკემბრის განცხადება ფ. ე. ძერჟინსკის კომისიის სხდომაზე, სადაც აღნიშნულია: „ჩვენ ნებას არ გვრთავდნენ ჩამოგვეყალიბებინა არმია“.

ამ მხრივ მეტად საყურადღებოდ მიგვაჩნია ფ. მახარაძის 1921 წლის დეკემბრით დათარიღებული წერილი, რომელიც მან ვ. ი. ლენინს გაუგზავნა. აქ ერთ ადგილას ის მიუთითებს: „ელიავამ (შ. ელიავა – საქართველოს სამხედრო-სახლგაო საქმეთა პირველი სახალხო კომისარი – ა. დაუშვილი) ყოველი საშუალებით თავის ხელში თავი მოუყარა ყველაფერს, რაც კი ღირსეული იყო საქართველოში, დახარჯა ათეული და ასეული მილიარდები, ნაცვლად წითელი არმიისა, შეკრიბა მენშევიკური კონტრრევოლუციური ოფიცრები ყოფილ თავადთა და აზნაურთაგან, შექმნა ბანდიტებისა და სპეკულიანტების ნამდვილი ბანდა, რომელთაც ახლა ამხ. აღნიევი ათეულობით და ასეულობით იჭერს და ხერგტს“ (9: 412).

ამრიგად, საქართველოს რევკომის პირველი თავმჯდომარის აზრით, საქართველოს წითელი არმია 1921 წლის დეკემბრისათვის „ბანდიტებისა და სპეკულიანტების ნამდვილი ბანდა“ იყო.

სამაგიეროდ, ფ. ე. ძერჟინსკის კომისიამ, რომელმაც 1921 წლის დეკემბერში შეისწავლა საქართველოს კომპარტიაში შექმნილი რთული ვითარება, მწვავე დაპირისპირება საქართველოს კპ ცენტრალურ კომიტეტსა და კავბიუროს ხელმძღვანელობას (გ. კ. ორჯონიკიძეს) შორის, ასევე დაადასტურა, რომ საქართველოს წითელი არმიის მშენებლობის პროცესში დაშვებული იყო სერიოზული შეცდომები, რამაც მისი დაშლა გამოიწვია (10: 16-19). თუმცა კომისია ადასტურებს, რომ თანამედროვე პირობებში (ე. ი. 1921 წ. დეკემბერში) საქართველოს წითელ არმიაში 5948 კაცია, ფეხოსანია – 2878, არტილერიისტია- 375, ზურგის შემადგენლობაში ირიცხება 2152 კაცი და ა.შ.

ამრიგად, ფ. ე. ძერჟინსკის კომისიაც მიანიშნებს, რომ 1921 წლის განმავლობაში ქართული ეროვნული საჯარისო ფორმირებების ჩამოყალიბების პროცესი არასწორად მიმდინარეობდა, თუმცა დასკვნა მაინც შემრიგებლურია – რაღაც მუშაობა მაინც ჩატარებულა.

ამ პრობლემის კვლევის დროს ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ი. ბ. სტალინისა და ლ. დ. ტროცკის პოლემიკამ რკპ (ბ) XII ყრილობის ეროვნულ საკითხთა სექციის სხდომაზე. ი. ბ. სტალინს ქართველი „ნაციონალ-უკლონისტები“ ეროვნული რესპუბლიკების პოლიტიკური მოწყობის საკითხთან დაკავშირებით ევლიკოდერჟაველი დამოკიდებულების გამო აკრიტიკებდნენ. მათ მხარი ზოგიერთმა დელეგატმაც აუბა, რომლებიც, გულმცემულნი ვ. ი. ლენინის ანტისტალინური სტატიით: „ეროვნებათა საკითხისათვის ანუ ავტონომიზაციის შესახებ“ ყრილობაზე შეეცადნენ სტალინის დისკრედიტაციას, რამაც სტალინი სერიოზულად გააღიზიანა და პირში მიახალა თავის ოპონენტებს ის, რასაც ფიქრობდა: „ღიახ, პოლონელს არ შეიძლება ვუწოდოთ „პოლიაჩიშკა“, ხოლო პოლონეთის ქექვა ხიშტით შეიძლება?... როგორც ჩანს, ეროვნული თვითგამორკვევის თვალსაზრისით ამის გაკეთება შეიძლება. არ

შეიძლება თურქესტანელს ვუწოდოთ „ტატარსკაია ლაპა-ტა“, ძალიან კარგი, მაგრამ იქ რუსეთის ჯარის დატოვება შეიძლება?“ (11: 59). ამრიგად, სტალინმა ხაზგასმით მია-ნიშნა, რომ არ შეიძლება ეროვნულ სუვერენიტეტზე საუ-ბარი მაშინ, როცა ერთი ქვეყნის ჯარები მეორე ქვეყნის ტერიტორიაზე არიან განლაგებულნი.

მაგრამ ი. ბ. სტალინმა აქვე აღნიშნა ამის მიზეზი: „ჩვენ ზოგჯერ იძულებულნი ვართ წავიდეთ ეროვნული თვითგამორკვევის, მათი ინტერესების წინააღმდეგაც კი, რათა მუშებმა შეინარჩუნონ თავიანთი ძალაუფლება“ (11:67).

და სწორედ ამ კონტექსტში დააყენა ი. ბ. სტალინმა ეროვნული საჯარისო ფორმირებების ჩამოყალიბების სა-კითხი. მან სექციის სხდომის ტრიბუნიდან მიმართა ლ. დ. ტროცკის – რევოლუციური სამხედრო საბჭოს თავმჯდო-მარეს – „დაიწყოს ეროვნული ფორმირებების ჩამოყალიბე-ბა – ქართულის, სომხურის, აზერბაიჯანულის, უკრაინუ-ლის“ (11: 67).

ი. ბ. სტალინის ამ რეკლიკას კომუნისტური რუსეთის ფაქტობრივი „თავდაცვის მინისტრი“ ასე გამოეხმაურა: „რაც შეეხება დამატებას, რაც ამხ. სტალინმა ჩემს წინა-დადებას დაურთო – მე მას ვიღებ... არმიის უკრაინიზაცია, ქართულიზაცია – ეს არის ჩვენი სიმტკიცის საკითხი სოფლად. საჭიროა დრო, რათა მომზადდეს მეთაურთა, პო-ლიტმუშაკთა შემადგენლობა“ (11: 67).

რკპ (ბ) XII ყრილობა 1923 წლის მარტში შედგა. რკპ (ბ) ცეკას გენერალური მდივანი და რევოლუციური სამ-ხედრო საბჭოს თავმჯდომარე (ფაქტობრივი თავდაცვის მი-ნისტრი), რა თქმა უნდა, ჩინებულად იყვნენ ინფორმირე-ბულნი, თუ რა ვითარება იყო რეალურად ეროვნული სამ-ხედრო ფორმირებების ჩამოყალიბების საქმეში („დაიწყოს ეროვნული ფორმირებების ჩამოყალიბება“ – ეს ფრაზა სწორედ იმას გულისხმობს, რომ ასეთი ფორმირებები არ არსებობს და მათი შექმნა მხოლოდ მომაველში იგეგმება).

წინამდებარე ნაშრომის მიზანია გავარკვიოთ, თუ რო-გორ ყალიბდებოდნენ საქართველოს წითელი არმიის სამ-ხედრო ქვედანაყოფები, მათი სტრუქტურა, განვითარების

შუქ-ჩრდილები, სოციალური შემადგენლობა, და წარმოვა-
ჩინოთ ერთი, დღემდე სპეციალურად შეუსწავლელი, სა-
კითხი - ქართველი თავადაზნაურ-ოფიცრობის „აქტიურო-
ბა“ კომუნისტური წითელი არმიის მშენებლობის პირველ
ეტაპზე.

საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ საბჭოთა რუსეთის
ერთგულმა რევკომმა 1921 წლის 26 თებერვალს სპეციალუ-
რი დეკრეტით დაშლილად გამოაცხადა დემოკრატიული
საქართველოს არმია და სახალხო გვარდია. საქართველოს
სამხედრო-საზღვაო საქმეთა კომისრად დაინიშნა ცნობილი
რევოლუციონერი შ. ელიავა, რომელმაც მნიშვნელოვანი
როლი შეასრულა საქართველოში რუსეთის მეორედ შემო-
ბრუნების საქმეში. სწორედ მას დაევადა განეხორციელებინა
ვ. ი. ლენინის 1921 წლის 2 მარტის მითითება - „საჭიროა
შევაიარაღოთ მუშები და უღარიბესი გლეხობა და ამნი-
რად შევქმნათ საქართველოს მტკიცე წითელი არმია“.

თვითონ შ. ელიავას არავითარი სამხედრო განათლე-
ბა არა ჰქონდა და ის მხოლოდ საერთო ხელმძღვანელო-
ბას თუ შეძლებდა. ამიტომაც გადაწყდა წითელი არმიის
სამხედრო ფორმირების გეგმა პროფესიონალებისათვის
დაევალებინათ. საქართველოს რევკომის № 13 ბრძანებუ-
ლებით სამხედრო და საზღვაო საქმეთა სახალხო კომისა-
რიატის სამხედრო ნაწილების შტაბის უფროსად დაინიშნა
ალექსანდრე გიორგის ძე გაბაშვილი - პროფესიონალი
სამხედრო. კომისარიატს დაევადა „მოკლე დროში წარედ-
გინა რევკომისათვის საქართველოს წითელი ლაშქრისა და
სათანადო სამხედრო დაწესებულებების მოწყობის მწყობ-
რი გეგმა“ (12: 1).

პირველ რიგში ჩამოყალიბდა სამხედრო-საზღვაო კო-
მისარიატი: უშუალოდ კომისარს ექვემდებარებოდა 7 თა-
ნამშრომელი, მის მოადგილეს - 3. არსებობდა შტაბის უფ-
როსის, სამხედრო კომისარის თანამდებობები, შტაბის უფ-
როსს ორი თანაშემწე ჰყავდა. შეიქმნა 11 განყოფილება:
ოპერატიულ-სამობილიზაციო (8 კაცი), მობილიზაციის (8
კაცი), სამწყობრო (9 კაცი), საანგარიშო (8 კაცი), შიფროგ-
რამების (3 კაცი) (უნდა აღინიშნოს, რომ თანამშრომელთა
შორის იყო ვინმე ენგელსი ვიქტორ პეტრეს ძე), სამხედრო

გადაზიდვების განყოფილება (10 კაცი), ადმინისტრაციულ-სამეურნეო (9 კაცი) და ა. შ. სახალხო კომისარიატს მჭირდება კანცელარია და კომენდატურა. შექმნის მომენტისათვის აქ დასაქმებული იყო 58 კაცი (13: 13-14).

განისაზღვრა ქართული ქვეითი (მსროლელი) ლეგიონის შტაბიც, რომელშიც უნდა შესულიყო სამი ასეული. ამ სამხედრო ქვედანაყოფის სტრუქტურა ასეთი იყო: ლეგიონის უფროსი, მისი თანაშემწე, ლეგიონის კომისარი, მისი თანაშემწე, სამწყობრო ნაწილი (ლეგიონის ადიუტანტი, მისი თანაშემწე, პოლიტიკური ხელმძღვანელი, უფროსი გადამწერი და ა. შ.). ათასეულის შემადგენლობა ასე გამოიყურებოდა: არსებობდა სამი გუნდი – გუნდის უფროსი, მისი თანაშემწე, პოლიტხელი, ზემდეგი, მსროლელები, მზვერავები და ა. შ. ათასეულში შედიოდა 465 მებრძოლი. სამი ათასეული აერთიანებდა 1395 კაცს (როგორც ჩანს, სრულად დაკომპლექტებული არ იყო). ამის გარდა, იყო სატყვიამფრქვევო გუნდი, რომელიც აღჭურვილი იყო 4 ტყვიამფრქვევით „მაქსიმი“ და 12 ტყვიამფრქვევით – „ლუისი“. იყო, აგრეთვე, ცხენოსანი და სატვირთო ტყვიამფრქვევების ნახევარგუნდი, მეკავშირეთა, სანიტართა, საბინაო გუნდები, კლუბი და სინემატოგრაფი (14: 72-73).

განისაზღვრა ბრიგადაში იარაღის რაოდენობაც: შაშხანა – 1253 ერთეული, კარაბინი – 161, ტყვიამფრქვევი „მაქსიმი“ – 4, ტყვიამფრქვევი „ლუისი“ – 12, ხმლები – 75 ერთეული და ა. შ. (14: 75)

შეიქმნა ცხენოსანი ბრიგადის სამმართველო – ბრიგადის უფროსი, სამხედრო კომისარი, ბრიგადის შტაბი – მისი უფროსი, სამხედრო კომისარი, ოპერატიული ნაწილის გამგე, მეკავშირეთა გუნდი, საკომენდანტო გუნდი, საინტენდანტო ნაწილი, მომარაგების ნაწილი, საბეითლო, სამეურნეო ნაწილი. სულ ბრიგადაში 154 კაცი იყო, ხოლო დივიზიონში – 368 (13: 26).

განისაზღვრა სამხედრო წოდებებიც: საქართველოს წითელ არმიაში იყვნენ – მსროლელები, გრენადერები, თავმდეგები, მწყობრის თავის თანაშემწეები, ცალკე გუნდის უფროსები, ათასეულის უფროსები, რაზმის უფროსე-

ბი, ცალკე ათასეულის უფროსები, ცხენთა ბრიგადის უფროსი და ა. შ. (15: 72-73).

განისაზღვრა ქართული წითელი არმიის ჯარისკაცის ულუფაც: პური — 1 გირვანქა, ღერღილი — 18 მისხალი, ხორცი ან თევზი — 1/4 მისხალი, ბოსტნეული ახალი — 60 მისხალი, ბოსტნეული გამხმარი — 4 მისხალი, ცხიმი — 4 მისხალი, მარილი — 3 მისხალი, ჩაი — 0, 24 მისხალი, შაქარი — 6 მისხალი, საპონი — თვეში — 1/2 გირვანქა, პაპიროსი — 20 ცალი, ასანთი — 2 კოლოფი (13: 56).

ბრძანებით განისაზღვრა ქართველი წითელი ჯარისკაცის ამუნიცია — მაუდის საზამთრო პერანგი და შარვალი, მაუდის ქუდი, ფაფახი, საზაფხულო პერანგი და შარვალი, ჩექმები, სამხედრო წაღები, ზამთრისა და ზაფხულის ფეხზე სახვევი („პორტიანკები“), წინდები, ცხვირსახოცი, თეთრეული კომპლექსი, თბილი ზეწარი, ტყავის ჩანთა, ქამარი, ქუბურა, მათარა, პერსონალური ქვაბი.

საქართველოს სამხედრო-საზღვაო კომისრის შ. ელიავას 1921 წლის 9 ივლისის ბრძანებით განხორციელდა საქართველოს საჯარისო ნაწილების ხელახალი რეორგანიზაცია და ჩამოყალიბდა შემდეგი სტრუქტურა: 1. ქართული ფეხოსანთა ბრიგადა; 2. ფეხოსანთა პოლკი; 3. ქართული საარტილერიო დივიზიონი; 4. ფეხოსანთა ბრიგადის მატერიალური საწყობი; 5. ფეხოსანთა ბრიგადის სასურსათო მაღაზია, 6. ფეხოსანთა ბრიგადის სასურსათო ტრანსპორტის ჯგუფი (16: 1).

ეს ყველაფერი, როგორც ჩანს, ქაღალდზე არსებული გეგმა იყო, რომელიც საქმის მცოდნე კადრებს უნდა განეხორციელებინათ, პირველ რიგში, სამხედრო და საზღვაო საქმეთა კომისარიატს და მის დაქვემდებარებაში მყოფ უწყებებს.

რა კადრებით, რა საშუალებებით ხორციელდებოდა ქართული წითელი არმიის ფორმირების პროცესი, ვის იყენებდნენ და რა სიძნელეებს აწყდებოდნენ ჯარის ჩამოყალიბების პროცესში?

ჩვენ სპეციალურად გამოვეყოფთ და შევეცდებით გავარკვიოთ, რა საფუძველზე, რისი იმედით და პერსპექტიული გეგმებით დაეყრდნო ახალი, კომუნისტური ხელისუფ-

ლება საკუთარი ერთგული ჯარის მშენებლობის პროცესში თავადაზნაურ ოფიცრობას, მეფის გენერალიტეტს? მათ მიმართ ხომ გარკვეული ეჭვი და შიში საქართველოს დემოკრატიულ ხელისუფლებასაც ხომ ჰქონდა? შემორჩენილი დოკუმენტები მიუთითებენ, რომ 1921-1922 წლებში, წითელი არმიის მშენებლობის პროცესში სხვადასხვა რანგის საპასუხისმგებლო სამხედრო თანამდებობაზე მეფის ოფიცრები იყვნენ დასაქმებულნი (უნდა ხაზგასმით აღინიშნოს ისიც, რომ საბჭოთა ჯარში უფრო მეტი თავადაზნაური ჩანს, ვიდრე დემოკრატიული საქართველოს საჯარისო ფორმირებებში), რატომ?

საყურადღებოა, რომ 1921 წლის 12 ივლისის სახალხო კომისრის შ. ელიავას ბრძანებით საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე უნდა განხორციელებულიყო ყოფილი ოფიცრების, სამხედრო სპეციალისტებისა და სამხედრო მოხელეების აღრიცხვა. გათვალისწინებული იყო ობერ-ოფიცრების (40 წლამდე), მაღალი ღირსების ოფიცრების (50 წლამდე), გენერლების (60 წლამდე) აღწერა. შემუშავდა სპეციალური კითხვარიც, რომელიც აფიქსირებდა გვარს, სახელს, წოდებას, ქართული ენის ცოდნას, სამხედრო და საზოგადოებრივ მდგომარეობას, სპეციალობას, იარაღის სახეობას, უკანასკნელ სამხედრო წოდებას, პარტიულ კუთვნილებას და ა. შ. (14: 15).

ჩვენ ჯერ არ ვიცით, როგორი წარმატებით ჩატარდა ეს აღრიცხვა — მის შესახებ მასალას ვერ მივაკვლიეთ. მაგრამ გ. კ. ორჯონიკიძის ინფორმაციით, XX საუკუნის 20-იანი წლების დასაწყისში საქართველოში დაახლოებით მეფის არმიის 7000 სამხედრო ოფიცერი იყო. ე. ი. საქართველოს სერიოზული სამხედრო თეორიული და პრაქტიკული ცოდნით აღჭურვილი სამხედრო პოტენციალი ჰყავდა და, რა თქმა უნდა, ნებისმიერი ხელისუფლების ამოცანა იყო ან მისი გამოყენება, ან მისი ნეიტრალიზება, რათა ის მოწინააღმდეგე პოლიტიკურ ძალას არ გამოეყენებინა.

დოკუმენტურად დასტურდება, რომ ყოფილი თავადები: „ამხანაგი“ ანდრონიკაშვილი, „ამხანაგი“ ჩოლოყაშვილი, „ამხანაგი“ დადიანი, „ამხანაგი“ წერეთელი, „ამხანა-

გი“ ბაგრატიონ-დავითაშვილი და სხვები ქმნიდნენ საბჭო-
თა საქართველოს წითელ ჯარს (!?)

ჩვენი გამოანგარიშებით, 1921 წელს საქართველოს
სამხედრო-საზღვაო კომისარიატის შემადგენლობაში (98
კაცი) – 13 თავადაზნაური იყო. მათ შორის იყვნენ ციციშ-
ვილი, წერეთელი, ავალიშვილი, მუსხელიშვილი და სხვ.

არსებობს ცნობა, რომ წითელი არმიის წმენდის, შ.
ელიაშვილს თანამდებობიდან გადაყენების და არმიაში სხვა
ადმინისტრაციული ზომების განხორციელების შემდეგაც
კი 1923 წლის დეკემბერში საქართველოს წითელი არმიის
შემადგენლობაში 11% თავადაზნაურთა და სასულიერო
წოდების წარმომადგენელი იყო. ამ დროს საბჭოთა ქარ-
თულ ჯარში მსახურობდა მეფის არმიის 4 გენერალი, 13
პოლკოვნიკი, 15 ვიცე-პოლკოვნიკი (15: 117).

ეს საკითხი მოითხოვს განსჯას. თანამედროვე სოფე-
ტოლოგიაში მიუთითებენ, რომ ბოლშევიზმი, როგორც პო-
ლიტიკური და იდეოლოგიური მიმდინარეობა, მუდამ კლას-
სობრივი სეგრეგაციის ერთგული იყო და ყველაზე უფრო
სწორედ თავადაზნაურობის მიმართ იყო აგრესიული, რად-
გან, ჯერ ერთი, ის დრომოჭმული (ფეოდალური) ეპოქის
რუდიმენტად მიაჩნდა, რომლის ადგილი აღარ იყო უკვე
კაპიტალისტურ საზოგადოებაში და, მეორე, მათთან არავი-
თარი კომპრომისის მიღწევა თეორიულადაც კი არ შეიძ-
ლებოდა, რადგან ისინი (ე. ი. თავადაზნაურობა, როგორც
კლასი) მუდამ კომუნისტური იდეოლოგიის პრინციპული
მოწინააღმდეგენი იქნებოდნენ (18: 60).

თავადაზნაურობის მიმართ ასეთი იდეოლოგიური აპ-
რიორის არსებობის ფონზე დაავალო მათ შექმნან კომუ-
ნისტური რეჟიმის ინტერესების დამცველი სამხედრო
სტრუქტურა, რომლის მიზანი, როგორც ამას ი. კაჭარავა
მიუთითებდა: ქვეყნის შიგნით დამარცხებული ბურჟუაზი-
სა და მემამულე-თავადაზნაურობის ექსპროპრიაცია იყო (6:
45), ან ღიდი გულუბრყვილობაა, ან შორს გამიზნული ვე-
რაგული გეგმა.

გამოდის, რომ საქართველოში „მემამულე-თავადაზნა-
ურთა“ ექსპროპრიაცია უნდა მოეხდინა „მემამულე-თავა-
დაზნაურთა“ მიერ გაწვრთნილ, მომზადებულ საბჭოთა არ-

მიას. ეს, რა თქმა უნდა, ნონსენსია. ჩვენ ვვარაუდობთ, რომ ქართველი თავადაზნაურების აქტიური მიზიდვა წითელი არმიის მშენებლობის პროცესში გარკვეული ფარული აზრის მატარებელი უნდა ყოფილიყო.

ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ XX საუკუნის 20-იან წლების დასაწყისში საქართველოში დაახლოებით 7000 ძველი არმიის კადრის ოფიცერი ცხოვრობდა. ესენი I მსოფლიო ომის ფრონტებზე გამოცდილებამიღებული, თავისი დროის სამხედრო ხელოვნებას დაუფლებული ადამიანები იყვნენ. რა თქმა უნდა, საჭირო იყო მათი ნეიტრალიზება, რადგან ისინი საბჭოთა ხელისუფლებისათვის საშიშროებას წარმოადგენდნენ. საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლება სამოქალაქო ომის გარეშე დამყარდა, რამაც გამორიცხა მათი ფიზიკური განადგურება სამოქალაქო ომის ფრონტებზე, როგორც ეს მოხდა რუსეთში. საბჭოთა ხელისუფლებას არ შეეძლო მათი განადგურება მიზეზისა და საბაბის გარეშე, მაგრამ მათი ნეიტრალიზება კი საჭირო იყო. გამოსავალი გამოინახა – ისინი მიიზიდეს საბჭოთა არმიის მშენებლობაში. ამით საბჭოთა ხელისუფლება ორ კურდღელს იჭერდა – შეჰქონდა დეზორგანიზაცია საქართველოს ძველი ოფიცრების რიგებში (ხომ იყვნენ მტკიცე პრინციპული ადამიანები, რომლებიც გამორიცხავდნენ ყოველგვარ თანამშრომლობას მოძალადე ხელისუფლებასთან!), და მეორე, ყოველი პატარა გადაცდომისათვის საბჭოთა ხელისუფლებას შესაძლებლობა ეძლეოდა სამხედრო ტრიბუნალზე გადაეცა „ამხ. წერეთელი“, „ამხ. ბაგრატიონ-დავითაშვილი“, „ამხ. დადიანი“ და ახლა უკვე კანონიერად (მათ ხომ ერთგულების სამხედრო ფიცი ჰქონდათ დადებული!) ფიზიკურად გასწორებოდნენ თავიანთ „პოტენციურ კლასობრივ მტერს“. ამ ვარაუდის გამოთქმის საშუალებას გვაძლევს ძალიან ბევრი ფაქტი, რაც მოხდა საქართველოში 1921-1924 წლებში და რასაც შეეწირა კიდევ მრავალი თვალსაჩინო ქართველი კადრის ოფიცერი.

ახალ ქართულ ისტორიოგრაფიაში არის მოსაზრება, რომ თვითონ ქართველი კადრის ოფიცრების საიდუმლო მოლაპარაკების შედეგად გადაწყდა, ფორმალურად ეთანამშრომლათ ახალ რეჟიმთან, რათა შეენარჩუნებინათ

ჯერ ფიზიკური არსებობა, და რაც მთავარია, კი არ გაემდინა, არამედ შიგნიდან აუფეთქებინათ „ქართული წითელი არმია“ და საჭიროების შემთხვევაში ებრძოლათ საქართველოს შელახული დამოუკიდებლობის აღსადგენად (19: 150). მათ ამისკენ ზოგიერთი ანტისაბჭოთა პარტიის ხელმძღვანელიც აგულიანებდა.

ეს თვალსაზრისი სრულიად მისაღებია და დასაშვები, მაგრამ ასეთი საიდუმლო შეთანხმება, საიდუმლო თათბირი შეიძლება გამართულიყო ოფიცერთა მეტად შეზღუდული რაოდენობით, ყველა ოფიცერს ეს შეთანხმება ვერ მოიცავდა. ასეთ შემთხვევაში ძალიან დიდი იქნებოდა გამჟღავნების საფრთხე. ამიტომ არ უნდა გამოირიცხოს თავის გადარჩენის სურვილიც, ოჯახის მატერიალური უზრუნველყოფა და ა.შ. (ეს ოფიცრები სისტემატურ და საკმაოდ სრულ სახელმწიფო ულუფას იღებდნენ, მათ შორის დეფიციტურ საქონელსაც).

ამ საკითხის განხილვა დავიწყოთ იქიდან, რომ საქართველოს წითელი ჯარის პირველი მთავარსარდალი იყო ლეგენდარული გენერალი გიორგი მაზნიაშვილი, გენერალური შტაბის უფროსი საკმაოდ დიდი ხნის მანძილზე იყო გენერალი გედევანიშვილი (რომელიც იღებდა აქტიურ მონაწილეობას 1918 წელს დუშეთის გლეხობის პროკომუნისტური აჯანყების წინააღმდეგ მიმართულ დამსჯელ ოპერაციებში). 1921 წლის 6 ივლისის ბრძანებით მუშურ-გლეხური წითელი არმიის მსროლელი დივიზიის შტაბის უფროსი როსტომ ივანეს ძე მუსხელიშვილი (მუსხელიშვილი) დაინიშნა სახალხო კომისარიატის შტაბის ოპერატიულ-სამობილნიზაციო განყოფილების უფროსად (14: 11).

1921 წლის 22 ივლისის სახალხო კომისრის შ. ელიავას ბრძანებით ალექსანდრე სიმონის ძე ანდრონიკაშვილი დაინიშნა საქართველოს სოციალისტური რესპუბლიკის ჯარების სარდლად (14: 42). საყურადღებოა ის, რომ ეს დანიშვნა მოხდა საქართველოს რევკომის 19 ივლისის № 387 ბრძანების საფუძველზე, რაც ამაგრებს ჩვენს ვარაუდს, რომ თავდაზნაურთა წარმომადგენლების წითელ არმიაში მიწვევა მარტო შ. ელიავას „მიგნება“ არ იყო.

პირველი ცხენოსანი პოლკის უფროსი იყო ფრიდონ წულუკიძე (14: 65), ხოლო იასე კონსტანტინეს ძე ვაჩნაძე ხელმძღვანელობდა თბილისის მაზრის სამხედრო უწყებას. ზაქარია ილიას ძე მაყაშვილი 1921 წლის 22 აგვისტოს ბრძანებით ხელმძღვანელობდა ქართული არმიის განსაკუთრებულ განყოფილებას. გიორგი პეტრეს ძე ციციშვილი კი მომარაგების სამმართველოს სამხედრო-სამწყო განყოფილების უფროსი იყო (14: 84). იოსებ მელქისედეკის ძე წერეთელი სახალხო კომისრის 1921 წლის 27 სექტემბრის ბრძანებით თბილისის სამხედრო ხელმძღვანელად დაინიშნა. თავადი „ამხანაგი“ მაყაშვილი სამხედრო და საზღვაო კომისარიატის შტაბის კომისარი იყო (14: 50). შაქრო ჩოლოყაშვილი 1921 წლის 20 აპრილს დაინიშნა თიანეთის მაზრის სამხედრო ხელმძღვანელად (14: 89). საყურადღებოა, რომ 1921 წლის 28 მარტს სახალხო კომისარიატის მარქაფში ჩარიცხეს, ხოლო 31 მარტს უკვე თიანეთში მივლინებით გაგზავნეს დავით რევაზის ძე ჩელოკაევი (ასეა დოკუმენტში – ა. დაუშვილი), ალბათ ჩოლოყაშვილი (14: 38).

ასეთ ვრცელი ჩამონათვალის შემდეგ, ბუნებრივია, დადგება საკითხი, ჰქონდა თუ არა რაიმე ურთიერთობა ახალ, კომუნისტურ რეჟიმთან ლეგენდარულ ქაიხოსრო ჩოლოყაშვილს? იძებნება თუ არა რაიმე დოკუმენტი, რაც დაადასტურებს ამ ურთიერთობას?

ჩვენ დეტალურად შევისწავლეთ საქართველოს არქივსაცავებში დაცული საქართველოს სამხედრო და საზღვაო კომისრის ბრძანებები ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში (1921-1922 წწ.), მაგრამ იქ არ აღმოჩნდა არც ერთი ბრძანება, რომელიც დაადასტურებდა ქ. ჩოლოყაშვილის რაიმე კავშირს საქართველოს წითელ ჯართან. მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ბრძანებები სრულყოფილად არ არის შემორჩენილი, ბევრი აკლია, ამიტომაც მკვლევარი გადაჭრით ვერაფერს იტყვის (ჩვენ ასევე დეტალურად შევისწავლეთ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამხედრო სამინისტროს მასალები, მაგრამ ქართულ სამხედრო შენაერთებში ქ. ჩოლოყაშვილის აქტივობის დადასტურებულ კვალს ვერ მივაკვლიეთ, თუ არ ჩავთვლით მინისტრის 1918 წლის 23 დეკემბრის № 253 ბრძანებას,

რომლის ძალით სხვებთან ერთად ინიშნება პოდპორუნიკი (სახელი და მამის სახელი არ არის) ჩოლოყაშვილი (20: 52), ქ. ჩოლოყაშვილის გვარი არ ფიგურირებს არც სომხებთან სამხედრო ოპერაციებში თავგამოჩენილ და სახელმწიფოს მიერ დაჯილდოვებულ პირთა სიაშიც (20: 110-118).

ხაზგასმით ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ქართული კომუნისტური პრესა (როგორც ქართულენოვანი, ისე რუსული) სამხედრო აღმშენებლობის საკითხებს ჯეროვან ყურადღებას არ უთმობდა და იქ არ იძებნება რაიმე მინიშნება თავადაზნაურთა წარმომადგენლების მონაწილეობის შესახებ კომუნისტური წითელი არმიის მშენებლობის პროცესში.

მივაკვლიეთ გაზეთ “კომუნისტში” 1925 წელს გამოქვეყნებულ ერთ ოფიციალურ განცხადებას, რომ “ქაქუცა გასაბჭოების შემდეგ სასურსათო კომისარიატში მსახურობს. მას ადგილი აქვს” (21: 2). ჩვენ სპეციალურად შევისწავლეთ სასურსათო საქმეთა სახალხო კომისარიატის შემორჩენილი საარქივო მასალა (ასეთი სულ 8 საქმეა), მაგრამ კომისარიატში ქ. ჩოლოყაშვილის მუშაობის დამადასტურებელ კვალს ვერ მივაგენით.

სამაგიეროდ არსებობს ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ახლობელთა მოგონებები, რომლებიც ასეთი კავშირების არსებობის ეჭვს ბადებენ. მაგალითად, მისი ნათესავი ნინო ავალიშვილი იგონებს 1922 წლის მარტში მათ ოჯახში ქაქუცა ჩოლოყაშვილისა და მისი მეგობრების – რომან ამირეჯიბის, ვალიკო და ირაკლი ერისთავების, შიო ნაკაშიძისა და სხვების სტუმრობას. ჩინებული ქართული ლხინის აღწერის შემდეგ ნინო ავალიშვილი შენიშნავს: „ორი დღის შემდეგ გავიგეთ, რომ ქაქუცა ჯარის ნაწილში ადარ დაბრუნებულა“ (22: 6).

რა თქმა უნდა, 1922 წლის მარტში, საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების წლისთავზე, „ჯარის ნაწილში“ მხოლოდ „წითელი“ შეიძლება ყოფილიყო. არ არის გამორიცხული, რომ როგორც თავადაზნაურთა ერთი ჯგუფი, რომელიც ცდილობდა ლოიალური ყოფილიყო და წითელი არმია „შიგნიდან აეფეთქებინა“, ქ. ჩოლოყაშვილიც გარკვეულ პერიოდში რაღაც სამხედრო მოვალეობას

ასრულებდა, სანამ საბოლოოდ არ შეწყვიტა ნორმალური ცხოვრება და პარტიზანთა ძლიერი ჯგუფი შექმნა.

ამ ვარაუდს ამაგრებს კიდევ ერთი, ასევე ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ახლობელი მეგობრის, თამარ პაპავას მოგონებაც. იგი წერს: „ამის შემდეგ ქაქუცას დიდხანს აღარ შეეხვედრია. იგი მსახურობდა ქართულ ჯარში...“ (23: 15).

თამარ პაპავა ამ ფაქტს იგონებს იმის შემდეგ, რაც უკვე ისაუბრა იმ მეჯლისზე, რომელსაც ქაქუცა ჩოლოყაშვილიც ესწრებოდა და მიეძღვნა საქართველოს ცნობას ევროპის სახელმწიფოების მიერ. ეს ისტორიული ფაქტი კი მოხდა 1921 წლის 21 იანვარს, როცა ევროპის უმაღლესმა საბჭომ დე იურედ ცნო საქართველო (24: 40). ამრიგად, თუ თ. პაპავას ცნობა მართალია, ეს მეჯლისი 21 იანვარზე ადრე არ გაიმართებოდა, და რახან ის ამ ამბის შემდეგ „დიდი ხანი აღარ შეხვედრია“ ქ. ჩოლოყაშვილს, რომელიც „ქართულ ჯარში მსახურობდა“; ეს დრო უდავოდ მოდის საბჭოთა ხელისუფლების პირველ თვეებზე და შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ფრაზა – „ქაქუცა მსახურობდა ქართულ ჯარში“ – გულისხმობს ურთიერთობას წითელი არმიის საჯარისო ნაწილებთან.

ე. ნარიშკინი, ასევე ქაქუცას შეფიცულების მოგონებებზე დაყრდნობით, გადმოგვცემს ერთ საინტერესო ფაქტს – „თბილისში ყოფნისას (იგულისხმება საქართველოს გასაბჭოების შემდეგი ხანა – ა. დაუშვილი) ქაქუცა რამდენჯერმე შეხვდა გენერალ კოხტა აფხაზს. ეკატერინოფელდში იდგა ცხენოსანი დივიზია – ეკატერინოფელდში მეტისმეტად ძნელდებოდა სურსათ-სანოვარის შოვნა, ჯარისა და ცხენების საკვებით უზრუნველყოფა. ამ გარემოებით ისარგებლა ქაქუცამ და მოითხოვა კახეთში გადასვლის უფლება (აქ და ქვემოთ ხაზგასმა ჩვენი – ა. დაუშვილი), რადგან იქ უფრო გაუადვილდებოდა ცხენების გამოკვებაც და ხალხისაც. საქმე ის არის, რომ მომავალი ბრძოლებისათვის აუცილებელი იყო კახეთში გაბრუნება... ბოლოს ქაქუცას თხოვნამ გასჭრა და სურვილი აუსრულეს. ჯერ თელავში გაამწესეს, ხოლო ცოტა ხნის შემდეგ რკინიგზით ყვარელში გააგზავნეს“ (25: 101). აშკარაა, რომ

ეს ამონარიდიც ქაქუცა ჩოლოყაშვილის საბჭოთა ქართულ ჯარში სამსახურზე მიანიშნებს.

ჩვენ ეჭვებს ამ მიმართულებით აძლიერებს ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ახლობლების კიდევ ერთი მოგონებაც: „ბოლშევიკების ბევრმა ღიდერმა, რომლებიც თბილისში იმყოფებოდნენ, მისი ადგილსამყოფელი იცოდა... ფარულად შეუთვალეს – შენი ცოლ-შვილი წაიყვანე და ქვეყანა დატოვეო. მაგრამ ქაქუცამ თავისი რაზმელების ოჯახების გაყვანაც მოითხოვა“ (26: 26). ე. ნარიმანიძე იმასაც კი ამტკიცებს, რომ 1922 წელს ქ. ჩოლოყაშვილი „ჩეკას“ აგენტებს ემაღებოდა... ა. გეგეჭკორის სახლში. ჩვენ ვვარაუდობთ, რომ ის საბჭოთა დიდმოხელე, რომელიც ქ. ჩოლოყაშვილს დახმარებას ჰპირდებოდა 1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ – შეიძლება სწორედ საბჭოთა საქართველოს სახკომსაბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე ა. გეგეჭკორი ყოფილიყო. ასეთი ნდობით აღჭურვილი ურთიერთობა „ბოლშევიკ ბელადებსა“ და „შეფიცულთა ბელადს“ შორის სწორედ ადრინდელ პერიოდში რაღაც ნაცნობობას, საქმიანი ურთიერთობის არსებობაზე შეიძლება მიუთითებდეს.

ზემოთქმულის მიუხედავად, ჩვენ ხაზგასმით ისიც გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენი სავარაუდო მსჯელობა მთლიანად მემუარულ მასალას ეყრდნობა, რომლის გამოყენების დროს მკვლევარი განსაკუთრებით ფრთხილი და კრიტიკული უნდა იყოს, რადგან დიდი ალბათობაა მომგონებლის მხრიდან თარიღის, ან ფაქტის არასწორი ინტერპრეტაციის, მაგრამ ეს ვარაუდი დასაშვებად მიგვაჩნია – 1921-1922 წლებში საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლებასთან ხომ თანამშრომლობდნენ ისეთი ცნობილი სამხედრო მოღვაწეები, როგორებიც იყვნენ: გ. მაზნიაშვილი, რ. მუსხელიშვილი, ა. ანდრონიკაშვილი და სხვები.

და ჩვენ გავაგრძელებთ ამ ჩამონათვალს: 1921 წლის 10 აპრილს სამხედრო რეზერვისტებად ჩარიცხეს დავით ყაფლანის ძე ვაჩნაძე, ნიკოლოზ მელიტონის ძე მიქელაძე, გიორგი ნიკოლოზის ძე ჯანდიერი, 14 აპრილს – დიმიტრი ესტატეს ძე თარხნიშვილი, იოსებ მელქისედეკის ძე წერეთელი (თელავის სამაზრო კომიტეტის სამხედრო ხელ-

მდღვანელი), აკაკი ყიფიანი (სახალხო კომისარიატის სამხედრო კომისარი) (14: 38, 45, 50).

საქართველოს რევკომის სპეციალური ბრძანებით 1921 წლის 19 ივნისს ალექსანდრე სიმონის ძე ანდრონიკაშვილი დაინიშნა საქართველოს ჯარების უფროსად (27: 31). მსროლელთა მეორე ბრიგადას უკვე ხელმძღვანელობდა ილია მაყაშვილი, მიხეილ ჭავჭავაძე კი ხელმძღვანელობდა მე-8 მსროლელთა პოლკს. დავით დიმიტრის ძე წერეთელი სარდლობდა წითელი არმიის ცხენოსანთა ლეგიონს (28: 98). ამ სიის გაგრძელება კიდევ შეიძლება.

აშკარაა, რომ საქართველოს წითელი ჯარის ფორმირების საქმეში ქართველი თავადაზნაურობა ძალიან აქტიურად მონაწილეობდა. რა იყო ეს? – კომპრომისი, კონფორმიზმი, თუ რაიმე სხვა ჩანაფიქრი?

ჩვენ ზემოთ უკვე შევხებით ამ საკითხთან დაკავშირებულ ბოლშევიკურ პოზიციას. ახლა შეიძლება გამოვთქვათ ვარაუდი თავადაზნაური ოფიცრობის პოზიციებიდან: 1. სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება; 2. გარკვეული სურვილი – არ მოწყდნენ სამხედრო საქმეს, შეინარჩუნონ კვალიფიკაცია და საჭიროების შემთხვევაში გამოადგნენ სამშობლოს შესაძლებელი ფართომასშტაბიანი, ანტიკომუნისტური აჯანყების დროს, რაც განსაკუთრებით გაადვილდებოდა, თუ კი ისინი კომუნისტური ჯარების ხელმძღვანელ პოსტებზე იქნებოდნენ; 3. ზოგიერთი ანტიკომუნისტური პარტია საქართველოში ავალებდა და ახალისებდა თავიანთ წევრებს, სამხედრო ოფიცრებს შესულიყვნენ წითელი არმიის შემადგენლობაში მისი შიგნიდან აფეთქების მიზნით; 4. ალბათ, იყვნენ კონფორმისტებიც.

უმძიმესი სოციალური პირობების ვითარებაში 1921 წელს ყოფითი პრობლემების მოწესრიგება ბევრს დასჭირდებოდა, არსებული სიძნელეების მიუხედავად, ქართულ წითელ ჯარში პოლკოვნიკი თვეში იღებდა 44 175 მანეთს, მაიორი – 42 315 მანეთს, კაპიტანი – 40 145 მანეთს, ლეიტენანტი – 38 285 მანეთს (29:2)

ამის გარდა, ოფიცრებს ეძლეოდათ აუცილებელი, იმ დროისათვის მწვავედ დეფიციტური საქონელი – საპონი,

ფეხსაცმელი, წინდები, პერანგი და ა. შ. ამასთან, იმდროინდელი საქართველოს ხელისუფლება თავს იწონებდა იმით, რომ ქართულ ჯარში ანაზღაურება უახლოვდებოდა პოლონეთის არმიის სამტატო განაკვეთებს და ეს განსაკუთრებულ მიღწევად მიიჩნეოდა.

თავდაზნაური ოფიცრობის მოქმედებებს, მათ შეხედულებებს, გუნება-განწყობილებას ფარულად თუ აშკარად თვალს ადევნებდნენ პოლიტიკური კომისრები, საქართველოს საგანგებო კომისიის აგენტები და თანამშრომლები. მიგვაჩნია, და ეს დაადასტურა მოვლენების შემდგომმა განვითარებამ, რომ გულუბრყვილო იყო აზრი – საბჭოთა ხელისუფლება მოტყუვდებოდა და ვერ გამოიცნობდა მათ ჭეშმარიტ გუნება-განწყობილობას, რომ ისინი „ჭკუით აჯობებდნენ“ საბჭოთა ხელისუფლებას და შეუნარჩუნებდნენ საკუთარ თავს და თავის გამოცდილებას მომავალ დამოუკიდებელ საქართველოს. პირიქით, ამ „თანამშრომლობამ“ საბჭოთა ხელისუფლებას მისცა კანონიერი საშუალება მათ ფიზიკურად გასწორებოდა, რადგან სამხედრო ფიცის გატეხვა, იმ ხელისუფლების დაღატი, რომელიც ხელფასს გიხდის, გაცმევს, გაჭმევს – ყოველ ეპოქაში მკაცრად ისჯებოდა. უნდა აღინიშნოს, რომ მსგავსი შეხედულებები დამახასიათებელი იყო საქართველოს იმუამინდელი ინტელიგენციის ცალკეული წარმომადგენელებისათვის, რომლებიც ფიქრობდნენ, რომ „ჭკუით აჯობებდნენ საბჭოთა ხელისუფლებას“, შეძლებდნენ მათი ყურადღების მოღუნებას, გარეგნულად ღლიალური ბოლომდე იქნებოდნენ დამოუკიდებელი საქართველოს ერთგულნი, მაგრამ მათაც ასეთი ქმედება ძვირად დაუჯდათ.

რეპრესიები ქართულ ჯარში 1921 წელსვე დაიწყო. პირველი სერიოზული სასჯელი კონტრრევოლუციური საქმიანობისათვის განიცადა გიორგი თაყაიშვილმა, ის დახვრიტეს, ქონება ჩამოართვეს. მექრთამეობისა და შანტაჟის ბრალდებით დახვრიტეს ანდრია ხუნდაძე.

საყურადღებო შემთხვევა მოხდა 1921 წლის სექტემბერში – ქისტებმა ხევსურებს დიდძალი საქონელი მოსტაცეს. სამხედრო-საზღვაო კომისარიატმა თიანეთის მაზრაში გააგზავნა მე-5 ქვეითი ლეგიონი (უფროსი წუწუნავა). მათ

დასახმარებლად გროზნოდან გამოგზავნეს შემხვედრი რაზმი, რომ ქართველებსა და ჩეჩნებს ერთად აღეგუთნათ დანაშაული. ქართული ლეგიონის რაზმის უფროსმა ჩუბინიშვილმა ვერ გამოიჩინა სათანადო ალლო, წინ გაიჭრა, რომ ღროზე ადრე შეხვედროდა გროზნოდან გამოსულ დამხმარე რაზმს, ამასთან რაზმისაგან მოითხოვდა, რომ მათ ევლოთ 30 ვერსი დღეში, როცა ნორმა იყო 15 ვერსი. რაზმის უფროსი მოწყდა თავისი რაზმის ძირითად შემადგენლობას, დაკარგა მათთან კავშირი. ამის შედეგად რაზმში დაიწყო დემორალიზაცია. რაზმი დაიქსაქსა. წუწუნავამ არ გამოიჩინა სათანადო სიმტკიცე და დავალების შესრულებლად დაბრუნდა თელავში. დამნაშავენი სამხედრო ტრიბუნალს გადასცეს.

საინტერესო ფაქტს აღწერს თ. ენდელაძე: 1922 წლის გაზაფხულზე, გენუის კონფერენციის წინ, ქართველი ოფიცრობის მიერ (ვ. წულუკიძე, რ. მუსხელიშვილი, ა. ანდრონიკაშვილი, გ. ხიმშიაშვილი, ი. თუხარელი, ნ. გედევანიშვილი და სხვ.) იქმნება საქართველოს ანტიკომუნისტურ პარტიებთან მტკიცედ დაკავშირებული „სამხედრო ცენტრი“, რომლის მიზანი იყო საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა. მათ 8 აპრილს აპატიმრებს „ზაკჩეკა“ (30: 51). დაკითხვის შემდეგ მათ ათავისუფლებენ. ისინი კვლავ განაგრძობენ სამსახურს წითელ ჯარში, აგრძელებენ აჯანყებისათვის მზადებას, მათ კვლავ ხელი მიუწვდებათ საიდუმლო დოკუმენტებზე, სარგებლობენ ნდობით. ე. ნარიმანიძე აქვეყნებს ერთ დოკუმენტს, სადაც საუბარია 1922 წლის ივნისის ბოლოს დ. ვაჩნაძის ბინაში პოლკოვნიკ რ. მუსხელიშვილის სტუმრობაზე. საუბარი შეეხო ქაქუცა ჩოლოყაშვილის პარტიზანულ რაზმს. დ. ვაჩნაძემ დეტალური ინფორმაცია მიაწოდა ქ. ჩოლოყაშვილის რაზმის შესახებ სტუმარს, რომელმაც დაუდასტურა, რომ „ასეთივე ცნობები მოსდიოდა კავკასიის წითელი ჯარის შტაბს“ (25: 119).

ამრიგად, საქმე გვაქვს მეტად უცნაურ მოვლენასთან – „ზაკჩეკას“ მიერ დაპატიმრებული, ანუ ეჭვის ქვეშ მყოფი სამხედრო ჩინოსანი კვლავ ნდობით სარგებლობს, იცნობს „კავკასიის წითელი ჯარის შტაბის“ ინფორმაციას, გადაადგილების თავისუფლებით სარგებლობს.

უფრო მეტიც, რ. მუსხელიშვილი ინიშნება ქაქუცა ჩოლოყაშვილის მიერ ორგანიზებული აჯანყების ჩასაქრობად გაგზავნილი სამხედრო შენაერთის ხელმძღვანელად.

ამრიგად, საბჭოთა ხელისუფლებამ მეფის ოფიცრებს უკვე 1922 წელს სერიოზული გამოცდა მოუწყო, ისინი საკუთარი ხალხის დამსჯელი ექსპედიციების ხელმძღვანელებად დანიშნა. რ. მუსხელიშვილი, რომელიც თავისი ქვეყნის დამოუკიდებლობის აღდგენაზე ოცნებობდა, ასეთ გამოცდას ვერ გაუძლებდა და ხევსურეთში დამსჯელი ექსპედიცია გარკვეულ ეტაპზე წარუმატებლად წარიმართა, რისთვისაც პასუხისმგებლობა, რა თქმა უნდა, მას დააკისრეს. 1923 წლის 19 მარტს ამიერკავკასიისა და საქართველოს საგანგებო კომისიის გაფართოებულმა სხდომამ სახელოვან ქართველ ოფიცრებს გენერლებს ა. ანდრონიკაშვილს, ვ. წულუკიძეს, კ. აფხაზს, პოლკოვნიკებს გ. ხიმშიაშვილს, რ. მუსხელიშვილს – სულ 15 კაცს, მიუსაჯეს სასჯელის უმაღლესი ზომა – დახვრეტა. განაჩენი 24 საათში მოიყვანეს სისრულეში. იმაჟამად ჩეკას რისხვას გადაურჩნენ ი. თუხარელი და ნ. გედევანიშვილი, რომლებიც წითელ ჯარში სამსახურს აგრძელებდნენ, კიდევ უფრო დაწინაურდნენ, მაგრამ მაინც, საბოლოოდ, 1937 წლის რეპრესიებს შეეწირნენ (31: 164).

მიგვაჩნია, რომ ქართველი მხედრობის მიერ არჩეული ტაქტიკა იყო მცდარი. ვერც ერთ ეტაპზე ვერ მოხერხდა საბჭოთა სპეცორგანოების ყურადღების მოდუნება, საკუთარი გეგმების რეალიზება, სისტემის „შიგნიდან აფეთქება“. პირიქით, მათმა ამ ტაქტიკამ საბჭოთა ხელისუფლებას მათ მიმართ განხორციელებულ რეპრესიებს კანონიერი სახე მისცა (სამხედრო ფიცის გატეხვა), მათი და მათი ოჯახების აკლება-განადგურება სერიოზული დარტყმა იყო საქართველოს ინტელექტუალურ ელიტაზე, რადგან ისინი იყვნენ ქართული ეროვნული თვითშეგნების შენახვისა და განვითარების მნიშვნელოვანი სოციალური დასაყრდენი, რის დასუსტებამაც მნიშვნელოვნად გააადვილა ახალი საბჭოთა სულიერი ფასეულობების დანერგვა საქართველოში. მსგავსი რეპრესიები ქართველი მხედრობის წინააღმდეგ 1924 წლის აჯანყების შემდეგაც არა ერთხელ მოეწყო.

ახლა კვლავ საქართველოს წითელი არმიის ფორმირების საკითხს დაეუბრუნდეთ.

1921 წლის დეკემბერში შეიცვალა ვითარება. გაუქმდა ქართული წითელი ლაშქრის სარდლის თანამდებობა. ქართული შეიარაღებული ბრიგადის უფროსად დაინიშნა პ. აღნიაშვილი, რომელსაც დაევალა ქართული ჯარის დაუყოვნებელი რეორგანიზება (32: 192).

პირველ რიგში მოაწესრიგეს ქართული სამხედრო წესდებები. ამ მიზნით შეიქმნა კომისია, რომელსაც უნდა გაეკონტროლებინა თარგმანი (რა თქმა უნდა, რუსულიდან) და ჩაეტარებინა მისი რედაქტირება (32: 195).

1922 წლის 23 აპრილს დამტკიცდა სამხედრო ფიცის ახალი ფორმულა: „მე, შვილი მშრომელი ხალხისა, მოქალაქე საბჭოთა რესპუბლიკის, ვიღებ სახელწოდებას მუშურ-გლეხური წითელი ლაშქრის მეომრის... მე ვივალდებულე რევოლუციური დისციპლინის სწორობოვარ დაცვას და მუშურ-გლეხური მთავრობის მიერ დანიშნული უფროსების ბრძანებათა განურიდებელ აღსრულებას... თუ ბოროტი განზრახვით განუდგები ამ ჩემ სახეიმო აღთქმას, დაე მაშინ ხვედრი ჩემი შეიქმნეს ზიზღი ყოველმხრივ და დაე დავისაჯო მე მაშინ რევოლუციური კანონის სამართლიანი და მკაცრი ხელით“ (33: 79).

დიდი მუშაობა მიმდინარეობდა არმიაში საწესდებო ურთიერთობის დასარეგულირებლად. საქართველოს წითელ არმიაში პირველ ხანებში გავრცელებული ზედმეტად „დემოკრატიული“, ფამილარული ურთიერთობები შეიცვალა. სახალხო კომისრის სპეციალური ბრძანებით არმიის მთელ შემადგენლობას დაევალა მკაცრად დაეცვა მიმართვის ფორმა – „თქვენ“ (48), ამასთან მკაცრად უნდა დაეცვათ უფროს-უმცროსობის პატივისცემის ტრადიციული წესი (პატივის მიგებისას სპეციალური ხელის აწევა ყველა შესაძლო შემთხვევაში), რაც ზოგიერთი რიგითი ჯარისკაცის უკმაყოფილებას იწვევდა. ისინი ამას არც მაღავედნენ, მიაჩნდათ მეფის პერიოდის სამხედრო წესების გადმონაშთად (34: 2).

სპეციალურმა სამხედრო კომისიამ შეასრულა სამხედრო წესდებების თარგმანი (32: 195), შემოიღეს საჯარი-

სო განმასხვავებელი ნიშნები: ფეხოსნებისათვის – მელ-
ნისფერი, კავალერიისათვის – ლურჯი, არტილერიისტები-
სათვის – მუქი ყვითელი, საინჟინრო ქვედანაყოფებისათვის –
შავი, საჰაეროა ძალებისათვის – ცისფერი, სასაზღვრო
ნაწილისათვის – მწვანე.

სამხედრო წოდების გასარჩევად დაწესდა: ზემდეგი-
სათვის – ვარსკლავი და სამი სამკუთხედი, ოცეულის მე-
თაურისათვის – ვარსკლავი, ერთი წითელი კვადრატი, ბა-
ტალიონის მეთაურისათვის – ვარსკლავი და სამი წითე-
ლი კვადრატი, ბრიგადის მეთაურისათვის – ვარსკლავი,
ერთი რომბი და ა.შ. (13:137).

სცადეს არმიაში საქმის წარმოების მოწესრიგება. აღ-
სანიშნავია, რომ უკვე 1921 წლის 29 აგვისტოს სახალხო
კომისრის ბრძანებით სამხედრო უწყების ყველა ნაწილში
საქმის წარმოება ქართულ ენაზე უნდა ყოფილიყო (14: 88).
განსაკუთრებით რთულად იყო საქმე ამ მხრივ რუსეთის
საგანგებო კავკასიის არმიასთან ურთიერთობის დროს. აქ
ქართული ენა არ იცოდნენ და ბრძანებებსა და განკარგუ-
ლებებს ზუსტად ვერ თარგმნიდნენ. ამიტომ მ. ორახელაშ-
ვილის სპეციალური განკარგულებით ამ ურთიერთობის
დროს დაუშვეს რუსული ენის გამოყენება. ქართული ენის
სახელმწიფო სტატუსის განმტკიცებას ქართულ არმიაში
ითვალისწინებდა სახალხო კომისრის 1922 წლის 3 მაისის
ბრძანებაც (33: 92), მაგრამ ამოდ. საბჭოთა ჯარი რუსიფი-
კაციის მნიშვნელოვანი პოლიგონი იყო მუდამ.

არმიაში კი მთავარი კადრების საკითხია. 1921 წლის
დეკემბერში თბილისში გაიხსნა სამხედრო სასწავლებელი,
სადაც უნდა მოემზადებინათ ქართული წითელი არმიის
კვალიფიცირებული სპეციალისტები. უფრო ადრე, 10 მა-
ისს, შეიქმნა მფრინავთა სპეციალური სკოლა.

პრაქტიკაში იყო მოსკოვის სამხედრო სასწავლებლებ-
ში სტაჟირება. მაგალითად, 1921 წლის 11 სექტემბერს მოს-
კოვში მიაველინეს სამხედრო კურსებზე 19 ოფიცერი, მათ
შორის გიორგი ჭავჭავაძე, კონსტანტინე ბარათაშვილი, მი-
ხეილ ჭავჭავაძე, ირაკლი თუხარელი და სხვ. (14: 101).

საბჭოთა რუსეთის სამხედრო აკადემიაში საქართვე-
ლოს გარკვეული კვოტა ჰქონდა. არსებობს აკადემიის იმ-

უამინდელი უფროსის მ. ტუხაჩევსკის დეპეშა, რომელიც საქართველოს სამხედრო-საზღვაო კომისარს ატყობინებდა, რომ საქართველოს აკადემიაში ჰქონდა 30 ვაკანსია და ითხოვდა დროულად გაეგზავნათ კანდიდატები, რომლებსაც დამთავრებული უნდა ჰქონოდათ საერო სასწავლებლის პირველი და მეორე საფეხურის სკოლები (35: 47).

მუშაობის აქტივიზაციასთან ერთად გამოიკვეთა პრობლემებიც – მათ შორის მთავარი იყო დეზერტირობა. იგი საქართველოს წითელ არმიაში დაარსებისთანავე გაფრცელდა. მის შესახებ საუბარი დაიწყო უკვე 1921 წლის აპრილში (28: 55). იყო ისეთი შემთხვევები, რომ ერთი პიროვნება შედიოდა სხვადასხვა სამხედრო ქვედანაყოფში, ყველა მათგანში იღებდა ტანსაცმელსა და აღჭურვილობას, ხოლო შემდეგ იკარგებოდა (36: 9).

ამ დარღვევების წინააღმდეგ საბრძოლველად დაწესდა რევოლუციური ტრიბუნალი, დეზერტირებს მკაცრად სჯიდნენ, კომუნისტურ პრესაში დაიწყო პროპაგანდისტული მოძრაობა დეზერტირების წინააღმდეგ, იბეჭდებოდა სტატიები, გაკიცხვის წერილები. ყველაფერმა ამან გარკვეულწილად შეამცირა დეზერტირობა, მაგრამ მთლიანად მაინც ვერ აღმოფხვრა. 1923 წელსაც კი (მაგალითად, მაისის თვეში) დეზერტირობის მაჩვენებელი 39 პროცენტს უდრიდა ოფიციალური აღიარებით და მოხერხდა მისი 5 პროცენტამდე შემცირება (17: 69).

საქართველოს წითელ არმიაში მდგომარეობა დაფინანსებაზეც იყო დამოკიდებული. მისი ბიუჯეტი 1921 – 1922 წლებში უდრიდა 96 795 923 000 მანეთს (ანუ 569 987 ოქროს მანეთს) (37: 1). ეს მზარდი ბიუჯეტი იყო.

მაგრამ ისიც აშკარად გამოიკვეთა, რომ წითელი არმიის ეროვნული სამხედრო ფორმირებების ნორმალური ფუნქციონირების საკითხი ადგილზე გადასატრელები არ იყო. ჩვენ ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ სტალინსა და ტროცკის შორის პოლემიკის შესახებ რკპ (ბ) XII ყრილობის ეროვნებათა საკითხების სექციაზე, ისიც აღვნიშნა, რომ სტალინი მოითხოვდა ეროვნული ფორმირებების დაუყოვნებლივ შექმნას, მაშინ როცა ტროცკი გარკვეულ დროს თხოულობდა ამ საკითხის მოსაგვარებლად. უნდა აღვნიშნოს,

რომ 1923 წლის განმავლობაში, პარტიის ყრილობის შემდეგ, ტროცკის რკპ (ბ) ცკ პოლიტბიუროს მიერ რამდენჯერმე ჰქონდა დავალებული, გაეკეთებინა მოხსენება ეროვნული საჯარისო ფორმირებების ჩამოყალიბების პროცესის მიმდინარეობის შესახებ. 1923 წლის 29 ნოემბერს ეს საკითხი დღის წესრიგიდან მოიხსნა და პოლიტბიურომ მისი მოსმენა გადადო. მიზეზი მითითებული არ არის (38: 5).

როგორც იქნა, პოლიტბიურომ ეროვნული საჯარისო ფორმირებების საკითხი მოისმინა 1923 წლის 13 დეკემბერს და მიიღო დადგენილება: „აუცილებლად ჩაითვალოს სამხედრო-საზღვაო უწყების ბიუჯეტის საერთო დაფინანსების გაზრდა იმ ოდენობით, რაც საკმარისი იქნება ეროვნული სამხედრო ფორმირების ჩამოყალიბებისათვის. ხოლო თვითონ ციფრი ამ რაოდენობის ზრდის და დაფინანსების ვადები განისაზღვროს ბიუჯეტის განხილვის დროს, რრსს (რესპუბლიკის რევოლუციური-სამხედრო საბჭო – ა. დაუშვილი) მიერ წარმოდგენილი პროგრამის მიხედვით, იმ ანგარიშით, რომ მასში წარმოდგენილი ციფრები შემცირდეს“ (39: 7).

ამრიგად, ეროვნული სამხედრო ფორმირებების რეალური ჩამოყალიბების პროცესი შეიძლება დაეიწყოს 1923 წლის დეკემბრიდან და ისიც საინტერესოა, რომ ეს ფორმირების პროცესი თავიდანვე რუსეთის რევოლუციური სამხედრო საბჭოს უშუალო კონტროლის ქვეშ მიმდინარეობდა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ცნობილი ქართველი მენეშეიკი, დამფუძნებელი კრების წევრი ა. ჭიაბრიშვილი ციხიდან ტროცკის სახელზე გაგზავნილ თავის წერილებში სწორედ ქართული ეროვნული საჯარისო ფორმირებების ჩამოყალიბებასაც სთხოვდა, თუნდაც საერთო, რუსული ხელმძღვანელობით (40: 69). ეს წერილები ტროცკის სწორედ 1923 წელს გაეგზავნა და არ არის გამორიცხული მათი გარკვეული ზეგავლენა ტროცკის მიერ ამ საკითხის მომზადების დროს.

საქართველოში ეროვნული სამხედრო ფორმირებების პროცესი 1923 წელს უნდა დაეუკავშიროთ. ამის დამატებით არგუმენტს გვაძლევს საქართველოს საბჭოების II ყრილობაზე თენგიზ ჟღენტის მოხსენების შინაარსი. სწორედ მას დაევალა გაეკეთებინა ყრილობისათვის მოხსენება

ქართული ეროვნული საჯარისო ფორმირებების შესახებ. მან კი აღნიშნა შემდეგი: „სულ რაღაც რვა თვეა, რაც არსებობს ქართული ჯარი“ (17: 68). ეს ყრილობა კი ჩატარდა 1923 წლის დეკემბერში. ეს მიუთითებს იმას, რომ რაც კეთდებოდა არმიის მშენებლობის მიმართულებით 1921-1923 წლის მარტამდე – გადაიშალა, უარყვეს და ყველაფრის თავიდან დაწყება გადაწყვიტეს.

ახლადჩამოყილებულ ქართულ ჯარში კი დიდი მნიშვნელობა მიენიჭა პრაქტიკულ მეცადინეობებს, ე. წ. „კარვობას“, ანუ საველე-პრაქტიკულ მეცადინეობებს, ის საკმაოდ ხანგრძლივი იყო, გრძელდებოდა 3 თვეც კი. სიძნელეების მიუხედავად, მოხერხდა ჯარის 60 პროცენტის ტანსაცმლით უზრუნველყოფა, მნიშვნელოვნად გაზარდეს კვების რაციონიც. 1923 წელს ჯარისკაცის უღლუფა უკვე უდრიდა: 2, 5 გირვანქა პურს, 80 მისხალ ხორცს, 12 მისხალ ზეთს, 7 მისხალ მარილს, შაქარს და ა. შ. (17: 68).

1923 წელს ქართული ჯარის სოციალური შემადგენლობა ასეთი იყო: გლეხობა – 83%, მუშები – 6%, თავადაზნაურობა და სასულიერო წოდება – 11%. ქართული წითელი ჯარი ძირითადად ქართული იყო – ქართველები შეადგენდნენ 85%, სომხები – 7%, რუსები – 5%, სხვა დანარჩენი – 3% (17: 70-71).

კვლავ დიდი იყო ძველი („ნიკოლოზისდროინდელი“) ოფიცრობის ხვედრითი წილი – 12 %, წითელი კურსების სწავლაგავლილი ოფიცრობა შეადგენდა 11 %, ჯარისკაცებიდან დაწინაურებული მეთაურები – 20 პროცენტი იყო. ოფიცრობის ძირითადი რაოდენობა იყო დივიზიონების სკოლების კურსდამთავრებული (50%). უმაღლესი სამხედრო სასწავლებლის კურსდამთავრებული ქართულ წითელ ჯარში მხოლოდ 3 კაცი იყო, გენერალური შტაბის უმაღლესი სასწავლებელი დასრულებული ჰქონდა მხოლოდ 2 კაცი.

ქვეყანაში ჯერ კიდევ არსებული სიძნელეების მიუხედავად, ხერხდებოდა ოფიცრების გარკვეული კატეგორიის მთლიანად სახელმწიფოს კმაყოფაზე უზრუნველყოფა, მათ უხდიდნენ ბინის ქირას, უფარავდნენ კომუნალურ ხარჯებს, ამარაგებდნენ პირველადი მოთხოვნილების საგნებით (საპონი, შაქარი, თეთრეული).

ყურადღებას აქცევდნენ პოლიტიკური ცოდნის დონის ამაღლებას, კულტურული მოთხოვნილებების შეძლებისათვის მებრ დაკმაყოფილებას. ქართულ ჯარში 32 კლუბი, 4 კინო-დანადგარი, 26 ბიბლიოთეკა (30 ათასი წიგნით) იყო. საარმიო ბიბლიოთეკებში ჩაწერილი იყო 15 876 კაცი.

სერიოზული ყურადღება მიაქცევს ჯარში წერა-კითხვის უცოდინრობის ლიკვიდაციის საკითხს. 1923 წელს ქართულ ჯარში უცოდინარი იყო 1650 კაცი, აქედან წლის განმავლობაში 1500-მა შეისწავლა წერა-კითხვა. 1923 წელს ქართულ ჯარში წერა-კითხვის უცოდინარი იყო 27%, მცირე მცოდნე – 20%. 43% – კარგი მცოდნე.

კლუბებში ფუნქციონირებდა თვითმოქმედი წრეები, არსებობდა დრამწრე, სახვითი ხელოვნების წრე და ა. შ.

საბჭოთა ხელისუფლების პირველი წლიდანვე საფუძველი ჩაეყარა შეფობას; წითელი ჯარის გარკვეულ ნაწილზე შეფობას იღებდა ფაბრიკა ან ქარხანა, ქალაქის აღმასკომი, თუ მდიდარი სახალხო მამული. მაგალითად, ქუთაისში დისლოცირებულ სამხედრო ქვედანაყოფებზე შეფობა აიღო ქუთაისის საქალაქო საბჭოს აღმასკომმა. აჭარის კომუნალური განყოფილება შეფობდა აჭარაში განლაგებულ საჯარისო ნაწილებზე. საქართველოს მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატმა საბნები შეუკერა საქართველოს ჯარს და ა. შ.

ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ქართული წითელი არმიის რეალური ფორმირება დაიწყო არა 1921 წლის მარტიდან, როგორც ეს მითითებული იყო ქართულ საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში, არამედ 1923 წლის მარტიდან. შეფერხების მიზეზი უნდა ვეძებოთ არა თბილისში, არამედ მოსკოვში, სამხედრო-რევოლუციური საბჭოს ხელმძღვანელების პასიურობაში. მხოლოდ იმის შემდეგ, რაც ი. ბ. სტალინმა დააყენა საკითხი რკპ (ბ) XII ყრილობაზე ეროვნული სამხედრო შენაერთების რეალურად შექმნის შესახებ, ეს საქმე დაიძრა მკვდარი წერტილიდან.

დადასტურებულ ფაქტად უნდა ჩაითვალოს, რომ 1921-1922 წლებში ქართული წითელი არმიის მშენებლობის პროცესში აქტიურად მონაწილეობდა ქართული სამხედრო თავადაზნაურობა, რომლის ნაწილი იმედოვნებდა ამ გზით

შეძლებდა საბჭოთა ხელისუფლების „შიგნიდან აფეთქებას“. ეს ტაქტიკა მცდარი აღმოჩნდა. ვერც ერთ ეტაპზე ვერ მოხერხდა საბჭოთა სპეცოვანების ყურადღების მოღწევა, საკუთარი გეგმების რეალიზება, სისტემის „შიგნიდან აფეთქება“. პირიქით, მათმა ამ ტაქტიკამ საბჭოთა ხელისუფლებას მათ მიმართ განხორციელებულ რეპრესიებს „კანონიერი“ სახე მისცა (სამხედრო ფიცის გატეხვა), მათი და მათი ოჯახების აკლება-განადგურება სერიოზული დარტყმა იყო საქართველოს ინტელექტუალურ ელიტაზე, რადგან ისინი იყვნენ ქართული ეროვნული თვითშეგნების შენახვისა და განვითარების მნიშვნელოვანი სოციალური დასაყრდენი, რის დასუსტებამ მნიშვნელოვნად გააადვილა ახალი საბჭოთა სულიერი ფასეულობების დანერგვა საქართველოში. მსგავსი რეპრესიები ქართველი მხედრობის წინააღმდეგ 1924 წლის აჯანყების შემდეგაც არაერთხელ მოეწყო.

საქართველოს საბჭოთა ჯარი რუსეთის წითელი არმიის ქარგაზე იქმნებოდა, მისი ორგანული ნაწილი იყო და თავისი არსებობით განამტკიცებდა საქართველოში საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის არსებობას.

AL. DAUSHVILI

SOME UNKNOWN ISSUES ABOUT FORMATION OF MILITARY UNITS OF GEORGIAN RED ARMY

Real formation of the Georgian Red Army started not from March of 1921, as it was noted in the Georgian Soviet historiography, but from March of 1923. We should seek hampering reasons not in Tbilisi, but in Moscow, in passivity of leadership of Military-Revolutionary Council. Only after putting the question of formation of national military units practicably by I.B. Stalin at the 12th convention of the Russian Communist Party (Bolshevik), this issue was launched.

We should consider as the acknowledged fact that in 1921-1922, in the process of the formation of the Georgian Red Army, Georgian Military nobility participated actively and part of them hoped that they would be able to carry out "inner explosion" of the Soviet authority by that way. But it was a false tactic. It was impossible to slacken attention of the Soviet Special Organs at any stage, realization of their plans and accomplishment of "inner explosion." On the contrary, their tactics gave a legal form to the repressions implemented by the Soviet Authority against them (breaking military oath). Smashing and annihilation of them and their families was a serious hit for the Georgian intellectual elite, as they were important social bases for preservation and development of Georgian national consciences and their weakening made it easier to inculcate new Soviet spiritual values in Georgia. Such repressions against the Georgian Army after the Revolt of 1924 were implemented for several times.

The Georgian Soviet Army was being formed in lace-frame of the Russian Red Army, was its organic part and by its existence strengthened existence of the Soviet Totalitarian regime of Georgia.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Т.Мор, Утопия, сб.: «Утопический социализм». М., 1982.
2. ფ. ენგელსი, ოჯახის, კერძო საკუთრების, სახელმწიფოს წარმოშობა, თბ., 1978.
3. სკკპ... რეზოლუციებში, თბ., 1954.
4. ვ. ი. ლენინი, თხზ; ტ. 23.
5. В. И. Ленин, ПСС, т.42.
6. ი. კაჭარავა, საბჭოთა საქართველო სახალხო მეურნეობის აღდგენის პერიოდში, თბ., 1958.
7. ე. კუპატაძე, ქართული ეროვნული საჯარისო შენაერთების ისტორია 1921-1956 წლებში, თბ., 1993, სადოქტორო დისერტაციის ხელნაწერი.

8. მ. ნათმელაძე, ა. დაუშვილი, საქართველოს უახლესი ისტორია, 1921-2000, თბ., 2004.
9. ფ. მახარაძე, წერილი ვ. ი. ლენინს, იხ. ა. და პ. სურგულაძეები, საქართველოს ისტორია, თბ., 1991.
10. ГАСПИ РФ, ф. 5, оп..2, д.32, л. 16-19,
11. ГАСПИ РФ, ф. 50, оп..1, д.48, л. 59.
12. გაზ. „კომუნისტი“, 1921, 15 მარტი.
13. საქართველოს უიცსა, ფ. 307, აღ.1, ს.1, ფურც.13-14.
14. იქვე, ს.2, ფურც. 72-73.
15. საქართველოს უიცსა, ფ. 307, აღ.2, ს.1, ფურც.72-73.
16. საქართველოს უიცსა, ფ. 307, აღ.1, ს.9, ფურც.1.
17. საქართველოს უიცსა, ფ. 284. აღ.2, ს. 1, ფურც. 69.
18. С. Билокин, Механизм большевистского насилия, Киев, 2000.
19. გ. ციციშვილი, სიმართლე 1921-1923 წლების ეროვნული მოძრაობისა და მიხეილ ჯავახიშვილის პოლიტიკური ცხოვრების შესახებ, თბ., 2003.
20. საქართველოს ისტორიის არქივი, ფ. 1969. აღ.2, ს. 98.
21. გაზ. „კომუნისტი“, 1925, 31 ივლისი.
22. ნ. ავალიშვილი, მოგონებები გარდასულ დღეთა, გაზ. „სამშობლო“, 1991, № 15.
23. თ. პაპავა, გარდატეხა ხმალი შენი, „ლიტერატურული საქართველო“, 1989, 27 ოქტომბერი.
24. შ. ვადაჭკორია, საქართველოს სოციალ-დემოკრატია 1918-1921 წწ. თბ., 1999.
25. ე. ნარიშკინიძე, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა აღმოსავლეთ საქართველოში 1921-1924 წწ. საკანდიდატო დისერტაციის ხელნაწერი, თბ., 2002.
26. ზ. გურული, შეფიცულთა ბელადი, „კვირის პალიტრა“, 2000, 17-23 ივლისი.
27. საქართველოს უიცსა, ს. 7, ფურც. 31.
28. იქვე, ს.8.
29. იქვე, ს.15.
30. თ. ენდელაძე, საბჭოთა ძალოვანი სტრუქტურები ქართული ეროვნული მოძრაობის წინააღმდეგ ბრძოლაში (1921-1925), საკანდიდატო დისერტაციის ხელნაწერი, თბ., 2003.

31. ა. დაუშვილი, თბილისი – 1937, თბ., 1997, გვ. 164.
32. საქართველოს უიცსა, ფ. 307, აღ.1, ს. 3.
33. საქართველოს უიცსა, ფ. 307, აღ.1, ს. 19, ფურც. 79.
34. „წითელი არმიელი“, 1922, 30 ივლისი.
35. საქართველოს უიცსა, ფ.307, ს. 26.
36. იქვე, ს. 6.
37. საქართველოს უიცსა, ფ. 307, აღ.1, ს. 21.
38. ГАСПИ РФ, ф. 17, оп..3, д. 397.
39. ГАСПИ РФ, ф. 17, оп..3, д. 399.
40. კ. წენგუაშვილი, ქართველი პოლიტპატიმრის წერილები
ლ. ტროცკის, „ანალები“, № 1, 2005.

P.S. წინამდებარე სტატია მოხსენების სახით წარედგინა ისტორიის, ეთნოლოგიის, რელიგიის შესწავლისა და პროპაგანდის სამეცნიერო ცენტრის სამეცნიერო სესიას 2007 წელს. გარკვეული დროის განმავლობაში მისი გამოქვეყნება არ გვიცდია. სესიაზე წაკითხულ მოხსენებაში, რომელიც მსმენელმა ინტერესით მიიღო და მნიშვნელოვანი არაფერი გაუკრიტიკებია, არ იყო წაკითხული ადგილი ქაქუცა ჩოლოყაშვილის შესახებ. როცა ივ. ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილებამ შემოგვთავაზა პერიოდული ჟურნალისათვის სტატია, ჩვენ აღნიშნული ნაშრომი წარუდგინეთ. განყოფილების მიერ გამოყოფილმა რეცენზენტმა, ჩვენდა გასაოცრად, განყოფილების სხდომაზე და არა რედკოლეგიაზე, სერიოზული კრიტიკული რეცენზია წარმოადგინა, თუმცა, მისი წერილობითი ვარიანტის ჩვენთვის გადმოცემა აღარ მოინდომა. გარკვეული კრიტიკული მოსაზრებები გამოთქვეს განყოფილების სხვა წევრებმაც. მათ დაუშვებლად მიიჩნიეს ვარაუდიც კი საქართველოს წითელ ჯართან, საბჭოთა სტრუქტურებთან ქაიხოსრო ჩოლოყაშვილის რაიმე თანამშრომლობის შესახებ. უნდა მაღლიერებით აღვნიშნო, რომ წარმოდგენილ შენიშვნებში

იყო გასათვალისწინებელი მომენტებიც. ჩვენ მეხსიერებაში აღვადგინეთ რეცენზენტის მიერ გამოთქმული რეგორც მნიშვნელოვანი, ისე უმნიშვნელო შენიშვნები და ქვემოთ შევეცდებით მათზე დასაბუთებული პასუხი გავცეთ. ოპონენტი შეგვნიშნავს:

1. ავტორის მიერ მოტანილი არგუმენტები არ არის საკმარისი, რომ დავაყენოთ ჰიპოთეზა – საქართველოს ეროვნული გმირი ქაქუცა ჩოლოყაშვილი თანამშრომლობდა საბჭოთა სამხედრო სტრუქტურებთან:

ა. ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ნათესავის ნინო ავალიშვილის მოგონება არ შეიძლება მიღებულ იქნეს არგუმენტად, რადგან ის ეკუთვნის უკვე ძლიერ ხანდაზმულ ქალბატონს, რომელიც ქაქუცას მოღვაწეობის პერიოდში მცირეწლოვანი ბავშვი იყო და შეიძლება სწორედ არ ახსოვდეს ისტორიული ფაქტები;

ბ. ქ. ჩოლოყაშვილის „შეფიცულის“ ა. სულხანიშვილის მოგონება, რომელსაც სტატიის ავტორი მკვლევარ ე. ნარიშკინიძეს დაესესხა და მასავით უკრიტიკოდ გაიზიარა, (აი, ეს ამონარიდი: „თბილისში ყოფნისას (იგულისხმება საქართველოს გასაბჭოების შემდეგი ხანა – ა. დაუშვილი) ქაქუცა რამდენჯერმე შეხვდა გენერალ კოხტა აფხაზს. ეკატერინოფელდში იდგა ცხენოსანი დიეიზია – ეკატერინოფელდში მეტისმეტად ძნელდებოდა სურსათ-სანოვავის შოვნა, ჯარისა და ცხენების საკვებით უზრუნველყოფა. ამ გარემოებით ისარგებლა ქაქუცამ და მოითხოვა კახეთში გადასვლის უფლება, რადგან იქ უფრო გაუადვილდებოდა ცხენების გამოკვება და ხალხისაც. საქმე ის არის, რომ მომავალი ბრძოლებისათვის აუცილებელი იყო კახეთში გაბრუნება... ბოლოს ქაქუცას თხოვნამ გაჭრა და სურვილი აუსრულეს. ჯერ თელავში გაამწესეს, ხოლო ცოტა ხნის შემდეგ რკინიგზით ყვარელში გააგზავნეს“), სერიოზულ ეჭვს იწვევს, რადგან ყვარელამდე რკინიგზით ჩასვლა შეუძლებელია, რადგან არც მაშინ და არც ახლა რკინიგზა იქამდე არ მიდის. ამრიგად, ეს ყალბი ინფორმაციაა და არ იძლევა საშუალებას წამოვაყენოთ ჰიპოთეზა ქაქუცას საბჭოთა სტრუქტურებთან თანამშრომლობის შესახებ;

გ. სტატიის ავტორი იმოწმებს გაზეთ „კომუნისტში“ ქართველი საბჭოთა მაღალჩინოსნის საგაზეთო პუბლიკაციას, სადაც მიაწინებენ, რომ ქაქუცა სურსათის სახალხო კომისარიატში მუშაობდა. რეცენზენტმა დაიმოწმა სტატიის ავტორის მიერ ამ მიმართებით ჩატარებული კვლევა და აღნიშნა, რომ ავტორს საქართველოს არქივებში ამის დამადასტურებელი არავითარი დოკუმენტი არ შეხვედრია და ამიტომაც ეს მოსაზრებაც დაუსაბუთებელია.

2. სტატიის ავტორი საუბრობს ქართველი ოფიცრების მიერ დადებულ ფიცზე, მისი გატეხვის დაუშვებლობაზე. ეს ნონსენსია, განა ოკუპანტებისათვის მიცემული ფიცი რამედ ღირს? განა სამშობლოს სიყვარულით გულანთებული პატრიოტების საქმიანობა შეიძლება შეაჩეროს ოკუპანტებისადმი მიცემულმა სამხედრო ფიცმა. ეს ქართველი მამულიშვილების შეურაცხყოფაა.

3. ასევე ქართველი მამულიშვილების შეურაცხყოფას ნიშნავს ავტორის მიერ ბრტყალებში მოტანილი გამონათქვამები: „ამხანაგი დადიანი, ამხანაგი ბაგრატიონი“ და ა. შ.;

4. ყოვლად დაუშვებელია სტატიის ავტორის მიერ საბჭოთა სამხედრო სტრუქტურების მოხსენიება სიტყვით – „ეროვნული სამხედრო ფორმირებანი“, როცა საქართველო, ფაქტობრივად, დაპყრობილი იყო რუსეთის მიერ.

5. სტატიას „წითელ ზოლად“ გასდევს ავტორის კეთილგანწყობილი დამოკიდებულება საბჭოთა ეპოქისადმი, რაც ვლინდება მარქსიზმის კლასიკოსთა ინიციალებით მოხსნიებაში: „კ. მარქსი“, როცა უნდა იყოს „მარქსი“, „ფ. ენგელსი“, როცა უნდა იყოს „ენგელსი“, „ვ. ი. ლენინი“, როცა უნდა იყოს „ლენინი“ და ა.შ.

მინდა კიდევ ერთხელ მოვიხადო ბოდიში მკითხველის წინაშე, რადგან ჩვენ რეცენზენტის შენიშვნებს გადმოვცემთ არა სიტყვა-სიტყვით, არამედ მეხსიერებით, მათ ძირითად არსს და შეიძლება რაიმე გამოგვრჩა კიდევ.

რა შეიძლება ითქვას ზემოთ მოტანილი კრიტიკული შენიშვნების შესახებ:

1. როგორც ცნობილია, საბჭოთა საჯარისო თუ პოლიტიკურ სტრუქტურებთან თანამშრომლობას თავის მომხრე ქართველ ოფიცრებს სთავაზობდნენ ისეთი ცნობილი

პოლიტიკური მოღვაწეები, როგორიც იყვნენ ნ. ჟორდანიას. კედია. ეს ფაქტი ცნობილი იყო საბჭოთა ისტორიოგრაფიისათვის (1: 279) და დღესაც, პოსტსაბჭოთა ისტორიოგრაფიაშიც, აღიარებულია (2: 149). ეს პოლიტიკური მოღვაწეები ვარაუდობდნენ, რომ ამ ფორმით მოხერხდებოდა საბჭოთა პოლიტიკური თუ საჯარისო სტრუქტურების შიგნიდან აფეთქება. ამ მოწოდებას ბევრი გამოეხმაურა და როგორც ზემოთ, სამეცნიერო სტატიაში დავინახეთ, საკმაოდ ბევრი თავადაზნაური ოფიცერი მსახურობდა საქართველოს წითელ ჯარში, მილიციაში, სხვა სტრუქტურებში. ჩვენ მიერ მიკვლეული მასალებით 1927 წელსაც კი საბჭოთა საქართველოს ოფიციალურ სტრუქტურებში თავადაზნაური იყო: მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატში – 34%, საქართველოს საგეგმო კომიტეტში – 62 %, შინსახკომში – 20 % და ა.შ. (3: 60).

ამრიგად, ეს უკვე ყველასათვის ცნობილი ფაქტია. აქ მთავარია რამდენად შეასრულეს მათ თავიანთი მიზანი, დასახული ამოცანა. როგორც ფაქტები და ისტორია ადასტურებს, მათ ეს ამოცანა ვერ შეასრულეს, საბჭოთა სტრუქტურები შიგნიდან ვერ ააფეთქეს. ამიტომაც სტატიაში მოტანილი არგუმენტებით ჩვენ შევეცადეთ დაგვესაბუთებინა ასეთი პრაქტიკის უპერსპექტივობა და მცდარობა, რადგან სამხედრო სტრუქტურებში დასაქმებულ ადამიანებს ყველა დროსა და ყველა ეპოქაში განსაკუთრებით მოეკითხებოდათ და სამხედრო ფიცის გატეხვის შემთხვევაში ისინი ძალიან მკაცრად ისჯებოდნენ. ამიტომაც სახელოვანი ქართველი ოფიცრები თავიდანვე აღმოჩნდნენ „დამოკლეს მახვილის“ ქვეშ, კომუნისტური რეჟიმის პირველ მსხვერპლთა შორის.

2. ჩვენი აზრით, ოპონენტი ზედმეტად მკაცრია, როცა გვაბრალებს, რომ ჩვენ შეურაცხყოფთ ქართველ მხედართუფროსებს, როცა მათ მოვიხსენიებთ: „ამხანაგი დადიანი, ამხანაგი ბაგრატიონი“ და ა. შ.; „ამხანაგი“ – ეს საბჭოთა სისტემისათვის ბუნებრივი და აუცილებელი მიმართვის ფორმა იყო და ამ შემთხვევაში ჩვენ ვაფიქსირებთ იმას, თუ რა მსხვერპლზე უხდებოდათ წასვლა „მათ ბრწყინვალეობას“, რათა აღესრულებინათ ჩაფიქრებული მიზანი. რო-

ცა დამპყრობლისაგან იღებ პრვილეგიებს, დეფიციტურ საქონელს, დიდ ჯამაგირს და სხვა შეღავათებს, მაშინ, რათქმა უნდა, „ჩოხაც“ მათეური უნდა ჩაიცვა, ზედწოდებაც მათი პრინციპების მიხედვით უნდა მოირგო. დემოკრატიულმა საქართველომ ეს ადამიანები „მოქალაქეებად“ უკვე აქცია, ხოლო „მოქალაქიდან“ „ამხანაგამდე“ სულ ერთი ნაბიჯი იყო.

3. ოპონენტი დაუშვებლად თვლის, რომ ჩვენ ვხმარობთ ტერმინს „ეროვნული საჯარისო ფორმირებანი“ საბჭოთა საქართველოს ისტორიასთან დაკავშირებით, რომ ეს იყო საოკუპაციო ჯარები და ა. შ. უდავოა, რომ „ეროვნული საჯარისო ფორმირებანი“ საბჭოთა პერიოდში არ გამოხატავდნენ იმ შინაარსს (ეროვნული ინტერესების, ეროვნული დამოუკიდებლობის, ეროვნული ტერიტორიების დაცვა და ა. შ.), რასაც მასში ჩვენ ვდებთ დამოუკიდებელ, სუვერენულ სახელმწიფოებთან დაკავშირებით, მაგრამ საბჭოთა რესპუბლიკებში შექმნილ სამხედრო ფორმირებებს იმ წლებში ასე ერქვა, ასე ხმარობდნენ ოფიციალური სტრუქტურები, კომპარტიის ლიდერები (ტროცკი, სტალინი და სხვ.), უკვე პოსტსაბჭოთა პერიოდში ამ თემაზე დაცულია სადოქტორო დისერტაციაც კი (4). ოპონენტის ლოგიკით, თვით ტერმინი „ეროვნული“ არ უნდა ვიხმაროთ საბჭოთა საქართველოს ისტორიის დახასიათებისას, რადგან მასში კომუნისტური იდეოლოგია სულ სხვა შინაარსს დებდა, ვიდრე დღეს ჩვენ ვდებთ.

4. ოპონენტი გვსაყვედურობს, რომ ჩვენ დიდ მნიშვნელობას ვანიჭებთ საბჭოთა ხელისუფლებისათვის მიცემულ ფიცს, რომ არ შეიძლება ფიცი მისცე ოკუპანტს, რომ საბჭოთა ხელისუფლებისათვის მიცემულ ფიცს არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს. ამ მოსაზრებას ჩვენ დავუპირისპირებთ მკვლევარ ო. ჯანელიძის ერთ, მეტად საყურადღებო შენიშვნას, რაც მან გააკეთა ცარიზმის არმიაში მომუშავე ქართველი ოფიცრების მიმართ: „საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ქართველ თავადაზნაურთა ერთი ნაწილი ჩადგა რუსეთის სამხედრო სამსახურში და მეფის ოფიცერთა რიგები შეავსო... ქართველებს არ სჩვეოდათ ფიცის გატეხვა. რაკი სამხედრო სამსახურში შესვლისას მეფის ერთგულე-

ბაზე ფიცს მიიღებდნენ, მას განუხრელად იცავდნენ და ასრულებდნენ. სამხედრო ფიცის ერთგულება იმპერიისადმი არა მარტო ღოიადობას, არამედ თავდადებასაც გულისხმობდა“ (5: 504).

აქედან გამომდინარე, საბჭოთა ხელისუფლებას, რომელიც აცხადებდა, რომ ის პროლეტარიატისა და უღარიბესი გლეხობის ინტერესების დამცველი და გამტარებელია, და რომ 1921 წელს მსოფლიო პროლეტარულ რევოლუციაზე ოცნებობდა, ჰქონდა სრული მორალური უფლება ემტკიცებინა, თუ ქართველი ოფიცერი ერთგულად ემსახურებოდა ნიკოლოზის რუსეთს მაშინ, როცა საქართველო „ხალხთა საპყრობილეში“ იმყოფებოდა და ახლა, კომუნისტური რევოლუციის შემდეგ, „ფიცს ტეხდა“, „ღალატობდა მშრომელი ხალხის ხელისუფლებას“, რომელსაც მან ასევე ერთგულების ფიცი მისცა, ასეთ ხელისუფლებას ჰქონდა მისი დასჯის სრული მორალური უფლება. ამრიგად, კიდევ ვამტკიცებთ, რომ ქართველი ოფიცრების მიერ შერჩეული ტაქტიკა საბჭოთა სტრუქტურებში თანამშრომლობისა იყო მცდარი და მან დიდი დარტყმა მიაყენა საქართველოს გენოფონდს, როცა პატარა გადაცდომებისათვის ასობით ღირსეული ოფიცერი დაიხვრიტა, რუსეთში გადაასახლეს, დაენგრა ოჯახი, დაკარგა ქონება და ა. შ.

5. რა თქმა უნდა, როცა საბჭოთა ჯარის რიგებში ამდენი თავადაზნაურული ოფიცრის გვარი ვნახეთ (მარტო ჩოლოყაშვილი ორი შეგვხვდა, მათ შორის ერთ-ერთი – სართიჭალის მილიციის უფროსი, რომელიც 1922 წელს ქაქუცა ჩოლოყაშვილს დასდევდა შესაპყრობად), ბუნებრივად დაგვებადა ზოგიერთისათვის მკრეხელური, მაგრამ ჭეშმარიტი მეცნიერისათვის ბუნებრივი შეკითხვა – ხომ არ თანამშრომლობდა საბჭოთა საჯარისო სტრუქტურებთან, ტყეში პარტიზანად გასვლამდე, ქაიხოსრო ჩოლოყაშვილიც, უკვე ზემოთ აღნიშნული, შორსგამიზნული მოსაზრებიდან გამომდინარე? ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ბიოგრაფიაზე მე და ჩემმა კოლეგამ კ. წენგუაშვილმა ბევრი ვიმუშავეთ, როცა ჩვენ დაგვევალა პარიზიდან ქაიხოსრო ჩოლოყაშვილის ნეშტის საქართველოში გადმოსვენებასთან დაკავშირებული ღონისძიებისათვის მოგვემზადებინა ამ ის-

ტორიული პირის მოკლე ბიოგრაფიული ნარკვევი (6). კვლევის პერიოდში ჩვენ გადავაწყდით ბევრ ფაქტს, ძირითადად მემუარული ხასიათისას, რამაც მოგვიანებით გამაბედვინა ჰიპოთეზის წამოყენება. ამ მასალიდან ზოგი ჩვენი მიკვლეული იყო, ზოგიც – სპეციალური ლიტერატურიდან ამოკრეფილი.

ზემოაღნიშნული ჰიპოთეზის გამოთქმის საფუძველს გვაძლევდა (ეს ჩვენ ტექსტში უკვე გვაქვს და აქ მოკლედ მოვიტანთ):

1. ქ. ჩოლოყაშვილის ნათესავი ქალის, ნინო ავალიშვილის მოგონებიდან ერთი ამონარიდი;
2. ქ. ჩოლოყაშვილის პირადი მეგობრის, თამარ კუკავას მოგონება;
3. ქ. ჩოლოყაშვილის შეფიცულის, ა. სულხანიშვილის ავტობიოგრაფიიდან ამონარიდი, ე. ნარიშკინის ნაშრომიდან დამოწმებული;
4. ქართველი საბჭოთა ჩინოსნის ერთ-ერთი გამოსვლაში ნახსენები ფაქტი, რომ ქ. ჩოლოყაშვილი მუშაობდა სურსათის სახალხო კომისარიატში.

ჩვენი აზრით (და ამას ადასტურებს მეცნიერების განვითარების მრავალსაუკუნოვანი პრაქტიკა), ჰიპოთეზისათვის შეიძლება საკმარისი იყოს მეცნიერის ადლოც, ინტუიციური აზროვნება, რაც ზოგჯერ კონკრეტული ფაქტებით დაუსაბუთებელიც კი არის და მხოლოდ მეცნიერის შინაგან, ზოგჯერ იმ ეტაპზე ყველასთვის მიუღებელ ვარაუდებს ეფუძნება. ეს ვარაუდი, ეს ჰიპოთეზა შეიძლება დროთა განმავლობაში გამართლდეს, დასაბუთდეს ახალი ფაქტით, ახალი საყურადღებო მასალით, მაგრამ შეიძლება არც დასაბუთდეს. ეს მეცნიერების განვითარების ბუნებრივი, აპრობირებული გზაა, ამაში საკვირველი არაფერია. დასავლეთ ევროპის ქრისტოლოგია ქრისტეს ბიოგრაფიული დეტალების შესახებ უამრავ ჰიპოთეზას და არაარგუმენტირებულ მოსაზრებებს იცნობს, რომელთა შორის ბევრი არც დამტკიცდა, მაგრამ როგორც ჰიპოთეზა დღემდე არსებობს...

ჩვენ მიერ მოპოვებული ოთხი ცნობიდან სამი ეკუთვნის ქაქუცა ჩოლოყაშვილის ახლობლებს, მეგობარ-ნათე-

სავეებს. მათ ვერ დავაბრალებთ ქაქუცა ჩოლოყაშვილის შესახებ არასწორი ინფორმაციის გავრცელებას. ჩვენი აზრით, ეს სრულიად საკმარისი იყო ჰიპოთეზისათვის. მიუხედავად ამისა, მკითხველი შეამჩნევს, რომ ჩვენ უაღრესად მოკრძალებული ვარაუდი გამოვთქვით და ხაზიც გავუსვით მემუარის, როგორც საისტორიო წყაროს, განსაკუთრებულ ხასიათს, მისი გამოყენების სიფრთხილეს და აქ გაცხადებული ფაქტების ჭეშმარიტების მიმართ გარკვეული სკეპსისითაც გავუსვით ხაზი (თავი დავიზღვიეთ). ესეც ბუნებრივი, მეცნიერული პროცესია.

მაგრამ კიდევ ერთხელ ვიმეორებთ: რატომ უნდა იყოს საბჭოთა ჯარში სამსახური შეურაცხყოფა ქაქუცა ჩოლოყაშვილისათვის, მაშინ როცა ეს არავის ჩაუთვლია სამარცხვინოდ, შეურაცხყოფად ისეთი მხედართუფროსებისათვის, როგორებიც იყვნენ: გ. მაზნიაშვილი, ფ. წულუკიძე, რ. მუსხელიშვილი, ა. ანდრონიკაშვილი და სხვ. ეს „ბრალდება“ შეურაცხყოფა მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლებოდა ყოფილიყო, თუკი ჩვენ ქ. ჩოლოყაშვილს ყოველგვარი საფუძელის გარეშე დავაბრალებდით ამ სამსახურს, ამ თანამშრომლობას.

ახლა ისევ ჩვენ ოპონენტს დავუბრუნდეთ...

მისი დასკვნით, რომელიც ზემოთ უკვე აღინიშნა, ამ თანამშრომლობის დასამტკიცებლად ჩვენ მიერ წამოყენებული არგუმენტები არა თუ საკმარისი არ არის, არამედ საეჭვო და შეურაცხმყოფელია საქართველოს ეროვნული გმირისათვის.

მაგრამ გვსურს კვლავ გავიმეოროთ: წინამდებარე სტატიაში ჩვენ არ ვამტკიცებდით, რომ ქაქუცა ჩოლოყაშვილი თანამშრომლობდა საბჭოთა საჯარისო სტრუქტურებთან. ჩვენ ვაყენებდით ჰიპოთეზას – ქაქუცა ჩოლოყაშვილი შეიძლება თანამშრომლობა საბჭოთა სტრუქტურებთან იმავე მოსაზრებებით, რის საფუძველზეც თანამშრომლობდნენ საბჭოთა სტრუქტურებთან მასზე არანაკლებ სახელოვანი მხედართუფროსები: გ. მაზნიაშვილი, ა. ანდრონიკაშვილი, ფ. წულუკიძე, რ. მუსხელიშვილი და სხვები. ჩვენი აზრით, სტატიაში ქაქუცას ნათესავებისა და მეგობრების მოგონებებიდან მოტანილი ამონარიდები სრულიად

საკმარისი უნდა ყოფილიყო ჰიპოთეზისათვის. ჩვენ არაფერს არ ვამტკიცებდით.

რა თქმა უნდა, ოპონენტი მართალია... ჩვენ უნდა გადაგვემოწმებინა მკვლევარ ე. ნარიშკინის მიერ მოტანილი ა. სულხანიშვილის მოგონების ამონარიდი და უნდა შეგვემჩინა, რომ რკინიგზა ყვარლამდე, მართლაც, არ მიდის და „შეფიცულს“ მესხიერება ღალატობს. ჩემდა სამარცხვინოდ უნდა აღვნიშნო, რომ რეცენზენტის ამ არგუმენტმა განხილვის დროს მეც დამაბნია... მაგრამ მოდი დაფიქრდეთ, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ჩვენთვის რა არის საინტერესო? რკინიგზა მიდის ყვარლამდე, თუ ქაქუცა მსახურობდა წითელ ჯარში? რა თქმა უნდა, საზღვარგარეთ გადახვეწილ ა. სულხანიშვილს შეიძლება აღარ ახსოვდეს, რომ ყვარლამდე რკინიგზა მართლაც არ მიდის (როგორც ეს მე მომივიდა), მაგრამ განა მას შეეძლო შემლოდა – ქაქუცა მსახურობდა წითელ ჯარში თუ არა? განა ქაქუცას ერთგული შეფიცული მას დააბრალებდა იმას, რაც არ ყოფილა?

თუმცა, ოპონენტისაგან განსხვავებით, დღეს როცა ამ ფაქტზე ვფიქრობ, არც ეს ფრაზა მჭრის ყურს. ქაქუცა შეიძლება ყვარლამდე მართლაც რკინიგზით წასულიყო... სადამდეც რკინიგზა მიდიოდა, შემდეგ ურმით, ცხენებით და ა. შ.

მაგრამ, მაინც, მართალია ოპონენტი... ჩვენ უნდა გადაგვემოწმებინა ე. ნარიშკინის ნაშრომში მოტანილი ა. სულხანიშვილის ინფორმაცია, უშუალოდ უნდა გვეჩვენა ა. სულხანიშვილის აღნიშნული ნაშრომი (რომელიც, როგორც ჩანს, არც ოპონენტს არ უნახავს, რადგან რომ ენახა... რომ ენახა!...)

აი რას წერს ა. სულხანიშვილი (პერიფრაზირება) – თურმე ქაქუცა ბათუმში ყოფნის დროს თვით დ. ჟღოზას (რუსეთის საოკუპაციო მე-18 ცხენოსანი დივიზიის მეთაური 1921 წელს, რომელმაც გოდერძის უღელტეხილიდან შემოუტია საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკის საჯარისო ფორმირებებს და მონაწილეობდა ბათუმის სამხედრო ოპერაციებში) შეხვედრია, რომელიც მას კარგად იცნობდა ტვერის პოლკიდან. ჟღოზა ამ პოლკში ქაქუცას ასეულში ვახტანგისტი ყოფილა. მას ისე გახარებია ქაქუ-

ცას ნახვა, რომ ძველი ჩვეულებისამებრ შეუძახა: „როს, ვაშე სიატელსტვო!“. „როცა ცხენოსანი დივიზია და ცხენოსანი ათასეული შეართეს, ელობამ ქაქუცას შესთავაზა ჩვენი ცხენოსანი ჯარის უფროსობა, მაგრამ იმან (ე. ი. ქაქუცა ჩოლოყაშვილმა – ა. დ.) არ იკისრა. სამაგიეროდ, მისი მითითებით, ფრიდონ წულუკიძე დაინიშნა სარდლად, ხოლო ქაქუცა – მის თანაშემწედ“ (7: 14).

აქ უკვე კომენტარი ზედმეტია. ამრიგად, ქაქუცა ჩოლოყაშვილი ნამდვილად მსახურობდა საბჭოთა წითელ ჯარში და მას ეკავა საბჭოთა საქართველოს წითელი ცხენოსანი ჯარის უფროსის თანაშემწის თანამდებობა.

ის, რომ ქაქუცა ჩოლოყაშვილი თანამშრომლობდა საბჭოთა სამხედრო სტრუქტურებთან, ეს ცნობილი იყო, როგორც ჩანს, აკად. გ. შარაძისათვის, ის კი ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის ჩინებული მცოდნე იყო და ქაქუცა ჩოლოყაშვილს არ დააბრალებდა იმას, რაც არ ყოფილა (8: 12).

ჩვენ მიგვაჩნია, რომ საბჭოთა საჯარისო სტრუქტურებში სამსახური ოდნავადაც არ სცხებს ჩირქს ქაქუცა ჩოლოყაშვილს, იმ ფონზე, როცა უამრავი ქართველი თავადაზნაური ოფიცერი მსახურობდა საბჭოთა სტრუქტურებში და არავისთვის ეს სამარცხვინოდ არ ჩაუთვლია მათთვის. მთავარი ეს არ არის... მთავარია ამ ნაბიჯით ჩვენმა მამულიშვილებმა შეასრულეს თუ არა ის მიზანი, ის ამოცანა, რისთვისაც შედიოდნენ საბჭოთა სამსახურში. ეს კი უკვე ცალკე სამეცნიერო გამოკვლევის თემაა.

6. ახლა, რაც შეეხება საბჭოთა ჩინოვნიკის გამონათქვამს, რომ ქ. ჩოლოყაშვილი მსახურობდა სურსათის სახალხო კომისარიატში. რეცენზენტი დადებითად აფასებს ჩვენს მიერ ამ მიმართულებით ჩატარებულ კვლევას და შეგვნიშნავს, რომ „სტატიის ავტორმა ჩაატარა კვლევა არქივში ამ მოსაზრების გადასამოწმებლად, მაგრამ ხელის ჩასაჭიდი ვერაფერი ნახა“.

დიახ, სწორია. მაგრამ სასურსათო საქმეთა სახალხო კომისარიატის სულ 8 საქმე არის შემორჩენილი, რომლებიც საერთოდ არ ასახავენ კომისარიატის მოღვაწეობას. ჩვენს მიერ მოხმობილი ეს ფაქტი პარტიულმა ფუნქციონ-

ნერმა 1925 წელს მოიტანა, 1924 წლის აჯანყების ერთი წლისთავზე, ერთ-ერთ პარტიულ შეხვედრაზე. არ არის გამორიცხული, რომ მას სურდა ხაზი გაესვა იმისათვის, რომ ქაქუცა მსახურობდა საბჭოთა სტრუქტურებში, მაგრამ არ სურდა ეს სტრუქტურა საბჭოთა წითელი ჯარი ყოფილიყო, რადგან 1923 წლიდან წითელ არმიაში „თეთრი ოფიცრების“ მასობრივი თანამშრომლობა დიდ ცოდვად, საბჭოთა ჯარისათვის „შეურაცხყოფელად ჩაითვადა“ და შედარებით ნეიტრალური – სასურსათო საქმეთა კომისარიატი დაასახელა.

როცა მკვლევარს არ აქვს საარქივო, დოკუმენტური მასალა, მაშინ გარკვეულ ღირებულებას იძენენ მემუარები. დაეუშვათ, რომ ერთ დღეს დაიკარგა სკკპ ცეკასთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის თბილისის ფილიალის თანამშრომელთა საშტატო განრიგი და სხვა დოკუმენტები, რომლებიც საცნაურს ხდიან, თუ ვინ თანამშრომლობდა ამ ორგანიზაციაში, ხომ არსებობენ უამრავი მოწმეები, რომლებსაც უფლება აქვთ თავიანთ მოგონებებში დაწერონ, რომ ესა და ეს მეცნიერი მთელი თავისი წარსულით, მდგომარეობით, პატივით, პრივილეგიებით დაკავშირებული იყო იმ წლებში მეტად „საოცნებო“ (პრივილეგიების გამო), მაგრამ დღეს ზოგიერთისათვის უკვე „სამარცხვინო“ სამეცნიერო ორგანიზაციასთან? მეცნიერს, რომელსაც მოკლე მეხსიერება აქვს, არ არის ნამდვილი მეცნიერი... ჩვენ არ უნდა გვრცხვენოდეს ჩვენი წარსულის, ჩვენ ყველა იმ ეპოქიდან ვართ... ჩვენი ქვეყნის ტრაგედიის ერთ-ერთი მიზეზი ისიც არის, ალბათ, რომ ყოფილი პარტიული ფუნქციონერების, უშიშროების სამსახურში მყოფი დიდმოხელეების, ცეკას მდივნების შვილები და შვილიშვილები დღეს სხვებს ანტისაბჭოთა გრძნობების სიძლიერეს უწუნებენ... ისტორიკოსები, რომლებმაც უზარმაზარი პანეგირიკები მიუძღვნეს საბჭოთა სისტემის დიდებას (მათ შორის ბევრი უადრესად საინტერესო, მდიდარი ფაქტოლოგიური მასალით დატვირთული), ცდილობენ ორ-სამ გვერდზე შეცვალონ ის კონცეფციები, რის მშენებლობას ათეული წლები მოანდომეს... ჩვენ უნდა გვიყვარდეს ჩვენი დედა-ის-

ტორია, მისი შუქ-ჩრდილები, არ შეიძლება გრცხვენოდეს
შენი ისტორიის, მისი ტრაგიკული ფურცლების...

ისტორიკოსი, ჭეშმარიტი ისტორიკოსი ვაღდებულია
მოვლენა ბოლომდე ობიექტურად გააშუქოს, არ მოერიდოს
არც გმირის მახასიათებლების, როგორც დადებითი, ისე
უარყოფითი მახასიათებლების წარმოჩენას, მისთვის ჭეშმა-
რიტება მთავარია (ამაში მ. მამარდაშვილის შეგონება
უდავოა). შენ თუ ღამარცხებულ ომს გამარჯვებულად გა-
მოაცხადებ, დამალავ, გააყალბებ ფაქტებს, რომელიც შენ
არ მოგწონს, და მკითხველს შენს გამოგონილ, ახალ, არა-
ობიექტურ კონცეფციას შესთავაზებ, ამით შენ სწადიხარ
იმავე ცდომილებას, რასაც ათეული წლების მანძილზე
სწადიოდნენ კლასობრივი ბრძოლის თეორიით და ისტორი-
ისადმი კლასობრივი მიდგომის დოგმით აღჭურვილი საბ-
ჭოთა ისტორიკოსები. დღევანდელობის მთავარი მიღწევა
ის არის, რომ აღარ არსებობს დახურული თემები და
აღარ არიან ისეთი პოლიტიკური მოღვაწეები, რომელთა
ობიექტური მეცნიერული შესწავლა არ შეიძლება. ცნობი-
ლია, რომ „არა არს დაფარული, რომელი არა გაცხად-
დეს!“ – ეს ყველა კეთილსინდისიერი ისტორიკოსის მთავა-
რი დევიზი უნდა გახდეს...

დასასრულს, მინდა დიდი მადლობა გადაუხადო პა-
ტივცემულ ოპონენტს მეტად საჭირო, დამაფიქრებელი შე-
ნიშვნებისათვის, რომელმაც მომცა საშუალება ჰიპოთეზა
ჭეშმარიტებად გადამექცია.

ა. დაუშვილი

05.01.2009

1. ი. კაჭარავა, საბჭოთა საქართველო აღდგენით პერიოდში, თბ., 1958.
2. ო. ჯანელიძე, სპირიდონ კედია, თბ., 2002.
3. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი; ფ. 14, აღ. 4, ს. 5.
4. ე. კუპატაძე, ქართული ეროვნული საჯარისო ფორმირებების ისტორია 1921-1956 წლებში, სადოქტორო დისერტაციის ხელნაწერი, თბ., 1993.
5. ო. ჯანელიძე, რუსული კოლონიალიზმის არსი, იხ.: ა. ბენდიანიშვილი და სხვ. „რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში“, თბ., 2008, გვ. 504.
6. ა. დაუშვილი, კ. წენგუაშვილი, „იქ სიკვდილი ბედნიერება არ არის, თამარ!“, თბ., 2005.
7. ა. სულხანიშვილი, ჩემი მოგონებანი, სან-ფრანცისკო, 1981.
8. ქაქუცა ჩოლოყაშვილი, შედგენილი გ. შარაძის მიერ, თბ., 1989.

**ქართველი და აფხაზი ინტელიგენციის ერთობლივი
ღვაწლმოსილება რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური
და კულტურული აღორძინებისათვის
(1900-1917 წწ.)**

ჩვენი წინამდებარე ნაშრომის მიზანია კიდევ ერთხელ წარმოვაჩინოთ ქართველი და აფხაზი ინტელიგენციის ერთობლივი ძალისხმევა რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული აღორძინებისათვის XIX-XX საუკუნის მიჯნაზე, რასაც უცხო ქვეყნის ინტერესების საამებლად სეპარატისტების ისტორიოგრაფია მთლიანად გამორიცხავს და დავიწყების საბურველს აფარებს. ფაქტები კი საწინააღმდეგოზე მიუთითებენ. დასტურდება, და ამას ჩვენ ქვემოთ შევეცდებით ფაქტობრივად წარმოვაჩინოთ, რომ ეს თანამშრომლობა იყო რელიეფური და მეტად შედეგიანიც.

ამ თანამშრომლობას ხელს უწყობდა, რა თქმა უნდა, რეგიონის მრავალეროვანი შემადგენლობა. ცნობილია, რომ 1897 წელს რუსეთის მთელს იმპერიაში ჩატარდა პირველი საყოველთაო აღწერა. ამ აღწერის მონაცემებით აფხაზეთში სულ ცხოვრობდა – 106 179 კაცი (1:V) სოხუმის ოლქის მოსახლეობიდან ქართველი იყო 25 873 კაცი, რუსი – 5 135, ჩერქეზი – 58 715, (ფაქტია, რომ 1897 წლის აღწერაში ცარიზმის მოხელეებმა სამურზაყანოს ქართველი მოსახლეობა და აფხაზები შეგნებულად მიათვალეს ხან ჩერქეზებს და ხანაც კი „მთიელებს“, რაც აშკარა მცდელობა იყო ეთნიკური სურათის ხელოვნურად შეცვლისა) სომეხი – 6 552, ბერძნი – 5 393, გერმანელი – 406, სხვა დანარჩენი – 4 105 კაცი. (13. 88-89.) რაც შეეხება აფხაზებს (აფსუებს), ამ დოკუმენტში ისინი ცალკე ეთნიკურ ჯგუფად გამოყოფილი არ არიან, მხოლოდ აღნიშნულია, რომ მთელს ქუთაისის გუბერნიაში გამოვლინდა 60 სხვადასხვა ენობრივი ჯგუფი და მათ შორის 59 469 კაცი აფხაზურენოვანი მოსახლეობა (1:VI).

არსებობს შედარებით გვიანდელი სტატისტიკაც: 1906 წელს სოხუმის ოლქში ცხოვრობდა 3 419 სული რუსი (ორ-

ივე სქესის), აფხაზი - 40 978, მეგრელი - 9 037, სამურზაყანოელი - 44 623, გურული - 56, ქართველი - 60, იმერელი - 53, ბერძენი 4 946, სომეხი - 6 313, თურქი - 935, სპარსი - 17, ესტონელი - 299, ლატვიელი - 48, ბულგარელი - 230, მოლდაველი - 254, ოსი - 2, ლეკი - 9, ალბანელი - 12, თათარი - 2, პოლონელი - 8, ფრანგი - 5, ჩეხი - 3, ავსტრიელი, გერმანელი - 5 (2:124). სტატისტიკა ემსახურებოდა იმპერიულ მიზნებს და კუთხური ნიშნით ცალცალკე აღრიცხავდა ქართველებს, მათ შორის მეგრელებსა და სამურზაყანოელებს.

მოგვიანებით აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოსახლეობის ეთნიკური სურათი გარკვეულ ცვლილებებს განიცდიდა და ასე გამოიყურებოდა: 1917 წლისათვის აფხაზეთის მოსახლეობა შეადგენდა 117739 ადამიანს, მათ შორის ქართველი იყო 74 846 (42,1%), აფხაზი - 38121 (21,4%), რუსი - 20893 (11,7%), ბერძენი - 20673 (11,7%), სომეხი - 18219 (10,2%), სხვა ეროვნების წარმომადგენელი - 5787 (2,9%) (3:19).

როგორც ჩვენს ხელთ არსებული ყველა სტატისტიკური მონაცემები ადასტურებს, საკვლევ პერიოდში აფხაზეთში წამყვანი ეთნოსი იყო ქართველი (4).

ქართველებისა და აფხაზების თანამშრომლობა მეტად თვალსაჩინოა სოფლის მეურნეობის სხვადასხვა დარგში. საკვლევ პერიოდში აფხაზეთი აგრარული მხარე იყო. ქართველი და აფხაზი ინტელიგენცია მიზანმიმართულად ცდილობდა რეგიონში დაენერგა სოფლის მეურნეობის პროგრესული დარგები და შეექმნა სერიოზული საფუძველი კუთხის ეკონომიკური აღორძინებისათვის.

სოფლის მეურნეობის სფეროდან შედარებით დაწინაურდა დარგი, რომელიც ძირითადად გავრცელებული იყო ზღვის სანაპირო ზონასა და წებელდაში. ეს თამბაქოს წარმოება იყო. 1894-1914 წწ. თამბაქოს პლანტაციების ფართობი 13-ჯერ გაიზარდა და ამგვარად, 1000-დან 13000 დესეტინას გადააჭარბა (5:154). ყოველივე ამის შედეგად, საუკუნის დასაწყისში თამბაქოს წარმოების მხრივ აფხაზეთს მთელს იმპერიაში მე-5 ადგილი დაუკავებია (6:59).

დასაწყისში თამბაქოს მოყვანით აფხაზები არ ყოფილან დაინტერესებულნი, საეარაუდოა, რომ სათანადო შე-

მოსავლის მოპოვების იმედი მათ არ ჰქონდათ, ამ საქმიანობით სხვა ეროვნების მოსახლეობა და განსაკუთრებულად კი ქართველები იყვნენ დაკავებული. ეჭვარეშად მხოლოდ ქართველთა და აფხაზთა ურთიერთთანამშრომლობისა და ქართველთა მიერ ამ კულტურის მოყვანის წესების აფხაზებისათვის გაზიარების შემდეგ მოჰყიდეს აფხაზებმა ხელი თამბაქოს მოყვანას და გარკვეულ წარმატებასაც მიაღწიეს (7:95-96).

აფხაზეთში, ბუნებრივ-გეოგრაფიულ და შესაბამისად კლიმატური პირობებიდან გამომდინარე, მევენახეობა სოფლის მეურნეობის წამყვანი დარგი ვერ გახდებოდა, თუმცა, მიუხედავად ამისა, შედარებით სუსტად, მაგრამ ის მაინც ვითარდებოდა. აფხაზეთში თურქთა ბატონობის პერიოდში კულტურული მევენახეობა თანდათანობით მოისპო ან გაველურდა, კულტურული მევენახეობის აღდგენა დაიწყო XIX ს. პირველ ნახევარში (5:595).

სამურზაყანოში კულტურული ვენახის გავრცელებას დიდად შეუწყო ხელი აფხაზეთის გამოჩენილმა ქართველმა პედაგოგმა და საზოგადო მოღვაწემ, სოფ. ოქუმის (ამჟ. გალის რაიონი) მკვიდრმა ივანე გეგიაშვილმა, რომელიც თურმე უფასოდ ურიგებდა მსურველებს, ქართველებს, აფხაზებს და სხვა ეროვნების ხალხს თავის ნამყენებს, სანამყენე ღერწებსა და ძირებს, რითაც ხელს უწყობდა სოფლის მეურნეობაში ვაზის კულტურული ჯიშების ხალხში ფართოდ გავრცელებას.

ივ. გეგიას კარგად გამართული მეურნეობის წაბადვით, დაბა ოქუმსა და ახლო-მასლო სოფლებში გლეხებმა, ქართველებმა და აფხაზებმა, დაიწყეს თავიანთი მამულების ახალ ყაიდაზე მოწყობა. მათ დახმარებას უწევდა ივ. გეგია, ის ასწავლიდა თუ როგორ გაესხლათ ვენახი, როგორ ეწამლათ. ეს მას კიდევ ევალებოდა, რადგანაც ქუთაისის გუბერნიის მევენახეობა-მეღვინეობის კომიტეტის წევრი იყო სოხუმის ოლქიდან (8:368).

როგორც ჩვენს ხელთ არსებული მასალიდან ჩანს, მევენახეობის დარგში ქართველთა და აფხაზთა თანამშრომლობა კიდევ უფრო გამოიკვეთა და თვალნათელი გახდა შემდგომ პერიოდში.

აფხაზეთში მეაბრეშუმეობა ჩაისახა XIX საუკუნის 50-60-იანი წლებიდან (9:30), თუმცა მისი განვითარება გარკვეული მიზეზების გამო XX საუკუნის დასაწყისიდან შეფერხდა, რასაც შექმნილი ადგილობრივი მოსახლეობის მატერიალურ ყოფაზე თვალსაჩინოდ უარყოფითი ზეგავლენა მოეხდინა, რადგან სოფლის მეურნეობის ეს დარგი საკმაოდ შემოსავლიანი იყო. ამ დროს გამოჩნდნენ ადამიანები, რომლებმაც თავიანთ თავზე იტვირთეს სოფლის მეურნეობის ამ დარგის გადარჩენის მისია და ენერგიულად შეუდგნენ საქმეს. ამ მოღვაწეთა შორის აღსანიშნავია გამოჩენილი ქართველი პედაგოგისა და საზოგადო მოღვაწის ანთიმოზ ჯუღელის ღვაწლი. სწორედ მან ასწავლა სოხუმელებს აბრეშუმის ჭიის მოვლა. როცა აღმოჩნდა, რომ სოფლის მეურნეობის ეს დარგი საკმაოდ მომგებიანი საქმე ყოფილა, ანთიმოზ ჯუღელის ამ წამოწყებას მიმბაძველებიც გამოუჩნდნენ: მოსახლეობამ ხელი მიჰყო მეაბრეშუმეობას და მალე ისე განვითარდა, რომ სოფელ დრანდაში „მეაბრეშუმეობის ამხანაგობაც“ დაარსეს (10:52). რა თქმა უნდა, ამ ამხანაგობაში ყველა ეროვნების, მეაბრეშუმეობით დაინტერესებული ადამიანები იყვნენ გაერთიანებული. მათი თანამშრომლობა, რომ მეტად ნაყოფიერი იყო, ამას აფხაზეთში მეაბრეშუმეობის შემდგომი განვითარების ტემპებიც მიუთითებს. მეაბრეშუმეობამ აფხაზეთში საკმაოდ ფართო გასაქანი ჰპოვა, ამან კიდევ უფრო გააღრმავა ქართველთა და აფხაზთა, ასევე სხვა ეროვნების მოქალაქეებს შორის თანამშრომლობა. მის შედეგად კიდევ უფრო გაცხოველდა ვაჭრობა. 1910 წლისათვის აბრეშუმის პარკის წარმოება მთელს აფხაზეთში გავრცელებულა (11:89).

მხარის პროგრესულად მოაზროვნე ადამიანები, მხარის ინტელიგენციის წარმომადგენლები, სოფლის მეურნეობის შემდგომი განვითარებისათვის აუცილებლად თვლიდნენ მოსახლეობის ინფორმირებას საფლის მეურნეობაში ახალი მეთოდებისა და ახალი აგრარული წესების შესახებ. ქართველი და აფხაზი ინტელიგენციის თანამშრომლობა ამ საქმეშიც აშკარაა. 1899 წლის დასაწყისში დრანდაში, როგორც უკვე აღინიშნა, დაარსდა „მეაბრეშუმეობის ამხანაგობა“ (34), 1900 წელს სოხუმში დაარსდა „კავკასიის

სამეურნეო საზოგადოება” (35). ამავე პერიოდში დრანდაში არსდება „სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოება”(36). 1903 წელს შეიქმნა „სამურხაყანო-კოდორის ფრინველთა გამშენებელი საზოგადოება”(37). 1911 წელს სოხუმში შეიქმნა მომხმარებელთა საზოგადოება „სოლიდარობა” (38) და ა. შ.

ჩვენი ინფორმაციით მოსახლეობისათვის აგრონომიული დახმარებისა და სასოფლო-სამეურნეო ცოდნის მიღების მიზნით 1898 წლიდან ჩამოყალიბდა სოხუმის სოფლის მეურნეობის საზოგადოება, რომელსაც თავისი განყოფილება ჰქონდა გუდაუთაში და რომელმაც 1903 წ. დაიწყო ბეჭდვითი ორგანოს «Черноморское сельское хозяйство»-ს გამოცემა დანართით «Черноморский селянин» (12: 282), რამაც მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა მხარეში ამ დარგის შემდგომ განვითარების საქმეში. ამ ორგანიზაციის მუშაობაში, სხვა ეროვნების ადამიანებთან ერთად, მნიშვნელოვან სამუშაოს ასრულებდნენ ქართველი მოღვაწეები. მაგალითად, დასტურდება, რომ გამოჩენილი ქართველი პედაგოგი და საზოგადო მოღვაწე ნიკო ჯანაშია, სხვა ცნობილ მოღვაწეებთან ერთად, აქტიურად მონაწილეობდა „ჩერნომორიეს გუბერნიისა“ და სოხუმის ოლქის სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოების მუშაობაში (13:146).

სოფლის მეურნეობის აღმავლობასთან ერთად, ვითარდებოდა კაპიტალისტური ურთიერთობებიც, შესაბამისად მსხვილ კაპიტალისტთა ყურადღება მიიპყრო აფხაზეთის ბუნებრივმა რესურსებმა. ამ პერიოდში არაერთი კაპიტალისტური საწარმო გაიხსნა სოხუმში, რაც ადგილობრივი მოსახლეობის დასაქმებასაც უწყობდა ხელს, თუმცა, საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ მათ შორის დიდი უმრავლესობა არაქართველი და არააფხაზი ეროვნებისა იყო. თუნცა იყო გამონაკლისიც, გვაქვს ინფორმაცია, რომ 1881 წელს გულრიფშში გაიხსნა ხე-ტყის სახერხი ქარხანა, რომელიც ეკუთვნოდა ქართველ თავად ერისთავს (14:89).

ქართველი და აფხაზი ეროვნების ინტელიგენცია რეგიონის აღორძინების საქმეში იყენებდა თვითმოქმედ ორგანიზაციებისა და გაერთიანებების შესაძლებლობებს. განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ქართველთა და აფხაზთა თანამშრომლობა თავისუფალ-თვითმოქმედ საზოგადოებების

ფუნქციონირების საქმეში. XX საუკუნის დასაწყისში რუსეთის იმპერიაში მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების კვალდაკვალ, აფხაზეთში აშკარაა არა მარტო პრივილეგირებული წარმომადგენლების ფენების აქტივობა, არამედ, დემოკრატიული ფენების ძალისხმევის გაძლიერებაც, რათა აფხაზეთის მოსახლეობის ერთფეროვანი ყოფა შეცვლილიყო უკეთესობისაკენ. ჩვენს მიერ ჩატარებული კვლევა ადასტურებს, რომ ამ მხრივ 1900-1917 წლებში აფხაზეთის მოსახლეობის ცხოვრებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ თვითმოქმედი გაერთიანებები, თანამეგობრობები, საქველმოქმედო ორგანიზაციები, სათვისტომოები და სხვა. ასეთი გაერთიანებების ინტერესთა სფეროს წარმოადგენდა: მრეწველობა და სოფლის მეურნეობა, საინვესტიციო პოლიტიკა, ჯანმრთელობა, უპოვართა და ლტოლვილთა დახმარება, მოსახლეობის დასვენებისა და კულტურული გართობის ორგანიზება. ჩვენი ვარაუდით ყველაზე ეფექტიანი შედეგებით გამოირჩეოდნენ ეკონომიკური პროფილის გაერთიანებები.

მრეწველობის სფეროში ამხანაგობათა ინციატივა ყველაზე მეტად შავი ზღვის პირას რკინიგზის აფხაზეთის მონაკვეთის რეალიზაციასთან დაკავშირებით გამოიკვეთა. რკინიგზას აფხაზეთისათვის როგორც დღეს, ისე მაშინაც, უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა, ამიტომაც ბუნებრივად ჩანს „კავკასიის გზის საზოგადოების“ წევრთა აქტივობა, რომ მიეღოთ მთავრობისაგან შავი ზღვის ნაპირას რკინის გზის გაყვანის უფლება, რაც მათ მოიპოვეს კიდევ 1902 წელს (39).

ამხანაგობებისა და საზოგადოებების მუშაობის ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულება იყო ქველმოქმედება. აფხაზეთში, ისევე როგორც საქართველოს სხვა კუთხეებში, სპეციალური საქველმოქმედო საზოგადოებები იქმნებოდა, რომელთა საწესდებო მოვალეობას შეადგენდა უპოვართა და მიუსაფართა მატერიალური და სულიერი დახმარება, ასევე სხვადასხვა პროფესიის ადამიანთა გაერთიანება. მაგალითად, სოხუმში შედგა „ურთიერთ შორის დამხმარე საზოგადოება“, რომლის მიზანი იყო ერთ ჯგუფად გაერთიანებინა სხვადასხვა პროფესიის ადამიანი, სხვადასხვა

ეროვნებების წევრებისა და მათი ოჯახებისათვის აღმოჩენა როგორც მატერიალური, აგრეთვე სულიერი დახმარება, გაჭირვების დროს გაეცა სესხი. თუ ამ ორგანიზაციის წევრს სამუშაოდან დაითხოვდნენ, საზოგადოებას უნდა ეზრუნა მისი დასაქმებისათვის. საზოგადოებას უნდა უზრუნველყო თავისი წევრების გონებრივი და ზნეობრივი განვითარებისათვის საჭირო პირობები, როცა მათ ამისათვის ექნებოდათ თავისუფალი დრო (40).

XX საუკუნის სასაწყისში სოხუმში ფუნქციონირებდა „ღარიბ მოსწავლეთა დამხმარე საზოგადოება“ (41), „ჭლექთან მებრძოლი საზოგადოება“, (რომლის წესდება მთავრობას 1904 წელს დაუმტკიცებია) (42), „ქართული სასკოლო საზოგადოება“ (41), „აფხაზეთის სასკოლო საზოგადოება“ (41), „ცეცხლისაგან დამზღვევი საურთიერთო საზოგადოება“ (43) და სხვა. ყველა ამ ორგანიზაციაში თანამშრომლობდნენ ქართველები, აფხაზები და სხვები.

განსაკუთრებული ეფექტიანობით გამოირჩეოდა საქველმოქმედო საზოგადოების სოხუმის განყოფილება, რომელიც დაარსდა 1915 წლის ნოემბერში. იგი აქტიურ დახმარებას უწევდა ადგილობრივ ხელმოკლე ოჯახებს. დაარსებიდან ერთი თვის განმავლობაში ამ საზოგადოებისათვის დახმარების სათხოვნელად 166 ოჯახს მიუმართავს.

გამორჩეულია და განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ქართველი და აფხაზი ინტელიგენციის თანამშრომლობა რეგიონის მოსახლეობის განათლებისა და კულტურული დონის დაწინაურების საქმეში.

რა ვითარება იყო განათლების მხრივ XX საუკუნის დასაწყისში, აფხაზეთის მოსახლეობაში? ამაზე გარკვეულ წარმოდგენას ჩვენს მიერ მოკვლეული მასალა გვიქმნის. 1897 წლის აღწერის მონაცემებით ირკვევა, რომ აფხაზეთში მართლმადიდებლობის აღმსარებელ მოსახლეობაში 25 758 კაცი იყო ქართველი და მათ შორის წერა-კითხვის მცოდნე 3 094 კაცი, ჩვენ განსაკუთრებული ყურადღება მივაქციეთ კავკასიელი მთიელების იმ რაოდენობას, რომელიც მართლმადიდებლად არის გამოცხადებული. მათი რიცხვი 49 387 კაცს შეადგენს, ხოლო მათ შორის წერა-კითხვის მცოდნე ყოფილა 1 277 კაცი (15).

მეფის მოხელეები, ცარიზმის ინტერესების გათვალისწინებით, სასტიკად სდევნიდნენ და მკაცრად უსწორდებოდნენ ნებისმიერ ეროვნულ გამოვლინებას, ამ საქმის ინიციატორებსა და თანამგრძნობებს. XIX ს. 90-იანი წლების მეორე ნახევარში ქართული ენა განიდევნა აფხაზეთ-სამურზაყანოს სკოლებიდან და აიკრძალა წირვა-ლოცვის ქართულად შესრულებაც (16:7). ქართული ენა ზოგიერთ საეკლესიო სამრევლო სკოლებს თუ აფარებდა თავს და მოსახლეობაც თურმე ამის გამო ასეთ სკოლებს ანიჭებდა უპირატესობას (17:163). მხედრობად, აკრძალული იყო აფხაზური ენის გამოყენებაც – ამ ენის „განუვითარებლობის“ მოტივით. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ადგილობრივ მოსახლეობას თავს ახვევდნენ სამრევლო სკოლებში რუსულ და ეკლესიაში–სლავეურ ენებს, რაც მათი საბოლოო გარუსების საფუძველს ქმნიდა. ასეთი ვითარება კი პატრიოტი პედაგოგების, ქართველების, აფხაზების სერიოზულ უკმაყოფილებას და პროტესტს იწვევდა (18:278-279). ეს კი ქართველ და აფხაზ პედაგოგებსა და მოწინავე ინტელიგენციას (გარკვეულ ნაწილს) კიდევ უფრო აკავშირებდა ერთმანეთთან საერთო მტრის წინააღმდეგ საბრძოლველად.

ჩვენი ინფორმაციით, 1900 წელს აფხაზეთის სახალხო სკოლებში მასწავლებელთა რიცხვი აღწევდა 46-ს; მათ შორის აფხაზი იყო 3, ქართველი – 25, რუსი – 14, ესტონელი – 3 და გერმანელი – 1 (18:273).

ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში, თავიანთი მოღვაწეობით თავი გამოიჩინეს აფხაზმა, ქართველმა და სხვა ეროვნების პედაგოგებმა, მათ შორის იყვნენ თ. ეშბა, ა. ჭოჭუა, ივ. გეგია, პ. ჭარაია, თ. სახოკია, ანთ. ჯუღელი, პ. შაყრილი, ნ. ჭეღია, ნ. ჯანაშია, ი. ლაკერბაი, გ. ეშბა, ნ. ქირთბაია, კ. მარშანია, დ. აჯამოვი და სხვ. ისინი თავდაუზოგავად, ამკარად თუ შენიღბულად, ებრძოდნენ ცარიზმის გამარუსებელ პოლიტიკას, ამ მხრივ განსაკუთრებულად აღსანიშნავია პეტრე ჭარაის მოღვაწეობა.

პეტრე ჭარაია იყო ტიპური ქრისტიანი პედაგოგი და მოძღვარი, რომელიც ჩინებულად ფლობდა ქართულ, აფხაზურ და რუსულ ენებს, მან ფაქტობრივად თავის პიროვნებაში ამ სამი ერის საუკეთესო ადამიანური თვისებები გაა-

ერთიანა. პეტრე ჭარაიას დიდი დამსახურება მიუძღვის აფხაზური ენის, ფოლკლორის, ეთნოგრაფიის შესწავლის საქმეში.(30:216-229) მან შექმნა აფხაზური ენის შესწავლის მსურველთა ჯგუფი და უფასოდ ატარებდა მათთან მეცადინეობას.(31:212). ქართველთაგან აფხაზური ეთნოგრაფიის მეცნიერული შესწავლის დამწყები სწორედ პ. ჭარაიაა, „ის წინა კაცია, რომელიც შემდგომ წამოსულთათვის გზად და ხიდად იყო მოვლენილი“. (32:57)

პეტრე ჭარაიამ მიზნად დაისახა რიგით სამრევლო სკოლებში პედაგოგიური მოღვაწეობა აფხაზეთის ეთნოგრაფიისა და ფოლკლორული მასალის მეცნიერული შესწავლის საფუძველზე დაეფუძნებინა. ეს ამოცანა მისგან მოითხოვდა უდიდეს ენთუზიაზმსა და ენერგიულ მუშაობას. მას ღრმად სწამდა ქართველი და აფხაზის ხალხის ღრმა გენეტიკური ერთობის, მას მიაჩნდა, რომ ორი ხალხის ძმობის ისტორიული ფესვების მეცნიერული დადგენა და მისი პოპულარიზაცია ხელს შეუშლიდა ცარიზმს დასახული მიზნის მიღწევაში – გაეთიშა და ერთმანეთისათვის დაეპირისპირებინა ორი მოძმე ხალხი, ქართველები და აფხაზები. მისმა სამეცნიერო გამოკვლევებმა „აფხაზეთი და აფხაზნი“, „მიწათმფლობელობა აფხაზეთში“, „აფხაზური ენის იაფეტურ ენებთან ურთიერთობის შესახებ“ პეტერბურგელი მეცნიერთა ყურადღებაც კი მიიპყრო. პეტრე ჭარაიამ შეკრიბა აფხაზური ანდაზები, მიუსადაგა მათ ქართული ექვივალენტები და გაზ. „ივერიაში“ გამოაქვეყნა.

აფხაზ ხალხთან სიყვარული და მეგობრობა პ. ჭარაიამ ოჯახში, მამის, მღვდელ გიორგი ჭარაიასაგან შეისისლხორცა, რომელმაც სრულიად უანგაროდ იშვილა და აღზარდა უპატრონო აფხაზი ყმაწვილი ძიკი ინალ-იფა, პეტრე შემდგომშიც ძმასავით ეხმარებოდა ძიკის. სწორედ ამ ოჯახში აღიზარდა შემდგომში ცნობილი ისტორიკოსი, აწ გარდაცვლილი შალვა ძიკის ძე ინალ-იფა და რაოდენ გულდასაწყვეტია, რომ ამ მორღუობისა და ძმობის შებღავება ბრწყინვალედ მოახერხა რუსულმა პროპაგანდისტულმა მანქანამ. 1992-1993 წლების ქართულ-აფხაზურ კონფლიქტში ქართველების წინააღმდეგ იბრძოდა შალვა ძი-

კის ძე ინალ-იფას ვაჟი ადგურ ინალ-იფა, რომელიც რუსეთის მიერ ძმათაშორის პროვოცირებულ ამ ომში დაიღუპა.

აფხაზმა პედაგოგმა თომა ეშბამ პირველმა (მალულად) დაიწყო თავისი მოსაწავლეების სწავლება მშობლიურ აფხაზურ ენაზე, რითაც საკუთარ თავი ხიფათში ჩააგდო (19:52). 1897 წლიდან თომა ეშბა ლიხნის სკოლაში მუშაობდა მასწავლებლად, სადაც 9 წელი იმუშავა და დიდი სარგებლობა მოუტანა მოსახლეობას. ჩვენი ინფორმაციით, აქ მისი თაოსნობითა და ხელმძღვანელობით აიგო სკოლის ახალი შენობა. ასევე მისი ინიციატივით გაიხსნა ქალთა სამონასტრო სკოლა. ფაქტიურად ეს იყო პირველი სკოლა აფხაზეთში, სადაც აფხაზ გოგონებს შეეძლოთ წერა-კითხვის შესწავლა მშობლიურ ენაზე.

თომა ეშბას სამოღვაწეო არეალში მოსახლეობა ეთნიკურად შერეული იყო, მაგრამ მაინც უმრავლესობას ქართველები წარმოადგენდნენ, თომა ეშბა როგორც ცარიზმის გამარუხებელ-ასიმილატორული პოლიტიკის წინააღმდეგ აქტიური მებრძოლი, საფრთხეში ჩადგების ფასადაც არ ურიგდებოდა უკანონობას და აგრძელებდა ეროვნული საქმეს. იგი ადგილობრივ მოსახლეობაში დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა.

საყურადღებოა იოსებ ვასილის ძე ლაკირბაის მოღვაწეობა, რომელიც სოფ. ლიხნში სკოლის გამგედ მუშაობდა, ასწავლიდა ბავშვებს აფხაზურ ენას (20:111). გერასიმე ახმეტის ძე ეშბა ბრწყინვალედ ფლობდა აფხაზურ ენას, თარგმნიდა რელიგიურ ლიტერატურას, ნესტორ ბახვას ძე ქითბაია მასწავლებლობდა ოტობაიის ორკლასიან სასწავლებელში; მისი ხანგრძლივი და ნაყოფიერი მუშაობის შედეგად ოტობაიას სკოლა შემდეგში გადაკეთდა უმაღლეს დაწყებით სასწავლებლად (21:105). (ცნობისათვის: სოფ. ოტობაია მდებარეობს ამჟამინდელ გალის რაიონში და სრულიად დასახლებულია ქართველებით, აქ კი, როგორც ენაზეთ, აფხაზი პედაგოგი ნესტორ ქითბაია მოღვაწეობდა და საკმაოდ წარმატებითაც).

გვაქვს ინფორმაცია კიდევ ერთი აფხაზი პედაგოგის მოღვაწეობის შესახებ: კონსტანტინე ვასილის ძე მარშანია მუშაობდა ტამიშის ორკლასიან სკოლაში, მისი ინიციატი-

ვით გაიხსნა სკოლები აფხაზეთის სხვადასხვა კუთხეში (20:112). ეს იყო ქართული თუ აფხაზური სოფლები.

აფხაზეთში განათლებისა და კულტურის განვითარებას მნიშვნელოვანი ღვაწლი დასდო აფხაზ მთავართა შთამომავლმა, თავადის ქალმა ალათი შერვაშიძის მოღვაწეობამ.

ქართველი და აფხაზი ინტელიგენციის წარმომადგენლები ერთობლივად მოქმედებდნენ საერთო მიზნების მისაღწევად. მაგალითად, 1909 წელს სოხუმის ოლქში სამასწავლებლო სემინარიის ან ინსტიტუტის დაარსების საკითხთან დაკავშირებით ქალაქ სოხუმის სათათბირომ და სასწავლო უწყებამ გამოჰყო სპეციალური კომისია, რომელმაც შეიმუშავა სოხუმის ზემოაღნიშნული სასწავლებლის დაარსებისათვის საჭირო ღონისძიება. ამ კომისიის სხდომებზე აქტიური მონაწილეობა მიიღეს ცნობილმა ქართველმა მოღვაწემ ნიკო სიმონის ძე ჯანაშიამ, სოხუმის სათათბიროს ხმოსანმა ანთიმოზ ჯუღელმა, აფხაზეთის სახალხო მასწავლებელმა ა. მ. ჭოჭუამ და სხვებმა. კომისიამ მიზანშეწონილად ჩასთავალა სოხუმის მთიელთა სკოლის სამასწავლებლო სემინარიად გადაკეთება.

სოხუმის ოლქში მოღვაწე ქართველი პედაგოგები ფართოდ მსჯელობდნენ აფხაზეთის ისტორიასა და მის კულტურულ-ისტორიულ კავშირზე საქართველოსთან. ასე მაგალითად, ნიკო ჯანაშიამ დაბეჭდა ეთნოგრაფიული წერილები „აფხაზები“, „აბრსკილი“ (22), „ამირანი“, „ხალხური აფხაზური გამოცანები“ (23:28) და სხვა. მრავალი საინტერესო სტატია გამოაქვეყნეს აფხაზეთის შესახებ ივანე გეგიამ (44), ანთიმოზ ჯუღელმა, თედო სახოკიამ, (24: 52) მარიამ დადიან-ანჩაბაძემ (25:199).

აფხაზური სალიტერატურო ენის ფუძემდებელია აფხაზეთის სახალხო პოეტი დიმიტრი გულია (1874-1960წწ.) (20:112). პირველად მან 1907 წ. თბილისში ცალკე წიგნად გამოსცა „აფხაზური ანდაზები, გამოცანები და ენის გასატეხები“ (26: 14). მისი პირველი ლიტერატურული კრებული სახელწოდებით „ლექსები“ ასევე თბილისში გამოდის 1912 წ. ამ წიგნმა აფხაზურ პოეზიას ჩაუყარა საფუძველი (27: 7). 1913 წელს დაიბეჭდა მისი პოემა „ჭაბუკის წერილი გო-

გონას“, რამაც საფუძველი ჩაუყარა აფხაზურ სატრფიალო ლირიკას (26:17). თვალშისაცემია ის ფაქტი, რომ პირველი წიგნები აფხაზურ ენაზე გამოდის ქართველების დახმარებით, ქ. თბილისში. სწორედ ეს არის ჭეშმარიტი მეგობრობა, ძმობა და თანამშრომლობა.

ქართველები და ქრისტიანი აფხაზები ერთგულად იბრძოდნენ რეგიონში ქართული მართლმადიდებლური ტრადიციების შენარჩუნება-განმტკიცებისათვის. ამ მხრივ, მართლაც, დიდი სამუშაო იყო შესასრულებელი. საკვლევ პერიოდში მთლიანად აფხაზეთში სულ 74 ეკლესია იყო, მათგან გუდაუთის უბანში 13, გუშისთისაში – 14, კოდორისაში – 16, სამურზაყანოში – 31, მათში მღვდლად მსახურობდა 60 ქართველი, 7 ბერძენი 5 რუსი და 2 აფხაზი (28:385-391).

1897 წლის აღწერით, აფხაზეთის მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი მართლმადიდებელი ქრისტიანი იყო, მათი რიცხვი 87 064 კაცს შეადგენდა, მაჰმადიანები იყვნენ 11 062 კაცი, სომეხი გრიგორიანელები – 6 536 კაცი, ლუთერანები – 954 კაცი, კათოლიკეები (სომეხი და „რომაელი“) – 375 კაცი, იუდეველები – 162 კაცი, (1:86-87), სხვა რელიგიურ მიმდინარეობებს კი მცირერიცხოვანი მრევლი ჰყავდა.

საუკუნეების განმავლობაში აფხაზეთის მთელ ტერიტორიაზე წირვა-ლოცვა აღესრულებოდა ქართულ ენაზე, საეკლესიო ლიტერატურაც და საგალობლებიც ქართულ ენაზე იყო შექმნილი. მართალია, გვიან შუა საუკუნეებში აფხაზეთზე კონტროლის დროებით დაკარგვამ, აფსუების ჩამოწოლამ, მაჰმადის რჯულისა და წარმართობის გავრცელებამ სერიოზული დარტყმა მიაყენა ადგილობრივი მოსახლეობის მართლმადიდებლურ აღმსარებლობას, მაგრამ ქართული საეკლესიო ტრადიციები კვლავ ძლიერი იყო აფხაზეთის მთელ რიგ რაიონში. მოსახლეობაში განსაკუთრებულ უკმაყოფილებას იწვევდა რუსულ ენაზე წირვა-ლოცვა. აი, რას წერდა იმჟამინდელი კორესპოდენტი: „გუდაუთში არის ექვსასი მცხოვრები, ამათგან რუსი და სომეხი ორმოცდაათამდე იქნება, დანარჩენი ყველა ქართველია. ამდენ ქართველს ათი წელიწადი იქნება ქართული წირვა-ლოცვა არ მოუსმენია. მონატრებული ვართ

ჩვენებურს გალობას, მშობლიურ ხმებს. უმეტესობას არ გვესმის რუსული ანდა სლავიანური, წირვა-ლოცვა (ხომ არავის ესმის ჩვენთაგან. ამნაირად ვიტანჯებით ამდენი მოსახლე კაცი, დიდს მადლს გვიზამდნენ, თუ უმაღლეს მთავრობის ყურამდე მიიტანდნენ ჩვენს გაჭირვებას”(37).

რუსეთის ხელისუფლებას კარგად ესმოდა, რომ მხარის გარუსებაში მთავრ დაბრკოლებას ქართული სამღვდელოება წარმოადგენდა, რადგან მათ ხელში ისევ რჩებოდა ეკლესია და სკოლა. ამიტომაც ცდილობდა ეს სფეროები გამოეგლიჯა ქართული სამღვდელოებისათვის. ამ მიზნით მეფის ხელისუფლება მნიშვნელოვან ღონისძიებებს ატარებდა მთელი XIX საუკუნის განმავლობაში (29:228).

ცარიზმის კოლონიზატორული რელიგიური პოლიტიკის წინააღმდეგ ბრძოლის უამრავი ფაქტია ცნობილი. ამ ბრძოლას ეწეოდნენ ღირსეულნი – „მწყემსნი კეთილნი“, დიდებული ქართველი მამულიშვილები, მაგალითად, მღვდელმთავარი გაბრიელი (ქიქოძე). მისი მთავრი „იარაღი“ სიყვარული იყო. მას ძალიან უყვარდა თავისი საწყმსო განურჩევლად ეროვნული წარმომავლობისა. აფასებდა და პატივს სცემდა აფხაზებს. ის ასე ახასიათებდა მათ: „ისინი ძალიან ალღოიანები, მიმბაძველები არიან და აქვთ სწავლისა და განათლების უნარი, მათი ხასიათი ბუნებით არის რბილი, მორჩილი; აქვთ მრავალი კეთილი თვისება – სტუმართმოყვარეობა, ერთგულება და თავდადება ნათესავებისა და ნაცნობების მიმართ, მადლიერება ყველასადმი, ვინც სიკეთე უქნა, მაგრამ ყველა ეს კეთილი თვისება დღემდე დათრგუნული და დამახინჯებული იყო ბედკრული პოლიტიკური მდგომარეობით, ჭეშმარიტი სარწმუნოების უქონლობით, ცუდი მაგალითებით და სხვ...”(33:93). ის შთააგონებდა აფხაზ ახალგაზრდობას, რომ აღზრდის, სწავლის, განათლების გარეშე ყველაფერი მიიღებდა უკუღმართ განვითარებას. (33:95). ეპისკოპოსი გაბრიელი უდიდეს ყურადღებას უთმობდა აფხაზური ენის სრულყოფის პრობლემას. ცნობილია, რომ მან აღძრა საკითხი პირველდაწყებითი ლოცვების, მრწამსის, ათი მცნების, ლიტურგიიდან და საკვირაო ბიბლიიდან სხვადასხვა ამონარიდის აფხაზურ ენაზე თარგმნის შესახებ (33:105).

ხალხთა შორის ღვთაებრივი სიყვარულის, ურთიერთპატივისცემის გრძნობის აღზრდას უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა ეპისკოპოსი კირიონი. სოხუმის კათედრაზე მისი დანიშვნა (1906 წ. 3 თებერვალი) თავისთავად წარმოადგენდა დათმობას სოხუმის ოლქში დემოკრატიული რევოლუციის მთავარი მამოძრავებელი ძალის – ქართველების წინაშე. აფხაზეთში მისი მოღვაწეობის ხანმოკლე პერიოდი შეადგენს მთელ ეპოქას რეგიონის საეკლესიო ცხოვრებაში. ეპისკოპოსმა კირიონმა იმთავითვე უარყო რუსი მღვდელმთავრების მიერ დანერგილი იძულებითი გაქრისტიანების პრაქტიკა და მთელი ყურადღება მრევლთან შეხვედრებზე, ქადაგებებზე, ახალი სამრევლოების გახსნაზე, ეკლესიების აღდგენა-მშენებლობაზე გადაიტანა; მას ჰქონდა გეგმა – სოხუმში აეშენებინა „ორი შეუპოვარი სიმაგრე ქართველი ეროვნებისა“ (18:278) – ეკლესია და სკოლა, მაგრამ არ დასცალდა. ცხუმელი ეპისკოპოსის ერთ-ერთი დამსახურება ისიც იყო, რომ მან ყველა ეროვნების მრევლს – ქართველებს, რუსებს, ბერძნებს – საკუთარ ენაზე ღვთისმსახურების შესაძლებლობა მისცა. აფხაზებსაც რომ ასეთივე შესაძლებლობა ჰქონოდათ, კირიონმა აფხაზებისაგან ჩამოაყალიბა და ინტენსიურად აამუშავა აფხაზურ ენაზე საეკლესიო ლიტერატურის მთარგმნელი კომისია. აფხაზეთიდან კირიონის გაწვევის შემდეგ კომისიის საქმიანობა შეჩერდა. მაგრამ მოგვიანებით კომისიამ კვლავ განაახლა მუშაობა, რომელიც 1913 წლამდე გაგრძელდა და უფლის სიტყვის აფხაზურ ენაზე თარგმნით დასრულდა (შეასრულეს დ. გულიამ და მღვდლებმა ნ. ლადარიამ, ნ. პატიფამ და დ. მარღანია) (18:278).

ქართველი და აფხაზი ინტელიგენციის თანამშრომლობა განსაკუთრებით რელიეფურად წარმოჩნდება რეგიონის საცენო ცხოვრების ინტენსიფიკაციის საქმეში. აქ შესაძლებლობაც მეტი იყო, ადამიანები უფრო თავისუფლად მოქმედებდნენ და შედეგებიც უფრო შთამბეჭდავი ჩანს.

წარმოდგენილი ფაქტობრივი მასალა აფხაზი სეპარატისტული ისტორიოგრაფიის მტკიცების საპირისპიროდ აშკარად მიუთითებს, რომ XIX-XX სს. მიჯნაზე სახეზეა ქართველი და აფხაზი ინტელიგენციის ნაყოფიერი თანამ-

შრომლობა რეგიონის ეკონომიკური ცხოვრების აღორძინების, სახალხო განათლების განვითარების და აფხაზეთის სულიერ-რელიგიური, მართლმადიდებლური შეგნების დაწინაურების საქმეში.

I. GELENAVA

**COLLABORATION OF GEORGIAN AND ABKHAZIAN
INTELLIGENCE FOR ECONOMIC AND CULTURAL
REGENERATION OF REGION (BOUNDARY OF THE 19TH -
20TH CENTURIES)**

Contrary to the assertions of the Abkhazian separatist historiography, the author, on the basis of concrete examples, describes productive and intensive collaboration, during the period of our research, among Georgian and Abkhazian patriots for economic and cultural regeneration of the region. In the scientific work the fact how efficiently independent self-operated organizations were used, is shown, which actually helped the population of the region in the process of economic and cultural regeneration.

1. Первая всеобщая перепись населения российской империи 1897 года. LXVI, кутаийская губерния. Издание центрального статистического комитета министерства внутренних дел, под ред. Н. А. Тройцкого.
2. წმინდა მღვდელმოწამე კირიონ II და აფხაზეთი (შემდგენელი ჯ. გამახარია), თბ., 2007
3. მენთეშაშვილი ა., ქართველი, აფხაზი და ოსი ხალხების ურთიერთობათა ისტორიიდან. თბ., 1990.
4. აფხაზ მოსახლეობას, როგორც დამნაშავეებს, წარჩინებულ პირთა გამოკლებით, 20 კმ-ის მანძილზე არ ჰქონდათ უფლება სოხუმთან ახლოს დასახლებისა. ეს იყო რუსეთის ცარიზმის ერთ-ერთი „ფასდაუდებელი საჩუქარი“, რითაც მათ აფხაზები დააჯილდოვეს.
5. გუგუშვილი პ., საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX ს.ს. მონოგრაფიები, ტ. IV, თბ., 1965 წ.
6. Олонецкий А., Сельское хозяйство в Абхазии в предвоенный период 1914 года, აფხაზეთის სახელმწიფო მუზეუმის შრომები, გამოც. II. 1957.
7. გულუა ნ., აფხაზეთი მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის პერიოდულ გამოცემებში, ბათუმი, 1996.
8. სოლ. ცაიშვილი, „ივანე გეგია“, იხ. წიგნში „სახალხო განათლების ქართველი მოღვაწეები და სახალხო მასწავლებლები“ (კრებული I), თბ., 1953 წ.
9. О. Жордания, История крестьянской реформы в Грузии, Тб., 1982.
10. სახოკია თ., ჩემი საუკუნის ადამიანები, თბ., 1984 წ.
11. ჭურღულია თ., ნარკვევები, სოხ., 1966.
12. Очерки истории Абхазской АССР, ред. Г. А. Дзидзария, 1960.
13. გეგუა ნ. გ., სახალხო განათლების დაწესებულებები რევოლუციამდელ აფხაზეთში (1851-1917 წ.წ.), სოხ., 1958 წ.
14. ზუხბაია გ., ზანთარია ს., გალი, სოხუმი, 1988 წ.

15. ეს ნათლად ადასტურებს ფაქტს, რომ 1897 წლის აღწერაში ცარიზმის მოხელეებმა სამურზაყანოს მოსახლეობა შეგნებულად მიათვალეს „მთიელებს“, ამიტომაც „მთიელებში“ ამდენი მართლმადიდებელი, წინააღმდეგ შემთხვევაში მათ უმრავლესობა მუსულმანები უნდა ყოფილყვნენ. სწორედ სამურზაყანოელთა ხარჯზე გაზარდეს აღწერის მონაცემებში „მთიელთა“ რიცხოვნობა.
16. **ხუნდაძე ტროფი,** ცარიზმი და სახალხო განათლება საქართველოში 1881-1917 წწ., 1948 წ.
17. **გულუა დ.,** აფხაზური თეატრის დაბადება, იხ. წიგნში „აფხაზეთის მწერლობა“, 1941 წ.
18. **ი. გელენავა,** აფხაზეთი 1880-1917 წლებში, იხ. წიგნში: ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, აფხაზეთი უძველესი დროიდან დღემდე, თბ., 2007.
19. აფხ. ცენტრ. არქივი, ფ. 8, აღწ. 4, ს. 115, გვ. 168.
20. **Дзидзария Г. А.,** Формирование дореволюционной абхазской интеллигенции, Сух., 1979.
21. **სამხარაძე,** დასავლეთ საქართველოს პედაგოგების ბრძოლა ცარიზმის საგანმანათლებლო პოლიტიკის წინააღმდეგ 1900-1907 წწ. საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი, 1999 წ.
22. **გრ.შარია** პედაგოგი, საზოგადო მოღვაწე, „საბჭოთა აფხაზეთი“, 1962, 29 ივლისი.
23. **არკადი ხუნდაძე,** ცნობილი ქართველი პედაგოგი ნიკო ჯანაშია, თბ., 1949.
24. **ციალა არდაშელია,** გოგებაშვილის ლაშქარი, განთიადი, 1989, №1.
25. სახალხო განათლების სახალხო მასწავლებლები და ქართველი მოღვაწეები, კრებული, III.
26. აფხაზური ლიტერატურა (მოკლე ნარკვევი), **რედ. მ. მირნელი,** თბ., 1975.
27. აფხაზური პოეზიის ანთოლოგია (რედ. ი. აბაშიძე), თბ., 1957.
28. წმინდა აღმსარებელი ამბროსი და აფხაზეთი (რედ. ჯ. გამახარია), თბ., 2006.

29. **ზ. პაპასკირი**, ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან, ნაკვეთი I, თბ., 2007.
30. **Бгажба Х. С.**, Новонайденные материалы о П. Чарая (მისივე წიგნში: „ЭТЮДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ), Сухуми, 1974.
31. **ი. გელენავა**, სასულიერო-სამრევლო სკოლები აფხაზეთში 1900-1917 წწ. უკრ. „ლოგოსი“, თბ., 2008, IV, გვ. 212 (ქ. თბილისში 2005 წელს იუნესკო ეგიდით ჩატრებული II საერთაშორისო სიმპოზიუმზე – „წარსული, აწმყო, მომავალი“ წარმოდგენილი მოხსენებები).
32. **სოლ. ცაიშვილი**, პეტრე ჭარაია, სოხ., 1953.
33. წმინდა მღვდელმთავარი გაბრიელი და აფხაზეთი (დოკ. კრებული, შემდგ. **ჯ. გამახარია**), თბ., 2007.
34. გაზ. „კვალი“, 1901 წ. 25 თებერვალი, იხ. ასევე **თ. სახოკია**, ჩემი საუკუნის ადამიანები, თბ., 1984.
35. გაზ. „ივერია“, 1900 წ. 28 მაისი.
36. გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1904 წ. №2418.
37. გაზ. „ივერია“, 1903 წ. 19 აპრილი.
38. გაზ. სახალხო გაზეთი“, 1911 წ. 26 ივლისი.
39. გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1902 წ. 27 ივნისი.
40. გაზ. „კვალი“, 1902 წ. 29 სექტემბერი.
41. გაზ. „სახალხო გაზეთი“, 1911 წ. 14 დეკემბერი.
42. გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1904 წ. 17 ნოემბერი. იხ. ასევე, „სახალხო გაზეთი“, 1911 წ. 14 დეკემბერი.
43. გაზ. „ბათუმის გაზეთი“, 1911 წ. 19 ოქტომბერი.
44. გაზ. სახალხო განათლება, 1946 წ. №41.
45. გაზ. ივერია, 1902, 14 დეკემბერი.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო
პოლიტიკური ორიენტაცია და რუსეთის
ბოლშევიკური პრესა

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკური ორიენტაციის საკითხი იმთავითვე აღმოჩნდა ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფიის ყურადღების ცენტრში. XX ს-ის 20-იან წლებში გამოქვეყნდა არა ერთი საინტერესო, მაგრამ ტენდენციურად შედგენილი დოკუმენტების კრებული, რომლებშიც საქართველოს მთავრობის დიპლომატიური ურთიერთობა თურქეთთან, გერმანიასა და ინგლისთან ცალსახად უარყოფითად იყო შეფასებული (1).

ინგლისელებთან დემოკრატიული საქართველოს ურთიერთობის ბოლშევიკური ინტერპრეტაცია მოცემულია 1928 წ. საბჭოთა ისტორიოგრაფიის ფუძემდებლის – მიხ. პოკროვსკის წინასიტყვაობით გამოქვეყნებულ დოკუმენტების კრებულში (2).

1952 წელს აკ. სურგულაძემ ანტანტის წამყვანი ქვეყნების საქართველოსთან ურთიერთობის შესახებ წაიკითხა საჯარო ლექცია – “ამერიკელი და ინგლისელი დამპყრობლები საქართველოში 1918-1920 წლებში”. აღნიშნულ საკითხს მკვლევარი თავის მომდევნო პერიოდის მონოგრაფიებსა და გამოკვლევებშიც შეეხო (3).

XX საუკუნის 60-იან წლებში გ. ლამბაშიძემ გამოაქვეყნა უაღრესად საინტერესო, თუმცა, რა თქმა უნდა, საბჭოთა იდეოლოგიისათვის მისაღები ნაშრომები, სადაც შეფასებულია “იმპერიალისტური” სახელმწიფოების პოლიტიკა საქართველოსა და ამიერკავკასიის მიმართ (4).

ისტორიკოსთა დამოკიდებულება, ჩვენთვის საინტერესო პრობლემაზე, რადიკალურად შეიცვალა პოსტსაბჭოთა პერიოდში. ახალმა დროებამ მათ საშუალება მისცა ობიექტურად შეეფასებინათ საქართველოს ურთიერთობები ევროპის ქვეყნებთან (5).

თურქი, გერმანელი და ინგლისელი პოლიტიკოსების ამიერკავკასიასთან ურთიერთობის საკითხებს სწავლობენ

– შ. ვადაჭკორია, ნ. კირთაძე, მ. დღვილაძე (6). აღნიშნულ პრობლემასთან დაკავშირებით საინტერესო მოსაზრებები აქვს გამოთქმული პროფ. ალ. ბენდიანიშვილს (7). საგარეო პოლიტიკური პრობლემების შესწავლის შედეგები წარმოჩენილია ბათუმელი ისტორიკოსების ოთ. გოგოლიშვილისა და მ. სიორიძის გამოკვლევებში (8).

ბოლო წლებში, გერმანიის არქივებში მუშაობის შემდეგ არაერთი საინტერესო დოკუმენტური მასალა გამოაქვეყნა ასევე დ. პაიჭაძემ (9).

აღნიშნული ნაშრომების შემოქმედებითი გააზრებისა და ჩვენ მიერ მოსკოვში 2005 წელს მოპოვებული ბოლშევიკური პრესის მასალების საფუძველზე დაიწერა წინამდებარე სტატია.

საქართველო და მთლიანად ამიერკავკასია, თავისი გეოსტრატეგიული მდებარეობისა თუ ბუნებრივი რესურსების გამო, საუკუნეების მანძილზე მუდმივად იყო მოქცეული სხვადასხვა იმპერიების ყურადღების ცენტრში. დამპყრობთა ხშირი თავდასხმებისა და ქვეყნის ოკუპაციის შედეგად იკარგებოდა ისტორიული მიწა-წყლის დიდი ნაწილი. ეს ტრაგიკული პროცესი განსაკუთრებით ინტენსიურად წარიმართა ერთიანი ქართული, სახელმწიფოს დაშლის შემდეგ. სახელმწიფოებრიობისა თუ ფიზიკური გადარჩენის მიზნით, ქართველი პოლიტიკოსები ხშირად იცვლიდნენ საგარეო პოლიტიკურ ორიენტაციას და დიპლომატიური ლაიერების გზით ცდილობდნენ რომელიმე დიდი ქვეყნის მფარველობის მოპოვებას. მოკავშირის ძიებამ ქართველები საბოლოოდ ერთმორწმუნე რუსეთთან მიიყვანა. რუსეთის კავკასიისაკენ სწრაფვა განსაკუთრებით თვალსაჩინო გახდა XVIII ს-ის II ნახევრიდან, რაც XIX ს-ში იმით დამთავრდა, რომ რუსეთმა მეთოდურად, მიზანმიმართული პოლიტიკის შედეგად, მთლიანად კავკასიის რეგიონი თვალუწვდენელი იმპერიის ორგანულ ნაწილად აქცია.

მას შემდეგ, რაც რუსეთში დაემხო მეფის ხელისუფლება, იმპერიაში შემავალ ხალხებს დამოუკიდებლობის მოპოვების რეალური შანსი გაუჩნდათ, მაგრამ რუსეთის სოციალ-დემოკრატია, რომელიც მარქსიზმის ძირითადი ეკონომიკური პრინციპებიდან გამომდინარე, აღიარებდა

ეკონომიკურ დეტერმინიზმს, საპროგრამო დებულებებით არ ითვალისწინებდა ერთიანი სახელმწიფოს დაშლას და სოციალიზმის ძირითადი პრინციპების რეალიზაციას რუსეთის მრავალეროვანი პროლეტარიატის ერთიანობის შენარჩუნებით აპირებდა. ასე, რომ მათ მიერ გაცხადებული ერთა თვითგამორკვევის უფლება ფიქციას წარმოადგენდა, რუსეთის სოციალ-დემოკრატია ვერ შეეგუებოდა იმპერიისაგან რიგი ტერიტორიების, მათ შორის, ამიერკავკასიის ჩამოცილებას.

მსოფლიო ისტორიისა და საერთაშორისო ურთიერთობების შემდგომ განვითარებაში რადიკალური ცვლილებები შეიტანა პირველმა მსოფლიო ომმა, რომლის შედეგადაც დღის წესრიგში დადგა მთელი რიგი პოლიტიკური საკითხების ახლებურად გადაჭრის აუცილებლობა. ომში დამარცხებულმა რუსეთმა, ბოლშევიკების ინიციატივით, 1918 წ. 3 მარტს ბრესტ-ლიტოვსკში გერმანიასთან და მის მოკავშირეებთან იძულებითი ზავი დადო. თურქეთს, როგორც გერმანიის მოკავშირეს, რუსეთი უთმობდა ყარსის, არტაანისა და ბათუმის ოლქებს (10: 346).

ამიერკავკასიის მესვეურები და ქართველი სოციალ-დემოკრატები, რომლებიც არ ცნობდნენ ბოლშევიკების მიერ ხელისუფლების უზურპაციას, არ დაეთანხმნენ ბრესტის ზავის გადაწყვეტილებას, მაგრამ ვერც ჯეროვანი წინააღმდეგობა გაუწიეს თურქებს, რომლებმაც დაიკავეს ყარსის ოლქი, ერევნის გუბერნიის ნაწილი, ბათუმის ოლქი, ოზურგეთის მაზრის ნაწილი, ახალციხე და ახალქალაქი. ამიერკავკასიას თურქეთის მხრიდან ოკუპაციის რეალური საფრთხე დაემუქრა. 1918 წ. მაისში ბათუმში თურქეთთან მიმდინარე ჩიხში შესული მოლაპარაკებების დროს, ამიერკავკასიის დელეგაციის წარმომადგენელმა აკ. ჩხენკელმა გერმანიის დელეგაციის ხელმძღვანელის – ფონ ლოსოვისაგან შეიტყო, რომ გერმანია დაინტერესებული იყო საქართველოთი და მხოლოდ იმ შემთხვევაში დაიცავდა მას თურქეთის აგრესიისაგან, თუ ის სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობას გამოაცხადებდა.

მართლაც, თურქთა აგრესიის შესაჩერებლად ქართულმა დიპლომატიამ იმედები გერმანიაზე დაამყარა. 1918

წ. საქართველოს ეროვნულმა საბჭომ ოფიციალურად დასტურა გერმანოფილური საგარეო-პოლიტიკური კურსი (5:122). იმედოვნებდნენ, რომ გერმანიის დახმარებით შეძლებდნენ საქართველოს გადარჩენასა და ახალი სახელმწიფოს მშენებლობას. ეს პრობლემა ქართულ ისტორიოგრაფიაში სათანადოდაა შესწავლილი და მითითებულია, რომ არსებულ ვითარებაში საქართველოს ხელისუფლებას სხვა გზა არ გააჩნდა (5: 7).

დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკური კურსი, რა თქმა უნდა, მოსკოვის ბოლშევიკური პრესის ყურადღების ცენტრში აღმოჩნდა, რის გამოც, ამ პრობლემას არა ერთი საყურადღებო სტატია თუ პუბლიცისტური ნარკვევი მიეძღვნა. ბოლშევიკი ჟურნალისტები საქართველოს მენშევიკებს, უპირველეს ყოვლისა, საგარეო ორიენტაციის შეცვლაში ადანაშაულებდნენ და მოაგონებდნენ უახლოეს წარსულში მათ მიერ გაკეთებულ ანტიგერმანულ გამონათქვამებს: „ვითარება დღეს განსხვავებულია 1905 წლისაგან, როდესაც ეს რეგიონი (იგულისხმება ამიერკავკასიის ქვეყნები – კ. წენგუაშვილი) იყო რევოლუციის აკვანი. ცენტრალური ადგილი მაშინ საქართველოს ეკავა. საქართველოს პროლეტარიატის ღიდერი – ნოე ჟორდანია მხურვალედ იცავდა კავკასიის ერთიანობას რუსეთის ფარგლებში და აკრიტიკებდა დაშნაკ სეპარატისტებს. ამჟამად, ჟორდანია, რომელიც განიცადა იმპერიალისტურ სახელმწიფოებთან შეთანხმებებით გატაცება, საქართველოს რესპუბლიკის სათავეშია და რუსეთის წინააღმდეგ გერმანიის იმპერიალიზმთან კავშირში იმყოფება“ (10: 2).

გაზეთ „პრავდის“ კორესპონდენტი ლ. სასნოვსკი, ცნობილ ქართველ მენშევიკ აკ. ჩხენკელს შეახსენებდა მის გამოსვლას 1917 წ. დემოკრატიულ თათბირზე, სადაც მან ისეთი სიტყვა წარმოთქვა რუსეთის ერთიანობის დასაცავად, რომ „ცხარე ცრემლებით აატირა რუსი ობივატელები და უცხო დიპლომატები“ (11: 3).

რუსი ჟურნალისტები ისიღორე რამიშვილსაც შეახსენებდნენ, რომ ქართველი მენშევიკები “წინააღმდეგნი იყვნენ გერმანელებთან დაძმობილებისა პირველი მსოფლიო

ომის დროს და ამ ლოზუნგისათვის რუს ბოლშევიკებს გერმანიის აგენტებად აცხადებდნენ” (11: 3).

ჰქონდა თუ არა საფუძველი ბოლშევიკურ პრესას იმისა, რომ კრიტიკულად შეეფასებინა ქართველი სოციალ-დემოკრატების მცდელობა ჩამოეცილებინათ საქართველო რუსეთისაგან? როგორც ბოლო წლების გამოკვლევები ადასტურებენ, ქართველი მამულიშვილების ერთი ჯგუფი (გ. მაჩაბელი, მ. წერეთელი და სხვ.) უკვე 1914 წლიდან ეწეოდა მოლაპარაკებებს გერმანიისა და თურქეთის მთავრობებთან საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენასთან დაკავშირებით. ამ მხრივ, მეტად საინტერესოა დ. პაიჭაძის მიერ გამოქვეყნებული “საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის მემორანდუმი ოსმალეთის მთავრობისადმი”, რომელშიც დეტალურადაა ჩამოყალიბებული, თურქეთის დახმარებით, საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის გეგმა (12: 114-117).

“საქართველოს ეროვნული დამოუკიდებლობის კომიტეტის” ამ თვალსაზრისს, რა თქმა უნდა, ყველა არ იზიარებდა. ეს იყო უაღრესად რთული და სარისკო გეგმა, რომლის რეალიზაცია უდიდესი საფრთხის შემცველი იყო, წინააღმდეგ შემთხვევაში, შესაძლოა ყველაფერი, ეროვნული კატასტროფით დამთავრებულიყო. აშკარა ანტირუსული ქმედებები და რუსეთისადმი მტრულად განწყობილ სახელმწიფოებთან ურთიერთობების ლეგალიზაცია გამოიწვევდა რუსეთის მხრიდან წარმოუდგენელ რეპრესიებს, რასაც გაგებით მოეკიდებოდა ანტანტაც. ვეთანხმებით, ამ საკითხთან დაკავშირებით, პროფ. ალ. ბენდიანიშვილის შეფასებას: “პირველი მსოფლიო ომის წლებში კიდევ უფრო ცხადი გახდა საქართველოს ტრაგედია, სინამდვილისა და სასურველის დაშორიშორება, ქართველი ხალხის გაორებული მოქმედება. იმ დროს, როცა ბევრი ქართველი გენერალი და ოფიცერი, თითქმის ორასი ათასი ჯარისკაცი რუსეთის არმიის გვერდი-გვერდ იბრძოდა, ეროვნული მიმართულების პარტიებსა და დამოუკიდებლობის კომიტეტში ორგანიზებული ინტელიგენცია, მისი თანამდგომი საზოგადოება ანტირუსულ აჯანყებას ამზადებდა და საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა-

განმტკიცების გეგმას ამუშავებდა. რუსეთის მთავრობა ფრონტზე მყოფი ქართველების თავგამოდებას ბუნებრივ მოვლენად სთვლიდა, ეროვნული თავისუფლებისათვის მებრძოლთ კი რეპრესიებით ემუქრებოდა... პატრიოტებმა გაიზარეს, რომ სრული სეპარატიზმი დიდ ხიფათს უმზადებდა ქართველებს. სინამდვილესა და სასურველის შეთანაწყობა მხოლოდ კომპრომისის გზით, ავტონომიის იდეის საფუძველზე შეიძლებოდა..." (13: 356:357).

ავტონომიის მოთხოვნის იდეა განსაკუთრებით აქტუალური გახდა ცარიზმის დამხობის შემდეგ. რუსეთის დროებითმა მთავრობამ, რომელთანაც აქტიურად თანამშრომლობდნენ ქართველი მენშევიკები, "მართვა-გამგეობის გარდაქმნა ავტონომია-ფედერაციის პრინციპთა საფუძველზე გამოაცხადა რუსეთის დამფუძნებელი კრების პრეროგატივად" (13: 357).

1917 წლის ოქტომბრის გადატრიალების შედეგად დაემხო დროებითი მთავრობა და პროლეტარიატის დიქტატურა დამყარდა. რუსეთში სამოქალაქო ომი დაიწყო. ამიერკავკასიის მთავრობამ დაგმო ბოლშევიკების მიერ ხელისუფლების მიტაცება და მას ბოიკოტი გამოუცხადა. "საქართველოს ეროვნული პარტიების აზრით, საქართველო თავის ბედს ვეღარ დაუკავშირებდა ანარქიის ალყაში გახვეულ დიდ მეზობელს" (13: 357). აქედან გამომდინარე, ქართულმა პოლიტიკურმა ელიტამ ორიენტაცია კვლავ დასავლეთ ევროპის ქვეყნებზე აიღო.

ამრიგად, ბოლშევიკური პრესის კრიტიკული დამოკიდებულება ჟორდანიას, გეგეჭკორის, ჩხენკელის და სხვათა პოზიციების ცვლილებებთან დაკავშირებით სრულიად გასაგებია. ჩვენი აზრით, ქართული დიპლომატიის სათავეში რომ ყოფილიყვნენ მ. წერეთელი, გ. მაჩაბელი და ეროვნულ-დემოკრატიული ძალები, მათი საგარეო პოლიტიკური ორიენტაცია ბოლშევიკებისათვის უფრო გასაგები იქნებოდა და ნაკლები კრიტიკის საფუძველიც ექნებოდათ.

საბჭოთა რუსეთის პოლიტიკურ მესვეურებსა და პრესის მუშაკებს სერიოზულად აღიზიანებდათ გერმანიის პოზიციების განმტკიცება საქართველოსა და ამიერკავკასიაში. გაზეთი „პრავდა“ დეტალურად აღწერდა გერმანულ-

ქართული საჯარისო ფორმირებების ერთობლივ აღლუმს მთავრობის სასახლის წინ: „პროსპექტის ერთ მხარეს ჯან-
ლაგდნენ გერმანული, ხოლო მეორე მხარეს ქართული სამ-
ხედრო ნაწილები. 17 საათზე ოფიცრებთან ერთად გამო-
ვიდნენ მთავრობის თავმჯდომარე – ნ. რამიშვილი, გერმა-
ნიის წარმომადგენელი გრაფი შულენბერგი, სამხედრო მი-
ნისტრი გიორგაძე, გენერალ-ლეიტენანტი ბაბაერი, ობერ-
ლეიტენანტი კაიზერი. მთავრობის თავმჯდომარემ ჩამოი-
რა ჯარისკაცთა რიგები, დიდების ტაძართან გერმანიის
ჯარებს სიტყვით მიმართა და მიესალმა მათ პოლიტიკას
კავკასიაში. ამასთან, გამოთქვა რწმენა, რომ... გერმანელი
და ქართველი მეომრები შეძლებენ ქვეყანაში წესრიგის
დაცვას. შემდეგ სიტყვით გამოვიდა გრაფი შულენბერგი,
რომელმაც იმედი გამოთქვა, რომ ამიერიდან გერმანიის სა-
იმპერატორო ხელისუფლება და საქართველოს რესპუბლი-
კა იქნებიან მუდმივი მეგობრები და დაიცავენ ერთმანეთის
ინტერესებს” (14: 2). ამ ფაქტით აღშფოთებული ბოლშევი-
კები „პრაღის” არაერთ პუბლიკაციაში იქედნურად მია-
ნიშნებდნენ: „აღიარებენ, რა ვილჰელმის უპირატესობას,
თბილისელი მენშევიკები თამაშობენ “დამოუკიდებლობას”;
„თბილისში ბატონ-პატრონი აშკარად გრაფი შულენბერ-
გია”, „მენშევიკები ვილჰელმის სამსახურშია” და სხვა.

ბოლშევიკებს თავისი არგუმენტაციის გასაძლიერებ-
ლად მოჰყავთ, პოლიტიკური ოპონენტების, რუსი მენშევი-
კების – მარტოვის, დანისა და სხვათა გამონათქვამებიც,
რომლებიც ბრალს დებდენ ყოფილ თანაგუნდელებს – ნ.
ჟორდანიასა და მ. წერეთელს, არათანმიმდევრული საგა-
რეო პოლიტიკის გატარებაში და უარყოფითად აფასებენ
რუსეთისაგან ამიერკავკასიის ჩამოცილების მცდელობას.
ისინი აღნიშნავდნენ, რომ „ფაქტიურად ძალაუფლება ამი-
ერკავკასიაში გადადის გერმანიისა და თურქეთის ხელში,
რაც იმაზე მიანიშნებს, რომ კავკასიაში რევოლუციური
მონაპოვრის – სოციალისტური და დემოკრატიული წყობი-
საგან არაფერი აღარ დარჩება” (14: 3).

შეეძლო თუ არა რუსეთს 1918 წ. შეგუებოდა შექმნილ
პოლიტიკურ სიტუაციას და არა მარტო საქართველო, არა-
მედ მთლიანად ამიერკავკასია სხვა რომელიმე სახელმწი-

ფოსათვის დაეთმო? შექმნილი ვითარება ცხადყოფს, რომ რუსეთს ამის გაკეთება არც სურდა და არც შეეძლო. ამის ნათელი დადასტურებაა, ცნობილი მემარცხენე სოციალ-დემოკრატის, სტეფანე შაუმიანის მიერ რუსეთის საბჭოთა ლიდერებისადმი გაგზავნილი წერილი: „ბაქოს ჩამოცილება რუსეთისაგან! – ეს ნიშნავს მთავრობას ყველაზე დიდი დარტყმა. თუ ჩვენ ვლავარაკობთ რუსეთის დამოუკიდებლობაზე, ხოლო საკუთარი სურვილით ნავთობის წყაროს გადავცემთ ინგლისელებს, განა ამით ჩვენ არ ვუშვებთ უდიდეს დანაშაულს რუსეთის რევოლუციის წინაშე?“ (15: 381).

აქედან გამომდინარე, ცხადია, რომ რუსეთის ბოლშევიკური ხელისუფლებისათვის მიუღებელი იყო ამიერკავკასიის დათმობა ბაქოს ნავთობის სარეწების გამო, რომელიც იმუამად მსოფლიო ნავთობის 40%-ზე მეტს მოიცავდა, ხოლო მისი გატანა საზღვარგარეთ მხოლოდ საქართველოს ტერიტორიის გამოყენებით და ბათუმის ნავსადგურის მეშვეობით შეიძლებოდა.

ამრიგად, ბაქოს ნავთობის ფლობის ეკონომიკური ინტერესი ობიექტურად მოითხოვდა საქართველოზე ნავთობის ტრანზიტის მონოპოლიური უფლების ფლობას, რაც თავისთავად ნიშნავდა ბათუმის პორტზე უდავო ზეგავლენის დამყარებას. აღნიშნული ეკონომიკური ფაქტორი იმდენად მნიშვნელოვანი იყო, რომ ბაქოს არ დათმობდა არც „თეთრი“ და არც „წითელი“ რუსეთი (ხაზგასმა ჩვენი – კ. წენგუაშვილი). ჩვენი შეხედულების საფუძვლიანობას ადასტურებს ბოლშევიკური პრესის განსაკუთრებული დაინტერესება ბაქოს ნავთობის პრობლემით და ამ საკითხთან მიმართებაში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების დამოკიდებულების კრიტიკული შეფასება.

საგულისხმოდ გვეჩვენება „პრავდისა“ და „იზვესტიას“ სტატიებში ატეხილი ხმაური გერმანელების მიერ საქართველოს ხელისუფლებისათვის ბაქოს ნავთობის სარეწაო აუზის მოსალოდნელი გადაცემის შესახებ. „პრავდის“ ცნობილი კორესპონდენტი ლ. სასნოვსკი თავის პუბლიკაციაში ამტკიცებს: „ეჭვები იმის შესახებ, რომ მენშევიკები,

ჩხენკელის სახით, გაურიგდნენ ბერლინის ბაქოს გამო, და-
დასტურდა. გერმანელებს სურთ რუსეთისაგან ამოქაჩონ
„შავი ოქრო“, დატოვონ რუსეთი ნავთის გარეშე, საპოხი
მასალებისა და ბენზინის გარეშე. ამისათვის მათ აჩუქეს
დამოუკიდებელ საქართველოს ბაქო და დაეხმარებიან მას
„მოიპოვოს ნაჩუქარი.“ ქართველი მენშევიკები პრეტენზიას
აცხადებენ „ქართულ ბაქოზე“, თუმცა ქართველობა იქ 2-3
%-ია, ისიც მხოლოდ მედუქნეები“ (11: 2). ამ პრობლემას
„პრაგდა“ კვლავ უბრუნდება იმავე წლის ივლისის ერთ-
ერთ ნომერში სტატიით – “წვეთი ნავთი არ მივცეთ მტა-
ცებლებს”. სტატიის ავტორი წერს: „ვილჰელმის ჯარი უკ-
ვე თბილისშია – მენშევიკების ეს მძლავრი „მფარველი“,
მაგრამ თბილისი მათი ბოლო პუნქტი არ არის. თბილისში
ჩინებული ღვინოა, არა უშავს მწვადებსაც, არიან დამატ-
ყვევებელი ორატორები, როგორიც არის წერეთელი, მაგ-
რამ ამით არ იხიბლებიან ანგარიშიანი დამპყრობლები.
მენშევიკებს შეუძლიათ იფიქრონ, რომ ვილჰელმს ძალიან
ადარდებს საქართველოს ხელშეუხებლობის დაცვა, სინამ-
დვილში... ბაქო, აი საით მიისწრაფვის გერმანიის იმპერი-
ალიზმი. ნავთი, საპოხი მასალა – აი, რა იზიდავს მსოფ-
ლიოს მტაცებელს. გერმანელებმა აჩუქეს ბაქო მენშევი-
კურ საქართველოს. ვერ ვიტყვით, რომ საჩუქარი ადვილად
შეერგება ბ-ნ წერეთელს, ასეთი „კაკლისათვის“ მათ შესა-
ფერისი გარჯა მოუხდებათ.“ (16:2)

ჩვენ, ჯერჯერობით, ვერ მივაკვლიეთ „პრაგდის“ ამ
ინფორმაციის დამადასტურებელ მასალებს ვერც საბჭოთა
და ვერც პოსტსაბჭოთა ქართულ ისტორიოგრაფიაში. უნ-
და აღინიშნოს, რომ ბაქოს ნავთობზე მონოპოლიის დამყა-
რებას იმდენად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, რომ მისთვის
იბრძოდნენ, როგორც თურქები და გერმანელები, ისე ინ-
გლისელები და რუსებიც. აქედან გამომდინარე, არა
გვგონია თურქეთს, მით უფრო გერმანიას, თუ ისინი პირ-
ველ მსოფლიო ომში გაიმარჯვებდნენ, ბაქო ქართველები-
სათვის დაეთმოთ. არ უნდა დაგვაიწყდეს, რომ გერმანი-
ის კავშირი საქართველოსთან მისი ანტირუსული პოლიტი-
კის შედეგი და გეოსტრატეგიული ინტერესების რეალიზა-
ციის საფუძველი იყო. ბოლშევიკური პრესის ზემოთმოყვა-

ნილი ცნობები აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით, მათ მიერ ატეხილ ანტიქართულ ფსიქოზს უნდა დაეუკავშიროთ. ასევე, არ არის გამორიცხული, რომ რუსეთი ამით ქართველებსა და აზერბაიჯანლებს შორის კონფლიქტის პროვოცირებასაც ისახავდა მიზნად. თუმცა, შესაძლებელია, რომ გარკვეულ პერიოდში კერძო თუ დიპლომატიურ საუბრებში საქართველოს ხელისუფლების გულის მოსაგებად, რომელიმე გერმანელმა ოფიციალურმა პირმა აღნიშნული საკითხი მართლაც დააყენა. ამიტომ ამ მიმართულებით კვლევა-ძიების შემდგომი გაგრძელება მიზანშეწონილად გვეჩვენება.

საბჭოთა რუსეთის სერიოზულ შემფოთებას იწვევდა სამხრეთ კავკასიაში თურქეთის პოზიციების გაძლიერება. მართალია, ბრესტის ზავის პირობებით იძულებული იყო შეგუებოდა ყარსის, არდაგანისა და ბათუმის ოლქების თურქეთისათვის გადაცემის ფაქტს, მაგრამ ყოველნაირად ცდილობდა გაეკიცხა ქართული დიპლომატიის წარუმატებლობა იმ რთულ მომენტში, როდესაც საქართველო იძულებული იყო თურქეთისათვის დროებით დაეთმო – ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულებაში გაუთვალისწინებელი ტერიტორიები – ახალციხე და ახალქალაქი. „პრავდის“ ერთ-ერთი პუბლიკაციის ავტორი ამტკიცებდა: „თბილისის მენშევიკებისა და მათი მთავრობის რუსეთის რევოლუციისაგან დამოუკიდებლობისაკენ სწრაფვა, მათ აუცილებლად გადააქცევს „ცივილიზებული მტაცებლების“ – თურქ-გერმანელების მონებად. ეს იქნება თბილისის მენშევიკებისა და თურქ-გერმანელი იმპერიალისტების კავშირი რუსეთის რევოლუციის წინააღმდეგ“ (14: 3).

როგორც ჩანს, თურქეთის აგრესიას საქართველოს მენშევიკური პარტიის შიგნით დაპირისპირება გამოუწვევია, რის შესახებაც, კარგად ყოფილან ინფორმირებულნი რუსი კორესპონდენტები. გაზეთი „პრავდა“ იმოწმებს მენშევიკურ გაზეთ „ბრძოლაში“ გამოქვეყნებულ სტატიას, სადაც შეფასებულია ამიერკავკასიისა და კონკრეტულად საქართველოსადმი თურქეთის მიერ წაყენებული ულტიმატუმები – „ეს ფაქტიურად ოკუპაცია!“ – ასკენის სტატიის ავტორი (17: 2).

ამ საკითხთან დაკავშირებით, ქართველ მენშევიკებს შორის არსებულ დაპირისპირებაზე, ინფორმაციას გვაწვდის 1918 წლის 7 სექტემბრის „იზვესტია“: „გეგმეკორის მომხრეები მოითხოვდნენ გერმანელებისა და თურქების წინააღმდეგ დაუნდობელ ბრძოლას, რადგან, მათი აზრით, ბრესტ-ლიტოვსკის ზავი კავკასიას თურქეთის პროვინციად აქცევდა. მათ თავიანთი გაიტანეს, მაგრამ მოსახლეობამ პასიურობა გამოავლინა და მობილიზაცია არ შედგა. გლეხებმა უარი თქვეს ბრძოლაზე... თურქები ქალაქს ქალაქზე იღებდნენ.”

რუსებისათვის კარგად იყო ცნობილი, რომ საქართველო გერმანელების დახმარებით ცდილობდა თურქეთისაგან ბათუმის ჩამოცილებას და იქ საკუთარი იურისდიქციის აღდგენას. ერთ-ერთი პუბლიკაცია მოგვითხრობს: „ჩხენკელი და კომპანია ბერლინში ცდილობენ კონსტანტინოპოლის კონფერენციის მოწვევას, სადაც უნდა დაისვას ბათუმის საქართველოსათვის დაბრუნების საკითხი, მაგრამ გერმანიის საინფორმაციო ბიუროს წარმომადგენელი – ცუგმაიერი აცხადებს, რომ ბათუმის საკითხი მხოლოდ საერთაშორისო კონგრესზე შეიძლება განიხილოს, ისიც ომის დამთავრების შემდეგ” (14: 3).

სრულიად ცხადია და გასაგები, რომ ბოლშევიკური პრესა ცდილობდა ისეთი შთაბეჭდილების შექმნას, თითქოს ქართველი მენშევიკების ახალი მოკავშირეები არაფრად აგდებდნენ საქართველოს ეროვნულ ინტერესებს. ამის ნათელი დადასტურებაა, საბჭოთა რუსეთის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისრის გ. ჩიჩერინის მიერ 1918 წ. სექტემბერში გაგზავნილი საპროტესტო ნოტა თურქეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროსადმი ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო პირობების დარღვევასთან დაკავშირებით. მართალია, ეს დოკუმენტი გამოქვეყნდა 1957 წელს გამოცემულ საბჭოთა კავშირის საგარეო პოლიტიკის დოკუმენტების I ტომში, მაგრამ ქართული საისტორიო საზოგადოებისათვის არ იყო ცნობილი, რის გამოც მის საგაზეთო ვერსიას სრულად ვაქვეყნებთ: „რუსეთის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატი პროტესტს გამოთქვამს თურქეთის მიმართ, ბრესტის ზავის პირობების დარღვევის გამო. ეს

უკანასკნელი ყარსში, არდაგანსა და ბათუმში მიმართავს ძალადობას ადგილობრივი მოსახლეობის მიმართ. ამასთან, თურქული ადმინისტრაციის დამყარებისთანავე ადგილი ჰქონდა 19 წლიდან მამაკაცების იძულებით სამხედრო გაწვევას. არჩევნების დროს სამივე ოლქის მოსახლეობას თავისუფალი ნების გამოხატვის უფლება არ მისცეს, ისინი დაატერორეს და აბუჩად აიგდეს. არჩევნების წინ ანტი-თურქულად განწყობილი ავტორიტეტის მქონე ხალხი გაასახლეს და დააპატიმრეს, ზოგ შემთხვევაში მათ ხერცბუნენ კიდევ. არჩევნები თურქეთის ხელისუფლების ზეწოლის ქვეშ მიმდინარეობდა. ასეთი არჩევნების შედეგები, რა თქმა უნდა, წინასწარვე იყო ცნობილი.

რუსეთისაგან ჩამოშორებული ოლქების მოსახლეობაზე განხორციელებული აშკარა ძალადობა, არღვევს შეთანხმების IV მუხლის პირობებს, რის გამოც, საბჭოთა ხელისუფლება არ აღიარებს ყარსის, არდაგანისა და ბათუმის ოლქებში ე. წ. თავისუფალი არჩევნების "შედეგებს" (18: 1).

ის ფაქტი, რომ ბათუმში ყოფნის დროს თურქეთი ებრძოდა პროქართულ ძალებს, ხელს უწყობდა თურქოფილური პოლიტიკური მიმართულების – „სედაი მიღეთის“ მოღვაწეობის გაძლიერებას და რეფერენდუმის დროს იგნორირებული იყო არჩევანის თავისუფლად გამოხატვის უფლება, დადასტურებულია ქართულ ისტორიოგრაფიაშიც (8: 126).

მიგვაჩნია, რომ გ. ჩიჩერინის ზემოთ დასახელებული ნოტა სათანადოდ არ არის გამოყენებული ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ვფიქრობთ, ამ დოკუმენტს, დღესაც არ დაუკარგავს დიპლომატიური ღირებულება. რამდენადაც ცნობილია, თურქეთის გარკვეულ სამეცნიერო წრეებში არსებობს აზრი, რომ ბრესტ-ლიტოვსკის ზავით შემოერთებულ ტერიტორიებზე ჩატარებული რეფერენდუმი, რომლის ძალითაც „თურქეთს დაუბრუნდა მისი ჩრდილოეთი ტერიტორიები, არის კანონიერი, დემოკრატიული და მთლიანად გამომხატავდა აჭარის, ყარსისა და არდაგანის მოსახლეობის ჭეშმარიტ მისწრაფებებს“. რუსეთის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისრის, როგორც ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო კონფერენციის მონაწილე მეორე მხარის, საპროტესტო ნო-

ტა კი აშკარად მიუთითებს იმ ძალმომრეობასა და უკანონობაზე, რომელიც თან ახლდა რეფერენდუმის მიმდინარეობას და რასაც სხვადასხვა დოკუმენტური წყაროების მოშველიებით გვისაბუთებენ ქართველი ისტორიკოსები (8: 118). აქედან გამომდინარე, დიპლომატიური თვალსაზრისით ამ დოკუმენტის ისტორიული ღირებულება უადრესად მნიშვნელოვანია.

1918 წლის ნოემბერში გერმანიისა და მისი მოკავშირეების დამარცხებამ პირველ მსოფლიო ომში გამოიწვია პოლიტიკური ვითარების შეცვლა მსოფლიოში და მათ შორის ამიერკავკასიაშიც. პოლიტიკური სიტუაციის კონტროლი ხელთ იგდეს „ანტანტის“ ქვეყნებმა, რომლებიც ამ ეტაპზე ჯერ კიდევ თანაუგრძნობდნენ ერთიან და განუყოფელ რუსეთს. მათ მტკიცე კავშირი ჰქონდათ რუსეთის ანტიბოლშევიკურ ძალებთან და ამიერკავკასიასაც რუსეთის პოლიტიკური ინტერესების პრიზმაში განიხილავდნენ. დამოუკიდებლობის გარანტიისა და მფარველის ომში მარცხმა უმძიმეს მდგომარეობაში ჩააგდო საქართველოს ხელისუფლება, რადგან დღის წესრიგში დადგა საგარეო პოლიტიკური ვექტორის რადიკალური შემობრუნების საკითხი. ამ რთული პერიოდის შესახებ რუსეთის ოფიციალური პრესა ირონიულად მიუთითებდა: „საწყალი ქართველი მედუქნეები დარჩნენ უცხოელთა ხიშტების გარეშე. გერმანელი ჯარისკაცები წავიდნენ. საჭიროა ახალი „დამცველის“ მოხმობა და ყელზე ჩამოკიდება. ერთი სიტყვით, მათთვის საჭიროა ხელისუფლების შენარჩუნება და დამცველის პოვნა, ამისათვის კი მზად არიან მოკავშირეებს მიჰყიდონ ქართველი მშრომელები“ (19: 2).

საგულისხმოდ გვეჩვენება გაზ. „იზვესტიას“ ერთ-ერთი ინფორმაცია: „საქართველოს მთავრობის თხოვნით გერმანიის ჯარების ნაწილი დარჩება საქართველოში და მიიღებს საქართველოს მოქალაქეობას“ (20: 3). ჩვენ დავინტერესდით, თუ რა შეიძლებოდა დასდებოდა საფუძვლად ამ ინფორმაციას. ვვარაუდობთ, რომ რუსებისათვის ცნობილი გახდა ქართული მხარის მიერ ბათუმის კონფერენციაზე წარდგენილი პირობების IV მუხლის პუნქტი: „ეთხოვოს გენერალ ლოსოვს, ვიდრე ეს საქმე მოხერხდებოდეს, დას-

ტოვოს საქართველოში მყოფი გერმანელი ტყვეები და მიანდოს გერმანელ ოფიცერს მათი სამხედრო ორგანიზაცია, რათა საქართველოს მთავრობას შეეძლოს საჭირო შემთხვევაში გამოიყენოს ეს ჯარი შინაური წესრიგის დასამყარებლად და ანარქიასთან საბრძოლველად” (21: 11). მართალია, ქართულ – გერმანული ურთიერთობები 1918 წელს ხასიათდებოდა დადებითი იმპულსებით, მაგრამ რამდენად რეალურად იღბა გერმანელი სამხედროების საქართველოში დარჩენისა და მათთვის მოქალაქეობის მინიჭების საკითხი, ძნელი სათქმელია და ესეც დამატებით კვლევას საჭიროებს.

მუდროსის ზავით (1918 წ. ოქტომბერი) ინგლისმა დაიკავა თურქეთის მიერ ოკუპირებული აჭარა. ბოლშევიკური გაზეთები საქართველოს მესვეურებს ბრალს დებდნენ იმაში, რომ ისინი „ლიცენზირულად აწყობენ ბანკეტებს ინგლისელების შემოსვლასთან დაკავშირებით. გაზეთები აჭრელებულია სტატიებით, რომლებიც ქებას ასხამენ ახალგაზრდა დემოკრატიული საქართველოს დაახლოებას ინგლისთან, სადაც მსოფლიოში ყველაზე მეტად არის „აყვავებული დემოკრატია“. ასეთი ბანკეტებით ბატონები – რამიშვილი, ჟორდანიას და კომპანია, ცდილობენ ჩამოირეცხონ დანაშაული და ბოდიში მოიხადონ გუშინდელი გერმანული ორიენტაციისათვის...ამასთან, ინგლისმა საქართველოს ყველა უმთავრეს პუნქტში გააგზავნა თავისი საოკუპაციო არმია და მართვის ყველა სფეროში უცერემონიოდ ერევა, სულ არ უწევს ანგარიშს ჟორდანიას მთავრობას” (22: 2). ის, რომ ინგლისური დიპლომატია ნაკლებად წყალობდა ქართველებს და უფრო მეტად უჭერდა მხარს დაშნაკურ სომხეთს, არ არის გასაკვირი, რადგან, ანტანტა საქართველოს გერმანიის მოკავშირედ აღიქვამდა და მიაჩნდა, რომ რუსეთის იმპერიის აღდგენის შემთხვევაში უნდა აღდგენილიყო ტრადიციული პოლიტიკურ-ეკონომიკური კავშირებიც იმპერიის ყოფილ ტერიტორიებს შორის. ეს საკითხი სათანადოდ არის შესწავლილი ქართულ ისტორიოგრაფიაში (13: 616-617).

ასევე კარგადაა ცნობილი, რომ ბრიტანეთის მთავრობა ბოლშევიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის ავანგარდად თვლი-

და არა საქართველოს მენშევიკურ ხელისუფლებას, არამედ თეთრგვარდიელ გენერლებს: დენიკინს, კოლჩაკსა და ვრანგელს. ეყრდნობოდა რა ბაქოს გაზეთის „ზნამია ტრუდას“ ინფორმაციას, გაზ. „პრავედა“ 1919 წლის ერთ-ერთ ნომერში წერდა, რომ „ბრიტანეთის სამხედრო მისიის მეთაურმა გაუგზავნა მიმართვა საქართველოსა და აზერბაიჯანის ხელმძღვანელებს, შეწყვიტონ სამხედრო მოქმედება დენიკინის წინააღმდეგ და დაიხიონ ბრიტანეთის მთავრობის მიერ მოხაზული საზღვრებისკენ – მდ. ბზიფის ჩრდილოეთით სოხუმის ჩრდილოეთ საზღვრამდე; თბილისის გუბერნიის, დაღესტნისა და კასპიის საზღვრებამდე“ (24: 1).

რუსეთის პოლიტიკური მესვეურები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას, როგორც უმნიშვნელოვანეს სტრატეგიულ ცენტრს ახლო აღმოსავლეთში, ბათუმს ანიჭებდნენ. ბოლშევიკური პრესაც ცდილობდა, ინგლისელების ბათუმში ყოფნის პერიოდში, შეექმნა შთაბეჭდილება ქალაქში უმძიმესი მდგომარეობის არსებობის შესახებ. ერთ-ერთ პუბლიკაციაში „იზვესტია“ აქვეყნებს საგარეო საქმეთა სახალხო კომისრისადმი გაგზავნილ ვინმე რახტანოვის მოხსენებით ბარათს, რომელშიც შეფასებულია ინგლისელთა პოლიტიკა აჭარასა და აფხაზეთში: „ქალაქი ბათუმი, რომელიც ცოტა ხნის წინ „დამოუკიდებელი“ იყო, ინგლისის პროტექტორატით გადაიქცა ინგლისელთა სამხედრო უწყების ასპარეზად. ქუჩებში პოსტები უკავიათ ინგლისელებს... ქალაქის ყველა მნიშვნელოვან სფეროს აკონტროლებენ ან კონსულტაციას უწევენ. ..“ (25: 1).

ინფორმატორი სპეციალურად ეხება აფხაზეთში არსებულ ვითარებასაც: „საქართველოს მხარესა და გაგრას შორის იყო ე. წ. ნეიტრალური ზონა. ასეთი მდგომარეობა 1919 წ. არ შეცვლილა. ამა წლის აპრილის ბოლო რიცხვებში სოჭსა და გაგრის მაზრებში მოხდა ამბოხება დენიკინისა და მოხალისეთა არმიის წინააღმდეგ, რადგან მან შემოიღო რევოლუციამდელი წესები. აჯანყებაში მონაწილეობდა ქართველი და რუსი მოსახლეობა. მათ დასახმარებლად საქართველოს მთავრობას მიმართეს, რომელმაც ინგლისელებისაგან ნეიტრალურ ზონაში სამხედრო ნაწილების შეყვანის უფლება მოითხოვა. გენერალ ტომპსონი-

საგან მათ ორაზროვანი პასუხი მიიღეს... მიუხედავად ამისა, გენერალ კვინიტაძის მეთაურობით ქართველებმა აიღეს ხოსტა, გაგრა, სოჭი... ინგლისელებმა, რომლებიც ემხრობოდნენ დენიკინს, სერიოზული გაფრთხილება მისცეს საქართველოს მთავრობას... მაგრამ საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ, ჟორდანიასა და რამიშვილის ხელმძღვანელობით, მოიწონა მთავრობისა და მხედრიონის ყველა ნაბიჯი... ამის საპასუხოდ ინგლისელებმა ბათუმში გამოაქვეყნეს პროკლამაცია, რომლითაც მთელი ამიერკავკასიის ოკუპაციით დაიმუქრნენ. ამის შედეგად საქართველოს მოსახლეობის ყველა ფენაში შეიმჩნევა მღელვარება” (25: 1).

საქართველოსა და ინგლისს შორის დაძაბული ურთიერთობების შესახებ შთაბეჭდილების გასაძლიერებლად 1920 წლის „იზვესტიამ“ გამოაქვეყნა სტატია- „ინგლისელების მხეცობა ბათუმში.” ინფორმაცია ეხება ინგლისელების მიერ განხორციელებულ რეპრესიებს, თუმცა, რა სახის იყო ეს რეპრესიები, არ ჩანს. სტატიაში ვკითხულობთ: „ვიგებთ რა ამბებს ბათუმიდან, აღარ მწამს, რომ კიდევ არსებობს ინგლისის პარლამენტი, ღორღთა პალატა, ღორდი კერზონი... ბათუმის ამბებს გადავყავართ მეკობრეების ეპოქაში” (26: 2).

წარმოდგენილი პუბლიკაციებიდან აშკარად იგრძნობა რუსი კორესპონდენტების კმაყოფილება საქართველოსა და ინგლისის მთავრობებს შორის არსებული უთანხმოებების გამო. სამწუხაროდ, ეს მართლაც ასე იყო, რადგან ბრიტანული დიპლომატია საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას რუსეთის ერთიანობის მოწინააღმდეგე მხარედ აღიქვამდა.

1920 წლის „იზვესტია” ინგლისურ გაზეთ „ტაიმსზე” დაყრდნობით ავრცელებს მეტად საყურადღებო ინფორმაციას: „ხმები ინგლისის ჯარების დიდი კონტიგენტის კავკასიაში გაგზავნის შესახებ არ შეესაბამება სინამდვილეს” (27: 1). რუსეთის ოფიციალური პრესა დარწმუნებული იყო, რომ ინგლისი „თავს არ მოიკლავდა” საქართველოს დაცვით და მას ალალ ბედზე მიატოვებდა. მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთის ოფიციალური პრესის ცნობით, საფრანგეთის მთავრობის წარმომადგენელთან ერთად საქართველო-

ში იმყოფებოდა მოკავშირეთა შეიარაღებული ძალების მთავარსარდალი გენერალი მილნი, ევროპის დემოკრატიული სახელმწიფოები, ითვალისწინებდნენ რა რუსეთის ინტერესებს ამიერკავკასიაში, ნაკლებად უწევდნენ ქმედით დახმარებას საქართველოს. სწორედ ამის გამო განაცხადა საქართველოს ხელისუფლებამ სერიოზული პროტესტი ლონდონში ოფიციალური შეხვედრის დროს. ამასთან დაკავშირებით, გაზეთი „იზვესტია“ აქვეყნებს თავისი ლონდონელი კორესპონდენტის ინფორმაციას და აღნიშნავს: „ამჟამად ლონდონში მყოფმა გეგეჭკორმა პრესისათვის მოცემულ ინტერვიუში განაცხადა, რომ დღემდე მოკავშირეებს არაფერი გაუკეთებიათ სომხეთისა და საქართველოსათვის და თუ არ გაუწევენ დახმარებას მათ, მაშინ ახლო აღმოსავლეთის ხალხებს უფლება ექნებათ თქვან, რომ ბოლშევიკები წარმოადგენენ ერთადერთ რეალურ ძალას აღმოსავლეთში“ (28: 2). გეგეჭკორის პროტესტი უდავოდ გამართლებულია, რადგან 1920 წლის დასასრულისათვის ამიერკავკასიის ქვეყნები რეალური დახმარების გარეშე დარჩნენ. ამიტომ მივიჩნევთ, რომ სწორედ ევროპელთა პასიურობამ ათქმევინა ი. ბ. სტალინის შემდეგი სიტყვები, რომელშიც ბოლშევიკური პოზიციებიდანაა შეჯამებული დამოუკიდებელი საქართველოს დიპლომატიური მოღვაწეობა, საგარეო პოლიტიკური კურსი და მისი შედეგები: „ანტანტის ბადეში გახვეული საქართველო, რომელმაც ამის გამო დაკარგა, როგორც ბაქოს ნავთი, ისე ყუბანის პური... რომელიც ინგლისისა და საფრანგეთის იმპერიალისტური ოპერაციების ძირითად ბაზად გადაიქცა და... საბჭოთა რუსეთთან მტრული ურთიერთობა დაამყარა, – ამჟამად თავისი სიცოცხლის უკანასკნელ დღეებს ითვლის. ტყუილად კი არ მოხდა, რომ მომაკვდავი II ინტერნაციონალის გახრწნილმა ბელადმა, ბატონმა კაუციკიმ, რევოლუციის ტალღის მიერ ევროპიდან გადატყორცნილმა, თავშესაფარი ჰპოვა დამყაყუბულ, ანტანტის ბადეში გახვეულ საქართველოში, გაკოტრებულ ქართველ სოციალ-მედუქნებთან. არა გვგონია საეჭვო იყოს, რომ მძიმე წუთს ანტანტა ისევე მიატოვებს საქართველოს, როგორც სომხეთი მიატოვა“ (20: 447).

1918-1921 წლებში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისათვის ურთულესი პერიოდის ჩინებული შეფასება მოგვცა პროფ. ალ. ბენდიანიშვილმა: „პირველი მსოფლიო ომის დამთავრებამ, ანტანტის მიერ გერმანიისა და მისი მოკავშირეების დამარცხებამ,... არსებითად შეცვალა სამხედრო-პოლიტიკურ ძალთა განლაგება მთელ მსოფლიოში და ახლო აღმოსავლეთშიც. საქართველოსათვის ამ ფაქტს, ერთი მხრივ, ჰქონდა დადებითი მნიშვნელობა; დამარცხებული თურქეთი იძულებული გახდა ამიერკავკასიაში ოკუპირებული ტერიტორიები დაეცალა და, ამდენად, საქართველოს შესძლებლობა მიეცა აღედგინა თავისი სუვერენული უფლებები სამუსლიმანო საქართველოზე. მეორე მხრივ, საქართველოს მფარველ-მოკავშირის გერმანიის მარცხი უარყოფითად აისახა მის საერთაშორისო მდგომარეობაზე. ჩვენმა მეზობლებმა (დენიკინის რეჟიმი, წითელი რუსეთი, სომხეთი, აზერბაიჯანი და სხვ.) გერმანიის კაპიტულაცია აღიქვეს როგორც საქართველოს მარცხი და სცადეს მის ხარჯზე თავისი ტერიტორიების გაფართოება... პირველი მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ ანტანტის... გეგმებში აღმოსავლეთის საკითხი მჭიდროდ დაუკავშირდა რუსეთის საკითხს, საქართველოს ისინი რუსეთის საშინაო საქმედ განიხილავდნენ. საქართველოს მთავრობას კი საკუთარი ამოცანა ჰქონდა გადასაწყვეტი. მისთვის მთავარი იყო დამოუკიდებლობის განმტკიცება, დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოებისაგან საქართველოს რესპუბლიკის “დე-იურე” აღიარება. სწორედ ეს განსხვავებული ინტერესები განაპირობებდა სიძნელეებს, ზოგჯერ წინააღმდეგობებს დიდი ბრიტანეთისა და საქართველოს ურთიერთობაში” (30: 369-370).

ამრიგად, როგორც ჩანს, რუსეთის ბოლშევიკური ხელისუფლება, თავისი აგენტურის საშუალებით, ჩინებულად იყო ინფორმირებული საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული ხელისუფლების საგარეო პოლიტიკური კურსის შესახებ და მიიჩნევდა მას იმ ფუძემდებლური პრინციპების დარღვევად, რასაც რუსეთის სოციალ-დემოკრატია (მათ შორის ქართველი მემარჯვენე სოციალ-დემოკრატებიც) აღიარებდა I მსოფლიო ომამდე. ეს იყო კავკასიის ორგა-

ნული, ურდევები კავშირი რუსეთთან, ერთობლივი კლასობრივი ბრძოლა ბურჟუაზიის წინააღმდეგ მსოფლიო პროლეტარული რევოლუციისათვის. ბოლშევიკი ლიდერების ამ პოზიციას აქტიურად უწევდა პროპაგანდას რუსეთის ოფიციალური პრესა, რომელიც ცდილობდა შეექმნა ილუზია, რომ თითქოს საქართველოს მოსახლეობის ინტერესების ჭეშმარიტი დამცველი მხოლოდ მოსკოვის კომუნისტური ხელისუფლება იყო.

პუბლიკაციების ანალიზი აშკარად მიუთითებს, რომ რუსეთი ვერ თმობდა სტრატეგიული თვალსაზრისით მეტად მნიშვნელოვან რეგიონს და ჩინებულად იყენებდა 1918-1920 წლებში ამიერკავკასიაში შექმნილ პოლიტიკურ ვითარებას თავისი ინტერესებისათვის. საქართველოს ეროვნული ხელისუფლების საგარეო პოლიტიკური კურსის ღაფიერებას პროლეტარიატის ინტერესების დაღატად აღიქვამდა და მიაჩნდა, რომ მხოლოდ რუსეთთან კავშირი იქნებოდა მომავალში ამიერკავკასიის ხალხების განვითარების გარანტი.

მიგვაჩნია, რომ რუსეთის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისრის მ. ჩიჩერინის 1918 წლის სექტემბრის ნოტას, რომელიც სამუსულმანო საქართველოს თურქეთთან შეერთების შესახებ ჩატარებულ რეფერენდუმს ადგილობრივი მოსახლეობის უფლებების დარღვევად და უკანონოდ ჩატარებულად აცხადებს, თავისი მნიშვნელობა არ დაუკარგავს, რადგან ამ რეფერენდუმს დღეს ზოგიერთი თურქი ისტორიკოსი კანონიერ და დემოკრატიულ პოლიტიკურ ღონისძიებად თვლის.

მოტანილი დოკუმენტური მასალა ადასტურებს, რომ რუსეთის ბოლშევიკური პრესა, რუსეთის კომუნისტური სახელმწიფოს ინტერესებიდან გამომდინარე, განიხილავდა საქართველოს პირველი რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკურ კურსს და მას ცალსახად ანტირუსულ მიმართულებად აცხადებდა.

FOREIGN POLITICAL ORIENTATION OF DEMOCRATIC REPUBLIC OF GEORGIA AND RUSSIAN BOLSHEVIK PRESS

The Russian Bolshevik Authority, by the help of its Communist agents, was perfectly informed about foreign political course of the Georgian social-democratic authority and considered it as abrogation of the basic principles that were acknowledged by the Russian social democracy (by Georgian right-wing social-democrats as well) until World War I, during the Second Bourgeois-Democratic Revolution. The analysis of the publications apparently refers to the fact that Russia during the period of our research did not cede strategically rather important region and perfectly used the political situation of the South Caucasus for its personal reasons. Russia assumed the maneuver of the foreign political course of the Georgian national authority as treason of the Proletariat interests. The Note of Public Commissar of Foreign Affairs of Russia – M. Chicherini, dated by September, 1918, meant for the Turkish Authority and connected with legality of the referendum held for joining Moslem Georgia with Turkey, declares that it is abrogation of international norms. We think that this Note has not lost its historical meaning even today.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გერმანელი ოკუპანტები საქართველოში, თბ., 1918.
2. “Демократическое правительство Грузии и Английское командование,” თბ., 1928.
3. აკ. სურგულაძე, ბრძოლა სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვებისათვის ამიერკავკასიაში 1917-1918 წლებში, თბ., 1957; მისსივე, “საქართველოს მენშევიკური მთავრობის საშინაო და საგარეო პოლიტიკა”, იხ. “საქართველოს ისტორიის ნარკვევები”, ტ. VI., 1972.

4. Г. Гамбашидзе из истории политики США в отношении Грузии, Тб., 1960, მისივე, საქართველოში უცხოელთა ინტერვენციის ისტორიიდან 1917-1920 წლებში, თბ., 1961; მისივე, ინგლისისა და ამერიკის შეერთებული შტატების აგრესიული პოლიტიკა საქართველოსა და ამიერკავკასიის მიმართ 1919 წელს; მისივე, იმპერიალისტური სახელმწიფოების აგრესიული პოლიტიკა საქართველოსა და ამიერკავკასიის მიმართ 1920 წელს, თბ., 1970.
5. საქართველოს ისტორია, XX საუკუნე; ავტორთა კოლექტივი: ვ. გურული, მ. ვაჩნაძე და სხვ. თბ., 2003.
6. შ. ვადაჭკორია, სოციალ-დემოკრატია 1917-1921 წლებში, თბ., 2001., ნ. კირთაძე, საქართველოს დამოუკიდებლობა და ქართულ-ევროპული ურთიერთობები, თბ., 2001; მ. დღვილაძე, გერმანიის როლი საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენაში, თბ., 1997.
7. ალ. ბენდიანიშვილი, საქართველოს პირველი რესპუბლიკა, თბ., 2001.
8. ოთ. გოგოლიშვილი, სოციალური და ეროვნული მოძრაობა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში 1900-1921 წლებში, ბათუმი, 2005; მ. სიორიძე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო 1914-1918 წლებში, ბათუმი, 2002.
9. დ. პაიჭაძე, საქართველოს ეროვნული დამოუკიდებლობის კომიტეტის პოლიტიკური მოღვაწეობისათვის, "ანალები" თბ. 2000, №1; Fr. Kress, Freiherr von Kressenstein, Meine mission im Kaukasus. Tb., 2001.
10. გაზ. „იზვესტია“, 1918 წ. 13 ივლისი.
11. გაზ. „პრავედა“, 1918 წ. 30 ივნისი.
12. დ. პაიჭაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 114-117.
13. ალ. ბენდიანიშვილი, ალ. დაუშვილი, მიხ. სამსონაძე, ხ. ქოქრაშვილი, დ. ჭუმბურიძე, ოთ. ჯანელიძე, რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში, თბ., 2008. გვ. 356-357.
14. გაზ. „პრავედა“, 1918 წ. 28 ივნისი.
15. Ст. Шаумиян; соч. т. II. М., 1958. стр. 381.
16. გაზ. „პრავედა“, 1918 წ. 13 ივლისი.
17. გაზ. „პრავედა“, 1918 წ. 23 მაისი.
18. გაზ. „იზვესტია“, 1918 წ. 21 ოქტომბერი.
19. გაზ. „იზვესტია“, 1918 წ. 30 ნოემბერი.

20. გაზ. „იზვესტია“, 1918 წ. 24 ოქტომბერი.
21. მ. დღვილავა, გერმანიის როლი საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენაში, თბ., 1998, გვ. 11.
22. გაზ. „იზვესტია“, 1919 წ. 22 ივლისი.
23. აკ. სურგულაძე, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, გვ. 616-617.
24. გაზ. „პრავდა“, 1919 წ. 29 ივლისი.
25. გაზ. „იზვესტია“, 1919 წ. 12 ივნისი.
26. გაზ. „იზვესტია“, 1920 წ. 8 ივნისი.
27. გაზ. „იზვესტია“, 1920 წ. 27 იანვარი.
28. გაზ. „იზვესტია“, 1920 წ. 4 დეკემბერი.
29. ი. ბ. სტალინი, თხზ. ტ. 4, გვ. 447.
30. ა. ბენდიანიშვილი, ა. დაუშვილი, მ. სამსონაძე, ხ. ქოქრაშვილი, დ. ჭუმბურიძე, ო. ჯანელიძე, რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში, თბ., 2008.

მკა კაჭარავა

ამბა ალავერდელი მიტროფანე

XVII საუკუნის 20-30-იან წლებში ალავერდის ეპარქიის სათავეში მიტროფანე ალავერდელია. მიტროფანე მოიხსენიება გელათის სამღვდელმთავრო თავსაბურავისა¹ (7. 118-135) და წალენჯიხის ხატის (16. 227-230; 22. 155) წარწერებში. ქართულ საისტორიო წყაროებში მის შესახებ ცნობას ვერ მივაკვლიეთ. ჩვენს ხელთ არსებულ უცხოურ წყაროებში მიტროფანე ალავერდელი იხსენიება მხოლოდ როგორც ალავერდელი, ეპისკოპოსი თუ მიტროპოლიტი. მღვდელმთავრის სახელი მხოლოდ რუსი ელჩების ცნობებშია დაცული, ხოლო გვარი არც ერთ წყაროში არაა აღნიშნული.

მიტროფანე ალავერდელი XVII საუკუნის პირველი ნახევრის მნიშვნელოვანი მოღვაწეა. მის შესახებ განსაკუთრებით მდიდარ ცნობებს კათოლიკე მისიონერები გვაწვდიან. ალავერდელზე ცნობები მოეპოვებათ პიეტრო დელა ვალეს, პიეტრო ავიტაბილეს, არქანჯელო ლამბერტის, კრისტოფორო კასტელის და ჯუზეპე ჯუდიჩეს. არქანჯელო ლამბერტის თანახმად, მიტროფანე ალავერდელი აღზრდილა და განათლება მიუღია ათონის მთაზე (15. 609-

¹ მიტროფანე ალავერდელის სამღვდელმთავრო გვირგვინი კახური წარმომავლობისაა. ნუსხურით შესრულებული საქტიტორო წარწერა შემდეგი შინაარსისაა: „მოიხსენე, უფალო, მონა შენი მიტროფანე მღვდელმთავარი, რომლისა არს გვირგვინი ესე და რომელმან შეამკობინა ესე და თვსნი და მეგობარნი მისნი.“ წარწერის მოწოდებისათვის მადლობას მოვახსენებთ ხელოვნების მუზეუმის თანამშრომელს ქნ გ. ბარათაშვილს. მიტროფანე ალავერდელის გვირგვინი დეტალურადაა აღწერილი ე. ბერელაშვილის ნაშრომში „მღვდელმთავარ მიტროფანეს მიტრა“ (7. 118-135).

610). პიეტრო ავიტაბილე მას ქართველთა შორის პირველ მწიგნობარსა და ბრძენს უწოდებს, რომელიც დიდი დამფუძნებელია კათოლიკე მისიონერთა განსწავლულობისა (11. 73), ჯუზეპე ჯუდიჩე ალავერდელ მთავარეპისკოპოსს კათალიკოსის შემდეგ მთავარ საეკლესიო პირად მიიჩნევს და მთელ სამთავროში ყველაზე განსწავლულსა და მეცნიერს უწოდებს (12. 118); ალავერდელის შესახებ ლამბერტი აღნიშნავს, რომ იგი უწყინარი და წესიერი, გარეგნობითა და ქცევით სამაგალითო, მშვიდად და მოკრძალებულად მოუბარი, ღოცვისას გულმოდგინე და ქველმოქმედია (15. 610). ალავერდელი მთავარეპისკოპოსი, ლამბერტისავე ცნობით, ძალიან ხელგაშლილად ეხმარებოდა ღარიბებს, ის თურქებისაგან შესყიდულ ყმაწვილებს ზრდიდა თავის სახლში ისევე მკაცრად, როგორც სემინარიაში, „რელიგიური ორდენის ახალბედების“ მსგავსად.

მიტროფანე ალავერდელი უაღრესად პრინციპული პიროვნება ჩანს. მღვდელმთავარი მართლმადიდებლობის თავდადებული დამცველია და დაუფარავად ეწინააღმდეგება კათოლიკე მისიონერების საქმიანობას როგორც ქართლში, ისე გურიასა თუ სამეგრელოში. კათოლიკეებისადმი ასეთი მძაფრი დაპირისპირება განსაკუთრებით თვალშისაცემია იმდროინდელი ქართული დიპლომატიის ფონზე, მაშინ როდესაც მეფე თეიმურაზ I, აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქები, სამეგრელოსა და გურიის მთავრები, სამღვდელოების ნაწილი, ნიკიფორე ირბახი, დაბოლოს მიტროფანე ალავერდელის ძმა, კათოლიკეთა მიმართ კეთილგანწყობასა და თანადგომას გამოხატავენ. მისიონერები უაღრესად დადებითად აფასებენ მას, მიუხედავად მიტროფანე ალავერდელის მათდამი მტრული დამოკიდებულებისა. მათ მონაცემებზე დაყრდნობით შეიძლება ითქვას, რომ მიტროფანე პიროვნული თვისებებით, გავლენიანობითა თუ აქტივობით არ ჩამოუვარდება თავის თვალსაჩინო თანამედროვეთ.

XVII საუკუნის პირველ ნახევარში ალავერდის საეპისკოპოსოს ცხოვრებას სრულად განსაზღვრავს ქვეყანაში განვითარებული პოლიტიკური მოვლენები. ალავერდი უმეტესწილად მოწყვეტილია სასულიერო ცხოვრებას და მხო-

ლოდ ხანმოკლე ინტერვალებით უბრუნდება ჩვეულ რიტმს. დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ 1614-1626 წლებში ალავერდი, როგორც სასულიერო ცენტრი, გაუქმებულია და მხოლოდ ციხე-სიმაგრის ფუნქციას ასრულებს. მიტროფანე ალავერდელს (დაახლ. 1628-1633) მეტად მძიმე მემკვიდრეობა ხვდა წილად.

კახეთი, ცალკე სამეფოდ ჩამოყალიბების შემდგომ, კახ მეფეთა გონივრული და მოქნილი დიპლომატიის წყალობით უმეტესწილად მშვიდობიანად ვითარდება. მიტროფანე ალავერდელი დაახლოებით 1585-90 წლებში უნდა დაბადებულიყო. მიტროფანეს თანამედროვე კახეთის სამეფოში ვითარდება კულტურულ-საგანმანათლებლო ცხოვრება. ჩნდება ინტერესი საზღვარგარეთ მდებარე ქართული კერებისადმი, შეიმჩნევა მაჰმადიანური გარემოცვის გარღვევის სურვილი, როგორც პოლიტიკური, ისე კულტურული თვალსაზრისითაც (2. 24). ამის დასტურია ნიკოლოზ ირუბაქიძის რომში ბერძნულ სკოლაში, ხოლო მიტროფანეს ათონის მთაზე თორმეტწლიანი მივლინება.

კათოლიკე მისიონერთა შეფასებისა და სამეგრელოში მყოფი რუსი ელჩების – ელჩინისა და ზახარიევის (1639-1640 წწ.) ცნობების თანახმად, ათონზე მიტროფანეს საფუძვლიანი საღვთისმეტყველო განათლება უნდა მიეღო¹.

ამასვე მოწმობენ დადიანის კარზე მყოფი ბერძენი ბერები (6. 331). მიტროფანე ალავერდელის ათონზე ყოფნის ფაქტს არქანჯელო ლამბერტის ცნობაც ადასტურებს (14. 194). მიტროფანე ათონზე დაახლოებით 1610-1622 წლებში უნდა ყოფილიყო. ასეთი ვარაუდის გამოთქმის საფუძველს რუსი ელჩების ცნობებში დაცული მიტროფანეს ინფორმაცია გვაძლევს: ერთი, რომ მიტროფანე შაჰ-აბას I-ის შემოსევის დროისათვის (1614 წ.) საქართველოში აღარ იმყოფება – იგი უკვე ათონზეა², და მეორე, ის მიტროპოლიტად

¹ «... митрополит Митрофанъ былъ у святыхъ гор 12 леть, а учился грамоте греческой. (и ныне де онъ человекъ изрядень и грамоте гораздъ» (6. 331).

² «яз де природою грузинец Темрязова земли, а был я святых горах двенадцеть леть и в черныцы де там пострижен...», «какъ де был я в

აკურთხა კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა კირილემ, რომლის ზეობაც 1621-1638 წლებზე მოდის¹. ამდენად, 1621 წელზე უადრეს, მიტროფანე საქართველოში ვერ დაბრუნდებოდა.

მიტროფანესვე ცნობით, საქართველოში დაბრუნების შემდგომ, ის ირანში შაჰ-აბას I-თან გამგზავრებულია. მისი ირანს მივლინება დატყვევებული ნათესავეების სამშობლოში დაბრუნებას ისახავდა მიზნად². ჩვენთვის უცნობია მისი ირანში ყოფნის ზუსტი დრო. მისი ინფორმაციის თანახმად, საქართველოში დაბრუნებიდან მოკლე ხანშივე უნდა გამგზავრებულიყო. მიტროფანეს ირანში ყოფნას ე. წ. „წალენჯიხის ხატის“ ზურგზე შემონახული მხედრული წარწერაც ადასტურებს. წარწერა ხატის ისტორიასთან ერთად მიტროფანე ალავერდელის შესახებ მცირე ბიოგრაფიულ მონაცემსაც შეიცავს. ღვთისმშობლის ხატი დაუხსნია ისპაჰანში მყოფ მიტროფანეს: „ალავერდელსა: მიტროფანეს: ისპაჰანს: თეთრით: დაეხსნა: სახე: ესე: თქუენი: პატიოსანი: პირველ: დავით: არაგვის: ერისთვსაგან: მოჭედილი: და: ნამკობი: ალავერდელი: აგარიანთა: ლაშქართაგან: მეოტ: ქმნილი: ჩუენთან: მოვიდა: და: ჩუენ: წალენჯიხას: დაეაყენეთ: და: იქ: მიიცვალა: ხოლო: ხატი: ესე შენი: პატიოსანი ჩუენ: დაგვიტევა:“ მიტროფანეს გარდაცვალების შემდეგ ხატი წალენჯიხის ეკლესიას დარჩა. ლევან დადიანმა თავის საოქრომჭედლო სახელოსნოში მისთვის ვერცხლის ბუდე დაამზადებინა (23. 53; 19. 114) და ხატის ზურგი მხედრული წარწერით შეავსო.

ჩვენს ისტორიოგრაფიაში გამოთქმული მოსაზრებანი იმის თაობაზე, თითქოსდა მიტროფანე ალავერდელი წამებულ დედოფალთან ერთად იყო მისი სიცოცხლის ბოლომდე, სინამდვილეს არ უნდა შეესაბამებოდეს. წყაროთა მო-

святых горах и послѣ де меня Грузи шах воевал и моево де роду братью иных побили, а иных в полонѣ побрали» (6. 331, 360, 368).

¹ «... митрополитство мнѣ дано рукоположением Царяграцским Кирилом потриархом» (6. 360).

² «и я де, пришедь из святых гор, ходил к шаху бить челом, чтобы, мнѣ отдал моих сродников, которые живы» (6. 368-369).

ნაცემებით, ქეთევან დედოფალთან ერთად შირაზის ტყვეობაში დასტურდება მხოლოდ ორი სასულიერო პირის ყოფნა. ერთია „ბაზილიანთა ორდენის წევრი“, ანუ

აღმოსავლეთის წესის ბერი ვინმე მოსე (1. 53), რომლის არსებობას ადასტურებს პიეტრო დელა ვალესა და გრიგოლ ხუცესმონაზონი-დოდორქელის ცნობებიც (8. 33-34), ხოლო მეორე სასულიერო პირი ქეთევანის კარის ხუცესი გიორგია, რომლის დახმარებითაც პიეტრო დელა ვალე ცდილობს ურთიერთობა დაამყაროს ქეთევან დედოფალთან, მის არსებობას აღნიშნავენ გრიგოლ ხუცესმონაზონი დოდორქელიცა და ბერი ეგნატაშვილიც (21. 401-402). არაქელ დაერიუეცი აღნიშნავს, რომ ქეთევანს „თან ახლდა ორი ქართველი მღვდელი“ (3. 43). მიტროფანეს მასთან ერთად ყოფნა არც ერთი ცნობით არ დასტურდება. ქეთევან დედოფლის წამების თანადამხდურობის შემთხვევაში, ამ წყაროთაგან ერთ-ერთში ეს აუცილებლად იქნებოდა აღნიშნული, ისევე როგორც შემდგომში უთუოდ აისახებოდა მიტროფანესა და რუსი ელჩების საუბრებში.

მიტროფანეს შაჰთან ურთიერთობისა და სტუმრობის შედეგის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, ის უადრესად გავლენიან პიროვნებად ჩანს. მიტროფანესვე ცნობით, აბას I-მა მისცა მას ირანში ტყვედ მყოფი ნათესავებითა და სამასამდე ქართველით სამშობლოში დაბრუნების ნება¹. აქედან გამომდინარე, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ მიტროფანეს ირანში მივლინება უნდა შემდგარიყო დაახლოებით 1623-1624 წლებს შორის, როგორც ქეთევან დედოფლის მოწამეობრივ აღსრულებამდე, ისე მარტყოფისა და მარაბდის ომებამდე. ცხადია, შაჰი მსგავს წყალობას ამ ომების შემდეგ არ გამოიჩენდა.

1625 წლის 1 ივლისს მარაბდის ბრძოლის წინ გამართულ სამხედრო თათბირს თეიმურაზთან, გიორგი სააკაძესთან, თავადიშვილებთან ერთად სასულიეროთაგან ესწრებოდნენ ალავერდელი, ხარჭაშნელი, რუსთველი და მროველი ეპისკოპოსები (20. 280-281). მარაბდის ბრძოლის

¹ «...шах меня отпустил и пожаловал – отдал мне Грузинсково ясырю сродникъ моих и всяких людей с триста человекъ.» (6. 369).

დროს ალავერდელიც ბრძოლის ველზეა. არჩილი ათქმევინებს: „ძლივ მორჩა ალავერდელი, გარდაგდეს ხარჯანელია“ (4. 75). ჩვენთვის ჯერჯერობით რთულია მარაბდის მონაწილე ალავერდელის ვინაობის დაზუსტება, კერძოდ, ეს ცნობა უკვე ალავერდელის რანგში მყოფ მიტროფანეს ეხება, თუ მისი წინამორბედი უნდა ვიგულისხმოთ.

ალავერდის საეპისკოპოსო უნდა ამოქმედებულიყო მას შემდეგ, რაც თეიმურაზ I ქართლ-კახეთის ტახტს დაუფლა და მოქმედი უნდა იყოს 1633 წლამდე. კათოლიკე მისიონერთა ცნობების თანახმად, 1628 წლიდან მიტროფანე დანამდვილებით ალავერდელი მღვდელმთავარია და თეიმურაზთან ერთად იმყოფება. ამდენად, ჯერჯერობით ჩვენს ხელთ არსებული ცნობების თანახმად მიტროფანე ალავერდის ეპარქიას განაგებს 1628-1633 წლებში.

ჩვენთვის საინტერესოა კრისტოფორო კასტელის ცნობა ალავერდელის ძმის შესახებ, რომელსაც ის სახელით „შაბატარი“ მოიხსენიებს. კრისტოფორო კასტელის წარჩინებული ქართველი მეომრის პორტრეტისათვის დაურთავს შემდეგი შინაარსის წარწერა: „ქართველი შაბატარი ჩვენი მტრის, ალავერდელად წოდებული ეპისკოპოსის ძმა... იგი მუდამ ჩვენი კეთილისმყოფელი იყო“ (10. 87-88). ალავერდელის ძმის სოფელში – ე. წ. თქში (ტეჩი) კასტელის მოუნათლავს უამრავი კაცი და ქალი, „განსაკუთრებით მის მსახურთა გოგო-ბიჭები, რომელნიც ხშირად მასთან ერთად ცხოვრობდნენ“ და იარაღით ხელში იცავდნენ მისიონერებს ბერძნებისგან. ჩვენ ამ პიროვნებას, შაბატარს (თუ საბახტარს), ისევე როგორც სოფელ თქსს თუ ტეჩს სხვა წყაროებში ვერ მივაკვლიეთ. კასტელის ამ ჩანაწერიდან ჩვენთვის ცნობილი ხდება, რომ მიტროფანეს ძმა წარჩინებული საერო პირია, რასაც მისი პორტრეტიც მოწმობს და ის მიტროფანე ალავერდელისაგან განსხვავებით კათოლიკე მისიონერთა დიდი მწყალობელია¹.

¹ ალავერდელის ძმის ვინაობასთან დაკავშირებით, ჩვენი ყურადღება მიიქცია ბ. გიორგაძის სქოლიოში მითითებულმა შენიშვნამ, სადაც აღნიშნულია: „საბახტარი გვარად ავალიშვილი (ს. კაკაბაძის შენიშვნა)“ (10. 87-88) კასტელის თანადროულ პერი-

ამ პერიოდში აღსანიშნავია კათოლიკე მისიონერთა გააქტიურება. ალავერდელი მთავარეპისკოპოსი თავდაპირველად თითქოს არ იყო წინააღმდეგი 1628 წლისათვის გორს ჩასული თეატინელი მისიონერების დაფუძნებისა (14. 102), მაგრამ, როგორც ჩანს, მათი ურთიერთობა თანდათან გართულდა. თეატინელი პატრების წინააღმდეგ ქართლში აქტიურად მოქმედებდნენ ბერძენი სასულიერო პირები (15. 565), რომელთაც თანაუგრძნობდა ალავერდელი მთავარეპისკოპოსიც. მიტროფანე ალავერდელი ფარულად ცდილა კათოლიკე მისიონერთა თეიმურაზ მეფისათვის ჩამოცილებას (14.112). მიუხედავად ალავერდელის ასეთი მტრული განწყობისა, დონ პიეტრო ავიტაბილე, თანადამხვედური და მონაწილე ამ ამბებისა, მას ობიექტურად და უაღრესად დადებითად აფასებს (11. 73).

1628 წლის 11 მაისს ქეთევან დედოფლის წმ. ნაწილე-ბის თეიმურაზისათვის გადასაცემად გორს ჩადიან პორტუგალიელი ავგუსტინელი ბერები, მამა ამბროზიო დუშ ანჟუში და მორჩილი ძმა პედრო დუშ სანტუში. თეიმურაზმა კათალიკოს-პატრიარქ ზაქარია ჯორჯაძესა და სამღვდელოების სხვა წარმომადგენლებს დაავალა მიეღოთ დედოფლის წმ. ნაწილები და ალავერდის ტაძარში, კას მეფეთა საძვალეში დაესვენებინათ. დედოფლის წმ. ნაწილები ძვირფას კუბოში მოათავსეს და ალავერდის ეკლესიაში წაასვენეს, სადაც საკურთხეველზე დაასვენეს. არაქელ დაერიჟეციც აღნიშნავს, რომ „დედის ნეშტი თეიმურაზმა პატივით დაკრძალა თავის ეკლესიაში“ (3. 43). ამ ცერემონიალს ესწრება ალავერდელი მთავარეპისკოპოსი მიტროფანეც. ალავერდელსა და კათალიკოს ზაქარიას შორის კონფლიქტი იჩენს თავს. კათალიკოსი, რომელიც ავგუსტი-

ოდში, ალავერდელად დანამდვილებით მიტროფანეა, ეს პორტრეტიც მის ძმას უნდა ეკუთვნოდეს. როგორც ჩანს, ს. კაკაბაძეს ის ქართლის მთავარეპისკოპოს იოანე ავალიშვილის ძმად მიაჩნია. ამ საკითხს ჩვენ საგანგებოდ შევეხებით უახლოეს მომავალში გამოქვეყნებულ ნაშრომში, რომელიც იოვანე ავალიშვილს დაეთმობა.

ნელ ბერს, მამა ამბროზიოს, ნებას რთავს წიროს და იქადაგოს, ამავე კათედრის მღვდელმთავარს, ალავერდელ მთავარეპისკოპოსს წირვასა და ქადაგებას უკრძალავს. კონფლიქტი პორტუგალიელი ბერების თანდასწრებით მოხდა, რამაც დიდად გაანაწყენა მეფე. თეიმურაზმა ეკლესია დატოვა. კონსტანტინეპოლიდან ჩამოსულმა ბერებმა სცადეს მეფის დამშვიდება. მეფემ მომხდარ ინციდენტში ისინი დაადანაშაულა და იქაურობას გაეცალა. მამა ამბროზიო 1628 წლის 29 ივნისის წერილში წერდა, რომ იმ დღეს „პატრიარქმა ნება არ ღართო ეპისკოპოსს ეწირა“ (9. 16). კონფლიქტის ზუსტი მიზეზი ჩვენთვის უცნობია. საფიქრებელია, რომ ეს უთანხმოება სარწმუნოებრივ ნიადაგზე მოხდა, რასაც ბერძნების აქტიუობა და თეიმურაზის მიერ მათი დადანაშაულება, ასევე, ზაქარია კათალიკოსისა და ალავერდელის კათოლიკე ბერებისადმი განსხვავებული დამოკიდებულება მოწმობს.

მორიგი უთანხმოება ზაქარია კათალიკოსისა და ალავერდელს შორის ნათლისღების საიდუმლოსთან დაკავშირებით მოხდა. საბერძნეთში განსწავლული ალავერდელი მღვდელმთავრის აზრით, ქართველი მღვდლები არასწორად ასრულებდნენ ნათლისღებას. მიტროფანე ალავერდელმა ამ საბაბით ბევრი წარჩინებული ხელახლა მონათლა. ზაქარია კათალიკოსმა ალავერდელ მთავარეპისკოპოსს ხელმეორე მონათვლა აუკრძალა. ალავერდელი კათალიკოსს არ დამორჩილდა, რის გამოც ზაქარიამ მიტროფანე მწვალებლობაში დაადანაშაულა და შეაჩვენა კიდეც. გაუგებრობის გარკვევის მიზნით, კათოლიკე ბერები პირადად დასწრებიან ქართველი მღვდლების მიერ ნათლისღების საიდუმლოს შესრულებას. დარწმუნებულან ალავერდელი მთავარეპისკოპოსის სიმართლეში, გაუმართლებიან და კათალიკოსთანაც შეურიგებიათ (14. 123).

ჩვენთვის მეტად საინტერესოა 1631 წლის 16 ნოემბრით დათარიღებული ჯუზეპე ჯუდიჩეს პიეტრო დელა ვალესადმი გაგზავნილი წერილი. ქართლში ახლად ჩამოსულ ჯუზეპე ჯუდიჩეს და მის თანმხლებ თეატინელებს რომიდან ჩამოუტანიათ პირველი ნაბეჭდი ქართული წიგნ-

ბი¹ და წერილები თეიმურაზ მეფის, ზაქარია კათალიკოსისა და მიტროპოლიტისათვის. წერილში რომლის ადრესატიცაა მიტროპოლიტი, მისი ვინაობა არ ჩანს. მ. თამარაშვილი რომლისთვისაც კარგადაა ცნობილი ალავერდელის კათოლიკეთა მიმართ უარყოფითი დამოკიდებულება, აღნიშნავს, რომ ეს სამადლობელი წერილი ალავერდელი ეპისკოპოსისათვის უნდა იყოს განკუთვნილი. თუმცა ამას ასაბუთებს ალავერდელსა და კათოლიკეთა ხშირი ურთიერთობით და ფიქრობს, რომ შესაძლოა ალავერდელმა კათოლიკეებს „მოქალაქობრივად მაინც რაიმე სიკეთე უყო“ (14. 112); ჩვენის აზრითაც, ალავერდელის განწყობის გათვალისწინებით, გაუგებარია პროპაგანდის მხრიდან მისთვის სამადლობელი წერილის გამოგზავნა, თუმცა ამ მიტროპოლიტში უთუოდ ალავერდელია საგულისხმებელი; ასეთი შინაარსის წერილის მისიის წინააღმდეგ მოქმედი ეპისკოპოსისადმი გამოგზავნა, პროპაგანდის მხრიდან დიპლომატიურ ნაბიჯად უნდა მივიჩნიოთ. ჩვენს მოსაზრებას ადასტურებს 1629 წლის 28 მარტით დათარიღებული კონგრეგაციისათვის გაგზავნილი პიეტრო ავიტაბილეს წერილი, სადაც აღნიშნულია, ალავერდელის ბერძნებთან სიახლოვე, რის გამოც პიეტრო ავიტაბილე პროპაგანდას ურჩევს ალავერდელი მიტროპოლიტისათვის, რომელიც სამეფოში თავისი მნიშვნელობით მეორე სასულიერო პირია, საჩუქრისა და სარეკომენდაციო წერილის გამოგზავნას, რათა შემდგომში მისიონერებმა ამ ყურადღების სანაცვლოდ მისი კეთილგანწყობა მოიპოვონ² (13. 84). ზემოაღ-

¹ ნიკიფორე ირბახის მონაწილეობით რომში დაარსდა ქართული სტამბა. ნიკოლოზ ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილისვე მონაწილეობით გამოსაცემად მომზადდა და 1629 წელს გამოიცა პირველი ქართული ნაბეჭდი წიგნები – ქართულ-იტალიური ლექსიკონი და ქართული ლოცვების წიგნი. სწორედ ეს წიგნები უნდა ჩამოეტანათ მისიონერებს თეიმურაზ მეფისათვის (2. 11)

² “Non sarebbe se non molto bene di mandar qualche presente al Metropolita, chiamato Allaverdi, che e' la seconda persona Ecclesiastica in questo Reno, e fargli una lettera in nostra raccomandatione; perche' questo sta assai unito con i greci, e con queste dimostrazioni d'amore forse s'unirebbe con noi” (St[imatisi]mi e R[everendissi]mi Sig[no]ri e Pr[et]ori Colfndissimi).

ნიშნული სამადლობელი წერილი, რომლის ადრესატიც მიტროპოლიტია, პროპაგანდის მხრიდან პიეტრო ავიტაბილეს წერილზე რეაგირებად უნდა ჩავთვალოთ.

კათოლიკე მისიონერების წიგნებით, წერილებითა და საჩუქრებით ჩამოსვლა იმდენად ეფექტური აღმოჩენილა, რომ მათი მდგომარეობა არა მხოლოდ ქართლში გამყარებულია, არამედ თეიმურაზს სურვილი გასჩენია ახლად ჩამოსულ მისიონერთა ნაწილის კახეთში დაფუძნებისა. მას განკარგულებაც გაუცია მათთვის გრემში ადგილი გამოეყოთ. ჯუზეპე ჯუდიჩე წერს, რომ არქანჯელო ლამბერტი და ჯაკომო დი სტეფანო გამგზავრებულან შაჰის მიერ სრულად დანგრეულ კახეთის დედაქალაქში, მაგრამ შეუძლოდ გამხდარან და ქართლში დაბრუნებულან. ჯუდიჩე აღნიშნავს, რომ თეიმურაზის მიერ გამოყოფილი ადგილი მათი კუთვნილებაა და პიეტრო ავიტაბილეს ჩამოსვლისთანავე აუცილებლად გაემგზავრებიან გრემში (13. 108-109).

როგორც ჩანს, კათოლიკე მისიონერთა მეცადინეობამ, მეფის თუ მისი გარემოცვის სხვა წევრების მსგავსად, ვერ მოხიბლა მიტროფანე ალავერდელი, რასაც ცოტა მოგვიანებით, დასავლეთ საქართველოში მთელი მისი შემდგომი მოღვაწეობა მოწმობს. განსაკუთრებით საეჭვოა, რომ ალავერდელი მშვიდად შეხვედროდა თეიმურაზის სურვილს კათოლიკეთა მისიონის კახეთის დედაქალაქში დაარსების თაობაზე. თეიმურაზის ამ გადაწყვეტილებას, ჩვენი ვარაუდით, ალავერდელი მთავარეპისკოპოსი დიდად უნდა გაენაწყენებინა და, შესაძლოა, დიდი უსიამოვნების საბაბიც გამხდარიყო. თუმცა, საბოლოოდ, კახეთში მისიონერთა დამკვიდრებას, როგორც ჩანს, ხელი შეუშალა როსტომის გამეფებამ ქართლში.

1633 წლისათვის როსტომის მიერ ქართლის დაკავების გამო, ქართლ-კახეთის მეფე თეიმურაზი თავისი ამალით კვლავ იმერეთს იხიზნება.

1633 წლის შემოდგომიდან მოყოლებული ალავერდელი ეპისკოპოსი სამეგრელოს სამთავროშია ლევან დადიანთან (1611-1657). ლევან დადიანი დიდად ცდილობდა ქართველთა საუკეთესო, განათლებული ნაწილი სამთავროს კართან დაეახლოვებინა. არქანჯელო ლამბერტი მეტად

უარყოფითად აფასებს თავისი თანამედროვე სამეგრელოს სამღვდელოებას და ყურადღებას მათ ანგარებასა და უმეცრებაზე ამახვილებს (5. 26). ასეთ ვითარებაში, ცხადია, დადიანი ყველანაირად ცდილობს სიახლოვეს ჰყავდეს ნიკოლოზ ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილისა და მიტროფანე ალავერდელის მსგავსი წიგნიერი და მაღალი ზნეობის სასულიერო პირები. ამასვე უნდა მოწმობდეს, როგორც 1634-1643 წლებში ნიკიფორე ირბახის ხოფის მონასტრის წინამძღვრობა (2. 56), ისე მიტროფანე ალავერდელის წალენჯიხის ეპისკოპოსად დადგენა, რასაც ე. წ. წალენჯიხის ხატის წარწერაში ლევან დადიანიც აღნიშნავს (16. 227-230), და 1642 წლის 14 ნოემბრით დათარიღებულ წერილში კრისტოფორო კასტელიც, რომლის თანახმადაც, მიტროფანე ალავერდელი წალენჯიხის ეპისკოპოსია („uno chiamato Allaverdelli vescovo di Scalencichelle...“ (14. 640), ანუ ალავერდელად წოდებული წალენჯიხის ეპისკოპოსი). არქანჯელო ლამბერტის ცნობით, წალენჯიხის ეკლესია სამეგრელოს მთავართა საძეალეა¹; ნიშანდობლივია, რომ ლევან დადიანმა მიტროფანე მთავართა საძეალე საყდრის ეპისკოპოსად დაადგინა. კასტელი გურიაში ალავერდელი მთავარეპისკოპოსისა და ანტონიო ჯარდინას პაექრობის ამბის გადმოცემისას აღნიშნავს, რომ „კახეთის ეპისკოპოსი ალავერდელი ამავე დროს გურიის მიტროპოლიტი იყო“ (12. 118). ანტონიო ჯარდინა კასტელისთან ერთად გურიაში ჩავიდა 1634 წელს და გარდაიცვალა 1637-ში. 1633 წლისათვის სამეგრელოში ჩასული ალავერდელი მთავარეპისკოპოსი 1634-37 წლებს შორის გურიის მიტროპოლიტის ხარისხშიც იქნა აყვანილი.

წალენჯიხის ხატის წარწერაში ლევან დადიანი აღნიშნავს, რომ „აგარიანთა ღაშკართაგან მეოტქმნილმა“ ალავერდელმა მას შეაფარა თავი. ჩვენი აზრით, ლევან დადიანი აქ უნდა გულისხმობდეს ალავერდელის არა შაჰ-აბასის ტყვეობისაგან თავდახსნას, როგორც ეს ჩვენს ის-

¹ წალენჯიხის „...ეკლესია ფერისცვალობის სახელობაზეა აშენებული. აქ ჰმარხავენ მთავრებს. მის ეპისკოპოსს ჰქვია წალენჯიხელი“ (5. 120)

ტორიოგრაფიაშია მიჩნეული, არამედ როსტომ მეფისაგან გაცლას. ჩვენს მოსაზრებას ადასტურებს კასტელის გამო-უქვეყნებელი წერილი, სადაც აღნიშნულია, რომ ალავერდელი როსტომ ხანის გამეფების შემდგომ სამეგრელოში გადაიხვეწა და არქანჯელო ლამბერტის ცნობაც, სადაც აღნიშნულია, რომ „...ალავერდელი, რომელიც გორში იმყოფებოდა, სპარსთა შემოსვლის შემდეგ... სამეგრელოში გადავიდა“. მ. თამარაშვილიც მათ მონაცემებზე დაყრდნობით ამ ფაქტს ორგან მიუთითებს (12. 118; 14. 154; 15. 609). მიტროფანე შაჰ-აბასის ტყვეობაში არასოდეს ყოფილა.

თავისთავად საინტერესოა, თუ რატომ გადადის და მკვიდრდება ალავერდელი მიტროპოლიტი სამეგრელოს სამთავროში დადიანთან და არ რჩება თეიმურაზთან იმერეთში, მით უფრო, თუ გავითვალისწინებთ სამეგრელოს მთავარსა და იმერეთის სამეფოს შორის არსებულ შუღლსა და ომიანობას, იმ დროს, როდესაც თეიმურაზ I იმერეთის მეფის მხარდამჭერი და თანამებრძოლია, ხოლო სამეგრელოს მთავრის მოწინააღმდეგე, რომელიც მამიდაშვილად ერგება.

რამ განაპირობა მიტროფანეს არჩევანი, თუ ეს მისი არჩევანი იყო? ამასთან დაკავშირებით რამდენიმე ვარაუდის გამოთქმა შეიძლება: 1. 1633 წლისათვის მიტროფანე ალავერდელი იმერეთიდან დადიანის მიწვევით, თავისი ნებით, უნდა გადასულიყო სამეგრელოს სამთავროში, სადაც ამ დროისათვის სასულიერო მოღვაწეობისათვის უკეთესი ვითარებაა.

2. კონფლიქტი თეიმურაზთან. შესაძლოა, მას, ნიკიფორე ირბახის მსგავსად, უსიამოვნება მოსვლოდა თეიმურაზთან. კრისტოფორო კასტელის ცნობით, ნიკიფორე ირბახი დადიანის კარზე თეიმურაზზე განაწყენების გამო აღმოჩნდა¹. შემდგომში ნიკიფორე ირბახის, როგორც დადია-

¹ განაწყენების მიზეზი მისი დისშვილის, თეიმურაზის სიძის, ზურაბ ერისთავის მოკვლა გახდა. ზურაბ ერისთავი თეიმურაზის ქალიშვილის ქმარი იყო; თეიმურაზმა დაქვრივებული ქალიშვილი იმერთა მეფეს მიათხოვა (6. 78).

ნის კარის დიპლომატის მოღვაწეობა თეიმურაზისა და იმერთა მეფის ინტერესებს ძირეულად ეწინააღმდეგება. შესაძლოა მიტროფანე ალავერდელისა და თეიმურაზის კონფლიქტი, ასეთის არსებობის შემთხვევაში, უკავშირდებოდეს თეიმურაზის მხრიდან გრემში კათოლიკეთა მისიონის დაარსების სურვილსაც. თუმცა, ასევე საგარაუდოა, ალავერდელი დადიანს ტყვედ ეგდო 1633 წლისათვის იმერეთთან ომის შემდეგ. ამ დაპირისპირებაში თეიმურაზ მეფე და კახნიც მონაწილეობდნენ. ლევან დადიანმა გაიმარჯვა, ტყვედ იგდო იმერთა მეფე და როგორც ხონის წმ. გიორგისა და ილორის წმ. გიორგის ხატების წარწერებში აღნიშნავს, „სრულობით იმერელნი და კახნი დარბაისელნი, ზოგი ხელთ დაგურჩა და ზოგი გარდაიხვეწნეს...“ შესაძლოა მათ შორის, რომელნიც სამეგრელოს მთავარს „ხელთ დაურჩა“, მიტროფანე ალავერდელიც ყოფილიყო. მით უფრო, რომ ასეთ „ხელთ დარჩენილთაგან“, ჩვენთვის ცნობილია იმერეთის მეფის ალექსანდრე III-ის კარზე მოღვაწე, მეფის მდივანი და მხატვარი მამუკა თავაქარაშვილი, 1634 წელს დადიანის მიერ დატყვევებული. აქედან გამომდინარე, საკვირველი არ უნდა იყოს მიტროფანე ალავერდელის საპატიო ტყვეობაში ყოფნის ფაქტიც; თუმცა აქვე უნდა აღვნიშნოთ, ეს მხოლოდ შესაძლო ვარიანტებია.

1633 წლიდან დასავლეთ საქართველოში იწყება მიტროფანე ალავერდელის მოღვაწეობის ახალი ეტაპი. ალავერდელისა და კათოლიკე მისიონერების ურთიერთობა გურიისა და სამეგრელოს სამთავროებში გრძელდება. ამ ურთიერთობის ხასიათიდან გამომდინარე შეიძლება ითქვას, რომ არც მისიონერთა ზაქარია კათალიკოსთან დაპირისპირებაში ალავერდელისათვის მხარდაჭერასა და კონფლიქტის მის სასარგებლოდ გადაწყვეტას, არც პროპაგანდის ძალისხმევას შედეგი არ მოჰყოლია. ალავერდელი შემდგომშიაც დაუზოგავად ებრძოდა მისიონერთა დაფუძნებასა და მათი მოღვაწეობის არეალის გაფართოებას.

ქართლში შევიწროებული მისიონერები, ნიკიფორე ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილის რჩევით, 1633 წლის 19 ნოემბერს სამეგრელოში ლევან დადიანთან ჩადიან. სამეგრე-

ლოს მთავარმა მისიონერები (არქანჯელო ლამბერტი და ჯუზეპე ჯუდიჩე) კარგად მიიღო და დააბინავა. ნიკიფორ ირბახმა მათ დადიანთან უშუამდგომლა და დადიანმაც გაუქმებული ეკლესიის გადაცემა აღუთქვა. იქ მყოფმა ალავერდელმა მთავრის გადაწყვეტილება საშინლად გააპროტესტა იმ საბაბით, თუ როგორ შეიძლებოდა მწვალებელთათვის და მართლმადიდებლობის მტერთათვის ეკლესიის გადაცემა და მათი მართლმადიდებელ მღვდლებთან გათანაწორება. მისი ჩარევის გამო დადიანმა იმჯერად პატრებს ეკლესია არ მისცა. ამ ეპიზოდზე დაყრდნობით შესაძლოა დავასკვნათ, თუ რამდენად გავლენიანი იყო ალავერდელი, როგორც ჩანს, ის ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილზე ნაკლები ავტორიტეტით არ სარგებლობს (თუმცა, ცოტა მოგვიანებით ლევან დადიანს მისიონერთათვის ეკლესია მაინც გადაუცია). კათოლიკე მისიონერთა ცნობებიდან არაერთი მაგალითის მოყვანა შეიძლება, თუ რა საშუალებებით ებრძვის ალავერდელი მათ. კასტელი წერს, თუ რა მკაცრად და სასულიერო პირისათვის შეუფერებლად გაუსწორდა წმ. გიორგის დღეობაზე გაკათოლიკებულ ტრაპიზონის არქიეპისკოპოს კირილეს მიტროფანე ალავერდელი, რომელიც ამ დროისათვის წალენჯიხის ეპისკოპოსიცაა. ასევე ჯუზეპე ჯუდიჩეს 1640 წლით დათარიღებულ წერილში აღნიშნულია, რომ მისიონერების მიერ განკურნებულ მეგრულ დიდებულს, ქორთუაძეს, ცოდვების მონაწიეების მიზნით მის მიერვე გაყიდული ყმაწვილების დახსნა და მათი მისიონერებისათვის გადაცემა განუზრახავს. თუმცა დანაპირები ვერ შეუსრულებია ალავერდელი ეპისკოპოსის ჩარევის გამო, რომელიც ჯუდიჩეს თქმით, ყველასგან პატივცემულია და წმინდანადაა მიჩნეული. ალავერდელს „ერთგულ მორწმუნეთა სულების მწვალებელთა ხელში გარყვნის“ მოტივით ქორთუაძისათვის დანაპირების განხორციელება დაუშლია (12. 46). ჯუზეპე ჯუდიჩე ასევე აღნიშნავს, რომ ალავერდელს ისინი სძულდა მაშინაც კი, როდესაც მათი პირჯვარის გამოსახვას უყურებდა და მათში „სატანისებურ ადამიანებს ხედავდა“ (12. 118). ჩვენი მხრივ უნდა შევნიშნოთ, რომ ალავერდელის ასეთი აგრე-

სიულობა თვით მისიონერთა მიერ მის დახასიათებას ნაკლებად შეესაბამება.

მიტროფანე ალავერდელი კათოლიკეთა წინააღმდეგ მოქმედებას გურიის სამთავროშიც აგრძელებს. 1634 წლისათვის გურიაში დაარსებულ კათოლიკეთა მისიონს მალაქია კათალიკოსი და შემოქმედელი ეპისკოპოსი მფარველობდნენ. მათ მოწინააღმდეგეთა შორის ყოფილან იქ მყოფი ბერძნები და სასულიერო პირთა ნაწილი, მათ შორის, სამეგრელოდან გურიაში კათოლიკეთა წინააღმდეგ სამოქმედოდ ჩასული მიტროფანე ალავერდელი. მისიონერებსა და ალავერდელს საღვთისმეტყველო საკითხებზე საჯარო პაექრობა გაუშართავთ. ალავერდელს პატრი ანტონიო ჯარდინა დაპირისპირებია. მისიონერთა ცნობით, პაექრობისას ანტონიო ჯარდინას ალავერდელი მთავარეპისკოპოსი მიტროფანე, რომელიც ამავდროულად წალენჯიხის ეპისკოპოსი და გურიის მიტროპოლიტიცაა, დაუძლევია.

1639 წელს მალაქიას გარდაცვალების შემდეგ მთავარი ვახტანგ გურიელი აღარ წყალობდა მისიონერებს და მიტროფანე ალავერდელის ძალისხმევით მისიონერები, მათ შორის კრისტოფორო კასტელი, იძულებულნი გამხდარან გურია დაეტოვებინათ. კასტელი წერს: „ალავერდელი მუდამ ჩვენი დიდი მტერი იყო. მე ბევრი მავნო როცა გურიაში ვიყავი, დაანგრევინა ტრაპეზი, საცა მე მეწირა. როგორც ამბობენ, ამის შეგუდიანებით იყო, რომ მთავარმა ვახტანგ გურიელმა ყველაფერი წამართვა, დამატყვევა და იძულებულ მყო იქაურობას გაეშორებოდი. ყველას აქ მოკლედ მოხსენება შეუძლებელია“. კასტელი ამ წერილს 1642 წელს წერს სამეგრელოდან (14. 185). ალავერდელის კათოლიკე მისიონერებისადმი უარყოფითი განწყობა ყველა მისიონერის ცნობაშია დადასტურებული.

კათოლიკე მისიონერები ალავერდელის ბერძნების მომხრეობისა და კათოლიკეებისადმი მტრობის მიზეზად მიტროფანეს ათონზე აღზრდასა და განათლების მიღებას მიიჩნევენ. მათი აზრით, ბერძნებს იმთავითვე ჩაუნერგავთ მისთვის ლათინთა სარწმუნოების სიძულვილი. მისიონერები კასტელი და ჯუდიჩე ალავერდელს დაუფარავად უწოდებენ მტერს (10. 87; 12. 46). ალავერდელის დიდ ავტორი-

ტექსა და მნიშვნელობას უნდა მოწმობდეს მისიონერთა მხრიდან მისდამი გამოჩენილი დიდი ყურადღება და მისი გადაბირების აქტიური მცდელობა, როგორც ქართლში, ისე გურიასა და სამეგრელოში, ასევე მათი გაზვიადებული ცნობები ალავერდელის გაკათოლიკების თაობაზე.

კათოლიკე მისიონერთა თანახმად, სიცოცხლის ბოლო წლებში მათდამი ალავერდელის დამოკიდებულება იცვლება. ალავერდელი, რომელიც შემთხვევით მოხვედრილა სამეგრელოში მათ სახლში, დიდად მოხიბლულა მათი მწირი და ზომიერი ცხოვრების წესით, ამის შემდეგ ხშირად იწვევდა მათ თავისთანაც, ესაუბრებოდა საღვთისმეტყველო საკითხებზე. არქანჯელო ლამბერტის თანახმად, ამ საუბრების დროს გაირკვა ბევრი საკითხი, რაშიც ბერძნები ეწინააღმდეგებოდნენ მათ. მათივე ცნობით, ალავერდელისათვის უდიდეს სირთულეს სულიწმიდის მამისა და ძისაგან გამოსვლის საკითხი წარმოადგენდა. ლამბერტის თქმით, განმარტების შემდეგ, მან ძალიან კარგად გაიგო ყოველივე, თუმცა აზრის გამოთქმისგან თავი შეიკავა. ლამბერტისავე გადმოცემით, ალავერდელს მათი დევნა თავისი ღვთისმოსაობით გაუმართლებია (15. 610). იმავეს აღნიშნავს ჯუზეპე ჯუდიჩე: „ეს კაცი უარყოფდა წმიდა სულის გადასვლას ძეში. რამდენიმე საუბრის შემდეგ თავისთან მიგვიწვია და დაგვპირდა, რომ გამოიძიებდა და ჭეშმარიტებას ამოიკითხავდა ამ საკითხზე ქართულ წიგნებში. როდესაც ამას მიაღწია და ამ საგანზე პატრების ცოდნა გაიზიარა, იმდენად მოიხიბლა, რომ ჩვენების არც ერთ წირვას არ აკლდებოდა, რაც შეეხება ამ საკითხზე აღიარებულ ჭეშმარიტებას, სავსებით თუ არა, ნაწილობრივ მაინც იზიარებდა“ (12. 118). რაც შეეხება ნათლისღების საიდუმლოს შესრულებას, ამასთან დაკავშირებით ალავერდელსა და მისიონერთა შორის სრული თანხმობა იყო. ჯუზეპე ჯუდიჩე წერს, რომ როდესაც პატრები მღვდლებს ნათლავდნენ, ალავერდელი გაკათოლიკებული ტრაპიზონელი მიტროპოლიტის მსგავსად, ახლად მონათლულ მღვდლებს ხელახლა აკურთხებდა (12. 112; 118). პიეტრო ავიტაბილე მას ქართველთა შორის პირველ მწიგნობარსა და ბრძენს უწოდებს, რომელიც დიდად აფასებდა კათო-

ლიკე მისიონერთა განსწავლულობას: „ამ ბოლო დროს აღმოჩნდა, რომ ნათლობის სარიტუალო ფორმაში უწმინდესი სამების მესამე პირი არ იხსენიება, ეს შეცდომა ალავერდელმა აღმოაჩინა, რომელიც ქართველთა შორის პირველი მწიგნობარია... ძალიან აფასებს ჩვენს სარწმუნოებას, როგორც ბრძენი“ (11. 73).

კათოლიკე მისიონერები არაერთგზის აღნიშნავენ ალავერდელი მღვდელმთავრის გაკათოლიკების ფაქტს. მათი ინფორმაცია გარკვეულწილად ერთმანეთისაგან განსხვავებული და ტენდენციურია. ალავერდელი კათოლიკეებთან დაახლოებისას მათთან საღვთისმეტყველო საკითხებზე ხშირად ბჭობს, თუმცა, აზრის გამოთქმისაგან თავს იკავებს, მათ მოსაზრებებს მხოლოდ ნაწილობრივ იზიარებს, ამოწმებს საღვთისმეტყველო ლიტერატურაში, ესწრება მათ მღვდელმსახურებას; მიტროფანე ალავერდელი სათანადოდ აფასებს პატრების განსწავლულობას, თუმცა ყოველივე ეს მის გაკათოლიკებას არ უნდა ნიშნავდეს. აღნიშნულის თაობაზე წინააღმდეგობრივია კრისტოფორო კასტელის ცნობები. კასტელის გამოუქვეყნებელ წერილში აღნიშნულია, თითქოს გურიაში ანტონიო ჯარდინას მის მიერ პაექრობაში დამარცხებული ალავერდელი გაუკათოლიკებია. თუმცა კასტელისავე ცნობით, მოგვიანებით გურიაში მისიონერთა დევნის აქტიურ თანამონაწილედ ალავერდელი ეპისკოპოსი ჩანს.

ფედოტ ელჩინი და პავლე ზახარიევი 1640 წლის 26 მარტს, ბზობას, მიტროფანე მიტროპოლიტს ღვთისმშობლის სახელობის მონასტერში ხვდებიან. რუს ელჩებს მიტროფანესთან უსაუბრიათ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს გაქრისტიანებასა და კათოლიკე მისიონერთა შესახებ. მიტროფანეს აღუნიშნავს, რომ 1638 წლისათვის რომის პაპს სამეგრელოს სამთავროში მისიონერები გამოუგზავნია სამოღვაწეოდ, თუმცა, მიტროფანეს მათთან თანამშრომლობაზე უარი უთქვამს. ელჩები მიტროფანე მიტროპოლიტს მოგვიანებით 23 აპრილს ილორის წმ. გიორგის ეკლესიაში შეხვედრიან აფხაზეთის კათალიკოს-პატრიარქ მაქსიმე მაჭუტაძესა (1639-1657) და გურიის მთავარ ვახტანგთან ერთად. მიტროფანე ალავერდელი ახლად აღსაყდრე-

ბული აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათალიკოს-პატრიარქის ამაღლაშია და მასთან ერთად მონაწილეობს სადღესასწაულო ცერემონიაში (18. LV, LIX).

1635 წლისათვის თეიმურაზმა კახეთი დაიჭირა. 1636 წელს ქართლის მთავარეპისკოპოსმა, იოვანე ავალიშვილმა, ალავერდელად აკურთხა ზებედე. 1637-1640 წლებში თეიმურაზთან მეოფი რუსი ელჩები ვოლკონსკი და ხვატოვი, 1639 წლის ალავერდის მონასტრის ამბების გადმოცემისას, ზებედე ალავერდელის შესახებ აღნიშნავენ შემდეგს: «А он архиепископ еще только третьей год, как поставлен в архиепископы, а ставил его Иван архиепископ Самтавского монастыря» (12. 371). ზებედე სამი წლის წინ, ე. ი. 1636 წელს, ალავერდის მღვდელმთავრად დაადგინა ქართლის მთავარეპისკოპოსმა იოვანემ. ჩვენთვის ეს ფაქტი საინტერესოა იმდენად, რამდენადაც ამ დროისათვის მიტროფანე ალავერდელი ჯერ კიდევ ცოცხალია და დასავლეთ საქართველოშია. უცნობია ზუსტი მიზეზი, თუ რატომ ვერ უბრუნდება მიტროფანე ალავერდელი თავის კათედრას (შესაძლო მიზეზი მრავლადაა: დადიანის ტყვეობა, თეიმურაზთან კონფლიქტი, ავადმყოფობა). ფაქტია, მის სიცოცხლეშივე ალავერდელად სხვა პირი, ზებედე, აკურთხეს.

1642 წლის 30 ოქტომბრით დათარიღებული კასტელის წერილიდან ჩანს, რომ ამ დროისათვის მიტროფანე ალავერდელი ჯერ კიდევ ცოცხალია. მიტროფანე ალავერდელი, წალენჯიხის ხატის წარწერის თანახმად, გარდაიცვალა სამეგრელოში, წალენჯიხაში. „იგი უკურნებელი სენით იყო შეპყრობილი და ჩვენს ხელში დაღია სული“, – აღნიშნავს ჯუზეპე ჯუდიჩე (12. 118), რომელიც 1643 წლისათვის მიემგზავრება რომში, ე. ი. ალავერდელი მისი წასვლის დროისათვის უკვე გარდაცვლილია. ლამბერტის ცნობით, დასნეულებულმა ალავერდელმა სიკვდილის წინ თავისი სურვილით იხმო მისიონერები და გაკათოლიკდა: „დიდი ღვთისმოსაობით მიიღო ყველა ზიარება და სახალხოდ გამოაცხადა, რომ უნდოდა მომკედარიყო იმ რწმენით, რომელიც წმ. მოციქულებმა პეტრემ და პავლემ ასწავლეს და ცოტა ხნის შემდეგ აღესრულა“ (15. 610). მისიონერთა ამ ცნობების გადამოწმების საშუალება ჩვენ არ გვაქვს,

თუმცა, ვფიქრობთ, ეს ცნობები მათი ღვაწლის განდიდებას უნდა ემსახურებოდეს და რეალობას არ უნდა შეესაბამებოდეს.

ალავერდელმა მთავარეპისკოპოსმა მიტროფანემ თავისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის უმეტესი დრო ქვეყნის ძნელბედობის გამო ხიზნობაში გაატარა. მთელი მისი მღვდელმთავრობის პერიოდი რთული და ხიფათიანი იყო. მიტროფანე ალავერდელი 1633 წლამდე თეიმურაზის ახლო გარემოცვის შემადგენლობაშია და მოზიარე იმ უბედურებისა, რაც სამეფო ოჯახს დაატყდა თავს ამ პერიოდში. 1633 წლიდან ოდიშში დაფუძნებულმა ალავერდელმა წალენჯიხის ეპისკოპოსისა და გურიის მიტროპოლიტის ხარისხი მოიპოვა. ალავერდელი მღვდელმთავარი მართლმადიდებლობის მკაცრი დამცველი, მეტად განათლებული და აქტიური მოღვაწეა; კათოლიკე მისიონერები ალავერდელი მღვდელმთავრის სიბრძნეს, წიგნიერებას, ღვთისმოსაობას, მაღალ ზნეობასა თუ ქველმოქმედებას, მის დიდ ავტორიტეტს ერთხმად აღნიშნავენ. მათივე ცნობებით, მიტროფანე ალავერდელი ქართველთა შორის პირველი მწიგნობარი, მეცნიერი, ყველასგან პატივცემული და წმინდანად მიჩნეული მღვდელმთავარია. წყაროთა სიმწირის გამო, ჩვენ ვერ შევძელით მიტროფანე ალავერდელის ცხოვრებისა თუ მოღვაწეობის სრული სურათის აღდგენა, ჩვენთვის უცნობი რჩება მისი ბიოგრაფიის ბევრი დეტალი. მიუხედავად მიტროფანე ალავერდელის შესახებ არსებული ინფორმაციის ნაკლებობისა, უნდა ითქვას, რომ ის XVII საუკუნის თვალსაჩინო სასულიერო მოღვაწეა. კახეთის სამეფოს ნორმალური, მშვიდობიანი განვითარების პირობებში მიტროფანე ალავერდელის მოღვაწეობა უადრესად სასიკეთო იქნებოდა ალავერდის ეპარქიისათვის.

SUPERIOR AND ARCHBISHOP MITROFAN OF ALAVERDI

The study "Superior and Archbishop Mitrofan of Alaverdi" reflects the life and deeds of a very interesting and significant reverend, Superior Mitrofan of Alaverdi, who was prominent in the twentieth and thirties of the XVII century and is less known in the Georgian scientific literature.

Mitrofan's name is appearing on the Archbishop Mitra of Gelati and Tsalenjikha iconic inscriptions. We could not track down the information on him in the Georgian historic sources. In the foreign sources he is mentioned as the Archbishop of Alaverdi or Metropolitan. His name was revealed in the notes of the Russian envoys, but we could not find his last name in any of the sources. The research conducted in this study matched Mitrofan, who was mentioned in the Gelati Mitra and Tsalenjikha iconic inscriptions, with Superior of Alaverdi, who was mentioned in the foreign sources.

Mitrofan of Alaverdi was raised and educated at the Atoni St. Mountain. He was ordained as a Metropolitan by the Constantinople Patriarch. The information on Mitrofan of Alaverdi is preserved in the notes of his contemporary catholic missionary, and this fact witnesses his high importance and prestige. Missionary considered him as a very important ecclesiastic in the rank after the Catholicos and called him the first scholar and scientist among Georgians; according to them Mitrofan is a high moral personality, regarded as a sacred person among Georgians, supporter of charity and Orthodoxy. Another attestation of his influence is the character of relationships with King Teimuraz I, Levan Dadiani, East and West Georgian Catholicos Patriarchs, Shah of Iran – Abbas I.

His education, personal characteristics, authority, influence, as well as the portrait of his brother-dignified layman, which is present in the album of Christophoro Castelli together with inscription – testify Mitrofan's nobility and decency.

Being a personality of the highest authority in the East and West Georgia, Mitrofan of Alaverdi was well-known in 1628-1633. Due to lack of related sources, it is impossible to completely reconstruct his

portrait. The most details of his biography are still unknown. But regardless the lack of existing information on Mitrofan of Alaverdi, it is worth mentioning, that he is the honored figure of the first half of the XVII century.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ავალიშვილი ზ., თეიმურაზ I და მისი პოემა „წამება ქეთევან დედოფლისა“, პარიზი, 1938;
2. აკოფაშვილი გ., ქართველი დიპლომატი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი – ნიკიფორე ირბახი, თბ., 1977;
3. არაქელ დავრიუცის ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1974;
4. არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თარგმანი აღ. ჭყონიასი, თბ., 1938;
5. არჩილიანი, გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთველისა, თბ., 1937;
6. Белокуров С., Посольство дьяка Федота Елчина и священника Павла Захарьева въ Дадианскую землю (1639-1640 гг.), (Журнал «Чтения в обществе Истории и Древностей российских при Московском университете», 1887);
7. ბერელაშვილი ე., „მღვდელმთავარ მიტროვანეს მიტრა“, საქართველოს სიძველენი, № 10, 2007;
8. გუგუშვილი მ., თეიმურაზ I, თბ., 1981;
9. გულბენკიანი რ., ნამდვილი ცნობები საქართველოს დედოფლის ქეთევანის მოწამეობრივი სიკვდილის შესახებ, თბ., 1987;
10. დონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და აღბოძი საქართველოს შესახებ, ტექსტი გაშიფრა, თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ბ. გიორგაძემ, თბ., 1976;
11. დონ პიეტრო ავიტაბილე, ცნობები საქართველოზე (XVII ს.) თბ. 1977;

-
12. დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი, წერილები საქართველოზე, იტალიური ტექსტი თარგმნა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ბეჟან გიორგაძემ, თბ., 1964, გვ. 118.
 13. Ватейшвили Д. Л., Грузия и Европейские страны, Очерки истории взаимоотношений XIII-XVII века, М., 2003;
 14. თამარაშვილი მ., ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფ., 1902;
 15. თამარაშვილი მ., ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, წინასიტყვა დაურთეს და გამოსაცემად მოამზადეს ზ. ალექსიძემ და ჯ. ოდიშელმა, თბ., 1995;
 16. თაყაიშვილი ე. არქეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი, წ. 2, ტფ.; 1914
 17. Материалы по истории Грузино-Русских взаимоотношений (1615-1640), документы к печати подготовил и предисловием снабдил М. Полиевктов, Тб., 1937;
 18. Переписка Грузинских Царей сь Российскими Государями, от 1659 г. По 1770 г., СПб, 1861;
 19. თ. საყვარელიძე, კახური ოქრომჭედლობის საგანძურიდან, ალავერდის ეპარქიის ისტორიის ფურცლები, სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, თბ., 2007;
 20. სინ, IV, თბ. 1973;
 21. ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, II, თბ., 1959;
 22. Р. Шмерлинг, Золотой сосуд из Чкороцку, ქართული ხელოვნება, I, თბ., 1942;
 23. ლ. ხუსკივაძე, ლევან დადიანის საოქრომჭედლო სახელოსნო, თბ., 1974;

ნელი ბრეზაძე

ლომი და ხარი

ძველი აღმოსავლეთის ხელოვნებამ შემოგვინახა ლომსა და ხარს შორის ბრძოლის ამსახველი ნიმუშების სახით როგორც ხარზე ლომის თავდასხმის, ისე ლომზე შემტევი, მისი მარქენალი და დამთრგუნველ-დამმორჩილებელი ხარის სიუჟეტები¹, რომლებიც არ უნდა განიხილებოდეს როგორც ნატურალისტური ასახვა ბუნებაში მსხვერპლზე თავდასხმისა, მით უფრო, რომ, როგორც ცნობილია, ფაუნის ძლიერ წარმომადგენლებს – ლომსა და ვეფხვს, თავად ბუნებამ რისხვად მოუვლინა ძროხისებრთა ოჯახიდან ხარი და კამეჩი, რომლებიც ინდოეთში წარმატებით იგერიებდნენ ვეფხვებსა და ლეოპარდებს², ხოლო შუა საუკუნეების მესობოტამიაში საგანგებოდ იყვნენ შეყვანილები სირიის საზღვარზე მოსახლეობის ღომებისაგან დასაცავად³. გამოდის, ლომი ვერ მოერევა ძროხისებრთა ამ წარმომადგენლებს, ევგეტარიანელი ხარი კი უმიზეზოდ არ შეეცოქება ლომს. მაშ, რისი გამომხატველი უნდა იყოს ლომის თავდასხმა მასზე ძლიერ მოწინააღმდეგეზე და რა უნდა ყოფილიყო მათი მეტოქეობის მიზეზი?

შევეცდები ამ კითხვას ჩემეული ახსნით ეუპასუხო, მანამდე კი გავიხსენოთ, რომ შორეულ წარსულში მზე წარმოდგენილი იყო ცხოველთა სახით. რელიგიის ისტორიაში ლომი მზიური ცხოველია. ამიტომაც არ უნდა იყოს შემთხვევითი, რომ ახალ წელს შუმერში შესასრულებელი საკრალური ქორწილის ეამს მზიური ღვთაება-ნეფის როლში მყოფი მიწიერი მეფე მისდამი მიძღვნილ სიმღერაში იხსენიება ლომად⁴. მაგრამ აი, ძვ. წ. 2600 წლიდან მოხსენიებული მზიური ღვთაება მარდუქის⁵ იპოსტასია ხარი. ის უფრო ადრე მთვარის საკულტო ცხოველად ითვლებო-

და და მოგვიანებით, შუმერული მთვარე-მზის კალენდრის შემოღების შემდეგ, უნდა დაკავშირებოდა მზის კულტს, რომლის სიმბოლო მანამდე იყო ლომი. ამასთან, ძველი აღმოსავლეთის ხელოვნებამ შემოგვინახა როგორც ლომისთავიანი, ისე ხარისთავიანი ან ხარის რქებით შემკული ღვთაებებისა და მათი მიწიერი ხორცშესხმა-მემკვიდრე-შემცველების – ქურუმ-მეფეთა გამოსახულებები. მრავლადაა აგრეთვე მზიური ღვთაებების თანმხლები, მნათობის იპოსტასად მიჩნეული, სოლარული ნიშნებით (ვარდული, ბორჯღალი, წრე, სპირალი, ჯვარი თუ სვასტიკა⁶) დატვიფრული ღომისა და ხარის გამოსახულება. აღნიშნულთან კავშირში საყურადღებო ჩანს კახეთში, ადრებრინჯაოს ხანის ყორღანში აღმოჩენილი, ადგილობრივი ნახელავი, მზის სიმბოლოთი შემკული ღომის ოქროს მცირე ქარდაკება⁷. რაც შეეხება ღომს და ხარს შორის ბრძოლის სიუჟეტს, მის შესახებ გამოთქმულია მოსაზრებები: 1) გ. ფრანკფორტისა და სხვა მკვლევართა შეხედულებისდაკვლად, ე. ანტონოვა აღნიშნავს, რომ ღომი ქალღვთაების გამანადგურებელი ძალის, ხარი კი მამაკაცური ძალის სიმბოლოებია, რაც აისახა ღვთაებრივ ძალებსა, ანუ ღომსა და ხარს შორის ბრძოლის სიუჟეტში⁸. ამ შემთხვევაში, ალბათ, იგულისხმება და ხაზგასმულია ქალ და კაცღვთაებათა შორის მეტოქეობა და ბრძოლა. 2) ვერონიკა იონსი მიიჩნევს: პერსეპოლისის (სადაც დღესასწაულობდნენ ნავრუს) რელიეფზე გამოსახული ღომი შეიძლება იყოს სიმბოლო მზისა, ხარი კი – წვიმისა. ხოლო სცენა ხარზე ღომის თავდასხმისა – რემინისცენცია მესოპოტამიური მითოლოგიისა სეზონურობის შესახებ⁹. 3) ზოგი მკვლევარი კი, იღებს რა მხედველობაში ღომისა და ხარის გამოსახულებათა მზის ნიშნებით დატვიფრვას, ამ ცხოველების კავშირს მზესთან ხსნის ასტროლოგიური კონცეფციით, რომლის მიხედვით, ორივე მათგანის თანავარსკვლავედები მზის სადგომებია¹⁰. მაგრამ გაეიხსენოთ, რომ აქ საქმე უნდა გვექონდეს არა უბრალოდ ზოდიაქური წრის გარშემო მზის წლიურ სრბოლასთან, არამედ იმ ისტორიულ ფაქტთან, რომ უძველესი ე. წ. საზაფხულო კალენდრის შესაბამისად, საახალწლოდ მნათობი ღომის ზოდიაქოში იჯ-

და¹¹, შუამდინარული საგაზაფხულო კალენდრის შემოდგომის შემდეგ კი ახალი წლის დღეს მან გადაინაცვლა კუროს ზოდიაქოში, ანუ ამ დროიდან მზის „სახლად“ იქცა კუროს თანავარსკვლავედი. შესაბამისად, შეიძლება ვიფიქროთ: ადგილი ღომისა, რომლის სახელთანაც იყო დაკავშირებული კალენდარული წლის ცვლა (იმავედროულად ახალი სამეურნეო სეზონის დაწყება, რაც თავის დროზე საფუძვლად დაედო კალენდარს), დაიკავა ხარმა, ანუ ასევე მზიურმა, თანაც, სამეურნეო ყოფაში საგანგებო მნიშვნელობის ცხოველმა, რითაც მან უპირატესი ადგილი მოიპოვა აგრარული ღვთაების გვერდით და ძლიერი მეტოქეობა გაუწია ღომს. მაგრამ ჩანს, ღომი „არ თმობს“ ღვთაებასთან და წლის საწყისთან მიმართებაში თავის „პოზიციას“, თავს ესხმის, ებრძვის მზესთან კავშირში მის კულტს ჩანაცვლებულ ხარს, რაც ხატოვნად აისახა კიდევ ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა რელიგიურ აზროვნებაში და ხორცშესხმა პოვა ხელოვნების ნიმუშებში ხარზე ღომის თავდასხმისა თუ ხარისაგან ღომის დათრგუნვის სიუჟეტთა სახით. და აი, ღომმა ვერ დაამარცხა ხარი, თუნდაც იმიტომ, რომ ხარმა, კუროს ზოდიაქური ეპოქიდან მოყოლებული, კანონზომიერად დაიკავა აგრარული ღვთაების, მზის, საკულტო ცხოველის ადგილი, რის გამოხატულებაც უნდა იყოს ძვ. წ. III ათასწლეულზე ადრინდელი ხანის, სუზის ცილინდრზე გამოსახული ღომის მარქენალი ხარი, რომელიც მხოლოდ თავისი ღონით კი არაა ძალმოსილი ურქენდეს ღომს, არამედ იმ უპირატესი ადგილით, რომელიც მან დაიმკვიდრა ღვთაებასთან მიმართებაში. ამას კი ჰქონდა სავსებით რაციონალური საფუძველი, ანუ – არა მხოლოდ ძლიერი მხედის, თავად ცხოველთა მეფის დამთრგუნველი ღონე, არამედ ამტანობაც, რამაც საქართველოში ცნობილი თქმულების მიხედვით, მიწათმოქმედებაში მუშა საქონლის საპატიო მისიისათვის შეჯიბრში მას ირემზე გაამარჯვებინა, ქართულ ხალხურ ლექსს კი ათქმევინა, რომ, ხარს გარდა, „ადამიანის დარჩენა ვერავინ იდო თავზედა“¹².

აქ ნახსენები ხალხური ლექსისა და თქმულების გარდა, პროზისებრთა ოჯახის წარმომადგენლის მუშასაქონ-

ლად, ანუ ხარად ქცევასთან დაკავშირებით ყურადღებას იმსახურებს ქართველთა ყოფაში დამოწმებული ფაქტები: 1) კურულის სახელით ცნობილი ჭიდილი ბუღას//კუროსა და კაცს შორის¹³, რომელიც მიიჩნის ცხოველის მოშინაურებისათვის გამართულ მოსათვინიერებელ ბრძოლად¹⁴. მაგრამ რამდენადაც ცხოველთა, მათ შორის ძროხისებრთაც, მოშინაურების პროცესი ისტორიულად სხვაგვარი იყო, ამდენად კურული გარეული ცხოველის მოსაშინაურებლად მოთვინიერებას კი არ უნდა ასახავდეს, არამედ უკვე მოშინაურებული პირუტყვის დათრგუნვა-დამორჩილებას, რაც მის მუშა საქონლად გადაქცევას ემსახურებოდა¹⁵ და რასაც ადგილი უნდა ჰქონოდა საქართველოშივე (სადაც პალეოლითურ კულტურულ ფენაში აღმოჩენილია ოსტეოლოგიური ნაშთები გარეული ხარისა¹⁶, რომელიც ადგილობრივ მოსახლეობას შეეძლო დამოუკიდებლად მოეშინაურებინა¹⁷, შემდეგ კი მოეთვინიერებინა სახვნელში შესაბამელად); 2) ნიშანდობლივია, რომ მუშა საქონლის – მხენელის – შესატყვისად ქართული სახელი ხარი//ვარი ეტიმოლოგიურად ხვნასთან, ანუ სამიწათმოქმედო სამუშაოსთან დაკავშირებით განიხილება¹⁸. იმავედროულად, ვარი ძველქართულ ანბანში, ასომთავრულში ე.წ. დამატებითი ასოს – ვ – (რომლის ანალოგი არაა ქართული ანბანის საფუძვლად მიჩნეულ ფინიკურ-სემურ ანბანში) გრაფემის სახელიცაა. თავად გრაფემა კი უნდა იყოს უძველესი ქართულ ხაზოვან დამწერლობაში ხარის თავის გამოსახულებით გამოხატული ნიშნის გამარტივებული ვარიანტი, რომელმაც შეინარჩუნა თავისი ძველი სახელი. ოღონდ, ფონემურ დამწერლობაზე გადასვლისას გამოიყენა მისი პირველი ბგერა¹⁹. ე. ი. ქართულმა დამწერლობამ ერთ-ერთი ასოს ფონემა გამოხატა ყოფაში საგანგებო მნიშვნელობის ცხოველის, ხარის ნიშნის ამსახველი გრაფემით.

ეს ორიოდე მაგალითიც ცხადყოფს, რომ საქართველოში შესაფერისი ნიადაგი ყოფილა ხარის კულტის განვითარებისათვის, კულტისა, რომლითაც ძველი ქართული წარმართული რელიგია მჭიდროდაა დაკავშირებული წინა აზიისა და ხმელთაშუაზღვის არეალის ქვეყნების უძველესი კულტურის ხალხთა რელიგიურ სამყაროსთან, სადაც

სახენელი მიწათმოქმედების დამკვიდრების ხანიდან უმნიშვნელოვანესი ადგილი დაიკავა ხარის კულტმა. საქართველო კი, როგორც არაერთი მონაცემი ცხადყოფს, მწარმოებლური მეურნეობის ჩასახვა-განვითარების ერთ-ერთი დამოუკიდებელი კერათაგანია²⁰, სადაც უძველესი ხანიდან, ბრინჯაოს ეპოქიდან დასტურდება სახნავი მიწათმოქმედებისა და პარალელურად ხარის კულტისაც არსებობა, რასაც მოწმობს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული, არქეოლოგიური, ფოლკლორული და მითოლოგიური მონაცემები თუ ხელოვნების ნიმუშები, რომლებშიც სახვითი ხელოვნების ისტორიულმა მემკვიდრეობითობამ მრავალი საუკუნის მანძილზე შემოგვინახა ტრადიცია მზიური ცხოველების, როგორც ხარის, ისევე ღომის, სხვადასხვა სახით წარმოჩენისა.

და აი, ღომის ან ხარის, თუ სულაც ხართან ერთად ღომის გამოსახულებებს (ისევე როგორც წარმართობიდან მომდინარე ჯვარს) ადგილი აქვს ქრისტიანული ტაძრების ფასადებსა თუ ინტერიერებში. მაგალითად: ატენის, მარტვილის, ფიტარეთის, ვაღეს, ქოროლოს, ოშკის, ნიკორწმინდის, კაცხის, სვეტიცხოვლის, იყალთოს, ანანურის, ბაგრატის ტაძრების ფასადებზე თუ ბოლნისის სიონის სამხრეთის პილასტრისა და გელათის კარიბჭის სვეტის თავებზე; მრავალძალის წმ. გიორგის სახელობის ძველი ბაზილიკური ეკლესიის ორფერდა სახურავქვეშ გამოსახული ყოფილა დასავლეთით – კუროსთავი, ჩრდილოეთის მხარეს – ღომისა²¹; თბილისში ფერიცვალების მონასტრის ეკლესიის გუმბათქვეშ ქერუბიმის მხრებზე ღომისა და ხარის გამოსახულებებია; ან ბულგარეთში, ქ. სოფიის ალექსანდრე ნეველის სახელობის ტაძრის სატრაპეზოს თავზე მარმარილოს თაღის ბოლოებში, მარმარილოსავე შესანიშნავად გამოქანდაკებული, მარჯვნივ ღომის და მარცხნივ ხარის თავები და სხვ.

LION AND OX

The article is about works of art of the Old East, the outline of which portrays a fight and rivalry of a lion and an ox. The author thinks that the auspicious factor of rivalry of the so called “sunny animals” is the strengthening and advancing of the cult of an ox and stepping the cult of a lion back. All this was stipulated by the special significance of an ox in economic life. Besides, in the Land between the rivers (Mesopotamia), apart from changing calendar system, shifting the sun from zodiac of the Lion (Leo) to constellation of the Bull (Taurus) in New Year date (which is historically connected with beginning of a profitable season) is also one of the main reasons.

დამოწმებული ლიტერატურა:

1. G. Contenau, Manuel d'Archéologie, t. II, Paris, 1931, p.814, fig. 573, p. 1091, fig. 696, t. III, Paris, 1931, p. 1140, fig. 873; მისივე, Manuel d'Archéologie Orientale, t. I, Paris, 1927, p. 383, fig. 288; Helene J. Kantor, The shoulder ornament of Near Eastern Lions, “Journ of near Eastern Studies”, vol. VI. N4, 1947, p. 262, plate XIA; Veronica Ions, Le grand livre des mitologies, Bordas, 1981, p. 68-69; Е. Е. Кузьмина, В стране Кавата и Афрасиаба, М., 1987, табл. II₍₅₎; Е. В. Антонова, Очерки культуры древних земледельцев Передней и Средней Азии, М., 1984, с. 65, рис. 42-3 და სხვა.
2. А. Э.Брем, Жизнь животных, т. V, М., 1941, с. 637, 641.
3. А. Мец, Мусульманский ренессанс, М., 1966, с. 355.
4. С. Н. Крамер, История начинается в Шумере, М., 1965, с. 243, 244.
5. ა. გელოვანი, მითოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 1983, გვ. 91; Мифы народов мира, т. II. М., 2000.

6. Anne Roes, L'animal au signe solaire, "Revue Archéologique", VIe série, t. XII, 1938; Helene J. Kantor, დასახ. ნაშრ.; მისივე რი ხარის შესახებ, იხ. აგრეთვე: Masie-Thérèse Barrelet, Jaureaux et symbolique Solaire, "RAA", XLVIIIe vol., N1.
7. კ. ფიცხელაური. შ. დედაბრიშვილი, ახალი საყურადღებო აღმოჩენა კახეთში, „ძეგლის მეგობარი“, №39, 1975, გვ. 29; ო. ჯაფარიძე, საქართველოს არქეოლოგია, თბ., 1991, გვ. 148, 152.
8. E. B. Антонова, დასახ. ნაშრომი, გვ.65. სურ. 42,3.
9. Veronica Sons, დასახ. ნაშრომი, გვ. 68.
10. Fenne Roes, დასახ. ნაშრომი, გვ. 162, 170; Helent J. Kantor, დასახ. ნაშრომი, გვ. 264.
11. ნ. ბრეგაძე, საქართველო – მიწათმოქმედების დამოუკიდებელი კერა, თბ., 2004; გვ. 208 და ილუსტრ. სურ. 20.
12. ნ. ბრეგაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 272-281; მისივე: ირემი და ხარი, „მსე“ – „ხელეური“, თბ., 1985.
13. В. В. Бардавелидзе, Древнейшие роелигиозные верования и обрядовое графическое искусство грузинских племен, Тб., 1957, с. 200, 259.
14. გ. ჩიტაია, თოხის კულტურა დასავლეთ საქართველოში, „ისტ. ინსტ. შრ.“, IV2, თბ., 1959, გვ. 159, 160.
15. Н. А. Брегадзе, Очерки по агроэтнографии Грузии, Тб., 1982, с. 218; მისივე, ირემი და ხარი, გვ. 62, 63.
16. Н. Н. Бурчак-Абрамович, А. К. Векуа, Палеобиологическая история познекайпозойских быков Кавказа, Тб., 1980, с. 44-59, 87.
17. В. А. Шнирельман, Происхождение скотоводства, М., 1980, с. 71.
18. Г. А. Климов, Этимологический словарь картвельских языков, М., 1964.
19. В. В. Бардавелидзе, Гралоное божество древнегрузинского пантеона Гметри, «ВЭК», Тб., 1952, с. 317, 318; მისივე: Древнейшие религиозные верования..., с. 259.
20. ნ. ბრეგაძე, საქართველო – მიწათმოქმედების დამოუკიდებელი კერა.

21. შ. ამირანაშვილი, ქართული ხელოვნების ისტორია, თბ., 1944, ტაბულები, გვ. 52, 53, სურ. 122, 124, გვ. 104, სურ. 186; ვ. ცინცაძე, ბაგრატის ტაძარი, თბ., 1964, ილუსტრ. №11; რ. მეფისაშვილი, გელათი, თბ., 1965, ილუსტრ. №32. ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლები, სურ.20; П. С. Уварова, Кавказ, Рача, Горский уезд, Горы Осетии, Пшавия, Хевсурия, Сванетия, М., 1904, с. 37, 38; Г. Н. Чубинашвили, Памятники гора Джвари, Тб., 1948, с. 60, 181. 182; П. Закарев, Памятники Восточной Грузии, М., 1983, с. 60, рис. 39, с. 228, рис. 195, с. 331, рис. 204; Н. А. Аладашвили, Монументальная Скульптура Грузии, Сюжетные рельефы V-XI вв, М., 1977 და სხვ.

მუსიკალური დიალექტის განმარტებისათვის

საქართველოს თითოეული კუთხის (ეთნოგრაფიული ჯგუფის) სიმღერებს ახასიათებს როგორც საერთო ქართული, ისე სპეციფიკური ნიშნები. სწორედ ამ გარემოებამ განაპირობა თავდაპირველად ქვეშეცნეულად ქართული ხალხური სიმღერების გამოქვეყნება შესაბამისი კუთხის მინიშნებით. შემდეგში საუბარია არა მხოლოდ რომელიმე კუთხის ან ერთად აღებული კუთხეების სიმღერებზე, არამედ ამ სიმღერების საერთო ძირიდან მომდინარეობაზე (24; 31; 32; 33; 4; 5; 6: 31-15 და სხვ.). უფრო გვიან, სპეციალურ ლიტერატურაში გარკვეული ადგილი დაეთმო ქართულ მუსიკალურ დიალექტთა ანუ კილოთა კლასიფიკაციას (25: XIV, XX, XXII; 26: 10, 28-30; 35: 411; 10: 4; 23. 5; 22: 85-91; 13: 84-93; 15: 123-131). მუსიკალური დიალექტების დღემდე წარმოდგენილი კლასიფიკაციის ყველა ვარიანტი მუსიკალურ პრინციპს ემყარება. მრავალხმიანობის ფორმების მიხედვით დიალექტები დაყოფილია ორ ჯგუფად – აღმოსავლურ-ქართული და დასავლურ-ქართული. გარკვეული კუთხეების სასიმღერო შემოქმედება ზოგჯერ ერთ მუსიკალურ დიალექტად მოიხსენიება, ზოგჯერ კი – ცალ-ცალკე, დამოუკიდებელ მუსიკალურ დიალექტებად. ასეთებია მაგალითად ხევსურული და ფშაური, ქართლური და კახური, გურული და აჭარული.

ქართული მუსიკალური დიალექტების ჩამოყალიბება ესატყვისება ქართველური ეთნიკური ჯგუფის დიფერენცირებას, ცალკეული კუთხეების ანუ ეთნოგრაფიული ჯგუფების ჩამოყალიბებას. თავდაპირველად ისინი მსხვილ ერთეულებს შეადგენს, რომლებიც თანდათან იშლება და შედარებით მცირე ერთეულებად ყალიბდება. მუსიკალური დიალექტების სეგმენტაციის პროცესი ხანგრძლივ ისტორიულ პერიოდს მოიცავდა. ამავე დროს ამა თუ იმ დიალექტის ჩამოყალიბება გარკვეულ ქრონოლოგიურ ჩარჩოებში მიმდინარეობდა. ზოგი მათგანის განცალკევება შორეულ ხანაშია სავარაუდო, ზოგის – რამდენადმე უფრო გვიან,

რამაც განაპირობა ცალკეულ მუსიკალურ დიალექტთა შორის მელოდიურ-ინტონაციურ და ჰარმონიულ ელემენტთა ურთიერთმიმართების კონკრეტული ფორმების მეტ-ნაკლები სიახლოვე (16: 19-20).

ქართული მუსიკალური ფუძე-ენის, ფუძე-ჰანგის განვითარებისა და ამავე დროს დიფერენციაციის, მუსიკალურ დიალექტებად ჩამოყალიბების პროცესი მკაფიოდ ჩანს აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა სიმღერებში. მუსიკალური ტექსტების ანალიზის შედეგებიდან ირკვევა, რომ თუშეთი იმთავითვე დაცილდა აღმოსავლეთ საქართველოს მთის სხვა დანარჩენ კუთხეებს (ხევსურეთი, ფშავი, მთიულეთი, გუდამაყარი, ხევი). აქვე დავსძენ, რომ საკითხის შესწავლისას მთავარი მხოლოდ ის არ არის, განვითარების თუ რა დონით მოაღწია ჩვენამდე ამა თუ იმ კუთხის მუსიკალურმა შემოქმედებამ, არამედ – ისიც, თუ რა სახისაა მასში მომხდარი ცვლილებები და რა დროიდან არის სავარაუდო. უფრო მოგვიანებით მიმდინარეობს ზემოხსენებული კუთხეების სასიმღერო შემოქმედების შემდგომი დიფერენციაცია და ცალკეულ მუსიკალურ დიალექტებად ჩამოყალიბება. ამრიგად, სპეციფიკურ ნიშანთა ზრდასთან ერთად სულ უფრო ღრმავდებოდა მუსიკალურ დიალექტთა დიფერენციაციის პროცესი (15: 128-131; 36: 97-100).

როგორც აღინიშნა, მუსიკალურ დიალექტთა კლასიფიცირებისას ძნელდება ზოგიერთი კუთხის სასიმღერო შემოქმედების ცალკე დიალექტებად გამოყოფა. ასეთთა შორის დასახელებულია ხევსურული და ფშავური. თავის დროს შ. ასლანიშვილმა შეისწავლა ამ ორი კუთხის სიმღერებისათვის დამახასიათებელი როგორც საერთო ნიშნები, ისე ის თავისებურებანი, რომლებიც ახასიათებს ფშავურს, ხევსურულისაგან განსხვავებით (7: 42-45). იგი შეინიშნავს, რომ ფშავ-ხევსურული სიმღერების განხილვისას მუდამ გათვალისწინებული იყო მათ შორის არსებული საერთო ნიშნები, მაგრამ „ამავე დროს, ცალკე ფშავურ და ცალკე ხევსურულ სიმღერებს ახასიათებს აგრეთვე მხოლოდ მათთვის დამახასიათებელი ნიშნები. ეს მოვლენა შემჩნეული იყო ჯერ კიდევ არაყიშვილის მიერ“... (7: 42; 46-47). ფშავ-ხევსურულ სიმღერებში გაბატონებულია ფრი-

გიული კილო; სიმღერებისათვის დამახასიათებელია ფრაზების ბოლოს კილოს მეორე საფეხურის რიტმული სიმყარე და გადიდებული კვარტის ჟღერადობა კილოს კვინტასა და დადაბლებულ მეორე საფეხურს შორის (7: 39: 34: 9). შემდეგში ფშაურ სიმღერებში ჩნდება გარკვეული თავისებურებანი, მათ შორის – რიტმულად მყარი საკადანსო საფეხურების ხელმეორედ გამეორება, რაც სიმღერის ძირითად ნაწილთან ერთად თავისებურ ინტონაციურ საქცევს ქმნის. ამ საკადანსო ინტონაციური საქცევის განვითარებული ფორმაა საკადანსო ფრაზა, რომელიც განამტკიცებს წინა ფრაზას ან დამაბოლოებულ მელოდიურ მიმოქცევას, რაც ხევესურულისათვის არ არის დამახასიათებელი (15: 130). ფშაურ სიმღერებში დადგენილია ფრიგიული კილოს ვარიანტები (7: 44-45; 25: XVIII: 12: 15). ფშაველთა ყოფაში დამკვიდრებულია სიმღერის სახელწოდება „ფშაური“ ან „ფშაური კილო“, რაც განსაზღვრავს ფშაური სიმღერების სპეციფიკას. „ფშაურები“ ამავე სახელწოდებით გავრცელებულია ხევესურეთში, გუდამაყარსა და მთიულეთში. გუდამაყარში „ფშაურები“ სტრუქტურულად ხევესურულ „ფშაურებს“ იმეორებს. ხევესურულისაგან განსხვავებით, ფშაური სიმღერები შედარებით მდიდარი ორნამენტიკით – რთული რიტმული ნახაზებით, ფართო მელოდიური სვლებით, ნახტომებით გამოირჩევა, რომელთა შევსება ბგერათა დადგავალი სეკუნდური მოძრაობით ხდება (15: 130, 131). ზემოხსენებული მონაცემებიდან ჩანს, რომ თავდაპირველად ფშავესურული, ანუ ფხოური მუსიკალური დიალექტი ჩამოყალიბდა. ამ ერთობის შემდგომი დიფერენციაცია, ანუ ისინი ფშაურ და ხევესურულ დიალექტებად ქრონოლოგიურად უფრო გვიან განცალკევდა (14: 76: 15: 128). ნიშანდობლივია, რომ ისტორიული ფხოვის (ფხოეთი) ტერიტორია ფშავად და ხევესურეთად XV საუკუნიდან მოიხსენიება (18: 439; 29: 38, 46; 28: 209). უკანასკნელ ხანებში გამოქვეყნდა ე. გარაყანიძის ნაშრომი „ზოგიერთი ქართული მუსიკალური დიალექტის დადგენისათვის“, სადაც ხევესურული და ფშაური განიხილება როგორც ორი მუსიკალური დიალექტი. ავტორის ეს შეხედულება ზემოხსენებული მოსაზრების

სასარგებლოდ მეტყველებს (თუმცა საკითხთან დაკავშირებით ჩემი ნაშრომები ნახსენები არ არის) (13: 90).

მუსიკალურ დიალექტებზე, ანუ კილოებზე მსჯელობისას შეუძლებელია ყურადღება არ შევაჩეროთ მის დეფინიციასზე. მუსიკალურ-ეთნოგრაფიული მონაცემები ცხადყოფს, რომ მუსიკალურ დიალექტს, ანუ კილოს განსაზღვრავს მრავალხმიანობის ფორმები, მელოდიურ-ინტონაციური და ჰარმონიული თავისებურებანი, შესრულების კუთხური ხასიათი, რომელიც სამეტყველო ენის კუთხურ თავისებურებასთან ერთიანობაში ყალიბდება. ამაზე გარკვევით მიგვანიშნებს მუსიკალური ტერმინების – „ხმა“ და „კილო“ – ხალხური ინტერპრეტაცია. ამ ტერმინებმა იმთავითვე მიიქცია ივ. ჯავახიშვილის ყურადღება. იგი ჩამოთვლის ფანდურის თანხლებით შესასრულებელ თუშურ „ხმებს: „ჯარის ჯამა“, „აყრის ჯამა“, „სიმღერის ჯამა“, „თამაშობის ჯამა“, „ტირილის ჯამა“ („წოვა ღიაცის ჯამა“, „ჩაღმა ღიაცის ჯამა“), „შამილის დაჭერის ჯამა“ და სხვ. ივ. ჯავახიშვილმა ივარაუდა, რომ „ხმა“, ერთი მხრივ, ჰანგთა მთელი ჯგუფის გარკვეული წყობის გამომხატველია, მეორე მხრივ, ცალკეულ პირთაგან შეთხზულ სიმღერას ნიშნავს (30: 268-269). უფრო გვიან, თუშური „ხმები“ შ. ასლანიშვილმა ჩაიწერა და, მუსიკალური ტექსტების ანალიზიდან გამომდინარე, გამოთქვა მოსაზრება, რომ „ხმა“ ჰანგის გამომხატველი სიტყვაა, ისეთი გამოთქმები კი, როგორიცაა „წოვა ღიაცის ჯამა“, „ჩაღმა ღიაცის ჯამა“ და სხვა, ცალკეულ პირთაგან გამოთქმული ძირითადი მელოდიის ვარიანტია (7: 94).

ტერმინ „კილოს“ განმარტებისათვის საყურადღებოა ნაწყვეტები ხალხური პოეზიის ნიმუშებიდან, რომელიც შეიცავს საინტერესო გამონათქვამებს: „სიტყვის, ანუ ლექსის თქმა კილოზე“, ან „სიმღერაზე კილოს გამოხმა“ (30: 229); ხალხურ ყოფაში არსებული გამოთქმები: „ჩაკრულოს კილო“, „კახური კილო“, „იმერული კილო“, „ჩავლეიშვილის კილო“, „კარბელაანთ კილო“ და სხვ., რაც მხოლოდ ინტონაციურ თავისებურებას გულისხმობს (27: 4). საეკლესიო საგალობლებში მუსიკალური ტერმინოლოგიის განხილვისას ივ. ჯავახიშვილი შენიშნავს, რომ „ჰანგით შემ-

კული საგალობლის აღმნიშვნელი ტერმინი უნდა იყო მოკაზმულნი, ხოლო თვით ჰანგს – კი ეწოდებოდა კილოდ“ (30: 230). კილო განმარტებულია როგორც: ა) გალობის ჰანგი; ბ) მუხლი, საგალობლის ხმის (ჰანგის) შემაღლებელი ერთეული; გ) სამგალობლო სკოლის ტრადიციის ამსახველი ტერმინი; დ) საგალობლის ჰანგის სირთულის განმსაზღვრელი ცნება (პირველდაწყებითი კილო, სადა კილო, გამშვენებული კილო. „ხმა“ ჰანგის გაგებით ფარავს კილოს (3: 4).

საინტერესოა რა დროიდან მომდინარეობს „ხმა“ და „კილო“, როგორც მუსიკალური ტერმინები. ძველი ქართული წერილობითი ძეგლების, მათ შორის დაბადების ქართული თარგმანის მიხედვით ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს, რომ ბგერის ზოგადი ცნების გამომხატველ ტერმინად ძველ ქართულში მხოლოდ „ჰმა“ ან „ჰმა“ გვხვდება. ამავე დროს იგი მუსიკალური ბგერის (ხმიერი და საკრავიერი) გამომხატველი იყო (30: 37-38). „ჰმანი გალობა, ქრისტიანული ეკლესიის პრაქტიკაში V საუკუნიდან გავრცელდა. VII საუკუნის ბერძნული ლიტურგიკული ძეგლის „იერუსალიმის ლექციონარის“ ქართულ თარგმანში „ჰმან ტროპარებს“ გარკვეული ადგილი აქვს დათმობილი“ (17: 037, 038). რაც შეეხება ტერმინ „კილოს“, იგი ნახსენებია აქვს იოანე დამასკელის ცხოვრების ავტორს. VII-VIII საუკუნეების საბაწმინდური ჰიმნოგრაფიული სკოლის მოღვაწეთა, იოანე დამასკელისა და კოზმა იერუსალიმელის მიერ შექმნილი „კეთილად შეწყობილი გალობის“ ხასიათის გარკვევისა და დასდების თხზვის პროცესის ჩვენების მიზნით ე. მეტრეველს მოაქვს იოანე დამასკელის ცხოვრების ავტორის შემდეგი ცნობები: „უფროსდა უბიწოებითა და სიწმიდისათა მათ თანა მკვდრად აქუნდა ღმერთი, რომელი – ესე ზედა-მიწვევით ისწავების და იცნობების აღწერილთაგანცა მათთა და მართლმადიდებლობისა შჯულთა და სწავლათაგან, რომელნი – იგი მათ საზომითა მარცულედოვნითა აღწერეს და ღმრთიერშუენიერებითა (!) კილოებითა შეამკუნეს“; „იოანემ... მყის გამოთქუა დასდებელი ესე: ჭეშმარიტად ამოება არს ყოველივე, ხოლო საწუთროჲ ესე სიზმარ და აჩრდილ, და რამეთუ ცუდად შუ-

რების ყოველი მიწითშობილი... შემდგომად გამოთქმისა (დასდებლის - ე. მ.) კილოს დებდა რა იოანე და გალობდა, დაემთხვია ზედმოსლვადა... (17: 043, 044).

ე. მეტრეველი განმარტავს, რომ იოანე დამასკელი დასდებელს ჯერ „მარცვლედოვანი საზომით“ გამოთქვამდა, შემდეგ დებდა მას კილოზე, რომელიც „კმეანობის“ ჩარჩოებით იყო რეგლამენტირებული (17: 044). მკვლევარი კილოს ძლისპირის მელოდის მნიშვნელობით ხმარობს, რომელზეც სრულდება გალობათა და სტიქარონთა ტროპარები. კილოს ამგვარ ინტერპრეტაციას იგი საფუძვლად უდებს X საუკუნის ჰიმნოგრაფის მიქაელ მოდრეკილის შემდეგ განმარტებას: „საყუარელნო, უკეთუ ერთსა ძლისპირსა ზედა რომელიმე კილოდ ერთი ორგუარად იყოს აღნიშნულ, ნუ უცხო გიჩნს, ნუცა ურთიერთას წინააღმდეგომ, რამეთუ რომელიმე მრავლისა ძლისპირისა ერთი კილოდ ორგუარად არს მეზურად, ხოლო შენ რომელი გინე, ბრძანე, რამეთუ ორივე ჭეშმარიტ არს“ (ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, S კოლექცია, I, 1960, გვ. 545). ე. მეტრეველი მიუთითებს აგრეთვე კილოს ვარიანტებზე, რომელთა შესახებ აღნიშნულია მიქაელ მოდრეკილის იადგარის ამ მონაკვეთში (17: 045). XVIII საუკუნის საზოგადო მოღვაწის იოანე ბაგრატიონის ქართული ვოკალური და ინსტრუმენტული მუსიკალური ნიშნების სახელმძღვანელოს მიხედვით, „კილო“ ხასიათის, ტონალობის, ჰანგის სპეციფიკის მიმცემია (10: 38).

ქართული წერილობითი ძეგლებიდან ნათელია, რომ „ხმა“ და „კილო“ მუსიკალური ტერმინების სახით ძველი დროიდან მომდინარეობს. არანაკლებ საინტერესოა „ხმის“ ხალხური განმარტება: „მე ჩემი საკუთარი ხმა მაქვს, სიმღერაც ჩემია, - გვიხსნის თუში მთხრობელი - სხვა ხმაზე რომ იმღერონ, ეტყვიან, ნუ ცვლი ხმასაო. ჩემი სიმღერა სხვა ხმაზე არ იმღერება. მაგალითად, მე და შენ შეიძლება ერთ რომელიმე ხმაზე შევასრულოთ სიმღერა, მე სხვანაირად მოვუქციო, შენ - სხვანაირად, მაინც ერთი ხმაა. თუ ვინმეს გამოთქმული ხმა მოგეწონა, შეგიძლია გადაიღო, მაგრამ სიმღერა უნდა შეუწყო. თუ ხმა არ მიუდგება სიმღერას, მაშინ გარმონზე დაუკრავენ და შენ ლექსად

უნდა თქვა“*. ნათქვამიდან ნათელია, რომ „ხმა“ და „სიმღერა“ სემანტიკურად განსხვავებული ცნებებია. სიმღერა გელისხმობს „ლექსის დამღერებით თქმას“ (21: 022). ამგვარი ინტერპრეტაცია უკანასკნელ დრომდე შემორჩათ აღმოსავლეთ საქართველოში მთიელებს. „ხმა“, „სიმღერისაგან“ განსხვავებით, მხოლოდ ჰანგს ნიშნავს. იგი მელოდიის რიტმულ-ინტონაციური თავისებურების გამომხატველია. მაგრამ ჩემი ასეთი განმარტება პირობითია, რადგან ამა თუ იმ პირის მიერ შექმნილი ყოველი „ხმა“ „ერთი ძირითადი მუსიკალური თემის სახეშეცვლილ გამეორებას, ვარიანტს წარმოადგენს. „ხმის“ სხვადასხვანაირად მოქცევაზე შეიძლება, მაგრამ იმ რიტმულ-ინტონაციურ ჩარჩოებში, რომელიც ამა თუ იმ „ხმას“ გააჩნია. „ხმა“ ყოველგვარ ლექსს ვერ შეეწყობა, რადგან „ხმის“ მეტრი მისი შესაბამისი ლექსის მეტრს ეთავსება. „ხმის“ გადაღება იმ შემთხვევაშია შესაძლებელი, თუ მას სასურველი ლექსის მეტრი შეეთავსება. ნათელია, რომ „ხმა“ ამ შემთხვევაში კონკრეტული შინაარსის შემცველია. მაგრამ ამ ტერმინს ამასთანავე ფართო გაგებაც აქვს. თუშები ერთმანეთისაგან განასხვავებენ „სამღერალ“, „სატირალ“ და „სათამაშო“ ხმებს.* ეს სამი ჯგუფი ხმებისა ერთიმეორისაგან განსხვავდება რიტმულ-ინტონაციური თავისებურებით და განსაკუთრებით კი, შესრულების ხასიათით. „სამღერალ ხმაში“ იგულისხმება ჯგუფი სიმღერებისა (ისტორიულ-საგმირო, საყოფაცხოვრებო, სატრფიალო), რომლებიც ცალკეული პირების მიერ არის გამოთქმული. ასევე, „სატირალი ხმაც“ აერთიანებს ცალკეულ პირთაგან გამოთქმულ სამგლოვიარო ხასიათის სიმღერებს, როგორიცაა „წოვა დიაცის ხმა“, „ჩაღმა დიაცის ხმა“ და სხვ. „ხმას“ ჰანგის მნიშვნელობა აქვს გამოთქმაში „ხმის გატეხვა“. ეს ჩანს გუდამაყრელი მთხრობლის განმარტებიდან: „ფერხისაში პირველად ხმას გაიტეხდა დეკანოზი, წინწინ მღერას არავეინ დაიწყებდა, ვიდრე დეკანოზი არ შემღერნებდა. „ხმის გატეხვა“ ერქვა მაგას. მემრე უფროსები ვინც სხედან ხატი-

* მასალა მოგვაწოდა ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორმა ნ. აზიკურმა.

ონნი გაიმეორებენ დეკანოზის სიტყვებს. ბანს ყველა დას-
ძახებს“. ზემოხსენებული მსჯელობის შემდეგ ვფიქრობ,
ადმოსავლეთ საქართველოს მთიელებში გავრცელებული
ნატირლების ერთ-ერთი სახეობის, „ხმით ტირილის“ სა-
ხელწოდებაში შემორჩენილია „ხმის“ როგორც ჰანგის,
დამღერებითი ტირილის გამომხატველი სიტყვის მნიშვნე-
ლობა, რაზეც, თავის მხრივ, „ხმით ტირილის“ მუსიკალუ-
რი ტექსტების მელოდიურ-ინტონაციური მხარე მიგვანიშ-
ნებს. ანალოგიური მოსაზრებაა გამოთქმული „ხმით ნა-
ტირლებისადმი“ მიძღვნილ ნაშრომებში (11: 5; 2, 8; 15: 124-
135; 16: 24-25). აქვე დავსძენთ, რომ ხმით მოტირალი ფას-
დებოდა მის მიერ გამოთქმული სიტყვიერი ტექსტის შინა-
არსით.

ხალხურ ყოფაში „ხმის“ პარალელურ ტერმინად ჩანს
„კილო“. ა. ოჩიაურის ხელნაწერი მასალა გარკვეული წარ-
მოდგენას გვიქმნის „კილოს“ შესახებ: „... ლექსობა უფრო-
სებთან არ შეეძლო ახალგაზრდებს, უფროსებთან იყო
მარტო ძველებური სიმღერების მღერა ხმამაღლა და სა-
დაც უფროს ხალხი არ იქნებოდა, იქ კი ახალგაზრდობა
სატრფიალო ლექსებს მღეროდა, არა იმ კილოზე, რო-
გორც საგმირო სიმღერებს იმღერდენ ხმამაღლა, ამ მღე-
რას ქვიოდა მღერა და ახალგაზრდობა რო საზანდრულ
კილოზე მღეროდა, ამას ერქვა ლექსობა“, ან „ცელის ტარ-
ზე ვმით ნატირლებს იმღერდეს. საკუთარ სიმღერებიც კი
იყვ ცელის ტარზე სამღერლები. ერთი მარტო კაციც იმ-
ღერდად, შაიძლებოდ რო ჯერ ერთი იმღერებდად' მემრ
სხო, მეორე გაიმეორებდ ამავე სიტყვებს, ესეთითავე კილოთ.
ისრაც იცოდეს ეს მღერა რო, თუ ვმას გაიგონებდ თუნდა
სიტყვისთავე ვერ გაგერჩიავე, წინა მამღერად რო სიტყვა-
სად' ვმის გაგრძელებას გაათავებდ გაჩუმდებოდ, მეორე
მთიბელ იმღერებდ მთიბლურად შორს რო ვმა კი მადიო-
დად' სიმღერის კილო“ (19: 13, 28). ზემოხსენებულ ნაწყვე-
ტებში კილო, ერთი მხრივ, სიმღერების გარკვეული ჯგუ-
ფის რიტმულ-ინტონაციური თავისებურების გამომხატვე-
ლია, მეორე მხრივ, კონკრეტული სიმღერის, მელოდიის
თავისებურებაზე მიუთითებს. მაგრამ კილო ფართო შინა-
არსის შემცველიცაა. მაგალითად, ხევსურებში გავრცელე-

ბულია „ფშაურ კილოზე“ მღერა: „ჯვარიენები მიდიოდნენ და გზადაგზა მღეროდნენ ფშაური მღერის კილოზე. სიმღერე ანუ ლექსი შეიძლებოდა ყოველგვარი ემღერა, საგმირო, სიკვდილის შესახებ, სატრფიალო და სხვა“ (20). „ფშაურ კილოს“ განასხვავებენ ხევისურულისაგან: „ხევისურების და ჩვენი ლაპარაკი ხო განსხვავდება, ისე ჩვენი კილო მაგათაგან. ეგენი ვერ უქცევან ფშაურად. ჩვენ სიმღერას „ფშაურს“ ვეძახით, მაგრამ ფერცისაც ფშაურია და ლექსობაც ფშაურ კილოზე იმღერება“, ან „ხევისურმა ხო სხვანაირი ლაპარაკი იცის, სიმღერაც სხვანაირი იცის, ფშაველ კაცს ის ვერ შეუქცევს“ (14: 70-71; 15, 137). ირკვევა, რომ „კილო“ ამ შემთხვევაში გულისხმობს არა კონკრეტული სიმღერის ან სიმღერათა ჯგუფის, არამედ ერთი გარკვეული კუთხის სიმღერების მელოდიურ-ინტონაციურ თავისებურებას. ეს უკანასკნელი გარკვეულწილად ითავსებს სამეტყველო ენის კუთხურ-ინტონაციურ თავისებურებას (15: 136-137). კახეთში ქართლური „კილოს“ ანალოგიურია „ხმა“. კახელები ქართლელებზე იტყვიან: „იგეთნაირ ხმაზე მღერიან, რომ ჩვენებურ (კახურ – ნ. მ.) ხმას არა ჰგავ. ჩვენკენ ჩახლართული მღერა იციან, ქართლში – არა. კახელები სიმღერის ერთ მონაკვეთს რომ შესარულდებენ, უცებ შეწყვეტა იციან, ქართლში ეს არ იციან. კახელებმა უფრო თამამად, ფართედ იციან მღერა. ქართლელი კაცი სხვანაირად ლაპარაკობს, კახელი – სხვანაირად. ქართლელები სხვანაირად უქცევენ“ (15: 137).

ხალხურ ყოფაში დამკვიდრებული „ხმა“ და „კილო“ სემანტიკურად ერთგვაროვანი მუსიკალური ტერმინებია. ორივე მათგანი სიმღერის, სიმღერათა ჯგუფის თუ სიმღერების კუთხური თავისებურების გამომხატველია. აქვე დავსძენთ, რომ „ხმას“ გარკვეული თვალსაზრისით შემორჩენილი აქვს „ხმის“ როგორც ზოგადად ბგერის გამომხატველი სიტყვის თავდაპირველი მნიშვნელობა. „კილო“ განსხვავებით „ხმისგან“, მხოლოდ ჰანგის თავისებურების გამომხატველია. ყურადღებას იქცევს ტერმინ „კილოს“ ეტიმოლოგიური კავშირი „კილ“-თან. სულხან-საბას განმარტებით, „კილო ხვარბლის ბუდე“-ა. მაგალითად, ცნობილია ხორბლის კილიანთა ანუ ასლისებურთა ჯგუფი, რომლის

მარცვალ მჭიდროდ ზის განსაკუთრებულ ბუდეებში – კილოებში (9: 36-37). „კილოს“ განმარტებიდან საყურადღებოა 1. კილო – ნაპრაღი, 2, კილო – ყუღფი, ღილის გადასაცმელი (1: 199). ნათელია, რომ „კილი“, „კილო“ ბუდეს, ჩარჩოს, შემოსაზღვრულს ნიშნავს. შესაძლოა სიტყვის ამ მნიშვნელობიდან გამომდინარეობს მუსიკალური ტერმინის „კილოს“ ცნება, როგორც ჰანგის რიტმულ-ინტონაციური თავისებურების, შეიძლება ითქვას, მუსიკალურ-ინტონაციური მოდელის გამომხატველისა. ამგვარად, მუსიკალური კილოს, როგორც კუთხოვრივი სპეციფიკის გამომხატველი ტერმინის ხალხური ინტერპრეტაცია, გარდა მრავალხმიანობის ფორმების, მელოდიურ-ინტონაციური და ჰარმონიული თავისებურებებისა, გულისხმობს შესრულების კუთხურ ხასიათს, იმ ინტონაციურ თავისებურებას (ნიუანსებს), რომელიც სამეცხველო ენის კუთხურ ინტონაციურ თავისებურებასთან უშუალო კავშირში ყალიბდება. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ხალხური ლექსთწყობის ჩამოყალიბებაში განსაკუთრებული როლი უნდა შეესრულებინა ხალხურ სიტყვიერებას (8: 17). ამ მოსაზრების გაზიარების შემდეგ უფრო ნათლად წარმოვიდგენთ ხალხური სიტყვიერების მნიშვნელობას მუსიკალური კილოს ჩამოყალიბებაში.

მუსიკალური კილო, ამა თუ იმ ლოკალურ გეოგრაფიულ გარემოში, კუთხურ თავისებურებათა კომპლექსში შემაჯავლი ერთ-ერთი ელემენტია. „კილოს“ ხალხური განმარტებიდან გამომდინარე, ეფიქრობ, ბუნებრივია საქართველოს ყოველი კუთხის, ანუ ეთნოგრაფიული ჯგუფის, გამოყოფა მუსიკალური კილოს სახით. ამგვარი კლასიფიკაცია მკაფიოდ ავლენს ქართული ხალხური მუსიკის მელოდიურ-ინტონაციურ და ჰარმონიულ მრავალფეროვნებას, იმ დიდ წვლილს, რომელიც თითოეულ კუთხეს მიუძღვის ეროვნული კულტურის საგანძურის – ზოგადქართული მუსიკალური ენის განვითარებაში.

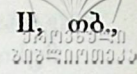
FOR EXPLANATION OF MUSICAL DIALECT

Folk interpretation of musical dialect or regionalism, as a term representing regional specification, except polyphonic forms, melodic-intonation and harmonic peculiarities, means a regional character of music performing and the intonation peculiarities (traits) that are formed in a direct connection with regional-intonation peculiarities of a vocal language.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. აბულაძე ი., ძველი ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, თბ., 1972.
2. აზიკური ნ., მგოსანნი გლოვისანი, თბ., 1986.
3. ანდრიაძე მ., ქართული გალობის კანონიკურობისა და ტრადიციულობის შესახებ // ქართული საეკლესიო გალობის თანამედროვე პრობლემები, თბ., 2002.
4. არაყიშვილი დ., ქართული ხალხური მუსიკა, ქუთაისი, 1925.
5. არაყიშვილი დ., რაჭული სიმღერები, თბ., 1950.
6. არაყიშვილი დ., სვანური სიმღერები, თბ., 1950.
7. ასლანიშვილი შ., ნარკვევები ქართული ხალხური სიმღერების შესახებ, II, თბ., 1956.
8. ბარდაველიძე ჯ., ქართველური ლექსთწყობის შედარებითი შესწავლისათვის // ხალხური პოეზია და პროზა, თბ., 1977.
9. ბრეგაძე ნ., მთის მიწათმოქმედება დასავლეთ საქართველოში, თბ., 1969.
10. გვახარია ვ., ქართულ მუსიკალურ სისტემათა განვითარება, თბ., 1962.
11. გოგოლაური ი., ხმით ნატირლები, თბ., 1981.
12. დონაძე ვ., შალვა მშველიძე, თბ., 1946.

13. გარაყანიძე ე. // ე. გარაყანიძე. ზოგიერთი ქართული მუსიკალური დიალექტის დადგენისათვის, შემდგენელი ნ. ზუმბაძე, რედაქტორი მ. ახმეტელი, თბ., 2007.
14. მაისურაძე ნ., აღმოსავლეთ საქართველოს მუსიკალური კულტურა, თბილისი, 1971.
15. მაისურაძე ნ., ქართული მუსიკალური დიალექტების შესახებ, მაცნე, №4, 1982.
16. მაისურაძე ნ., ქართული ხალხური მუსიკა და მისი ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ასპექტები, თბ., 1989.
17. ძლისპირნი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკველევა და საძიებლები დაურთო ე. მეტრეველმა, თბ., 1971.
18. მუსხელიშვილი დ., ფხოვი // ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, X, თბ., 1976.
19. ოჩიაური ა. ხევსურული ხალხური დღეობების კალენდარი, II, ბუდე-ხევსურეთი, (ბაცალიგო), რგ. 23, 28. 1938.
20. ოჩიაური ა. რელიგია ბუდეხევსურეთსა და შატილის თემში (VIII), რგ. 50, 1940.
21. შანიძე ა. ქართული ხალხური პოეზია, I, ხევსურეთი, თბ., 1931.
22. შილაკაძე მ. ქართული მუსიკალური დიალექტები // მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, XX, თბ., 1979.
23. ჩიჯავაძე ო. ქართული (კახური) ხალხური სიმღერები, თბ., 1962.
24. ჩხიკვაძე ზ. საღამური, სახალხო სიმღერები გადაღებული ნოტებზე ზ. ჩხიკვიშვილის მიერ, თბ., 1896.
25. ჩხიკვაძე, გრ. ქართული ხალხური სიმღერა // ქართული ხალხური სიმღერა, I, რედაქტორი გრ. ჩხიკვაძე, თბ., 1960.
26. ჩხიკვაძე გრ. ქართული ხალხური მუსიკა, თბ., 1965.
27. ჭოხონელიძე ე. ქართული ხალხური სიმღერების კილოური საფუძვლების შესახებ // ქართული ხალხური მუსიკის კილო, მელოდიკა და რიტმი. სამეცნიერო შრომების კრებული. თბილისის ე. სარაჯიშვილის სახელობის სახელმწიფო კონსერვატორია, თბ., 1983.
28. ჯანაშია ს. შრომები, II, თბ., 1952.

-
29. ჯავახიშვილი ივ. ქართველი ერის ისტორია, II, თბ., 1948.
30. ჯავახიშვილი ივ. ქართული მუსიკის ისტორიის ძირითადი საკითხები, II გამოცემა, თბ., 1990.
31. Аракишвили Д. Краткий очерк развития грузинской карталино-кахетинской народной песни, Труды МЭК, I, М., 1906.
32. Аракишвили Д. Народная песня Западной Грузии (Имерети). Оттиски из II т. Трудов МЭК, М., 1908.
33. Аракишвили Д. Народные песни горцев Восточной Грузии, I, Хевсуры // Советская музыка, №7, М. 1939.
34. Аракишвили Д. Обзор народной песни Восточной Грузии, Тб., 1948.
35. Асланишвили Ш. Народные основы гармонии грузинских композиторов // Грузинская музыкальная культура, М., 1954.
36. Майсурадзе Н. Древнейшие этапы развития грузинской народной музыки, Тб., 1990.

ხალხური მკურნალები სამცხე-ჯავახეთში

სამცხე-ჯავახეთში ხალხური სამედიცინო ცოდნა სხვადასხვა ხასიათს ატარებდა და ხალხური მკურნალებიც სხვადასხვა კატეგორიისანი იყვნენ – დასტაქრები, შინაგან სნეულებათა, ყელ-ყურ-ცხვირის, კანისა და სხვა დაავადებათა მკურნალები, ბებია ქალები – მეანები, დალაქები – სისხლის გამოშვებისა და კბილის ამოღების ოსტატები, მკითხავეები, მლოცავები, რომელთაც თვალნაცემის, შიშის ღოცვა იცოდნენ და სხვ.

ზემოხსენებული მკურნალები ვიწრო სპეციალისტები იყვნენ. ხშირად ისინი მხოლოდ ერთი სახის ტრავმის ან დაავადების მკურნალობაში იყვნენ დაოსტატებულნი, ზოგჯერ კი პირიქით, ერთი და იგივე პიროვნება სხვადასხვა სპეციალობას ფლობდა: შინაგან დაავადებათა მკურნალის, მეანის, მლოცავის, მკითხავისა და სხვ. დალაქიც და დასტაქარიც ხშირად ერთი და იგივე პიროვნება იყო. ამავე დროს, სამცხე-ჯავახეთის ხალხურ მედიცინაში საოჯახო-საგვარეულო მედიცინასაც ეჭირა გარკვეული ადგილი. საოჯახო-საგვარეულო სკოლების წარმომადგენელებიც უმეტესად ვიწრო სპეციალისტები იყვნენ, ისინი თავიანთ სამედიცინო ცოდნას მხოლოდ მემკვიდრეებს უზიარებდნენ და თავადაც ამ ცოდნას წინაპრებისაგან იღებდნენ, ხოლო მკურნალობის ანაზღაურება უმეტესად დადგენილი ნიხრით ხდებოდა.

სამცხე-ჯავახეთში მოწმდება სამკურნალო დარგების სპეცობრივი ნიშნით დანაწილებაც. დასტაქრისა და დალაქის პროფესია ტრადიციულად მამაკაცის პრივილეგია იყო, ხოლო ხალხური თერაპია, სხვადასხვა დაავადებათა ბალახეული წამლებით, მაღამოებით, შელოცვებით მკურნალობა და მეანობა ქალების სპეციალობას წარმოადგენდა.

იოანე ბატონიშვილის ცნობით: “მკურნალნი უფრორე იყვნენ მდებრთ ნათესავნი და აქიმობდნენ ბალახითა და ხის ნაყოფებითა. ხშირად ავადმყოფს ჩააწვენდნენ ზროხათა ტყავში და ტლეების შინა, ხოლო დაჭრილთ ახმარ-

დნენ ქონის ქმნილთა ბალახთა მოხარშულსა მაღამოდ, აგრეთვე იცოდნენ თავის პარსვა და სისხლის გამოშვება, უფრორე შუბლში“ (2: 231). ეს უკანასკნელი უთუოდ დაღაქებს ეხება, რომლებიც, როგორც წესი, მამაკაცები იყვნენ.

მსუბუქი დაავადების, უბრალო ჭრილობისა თუ დამწვრობის, გაციების... დროს მოსახლეობა თვითმკურნალობას მიმართავდა ან აკითხავდა სოფლის ექიმს.

სოფლის ექიმები ხშირად დაუზარებლად აძლევდნენ რჩევას ავადმყოფს და გასამრჯელოსაც მცირეს იღებდნენ, ისიც ყოველთვის არა. მათ კატეგორიაში ერთიანდებიან მკითხავეები და შემლოცველები, რომლებიც მაგიურ-რელიგიურთან ერთად, ხშირად ბუნებრივ სამკურნალო საშუალებებსაც იყენებდნენ.

შინაგან დაავადებათა დროს მოსახლეობა მიმართავდა ე. წ. **დოხტურს**. ეს ტერმინი შედარებით ახალია და იხმარება შინაგან დაავადებათა მკურნალის აღსანიშნავად, რომელიც ხალხური მედიცინის ბაზაზე ჩამოყალიბებულ მკურნალს წარმოადგენდა. გვხვდება ტერმინი **ექიმბაშიც**, მაგრამ უფრო იშვიათად. ჩვენი აზრით, **ექიმბაში** უფრო ძველი ტერმინია და შემდგომში **დოხტურმა** შეცვალა.

რთული ტრავმების მკურნალობის საქმეში დახელოვნებულები იყვნენ ცალკეული პირები, ძირითადად მამაკაცები. მათ უმეტესწილად **სინიხჩი**-ს ეძახდნენ. **სინიხჩი** – თურქული სიტყვაა და ნიშნავს ტრავმების სპეციალისტს, სამწუხაროდ, ქართული ტერმინი ვერ მოვიძიეთ. ბუნებრივია, რომ ეს ტერმინი თურქეთიდან უნდა იყოს შემოსული და ფართოდ არის გავრცელებული თურქეთთან მომიჯნავე ტერიტორიებზე. ეს ფაქტი თითქოს გარკვეულ უხერხულობას იწვევს, რატომ არ უნდა შემორჩენილიყო საქართველოს ამ ძირძველ რეგიონში დასტაქრის აღმნიშვნელი ქართული ტერმინი, თუმცა გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ ექიმის აღმნიშვნელი ძველი ქართული ტერმინი **მკურნალი** ნაკლებად შემორჩა ჩვენს მეტყველებას და იგი შეიცვალა არაბული სიტყვით **აქიმი**, რომელიც დამკვიდრდა როგორც სალიტერატურო ენაში, ისე დიალექტებში უმეტესწილად **ექიმის** ფორმით (9: 171-185).

ადგილობრივი დასტაქრები - **სინიხები**, ტრამეების მკურნალობის გარდა, ზოგჯერ ქირურგიულ ოპერაციებზეც სარგებლობდნენ. ისინი სამკურნალო პრაქტიკაში გარკვეულ საზღაურს იღებდნენ, მაგრამ დაუდგენელი ნიხრით. მათი სამედიცინო ცოდნა არ იყო გასაიდუმლოებული. თავიანთ ცოდნას ისინი სიამოვნებით უზიარებდნენ სხვებს და მკურნალობასთან ერთად სამკურნალო ხასიათის რჩევა-დარიგებასაც აძლევდნენ ავადმყოფს. არც მათი ცოდნის მემკვიდრეობით გადაცემას ჰქონდა დადგენილი წესის სახე. თუმცა არ იყო გამორიცხული, რომ შვილს მამის ხელობა ესწავლა.

აღსანიშნავია, რომ ჩვენს მიერ სამცხე-ჯავახეთში მოპოვებული მონაცემების მიხედვით, ეს ტერმინი აქ მცხოვრებ სომხურ და ებრაულ მოსახლეობაში, აგრეთვე ქვემო ქართლსა და მთიან აჭარაშიც მოწმდება.

სინიხის ტიპის დასტაქრები ტრამეების მკურნალობაში კარგად იყვნენ გათვითცნობიერებულები, მაგრამ ჩვენი კვლევის ეტაპზე (XIX ს. ბოლო და XX ს. დასაწყისი) მათი საქმიანობა საოჯახო-საგვარეულო მედიცინის ხასიათს არ ატარებდა.

საკვლევ რეგიონში სამკურნალო პრაქტიკას ეწეოდნენ სოფლის მეურნეები, ე.წ. **ბებია ქალები**, რომელთა უშუალო საქმიანობა იყო ქალის მომშობიარება, მედლოგინისა და ჩვილი ბავშვის მოვლა, რაც გულისხმობდა ახალშობილის დაბანას, შეხვევას და ა.შ. ამავე დროს ისინი მკურნალობდნენ ე. წ. ქალურ დაავადებებს, უშეილობასა და სხვ. ბებიაქალების გასამრჯელო მეტწილად დადგენილი იყო და ცოდნაც ზოგ შემთხვევაში შთამომავლობით გადაეცემოდათ.

ბებია ქალი ძალიან დაფასებული იყო. მისთვის დაკანონებული გასამრჯელო არ არსებობდა, მაგრამ მედლოგინეს ოჯახი მას აუცილებლად პატივს სცემდა. ბებია ქალი მედლოგინე ქალის ოჯახთან ურთიერთობას შემდგომშიც არ წყვეტდა.

ბებია ქალის ინსტიტუტი ცნობილია თითქმის მთელ საქართველოში, ზოგიერთი მთიანი რეგიონის გამოკლებით. ქართულ კარაბადინებში მეანს სხვადასხვა სახელი ერქვა:

ამქმელი ან ამქმელი დიაცი, დედათ-მოურავი, ტატბერი, ბე-
ბია და სხვა (10: 174). სულხან-საბა ორბელიანის განმარ-
ტებით, ამქმელი ეს არის „მომნათლავი, გინა დედათ-მოუ-
რავი, რომელ არს მეანი“ (8: 59). ილია აბულაძის მიხედ-
ვით – ყრმის აღმქმელი ბებია ქალია, რომელიც მოიხსე-
ნიება ბიბლიის ძველ თარგმანებში, მაგ., „ყრმის – აღმქ-
მელსა ებრაელსა ვეძიებ“ (1).

ცნობილია, რომ სამცხე-ჯავახეთში სხვადასხვა
ეროვნებისა და სარწმუნოების მოსახლეობა ცხოვრობდა.
აქ ბუნებრივია მეანობის პრაქტიკას ქართველებთან ერთად
ეწოდნენ სომეხი, მაჰმადიანი და კათოლიკე ბებია ქალები.
ბებია ქალები ამშობიარებდნენ სამცხე-ჯავახეთში სხვა-
დასხვა სარწმუნოებისა და ეროვნების ქალებს. ახალცი-
ხელ ებრაელთა გადმოცემით, ებრაელი ბებია იმდენად დი-
დი ავტორიტეტით სარგებლობდა, რომ ხშირ შემთხვევაში
მას ქრისტიანები და მუსულმანებიც იწვევდნენ და პირი-
ქით (11: 175).

ნერგო-ფსიქიკურ დაავადებათა მკურნალობა – დიაგ-
ნოსტიკა ადგილობრივი სოფლის მკურნალთა, მკითხაე-
შემლოცველთა მოვალეობას წარმოადგენდა. არ ერიდე-
ბოდნენ ავადმყოფების *მოლასთან* მიყვანასაც. მოლასთან
ავადმყოფები მიჰყავდათ როგორც ადგილობრივ მაჰმადიან,
ისე ქრისტიან მოსახლეობას (13: 23).

პირველ რიგში მკითხავის საშუალებით ხდებოდა
ავადმყოფობის სახის დადგენა – დიაგნოზირება – ე. ი. რა
დაავადებით იყო ავად ადამიანი, რის მიზეზით იყო გამოწ-
ვეული ეს დაავადება და რა საშუალებებით უნდა ემკურ-
ნალათ მისთვის. შემდეგ უკვე ავადმყოფის მკურნალობა
სათანადო მკურნალის ხელში გადადიოდა, რომელიც გარ-
კვეული მაგიური ქმედებებით, შელოცვებით მკურნალობდა
ავადმყოფს. თუ ეს საშუალებები საკმარისი არ იყო, მაშინ
ავადმყოფი ეკლესიაში მიჰყავდათ და მის განკურებას
უფალს მიაწოდებდნენ.

საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ დაავადების სირთუ-
ლიდან გამომდინარე, მკურნალობა სხვადასხვა ხასიათს
ატარებდა. იოლად მიჩნეულ დაავადებებს შედარებით მარ-
ტივი მაგიური ქმედებანი შეელოდა, რთულ პათოლოგიებს

კი საკმაოდ რთული რიტუალები უტარდებოდა. ავადმყოფს, რომელსაც აგრესიულობა ახასიათებდა და მისი მოვლა ოჯახს არ შეეძლო, მის პატრონობას ეკლესია კისრულობდა.

სამცხე-ჯავახეთში საკმაოდ ფართოდ არის წარმოდგენილი *საოჯახო-საგვარეულო მედიცინა*, რომლის წარმომადგენლები: *მერაბიშვილები* და *გვარამაძეები*, ხშირ შემთხვევაში უფრო ფართო მასშტაბის საქმიანობას ეწეოდნენ, სხვადასხვა (შინაგან, კანის...) დაავადებებთან ერთად ქირურგიულ მანიპულაციებსაც ატარებდნენ. მათ ეს ხელობა იცოდნენ შთამომავლობით. აღსანიშნავია, რომ ისინი უმეტესწილად ძველი სამედიცინო წიგნებით სარგებლობდნენ.

ამ საგვარეულოს ერთ-ერთი წარმომადგენლის შესახებ ცნობა გვხვდება XX საუკუნის დასაწყისში ქართულ პრესაში. გაზეთი *ივერია* იუწყება, რომ „იაკობ პავლეს ძე მერაბიშვილი განაგებდა უდესი წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას. აგრეთვე, უდეს ეკლესიის აღმშენებელი კომიტეტის თავმჯდომარე იყო დიდი სახელი ჰქონდა გაეარდნილი ქვაბლიანში, ფოცხოვს და არტაანის ოლქში, როგორც ჯარა ექიმსა. კარგად იყო დახელოვნებული ამ საქმეში და დიდად შევლოდა ავადმყოფთ. მერაბიშვილებმა ეს ხელობა იციან ჩამომავლობით, როგორც იმერეთში თურმანიძეებმა“ (5).

გადმოცემით, მერაბიშვილების გვარის ერთი შტოს წარმომადგენლები ბალახებით მკურნალობდნენ. ისინი ეფექტურად წამლობდნენ შინაგან თუ სხვა დაავადებებს. მეორე შტო, რომელსაც *ტეფიათებს* ეძახდნენ, უფრო მეტად ტრავმების მკურნალობაში იყვნენ გაწაფული და ზოგჯერ ქირურგიულ ოპერაციებსაც (შარდის ბუშტიდან ქვის ამოღება, თავის ქალას ტრეპანაცია) ატარებდნენ. ორივე შტო დიდი პატივისცემით სარგებლობდა ხალხში (16: 1989: 11).

მნიშვნელოვანი მასალა იქნა ჩაწერილი განთქმული მკურნალის სტეფანე მერაბიშვილის ოჯახში. სტეფანე მერაბიშვილი ტრავმების მკურნალობას ეწეოდა და დახელოვნებული ყოფილა შარდის ბუშტიდან ქვის ამოღებაში.

მეშირიმეობა (შარდის ბუშტიდან ქვის ამოღება) ერთ-ერთი უძველესი ტრადიციაა, დამოწმებულია XI საუკუნის სამედიცინო ძეგლში (12: 336).

სამცხე-ჯავახეთში ხალხური დასტაქრები კენტოვანი დაავადების დროს მიმართავდნენ ქირურგიულ ჩარევას. საკვლევ რეგიონში მოპოვებული ცნობები მეშირიმეობის პრაქტიკისა და პრაქტიკოსების შესახებ ერთ-ერთ საბუთად მიგვაჩნია იმისა, რომ აქ საკმაოდ ფართოდ იყო გავრცელებული შარდის ბუშტის კენტოვანი დაავადება. ხოლო ის ფაქტი, რომ კენტოვანი დაავადების ადგილობრივი მკურნალობის პრინციპები ანალოგიურია შუა საუკუნეების მედიცინაში ცნობილი კენტოვანი დაავადების მკურნალობის პრინციპებისა, მიუთითებს სამცხე-ჯავახეთის ხალხური და შუა საუკუნეების კლასიკური მედიცინის ურთიერთკავშირსა და ურთიერთგავლენაზე.

საკვლევ რეგიონში მოწმდება თავის ქალის ტრეპანაციის ფაქტებიც.

ცნობილია, რომ XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში ტრეპანაცია კეთდებოდა ხევსურეთში, ხევსა და სვანეთში. ყველაზე დიდხანს ეს ოპერაცია ხევსურეთის ყოფას შემორჩა (6: 24-25). ტრეპანაციას ზემო სვანეთშიც აკეთებდნენ. მოგვეპოვება ცნობა, რომ სვანი დასტაქრები ე.წ. ალოპლასტიკის პრაქტიკასაც ეწეოდნენ, ე. ი. დაზიანებულ ძვალს ლითონის, უმეტეს შემთხვევაში, სპილენძის ფირფიტით შეცვლიდნენ (4: 31-32).

რაც შეეხება სამცხე-ჯავახეთში დადასტურებულ თავის ქალის ტრეპანაციის პრაქტიკის ფაქტებს, ის თავის ქალის ახდას გულისხმობდა და უფრო ახლო დგას თანამედროვე მეთოდებთან.

ნიშანდობლივია ის გარემოება, რომ ბევრი ოჯახი, რომელთაც დაავადებათა მკურნალობის ტრადიცია პქონდა, ხშირად სარგებლობდა ძველი სამედიცინო წიგნებით, რასაც ადასტურებს მათი მკურნალობის მეთოდებისა და საშუალებების მსგავსება კარაბადინებში აღწერილ მკურნალობის წესებთან. ჩვენ მოგვეცა შემთხვევა მერაბიშვილების გვარის ერთ-ერთ წარმომადგენელთან გვენახა ხელნაწერი კარაბადინი, რომელიც შედგენილია ძველი სამედი-

ცინო კარაბადინების საფუძველზე. გადმოცემით, მერაბიშვილების გვარი ამ ხელნაწერით სარგებლობდა.

სამცხე-ჯავახეთში ხალხური დასტაქრების გვერდით ხშირ შემთხვევაში მკურნალობის ფუნქციას ასრულებდნენ **დალაქები**, რომელთაც **ბერ-ბერს** ეძახდნენ, რაც თურქულად დალაქს ნიშნავს. ისინი თავის უშუალო საქმიანობასთან ერთად ეწეოდნენ კბილის ამოღებისა და სისხლის გამოშვების პრაქტიკას.

აქ, ისევე როგორც ზოგ შემთხვევაში ადგილობრივი ქირურგების, დალაქების დინასტიურობაც მოწმდება. ცნობილი იყო **ბერუაშვილების**, **ყაფრელაშვილების**, **გვარამაძეებისა** და **ველიჯანაშვილების** გვარები. გვარამაძეების საგვარეულოდან განთქმული იყო ორი ძმა პეტრე და პავლე, რომელთაც **ბარბლი პეტრეს** და **ბარბლი პავლეს** ეძახდნენ. ჩვენი აზრით, **ბარბლი** იგივე **ბერ-ბერს** ანუ დალაქს უნდა ნიშნავდეს.

სამცხე-ჯავახეთის ყველა სოფელში დალაქი არ იყო. ამიტომ, ერთი დალაქი რამდენიმე სოფელს ემსახურებოდა.

კბილის ამოსაღებად დალაქებს ჰქონდათ სპეციალური მარწუხები. დიდი ზომის მარწუხი უკანა კბილებისათვის იყო განკუთვნილი, პატარა ზომისა კი წინა კბილებისათვის. კბილის ამოღების შემდეგ დალაქი ჭრილობაში ჩადებდა არყიან ნაჭერს.

დალაქები, როგორც აღვნიშნეთ, ეწეოდნენ სისხლის გამოშვების პრაქტიკასაც. უმეტესწილად არტერიული სისხლის წნევის მომატების შემთხვევაში. არსებობდა სისხლის გამოღების სხვადასხვა მეთოდი **ნეშტარით** // **ნაშტარით** (სამართებელი) და წურბლებით.

დალაქების სამკურნალო საქმიანობის ამსახველი ფაქტები ხშირად დასტურდება საქართველოს მოსახლეობის ტრადიციულ ყოფაში და ამაზე სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ, აღვნიშნავთ, რომ, როგორც ყველგან, დალაქები გარკვეულ სამედიცინო მომზადებას გადიოდნენ.

იოანე ბატონიშვილის **სჯულდების** მიხედვით: „იყო დალაქების უფროსი, ესენი განასწავლიდნენ შეგირდებს კარგად და ესენი მისცემდნენ რიგსა სამართებლისა ნეშტარს და სხვათა სადალაქოთა სახმართა ნივთებთა და

ამათ მიერ წარივლინებოდნენ სოფელში დალაქები, რომ დროსა სისხლის გამოშვებისა ანუ კოტოშების მოკიდებისასა იყვნენ გამოცდილნი, რომ კაცი ან არ მოკლან უცოდინარობით და ან არ დააშაონ“ (3: 16).

საინტერესოა აგრეთვე *სჯულდების* ერთ-ერთი მუხლი, რომელიც დალაქების სამკურნალო საქმიანობის საბუთად გამოდგება: „საშუალ ქალაქისა ეკიდოს ერთი დიდი ზარი და მას ჰყვანდეს მიხენილი ასასებთაგან რაოდენიმე კაცი მცველად. თუ არ საქმისათვის, სხვამან არავინ იკადროს დარეკად მისა და ესე ზარი მაშინ დაირეკებოდეს, ოდესცა ავად გაუხდეს ვინმე [ს] ვინმე სახლში, ანუ შეუძნელდეს ავადყოფი, ანუ ცეცხლი მოუკიდოს რასმე, ანუ ასე საქვეყნო საქმე იყოს რამე შეკრებისათვის ერთა, მაშინ უნდა დარეკდენ ამა ზართა, ოდესაც ავად მყოფის პატრონი მივიდეს, რაც დრო იყოს დარეკოს ის ზარი, მაშინ ექიმიცა, მღვდელიცა და კიდევ სხვანიცა, ცეცხლის გამჭრობი თუ დალაქი კიდე სულ იქ მივიდნენ და ის ავადყოფის პატრონი იქ დახვდება და რომელიც ეჭირება მას წაიყვანს“ (3: 58).

სასწრაფო დახმარების ზემოაღწერილი ორიგინალური ფორმის მიხედვით, აშკარად ჩანს, რომ დალაქს აქ გარკვეული ფუნქცია ეკისრებოდა, სავარაუდოა, რომ მის უშუალო მოვალეობას სისხლის გამოშვება წარმოადგენდა.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ამ რეგიონის ხალხურ სამედიცინო ლექსიკაში ხშირად გვხვდება ხალხური მკურნალის აღმნიშვნელი თურქული სამედიცინო ტერმინები: *სინიხჩი*, *ბერ-ბერი* და სხვა, რაც მეზობელი თურქეთის გავლენით უნდა აიხსნას, მაგრამ მიუხედავად ამისა, ადგილობრივ მკურნალთა სოციალური სტატუსი საერთო ქართულ ხასიათს ატარებს.

ამგვარად, სამცხე-ჯავახეთის ხალხურ მედიცინაში შეიძლება გამოვყოთ სხვადასხვა შრე: *ყოფითი* — რომელიც გულისხმობს მოსახლეობის საერთო სამედიცინო ცოდნას; ადგილობრივი *ხალხური მკურნალების სამკურნალო გამოცდილება*, რომელიც ძირითადად ემპირიულ დაკვირვებასა და სამედიცინო ცოდნის ურთიერთგაზიარებას ემყარებოდა, მკურნალობა არ იყო

მათი შემოსავლის რაიმე მნიშვნელოვანი წყარო, არ ითვალისწინებდა მათი საქმიანობის ანაზღაურებას დადგენილი ნიხრით და სამკურნალო ცოდნის მიღებისა და გადაცემის რაიმე დადგენილ წესს და საკმაოდ მაღალი პროფესიული დონის – *საოჯახო-საგვარეულო მედიცინა*, რომელიც მემკვიდრეობით გადადიოდა (7: 329). საოჯახო-საგვარეულო მედიცინის პრაქტიკოსების სამკურნალო საქმიანობა დადგენილი ნიხრით იყო ანაზღაურებული, მათი სამედიცინო ცოდნა ემპირიულ დაკვირვება-გამოცდილებასთან ერთად, ძველი ქართული სამედიცინო ხელნაწერების საფუძველზე იყო ჩამოყალიბებული.

მკურნალთა საგვარეულოს სოციალური პრივილეგიების ტენდენცია სამცხე-ჯავახეთში ნათლად იკვეთება, რაც მკურნალის პროფესიის განსაკუთრებულ დაფასებასა და პატივისცემაზე მიგვითითებს.

N. CHIRGADZE

FOLK HEALERS IN SAMTSKHE-JAVAKHETI

In Samtskhe-Javakheti, folk medical knowledge was of various natures and the folk healers, respectively, were of different categories – general doctors, those, healing internal diseases, diseases of ears, throat and nose, skin diseases etc., midwives – obstetricians, bribers – specialists in bloodletting and tooth extraction, foretellers, exorcists.

In folk medicine in Samtskhe-Javakheti number of layers could be distinguished – everyday – implying general medical knowledge of the population; medical experience of the local healers, which was based, mainly, in the empirical observations and sharing of the medical knowledge, healing was not any significant source of income for them, it did not imply remuneration for their activities at any established tariffs and any established rules for acquisition and sharing of knowledge; professional level was quite high – family medicine, which was inherited. Medical activities of the practitioners in the

family medicine were remunerated at stated tariffs. Their medical knowledge, together with empirical observations and experience, was formulated in the basis on the ancient Georgian medical manuscripts.

In Samtskhe-Javakheti the trend of providing social privileges to the healers' families could be apparently seen, showing that the profession of the healers was especially appreciated and respected.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. აბულაძე ილ., ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.
2. ბატონიშვილი ი., კალმასობა, ტ. I, თბ., 1991.
3. ბატონიშვილი ი., სჯულებება, თბ., 1957.
4. ბურდული მ. ხალხური მედიცინა დასავლეთ საქართველოში (სვანური ეთნოგრაფიული მასალის მიხედვით), საკანდიდატო დისერტაცია, თბ., 1990.
5. ივერია, 1902, №257.
6. მინდაძე ნ., ქართული ხალხური მედიცინა (აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით), თბ., 1981.
7. მინდაძე ნ., ქართული ხალხური სამედიცინო კულტურა, სადოქტორო დისერტაცია, თბ., 2000.
8. ორბელიანი სულხან-საბა, ლექსიკონი ქართული, I, 1991.
9. სააკაშვილი მ., გელაშვილი ა., საქართველოს მედიცინის ისტორია, ტ. III, წიგნი I, თბ., 1956.
10. სააკაშვილი მ., გელაშვილი ა., საქართველოს მედიცინის ისტორია, ტ. III, წიგნი II, თბ., 1958.
11. საქართველოს ებრაელთა მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის შრომები, III, 1945.
12. ქანანელი სვიმონ, უსწორო კარაბადინი, თბ., 1940.
13. ჩირგაძე ნ., ახალციხის რაიონის ეთნოგრაფიული დღიური, VIII, 1988.
14. ჩირგაძე ნ., ახალციხის რაიონის ეთნოგრაფიული დღიური, IV, 1989.

ლია ბითაძე, შორენა ლალიაშვილი,
თეა ჯაშაშვილი

დასავლეთ კავკასიის მოსახლეობის ანთროპო-
გენეტიკური კავშირები. ნაწილი I. სომატოლოგია

დასავლეთ კავკასიაში განსახლებული ცალკეული ეთნიკური ჯგუფების ანთროპოლოგიური თავისებურებანი მრავალ ნაშრომშია განხილული (1: 89-108; 2: 66-73; 3: 154-208; 4: 170-174; 5: 1300-1308; 6: 159-161), ხოლო ამ ნაშრომის ძირითადი მიზანია ამ ტერიტორიაზე მცხოვრები მოსახლეობის ანთროპო-გენეტიკური ურთიერთდამოკიდებულების გარკვევა მონაცემთა ფართო სპექტრის საფუძველზე.

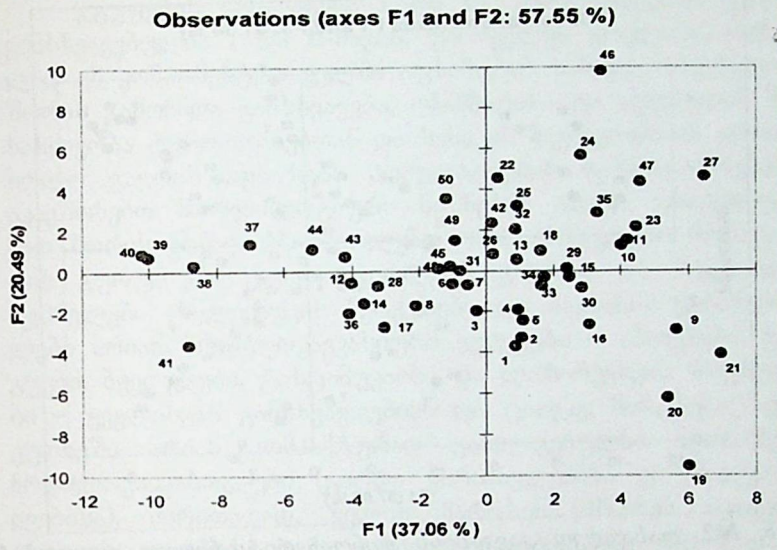
წინამდებარე ნაშრომში განხილულია ამ მოსახლეობის მორფოლოგიური თავისებურება, რომელიც ეფუძნება იმ პირველად მასალას და სტატისტიკურ დამუშავებას, რომელიც მოყვანილია კოლექტიურ მონოგრაფიაში – “აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორია” (7:311). ამ ნაშრომისაგან განსხვავებით, ყურადღება ეთმობა არა მხოლოდ აფხაზების კავშირებს სივრცეში, არამედ თანამედროვე კავკასიის მოსახლეობის ურთიერთმიმართებას რამდენიმე ნიშანთა სისტემის მიხედვით.

სომატოლოგიური ნიშანთა სისტემით, ანალიზში ჩართულია 50 პოპულაციის მონაცემები, რომლებიც დასავლეთ კავკასიის ეთნო-ტერიტორიულ ჯგუფებს წარმოადგენს (8: 89, 142). ამ ნიშანთა სისტემის საფუძველზე ჩატარებულია კომპონენტური ანალიზი (9:14-19). გამოყოფილია V ძირითადი კომპონენტი, რომლებიც ჯამურად ცვალებადობის 84,3% აგრძელებს. ძირითადი დატვირთვა I კომპონენტზე მოდის (37,1%). I და II კომპონენტი ერთობლივად ცვალებადობის 57,6% აგრძელებს, რაც ზოგადი ცვალებადობის ნახევარზე მეტს განსაზღვრავს.

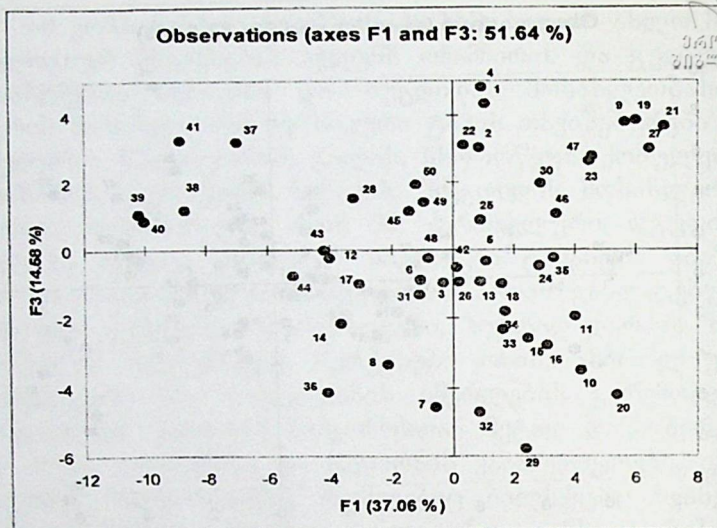
ამ კომპონენტთა ველში (ნახ. №1) ძალიან ახლო მორფოლოგიურ მსგავსებას ავლენს ოჩამჩირის და გუდაუთის მოსახლეობა სენაკისა და ზუგდიდის მოსახლეობასთან. გაგრის მოსახლეობის ფიზიკური ტიპის თავისებურება შუალედურია წალენჯიხის, გალის, ჩხოროწყუს, ქობულეთის, ოჩამჩირის, გუდაუთის, სენაკის, ზუგდიდის მოსახლეობას შორის. აღსანიშნავია, რომ 36 ქართველური ჯგუფიდან ყველაზე ახლოს ჭიათურის იმერლები ტაპანტის აბაზებთან და ბაქსანის ყაბარდოელებთან არიან განლაგებული. ქართული ჯგუფების გარემოცვაში, ზუსტად ღერძის ზემო მესამედში, ზელენჩუკის ჩერქეზები ონის, ამბროლაურის რაჭველებისა და ზესტაფონის იმერლების გარემოცვაში განლაგდნენ. ქართულ სამყაროსთან მეტად დაკავშირებული არიან ლექსენისა და ნაგორნის ყაბარდოელები, ისევე როგორც ბალყარელები, რომლებიც ბალსქვემო სვანებსა და მთის რაჭველებს შუა განლაგდნენ. განსაკუთრებული მდებარეობა ყარაჩაელებს ახასიათებთ. მათგან დიამეტრალურად საპირისპირო ადგილი აჭარლებს (ს. ღორჯომის, ს. რიყეთის, ს. შუბანის) უკავიათ. თავისებურება ვლინდება ასევე სარფის ლაზების მორფოლოგიურ იერში. ჩრდილოეთ კავკასიის სხვა ჯგუფებიდან მეტად ახლო მორფოლოგიური მსგავსება ადიღე-ბუეღულებსა და ტახტამუკაის შაფსულებს შორისაა, თუმცა, შეიძლება მათ ტიპოლოგიური მსგავსება აბაძეებთან, ბესლენელ ჩერქეზებთან და აშხარის აბაზებთან აღენიშნებათ (ნახ. №1).

ზემოთ მოყვანილი ჯგუფების განლაგებიდან აშკარად იკვეთება აფხაზებისა და ჩრდილოკავკასიელების დიფერენციაცია. აღმოჩნდა, რომ ჩრდილოკავკასიელები მეტად ქართველური ჯგუფებისკენ ისწრაფვიან (ნახ. №1).

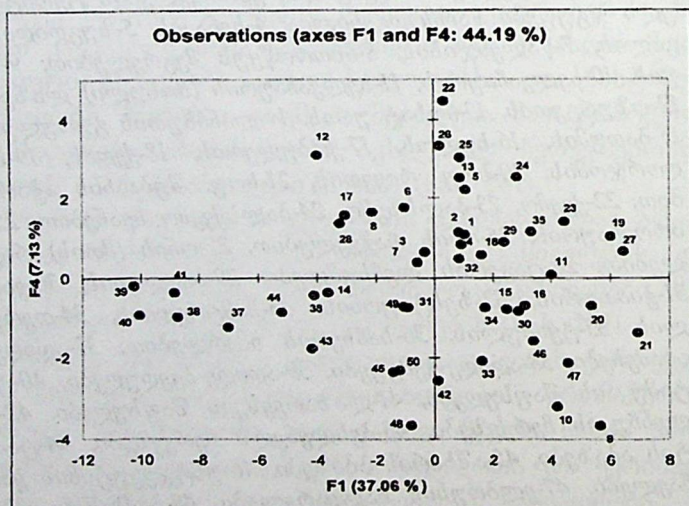
მესამე კომპონენტი ნათლად აცალკევებს ქართველ და სხვა ჩრდილო კავკასიელ მოსახლეობას ერთმანეთისგან. ქართული მოსახლეობა, ძირითადად, მცირე სახის მორფოლოგიური სიმაღლით, ცხვირის სიდიდითა და ყვრიმალთა შუა და ყბა-შუბლის დიდი მაჩვენებლით ხასიათდება.

ნახ. №1. დასავლეთ კავკასიის ეთნო-ტერიტორიული ჯგუფების განლაგება I და II კომპონენტთა ველში. სადაც აუხაზები: ოჩამჩირე-1, გუდაუთა-2, გაგრა-3; ქართველების ტერიტორიული ჯგუფები წარმოდგენილია: 4-სენაკის, 5-ზუგდიდის, 6-გაღის, 7-წაღენჯიხის, 8-ჩხოროწყუს მეგრელებით; 9-სარფის, 10-ხელვაჩაურის, 11-ხელვაჩაურის (მოსული) ლაზებით; 12-ოზურგეთის, 13-ჩოხატაურის, 14-ღანჩხუთის გურულებით; 15-ბათუმის, 16-ხულოს, 17-ქობულეთის, 18-ქედას, 19-სოფ. ღორჯომის, 20-სოფ. რიყეთის, 21-სოფ. შუბაანის აჭარელებით; 22-ქვემო, 23-ბაღსზემო, 24-ბაღსქვემო სვანებით; 25-ამბროლაურის, 26-ონის რაჭველებით, 27-ონის (მთის) რაჭველებით; 28-ცაგერის ლეჩხუმლები; 29-ბაღდათის, 30-ვანის, 31-ჭიათურის, 32-ხესტაფონის, 33-სამტრედიის, 34-თერჯოლის, 35-ტყიბულის, 36-საჩხერის იმერლებით; 37-ადიგები-აბაძეხები, 38-ადილე-ჭემგუები, 39-ადილე-ბუკედულები, 40-ტახტამუკაის შაფსულები, 41-ლაზარესის შაფსულები, 42-ზელენჩუკის ჩერქეზები, 43-ბესლენელი ჩერქეზები, 44-ტაბანტის აბაზები, 45-აშხარის აბაზები, 46-უსტჯეგუტინის ყარაჩაელები, 47-ელბრუსის ბალყარელები, 48-ბაქსანის ყაბარდოელები, 49-ლექსენის ყაბარდოელები, 50-ნაგორნის ყაბარდოელები.

ნახ. №2. დასავლეთ კავკასიის ეთნო-ტერიტორიული ჯგუფების განლაგება I და III კომპონენტთა ველში. ჯგუფების ნომერაცია იგივეა, რაც ნახ. №1-ში.

ნახ. №3. დასავლეთ კავკასიის ეთნო-ტერიტორიული ჯგუფების განლაგება I და IV კომპონენტთა ველში. ჯგუფების ნომერაცია იგივეა, რაც ნახ. №1-ში.

ჯგუფების განლაგება I და III კომპონენტების ველში განსხვავებულია I და II-საგან. უპირველეს ყოვლისა, პირველად ამ კომპონენტთა ველში აფხაზების სამივე პოპულაციას შორის გამოიჩნდა განსხვავება, ოჩამჩირისა და გუდაუთის მოსახლეობა ქვემო სვანებთან და სენაკის მეგრელებთან ერთად, ხოლო გაგრის აფხაზებს პოპულაციების ფართო წრესთან აკავშირებთ მორფოლოგიური ნიშნების ახლო განაწილება. მათ შორის ჭიათურის იმერლები, ონის რაჭველები, ჩოხატაურის გურულები, ქედას აჭარლები, გალისა და ზუგდიდის მეგრელები, ზელენჩუკის ჩერქეზები და ბაქსანის ყაბარდოელები არიან. ჩრდილოკავკასიური ჯგუფები – აბაძეხები, ჭემგუები, ბუედულები, ტახტამუკაის და ლაზარეცკის შაფსულები – ყველასგან განსხვავდებიან და ცალკე, მარცხენა ზემო კუთხეში არიან კომპაქტურად განლაგებულნი. დანარჩენი ჩრდილოკავკასიელები (გარდა ყარაჩაელებისა და ბალყარელებისა), ძირითადად, ველის მარცხენა მხარეს იკავებენ ადგილს, თითქმის იგივე თანმიმდევრობით, როგორც I და II კომპონენტის ველში (ნახ.№2) და ქართველების იმავე გარემოცვაში იმყოფებიან. ამავე ველში შეიძლება სარფის ლაზების, ს. ღორჯომის და ს. შუბანის აჭარლების, მთის რაჭველების თავისებურება აღინიშნოს. ასევე კომპაქტურად, თითქმის სწორი ხაზის გასწვრივ განლაგებული ჯგუფები დაკავშირებულია მორფოლოგიურ ნიშანთა კომპლექსით. ესენია ს. რიყეთის, ხულოსა და ხელვაჩაურის აჭარლები, ხელვაჩაურის ლაზები, სამტრედიისა და თერჯოლის იმერლები. ქართველური ჯგუფებიდან ამ ველში თავისებურია ბაღდათისა და ზესტაფონის იმერლების, წალენჯიხის მეგრელების მდებარეობა. აღსანიშნავია, ყარაჩაელების ყველაზე ახლოს ვანის იმერლებთან, ხოლო ბალყარელების ბალსზემო სვანებთან, ისევე როგორც ზელენჩუკის ჩერქეზების და ოზურგეთის გურულების ერთმანეთის მიმართ ძალზედ მჭიდრო განლაგება. ლაზების ორი პოპულაცია შედარებით განცალკევებულია და ძირითადად გამოირჩევა ცხვირის სიდიდით. I და IV კომპონენტები ჯამურად აგროვებენ საერთო ცვალებადობის 44,19%, ამიტომ საჭიროდ ჩაეთვალით განგეხილა ჯგუფთა განლაგება ამ კომპონენტთა ველში. ამჯერადაც, აფხაზების გარშემო მხოლოდ ქართველების პოპულაციები იმყოფება, რაც იმას ადას-

ტურებს, რომ მათი მორფოლოგიური იერის ცვალებადობა მთლიანად ქართულ სამყაროსთანაა კავშირში. ქართველების უმეტესი პოპულაციები ველის ზედა მხარეს განლაგდნენ, ხოლო ჩრდილოეთ კავკასიის ჯგუფები ქვემოთ. I და IV კომპონენტის ველში ზემოთ განხილული მასალისგან განსხვავებით ლექსენის ყაბარდოელები პირველად ვანის იმერლებთან საკმაოდ მჭიდროდ არიან დაკავშირებულნი (ნახ. №3).

კომპონენტური ანალიზით გამოვლენილი ცალკეული პოპულაციების განლაგება I-II, I-III და II-III კომპონენტთა ველში მათ თავისებურებაზე მიუთითებს. აღსანიშნავია, რომ ნებისმიერი პოპულაციის ცვალებადობა ეთნიკურთან შედარებით უფრო მაღალია და ამიტომ, ხშირად ცალკეული პოპულაციების შედარებისას განსხვავებულ ინფორმაციას ვიღებთ. ეთნოსი მრავალ პოპულაციათა ჯამია, რომელთა სიცოცხლისუნარიანობის შედეგია ბიოლოგიური და სოციალური ადაპტაცია, აღწარმოება და ცვალებადობა დროში; კონკრეტული პოპულაციის მეშვეობით ვაფიქსირებთ ეთნიკურ ჯგუფებში მიმდინარე გენეტიკურ (მუტაცია, მიგრაცია, იზოლაცია და ა.შ.) პროცესებს და ეთნოგენეტიკურ კავშირების მიმართულუბას.

კომპონენტური ანალიზით ირკვევა, რომ ქართველები მორფოლოგიური პოლიმორფულობით გამოირჩევიან. უმეტეს პოპულაციათა პროექციები კომპონენტებზე ძალზედ ცვალებადია. ამ მხრივ, ჩრდილოკავკასიელები დიფერენციულნი ჩანან. ყველა კომპონენტთა ველში ქმნიან კომპაქტურ ჯგუფებს, რომელთა შემადგენლობა უცვლელია. პირველ ჯგუფში აღმოჩნდნენ: ადიღები (შაფსულები, ჭემგუები, აბაძეები, ბჟელუდები), ჩერქეზები (ბესლენეველი), აბაზები (ტაპანტის). მეორე ჯგუფის ძირითადი შემადგენლობა არ იცვლება. ესენი არიან: ნაგორნის, ლექსენის, ბაქსანის ყაბარდოელები და აშხარის აბაზები. მათ უერთდებიან ზელენჩუკის ჩერქეზები. (I-III, I-IV კომპონენტთა ველში). მესამე ჯგუფი მცირერიცხოვანია და ყველაზე მეტად სწორედ ისინი ავლენენ ქართულ სამყაროსთან სწრაფვას. მაგალითად, ბალყარელები – ბალსხემო და ბალსქვემო სვანებთან, ყარაჩაელები – ვანის იმერლებთან. აქვე აღსანიშნავია აფხაზების პროექციების ყველა კომპონენტთა ველში ქართველების გარემოცვაში განლაგება.

მორფოლოგიური დისტანციები *

ცხრ. №1

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	.0933	.1387	.1433	.1500	.1167	.1000	.1266	.1081	.1083	.0893	.0956	.0933	.0867	.1000	.1050
2		.0560	.0870	.0720	.1160	.1540	.1460	.1509	.1653	.1793	.1267	.1533	.1080	.1473	.1473
3			.0600	.0400	.0622	.1100	.1050	.1307	.1400	.1290	.1133	.1417	.1500	.1317	.1250
4				.1200	.0783	.1200	.1200	.1414	.1517	.1370	.1100	.1067	.1500	.1450	.1338
5					.0667	.1100	.0967	.1167	.1100	.1120	.0889	.1277	.1267	.1211	.1071
6						.0	.0200	.1414	.1167	.1240	.1400	.1033	.1600	.1067	.1338
7							.0	.1200	.0967	.1300	.1200	.0933	.1400	.0933	.1175
8								.0852	.1119	.0977	.0843	.1219	.1243	.1167	.0938
9									.0900	.1120	.1078	.1067	.1200	.1156	.1150
10										.0840	.0840	.0873	.0780	.0873	.0903
11											.0633	.1089	.0967	.0989	.0775
12												.0600	.0600	.0578	.1004
13													.0	.0667	.0963
14														.0800	.0946
15															.0700

* 1.აუხაზები, 2.ადილები, 3.ჩერქეზები, 4.აბაზები, 5.ყაბარდოელები, 6.ყარაჩაელები, 7.ბალყარელები, 8.აჭარლები, 9.ლაზები, 10.მეგრელები, 11.გურულები, 12.სვანები, 13.ლეჩხუმელები, 14.რაჭველები, 15.იმერლები.

ამდენად, კომპონენტური ანალიზით გამოიკვეთა, რომ ქართველების ცვალებადობა ბევრად ფართო ფარგლებში ექცევა. ჩრდილოკავკასიელები (ადიღები, ჩერქეზები, აბაზები - 1 ჯგუფი) ქართველებისაგან საპირისპირო ნიშანთა კომპლექსის მატარებელნი არიან, ხოლო დანარჩენი ჩრდილოკავკასიელების მორფოლოგიურ იერში ქართველებთან მიმართებაში მეტი მსგავსება აღინიშნება.

ნაშრომში ასევე გამოთვლილია მორფოლოგიური დისტანციები დასავლეთ კავკასიის (10: 14-25) ყოველ წყვილ პოპულაციებს შორის (ცხრ. №1). მთლიანობაში მორფოლოგიური დისტანციები ძალზედ დაბალია, რაც ამ მოსახლეობის ახლო მორფოლოგიურ მსგავსებაზე მიუთითებს. დისტანციები 0.01 - 0.21 - ის ფარგლებში ვარირებს.

50 პოპულაციის ანალიზმა გვიჩვენა დასავლეთ კავკასიის და ჩრდილოეთით და სამხრეთით განსახლებულ პოპულაციებს შორის მრავალი საერთო ელემენტი, ასახული ელემენტარულ - პოპულაციურ დონეზე. იმის გასარკვევად, თუ როგორია ურთიერთმიმართება, მოვახდინეთ მატრიცის მოცულობის 50x50 (11: 158-159), 15x15 (ცხრ. №1) შემცირება. მასალის ასეთი სახით ორგანიზება გვაძლევს წინა მეთოდით მიღებული შედეგების ინტერპრეტირების საშუალებას. ცხრ. №1-ში ქართველები (აჭარლები, ლაზები, მეგრელები, გურულები, სვანები, რაჭველები, იმერლები), აფხაზები და ჩრდილოკავკასიელები წარმოდგენილია რამდენიმე პოპულაციით, ლეჩხუმელების, ბაღყარელების და ყაბარდოელების გარედა. ცხრილის დიაგონალზე მოყვანილია მორფოლოგიური დისტანციები ეთნიკური ჯგუფის, ხოლო ქართველების შემთხვევაში ცალკეულ ეთნოგრაფიულ ჯგუფს შიგნით. მორფოლოგიური დისტანცია (მსგავსების კოეფიციენტისაგან განსხვავებით) რაც უფრო დაბალია, მით უფრო ახლო კავშირზე მიუთითებს. ცხრ. №1-ში მოყვანილი ნებისმიერი კოეფიციენტი დასავლეთ კავკასიის ცალკეულ მოსახლეობას შორის არსებულ ძალიან ახლო მორფოლოგიურ კავშირზე მიუთითებს. ეს მონაცემები ასევე გვიჩვენებენ სომატოლოგიური ნიშნების ერთგვაროვნებას. ყველაზე ახლო დისტანციები ადიღებს (აბაძეებს, ჭემგუებს, ბუედუებს, შაფსუდებს) აკავშირებთ (0,0560), ის ყველაზე მაღა-

ლია აფხაზებში (ოჩამჩირე, გაგრა, გუდაუთა) 0,0933. ჩრდილო კავკასიელები მცირე შიდა დისტანციებს და 2-3 ჯერ უფრო მაღალ დისტანციებს სხეებთან ავლენენ.

ადილელებისთვის ყველაზე ახლო ჯგუფები აბაზებია (0,0720), ხოლო ყველაზე დიდი დისტანცია მეგრელებთან (0,1793) აკავშირებთ. მორფოლოგიური დისტანცია მათ და აფხაზებს (0,1387) შორის უფრო დიდია, ვიდრე მათსა და ლეჩხუმელებს (0,1080), გურულებს (0,1267) შორის.

ჩერქეზების ორ ჯგუფს (ზელენჩუკის და ბესლენგევის) უფრო მცირე დისტანცია აკავშირებთ აბაზებთან (0,0400) ვიდრე ერთმანეთთან (0,0600). ჩერქეზებისათვის უახლოესთა შორის ყაბარდოელები (0,0622) და ადილები (0,0870) არიან.

ტაპანტის და აშხარის დიალექტის ურთიერთ დისტანცია (0,1200) 3 ჯერ მეტია, ვიდრე მათსა და ჩერქეზებს შორის (0,0400). ასევე ბევრად მცირეა მათი დისტანციები ყაბარდოელებსა (0,0783) და ადილებთან (0,0720). მათ ქართველებთან მცირე დისტანცია სვანებთან (0,1067) და გურულებთან (0,1120) აკავშირებთ, გაცილებით მაღალია – აფხაზებთან (0,1500), ლაზებთან (0,1517), ლეჩხუმელებთან (0,1500).

ყაბარდოელების სამ პოპულაციას შორის მორფოლოგიური დისტანცია (0,0667) უფრო დიდია ჩერქეზებთან შედარებით (0,0622). მცირე დისტანცია აბაზებთან (0,0783), გურულებთან (0,0889), ბალყარელებთან (0,0967), იმერლებთან (0,1071) აკავშირებთ. აბაზებისაგან განსხვავებით ყაბარდოელების მორფოლოგიური დისტანციები უფრო ვიწრო ფარგლებში (0,0667 – 0,1277) იცვლება.

ყარაჩაელები. ზემოთ იყო აღნიშნული, რომ ყარაჩაელები, ისევე როგორც ბალყარელები შესწავლილი არიან მხოლოდ პოპულაციურ დონეზე, ამიტომ მათი ორ და მეტ პოპულაციას შორის ცვალებადობა ჩვენთვის უცნობია. შეგვიძლია მსჯელობა მხოლოდ ისეთი პარამეტრების მიხედვით, როგორიცაა: საშუალო, დისპერსია, ვარიაციის კოეფიციენტი პოპულაციის შიგნით სხვადასხვა ნიშნის მიხედვით. აღნიშნული პარამეტრები ნორმალური ცვალებადობის ფარგლებში ვარიირებენ. ყარაჩაელების უახლოეს

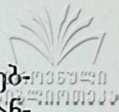
ჯგუფს ბალყარელები (0,0200) წარმოადგენენ. შემდეგი ახლო ჯგუფი აფხაზები (0,1000), სვანები (0,1033), რაჭველები (0,1067) არიან. მაქსიმალურია დისტანცია ლეჩხუმელებთან (0,1600) და ადიღებთან (0,1540). ერთნაირი დისტანციები აკავშირებთ ყაბარდოელებთან (0,1100) და ჩერქეზებთან (0,1100).

ბალყარელებისათვის უახლოესთა შორის უახლოეს ყარაჩაელები წარმოადგენენ, რადგან ეს მინიმალური დისტანციაა მათათაგან, რომელიც მოყვანილია ცხრ. №1-ში. შემდეგი უახლოესი დისტანციები 4-5-ჯერ მაღალია და აკავშირებთ ყაბარდოელებთან (0,0967), ლაზებთან (0,0967), სვანებთან (0,0933), რაჭველებთან (0,0933), ჩერქეზებთან (0,1050). ბალყარელების მორფოლოგიური იერის მსგავსება სხვა ჯგუფებთან დისტანციების უფრო მცირე დიაპაზონში ვარირებს.

აჭარლების 7 პოპულაცია საშუალოდ ყველაზე ახლო დისტანციებს ავლენს გურულებთან (0,0843), იმერლებთან (0,0938), მეგრელებთან (0,0977), აფხაზებთან (0,1081). მაქსიმალურად დიდია დისტანცია მათსა და ადიღებს შორის (0,1509). აჭარლების 7 პოპულაციას შორის საერთო დისტანცია 0,0852, რაც ცვალებადობის დიაპაზონს (0,0843 – 0,1509) ფარგლებში ექცევა. აჭარლებსა და სხვა ქართულ ეთნოგრაფიულ ჯგუფებს შორის დისტანციები ყოველთვის ნაკლებია ჩრდილოკავკასიურ ჯგუფებთან შედარებით (გარდა ყაბარდოელებისა).

ლაზების უახლოესთა წრე ბალყარელების (0,0967), აფხაზების (0,1083), გურულების (0,1078), სვანებისაგან (0,1067) შედგება. აღსანიშნავია, რომ მინიმალური დისტანცია (ლაზებსა და ბალყარელებს შორის) ყველაზე მაღალია, ხოლო ლაზების პოპულაციებს შიგნით საშუალო დისტანცია აბაზების და აფხაზების შემდეგ სიდიდით მესამეა.

მეგრელებს მინიმალური დისტანცია ლეჩხუმელებთან აკავშირებთ (0,0780), ხოლო ზუგდიდის, გალის, სენაკის, წალენჯიხის და ჩხოროწყუს მეგრელებს შორის იგი 0,0840 უდრის, ისევე როგორც გურულებთან. ზოგადად, მეგრელების მორფოლოგიური იერის საერთო ელემენტები დასავლეთ ქართველების ყველა ეთნოგრაფიულ ჯგუფში ვლინ-

დება – სვანებთან (0,0873), რაჭველებთან (0,0783), იმერლებთან (0,0903), აჭარლებთან (0,0977). აღსანიშნავია, რომ განსხვავება ლაზებთან (0,1120) უფრო მეტია, ვიდრე სხვა ქართულ ჯგუფთან და ნაკლებია აფხაზებთან (0,0893). ჩრდილოკავკასიულ ჯგუფებთან მეტად განსხვავებულ დისტანციებს ავლენს: მინიმალურს ყაბარდოელებთან (0,1120), მაქსიმალურს – ადიღებთან (0,1793).

გურულები ერთ-ერთი ქართული ეთნოგრაფიული ჯგუფია, რომლის შიდა ცვალებადობა შედარებით მცირეა (0,0633), ხოლო დისტანციები სხვებთან 0,0775 – 0,1400 ვარირებს. მცირე დისტანციები იმერლებთან (0,0775), მეგრელებთან (0,0840), აჭარლებთან (0,0843), ყაბარდოელებთან (0,0889), ლეჩხუმელებთან (0,0967), რაჭველებთან (0,0984) აკავშირებთ. აღსანიშნავია რომ, ლაზებთან (0,1078) და სვანებთან (0,1089) შედარებით, მათ აფხაზებთან უფრო მცირე დისტანცია აკავშირებთ. მაქსიმალური განსხვავება მათ მორფოლოგიურ იერში ყარაჩაელებთან (0,1400) აღენიშნებათ.

სვანებისათვის ყველაზე ახლო ჯგუფებია ლეჩხუმელები (0,0578) და რაჭველები (0,0600). ქვემო, ბალსზემო და ბალსქვემო სვანებს შორის იგივე დისტანცია (0,0600) აღინიშნება როგორც რაჭველებთან. აღნიშნული ფაქტი მიუთითებს დასავლეთ კავკასიონის მთისწინეთისა და მთის მოსახლეობის ძალიან ახლო მორფოლოგიურ მსგავსებაზე. სვანებს აკავშირებთ მცირე დისტანციები აფხაზებთან (0,0933) და ბალყარელებთან (0,0933). სვანები გამოირჩევიან ახლო დისტანციებით ყველა ქართველურ ჯგუფთან და ღიდით – ადიღებთან (0,1533), ჩერქეზებთან (0,1417), ყაბარდოელებთან (0,1277).

ლეჩხუმელების უახლოესი უახლოესთა შორის ჯგუფებია სვანები (0,0600), რაჭველები (0,0667) და მეგრელები (0,0780). სვანებისაგან განსხვავებით მათ უფრო მაღალი დისტანციები აკავშირებთ აჭარლებთან (0,1243), ლაზებთან (0,1200), ბალყარელებთან (0,1400), ყარაჩაელებთან (0,1600), აბაზებთან (0,1500), ჩერქეზებთან (0,1500) და უფრო მცირე დისტანცია აფხაზებთან (0,0867). ზემოთ აღნიშნული, უმეტესწილად, მიუთითებს ლეჩხუმელების მორფოლოგიური

კავშირების მიმართულებაზე დასავლეთ საქართველოს (აჭარლებისა და ლაზების გარდა) მოსახლეობასთან.

რაჭველების შიდა პოპულაციური ცვალებადობა (0,0869) ბევრად მაღალია გურულებთან და სვანებთან შედარებით და აჭარლების და მეგრელების მსგავსია. რაჭველების უახლოესი ჯგუფია სვანები (0,0578) და ლეჩხუმელები (0,0667). მათ გარდა, ახლო ჯგუფებია მეგრელები (0,0873), გურულები (0,0989), იმერლები (0,0946), ბაღყარელები (0,0933). აფხაზებთან (0,1000), აჭარლებთან (0,1167) და ლაზებთან (0,1156) შედარებით უფრო მაღალი დისტანციები აკავშირებთ. უფრო მაღალია დისტანციები ადიღებთან (0,1473), აბაზებთან (0,1450), ჩერქეზებთან (0,1317). ძოგადად, სვანები, ლეჩხუმელები და რაჭველები ერთმანეთის მიმართ უახლოეს ჯგუფებს წარმოადგენენ. სამივესათვის შემდეგი უახლოესი ჯგუფი მეგრელებია.

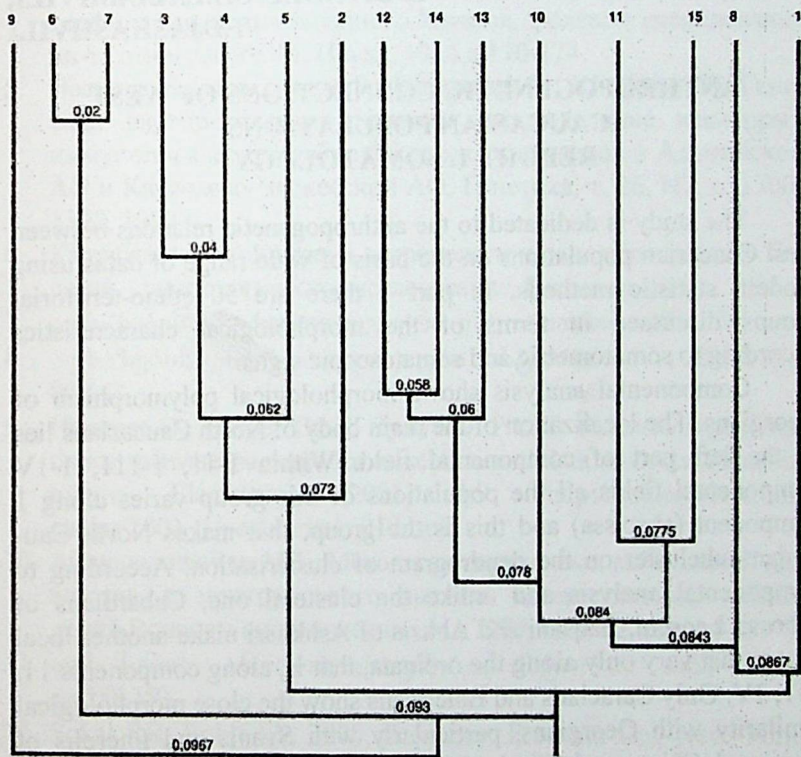
იმერლები ჩვენს ნაშრომში წარმოდგენილია 8 ტერიტორიული ჯგუფით. მათ შორის საშუალო დისტანცია 0,0700-ის ტოლია, ხოლო ცვალებადობა 0,0775 – 0,1473 ფარგლებში მერყეობს. იმერლებისათვის უახლოესთა წრეს გურულები (0,0775) მეგრელები (0,0903), აჭარლები (0,0938), რაჭველები (0,0946), ლეჩხუმელები (0,0963) წარმოადგენენ. სვანები (0,1004) და ლაზები (0,1150) ქართული ჯგუფებისაგან მეტად დაშორებულები არიან. აფხაზებთან (0,1050) და ყაბარდოელებთან (0,1071) მათ საშუალო დისტანციები აკავშირებთ. მაქსიმალურად დაშორებულები არიან ადიღებთან (0,1473), აბაზებთან (0,1338), ყარაჩაელებთან (0,1338).

ზემოგანხილულიდან ჩანს, რომ დასავლეთ კავკასიის მოსახლეობა ახლო მორფოლოგიურ მსგავსებას ერთმანეთის მიმართ ავლენს, გამოვლენილია უახლოესი ჯგუფების წრე. ჩვენი შეხედულების ფორმალიზებისათვის მოვახდინეთ მორფოლოგიური დისტანციების კლასტერიზაცია უმცირესი მანძილის მეთოდით (12:887). კლასტერიზაციის შედეგები წარმოდგენილია დენდროგრამაზე (ნახ. №4), რომელიც ორ სუბკლასტერად დაიყო. ქართულ სუბკლასტერს აფხაზები აერთიანებენ, ჩრდილოკავკასიურს – ადიღები; შემდგომ ორივე სუბკლასტერი მცირე მორფოლოგიური დისტანციის კოეფიციენტით ერთიანდებიან; თავის მხრივ,

ყარაჩაელები და ბალყარელები, რომლებიც ერთმანეთის მიმართ ძალიან მჭიდრო მორფოლოგიურ მსგავსებას ავლენენ, უერთდებიან ქართულ და ჩრდილოკავკასიურ კლასტერებს. საბოლოოდ, დენდროგრამას კრავენ ლაზები, რომლებიც ქართული ჯგუფებისაგან თავისებურებით გამოირჩევიან.

ნახ. №4

კლასტერიზაციის დენდროგრამა, სადაც ჯგუფების განლაგება იგივეა რაც ცხრ. № 1

ამრიგად, განვიხილეთ დასავლეთ კავკასიის მოსახლეობის მორფოლოგიური თავისებურება რამდენიმე თანამედროვე სტატისტიკური მეთოდის გამოყენებით. ყველა მეთოდით მიღებული ინფორმაცია თანმხვედრია. აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ კავკასიური ლოკალური ტიპები, მიუ-

ხედავად მათი სამხრეთეუროპეიდული რასის სხვადასხვა განშტოებისადმი კუთვნილებისა, მცირედ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, ეს კი "კავკასიური ერთიანობის" მაჩვენებელია (13: 21). კავკასიურ მოდგმაზე XX საუკუნის დასაწყისში წერდა ა. ჯავახიშვილი (14: 205).

L. BITADZE, SH.LALIASHVILI,
T.DJASHASHVILI

ANTHROPOGENETIC CONNECTIONS OF WEST CAUCASIAN POPULATIONS. REPORT 1. SOMATOLOGY

The study is dedicated to the anthropogenetic relations between west Caucasian populations on the basis of wide range of datas using modern statistic methods. In part 1 there are 50 ethno-territorial groups discussed in terms of the morphological characteristics according to somatometric and somatoscopic signs.

Componental analysis shows morphological polymorphism of Georgians. The localization of the main body of North Caucasians lies in the left part of componental field. Within 1-11, 1-111, 1-1V componental fields all the populations of this group varies along 1 component (abscissa) and this is the group, that makes North Caucasian subcluster on the dendrogram of clusterisation. According to componental analysis and unlike the clusteral one, Cabardians of Elbrusi, Leqseni, Baqsani and Abazis of Ashkhari make another local group, that vary only along the ordinata, that is, along components 11, 111, 1V. Only Carachais and Balcarians show the close morphological similarity with Georgians, particularly with Svanis and Imerelis of Vani and Chiatura. It is also very significant, that Abkhasians are always with Georgians.

In summury, the information, got with all kind of methods, points at the small difference between Caucasian local types, despite their belonging to the different branches of South European race. It indicates their unity.

1. Бунак В.В. Антропологический состав населения Кавказа. Вестник Гос. Музея Грузии. 1946, т. XIII, с. 89- 108.
2. Абдушелишвили М.Г. Антропология древнего и современного населения Грузии. Тб. Мецниереба, 1964, с. 66-73.
3. Алексеев В. П. Происхождение народов Кавказа. Краниологическое исследование. М. Наука. 1974, с. 154-208.
4. Хить Г.Л., Асланишвили В. О. Новые материалы по дермотоглифике населения западного Кавказа. Полевые исследования ин-та этнографии. М. Наука, 1986, с. 170-174.
5. Насидзе И., Инасаридзе З., Шенгелия Л., Шнайдер Ю. Генетика народонаселения Кавказа: распределение некоторых иммунологических и биохимических маркеров в Адыгейской АО и Карачаево-Черкесской АО. Генетика, т. 26, N7, с. 1300-1308, 1990.
6. Кашибадзе В.Ф. Кавказ в антропологическом пространстве Евразии. Одонтологическое исследование. Ростов-на-Дону., 2006.
7. აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორია. თბ., 2008, 311 გვ.
8. აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორია. თბ., 2008, გვ. 89-142.
9. Hammer O., Harper DAT, Ryan PD. PAST: Paleontological statistics software package for education and data analysis. Palaeontologia Electronica (2001) 4:9. (http://palaeo-electronica.org/2001_1/past/issue1_01.htm).
10. Абдушелишвили М.Г. Метод категориальных вычислений для внутри- и межгруппового анализа множественных наблюдений. Вопросы антропологии., М., 1979, вып. 62, стр. 14-25.
11. აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორია. თბ., 2008, გვ. 158-159.
12. Sokal RR, Rohlf FS, 2000, Biometry. Freeman Co., New York, 887p.
13. აბდუშელიშვილი მ. მოსახლეობის ანთროპოლოგიური შემადგენლობა. საქ. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ატლასის მასალები. თბ. მეცნიერება. 1980, გვ. 14-22.
14. ჯავახიშვილი ა. თხზულებანი. ტ. I. თბ. უნივერსიტეტის გამომცემლობა. 1990. გვ. 205.

ლია მელიქიშვილი

ორმხრივი უარყოფითი სტერეოტიპი –
ქსენოფობიის საზოგადოებრივი ანუ სახელმწიფოებრივი
ეთიკის კრიზისი

კაცობრიობის მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის გამოცდილებამ გვიჩვენა, რომ ყველა ფორმაციაში, ყველა ეტაპზე, საზოგადოებას თან ახლავს სოციალური წინააღმდეგობები. საზოგადოების მოწყობის არაკომფორტულობის მიზეზი კი სხვა არა არის რა, თუ არა საზოგადოებრივი მორალის მოუწესრიგებლობა. კანონების, წმინდა წიგნების, ტრადიციების, წეს-ჩვეულებების, რევოლუციების, რეფორმებისა და სხვათა არსებობას საზოგადოება უნდა მიეყვანა სამართლიანობასა და ჰარმონიასთან, მაგრამ იდეალური საზოგადოებრივი წესრიგი მიუღწეველი აღმოჩნდა. ამის მიზეზი არის ის, რომ თვით საზოგადოება არის დინამიური, მუდმივცვლადი სისტემა და ახალი პირობები მუდმივად მოითხოვს ახალ კანონებს. თუ საზოგადოებაში არ არის ამ ცვლილებების (ანუ ახლის მიღების და ძველის შეცვლის) პირობები, მაშინ ჩნდება დაპირისპირება. მთავარი კი ის არის, რომ ყველა ცვლილება და ახლის შემოტანა, იქნება ეს კანონი თუ სხვა რამ, უნდა ეფუძნებოდეს ეთიკურ პრინციპებს, მაგრამ ამას უნდა ახორციელებდეს არა მარტო ოფიციალური მოხელეები (პრეზიდენტი, პარლამენტი), ანუ ის, ვინც მართავს, არამედ ის, ვინც არის მართული, ანუ პოლიტიკაზე ზემოქმედებაში თვით მოქალაქეები უნდა იყვნენ ჩართული.

სახელმწიფოსთვის ყველაზე დიდი მონაპოვარი და სიმდიდრე არის ადამიანი, რადგან ადამიანებს შეუძლიათ ადამიანური ურთიერთობა, რასაც მორალს ვუწოდებთ. რაც უფრო მაღალია მორალური პრინციპები, მით უფრო მეტი თვითრეალიზაციის შესაძლებლობა აქვთ ადამიანებს,

ეს კი ამდიდრებს სახელმწიფოს. მაგრამ მორალი უნდა იყოს არა მარტო დეკლარირებული, არამედ უნდა იყოს შესრულებადი. ადამიანი უნდა იყოს არა მარტო homo sapiens, არამედ homo moralis. მორალი კი არის ადამიანებთან ურთიერთობის ქცევის წესი. იგი გულისხმობს მოთმინებას, პატივისცემას, მიმღეობას, სამართლიანობას, სინდისიერებას, ღიაობას, თანამშრომლობას.

სამართლებრივ სახელმწიფოში მოქმედებს კანონები, ხოლო ეთიკურ სახელმწიფოში მორალის პრინციპები. პრინციპი ყოველთვის უფრო მაღლა დგას, ვიდრე კანონი. როდესაც სახელმწიფოს კანონები ეყრდნობა მორალს, საზოგადოებაში იგრძნობა განვითარება და კეთილდღეობა. მორალური კეთილდღეობა სახელმწიფოს ხდის სიცოცხლისუნარიანს, ხოლო ცოცხალი ორგანიზმისათვის აუცილებელია უკუკავშირი. თუ სახელმწიფო კანონებში არ არის ჩადებული მორალი, ბატონობს აგრესია და ძალადობა. ეთიკურ სახელმწიფოში კი, ხდება ყოველგვარი სოციალური წინააღმდეგობის დაძლევა და ადამიანს ეძლევა თვითრეალიზაციის საშუალება, რაც საყოველთაო კეთილდღეობის საწინდარია. ეთიკა უნდა იქცეს პოლიტიკური ძალის იარაღად. სანამ სახელმწიფოში იქნება „ჩვენის“ და „სხვისის“ დიფერენცია, ეთიკური სახელმწიფო ვერ ჩამოყალიბდება. მრავალეთნიკურ ქვეყნებში კი, უმრავლესობის და უმცირესობის დაყოფა სწორედ დისპარმონიას ქმნის. როდესაც შენი „მეს“ ღირებულებას უფრო მაღლა აყენებ, ვიდრე სხვის „მეს“, წარმოიქმნება ბატონობის მორალი. თუ დაბლა აყენებ, მაშინ მონის მორალი, და თუ ჩემი „მე“ თანატოლია სხვისი „მესი“, წარმოიქმნება ჰარმონია.

ჩემი და სხვისი „მე“ სხვა არაფერია, თუ არა საზოგადოების დაყოფა ორ ჯგუფად: „ჩვენ“ და „ისინი“, რომელთა შორის ხშირ შემთხვევაში აშკარად იგრძნობა დისტანცია, გაუცხოება და ქსენოფობია.

ქსენოფობია (ბერძნულად ქსენო-სხვა, უცხო და ფობია-შიში) ნიშნავს უცხო, მიუჩვეველი ვინმესადმი ან რამესადმი მიუღებლობას, აუტანლობას; უცხოს აღქმა, როგორც გაუგებარის, მიუწვდომელის, იმიტომ, რომ საშიშია და მტრულია. ქსენოფობია მაღლდება მსოფლმხედველო-

ბის რანგში. შეიძლება გახდეს ეროვნულობის, რელიგიურობის ან სოციალური პრინციპით დაყოფის, მტრობის საბაბი.

ქსენოფობიის ბუნებაში დევს უცხოის მიმართ ბუნებრივი შიში, რაც უფრო ინფორმაციული იზოლაციის პირობებში ხდება, როდესაც უცნობია სხვა ჯგუფი, მათი ყოფა და კულტურა. ყალიბდება აზრი ბარბაროსული ზნეჩვეულების შესახებ უცხოის მიმართ, ზოგჯერ ხელოვნურად ავრცელებენ არასასურველ ჭორებს და სხვა.

ჯგუფის მიმართ ქსენოფობიის საერთო იდეა ქმნის “მტრის ხატს”, რომელიც შესაძლებელია თაობიდან თაობას გადაეცეს (მაგ.: ანტისემიტიზმი, რომელიც, ჯერ კიდევ ანტიკურ ხანაში აღმოცენდა და და ებრაელებს სხვა ხალხის მიმართ არალოიალობაში სდებდა ბრალს; შემდეგ იყო ქრისტიანული ანტისემიტიზმი, რომელიც II საუკუნეში ქრისტეს არ აღიარების და ებრაელების, როგორც ღმერთის მკვლელის გამო ჩამოყალიბდა; შემდეგ რასობრივი ანტისემიტიზმი, რომელიც წარმოიშვა XIX საუკუნეში, თითქოსდა ებრაელების რაღაც ბიოლოგიური არასასურველი ნიშნების გამო, რომელმაც წარმოშვა პოლოკოსტი. ასევე, “ახალი ანტისემიტიზმი”, ანუ ანტისიონიზმი, რომელიც მიმართულია ებრაელთა მიერ თავის ისტორიულ მიწაზე სახელმწიფოს აღდგენის და გაერთიანების ეროვნული მოძრაობის წინააღმდეგ).

ისტორიამ გვიჩვენა, რომ სულაც არ არის სავალდებულო ქსენოფობიას რეალური საფუძველი ჰქონდეს. ის შეიძლება იყოს ლოკალური და, ასევე, მან შეიძლება მოიცვას მთელი ქვეყანა. მაგ., რუსეთში სხვადასხვა მიმართულების ქსენოფობია 70-80 პროცენტს შეადგენს. ესაა ივერეო, აზერბაიჯანო, კიტაიო, გრუზინო – ფობიები; აგრეთვე ნეგრო, ბეჟენო ფობია; ასევე კავკასიო, ისლამო ფობია.

“ქსენო” ძველ ბერძნულში აგრეთვე სტუმარს ნიშნავს. ძველმა ბერძნებმა კარგად იცოდნენ მნიშვნელობა გამოთქმისა “ქსენუს ქსენიძე კაი სიუგარ ქსენოს გესსე – იყავი სტუმარმასპინძლური სტუმრისადმი, რადგან შეიძლება შენ

თვითონ აღმოჩნდე სტუმარი”, ანუ სტუმარს უნდა სცე პატივი (Мы и они, комформизм и образ “другого” М., 2007).

სტუმრებად ადრე ძირითადად ვაჭრები ითვლებოდნენ, რომელთაც შორიდან მოჰქონდათ საჭირო და უცნაური ნივთები – აქედან მოდის მათი კარგად დახვედრის ტრადიცია.

სტუმარი არის სტუმარი, ის შორიდან მოდის და მერე მალე მიდის. მაგრამ თუ სტუმარი მოვიდა და აღარ მიდის, ჩნდება უპირველესად სიფრთხილე, არაკეთილმოსურნეობა, ზოგჯერ სიძულვილი უცხოხადში, რომელიც მოვიდა და აღარ მიდის. შემდეგ ეს ვრცელდება მოსულებზე ან დამპყრობლებზე. ეს განსაკუთრებით მძაფრდება მაშინ, როდესაც მოსული მრავლდება და ამით ხდება დემოგრაფიული სურათის შეცვლა. უმაღლესე თავს იჩენს ქსენოფობია (Мы и они, комформизм и образ “другого”, М., 2007)

ქსენოფობია – მკვეთრად დაპირისპირებული “ჩვენი-ისინი” ყოფს საზოგადოებას. აქ იკვეთება სხვისი სახე, ხდება ჩვენიანების და სხვების გამიჯვნა. ჩვენიანები და სხვების განსხვავება ისახება კულტურაში, რომელშიც შედის ნათესაობა, ოჯახი, რელიგია, მატერიალური კულტურა და ა.შ., ანუ “ჩვენს” აქვს თავისი სამყარო, მათაც თავისი სამყარო, რომელიც შეფუთულია კულტურით.

“ჩვენი-ისინის” დაპირისპირებაზე ეთნიკური, სოციალური, ეკონომიკური, კულტურული დისტანციები მოქმედებს.

კულტურული კონფლიქტი, სხვა კონფლიქტებისაგან განსხვავებით, სპეციფიკურია სწორედ თავისი იდეოლოგიური განპირობებულობით, შეფასების პოზიციების შეუთავსებლობით, მსოფლმხედველობრივი და რელიგიური ნორმებით, განწყობის ნორმებით და ამა თუ იმ სოციალურად მნიშვნელოვანი მოქმედების განხორციელების წესებითა და ა.შ.

კულტურულ კონფლიქტში ხდება საკუთარი ღირებულებების გადასინჯვა და უცხო ღირებულებების შეფასება საკუთარი ღირებულებებიდან გამომდინარე. სწორედ ამის გამო კომპრომისი კონფლიქტში მონაწილეთა შორის გაძნელებულია. კულტურული კონფლიქტის დროს ხდება კულტურული ტექსტების განსხვავებული შეფასება და ინ-

ტერპრეტაცია, რომელთა უპირატესობა ის არის, რომ ისინი ოპოზიტივს წარმოადგენენ: ან „ჩვენი“, ან „სხვისი“ და არა „ჩვენი და სხვისი“. არჩევითობა, რა თქმა უნდა, ყოველთვის „ჩვენის“ სასარგებლოდ იხრება. საზოგადოების ყოველი ჯგუფი იცავს „ჩვენს“ და ეწინააღმდეგება „სხვას“.

ეთნიკური ჯგუფი, როგორც ეთნიკური დაძაბულობის ფენომენოლოგიური ველის კონცეპტი, არის სამყაროში ყველა ცოცხალი ორგანიზმისთვის უნივერსალური ტენდენციის – სამყაროს „თავისიანებად“ და „უცხოებად“ დაყოფის ფსიქოლოგიური შედეგი, ჩვენს შემთხვევაში – ეთნიკური მიკუთვნილების საფუძველზე. ალტერნატივა „ჩვენ-ისინი“ ჯგუფის კულტურული შინაარსის ორგანიზაციის ფსიქოლოგიური მექანიზმია. ეთნიკური საზღვარი, როგორც სოციალურ – ფსიქოლოგიური წარმონაქმნი, ასახავს, თუ როგორ ხედავს ჯგუფი შინაგანად თავისი კულტურულ-ფსიქოლოგიური განსხვავებულობისა და თავისუფლების არეალის ფარგლებს. ადამიანის აზროვნებაში წარმოქმნილი წარმოდგენა საზღვრის შესახებ ასახავს როგორც ჯგუფთაშორის, ასევე შიდაჯგუფურ ფსიქოლოგიურ დისტანციას და ეს წარმოდგენა პრაქტიკულ განხორციელებას პოულობს რეალურ ეთნოსთაშორის ურთიერთობებში.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს „ეთნიკურ საზღვარს“ ეთნოსთაშორისი ურთიერთობების სოციალურ-ფსიქოლოგიური კონცეფციისათვის. ფ. ბარტის აზრით, ეთნიკური ჯგუფის არსებობის საფუძველი არის მისი კულტურის შინაარსი, რომელიც ჯგუფმა თავისად აქცია გარკვეულ საზღვრებში (Barth F. Introduction//Ethnic Groups and Boundaries: the Social Organizations of Culture Difference/Ed. by F. Barth. Universitetsforlaget, Oslo, 1969, 15-17). ეთნიკური საზღვარი არის მარკერი, რომელიც ეთნიკურ ჯგუფს ახასიათებს, არა როგორც ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ წარმონაქმნს, არამედ როგორც ადამიანების კულტურულ და სოციალურ-ფსიქოლოგიურ ერთობას.

ფ. ბარტის მიხედვით, ეთნიკური საზღვარი ასახავს ერთი ეთნიკური ჯგუფის მეორესთან ურთიერთობის პირობებში შინაგანი სოციალური კონსტრუირების ან კულტუ-

რულ და ფსიქოლოგიურ სხვაობათა ორგანიზაციის შედეგს (Barth F., დასახ. ნაშრ., 15).

ტენდენცია „ჩვენ-ისინი“ ოპოზიციურია. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ მისი დომინირება პოლარიზებულს ხდის ნებისმიერ, მათ შორის ეთნოკონტაქტურ, სიტუაციას. ამ მნიშვნელობით ეთნიკური საზღვარი ეთნოკონტაქტური სიტუაციის მასტრუქტურებელი (ამგები) პრინციპის როლში გამოდის.

სხვებთან, როგორც „უცხოებთან“, დამოკიდებულება ნიშნავს, რომ ურთიერთგაგება გარკვეულ ფარგლებშია მოქცეული, რაც ასახავს მსჯელობის, ღირებულებების და ქცევის წესების სხვადასხვაობას. აქედან გამომდინარე, ურთიერთობა შეზღუდულია იმდენად, რომ არ დაიკარგოს საერთო გაგება და საერთო ინტერესი (Barth F., დასახ. ნაშრ. 15). გამოხატული ეთნიკური საზღვარი აქვეითებს ტოლერანტობას და ზღუდავს ეთნოსთაშორის ურთიერთობას.

თუ ეთნიკური საზღვრის ფსიქოლოგიური შინაარსი შეივსო ტერიტორიული, კონფესიური და ლინგვისტური ხასიათის მოთხოვნებით, მაშინ იგი მკვეთრ დემარკაციულ ხაზად გადაიქცევა (მაგ.: ჯავახეთში “სომხების საკითხი”). ეთნოსთაშორისი დაძაბულობის ზრდასთან ერთად ეთნიკური საზღვარი თანდათან უფრო გამოკვეთილ სახეს იღებს და ხშირად უფრო რეალური ხდება, ვიდრე ადმინისტრაციული, რადგან ეთნიკურ ერთობათა გამყოფის ფუნქციას რეალურად სწორედ ეთნიკური საზღვარი ასრულებს.

ეთნიკურობა ემსახურება შიდაეთნიკურ ინტეგრაციას და ამით იმავდროულად ხელს უწყობს დეზინტეგრაციული ტენდენციების განვითარებას მთლიანად პოლიეთნიკურ საზოგადოებაში. ეთნიკურობა კულტურული განსხვავებულობის ფუნქციას ასრულებს, მაგრამ ეთნიკური საზღვრები უფრო მჭიდრო და ხელოვნური ხდება, როდესაც ჯგუფის ეთნოკულტურულ ვარიაციულობას ცვლის მისი მოთხოვნების წინააღმდეგობრივი ხასიათის ზრდა. ამ დროს ეთნიკური საზღვარი უკვე ეთნიკურ შეტაკებათა ადგილი გახდება და შესაძლოა, საზოგადოებაში თავდაცვითიდან დეზინტეგრაციისა და გაუცხოების იარაღად იქცეს.

ლოკალურ დონეზე (ქვემო ქართლი) ქსენოფობია ასე გამოიყურება. კერძოდ წალკაში ახალჩასახლებულ აჭარ-
ლებსა და დანაჩენ მოსახლეობას შორის მკვეთრი გაუც-
ხოება შეინიშნება.

განსაკუთრებული დამოკიდებულება აქვთ სომხურ მოსახლეობას აჭარელი მუსლიმანების მიმართ. აჭარლები თურქებთან ჰყავთ ასოცირებული და მათ ლაპარაკში უარყოფითი განწყობა ჩანს. „ეგენი რა ქართველები არიან, ენა აქვთ მარტო ქართული.“ „ღმერთმა არ ქნას ომი, თორემ მუსლიმანს ეკლესიაშიც რომ შეასწრო, იქაც შემოგვივარდება და იქავე გამოგჭრის ყელსო. ამას არ გააკეთებს არც ბერძენი და არც ქართველი“, – აცხადებს ინფორმატორი.

– „არმენი ამბობს: ღმერთმა არ ქნას, რომ ომი დაიწყოს, ეს აჭარლები ჩვენზე წამოვლენ, ეგენი ხომ მუსულმანები არიან. ამიტომ არ უნდათ აჭარლების აქ ჩამოსახლება. ჩემი ერი მუსულმანებისგან ძალიან დაზარალდა. ჩემი დედამთილი ყვება, თურქეთში გენოციდი მოგვიწვეს თურქებმა. საშინელება ტრიალებდა. ხალხი მიწაში ჩაფლეს, მარტო თავები უჩანდათ, შემდეგ ცხენები მიუშვეს და გადათელეს. თქვენ რა გგონიათ, თურქებს საიდან ჰყავთ ასეთი ლამაზი ქალები. ეს ხომ სულ სომხები და ქართველები არიან. რამდენი ქალი გააუპატიურეს. ისინი ხომ არ ეკითხებოდნენ, ვინ ქართველია, ვინ სომეხი, ამიტომაც ჰყავთ ასეთი ქათქათა ქალები.“

– „ძალიან არ მომწონს, გზას რომ აკეთებენ თურქეთიდან.“

– „თურქების ძალიან მეშინია, მთავარია, ომი არ იყოს“.

– „აჭარლები არ გეინდა, ესენი მუსულმანები არიან. მაგალითად, ავრანდლოში ეკლესიას ნაკელი წაუსვეს. ააშენე შენი მეჩეთი, მაგრამ ჩვენს ეკლესიას ხელს ნუ ახლებ. აშხალასა და ყიზილქილისაში სომხები ცხოვრობენ, აბა, იქ ახლონ ხელი ეკლესიას. აქ ამ საკითხზე დიდი შეხლა-შემოხლა მოხდა. სოფელ გუმბათში ხატებს შეურაცხყოფა მიაყენეს, ეს ამბავი ერთმა ბერძენმა აშხლელ სომხებს შეატყობინა. სომხები ძალიან გაბრაზდნენ და უთხრეს: დაგიჭერთ და ეკლესიაში დაგაბამთ. ასე იქნებით მანამ, სანამ

მამალივით არ დაიწყებთ ყვირილს. წალკაში 60 წლის კაცი ცემით მოკლეს იმის გამო, რომ მისი ცხენი აჭარლის ბოსტანში შევიდა, მაგათი ხბოები კი ჩემს ბოსტანში ტანგოს ცეკვავენ. სვანები ამას არასდროს გააკეთებენ. ვიცი ნამდვილად, ვიცნობ მურმანს, ის ჩემს შვილთან ერთად აფხაზეთში იბრძოდა. მის გამო მე ყველა სვანს ვცემ პატივს. ჩემი რძალი მარგარიტა, მიუხედავად ყველაფრისა, აჭარლებთან მეგობრობს.”

ლოკალურად, ამ მოცემულ სოციუმში რწმენის მაღალმა ნიშნულმა ასახვა ჰპოვა ბავშვების აღზრდის ხასიათშიც. მაგ., აჭარელი მუსულმანი დედის მიერ ბავშვის (ქალიშვილის) დამოძღვრა. დედა სრულიად გახსნილად, ღიად საუბრობს, გვიხსნის, აღზრდის წესს, თუ როგორ ეუბნება თავის პირველკლასელ გოგონას, რომ არ უნდა **მიეკაროს “სხვას”**, ეს არ შეიძლება, არ უნდა შეიყვარო და მისთ. მანვე აღნიშნა, რომ ეს “აქ” გახდა საჭირო, რომ შეიღოს აუხსნა, თორემ “იქ”, თავის სოფელში (იგულისხმება მუსულმანური გარემო) ამის აუცილებლობა არ არის.

დაწყებითი კლასის, ქართულ სკოლის პედაგოგმა, აჭარელი ბავშვების ბებიებისაგან საყვედური მიიღო, რადგანაც გააკეთილის დაწყების წინ ბავშვებს ლოცვას, *მამო ჩვენოს*, აკითხებდა. ასევე, მათ მასწავლებლისგან მოითხოვეს, არ ესაუბრა საქართველოს მეფეებზე (იგულისხმება მეფეების ერთგულება ქრისტიანობის მიმართ), რაც სასწავლო პროგრამაშია მოცემული.

საერთოდ ითვლება, რომ მიგრანტები, როგორც წესი, არიან უფრო მეტად ძლიერნი, მამაცები, მოხერხებულები იმიტომ, რომ ისინი თავიანთი მიწიდან უკეთესი ცხოვრების მოსაძებნად არიან წამოსულები. და ამიტომ ყველაფერზე წავლენ, რათა დაიმკვიდრონ თავიანთი ადგილი, თუ გინდ დაჩაგრონ ადგილობრივები. მაგრამ როდესაც ქართულ სახელმწიფოში ქართველი (აჭარელი, სვანი) ტოვებს ერთ ადგილს და გადადის სხვა ადგილზე, რომელიც დატოვა მოსულმა ბერძენმა, რა თქმა უნდა, აქ გაათმაგებულად იჩენს თავს მიგრანტის ზემოთ ჩამოთვლილი თვისებები. გამონათქვამები: ეს ჩვენი ქვეყანაა; ქართველი კაცისათ-

ვის ადგილი არ არის. იმათ სამშობლო ორი აქეთ-ჩვენ ერთი; წავიდნენ სამშობლოში და აქაც აქეთ მიწა.

ქვემო ქართლის ოფიციალური სტრუქტურების წარმომადგენლებთან ჯგუფურ მუშაობაში გამოიკვეთა პრობლემები და შიშები.

ქართველების შიში: ტერიტორიული მთლიანობის დაკარგვა, სეპარატიზმი, ავტონომიების ჩამოყალიბება, ლტოლვილები საკუთარ სახელმწიფოში, რუსეთის გავლენის გაძლიერება. კონფლიქტები, ქართველი მოსახლეობის ჩაგვრა-შევიწროება, ჩამოსული ქართველების ადაპტირების პრობლემა.

ქართველების გამონათქვამები: „აზერბაიჯანელებს სულში სულ საქართველოდან გამოყოფა „უღიტინებთ“, მოითხოვენ ბორჩალოს მაზრას და არც კი იციან რა არის მაზრა, ორიენტირებულნი არიან აზერბაიჯანზე, ტელევიზორი აზერბაიჯანის არხებზე აქეთ ჩართული“.

„სომხები მონოეთნიკურნი არიან და ცდილობენ საქართველოდან გამოყოფას, არ არიან ტოლერანტები ეთნიკური თვალსაზრისით, განსაკუთრებით აზერბაიჯანელებთან მიმართებაში, კომპაქტურად დასახლებულ ადგილებში სხვა ეროვნების წარმომადგენელს ვერ იტანენ“.

სომხების და აზერბაიჯანელების შიში: ეროვნულობის დაკარგვა, არ დარჩეს მეორეხარისხოვან მოქალაქედ, ასიმილაცია, თურქების შიში, ქართული ფენომენის შიში, მართლმადიდებლური რელიგიის გაძლიერება, კარიერის (თანამდებობაზე ვერ მოსვლის) მოუწყობლობა.

გამოიკვეთა ორი ახალი პრობლემა. პირველი ესაა ე. წ. „культурная депортация“, რაც გულისხმობს, ქართული სახელმწიფო პოლიტიკიდან გამომდინარე (მთავარი ენის პრობლემა), „თვითიძულებით დეპორტაციას“; მეორე – „вынужденная миграция“, რაც ეკონომიკურ საკითხს უკავშირდება და სამუშაოს გამო იძულებით ეკონომიკურ მიგრანტებად გადაქცევას გულისხმობს.

კულტურული დეპორტაცია, როგორც ჩანს, უკვე მიღებული ტერმინია აზერბაიჯანული ეთნოუმცირესობისათვის, ხოლო იძულებითი მიგრაცია – სომხებისათვის, რომლებიც ტრადიციულად, ჯერ კიდევ საბჭოთა კავშირის

დროს, გადიოდნენ რესპუბლიკიდან დროებით სამუშაოებზე – „на заработки“, „на целину“. დღეს საეიზო რეჟიმი ამის უფლებას არ იძლევა და იძულებული არიან სამუდამოდ დატოვონ საქართველო.

რაც შეეხება, „შიშებსა და რისკებს“: აქ ჩანს შიში არასტაბილური გარემოს შექმნისა ზოგადად ყველასთვის. ტერიტორიების დაკარგვა – ქართველებისთვის, გაძევება – სომხებისა და აზერბაიჯანელებისათვის.

კარგად გამოიკვეთა თვით ეთნოჯგუფების მიერ გააზრება იმისა, რომ ეთნიკური უმცირესობის პრობლემების მიზეზი არა ქართველი ხალხია, არამედ ხელისუფლებაა, რაც ადრე პირიქით გამოიყურებოდა. მაგრამ ისიც კარგად აქვთ გათვითცნობიერებული, რომ სოციალური დაპირისპირება შესაძლებელია ეთნიკურშიც კი გადაიზარდოს და ამას ღია კონფლიქტიც კი მოჰყვეს. სოციალური პრობლემები კი მრავლადაა: საბაჟოზე განბაჟების პრობლემა, მიწების თავდაპირველადვე არათანაბარი განაწილება, წალკაში ქართველი ეკომიგრანტების პრობლემა, დაკავშირებული საცხოვრებელ სახლებთან და მიწის ნაკვეთებთან, საზღვრის გამარტივების მოთხოვნა, მონათესავე ერთან ურთიერთობისათვის და სხვ.

აზერბაიჯანელების იდენტიფიკაცია ხდება აზერბაიჯანის სახელმწიფოსთან, რაც დაკავშირებულია ეთნიკური საზღვრის და არა პოლიტიკური საზღვრის აღქმასთან.

აზერბაიჯანელი თავისი ირიდენტული სწრაფვებით ორიენტირებულია აზერბაიჯანის სახელმწიფოსთან და იდენტობას მეტად აზერბაიჯანულ სახელმწიფოს უკავშირებს, ვიდრე ქართულს. ეს არც არის გასაკვირი, რადგანაც იგი უკავშირდება ერთიანი კულტურული სივრცის პრობლემას, რაც თავისთავად არსებობს აზროვნებაში. ამ პოზიციას ამაგრებს საერთო ისტორიული წარსული, საერთო წარმომავლობა, ენა, სარწმუნოება და კულტურა. ეს კი სხვა პოლიტიკურ საზღვრებში არსებული ეთნოჯგუფისათვის ქმნის დისკომფორტს. მას სურს ამ პოლიტიკურ საზღვრებში – ქართულ სახელმწიფოში, ისევე იყოს ყველაფერი, როგორც იმ პოლიტიკურ საზღვრებში – აზერბაიჯანულ სახელმწიფოში. მაგალითად მოჰყავთ კანონები, რო-

მელიც განსხვავებულია ორ სახელმწიფოში. პოლიტიკური საზღვრის აღქმის უნარი აზროვნებაში ჯერჯერობით მაგრებული არა აქვთ. როდესაც ეს მოხდება, მაშინ დაიწყება მათში მოქალაქეობრივი აზროვნების ჩამოყალიბება.

მონაწილეთა გამონათქვამებში აშკარად შეიმჩნევა სოციალური საკითხების მოუგვარებლობა, ვიდრე თითოეული ჯგუფის ეთნიკური მობილიზაცია. მაგრამ ისიც აღსანიშნავია, რომ ისეთ მოუწესრიგებელ სოციალურ გარემოში, როგორსაც მონაწილენი წარმოგვიდგენენ, ურთიერთეთნიკური მობილიზაცია ნამდვილად ჭირს. ეთნიკურობა ამ შემთხვევაში გვევლინება განწყობის საფუძვლად. აშკარად ჩანს, რომ ყოველივე სოციალური სიდუხჭირე ეროვნული უმცირესობის მენტალიტეტში დაიყვანება ეთნიკურობაზე. ისინი თავს დაბალ საფეხურზე მდგომად მიიჩნევენ და სახელმწიფოსაგან მეტ ყურადღებას ითხოვენ.

ეთნიკურობა ჩვენი მონაწილეებისათვის ერთდროულად არის, როგორც სტაბილურობის გარანტი და როგორც არასტაბილურობის გამომწვევი მიზეზი; კომფორტულად არიან ამა თუ იმ ჯგუფთან მიკუთვნილობით და ამავე მიზეზით არაკომფორტულად სოციალურ ინტეგრაციაში.

ეთნოუმცირესობა, განსაკუთრებით აზერბაიჯანელები, თავს დაჩაგრულად გრძნობენ. მათ გამონათქვამებში იგრძნობა უკმაყოფილება, განპირობებული ეროვნული ნიშნით. მთავრობისაგან უყურადღებობა მათთვის ძნელად ასატანია, რადგანაც თავს კანონმორჩილებად და არჩევნებში მათდამი ერთგულებად წარმოსახავენ, ხოლო მთავრობისაგან მოსალოდნელ უკუკავშირს ვერ იღებენ.

ყველაზე დაჩაგრულად კი თავს მიგრანტი აჭარლები წარმოადგენენ. ისინი გამოხატავენ აღშფოთებას. მათი გადმოცემით, დისკრიმინირებული საქართველოში არის „უმრავლესობა“, ანუ ქართველები, სახელებენ მაგალითებს სოციალური ყოფიდან. გამოთქვამენ უკმაყოფილებას, რომ ყველაფერში ბრალს ქართველებს სდებენ. წინა პლანზე აშკარად იხატება ეთნონაციონალიზმი. გამოკითხვაში მონაწილე ქართველებში შეინიშნებოდა ნაციონალისტური განწყობის გამოვლენა. ის კი არა, ზოგიერთის აზრით, „მისახედი“ ქართველები არიან და არა სხვები. „ქართვე-

ლებს როდის გვეშველება“, „ისინი ხომ თავს ისედაც კარგად გრძნობენ“.

პრობლემები რეგიონში უხვადაა: ნაციონალიზმი, ენობრივი ბარიერი, გულგრილი დამოკიდებულება, ინფორმაციული ვაკუუმი, განათლების დაბალი დონე, შეუსაბამო ცხოვრების წესი, სხვადასხვა კულტურისა და რელიგიის შეუთავსებლობა, დასაქმების პრობლემა, სოციალური ინფრასტრუქტურის განვითარება, პროფესიონალური უნარჩვევების დაბალი დონე, კომუნიკაციები – იზოლირება, საზოგადოების წევრობის არასრულფასოვანი შეგრძნება – არასრულფასოვნების კომპლექსი, მოტივაციის ნაკლებობა.

დღეს კულტურათა შორის სხვაობა რეგიონში აყალიბებს მეზობელი კულტურის ნეგატიურ სოციალურ ხატს. ყოველი ჯგუფი იმუშავებს საკუთარ მექანიზმებს რეადაპტაციის პროცესში. ეთნოჯგუფების კულტურა გაუცხოვებულია, დაშორებული და დაპირისპირებული. ასეთ პროცესში რაც უფრო შორდება ჯგუფი მეზობელ კულტურას, მით მეტად განსხვავებულად აღიქვამს მას და მით უფრო მეტად გამოიმუშავებს მტკიცე ფსიქოლოგიური დაცვის მექანიზმს, ისეთს, როგორიცაა პოზიტიური „ჩვენ“ და ნეგატიური „ისინი“.

ხდება ეთნიკური ავტო და ჰეტერო სტერეოტიპების გამიჯვნა, სულიერი და ფსიქოლოგიური საზღვრების აღმართვა. ამოქმედდება ისტორიული, სოციალური და პოლიტიკური მექანიზმები ურთიერთგასამიჯნად. ეთნოკულტურული სხვაობა გადაიზრდება პოლიტიკურ ორიენტაციათა სხვაობაში.

თანდათანობით ყალიბდება „მტრის ხატი“, რომელიც ურთიერთისადმი მიმართული.

„მტრის ხატი“ აყალიბებს წინასწარ განწყობილ უარყოფით სტერეოტიპულ აზროვნებას. ეს კი ხელს უწყობს დეჰუმანიზაციის პროცესს, რაც აადვილებს მოწინააღმდეგის მიმართ არა მარტო ვერბალური, არამედ კონკრეტული ფიზიკური ქმედების განხორციელებასაც. საქმე ისაა, რომ უარყოფითი სტერეოტიპები ყურადღებას ამახვილებს მხოლოდ უარყოფით მხარეებზე და ქმედებებზე. მეხსიერებაშიც, ცნობიერებაშიც მხოლოდ უარყოფითი განცდა რჩება.

„მტრის ხატი“ აყალიბებს ჯგუფის ქცევას და ღრმად იდგამს ფესვებს სოციალურ სისტემაში. იგი აძლიერებს ჯგუფის შიდა მობილიზაციას და ამას ყველაზე უკეთესად სწორედ „მტრის ხატის“ ფენომენი აკეთებს და, ამავე დროს, აძლიერებს ოპოზიტივს „ჩვენ-ისინი“. საზღვარი ამ ოპოზიტივს შორის სულ უფრო იზრდება. ისინი სულ სხვანი არიან, არა ისეთები, როგორიც ჩვენ, ყოველი ქცევა „სხვა“ ჯგუფისა ნეგატიურ პრიზმაში ტარდება, მათ არაფერი აქვთ დადებითი, თუ სხვა ეროვნებისა არიან, წავიდნენ თავის ისტორიულ სამშობლოში და ეს განსხვავება და უარყოფითი სტერეოტიპი მხოლოდ იმას ემსახურება საბოლოოდ, რომ „სხვა“ არის საშიში „ჩვენთვის“. ამიტომ აგრესია მის მიმართ არა მარტო ფარული, არამედ ღია, გამართლებული და მისაღებიცაა. აქ დაუშვებელია რაიმე კორექტივი, დადებითი კრიტიკა, განსჯა, დაფიქრება და სხვა კონსტრუქციული აზრი თუ ქმედება.

უნდა ვაღიაროთ ისიც, რომ ჩვენს მცდელობას – დაგვეფიქსირებინა ზემოთ აღწერილი სიტუაცია, დადებითი შედეგი არ მოჰყვა. პირიქით, ენახეთ აჭარლების ოჯახი, რომელსაც არ ჰქონდა მოშლილი ბერძენების მიერ დატოვებული სალოცავი კუთხე, ასევე ოჯახი, რომელიც უელის და მფარველობს ეზოში ეკლესიის ყაიდაზე აშენებულ მცირე ზომის სამლოცველოს.

აჭარლები წალკის რეგიონში დღეს გამოკვეთილად უარყოფით პოზიციაში იმყოფებიან. ისინი არიან „სხვები“ ადგილობრივი ხელისუფლებისათვის, ბერძენებისათვის, აზერბაიჯანელებისათვის, სომხებისათვის. ასევე მუსულმანი აჭარლებისათვის ყოველივე ჩამოთვლილი უცხოა და არაკეთილისმსურველი. ორმხრივი უარყოფითი სტერეოტიპი კი სოციალური დისტანციის და ქსენოფობიის საფუძველია.

დღეს რეგიონში აჭარლისათვის დარღვეულია ეთიკური სახელმწიფოს ყველაზე მნიშვნელოვანი საფუძველი – ადგილობრივი რესურსის გამოყენების საშუალება სიცოცხლის უზრუნველსაყოფად. ამიტომაც განაწყენებულნი ამბობენ: „დაგვიტოონ სომხებმა ბათუმი და ქობულეთი და აქეთ წამოვიდნენ, ჩვენ კი იქ გადავალთ“, ან „მაინცდამაინც აჭარელი კაცი უნდა ჩამოვიდეს წალკაში და იცხოვ-

როს და სომეხი უნდა წავიდეს აჭარაში? იმიტომ გვჭირს ასეთი ამბავი. ახლა თუ არაფერი არ გამოვა, 800 კვამლია აჭარელი თუ 1200, ყველანი ავღლებით, ჩავალთ დავჯდებით ბათუმში და გამოგვინახონ ადგილი”.

ყოველივე ქსენოფობიურ მოვლენას თავისი რეალიზაციის საშუალება აქვს. მთავარი ამ მოვლენაში არის ვერბალური ტექნოლოგიები, უფრო მეტად კი ზეპირ გადმოცემებში.

ზეპირ გადმოცემებში კარგად ჩანს უკვე მრავალჯის დამკვიდრებული რეალობა – ადამიანის სოციალიზაციის პროცესი. ამ პროცესში გამოიყოფა ორი ტენდენცია: პირველი ადამიანის ინდივიდუალობა და მეორე – ურთიერთობა სხვა ადამიანებთან, რადგანაც იგი არ არსებობს, როგორც იზოლირებული ერთეული და ეს წარმოუდგენელიც კია. ამიტომ ადამიანი ყოველთვის არის როგორც ინდივიდი, ასევე გარკვეული საზოგადოების წევრი. როგორც ინდივიდს, მას ახასიათებს ავტონომიურობა, სუვერენულობა, დამოუკიდებლობა, ინდივიდუალობა; როგორც საზოგადოების წევრს კი – სოციალური როლი, სოციალური სტატუსი, კოლექტიურობა. ადამიანი თავის თავში იტევს ორივე მახასიათებელს, ხოლო ეს მახასიათებლები – ინდივიდუალობა და კოლექტიურობა – ურთიერთმოქმედებს ერთმანეთზე: ადამიანი – საზოგადოებაზე, საზოგადოება – ადამიანზე. ეს ურთიერთობები თავის თავში შეიცავს ინტერესებს. ინტერესი კი ის ფაქტორია, რომელიც ააქტიურებს პიროვნების ქმედობას, დაიკმაყოფილოს თავისი მოთხოვნები და განავითაროს თავისი შესაძლებლობები. ანუ, რეალური ინტერესია – ადამიანმა განავითაროს და შეიცნოს თავისი თავი. თუ ეს არ არის, ადამიანში ირღვევა პიროვნების ფაქტორი და ამას იგი მიჰყავს ასოციალურ ქცევამდე. ადამიანები ყოველთვის ვერ იკმაყოფილებენ თავიანთ ინტერესებს და, ხშირ შემთხვევაში, ისინი თავიანთი ინტერესების საწინააღმდეგო ქმედებებს ახორციელებენ.

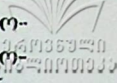
გადმოცემების, ანუ ამბების თხრობას ყოველდღიურ ცხოვრებაში საკმაოდ დიდი ადგილი ეთმობა. ადამიანები ყველაზე ხშირად ისტორიებს, ე. ი. იმ „საინტერესო“ ამბებს, რაც მათ გადახდათ ან რაშიც თვითონ იღებდნენ

მონაწილეობას, იმიტომ, რომ სხვა დაარწმუნონ მის სოციალურ მნიშვნელობაში. ასე, რომ ადამიანები ბავშვობიდანვე ეცნობიან მრავალ რამეს და თანდათანობით ამ „ამბების“ საშუალებით ყალიბდებიან თავიანთ გარემოში, კულტურაში. „ამბების“ – გადმოცემების თხრობის ამოცანაა გარკვეულად დააგროვოს ამ კულტურის შესახებ ცოდნა.

თუ ამ „ამბებში“ არის ლაპარაკი იმ ხალხზე, ან განსაკუთრებით იმ ქცევებსა და მოვლენებზე, რაც საზოგადოებას ხელს უშლის ყოველდღიური ამოცანების გადაწყვეტაში, ან წარმოადგენენ საშიშროებას, მაშინ შეიძლება დავუშვათ, რომ ამბების გმირები, ე. ი. ვიზეც არის ლაპარაკი, არიან ისინი, რომლებიც უქმნიან „რეალურ საშიშროებას“ სხვა ჯგუფის იდეალებს და მათ მიზნებს. ასეთი კი შეიძლება იყოს არაძირითადი, მოსული, მიგრანტი და სხვა ეროვნების წარმომადგენელი. ამიტომ, როდესაც ძირითადი, „პირობითად დავარქვათ“ ერის, თუ ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენელი ყველა რაიმეს „მოსულზე“, „უცხოზე“, ეს არ არის რაიმე სპონტანური ნააზრვეის გადმოცემა, არამედ იგი ყოველთვის გამსჭვალულია წინასწარ განწყობილი ნეგატიურად. სწორედ ასეთ მოსულებს, სხვას, მიგრანტს და ა.შ. აღიქვამენ განსხვავებულად, უცნაურად, საშიშად, გაუგებრად. მრავალ ეთნიკურ საზოგადოებაში ისინი წარმოდგებიან უარყოფით სტერეოტიპებად.

ასეთი თხრობით რეალიზდება სუბიექტურად გადამუშავებული, ერთ-ერთი ფორმა სოციალური ინფორმაციისა, რომელიც მიმართულია იმაზე თუ რა ვიციტ ჩვენ, ადამიანებმა, რომელიმე ჯგუფის წარმომადგენლებმა, იმ ახალ ეთნიკურ უმცირესობაზე, ჯგუფზე, მოსულზე, ლტოლვილზე და ა.შ. და როგორ აღვიქვამთ ჩვენ მათ მოქმედებებს.

ასეთი მოთხრობების საფუძველზეც ფორმულირდებიან ღირებულებები და ნორმები და ფასდებიან „ქცევის ფორმათა დამრღვევები“. ასე, რომ ყალიბდება ბაზისური შეხედულება და რეცეპტები, თუ როგორი დამოკიდებულება უნდა ჰქონდეთ და როგორი რეაქცია. ასეთი თხრობა შეიცავს, „წინასწარ უარყოფით განწყობას“, რომელიც საფუძველად ედება ძირითადი ჯგუფის შეფასებებს და რეაქციებს.

მსჯელობა – დისკურსი ახდენს სოციალური რეალობის კონსტრუირებას და თამაშობს მთავარ როლს იდეოლოგიის ჩამოყალიბებასა და გავრცელებაში. პოლიეთნიკურ საზოგადოებაში, განსაკუთრებით სადაც არიან ახალი მიგრანტები და თითოეული ეთნიკური ჯგუფი ჩაკეტილია თავის თავში და თავის კულტურაში, დისკურსში ზოგჯერ შეფარვით და ზოგჯერ აშკარად ასახავენ ნეგატიურ დამოკიდებულებას ერთმანეთის მიმართ და ავლენენ ხანდახან დისკრიმინაციულ დამოკიდებულებას.

სწორედ ეს წინასწარი უარყოფითი განწყობა, სანამ ვინმე შემოსახლდება შენს ტერიტორიაზე, საზღვრავს შემდგომ დამოკიდებულებას, განსაკუთრებით რესურსებისათვის კონკურენციაში.

ერთ-ერთი არხი ეთნიკური წინასწარ უარყოფითი განწყობის შედწევისა სოციალური ურთიერთობის საკითხში არის ყოველდღიური ვერბალური კომუნიკაცია. ყოველდღიურ საუბარში ხალხი ყვება სხვადასხვა ისტორიებს თავის დამოკიდებულებაზე სხვა ჯგუფისადმი. განიხილავენ ეთნიკური ჯგუფების არსებობას თავის ახლოს, იძიებენ მათ წარმომადგენლობას, ისტორიას და ა. შ. და საუბრებში ავლენენ დისკრიმინირებულ დამოკიდებულებას სხვის მიმართ და, ამავე დროს, ამით ავლენენ თავიანთ პრიორიტეტულობას. გარდა ამისა, შეფარულად თავიდან და შემდგომ დიად იძლევიან რეკომენდაციებს. „სხვა“ წარმოდგება როგორც განსხვავებული, ცუდი, უხეში, ბნელი, უწესო, გაუნათლებელი და ა.შ.

ასეთი საუბრების ანალიზი უკეთ წარმოგვიდგენს სოციალურ სიტუაციას და ხსნის წინასწარ უარყოფითად განწყობილი საუბრების სოციალურ ფუნქციას და კოგნიტიურ სტრატეგიას, რომელსაც გამოიყენებს ერთი ჯგუფის წარმომადგენელი, გამოხატავს რა თავის მრწამსს და აზრს მეორე ჯგუფის მიმართ. ეროვნებათშორის ურთიერთობაში უამრავ წინააღმდეგობასთან და კონფლიქტთან ერთად, არც თუ ბოლო ადგილი უკავია კოლიზიებს ახალი მიგრირებული ჯგუფების მიმართ, ან პირიქით. ასეთ დროს თავისთავად იქმნება ისეთი სოციალური გარემო, ისეთი მიზეზები, რომლებიც ახდენენ ნეგატიური დამოკიდებულების პროვო-

ცირებას. ყოველი გაჭირვებისა და სიძნელეების თავი და თავი სხვა ეთნიკური ჯგუფია, „განსაკუთრებით მოსული“. ასეთ დროს, ანუ ასეთი დისკუსიებისას, გამორიცხულია რაიმე დადებითი დამოკიდებულება, ყოველივე უარყოფითადაა წარმოდგენილი. ყოველი კულტურის ელემენტი გატარებულია ნეგატიურ პრიზმაში. ენა, ქცევა, რელიგია, აღზრდა ნეგატიური ასპექტით ფასდება. ძალიან იშვიათია, რომ რაიმეს დადებითი მუხტი ეტყობოდეს.

სწორად სოციალური გაჭირვების რეალურ მიზეზებს პოლიტიკურ სიტუაციას არ აბრალებენ, არამედ ერთმანეთს. უფრო მეტიც, ერთი ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენლის მიერ ჩადენილი რეალური „დანაშაული“, ანუ რაიმე კანონიერების ან ეთიკის დარღვევა, გადადის მთელი ეთნოსის შეფასებაზე. „ეს ქართველების ბრალია, ან სომხების, ან აზერბაიჯანლების, ან ბერძნების. ისინი საერთოდ ასეთები არიან ანუ საზოგადოების წინაშე მდგომი პრობლემების გამომწვევად მიიჩნევენ იმ „მოწინააღმდეგე“ ჯგუფს, რომელიც შეფასებაში დისკრიმინებულია. სამწუხაროდ, დღეს რეგიონში ისეთი განწყობაა, რომ თითქმის ყოველივე აჭარლების ”ბრალია“.

საქმე ისაა, რომ საზოგადოების წევრებს, ცალკეულ პირებს არ ძალუძთ ობიექტური მიზეზების ძიება და სოციალური თუ პოლიტიკური მოვლენების მრავალსაფეხურიანი ანალიზი. ამიტომ ყოველივე უარყოფით მოვლენას ეთნიკური ნიშნით, უმთავრესად კი კულტურით განსაზღვრავენ, თუნდაც ის ზოგიერთ შემთხვევაში მცდარი ან გაზვიადებულიც კი შეიძლება იყოს. ამიტომ დღეს მთავარ ”დამნაშავედ“ მიგრანტი აჭარელი ისახება. ის არის ”თურქი, მუსულმანი, ენა აქვს ქართული, თორემ რა ქართველია, უკანონოდ შემოსახლდა, ქრისტიანული სარწმუნოების სიწმინდეებს და ეკლესიებს პატივს არ სცემს, პირიქით, შეურაცხყოფას აყენებს და ა. შ.“ ამიტომ ყველაზე მეტი გაუცხოება და ქსენოფობია აჭარლისადმი მიმართული, და უნდა ვაღიაროთ, რომ სრულიად უსაფუძვლოდ.

გაუცხოება და ნეგატიური სტერეოტიპები კი ერთმანეთის მიმართ არაინტეგრირებული საზოგადოების არსებობაზე მიუთითებს. ორმხრივი უარყოფითი სტერეოტიპი

ქსენოფობიის საფუძველია და სახელმწიფოებრივი ეთიკის კრიზისზე მიუთითებს. ეს კი სამოქალაქო საზოგადოების დამამუხრუჭებელი მოვლენაა.

დასაფიქრებელია დღეს მიღებული ერთაშორისი ინტეგრაციის საკითხი. ხელოვნურად ამ ფენომენის დანერგვა, საბჭოთა პერიოდის "ძმურ კავშირთან ასოცირდება". მეცნიერულ დონეზე შეუსწავლელად საფუძველშივე მერყევი იქნება პოსტკომუნისტური ინტეგრაცია და პერიოდულად ამოტივტივდება "სხვის" მიერ ჩადებული ის ნაღმები, რომლებიც, ასევე, პერიოდულად ყოველი დისკომფორტული შერხევის დროს ეთნიკურ აფეთქებას გამოიწვევს.

L. MELIKISHVILI

BILATERAL NEGATIVE STEREOTYPE – REASON OF XENOPHOBIA, I.E. CRISIS OF STATE ETHICS

Today difference between cultures in the region of Tsalka forms a negative social image of a neighbor culture. Each ethno group acquires its own mechanisms in the process of re-adaptation.

Cultures of ethno groups are alienated, separated and opposed. In such process the more a group is separated from a neighbor culture, a neighbor culture is perceived more differently and a firm psychological mechanism of protection is formed, such as: positive "we" and negative "they".

Our and others' "me" is not anything else but division of society in "we" and "they". Between them we can frequently notice an apparent distance, alienation and xenophobia.

The characteristic of xenophobia is a natural fear of strange people which is more the reason of informational isolation; when a group, its style of life and culture are unknown. Opinion of barbarous

morals and manners of unknown people is formed; sometimes undesirable rumours are spread artificially, etc.

The common idea of xenophobia towards a group creates "image of enemy", which may be passed on from generation to generation.

History has shown us that it is not necessary for xenophobia to have a real basis.

In Kvemo Kartli xenophobia is of the above-mentioned type, more concretely, you can notice a clear-cut alienation between the recently settled Acharians and the rest of the population.

Armenian population has a particular attitude towards Acharian Moslems. They associate Acharians with Turks and a negative feeling is noticed in their speech.

Today Acharians in the region of Tsalka are in a particularly negative position. They are "others" for the local authority and for Greek, Azerbaijanian and Armenian people. On the other hand, Mussulman Acharians assume all the above-mentioned people as strange and not wishing them good. The bilateral negative stereotype is the basis of social distance and xenophobia.

Today in this region the most important issue of state ethics – using the local recourse in order to take care of one's life – is abrogated for Acharians.

Alienation and negative stereotypes towards one another are the indicators of a nonintegrable society. The bilateral negative stereotype is the basis of xenophobia and indicates to the crisis of state ethics. All this is the obstacle of civil society.

ნუსტან სულაჰა

„მზეს რა ამოიყვანდა!“
(მაკა გოგუაძის რომანი „ერზაცი ისევ ხუმრობს“,
თბილისი, 2005)

XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან, პოლიტიკურ-კულტურული ღირებულებების გადაფასების პერიოდიდან მოყოლებული, ქართულ ლიტერატურაში, ტრადიციულის გვერდით, ახალი ტიპის პროზაც ჩნდება და ცდილობს თავისი ადგილის დამკვიდრებას. ამ ტიპის მოვლენა მხოლოდ ქართული ლიტერატურისათვის არაა დამახასიათებელი, იგი საყოველთაო მოვლენაა, რაც მსოფლიოში მიმდინარე სულიერი გაღარიბების ურთულესი პროცესებისა და კატაკლიზმების შედეგს აჩვენებს.

ცნობილია, რომ მხატვრულ ლიტერატურას, მრავალ სხვა ფუნქციასთან ერთად, კულტურული სივრცის მოწესრიგება აკისრია, ხოლო ყოველ ახალ ნაწარმოებს მოაქვს თავისი დროისათვის შესაფერისი ღირებულებების შეცნობისა და დამკვიდრებისაკენ სწრაფვის სურვილი. ამიტომ მიმდინარე განსაკუთრებულ კულტურულ და სულიერ-ინტელექტუალურ მოვლენად კლასიკად ქცეულ თხზულებათა გადაწერა-გადააზრების პოსტმოდერნისტულ ეპოქაში ჩვენს თვალწინ ახალი რომანის შექმნა, რომანისა, რომელიც ტრადიციული, კლასიკური და მოდერნისტულ-პოსტმოდერნისტული რომანისაგან სრულიად განსხვავებულია, არაორდინარული სტილითაა შესრულებული. ეს გახლავთ მაკა გოგუაძის რომანი „ერზაცი ისევ ხუმრობს“.

მაკა გოგუაძემ ქართულ მწერლობაში ახალი სიტყვა მოიტანა; ცნობილია, რომ მწერალს ყოველთვის აქვს ახალი სათქმელი, რადგან ყოველი ეპოქა ახალ ღირებულებებზეა ორიენტირებული. მაკა გოგუაძე მთელი თავისი არსებით, მსოფლხედვით, განცდით შემოქმედია, რომლის რო-

მანიდან კიდევ ერთხელ ნათლად წარმოჩნდება, რომ სამყარო საოცრად მრავალფეროვანია. ამიტომ გაზვიადებულია მიმანია ის სკეფისისი, რომანის, როგორც ჟანრის, „გარდაცვალებას“ რომ იუწყება. ეს, ალბათ, ხელმოცარულ მწერალთა ხვედრია, რომლებიც „დიდსა ვერ მოჰკელენ, ხელად აქვს ხოცა ნადირთა მცირეთა“.

მაკა გოგუაძემ თავისი რომანით მკითხველსა და მწერალს შორის სანახევროდ გაწყვეტილი სულიერი კავშირი აღადგინა და, ასე მგონია, ჩვენი დარღვეული ცხოვრებისეული ეთიკური არსიც აღდგება, რადგან რომანში ობიექტური თვალთ დანახული და მიუკერძოებლად შეფასებული ჩვენი უახლოესი ისტორიისა და ამჟამად მიმდინარე პოზიტიური თუ ნეგატიური მღელვარე მოვლენების ამსახველი სურათებია აღწერილ-დახასიათებული და გადმოცემული. ჩემი აზრით, ის სკეპტიკური დამოკიდებულება, რომელიც ბოლოდროინდელ კრიტიკულ სტატიებსა და აზროვნებაში იჩენს თავს, თითქოს ამბის, ისტორიის თხრობა, როგორც უბრალოდ ყოველდღიური ცხოვრების სილამაზის ასახვა, და თითქოს მხოლოდ „ეფემერული ორნამენტული ფორმებით“ მოწოდება იყოს მწერლის მთავარი მიზანი, სრულიად ქარწყლდება მისთვის, ვინც ამ რომანს წაიკითხავს. ამთავითვე ვიტყვი, რომ რომანის მკითხველი მზაობას უნდა ამჟღავნებდეს ცხოვრებისა და იდეალების რთული, წინააღმდეგობებით აღსავსე ურთიერთობების შესაცნობად. აგრეთვე, მას უთუოდ დასჭირდება ხელოვნების სხვადასხვა სფეროში ორიენტირების უნარიც, რათა სწორად გაიზაროს მწერლის ჩანაფიქრი და მიზანდასახულობა.

მინდა ორიოდე სიტყვით შევეხო რომანის სათაურს: „ერზაცი ისევ ხუმრობს“. ავტორმა ერთ თავის ინტერვიუში განაცხადა: „რაც შეეხება **„ერზაცს“**, ვით იდეას სათაურში გამოტანილს: ადამიანს, მეტადრე, შემოქმედს, არ ჰყავს ერზაცზე – არანამდვილზე, სუროგატზე დიდი მტერი“. სამეცნიერო ლიტერატურაში არაერთგზის აღინიშნა, რომ სათაური ნაწარმოების გასაღებია, ხოლო სახელდების პრინციპი ერთდროულად არის ბიბლიური შესაქმური პროცესის შემადგენელი ნაწილიც, ფილოსოფიური და ესთეტიკური კატეგორიაც. ამიტომაც მაკა გოგუაძის რომანის სა-

ხელწოდება მრავალშრიანი და ღრმააზროვანი; იგი, როგორც ხატოვანი და სახეობრივი არსის მქონე, მთელ რამეს მსჭვალავს. სწორედ ამ მრავლისმეტყველი სათაურით წარმოიხდება ძირითადი მხატვრულ-ესთეტიკური და ზნეობრივ-მორალური პრობლემატიკა.

რომანის სათაური მრავალ კითხვას აღძრავს: 1. თუ ერზაცი, რომელსაც ნამდვილი საგნის მხოლოდ ზოგიერთი თვისებაა აქვს შერჩენილი და, აქედან გამომდინარე, ყალბია, სუროგატია, ოდესმე შეიძლება გახდეს სერიოზული? 2. ან თუ ყველაფერი ის, რაც ჩვენს ირგვლივაა, ჩვენს რეალურ ცხოვრებაშია, ერზაცია, რაა ნამდვილი? 3. და კიდევ: თუ რომანის სახელწოდებას განვაზოგადებთ და ქართველი ერის ცხოვრებასა და ისტორიას ვიგულისხმებთ, მაშინ რა არის ნამდვილი „ქართლის ცხოვრება“ ან ნამდვილი „ქართველი ერის ისტორია“? ამ პრობლემების მხატვრული წარმოსახვაა მწერლის მიზანი.

„ერზაცი ისევ ხუმრობს“ ერთი ოჯახის საგაა, ტრადიციული, განათლებული, მაღალი კულტურის მქონე ოჯახის საგა, რომელშიც უმთავრესია პერსონაჟთა რთული სულიერი ცხოვრება, რომელთაგან განსაკუთრებულია მთავარი გმირის – ლეოს გარდასახვები, პიროვნებად ჩამოყალიბების ურთულესი პროცესი; აქედან გამომდინარე, გახლეჩილი, გაორებული პიროვნების, ასევე გახლეჩილი საზოგადოების გამთლიანების მიზანდასახულობა წარმართავს რომანის სიუჟეტსა და კომპოზიციას. იმავე ინტერვიუში მწერალმა განაცხადა: „ლეო – ეს მე ვარ!“ რაც იმას მოწმობს, რომ სწორედ მასში, რომანში წარმოდგენილი ოჯახის ახალი თაობის წარმომადგენელშია მწერლის მსოფლმხედველობა და თვალთახედვა ჩაქსოვილი.

რომანში დასმულ პრობლემათაგან უმთავრესი ქართველი ერის მეობის, მისი არსის გააზრებაა, რისთვისაც მწერალს შემოჰყავს რეალური პიროვნებები, კერძოდ, სასულიერო პირები, საქვეყნოდ ცნობილი და სახელგანთქმული საზოგადო მოღვაწეები, მწერლები, ფილოსოფოსები, მეცნიერები. მართალია, ისინი მოქმედი პირები არ არიან, მაგრამ მათ შესახებ, – მათი შემოქმედების, მემკვიდრეობის, ცხოვრების შესახებ, – პერსონაჟთა საუბრებით უმ-

დიდრესი ინფორმაციები ისეა მოწოდებული, რომ სრულიად ნათელია, თუ რა დიდი მხატვრული ფუნქციით არიან აღჭურვილნი ისინი, რათა მწერალმა თავისი სათქმელი მათი ციტატებითაც მიიტანოს მკითხველამდე. რომანის თხრობა ქრონოლოგიური თანმიმდევრობისა არ არის, მასში ხშირია ჩანართები, ზოგჯერ, გამოყენებულია რემარკებიც, რომელთაც პერსონაჟთა სახეების სრულყოფისათვის ენიჭებათ მნიშვნელობა. ამავე დროს, მწერალს არ რჩება მთავარი პერსონაჟის ცხოვრებიდან სულიერი თვალსაზრისით არც ერთი კონცეპტუალური მომენტი, რომელსაც შეუძლია მისი სახე ახალ-ახალი შტრიხებით შეავსოს და წარმოაჩინოს. ყოველი ახალი ეპიზოდი მწერალს ახალი პერსონაჟის შემოყვანის საშუალებას აძლევს და შესაძლებელ ხდის ახალი სათქმელით გაამდიდროს რომანი.

მაკა გოგუაძის რომანის მთავარი პერსონაჟები ერთი ოჯახის წევრები არიან, ძირითადად სამი თაობაა წარმოდგენილი, რომელთაც, სისხლისმიერი ნათესაობისა და მემკვიდრეობის გარდა, ერთმანეთთან სულიერება და ინტელექტი აკავშირებთ; შეიძლება ითქვას, რომ ეს უფრო მნიშვნელოვანია მათი ურთიერთობის, მამა-ძეობის, მემკვიდრეობითობის გასათვალისწინებლად. რუსუდანი, გარეგნობითა და შინაგანი სამყაროთი გამორჩეული, დახვეწილი მანერების მქონე პიროვნება, გამოცდილი პედიატრი, სრულიად ახალგაზრდა, მმასთან ერთად, პირისპირ აღმოჩნდა მძიმე ცხოვრების წინაშე; ეს XX საუკუნის 20-30-იანი წლებია, ერთი ურთულეს პერიოდთაგანი ჩვენი მრვალტანჯული ქვეყნის ისტორიისა. მაგრამ მიუხედავად ტრაგიკული ყოფისა და სულიერი სიმძიმით დატვირთულობისა, მაინც შეძლო სწორი ორიენტირების მონიშვნა, რაც მისი არჩევანის საფუძველი გახდა. მწერალი საინტერესოდ წარმოსახავს მის ცხოვრებას, რის შესახებაც იგი თავის ერთადერთ შეილიშვილს თავადვე უყვება; თითქოს აღსარებას ეუბნებაო, იმდენად შთაბეჭდავია მისი მონათხრობი, რადგან უმთავრესი მასში ყოველთვის იყო და არის სულიერება. მისი შეხვედრები და საუბრები მომავალ მეუღლესთან, ანდროსთან, რომელსაც ავტორი ხშირად მამის სახელითაც იხსენიებს, თან არაქართულად, რუსულად – ნოე-

ვინი, რითაც ეპოქის ტრაგიკული ელფერია წარმოჩენილი, — მისი მღელვარე სულიერი ძვრების მაუწყებელია, რაც განსაკუთრებით მათი შინაგანი სამყაროს ჩვენებისას მჟღავნდება. ამ მხრივ დრმა შთაბეჭდილებას ტოვებს რუსუდანის მისვლა ანდროსთან ალექსანდრ ბლოკის საღამოზე. რომანის მიხედვით, ბლოკი ის პოეტია, რომელიც ამ ორ მონათესავე სულს აახლოებს და აერთიანებს. მათ დაახლოებაში წვლილი მიუძღვის რომანის ერთ-ერთ პერსონაჟს, იშვიათი მხატვრული ოსტატობით დახატულ ცელია დადიანს, ძველი არისტოკრატიული წრის წარმომადგენელს, დახვეწილი, ფაქიზი მანერებითა და ქცევებით გამორჩეულ პიროვნებას, რომელიც თავადაც გატაცებულია ბლოკისა და, საერთოდ, „ვერცხლის საუკუნის“ რუსი მწერლების შემოქმედებით. თავდაპირველად რუსუდანს ეგონა, რომ ასაკით მასზე საკმაოდ უფროსმა ანდრომ პაემანი დაუნიშნა, მისამართი მისცა და მისვლა სთხოვა, ამიტომაც მოიროთო საგანგებოდ ლამაზად, მაგრამ სინამდვილეში აღმოჩნდა, რომ თურმე ბლოკისადმი მიძღვნილ, უკვე ტრადიციადქცეულ პოეზიის საღამოზე მიუწვევია, სადაც ბლოკის შემოქმედების მოყვარულები იყვნენ შეკრებილნი. საღამოზე რუსუდანმაც წაიკითხა ბლოკის ლექსი, რომელიც იმ მომენტისათვის მის გამძაფრებულ, მღელვარე განცდებს ეხმიანება; წაკითხული ლექსი ყველა იქ დამსწრისათვის ძალიან ახლობელი, მეტად ნათელი, ხელშესახები იყო. თუმცა, ეს ლექსი მხოლოდ ანდროსადმი იყო მიმართული, ფაქტობრივად, ამ ლექსით რუსუდანმა ანდროს თავისი გულისნადები გაუმხილა, რის შემდეგაც მათი ცხოვრება საბოლოოდ გადაეჯაჭვა ერთმანეთს. ანდრო პოეზიის საღამოს მეორე დღესვე დააპატიმრეს, — ესეც იმ ტრაგიკული წლების ექთა, — რუსუდანი მას თოთხმეტი წელი ელოდებოდა; ამიტომ რუსუდანმა და ანდრომ გვიან იქორწინეს. მწერალი თხრობის დროისათვის უკვე გარდაცვლილი ანდროს შესახებ გვიამბობს და გვამცნობს, რომ ანდროს ცხოვრება მაგალითია იმ რეპრესირებული ოჯახების ისტორიისა, რომლებიც მსხვერპლად შეეწირნენ XX საუკუნის 20-30-იანი წლების უსამართლობას, ტირანულ და დესპოტურ მმართველობას. ყოველ მის ფრაზაში მძიმე

ცხოვრებაგამოვლილი კაცის გაუტეხელი, მოუდრეკელი სულის სიძლიერე, ნების სიმტკიცე და ტანჯვაგამოვლილი ადამიანის სიბრძნე გამოსჭვივის. მწერალი ყურადღებას ამახვილებს ანდროს ჩამომავლობაზეც, დედამისი უკრაინელია, თავად რუსეთშია გაზრდილი, საუცხოო განათლება აქვს მიღებული; გატაცებული იყო რუსული კულტურით, განსაკუთრებით – „ვერცხლის საუკუნის“ მწერლებით, რომელთაგან აღექსანდრ ბლოკი ლამის კერპად გაიხადა. საბოლოოდ მასში ქართულმა სულმა იმძლავრა და სამშობლოში დაბრუნდა.

მწერალი ანდროს მშობლებისა და წინაპრების ჩამომავლობაზე საუბრით ყურადღებას ამახვილებს საქართველოს რუსეთსა და სხვა ქვეყნებთან ურთიერთობის პრობლემაზე, რითაც შერეული ოჯახის არსში გარკვევას ცდილობს. ინტერესს მოკლებული არაა ისიც, რომ ბავშვობაში ნატას თავისი ბებიის სახელით უნდა წარუდგეს საზოგადოებას, რის გამოც მამისაგან გაკვირვებასა და საყვედურს ერთდროულად იღებს. ანდრო არაჩვეულებრივი მამაა, იგი ქალიშვილისთვის საუკეთესო პირობების შექმნას ცდილობს, ოცნებობს თავისი ერთას მუსიკალურ განათლებაზე, რისთვისაც როიალის შეძენას აპირებს; საინტერესოა მისი ვიზიტი ვაჭრობის მინისტრთან, რომელსაც არ ესმის ანდროს სათხოვარი, უფრო სწორად, მისთვის გაუგებარია, როგორ მივიდა მასთან სრულიად უცნობი ადამიანი, დახვეწილი ინტელიგენტი, მაგრამ მინისტრისათვის სულერთია, ვინაა იგი; თუმცა, ანდროს წასვლის შემდეგ გონს მოეგო და კაცი დაადევნა, მეორე დღეს ანდროს სახლში როიალი დაიდგა; სამწუხაროდ, ნატას მუსიკალური მონაცემები არ აღმოაჩნდა. ამოდ გაისარჯა მზრუნველი მამა, რადგან აქ ერთმანეთს დასცილდა მამის სურვილი და შვილის შესაძლებლობები. ანდროს სახის სრულყოფილება განსაკუთრებით მაშინ წარმოჩნდება, როდესაც მისი გარდაცვალებიდან რამდენიმე წლის შემდეგ მისი შვილიშვილი ლეო პაპის ნაანდერძევე არქივს გახსნის და გაეცნობა მის ჩანაწერებს, რომლებიც ცხადყოფენ ანდროს ფართო ინტერესებს, სულიერი სამყაროს სიმდიდრეს.

მაკა გოგუაძე პოეზიასა და მხატვრობაზე ასაუბრებს თავის პერსონაჟებს, ან თავად მსჯელობს მათზე, რაც თვით მწერლის უღრმეს განათლებას, აზროვნების დონეს, მის კულტურულ მზაობას წარმოაჩენს. ეს აუცილებელია მწერლისთვის, მაგრამ საკმარისი პირობა არ არის ჭეშმარიტად ღირებული მხატვრული ნაწარმოების შესაქმნელად. მწერალს ღვთივმძიმადებული ნიჭი, სამყაროს, ადამიანის აღქმისა და წარმოსახვის ის იშვიათი უნარი სჭირდება, რომლითაც მხოლოდ რჩეულნი არიან დაჯილდოებულნი. მაკა გოგუაძე ფსიქოლოგიური სიღრმით სწვდება თითოეული პერსონაჟის სულიერ მდგომარეობას და ფსიქოლოგიზმით ტვირთავს მათ. ამ შემთხვევაში პერსონაჟთა პროფესია, ენა და სახელები განსაკუთრებული მხატვრული ფუნქციითაა აღჭურვილი.

განსაკუთრებულ მხატვრულ ელფერს სძენს ნაწარმოებს ის ფაქტი, რომ ანდრო და რუსუდანი ექიმები არიან; ანდრო ქირურგია, რუსუდანი – პედიატრი; მათი ქალიშვილიც, ნატა, ექიმი; აქ უთუოდ გაგვახსენდება ბორის პასტერნაკის რომანი „ექიმი ჟივაგო“; პროფესიაზე აქცენტირება იმას მიუთითებს, რომ ისინი, ფიზიკურთან ერთად, ადამიანის სულიერ სამყაროს ღრმად სწვდებიან. ამ მოსაზრებას ადასტურებს რომანის მთავარი პერსონაჟის ლეოს სულიერი მდგომარეობა და გატაცება ფსიქონალიზით და მის შესახებ არსებული ლიტერატურით, განსაკუთრებით ფროიდის წიგნებით, რომლებიც ერთხანს თბილისში იშვიათობა იყო, ე. წ. გადამყიდველებს თითო-ოროლა თუ ჩამოჰქონდათ მოსკოვიდან, რაც იმდროინდელი ტოტალიტარული რეჟიმის სიმკაცრეს მოწმობს.

მართალია, ანდროს გარდაცვალებისას ლეო სულ ათი წლისა იყო, მაგრამ ღრმად შეიცნო თავისი პაპის სულიერი სამყარო, მისი ბუნება; მისმა არსებობამ გავლენა მოახდინა მის პიროვნებად ჩამოყალიბებაზე, იგი ხშირად იხსენებს კიდევ მას. რუსუდანი თავისი ერთადერთი შვილიშვილისთვის თავისი თავგადასავლის თხრობით ცხოვრებისეულ გამოცდილებას გადასცემს; უშუალო წინაპართა ცხოვრება უნდა დაეხმაროს შთამომავალს გზის გაკვალვაში. რუსუდანმა თავისი შვილიშვილის ცხოვრებაში

მნიშვნელოვანი კვალი გაავლო, ისინი მეგობრები არიან, რადგან სულიერება აახლოებთ ერთმანეთთან. მღვდელთა ცხოვრებაში არის მომენტები, როდესაც საკუთარ მშობლებზე მეტად ბებიას ენდობა და ზოგჯერ მასთან აქვს საიდუმლო საუბრები, რომლებიც აღსარების ტოლფარდია.

ლეოს დედა, გარეგნობით გამორჩეული ნატა, თავისი მშობლების ერთადერთი შვილია; მამამისი ანდრო ვაჟიშვილზე ოცნებობდა, საჩუქარიც ვაჟის შესაფერისი ჰქონდა მომზადებული, მაგრამ ქალიშვილი შეეძინა და საჩუქარი ქალისთვის შესაფერისად გადააკეთა, ავტორი ამ პასაჟს იუმორით ხატავს და მამის გრძნობების გადმოსაცემად ფერებს არ იშურებს, განსაკუთრებული სითბოთი და სინაზით ახასიათებს მამა-შვილის ურთიერთობას. დედის მსგავსად, ნატაც ფაქიზი ბუნებისა და სულის ადამიანია, ისიც თავად უყვება შვილს საკუთარ თავზე, ოღონდ მოუთხრობს იმას, რის ცოდნაც აუცილებლად მიაჩნია შვილისთვის, და არავითარ შემთხვევაში – უინტიმეს განცდებსა და გრძნობებს; ამ მიზრით უადრესად მნიშვნელოვანია ნატას შეხვედრები და საუბრები მხატვარ მაქსთან, რომელიც მის სულიერ მეგობრად გვევლინება, ისეთ მეგობრად, რომელსაც, მხოლოდ ერთადერთს, უმხელს თავის ნაფიქრსა და ნააზრევს, რომელთანაც პოულობს იგი შეებას, რომელიც ეხმარება მას საკუთარი თავის პოვნაში; ამიტომაც ურჩევს რომანის დასასრულს თავის ვაჟსაც მაქსთან ურთიერთობას, მასთან გახსნილად საუბარს, რათა მძიმე სულიერი მდგომარეობიდან გამოვიდეს. ასევე, საინტერესოა ნატას ეპიზოდური შეხვედრები გეგი მდივანთან, სულ ორი შეხვედრა, რომელთა შესახებ არც არაფერი იცის და, ცხადია, არც შვილს უყვება. ნატა ეძებს სულიერებას, ძიების გზაზე იგი ყველაფერს ცდის, ამიტომ დადის მაქსთან, ამიტომ შეხვდა „ბჰაგავადგიტას“ ქართულად მთარგმნელს გეგი მდივანს, ცდილობს საზოგადოებაში თავისი შესაფერი, საკუთარი ადგილი დაიმკვიდროს. ამიტომ წარმოთქვამს ლექსს, „ნანას“, რომლითაც იგი გონებით გეგის ესაუბრება. უნდა გავიხსენოთ გეგისთან საუბრისას ნატას მიერ წარმოთქმული სიტყვები, რომლებიც გვეხმარება მისი პიროვნების შინაგანი ბუნების გახსნაში: „თქვენს ასაკში“

მაპატიეთ. მამაჩემს უყვარდა როზანოვის: „Старость есть постепенное развязывание привязанностей“, А вы всё ещё способны на привязанность, სულ ესაა, რისი თქმაც მიხდოდა. ცხადია, თქვენს უახლოეს შინაურებზე ეს არ ვრცელდება. სხვათა შორის, მათი კარგად ყოფნისთვის ბევრი არ მივლოცია, თუმცა პატარა ანგარებით: მეწადა, ჩემი დაკარგვის გარდა სადარდებელი არაფერი გქონოდათ ცხოვრებაში, მხოლოდ ჩემი გაშვება გეტირათ“ (გვ. 352). ესაა იმგვარი ადამიანის სიტყვები, რომელსაც, მართალია, ჰყავს თითქოს სანიმუშო ოჯახი, აქვს უზრუნველი ყოფა, მაგრამ მაინც ენატრება სულიერი თავისუფლება და რომელმაც თითქოს ამგვარი ყოფა მცირე ხნით მოიპოვა, მაგრამ მაღვე დაკარგა იგი.

მკითხველი პერსონაჟის მონათხრობით ეცნობა საინტერესო პასაჟებს, რომელთა მეშვეობით უკეთ შეიცნობა და აიხსნება თვით პერსონაჟის ბუნება, მისი თვალთახედვით მიეწოდება მკითხველს სამყაროს არსი, ადამიანის სულიერი მისია, რისთვისაც ავტორს შემოაქვს ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა, სასულიერო პირთა, მწერალთა და სხვა ცნობილ ადამიანთა ცხოვრებისეული ეპიზოდები; ნიმუშად შეიძლება გაბრიელ ქიქოძის შესახებ მონათხრობი დავიმოწმოთ. ამით აჩვენებს XIX-XX საუკუნეების საქართველოსა და ზოგიერთი უცხო ქვეყნის ისტორიებს, საგანგებოდ ეხება XX საუკუნის მიწურულს ჩვენში მიმდინარე ურთულეს კატაკლიზმებსა და მოვლენებს, ეროვნული მოძრაობის დასაწყისსა და გარეჯის მონასტრის პრობლემას, 1989 წლის 9 აპრილის წინაპირობებს, რომელთა მწერლისეული ანალიზი მეტად საყურადღებოა. თხრობის ეს მეოთხედი ტრადიციულია ქართულ მწერლობაში, და არა მხოლოდ ქართულ ლიტერატურაში.

რომანის მთავარი გმირის ლეოს სულიერი წვრთნის პერიოდი ამ მოვლენათა ფონზეა განსახილველი. მწერალმა საგანგებოდ გაამახვილა ყურადღება ლეოს ბავშვობაზე და აღნიშნავს, რომ სუროგატს ვერაფერს აკადრებო, მართალია, აქ საუბარი საკვებს ეხება, მაგრამ ამით ბავშვის ხასიათი და შინაგანი სამყარო ჩანს, რასაც იგი შემდეგშიც ინარჩუნებს. მოზრდილი ლეოს სულიერი საკვები მდი-

დარი ფსიქოლოგიური ლიტერატურა ხდება. აქ შეიძლება
წმ. ეფრემ მცირის გამონათქვამი დავიმოწმო, რომლითაც
წმ. ეფთვიმე ათონელის მთარგმნელობითი საქმიანობა შეა-
ფასა და ქართველი ერის იმდროინდელი სულიერ-ინტე-
ლექტუალური მდგომარეობა აჩვენა, მისი სიტყვით, წმ. ეფ-
თვიმე ათონელი „სძითა ზრდიდა“ სიჩვილეში მყოფ ქარ-
თველ ერს; ლეოს სულიერი საკვები სუროგატი არ შეიძ-
ლებოდა ყოფილიყო, მას ნამდვილი, ჭეშმარიტი მხატვრუ-
ლი და სამეცნიერო ლიტერატურა იზიდავს. ლეოს ინტერე-
სები ნაწარმოების დასაწყისშივე ცხადდება, იგი სამშობ-
ლოს, ადამიანს, ქართველ კაცს დასტრიალებს თავს, მისი
ფიქრები საქართველოს წარსულს, აწმყოსა და მომავალს
სწვდება. ლეო აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტზე
სწავლობს, დადის საინტერესო საჯარო ლექციებზე, შეკ-
რებებზე, ხვდება თავის თანატოლებს, რომლებთანაც სა-
ერთო ინტერესები აქვს; ერთ-ერთი ასეთი ლექციის დროს,
კერძოდ, მეტრეველის ლექციის დროს იგი თავის ფიქრებ-
შია ჩაძირული; მოვიტანთ ავტორის სიტყვებს: „კარგად აღ-
ზრდილი ადამიანი უდრის სასიამოვნო ადამიანს, საზოგა-
დოდ, ასეა, სტუმრისთვის მითუმეტეს. სასიამოვნო ის
არის, რაც უსაფრთხოა? მაგრამ არც ის ვარგა, სტუმარი
გააზულუქო და მარტივი სიამოვნების მუშტრად დასახო,
ზოგი ამას არც გაპატიებს, თავისებურად. ამიტომ აქტივო-
ბის წილ დავახვედრებ ჩემს გაღმატვრეტელობით კაპი-
ტალს და პოტენციალსაც. თუ ისე მოხდა, რომ გადავწონე,
რაც ადვილი შესაძლებელია, რამეს ვაჩუქებ“ (გვ. 152). მაგ-
რამ ლექტორისთვის დასმული კითხვით და მასზე გაცემუ-
ლი პასუხით ვრწმუნდებით, რომ ლეოს მისი პასუხი არ
აკმაყოფილებს, მეტს მოელოდა და სასწრაფოდ გაეცალა
კიდევ დარბაზს.

ლეო რთული პიროვნებაა, იგი ბევრს კითხულობს,
უკავშირდება წიგნებით მოვაჭრეს, რომლისგანაც იმ ფსი-
ქოლოგიურ სამეცნიერო ლიტერატურას ყიდულობს, რომე-
ლიც ადრე საქართველოში იშვიათობა იყო; ლეოსთვის
ყველაფერი ხელმისაწვდომია, მას საამისო საშუალება
აქვს. მწერალმა ლეო წიგნებით გატაცებულ ახალგაზ-
რდად წარმოადგინა, მამამისი ლადო კი პურკომბინატის

დირექტორია, რითაც თაობათა განსხვავებული ინტერესები აჩვენა, აგრეთვე, დასვა საკითხი მამაძეობის შესახებ, რაც წინაპართა ძველთუძველესი სიბრძნიდან მომდინარეობს. ლეო მონაწილეობს სტუდენტთა შეკრებებში, საერთო ეროვნულ მოძრაობაში ერთვება, აქტიურ ცხოვრებას ცდილობს, ხვდება დედეკას, რომლის შესახებ ალუზია-ენიგმებით გვესაუბრება და მის სახელს დოდოს რქას თუ დედეს რქას უკავშირებს. ტრაგიკული შემთხვევის გამო ფეხი იტკინა, თვეობით მოუხდა საწოლში წოლა, თვითმკვლელობაც სცადა, მაგრამ დროზე მიუსწრო დედამ და გადაარჩინეს; ყოველივე ეს მოწმობს ლეოს მძაფრ სულიერ განცდებსა და გარდასახვებს. მის მაძიებელ სულიერებას მისი სიზმარიც ადასტურებს, რასაც წინასწარმეტყველური ფუნქცია აკისრია. ლეოც, თავისი ბებიისა და დედის მსგავსად, მაქსთან აღსარებას წარმოთქვამს, რომელიც მისი პიროვნების არსს გვაშცნობს. თავის გატაცებას ფსიქონალიზით იგი ასე ხსნის: „ისე მოხდა, რომ ჩემი პიროვნული აღსვლა ამ წიგნით დავიწყე. მხოლოდ ამ მხრივ არის ის ჩემთვის მნიშვნელოვანი. მოკლედ, დრო მჭირდებოდა, დროის მოხელთება, ვიდრე იმაში განვმტკიცდებოდი, რასაც ეხლა ვთვლი მნიშვნელოვან ცოდნად. შფოთვაში არ მინდოდა არაფრის კეთება, შფოთვაში არ გამოდის. ასეთი იგაემიუწდომელი კომფორტი არ შემეჩმნა, რა ვქნათ ახლა...“ (გვ. 428). მაქსის საპასუხო სიტყვები, რომელთაც იგი მონოლოგად გაიაზრებს, ეხმიანება ბიბლიურ მოძღვრებას, რუსთველურ და საბასეულ სიბრძნეს, რომლის მიხედვით საქმე და სიტყვა ერთიანი უნდა იყოს: „დამიდგა ჟამი საქმისა ... საქმე შენი დაწყებული და აღყვანილი სიკეთემდე ანუ მიდგომის შეუცდომლობამდე. საქმე დარი შენი სიყვარულისა“ (გვ. 429). ლეო ღვთის სიყვარულით მიდის ჭეშმარიტების შეცნობისაკენ.

ლეო სულიერების, მაღალი იდეალებისა და მარადიული ღირებულებების მაძიებელია, სულიერი წიაღის, სულიერი მამის მაძიებელია, იგი ცდილობს „მღვიმური ცნობიერებისაგან“ თავის დაღწევას, იმ ცნობიერებიდან, რომელშიც მთელი ერი კი არა, მთელი კაცობრიობა იმყოფება; მას, მაქსის სიტყვების მიხედვით: „გულისგული ეუბნებო-

და: ძიდან დაქირავებულამდე ჩამოქვეითდით“; ეს სიტყვები სახარებისეული ერთი ეპიზოდის ალუზიაა, რაც თავისთავად მიუთითებს ორივე პერსონაჟის სულიერ მდგომარეობა-სა და ინტერესებს; ამიტომ რომანის დასასრული, უფრო ზუსტად, ბოლო ფრაზა: „მზეს რა ამოიყვანდა!“ კონცეპტუ-ალურ ხასიათს იძენს, რომელსაც უთუოდ დაჰკრავს ტრა-გიკული ელფერი. სკეფსისის უფლება კი ნამდვილად არ გვაქვს, მით უფრო, მთელი რომანი პიროვნების განვითარე-ბის, მარადიულ ღირებულებათა ძიებისა და ეროვნული ინ-ტერესების გაზაფხულის იდეითაა გაჟღერებული.

მაკა გოგუაძის რომანის პერსონაჟები სხვადასხვა თა-ობას განეკუთვნებიან, სხვადასხვა ეპოქის პოლიტიკურ-სო-ციალური და კულტურული ფენომენი განსაზღვრავს მათ ცხოვრებას, მაგრამ ჭეშმარიტი ღირებულებები მაინც ერ-თია: სამშობლო, ენა, ერი, რწმენა. ამით ამყარებს მწერა-ლი კავშირს თავის პერსონაჟებთანაც და მკითხველთანაც. პერაკლიტეს ცნობილი სიტყვების მიხედვით, ისტორიული მდინარების ყოველი მონაკვეთი განუმეორებელია. სწორედ მისი ამ შეუცვლელი და შეუვალი თვისების გამო ადამი-ანს მეორედ არ მოუწევს მდინარის იმ ნაკადში, იმ მონაკ-ვეთში ჩასვლა, რომელშიც ერთხელ უკვე ჩავიდა, ვინაიდან ყოველი ახალი ნაკადი და მასში ჩასვლა განუმეორებე-ლია. აქედან გამომდინარე, ყოველი ადამიანი განუმეორებე-ლია, თუნდაც მას ბევრი საერთო თვისება თუ გარეგნული ნიშანი აკავშირებდეს წინაპრებთან, თანამედროვეებთან თუ მომავალ თაობებთან. ყოველი ადამიანი ინდივიდია, განუ-მეორებელი ინდივიდი, რომელმაც იცის, საიდან მოდის, სა-ით მიდის, რა მოეთხოვება და რა უნდა აკეთოს. თუმცა, ამ თვალსაზრისის განზოგადება ძნელია, რადგან თუნდაც ძლიერად გამოკვეთილი ინდივიდი-პიროვნებებიც ხომ ორად იყოფიან. ამჯერად იმგვარ ადამიანთა ჯგუფზე ვსა-უბრობთ, რომლებმაც ეს იციან და ამ პრინციპით ცხოვ-რობენ, დაუმორჩილებლები არიან, ანუ, თუ მწერლის სიტ-ყვას გამოვიყენებთ, მათ არ შეუძლიათ „დამუხლისთავება“, რითაც მათი სულიერი ძლიერება წარმოჩნდება. მათ იცი-ან, რომ სიკვდილის შემდეგ კი არ გაქრებიან, არამედ შთამომავალთა ცხოვრებად გარდაისახებიან, ანუ ლეოში

მისი წინაპრები არიან განსახოვნებულნი, მათი სულია ჩაბუდებული და გაცოცხლებული. ესაა მთავარი არსი ადამიანის არსებობისა.

ბოლოს მინდა გაგიზიაროთ ჩემი დამოკიდებულება საქართველოში არსებული თანამედროვე სულიერ-ინტელექტუალური ვითარების შესახებ: ავტორიტეტშელახულ წიგნიერებას დღეს ლიტერატურა, ჭეშმარიტად ღირებული ლიტერატურა უნდა დაეხმაროს, უფრო მეტიც – უნდა გადაარჩინოს, ჭეშმარიტმა შემოქმედმა უნდა თქვას თავისი ორიგინალური, კულტურის, სულიერების, ინტელექტის გადამრჩენი სიტყვა, რადგან ლიტერატურას, საზოგადოდ კულტურას, წიგნიერი, განსწავლული ადამიანები ქმნიდნენ და ქმნიან. ყოველი ერის სულიერ-ინტელექტუალური ცხოვრების მოწესრიგება სიტყვას ეკისრება: „პირველთ-გან იყო სიტყუად და სიტყუად იგი იყო ღმრთისა თანა, და ღმერთი იყო სიტყუად იგი“ (იოანე, 1, 1); რა თქმა უნდა, ქართული სააზროვნო სივრცის, სულიერების გადარჩენაც სიტყვას აკისრია. სიტყვა ღმერთია, ამავე დროს, სიტყვა მწერალს ხელეწიფება. ასეთად მესახება მწერალი მაკა გოგუაძე და მისი რომანი „ერზაცი ისევ ხუმრობს“.

ორიოდ სიტყვით რომანის ენის შესახებ; ენის ტექნიზაციისა და სლენგების მომრავლება-მოძალების ეპოქაში ენის სიცოცხლის, გადარჩენის გარანტი ლიტერატურაა, მხატვრული ლიტერატურა, მდიდარი ლიტერატურული ტრადიციის მემკვიდრე. ენა, რა თქმა უნდა, მხატვრული ენა, მარადიულობას სწვდება, მუდმივად ვითარდება, რის გამოც მხატვრული სისტემის ტრანსფორმაცია მუდმივ ხასიათს ატარებს. მაკა გოგუაძის რომანში ენის ესთეტიკური ფუნქცია სხვადასხვა ასპექტით ვლინდება, კერძოდ, მხატვრული თხრობის ორგანიზაციის ხერხებით, პერსონაჟთა ინდივიდუალობით, რაც ავტორის სტილსა და მანერას გვიჩვენებს. მწერალმა ჩვენი თანამედროვე ეპოქის კოლორიტი და ტენდენციები ენითაც აჩვენა და, ვფიქრობ, რომ გააგრძელა თექვსმეტსაუკუნოვანი ქართული ლიტერატურის ჭეშმარიტად მდიდარი ტრადიციები.

“WHAT MAKE THE SUN RISE”

Maka Goguadze in her novel 'Erzaci(false) is Joking Again' restore the destroyed spiritual contact with reader and writer. In this novel are shown the nowadays negative and positive events by objective view. Maka Goguadze brings the new style of word in georgian writing. She renews the classical stories with modern thinking and make new novel. Traditional, classical and modernism-postmodernism novel is very different form the modern novel.

'Erzaci is Joking Again' is the story of one traditional, intelligence, high cultural family in which the main problem is person's spiritual life. The main character is Leo and the period of his evolution, He is the separate one and the society in which he lives is separate too, the whole story is full of problems of separate society and person's life in this society. In the interview the writer said: 'Leo _ it is me' which confirms that just the main character is the writer herself with new generation's problems.

Among the problems which are shown in novel the main is individuality of our nation, the meaning of our life. To show this problem writer talking about reall people for example pops, famous people, scientists, philosopher, writers. In Novel they are not main characters but writer is talking about them, about their life, generation. By talking of characters is given information, they have the great function of feature, writer is giving her opinion by dialogs. the novel is not the long story of changes there are many remarks, just to show us the full face of main character writer is using all her inspiraion. Every characters and moments are the source of make new talk and new character.

ნანა ხაზარაძე

მერი ინაძე – ძველი კოლხეთის ისტორიისა და
კულტურის თვალსაჩინო მკვლევარი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, აკადემიკოს სიმონ ჯანაშიას სახელობის პრემიის ლაურეატი მერი ინაძე თავის სახელოვან საიუბილეო თარიღს – დაბადების 80 წლის-თავს სკრუპულოზური კვლევების შემცველი სამეცნიერო სტატიების კრებულით: „ძველი კოლხეთის ისტორიის საკითხები“ („არტანუჯი“, 2009, 473 გვ.) შეხვდა. ეს სოლიდური გამოცემა საშუალებას გვაძლევს კიდევ ერთხელ ვეზიაროთ ამ შესანიშნავი ქართველი ისტორი-

კოსის მეცნიერულ მემკვიდრეობას, დრმად ჩაეწვდეთ ათწლეულების მანძილზე მის მიერ ჩატარებულ შრომატევად კვლევა-ძიებათა შედეგებს. კრებული დიდ სამსახურს გვიწვევს, რათა ძველი კოლხეთის ისტორიისა და კულტურის კარდინალური პრობლემების ავტორისეული ორიგინალური ხედვა არა მხოლოდ მთლიანობაში წარმოვიდგინოთ, არამედ თვალი გავადევნოთ მერი ინაძის მიერ შემოთავაზებული ახალი კონცეფციებისა და ჰიპოთეზების ჩამოყალიბება-განვითარების დინამიკას, ქართულ ისტორიოგრაფიაში მათი დამკვიდრების შეუქცევად პროცესს.

სარეცენზიო კრებულში, მცირე გამოცემის გარდა, ის სამეცნიერო წერილებია თავმოყრილი, რომელიც მერი ინადის სამი ფუნდამენტური მონოგრაფიის (Причерноморские города древней Колхиды, Тбилиси, 1968, 269 ს.; აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ბერძნული კოლონიზაცია, თბილისი, 1982, 245 გვ; ძველი კოლხეთის საზოგადოება, თბილისი, 1994, 278 გვ.) გამოცემის შემდეგ დაიწერა.

მერი ინადის სამეცნიერო სტატიების კრებული წინასიტყვაობის, ქართულ-ინგლისურენოვანი შესავლის, სამი ძირითადი ნაწილისა და დანართისაგან შედგება. მას ჩვენი იუბილარის შრომების ბიბლიოგრაფია, პირთა და გეოგრაფიულ სახელთა საძიებლები ერთვის.

კრებული: „ძველი კოლხეთის ისტორიის საკითხები“ ქალბატონმა მერიმ მეუღლის, ცნობილი ქართველი ისტორიკოსის, ედიშერ ხოშტარია-ბროსეს ნათელ ხსოვნას უძღვნა.

როგორც აღინიშნა, სარეცენზიო კრებული სამი ძირითადი ნაწილისაგან შედგება. იგი კოლხეთის ძველი ისტორიის სამი კარდინალური პრობლემის ავტორისეულ ორიგინალურ ხედვას გეთავაზობს.

კრებულის პირველ ნაწილში მკითხველი იმ სამეცნიერო სტატიებს ეცნობა, სადაც ავტორი დასავლეთ საქართველოში სატაძრო-საქალაქო ცენტრების წარმოქმნა-განვითარებისა და სახელმწიფოებრიობის გენეზისის პრობლემებს შეისწავლის. კრებულის ეს უმნიშვნელოვანესი ნაწილი 9 სამეცნიერო სტატიითაა წარმოდგენილი.

პონტოსა და კაპადოკიის სატაძრო-საქალაქო ცენტრების და მათივე თეოკრატიული გაერთიანებების ისტორიის გარშემო არსებული ანტიკური ხანის წერილობითი წყაროების გამოწველილივითმა ანალიზმა მეცნიერი იმ მნიშვნელოვან დასკვნამდე მიიყვანა, რომ პონტოსა და კაპადოკიის სატაძრო-ქალაქების გენეზისი საკულტო კერებსა და სატაძრო თემებში იღებს სათავეს, ხოლო სატაძრო-საქალაქო ცენტრებად ამ თავდაპირველი საკულტო კერების ტრანსფორმაციას მთელი რიგი არსებითი ხასიათის ხელისშემწყობი გარემოებანი განაპირობებდნენ (ნაყოფიერი მიწები, ხელოსნური წარმოება, გარე სამყაროსთან სავაჭ-

რო ურთიერთობანი და ა. შ.). ავტორისავე დაკვირვებით, წარმოქმნის საწყის ეტაპზე მცირე აზიის საკულტო კერები და მათი დასახლებები საოცარ ურთიერთმსგავსებას ავლენს, მაგრამ განვითარების შემდგომ ეტაპზე სატაძრო-საქალაქო ცენტრებად მათი ჩამოყალიბება რიგი ეკონომიკური და პოლიტიკური ფაქტორებით განისაზღვრებოდა.

პონტოსა და კაპადოკიის სატაძრო ქალაქების გენეზისის ისტორიის გათვალისწინებამ, ერთი მხრით, და ძველი კოლხეთის ქალაქებთან დაკავშირებული წერილობითი წყაროებისა და არქეოლოგიური მონაპოვრის ერთობლიობაში გააზრებამ, მეორე მხრით, მერი ინაძე იმ საყურადღებო და სრულიად ახალ დასკვნამდე მიიყვანა, რომ ვანისა და საირხის სატაძრო-საქალაქო ცენტრების წარმოქმნა დასათარიღებელია არა ელინისტური ხანით, როგორც ამას მანამდე ზოგიერთი ქართველი მკვლევარი ვარაუდობდა, არამედ ძვ. წ. VIII-VII სს-ით. სერიოზული არგუმენტების მოხმობით, ჩვენი იუბილარი ამ სატაძრო ქალაქების გენეზისს ძვ. წ. VIII-VII სს-ში, იქ უკვე არსებულ საკულტო კერებსა და მათ ირგვლივ არსებულ თემებში ეძებს, ხოლო სატაძრო-ქალაქური ყველა ფუნქციის მატარებელ ცენტრებად მათი ტრანსფორმაციის თარიღად ძვ. წ. VI საუკუნის მეორე ნახევარს მიიჩნევს. 1975, 1983-1984 წლებში ვანში, ახელედიანების გორის ცენტრალურ ტერასაზე აღმოჩენილი მასალის, ისევე როგორც ამავე გორაზე და საბადურის გორაზე არქეოლოგების მიერ მიკვლეულ წარჩინებულთა სამარხების მდიდრული ინვენტარის ანალიზმა, რომელიც უზენაეს კულტმსახურებს, ქურუმებსა და მათ თანმხლებ პირებს – „ღვთით შთაგონებულ ქალებს“ ეკუთვნოდა, საშუალება მისცა მეცნიერს კოლხეთის უდიდესი ცენტრების (ვანი, საირხე) ზედაფენის სოციალური ბუნება განესაზღვრა. მერი ინაძის მიერ გამოთქმული თვალსაზრისით, ადრეული ხანიდან (ძვ. წ. VII-VI სს.) ვიდრე ელინისტური ეპოქის დასასრულამდე ვანსა და საირხეში მმართველობის თეოკრატიული სისტემა იყო გაბატონებული. მმართველი ზედაფენა საერო ხელისუფლებასაც ფლობდა და სასულიეროსაც.

ამ ბოლო ორი ათეული წლის მანძილზე ნოქალაქე-
ში ჩატარებულმა არქეოლოგიურმა კვლევა-ძიებებმა მერი
ინაძის თვალსაზრისის სასარგებლო არაერთი არტეფაქტი
გამოაღვლინა. კიდევ ერთხელ გაცხადდა, რომ შიდა კოლ-
ხეთში (ისევე, როგორც აღმოსავლეთ საქართველოში) ძვ.
წ. I ათასწლეულის პირველ საუკუნეებში არსებულმა სა-
კულტო ცენტრებმა (მსხვილმა სამლოცველოებმა), მათთან
დაკავშირებულმა ფაქტორებმა (დასახლება, ხელოსნობა,
ვაჭრობა) ქვეყანაში ურბანისტული ცივილიზაციის წარ-
მოქმნა-ჩამოყალიბებაში სრულიად განსაკუთრებული რო-
ლი შეასრულა.

კოლხეთის სამეფოს წარმოქმნის ისტორიის რეკონ-
სტრუქციისათვის ფასდაუდებელია კრებულში თავმოყრი-
ლი მერი ინაძის ის სამეცნიერო სტატიები, რომლებიც
კოლხეთში სკეპტუხიათა პრობლემის ავტორისეულ ხედვას
გვაცნობს.

ჯერ კიდევ XX ს-ის 50-60-იან წლებში გამოქვეყნე-
ბულ სამეცნიერო წერილებში ჩვენმა იუბილარმა ძალზე
საყურადღებო თვალსაზრისი განავითარა სკეპტუხიებზე,
როგორც ძველი კოლხეთის ტერიტორიულ-საგამგეო ერთე-
ულებზე. მეცნიერის აზრით, სკეპტუხიებად ქვეყნის (კოლ-
ხეთის) დაყოფა კოლხეთის სამეფოს ჩამოყალიბებისთანავე
განხორციელდა. იგი სამეფო ხელისუფლების მიერ ჩატა-
რებული ღონისძიების შედეგი იყო და მიზნად ქვეყნის
ეფექტურ მართვა-გამგეობა-მოწესრიგებას ისახავდა. მერი
ინაძის მოსაზრებითვე, სკეპტუხები ადგილობრივი საგვარე-
ულო არისტოკრატიის ის წარმომადგენლები იყვნენ, რო-
მელთაც სამეფო ხელისუფლების მიერ ადმინისტრაციული
ფუნქციები ჰქონდათ ჩაბარებული. სკეპტუხიათა საკითხის
თაობაზე მერი ინაძისეულ ინტერპრეტაციებში ისიცაა ან-
გარიშვასაწევი, რომ მისი დაკვირვებით, კოლხეთის სამე-
ფოს ძირითადი პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ცენტრები
ქვეყნის შიდა მხარეებში, მაინცდამაინც უმნიშვნელოვანესი
სამლოცველოების (ვანი, საირხე) ადგილზე იქმნებოდა.

სკეპტუხიათა პრობლემის სიღრმისეულმა ანალიზმა
საშუალება მისცა მკვლევარს მაღალ მეცნიერულ დონეზე
წარმოეჩინა კოლხეთის სამეფოს ჩამოყალიბების პროცესი,

მისი სოციალურ-პოლიტიკური წყობის თავისებურებანი. არანაკლებ მნიშვნელოვანია, რომ მან შეძლო თვალნათლივ ეჩვენებინა ელინისტური ხანიდან დაწყებული კოლხეთის ხელისუფალთა ძალაუფლების დასუსტების ობიექტური მიზეზები, კერძოდ, გარე პოლიტიკურ ფაქტორებთან ერთად, წარმოეჩინა ამ პროცესში სკეპტუხთა – ადგილობრივ არისტოკრატიული საგვარეულოს წარმომადგენელთა მისწრაფებები დამოუკიდებლობისა და თავისთავადობისაკენ.

სარეცენზიო კრებულში დიდი ადგილი ეთმობა ეგეოსურ სამყაროსთან აღმოსავლეთ და სამხრეთ შავიზღვისპირეთთან კოლხეთის ადრეულ ურთიერთობათა ისტორიის რეკონსტრუქციის მიზნით ჩატარებულ ავტორისეულ ძიებებს. კრებულში ამ პრობლემატიკას 1999-2004 წლებში გამოქვეყნებული ხუთი სამეცნიერო სტატია ეძღვნება. ჩვენი იუბილარი წერილობითი წყაროების, პირველ რიგში, სტრაბონისა (ძვ. წ. I – ახ. წ. I ს.) და სხვა ძეგლებერძენ ავტორთა (ერატოსთენე, დემეტრიოს სკეფსისელი, აპოლონორე...) თვალსაზრისების სერუპულოზური შედარებითი ანალიზის საფუძველზე იმ საყურადღებო დასკვნამდე მიდის, რომ კოლხეთში არგონავტების (აქეველების) ღაშქრობას წინ მათ მიერ სამხრეთი შავიზღვისპირეთის ათვისება უსწრებდა, ხოლო აღმოსავლეთით, მდინარე ჭოროხის აუზისა და მის ჩრდილოეთით მდებარე მეტალურგიული კერებით ეგეიდელ მეზღვაურთა დაინტერესება ძვ. წ. II ათასწლეულის ბოლო საუკუნეებითაა დასათარიღებელი. მერი ინაძის მიერ გამოთქმული თვალსაზრისის თანახმად, ძვ. წ. VIII საუკუნის დასასრულიდან არგონავტთა თქმულებაში მოხსენიებულ „ოქროს საწმისის ქვეყანაში“ ლითონით მდიდარი კავკასიონის მთისწინეთსა და რიონისპირეთს შორის მდებარე ძლიერი წინასახელმწიფოებრივი ერთეული უნდა იგულისხმებოდეს, რომელიც ძვ. წ. VIII ს-ის ურარტულ წარწერებში მრავალგზის მოხსენიებული კულხას (კოლხას) პოლიტიკური გაერთიანების დაცემის შემდეგ, ეგრებთან ერთად, სამხრეთიდან ინფილტრირებულ კოლხთა ძლიერ ეთნიკურ ბირთვს უნდა შეექმნა.

არგონავტების მითში ავტორის მიერ გამოყოფილმა ქრონოლოგიურმა პლასტებმა, საფუძველი მისცა მას თან-

მიმდევრობით ეწვევებინა ის ხანგრძლივი პროცესი, რომელიც ჯერ კიდევ მიკენურ ეპოქაში დაიწყო და კოლხეთთან თესალიელი, ბეოტიელი, ეოლიელი ზღვაოსნების მჭიდრო ეკონომიკური კონტაქტების ჩამოყალიბებით დასრულდა.

მნიშვნელოვანი ამაგი დასდო ჩვენმა იუბილარმა ისეთ რთულ და მანამდე ნაკლებად შესწავლილი პრობლემის სიღრმისეულ გააზრებასაც, როგორიცაა არქაული და ადრეანტიკური ხანის ეგეოსურ-მცირეაზიურ სამყაროსთან კოლხეთის სავაჭრო, კულტურული და რელიგიური ურთიერთობები. სწორედ მერი ინაძის კალამს ეკუთვნის ის სამეცნიერო გამოკვლევები, სადაც, ფაქტობრივად, პირველადაა წარმოჩენილი წვლილი, რომელიც იონიურ ცენტრებზე (მილეტზე) უფრო ადრე ეოლიელმა და ეგეიდელმა ზღვაოსნებმა შეიტანეს კოლხურ-მცირეაზიურ სამყაროთა ეკონომიკურ დაახლოებაში. ავტორის აზრით, სწორედ ეოლიელი და ეგეიდელი ზღვაოსნების მეშვეობით იყო, რომ მელითონეობაში დაწინაურებულ და დახელოვნებულ ჯერ სამხრეთ-დასავლეთ კოლხეთსა, ხოლო შემდეგ, რიონისპირეთისა და მისი მიმდებარე მთიანი ზოლის მოსახლეობას შესაძლებლობა მიეცა აქტიურად ჩართულიყო ადრეული ხანის საერთაშორისო ეკონომიკურ პროცესებში. ავტორი წერილობითი წყაროების, არქეოლოგიური და ტოპონიმიკური მონაცემების გამოწვლილვითი ანალიზის გზით იმ ახალ დასკვნამდეც მიდის, რომ კოლხეთის კონტაქტებს ეოლიელებსა და ეგეიდელებთან შიდატერიტორიული ხასიათი ჰქონდა, რომ იონიური კოლონიზაციის წინარე ხანაში კოლხეთიდან რკინის გატანა, ქვეყნის შიგნით სააღებშიცემო პუნქტების შექმნა-ორგანიზება ადგილობრივ უფალთა ხელშეწყობით, სწორედ ეოლიელი და მათი ეგეიდელი პარტნიორების ინიციატივით ხორციელდებოდა. მერი ინაძის მიერ გამოთქმული ახალი თვალსაზრისით, კოლხეთში ეოლიელთა აქტიური საქმიანობის ნაკვალებით უნდა აიხსნას რკინის აღმნიშვნელი ბერძნული ლექსება „სიღაროს“-იდან მომდინარე, დღევანდელი გალის მახლობლად მდებარე სიდას სახელწოდება, ისევე როგორც რკინით მდიდარი მდინარე ყვირილას ზემო წელის ხეობაში ცხოველთა მფარველისა და რკინის ჭედვასთან დაკავშირებული ქალ-

ღვთაების - დიდი ღედის - იდეს კულტის გავრცელებაზე, რაც, ერთი მხრივ, საირხის მიდამოებში და იქვე მდებარე სატაძრო-საქალაქო ცენტრისათვის ამ ღვთაების სახელწოდებიდან მომდინარე „იდესა“-ს შერქმევა მოწმობს, და მეორე მხრივ, საბადურის გორაზე ქურუმი ქალის სამარხში აღმოჩენილი ვერცხლის თასი, წარწერით: „MID“ - „ღედა იდე“.

ეგეოსურ სამყაროსთან კოლხეთის ადრეული სავაჭრო-ეკონომიკური კონტაქტების შესწავლამ საშუალება მისცა ავტორს კოლხეთის საზოგადოების წინსვლა-განვითარება არქაული ხანიდანვე ევარაუდა. ამ პროცესში სამყაროს ცივილიზებულ ქვეყნებს შორის კოლხეთს მის მიერვე დამაჯერებლად რეკონსტრუირებული ურთიერთობებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიენიჭებინა.

სარეცენზიო კრებულისათვის ავტორის მიერ შერჩეულ სტატიებში ასეთივე სიღრმითაა შესწავლილი ძველი კოლხეთის ისტორიის ისეთი უმნიშვნელოვანესი პრობლემა, როგორიცაა კოლხურ-ბერძნული ურთიერთობანი ძვ. წ. VII ს-ის დასასრულიდან, ვიდრე ადრეანტიკურ ხანამდე (ძვ. წ. VI ს.).

სარეცენზიო კრებულის მესამე ნაწილი ძვ. წ. VI- ძვ. წ. IV სს-ში ბერძნულ და ელინისტურ სამყაროსთან კოლხეთის ურთიერთობების პრობლემის შესწავლას ეძღვნება. იგი შვიდი სამეცნიერო წერილითაა წარმოდგენილი.

მერი ინაქემ ჯერ კიდევ XX ს-ის 50-60-იან წლებში გამოქვეყნებულ სამეცნიერო ნაშრომებში, სოხუმის შემოგარენში (სოხუმის მთა, გუად-იხუ) არქეოლოგების მიერ მოპოვებული მასალის, ძველბერძენ და რომაელ ავტორთა და ნუმიზმატიკური მონაცემების ურთიერთშეჯერებისა და ანალიზის გზით ახალი მნიშვნელოვანი კონცეფცია შეიმუშავა კოლხეთში მილეტელების მიერ დაარსებული ახალშენების ხასიათის შესახებ. ამ კონცეფციის თანახმად, კოლხეთში სამხრეთ და ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთისაგან განსხვავებით, მილეტელების მიერ დაარსებული ახალშენები ბერძნულ ქალაქ-სახელმწიფოებად (პოლისებად) ვერ ჩამოყალიბდა. ამ ახალშენებში ბერძნულმა ეთნიკურმა ელემენტმა გაბატონებული მდგომარეობა ვერ მოი-

პოვა. კოლხეთის ბერძნული ახალშენები ბოლომდე მხოლოდ და მხოლოდ სავაჭრო ფუნქციის, თავისებური თვითმმართველობის მატარებელ, ცენტრებად რჩებოდა. ეს ძალზე საყურადღებო ავტორისეული თვალსაზრისი სერიოზულ არგუმენტებს ეფუძნებოდა. უპირველეს ყოვლისა, მეცნიერი იმ მნიშვნელოვან ფაქტორს ითვალისწინებდა, რომ მიღეტელებმა დიოსკურია არა ცარიელ ადგილზე, არამედ სოხუმის უბის მახლობლად არსებულ იმ მსხვილი დასახლების მახლობლად დააარსეს, რომელიც არქეოლოგიური მონაცემების კონტექსტში გვიანბრინჯაოს ხანიდან მოყოლებული ხელოსნობის სხვადასხვა დარგების (მელითონეობა, მეთუნეობა, ფეიქრობა) განვითარება-დაწინაურებებით გამოირჩეოდა. მერი ინაძემ იმ არსებითი ხასიათის გარემოებასაც მიაქცია ყურადღება, რომ სხვა ბერძნული პოლისებისაგან განსხვავებით, დიოსკურიის მეურნეობაში წამყვან ძალას ადგილობრივი (კოლხი) ხელოსნები და მიწათმოქმედნი შეადგენდნენ და არა ბერძენი მოახალშენნი. ძირითად სამხედრო ძალასაც ასევე ადგილობრივი მოსახლეობა ქმნიდა. მეცნიერმა ანგარიშგასაწევ ფაქტორად ისიც მიიჩნია, რომ კოლხეთის ბერძნულ ახალშენებს (დიოსკურიას, ფასისს...) ფუნქციონირება კოლხეთში სამეფო ხელისუფლების არსებობის პირობებში უხდებოდა, რასაც ამ ახალშენების თვითმმართველობის ხასიათზე არ შეეძლო მნიშვნელოვანი გავლენა არ მოეხდინა.

კოლხეთში ბერძნული ახალშენების თვითმმართველობის ხასიათის წარმოჩენის მიზნით, მეცნიერმა კოლხური თეთრის წვრილი ნომინალების – ნახევარდრაქმიანების საკითხი, მისთვის ჩვეული სიღრმით გააშუქა და იმ მნიშვნელოვან დასკვნამდე მივიდა, რომ ამ ნომინალების „დიდ ნაწილზე ქალაქის ან მაგისტრატის სახელის ნიშნის არარსებობა იმის მანიშნებელი უნდა იყოს, რომ ეს წვრილი ნომინალები, მართალია, იჭრებოდა ახალშენთა ან ერთი რომელიმე ახალშენის მიერ, მაგრამ, უმრავლეს შემთხვევაში მათზე სამეფო ხელისუფლების კონტროლითა და ზედამხედველობით. ეს შესაძლოა ერთგვარი კომპრომისი იყო, რომელიც სამეფო ხელისუფლებისა და ქალაქის

თვითმმართველობას შორის დამყარდა, მათი ორმხრივი ეკონომიკური ინტერესების დამთხვევის საფუძველზე”.

ჰერაკლიდე პონტოელის მიერ არისტოტელეს „ფასისელთა პოლიტიის“ გადამუშავებული ფრაგმენტის ბოლო ნაწილის სიღრმისეული ანალიზის საფუძველზე, მერი ინაძემ შესანიშნავად შეძლო დაედგინა ამ წერილობითი ძეგლის რეალურ-ისტორიული შინაარსი და ეჩვენებინა, რომ ქალაქ ფასისის „პოლიტიაში“ ადგილობრივი და ბერძნული მოსახლეობის კანონების ურთიერთხემოქმედების შედეგია წარმოიქმნილი. „ფასისელთა პოლიტია“, ერთი მხრივ, კოლონიზატორთა სავაჭრო-ეკონომიკურ ინტერესებს ითვალისწინებდა და, მეორე მხრივ, ადგილობრივ მოსახლეობაში მოქმედ, ე. წ. „სანაპირო კანონს“. მერი ინაძის თვალსაზრისი ფასისში თვითმმართველობის თავისებური ფორმის არსებობის შესახებ, ძველი კოლხეთის ისტორიის არაერთმა სპეციალისტმა გაიზიარა, მათ შორის ო. ლორთქიფანიძემ, ი. ბრაშინსკიმ, გ. ლორთქიფანიძემ და სხვებმა.

დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ჩატარებულ არქეოლოგიურ კვლევა-ძიებათა შედეგად გამოვლენილმა მდიდარმა არქეოლოგიურმა რეალიებმა და წერილობითი წყაროების ანალიზმა საშუალება მისცა მეცნიერს ღრმად ჩაეხედა ძველი კოლხეთის სავაჭრო ურთიერთობათა ისტორიაში. პრობლემის ყოველმხრივი შესწავლის მიზნით მერი ინაძემ, პირველმა ქართველ ისტორიკოსთა შორის, ამ ურთიერთობათა განვითარების საკუთარი ქრონოლოგია-პერიოდიზაცია შემოგვთავაზა. კოლხეთის სავაჭრო ურთიერთობათა პირველი ეტაპი წინაელინისტურ ხანას (ძვ. წ. VI ს-დან ძვ. წ. IV ს-ის ბოლო მეოთხედამდე) მიაკუთვნა, მეორე – ელინისტურ ხანას (ძვ. წ. IV ს-ის ბოლო მეოთხედიდან ძვ. წ. I ს-ის მეორე ნახევრამდე) და მესამე – გვიანანტიკურ ხანას (ახ. წ. I-IV სს.). ყოველი ეტაპის გამოწველილვითი კვლევის საფუძველზე ავტორმა კოლხეთის საგარეო და საშინაო ვაჭრობის ისტორიის შთამბეჭდავი სურათი აღადგინა და გვიჩვენა ყოველი ეტაპისათვის დამახასიათებელი ის თავისებურებანი, რომლებიც ქვეყნის შიგნით არსებული ეკონომიკური ვითარებითაც იყო განპირო-

ბებული და საერთაშორისო ბაზარზე შექმნილი მდგომარეობითაც.

თუკიდღეს, სტრახონისა და პლუტარქეს თხზულებებში ძუნწად გაბნეული ცნობების ანალიზისა და არქეოლოგიურ მასალასთან მათი შეჯერების გზით, მერი ინაძემ, ასევე პირველმა, გაამახვილა ყურადღება ძვ. წ. V ს-ის მეორე ნახევარში ათენთან კოლხეთის ქალაქების სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობების ისტორიაზე. ფართო ისტორიულ კონტექსტში ამ რთული პროცესის შესწავლამ მეცნიერი იმ დასკვნამდე მიიყვანა, რომ კოლხეთთან ათენის ურთიერთობების გაცხოველების მიზეზები საბერძნეთში მიმდინარე პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მოვლენებშია საძიებელი. ამ თვალსაზრისით, მეცნიერმა დიდი მნიშვნელობა მიანიჭა პელოპონესის ომის წინარე და შემდეგ, ომის მსვლელობის წლებში, ათენის დაინტერესებას გემთსაშენი მასალით მდიდარი პონტოსპირეთისა და კოლხეთისადმი. მეცნიერმა ვერ გამორიცხა ვარაუდი, რომ ძვ. წ. V ს-ის მეორე ნახევარში ოჩამჩირეში, ფიჭვნარსა და, შესაძლოა, ეშერაშიც ბერძნული ახალშენების დაარსება, სწორედ ათენის თაოსნობით განხორციელდა, რამაც თავის მხრივ, კოლხეთის ქალაქების ეკონომიკური აყვავება და საერთაშორისო სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობებში მთელი კოლხეთის ფართო ჩართვა განაპირობა.

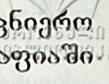
სარეცენზიო კრებულში წარმოდგენილ სამეცნიერო წერილებში საქართველოს ძველი ისტორიის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემაა შესწავლილი. საქმე სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში ელინიზმის გავლენისა და ელინისტური კულტურის გავრცელების საკითხთა ფართო წრეს ეხება. საქართველოს, სომხეთისა და ძველი ალბანეთის ტერიტორიაზე მოძიებული ახალი არქეოლოგიური მასალისა და ნუმიზმატიკური მონაცემების გათვალისწინებით, სელევკიდური სირიისა და პონტოს სამეფოში მიმდინარე ელინიზაციის შეუქცევადი პროცესის კონტექსტში, მერი ინაძემ აღნიშნულ პრობლემასთან დაკავშირებით არაერთი ახალი მოსაზრება გამოთქვა. მეცნიერის თვალსაზრისით, საქართველოში, სომხეთსა და ძველ ალბანეთში ელინიზმის გავლენა, უპირველეს ყოვლისა, ამ ქვეყნების ეკონომი-

კაზე აისახა, რამაც სავაჭრო ურთიერთობების გაცხოველებაზე არსებითი გავლენა მოახდინა. სამხრეთ კავკასიის ქვეყნები, მათზე გამავალი საერთაშორისო მაგისტრალებით, საერთაშორისო ეკონომიკურ პროცესებში აქტიურად ჩაბმული აღმოჩნდნენ. ჩვენი იუბილარის თვალსაზრისით, ელინისტურ სამყაროსთან მჭიდრო ეკონომიკური ურთიერთობების დამყარებას შედეგად სავაჭრო-სახელოსნო ცენტრებისა და საქალაქო ცხოვრების აღმავლობა მოჰყვა, რაც, თავის მხრივ, ელინისტური კულტურის ფართო გავრცელების უმნიშვნელოვანესი წინაპირობა გახდა.

ჩატარებული შრომატევადი კვლევა-ძიებათა შედეგად, მეცნიერმა ისიც ივარაუდა, რომ ადრეელინისტურ ხანაში ელინისტური კულტურის ნაკადი კოლხეთსა და იბერიაში მდინარეების კიროს (მტკვრისა) და ფაზისის გზით უნდა შემოსულიყო, ისევე როგორც სელეკიდების სირიიდანაც, რომელთანაც, წერილობითი წყაროების მოწმობით, იბერია-საც და სომხეთსაც საკმაოდ მჭიდრო პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული კავშირ-ურთიერთობები გააჩნდა.

სარეცენზიო კრებულის დანართი მერი ინაძის მიერ 1955, 1989 და 1992 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომებს შეგვახსენებს. პირველი ახ. წ. II ს-ის პირველ ნახევარში იბერიისა და რომის ურთიერთობების ისტორიის ავტორისეულ ახალ ხედვას გვაცნობს, მეორე – „ფარნავაზის სიზმრის“ კონტექსტში ეგრისისა და ქართლის ურთიერთობათა ისტორიის რეკონსტრუქციას გვთავაზობს, მესამე – ძველი აფხაზეთის ეთნოპოლიტიკური ისტორიის საკითხებს გვაზიარებს. სამივე სამეცნიერო წერილი სხვადასხვაენოვან პირველწყაროთა სიღრმისეული ანალიზით, განსახილველი საკითხებისადმი ახალი მიდგომითა და ჩატარებული შრომატევადი კვლევა-ძიებათა შედეგად მიღებული ღირებული დასკვნებით ხასიათდება.

როგორც ზემოთაც აღინიშნა, 2009 წელს გამოქვეყნებულ კრებულს: „ძველი კოლხეთის ისტორიის საკითხები“ მერი ინაძის ნაშრომთა ბიბლიოგრაფია აგვირგვინებს, რომელიც საშუალებას გვაძლევს კიდევ ერთხელ გადავაფიქროთ თვალი მეცნიერის მიერ 1955 წლიდან დღემდე შექმნილ, სამეცნიერო ურთულესი კვლევა-ძიებებით, ახალი

კონცეფციებითა და ჰიპოთეზებით აღსავსე სამეცნიერო
მემკვიდრეობას, რომელმაც ქართულ ისტორიოგრაფიაში
საპატიო ადგილი დიდი ხანია დაიმკვიდრა.

და ბოლოს, არ შემიძლია ხაზგასმით არ აღვნიშნო,
რომ მერი ინაძის ნააზრევთან ხელახალმა შეხებამ უდიდესი
სიხარული მომანიჭა. სარეცენზიო კრებულში კიდევ
ერთხელ გაცხადდა, რომ ჩვენი იუბილარის სახით კოლხეთის
ძველი ისტორიისა და კულტურის ურთულეს პრობ-
ლემებს ღვთიემინიჭებული ნიჭით, ორიგინალური ხედვითა
და ხელწერით დაჯილდოებული, სრულიად გამორჩეული
მკვლევარი ჰყავს. მერი ინაძის სამეცნიერო სტატიათა
„კრებულის“ მომავალი მკითხველი მინდა დავარწმუნო,
რომ მას მეცნიერის კალმით, უმაღლესი პროფესიონალიზ-
მით ამეტყველებულ ძველი კოლხეთის სამყაროსთან დაუ-
ვიწყარი შეხვედრა ელოდება.

2009 წლის ვარდობის თვე.

ნინო (ნანული) მაისურაძე – ქართული ხალხური მუსიკის ბენეფიქტის, ჩამოყალიბებისა და განვითარების პრობლემები

ნ. მაისურაძის ნაშრომი თითქმის ორი ათეული წელია მზადდება. ამ ხნის მანძილზე, განსაკუთრებით ბოლო წლებში, როცა შრომა ფაქტობრივად დამთავრებული იყო, საშუალება გექონდა განყოფილებისა და საინსტიტუტო გამოსვლების დროს, საკმაოდ ღრმად გავცნობოდით მას. ეს გამოსვლები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო იმ უბრალო ფაქტის გამოც, რომ ჩვენ, მსმენელებს, ამომწურავი განმარტება მიგვეღო ყველა საინტერესო საკითხის შესახებ.

ნ. მაისურაძემ შეძლო ზღვა მასალის გადამუშავება და ამ ჭეშმარიტად თავდადებული შრომის შედეგად გამოეყო საერთო კავკასიური პლასტი და მისი მიმართებები კავკასიისა და საქართველოს სხვადასხვა კუთხეების მუსიკალურ ძეგლებთან, იოვია პოლიფონიის ჩამოყალიბების გზები, ნახა მისი განმსახიფრთღი ფორმები და სათანადო ადგილი მიუჩინა ამ დიდი საქმის ყველა ცალკეულ კომპონენტს.

ჩემთვის, როგორც ეთნოგრაფისა და ისტორიკოსისათვის, განხილული ნაშრომი საპროგრამო და სახელმძღვანელოა ამ დარგში, რადგანაც ნ. მაისურაძემ მოახერხა ამ უაღრესად სპეციფიური სამყაროს ისტორიული მეცნიერების სამსახურში ჩაყენება. ვფიქრობ, რომ წარმოდგენილი ნაშრომის ძირითადი ღირებულებების ძებნა საჭიროა კულტურის საერთო ისტორიისა და მუსიკის შესაყარზე, რადგან დისერტანტმა გვიჩვენა კავკასიური მუსიკის ფორმირების გზა და მისი კერძო ვარიანტების გამოყოფის რთული პროცესი, მისი დინამიკის ყველა საკვანძო პუნქტი.

განსაკუთრებით დიდ ინტერესს იწვევს ავტორის ისტორიული მიხედვრები და ვარაუდები, რომელთა საფუძვლები მტკიცედ არის დამყარებული ხალხური კულტურის თავისებურებათა სერიოზულ ანალიზზე. ასეთმა უნივერსალ-

ლურმა მიდგომამ განაპირობა ნაშრომის სრულყოფილი სტრუქტურა, სადაც ყველა მოვლენას, რიტუალებს, სხვადასხვა სახის საკრალურ ქმედებებს, შრომით პროცესებს, დღესასწაულებს და ა. შ. აქვთ თავიანთი დამახასიათებელი და აღმწერი მუსიკალური მასალა.

საკითხის სირთულე და ავტორის მიერ პრობლემებისადმი დიფერენცირებული მიდგომის თვალნათლივი დასტურია ცალკეული თავები, სადაც თანმიმდევრულად არის განხილული ისეთი დიდი საკითხები, როგორიცაა, გენეზისის საკითხი, მრავალხმიანობის ფორმები, მუსიკალური დიალექტები და ა. შ. თითოეული მათგანი საკვებით თავისუფლად დააკმაყოფილებდა ალბათ სადოქტორო დისერტაციისადმი წაყენებულ მოთხოვნებს.

ნ. მაისურაძე განსაკუთრებით ამახვილებს ყურადღებას ენის წარმოშობა-დიფერენციაციის საკითხებზე და მუსიკაში მიმდინარე პროცესები ენობრივი მოვლენების გვერდით აქვს განხილული. ავტორისათვის ეს ორი პროცესი ერთმანეთის მონათესავე მოვლენაა და მათ ურთიერთკავშირში იგი საკვებით დარწმუნებულია. ჩვენი მხრივ დავსძენთ, რომ როგორც არ უნდა იყოს საკვანძო ისტორიულ პუნქტთა რიგი, გლოტოგენეზის და მელოგენეზის სიახლოვე უეჭველი უნდა იყოს. წინააღმდეგ შემთხვევაში ეს პროცესები ობიექტურობას კარგავენ.

ფრიად საინტერესოდ გვეჩვენება ნ. მაისურაძის შეხედულება ქართული პოლიფონიის საწყისების სვანურთან დაკავშირების შესახებ. სვანეთი ქართული ეთნიკური სუბსტანციის ძირითადი ფრაქციაა, რაზედაც მეტყველებს ქართველებისათვის საერთოდ დამახასიათებელი ნიშანი, იშვიათი მუსიკალური ნიჭის განსაკუთრებული სახე და ძალა სვანეთში. მიუხედავად ინტონაციურ-ჰარმონიული საფუძვლის მთლიანობისა, სვანური სიმღერის არქაულობა, მისი ფორმირებული სახით არსებობის ხანგრძლივობა უეჭველია. სვანურმა, მიუხედავად უმჭიდროესი კავშირისა მეზობელ კუთხეებთან, თითქმის აბსოლუტურად შემოინახა თავისი მუსიკალური სახე, რაც სვანური მუსიკის თავისთავადობის ერთ-ერთი დამამტკიცებელი საბუთია.

ძნელია შეეხო დისერტაციაში განხილულ ყველა ცალკეულ საკითხს. ნაშრომი უაღრესად მასშტაბურია და გრანდიოზულ სამეცნიერო პერსპექტივებს შეიცავს, რომელსაც ერთი და ორი სპეციალისტის შრომა ვერ გაწვდება.

მაგალითად, ის, რაც ნ. მაისურაძემ გააკეთა ჩრდილო კავკასიის ხალხთა მუსიკალური კულტურების ურთიერთმიმართების საკითხისათვის, საფუძველია დამოუკიდებელი, დიდი მონოგრაფიული გამოკვლევებისათვის. ამ საქმეს მან ჩაუყარა საფუძველი და მისი საბოლოო დამუშავება კი შორეული მომავლის საქმეა. ასეთი ღრმა და სერიოზული პერსპექტივები სრულიად ტიპურია წარმოდგენილი ნაშრომისათვის და სათანადოდ ახასიათებს მის კვალიფიკაციას.

ავტორის ფართე პროფესიული ერუდიცია, დამახასიათებელი მაღალი პასუხისმგებლობა, შრომისმოყვარეობა და მომთხოვნელობა, კეთილი დამოკიდებულება, ყურადღებთანობა და პატივისცემა მასწავლებლებისა და კოლეგებისადმი, სხვისი მოსმენისა და აზრის გათვალისწინების იშვიათი უნარი, საიმედო საფუძველად იქცა ნ. მაისურაძის მშვენიერი ნაშრომისათვის, რომლისთვის ძიებული ხარისხის მინიჭების საშუამდგომლოდ ჩვენს ხმასაც ვუერთებთ საყოველთაო აზრს.

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

თბილისი, 2.XII.83

ნანული ჯაფახაძე

 რუსუდან ხარაძე
1909-2009

ქართული ეთნოლოგიური მეცნიერების ერთ-ერთ თვალსაჩინო მკვლევარს რუსუდან ხარაძეს დაბადებიდან 100 წელი შეუსრულდა.

რუსუდან ხარაძე იმ მეცნიერ-ინტელიგენტთა ბრწყინვალე პლედის წარმომადგენელია, რომელთა სახელით ამაყობდა და დღესაც ამაყობს ქართული მეცნიერება. „რ. ხარაძემ საფუძველი ჩაუყარა საქართველოში ეთნოგრაფიული მეცნიერების ერთ-ერთ ძირითად მიმართულებას ქართველ და კავკასიელ მთიელთა სოციალური ყოფის

ტრადიციული ფორმების ეთნოგრაფიულ შესწავლას” (4: 2)

რუსუდან ხარაძემ თავისი ხანმოკლე სიცოცხლის (54 წელი) მანძილზე მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა კავკასიისმცოდნეობაში. მის სახელთან არის უშუალოდ დაკავშირებული სოციონორმატიული სისტემის რიგი საკითხების განხილვა – წინაკლასობრივი ინსტიტუტების გადმონაშთები, სოფლის თემი, საოჯახო თემი, გვარი. საქორწინო ურთიერთობის ნორმები, ნათესაობის სისტემა, ხალხური მმართველობის ფორმები, ჩვეულებითი სამართალი და სხვა. სამეცნიერო კვლევის შემდგომი გაფართოებით მეც-

ნიერმა საფუძველი შეუმზადა ერთმანეთთან ურთიერთკავშირში მყოფი რიგი პრობლემების ცალკე შესწავლას, როგორცაა საოჯახო და საქორწინო ურთიერთობები, ნათესაობის სისტემა და სხვა. “თავისი მაღალკვალიფიციური და მრავალრიცხოვანი გამოკვლევებით რუსუდან ხარაძემ სამართლიანად დაიმკვიდრა ქართულ მეცნიერებაში მეცნიერული სოციოლოგიის ფუძემდებლის სახელი” (1: №3).

რუსუდან ხარაძე დაიბადა 1909 წლის 14 სექტემბერს ხარაგაულის რაიონის სოფ. ფარცხნალში, პედაგოგ ლუკიანე ხარაძის ოჯახში. ხარაძეების გვარის ფარცხნალის განშტოებამ არა ერთი ცნობილი მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე მისცა საქართველოს. მამა – ლუკიანე ხარაძე იმ ინტელიგენციის წარმომადგენელი იყო, რომელიც აქტიურ საგანმანათლებლო მოღვაწეობას ეწეოდა კავკასიის სხვადასხვა ქალაქში.

რუსუდან ხარაძემ 1925 წელს დაამთავრა თბილისის გიმნაზია, იმ დროისთვის ქალთა VIII სკოლად წოდებული (აღრე წმინდა ნინოს ქალთა სასწავლებელი). იმავე წელს იგი შევიდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პედაგოგიურ ფაკულტეტზე ენისა და ლიტერატურის განხრით.

რ. ხარაძის მაღალი ინტელექტის, კულტურისა და განსწავლული მეცნიერის ფორმირებაში განსაკუთრებული როლი ითამაშა მაშინდელი უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა სახელოვანი და გამოჩენილი მეცნიერების – ივანე ჯავახიშვილის, სიმონ ჯანაშიას, კორნელი კეკელიძის, დიმიტრი უზნაძის, შალვა ნუცუბიძის, აკაკი შანიძის, არნოლდ ჩიქობავას, გიორგი ჩუბინაშვილის, გიორგი ახვლედიანის, ვარლამ თოფურიას, ვახტანგ კოტეტიშვილის და სხვათა ლექციების კურსმა. ქნ რუსუდანის თანაკურსელები იყვნენ შალვა რადიანი, ქეთევან ირემაძე, ქსენია სიხარულიძე, გაიოზ იმედაშვილი, თამარ ციციშვილი, თალიკო ვარაზაშვილი, თამარ ოქროშიძე, ანა ნიკოლაძე, უშანგი ობოლაძე და სხვები. ამ თაობის თითოეულმა წარმომადგენელმა მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ქართული კულტურის განვითარებისა და წარმატების საქმეში.

ეთნოგრაფიის სპეციალობას რუსუდან ხარაძე ეზიარა 1932-33 წ.წ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ეთნოგ-

რაფიის განყოფილებაში. მან გაიარა ასპირანტურის კურსი ჯერ „ენიმიკის“-ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტში ვერა ბარდაველიძის ხელმძღვანელობით, ხოლო შემდგომ ლენინგრადის საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიაში. ასპირანტურის დამთავრების შემდეგ 1936 წელს რ. ხარაძემ მუშაობა დაიწყო „ენიმიკის“ ინსტიტუტში უმცროს მეცნიერ თანამშრომლად. ინსტიტუტის რეორგანიზაციის შემდეგ ცალკე გამოიყო ისტორიის, არქეოლოგიის და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი, სადაც ქ-ნი რუსუდანი სიცოცხლის ბოლომდე (1965 წ.) მუშაობდა უფროს მეცნიერ თანამშრომლად. ინსტიტუტს ხელმძღვანელობდა სიმონ ჯანაშია, სამეცნიერო კონსულტანტი იყო ივანე ჯავახიშვილი, ხოლო ეთნოგრაფიის განყოფილებას სათავეში ედგა გიორგი ჩიტაია.

1939 წელს რ. ხარაძეს მიენიჭა დოცენტის წოდება. 1949 წლამდე იგი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში კითხულობდა სპეცკურსს „სოციალური ურთიერთობების უძველესი ფორმების“ შესახებ. 1960 წელს ქ-ნ რუსუდანს მიენიჭა საქართველოს მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწის საპატიო წოდება.

სვანეთში მოპოვებული უნიკალური ეთნოგრაფიული მასალების თეორიულ დონეზე გაანალიზებით რ. ხარაძემ 1938 წელს დაიცვა საკანდიდატო დესერტაცია თემაზე „დიდი ოჯახის გადმონაშთები სვანეთში“. 1939 წელს ნაშრომი ცალკე წიგნად გამოიცა, მისი რედაქტორი იყო სიმონ ჯანაშია.

1952-55 წ.წ. რ. ხარაძე მივლინებული იყო მოსკოვში საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის დოქტორანტურაში, სადაც მან 1955 წელს წარმატებით დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია თემაზე „Грузинская семейная община“, რომლის ოფიციალური ოპონენტი იყო ცნობილი რუსი ეთნოლოგი მარკ კოსვენნი. ნაშრომს საფუძვლად უდევს ავტორის მიერ ველზე მოპოვებულ ეთნოგრაფიულ მასალასთან ერთად სამეურნეო ყოფის და მატერიალური კულტურის ძეგლების მონაცემები, წერილობითი წყაროები და ზოგადი ლიტერატურა. საქართველოში რ. ხარაძე იყო პირველი დოქტორი ეთნოლოგი ქალი.

აღ. რობაქიძესთან ერთად, უშუალოდ ქნ რუსუდანის სახელს უკავშირდება ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მოვლენა – 1961 წელს ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში კავკასიის ეთნოგრაფიის განყოფილების შექმნა.

საქართველოში კავკასიელი ხალხებისადმი ინტერესს საკმაოდ ღრმა ფესვები გააჩნია. მიუხედავად მათი სხვადასხვა ეთნიკური წარმოშობისა და კონფესიურობისა, განსხვავებული ენისადმი კუთვნილებისა, კავკასიის კულტურული სამყაროს შექმნაში მონაწილეობდა ყველა კავკასიელი. საერთო კავკასიური პრობლემით დაინტერესება ძველი ქართული საისტორიო წყაროებიდან მომდინარეობდა. გამოჩენილი ქართველი მეცნიერები – ივ. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია, ნ. მარი, ნ. ბერძენიშვილი, არნ. ჩიქობავა, გ. ჩიტაია და სხვა მრავალი, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ კავკასიის პოლიეთნიკური მოსახლეობის ეთნოგენეტიკის, პოლიტიკურ-ეკონომიკური, ენის საკითხების, კულტურისა და ყოფის ტრადიციული ფორმების შესწავლას, რომელსაც განიხილავდნენ ქართულ-კავკასიური კულტურულ-ისტორიული ურთიერთობის ჭრილში. ამდენად, ყველა პირობა არსებობდა კავკასიის ეთნოგრაფიის განყოფილების შექმნისათვის და მისი წარმატებული მუშაობისთვის.

კავკასიის ეთნოგრაფიის განყოფილების შექმნის იდეის ერთ-ერთმა სულისჩამდგმელმა და ნიჭიერმა ორგანიზატორმა ქნმა რუსუდანმა კავკასიის ეთნოგრაფიის კრებული 1 ტომში, რომლის რედაქტორი თვითონ იყო, იმთავითვე განსაზღვრა ახლადშექმნილი განყოფილების ძირითადი ამოცანები და მიზნები: 1. ქართველ-კავკასიელთა ეთნიკური და კულტურულ-ისტორიული ურთიერთობის ისტორიის შესწავლა ძირითადად ეთნოგრაფიული მასალის საფუძველზე, კულტურისა და ყოფის იმ მსგავსების დადგენა, რომელიც განპირობებულია კავკასიის მკვიდრი მოსახლეობის ნათესაური წარმოშობით, მათი ურთიერთკულტურული გამდიდრებით, ანალოგიური საზოგადოებრივ-ეკონომიკური საფუძვლებით; 2. განყოფილების უმთავრეს ამოცანას შეადგენს, პირველყოფლისა, საზოგადოებრივ

ურთიერთობათა ფორმების გენეზისისა და განვითარების გზების გაშუქება, როგორც კავკასიური, ასევე ზოგად-ნოგრაფიული თვალსაზრისით (3: 5).

ამრიგად, კავკასიის ეთნოგრაფიის განყოფილების ერთიანი სამეცნიერო კონცეფცია ითვალისწინებდა მატერიალური კულტურის, სამეურნეო თუ საზოგადოებრივი ყოფის ყოველი ეთნოგრაფიული ფაქტის, სოციალური მოვლენის თუ წეს-ჩვეულების დინამიკაში, ისტორიული განვითარების პროცესში ქართულ-კავკასიური კულტურულ-ისტორიული ურთიერთობის ფონზე განხილვას. აღნიშნული მიმართულებით განყოფილების თანამშრომელთა კვლევачიების შედეგები გამოქვეყნებულია კავკასიის ეთნოგრაფიულ კრებულში (10 ტომი სამი ნაკვეთით), სადაც თემატურად წარმოდგენილია კავკასიის მრავალეთნიკური მოსახლეობის ტრადიციული ყოფითი კულტურის მნიშვნელოვანი მხარეები. გარდა ამისა, თანამშრომელთა მიერ შესწავლილი პრობლემების შედეგები დაბეჭდილია მონოგრაფიებისა თუ ცალკეული სტატიების სახით.

რუსუდან ხარაძისათვის ეთნოგრაფია მისი სიცოცხლის თანამგზავრი და განუყოფელი ნაწილი იყო. საგნისადმი დიდი სიყვარულით, უშრეტი ენერგიისა და მაღალი პროფესიონალიზმის თვისებებით დაჯილდოებული რ. ხარაძე ეწეოდა ინტენსიურ საველე ეთნოგრაფიულ კვლევачიებას. 1932 წლიდან თითქმის სიცოცხლის ბოლომდე იგი აქტიურად მონაწილეობდა ეთნოგრაფიულ ექსპედიციებში. მან საკუთარი ფეხით შემოიარა არა მარტო საქართველოს მთა-ბარი – სვანეთი, ხევსურეთი, თუშეთი, ფშავი, ხევი, მთიულეთ-გუდამაყარი, რაჭა-ლეჩხუმი, ქართლ-კახეთი, იმერეთი, გურია-სამეგრელო და ა.შ., არამედ ჩრდილო კავკასიაც – დიდოეთი, ყაბარდო-ბალყარეთი, ოსეთი, ჩეჩნეთ-ინგუშეთი. ყველა, ვინც რ. ხარაძესთან ერთად მონაწილეობდა ეთნოგრაფიულ ექსპედიციებში, ერთხმად აღნიშნავენ უპირველესად დარგისადმი მის უსაზღვრო სიყვარულს და თავდადებას, საუკეთესო პირად თვისებებს, გულისხმიერებას, კომუნიკაბელობას, ქცევისა და ურთიერთობის რეგლამენტირებულ ნორმებს, როგორც ინფორმატორებთან, ასევე ექსპედიციის თითოეულ წევრთან.

„რუსუდან ხარაძე, სადაც არ უნდა ყოფილიყო, მთასა თუ ბარში, საქართველოში, თუ მის გარეთ, – აღნიშნავდა ალ. რობაქიძე – მუშაობის პირველი ნაბიჯიდან მასში გამოიკვეთა ეთნოგრაფიისთვის სპეციფიკური მეექვსე გრძნობა... პირველია მთხრობლის შერჩევა და მასთან შინაგანი კონტაქტის დამყარება... „ალაპარაკების უნარი“... მთხრობელთან მუშაობის დაგეგმვა, კითხვარის შედგენა, საუბრის ჩაყენება შესასწავლი საკითხის კალაპოტში და მისთვის საჭირო თანმიმდევრობის მიცემა... ეს შეუძლია მაღალი პროფესიონალიზმისა და კეთილზნეობრივი ხასიათის მკვლევარს, რომელსაც ახასიათებს საგნისადმი დიდი სიყვარული და რითაც ასე უხვად იყო დაჯილდოებული რუსუდან ხარაძე“ (5: 9-10).

გიორგი ჩიტაია რუსუდან ხარაძისადმი მიძღვნილ მოგონებაში წერდა: მისი „უპირველესი ამქვეყნიური მოვალეობა ეთნოგრაფიის სამსახური, დარგისადმი უსაზღვრი სიყვარული იყო. მას ჰქონდა შესანიშნავი ალღო მთხრობელთან მუშაობისა. იგი შესასწავლ ობიექტს დაკვირვების ღრმა და ფართო სფეროში აქცევდა და ყურადღების გარეშე არ ტოვებდა არც ერთ მოვლენას. მისთვის არ არსებობდა მნიშვნელოვანი და უმნიშვნელო ფაქტები. სწორედ ასეთი დაკვირვების უნარის შედეგი იყო, რომ მის მიერ მიკვლეულ იქნა მრავალმნიშვნელოვანი ეთნოგრაფიული ფენომენები და სათანადოდ გამოყენებული მეცნიერული დასკვნებისათვის“ (4: 92-93).

რ. ხარაძის ინფორმატორთან ურთიერთობის პროფესიულობას და უხადო ხელოვნებას გადმოგვცემს მისი თანამედროვე თ. ოჩიაური: „ყოველთვის მხიბლავდა რუსუდანის მთხრობელთან კონტაქტის დამყარების უნარი. ფართო ზოგადი განათლება და კონკრეტული მასალის ღრმა ცოდნა, გაანალიზების ხალასი ნიჭი ხელს უწყობდა საინტერესოდ გაეაზრებინა ყოველი კითხვა, აეძულებინა მთხრობელი ჩართულიყო საუბარში, ძალდაუტანებლად მიეწოდებინა მასალა“ (4: 10).

რ. ხარაძე არა ერთი ეთნოგრაფიული ექსპედიციის ხელმძღვანელიც იყო და აქტიური მონაწილეც. ექსპედიციებში იგი გამოირჩეოდა სანიმუშო დისციპლინით, ზედმი-

წევნით ზუსტად ადგენდა საველე მუშაობის თემატიკურ გეგმასა და კითხვარს, წინასწარ განსაზღვრავდა მარშრუტს; ყურადღებას იქცევდა ექსპედიციაში მოპოვებული მასალების შესახებ საქმიანი მსჯელობით, ცდილობდა მატერიალური ბაზის შექმნას, მტკიცედ იცავდა მუშაობის რეჟიმს, აკონტროლებდა საველე მუშაობას და ა. შ. მისი მიზანი იყო ექსპედიციები სამეცნიერო კვალიფიკაციის ზრდის და ექსპედიციის წევრთა შემოქმედებით სკოლად გადაქცევა.

რ. ხარაძე დაუდალავ პედაგოგიურ მოღვაწეობას ეწეოდა სტუდენტებთან, ასპირანტებთან და დამწყებ მეცნიერებთან. ქნი რუსუდანი განსაკუთრებით დიდ დროს ანდომებდა სტუდენტებთან მუშაობას, რითაც მან ახალგაზრდობის სიყვარული დაიმსახურა.

რ. ხარაძის მიერ წაკითხული ლექციებით იხსენებს თავისი სტუდენტობის წლებს ჯ. რუხაძე: „გატაცებულ ვიყავით არა მარტო მისი ლექციებით, არამედ მისი ქცევითა და ჩაცმულობით. განმაცვიფრა მისი ლექციის ფუნდამენტურობამ... პროფესიონალიზმამ ლექციის კითხვისას... ეს იყო ლიტერატურული წყაროების შესანიშნავი ცოდნა, რომელსაც იგი დიდი გატაცებით და აუღელვებლად გადმოგვცემდა. სტუდენტები ვისმენდით მის ღინჯ, დარბაისლურ საუბარს“ (4: 10).

რ. ხარაძე არა ერთი საერთაშორისო, საკავშირო, რესპუბლიკური მნიშვნელობის კონგრესების, სიმპოზიუმების, სესიებისა და კონფერენციების აქტიური მონაწილე და მომხსენებელი იყო. ქნ რუსუდანის მიერ წაკითხული მოხსენებები დიდი ფორუმებზე გამოირჩეოდა საკითხის ღრმა ცოდნით, მაღალი ინტელექტითა და მასალის ნიჭიერებით გაანალიზების უნარით. ამიტომ მისი მოხსენებები კოლეგებისა და სპეციალისტებისაგან ყოველთვის იმსახურებდა მაღალ შეფასებას.

მინდა გავიხსენო მისი უკანასკნელი გამოსვლა მოსკოვში 1964 წელს ანთროპოლოგთა და ეთნოგრაფთა VII საერთაშორისო კონგრესზე. მიუხედავად მძიმე ავადმყოფობისა, მას არ დაუკარგავს თავისი გარეგნული მშვენიერება და მომხიბვლელობა. იგი აქტიურად მონაწილეობდა დისკუ-

სიებში, თავისი ღრმა ცოდნის საფუძველზე გამოთქვამდა პროფესიონალიზმით გაჯერებულ თვალსაზრისს მისთვის საინტერესო საკითხების შესახებ. მის მიერ წაკითხული მოხსენებით ქართველ მთიელთა სოფლის თემის ხასიათის შესახებ დაინტერესდნენ უცხოელი სპეციალისტები. რა თქმა უნდა, მის მოხსენებას მოჰყვა შეკითხვებიც, რასაც ქ. რუსუდანი მისთვის ჩვეული სიდიდით და საკითხის ღრმა ცოდნით დამაჯერებელ პასუხებს აძლევდა, რის გამოც მან არა მარტო სპეციალისტების, არამედ დამსწრე საზოგადოების მაღალი შეფასება და მოწონება დაიმსახურა.

რ. ხარაძემ დაუღალავი შრომით შეძლო ველზე მოპოვებული ეთნოგრაფიული მასალების გაანალიზება, ისტორიული წყაროებისა და ზოგადი, თეორიული ლიტერატურის მონაცემებითა და კავკასიის სხვადასხვა რეგიონიდან შესადარებელი მასალის მოშველიებით გამოეცა მაღალ პროფესიულ დონეზე შესრულებული 5 მონოგრაფია და 40-მდე სამეცნიერო ნაშრომი (იხ. რ. ხარაძის გამოცემული ნაშრომთა სრული ბიბლიოგრაფია კეკ. IX, თბ., 2005). რ. ხარაძის ქართულ ენაზე გამოცემულ ნაშრომებს ახლავს რეზუმეები უცხოურ ენებზე – რუსულად, ფრანგულად. მისი შრომები დაბეჭდილია რუსულ და ინგლისურ ენებზეც.

რ. ხარაძის მრავალრიცხოვანი სამეცნიერო ნაშრომებიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს მონოგრაფიები: „დიდი ოჯახის გადმონაშთები სვანეთში“ (1939), ორტომეული: „Грузинская семейная община“ (1960; 1961), „სვანეთის სოფელი ძველად“ (თანაავტორი ალ. რობაქიძე, 1964), „მთიულეთის სოფელი ძველად“ (ალ. რობაქიძის თანაავტორობით, 1965); მის სამეცნიერო სტატიებში განხილულია სოციალური ურთიერთობის მრავალმხრივი საკითხები არა მარტო საქართველოს სხვადასხვა ეთნოგრაფიულ რეგიონში, არამედ ჩრდილო კავკასიის მრავალეთნიკურ მოსახლეობაშიც.

რ. ხარაძის სამეცნიერო ასპარეზზე გამოსვლა დაემთხვა იმ პერიოდს, როცა ეროვნულ ისტორიოგრაფიაში მარეგულირებელი ფუნქცია ეკავა გვაროვნული წყობის თეორიას, რომელიც ჯერ კიდევ მომდინარეობდა ფეოდალური

ისტორიოგრაფიიდან. კავკასიის ხალხთა საზოგადოებრივი განვითარების დონის და პოლიტიკური მმართველობის ფორმათა თავისებურებათა შესახებ სხვადასხვა მოსაზრება იყო გამოთქმული როგორც რუსულ, ასე ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ერთი მოსაზრების მიხედვით, კავკასიის მთიანეთში ფეოდალური ურთიერთობა ამა თუ იმ სახით სავარაუდებელი იყო შუასაუკუნეებშივე. მეორე მოსაზრება გულისხმობდა კავკასიის მთიანეთში გვაროვნული წყობილების, თუ მისი გადმონაშთების არსებობას (ხან-გირეი, ი. ივანიუკოვი, მ. კოვალევსკი, დ. ბაქრაძე, ნ. ხიზანიშვილი, მ. კოსვენი და მრავალი სხვა). საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველი (ასევე კავკასიის) ხალხის საზოგადოებრივი განვითარების დონის უძველეს საფეხურად გვაროვნული წყობის თეორიის გაზიარება არ ნიშნავდა იმას, რომ გვაროვნული წყობილება მოქმედ ინსტიტუტს წარმოადგენდა, არამედ ეს კონცეფცია მიუთითებდა იმაზე, რომ ფეოდალური საზოგადოების არსებობის პირობებში ჯერ კიდევ ფუნქციონირებდა წინაფეოდალური ინსტიტუტები, რომლებიც XIX–XX საუკუნეების მიჯნაზე გადმონაშთის სახით შემორჩენილი იყო ტრადიციული ყოფითი კულტურის ცალკეულ ელემენტებში.

საქართველოში გვაროვნული წყობილების გადმონაშთების შესწავლა წილად ხვდა ქართველ ეთნოგრაფთა პირველ თაობას, რომლებმაც მატერიალური კულტურის, სამეურნეო ყოფის, სოციალური ურთიერთობისა თუ სხვა რიგის საკითხებთან დაკავშირებით ახალი ეთნოგრაფიული მასალების მოპოვებით ახლებურად გაანალიზეს ქართულ ტრადიციულ ყოფაში შემორჩენილი საზოგადოებრივი განვითარების უძველესი საფეხურები.

რ. ხარაძე იმ ქართველ ეთნოგრაფთა პირველ თაობას (ს. მაკალათია, გ. ჩიტაია, ვ. ბარდაველიძე, ალ. რობაქიძე, ლ. ბოჭორიშვილი...) მიეკუთვნება, რომელმაც გასული საუკუნის 30-იან წლები მთიანი რეგიონებიდან დაიწყო თავისი სამეცნიერო კვლევა-ძიება. ცნობილია, რომ თავისი ბუნებრივი პირობების გამო ძველი სოციალური ინსტიტუტების შემორჩენამ მთას კონსერვატიული სახე უფრო შეუნარჩუნა, ვიდრე ბარს, სადაც წარსულის გადმონაშთები ან

სრულიად გამჭრალაია, ან ნაკლებად მოქმედებენ ეთნოგრაფიულ ყოფაში.

სოციალური ურთიერთობის სფეროში ოჯახი, ქორწინება, ნათესაობის სისტემა და სხვა ინსტიტუტები, თავისი კონსერვატიული ბუნებიდან გამომდინარე, იმ პრობლემათა რიცხვს მიეკუთვნება, რომლებშიც მეტ-ნაკლები სისრულით შემორჩენილია გვაროვნული წყობის გადმონაშთები. რ. ხარაძემ თავისი კარიერა დაიწყო სწორედ ქართული ოჯახის მონოგრაფიული კვლევით, რაც მისი სამეცნიერო მოღვაწეობის ქვაკუთხედს წარმოადგენდა. მართალია, მე-19 საუკუნის ცნობილი ქართველი მოღვაწეები (პ. იოსელიანი, ნ. ხიზანიშვილი, ბ. ნიჟარაძე, მაჩაბლები, ნ. აბაზაძე და მრავალი სხვა) დაინტერესებულნი იყვნენ ძველი ქართული ოჯახის სტრუქტურის, რამდენიმე თაობის გაუყრელად ცხოვრების წესის, ოჯახის მეურნეობის, საკუთრების ფორმების, მმართველობის და სხვა საკითხების შესწავლით, მაგრამ ეს იყო უფრო ფრაგმენტული და არა მონოგრაფიული კვლევის ობიექტი. ივ. ჯავახიშვილმა შეძლო წერილობითი წყაროების გამოყენებით საოჯახო-საქორწინო ტრადიციების ზოგიერთი საკითხის განხილვა.

რ. ხარაძემ ოჯახის მონოგრაფიულ კვლევას ორი ფუნდამენტური ნაშრომი მიუძღვნა „დიდი ოჯახის გადმონაშთები სვანეთში“ და ორტომეული „Грузинская семейная община“.

მეცნიერმა სვანეთში მოპოვებული ეთნოგრაფიული მასალის საფუძველზე და ლიტერატურული მონაცემების მოშველიებით ფართოდ განიხილა არა მარტო სვანური ოჯახის თავისებურება, არამედ მისი უშუალო კავშირი გვარის სტრუქტურასთან, საქორწინო ურთიერთობასთან, ნათესაურ სისტემასთან და ნათესაურ გაერთიანება სამხუბ//ლამხუბთან (საძმო), რომელსაც იგი ოჯახში შემავალ სოციალურ ერთეულად მიიჩნევდა. მისი აზრით, სვანური ოჯახი წარმოადგენდა ერთჯერქვეშ (სახლი – ქორ) მცხოვრებ სოციალურ უჯრედს, რომელიც მჭიდროდ იყო დაკავშირებული სამხუბ//ლამხუბთან (საძმო). მისი წევრები – მეხუბარარ (მოძმეები) იყოფიან ძირეულ და შორეულ მოძმეებად-ძირიშ და ქახიქა მეხუბარარ (ხარაძე 1939). მეცნი-

ერმა ამ უკანასკნელს ანალოგიები მოუძებნა საქართველოს სხვა ეთნოგრაფიულ რეგიონებშიც.

ხევსურული გვარის სტრუქტურის საგანგებოდ შესწავლით (ხევსურული „რჯული“, 1947; ხევსურული „ძირი“ და „გვარი“, 1949) რ. ხარაძემ გამოავლინა ხევსურული გვარის ფუნქციონირების ხასიათი. მის მიერ მოპოვებული უნიკალური მასალების მიხედვით გვარი შედგება ცალკეული ნათესაური ერთეულებისგან – ძირებისგან, რომლებიც იყოფიან ძველ და ახალ მამებად. ძირებს აერთიანებთ გადმოცემა საერთო წარმოშობის შესახებ და ამიტომაც ეს ნათესაური ჯგუფი ძვალ-გვარად იწოდება, განსხვავებით ხელოვნურად შეკავშირებულებისგან, რომელიც ხარ-ქვებით შამოყრილის სახელით არის ცნობილი ხევსურეთში (8: 164; 9: 187-192).

სწორედ, გვარის გაყოფის პრინციპით დაუკავშირა რ. ხარაძემ სვანური ნათესაური გაერთიანება ძირიშ და ქახიქა მეხუბარარ-ი ხევსურულ „ძველ და ახალ მამანს“. შემდგომში საკვლევი რეგიონის ჩარჩოების გაფართოებით და მოპოვებული ეთნოგრაფიული მონაცემებით, სვანურ და ხევსურულ ნათესაურ გაერთიანებებს დაუკავშირა მთიულური „კომობა“, მეგრული „თური“, აჭარულ-იმერული „ნოგრო“ და სხვა. ზემოჩამოთვლილი სტრუქტურული ერთეულები ურთიერთგაღებულებათა ფორმებით, სამეურნეო ინტერესის თანხვედრილობით და სხვა კომპონენტებით წარმოადგენენ ეთნოლოგიურ მეცნიერებაში ცნობილ პატრონომიულ ორგანიზაციას. ბუნებრივ-ისტორიულმა ფაქტორმა და სამეურნეო კარჩაკეტილობამ განაპირობა პატრონიმიის, როგორც ტერიტორიული, სამეურნეო, სოციალური და იდეოლოგიური ერთობის შემონახულობა: ამ ნათესაური გაერთიანების გადმონაშთური სახით არსებობა შემორჩენილი იყო არა მარტო საქართველოს სხვადასხვა ეთნოგრაფიულ ჯგუფში, არამედ იგი ფიქსირებულია კავკასიის არა ერთი რეგიონის მოსახლეობაში – აფხაზები, ასები, სომხები, აზერბაიჯანელები, ჩეჩენ-ინგუშები, დარგინელები, ლაკები, ხუნძები, მთიელი ებრაელები და სხვა, მხოლოდ განსხვავებული დეფინიციებით (12; 13)

კავკასიის მთიანეთიდან მდიდარ ეთნოგრაფიულ მონაცემებზე დაყრდნობითა და დაუზოგავი შრომით რ. ხარაძეს მიეცა შესაძლებლობა მეტი სისრულით წარმოეჩინა გადმონაშთების ინტენსიური შემონახულობა და მისი სოცოხლისუნარიანობის გახანგრძლივების პროცესი. მან ლოგიკურად ახსნა სოციალური ორგანიზაციის განვითარების თანმიმდევრული, ისტორიული გზა – გვაროვნული თემი, საოჯახო თემი, როგორც გვაროვნული თემის დაშლის პროდუქტი და ტერიტორიულ-მეზობლური თემი. ეს კონცეფცია გადმოცემულია მის ნაშრომებში: „სახალხო მმართველობის სისტემა სვანეთში“ (1953), „ქართველ-მთიელთა ტერიტორიულ-თემურ გაერთიანებათა საკითხისთვის“ (1958), „თემური მმართველობის გადმონაშთები ხევში“ (1954), „სოფლის თემი ბალყარეთში“ (1960), „ტერიტორიულ-მეზობლური გაერთიანება სვანეთში“ (1963), „ხევსურული ადღუმი-სოციალურ-ეკონომიკური გაერთიანების ძველი ფორმა“ (1964), „Некоторые стороны сельско-общинного быта горных ингушей“ (1968).

რ. ხარაძემ სვანური ოჯახის შესწავლით, – აღნიშნავს ვალ. ითონიშვილი, – მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ეთნოლოგიურ მეცნიერებაში დამკვიდრებული თვალსაზრისის განმტკიცებაში... XIX საუკუნის ბოლომდე შემორჩენილი დიდი ოჯახი წარმოადგენდა საოჯახო თემის გადმონაშთურ ფორმას, რომელიც ძირითადი სოციალური უჯრედის სახით დომინანტობდა გვარის (გენისის) და გვაროვნული წყობის დაშლის საფეხურზე (2: 29).

რ. ხარაძის სამეცნიერო შემოქმედებაში სოფლის თემი ძირითად და წამყვან პრობლემად იქცა, რომელიც აისახა ორ ტომად გამოქვეყნებულ მონოგრაფიაში „Грузинская семейная община“. ნაშრომს საფუძვლად უდევს თითქმის მთელი საქართველოს მთა-ბარში მოპოვებული ეთნოგრაფიული მასალები, შეჯერებული წერილობით წყაროებთან და სპეციალურ ლიტერატურულ მონაცემებთან. მონოგრაფიის ავტორის დიდი დამსახურებაა სამეურნეო მაჩვენებლების მიხედვით ქართული საოჯახო თემის ტიპოლოგიური დახასიათება. ამ მიმართულებით მეცნიერმა სამი ტიპის საოჯახო თემი გამოყო: 1. საოჯახო თემი, სადაც წამყვა-

ნია მიწათმოქმედება (ქართლ-კახეთი-იმერეთი, ზემო და ქვემო რაჭა); 2. საოჯახო თემი მეურნეობის წამყვანი ფაქტორით მესაქონლეობით (ქიზიყი, თუშეთი, ხევი, ფშავი); 3. საოჯახო თემი სიმბიოზური მეურნეობით (მთა რაჭა, სვანეთი) (11: 12).

საოჯახო თემის საქართველოს ყველა რეგიონში შესწავლას შედეგად მოჰყვა გაფართოებული ეთნოგრაფიული კვლევა-ძიება ჩრდილო კავკასიაშიც. ეთნოგრაფიული მასალების მოშველიებით რ. ხარაძემ ბალყარული ოჯახის სტრუქტურაში მიაკვლია როგორც საერთო კავკასიურ ასპექტებს, ასევე ეთნოლოკალურ თავისებურებას. საქართველოს მთასა და ბალყარეთში გადმონაშთის სახით შემორჩენილ დიდ პატრიარქულ ოჯახებს შორის მსგავსება საერთო კავკასიური ნიშნით შეინიშნება ოჯახის შემადგენლობაში, მმართველობაში, საკუთრების ფორმაში, ოჯახის წევრთა შორის ფუნქციების განაწილებაში და სხვა კომპონენტებში. დემოკრატიულ, სოლიდარულ პრინციპებზე დამყარებული ქართული დიდი ოჯახისაგან განსხვავებით ბალყარული საოჯახო თემის ეთნოლოკალური თავისებურება მის დესპოტურ ხასიათში გამოიხატება, რაც დიდ ოჯახში მამის პრივილეგირებული უფლებებიდან გამომდინარეობს. რ. ხარაძე მიიჩნევს, რომ მიუხედავად ბალყარული ოჯახის დესპოტური ხასიათისა, იქ ჯერ კიდევ ბევრი რამ იყო შემორჩენილი ტრადიციული ყოფიდან, მაგრამ შაირიათის გავლენის შედეგად სახეშეცვლილი სახით (11).

რუსუდან ხარაძემ მე-20 საუკუნის 30-40-იან წლებში საფუძველი ჩაუყარა საქართველოში ნათესაობის სისტემის ეთნოგრაფიულ შესწავლას ქართულ-კავკასიური ურთიერთობის ფონზე. პირველი ნაშრომი, რომელშიც ცალკეა განხილული ნათესაობის სისტემა, არის ხევსურული შინშობის ინსტიტუტი, რომელიც ორგვარ ნათესაობას გულისხმობს: მამით შინშები ღვიძლ და კოლატერალურ ძმათა შვილებია, ხოლო დედით შინშები ღვიძლი და კოლატერალურ დათა შვილებს წარმოადგენენ. შინშობით შექმნილი ნათესაური გაერთიანება თავისი სტრუქტურით საზოგადოების განვითარების ადრეული საფეხურების ნიშნებს ატარებს (6).

მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა რ. ხარაძემ ნათესაობის სისტემის თავისებურებათა გარკვევაში დიდოეთში მოპოვებული უნიკალური ეთნოგრაფიული მასალის საფუძველზე. მან პირველმა გამოავლინა დიდოელებში კოლატურალური ნათესაობის სამმუხლოვანი ტერმინოლოგიური დიფერენციაცია უფლებრივი ნორმების დაცვით და პარალელურ კუზნეებს შორის ენდოგამიის არსებობა, რაც საზოგადოების განვითარების უძველესი საფეხურის მანიშნებელი იყო (7).

რ. ხარაძის ბოლოდროინდელი სამეცნიერო მოღვაწეობა ინგუშების საზოგადოებრივი ყოფის საკითხების შესწავლას უკავშირდება. იგი ინტენსიურად იკვლევდა ნახეების ეთნონიმიკას, მთიან ინგუშეთში წოდებრივი ნორმების ხასიათს, სასოფლო-სათემო ყოფის ზოგიერთ მხარეს, ტყვეობის ინსტიტუტის როლს ინგუშების საზოგადოების განვითარების პროცესში, სისხლმესისხლეობაში მესისხლეთა შორის სისხლის საფასურის გადახდის ნორმებს და სხვა. აღნიშნულ საკითხებზე ეთნოგრაფიული მასალების მოძიებითა და მატერიალური კულტურის ძეგლების გათვალისწინებით შედარებითი-ისტორიული ანალიზის საფუძველზე რ. ხარაძემ საყურადღებო მოსაზრება გამოთქვა არა მარტო ინგუშების, არამედ საერთოდ კავკასიის მთიელების სოციალური ყოფის შესახებ. ხალხთა კონსოლიდაციის დროს კავკასიელი მთიელები, ბუნებრივია, განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისგან საზოგადოებრივი ცხოვრების წესით, მაგრამ მიმართულება იყო ერთი – ადრეფეოდალურ ურთიერთობათა განვითარება სათემო ყოფის რღვევის ბაზაზე. მიუხედავად იმისა, რომ ჩეჩნეთ-ინგუშეთში, მე-19 საუკუნის ჩათვლით, ხანგრძლივად არსებობდა კერძო საკუთრება, ამავე დროს, შეინიშნებოდა გადმონაშთის სახით სათემო საკუთრების სპორადულად არსებობა (14).

რ. ხარაძეს გათვალისწინებული ჰქონდა, გარდა ჩეჩნეთ-ინგუშეთისა, ჩრდილო კავკასიის სხვა ეთნიკური ჯგუფების სოციალური ყოფის საკითხების შესწავლა ქართულ-კავკასიური კულტურულ-ისტორიული ურთიერთობის ჭრილში. მაგრამ უღმობელმა სენმა ნაადრევად შეწყვიტა კავკასიისმცოდნეობის ერთ-ერთი შესანიშნავი მკვლევარის

ქ-ნი რუსუდანის სიცოცხლე (1965 წ. თებერვალი) და თან
წაიყოლა ბევრი განუხორციელებელი ოცნება.

თანამედროვე ეთნოლოგთა უმრავლესობა რ. ხარაძეს მხოლოდ მისი ფუნდამენტური ნაშრომებით იცნობს, რომლებსაც საფუძვლად უდევს 80 წლის წინ ველზე მოპოვებული უნიკალური ეთნოგრაფიული მასალა. კავკასიის ეთნოგრაფიის ვერც ერთი სპეციალისტი მას გვერდს ვერ აუვლის და მომავალი თაობა არაერთხელ მიუბრუნდება რ. ხარაძის მეცნიერულ ნაშრომებს. ისინი ახალი კუთხით გაანალიზებენ და შეაფასებენ ქ-ნი რუსუდანის დვაწლს და ამაგს ქართველი და კავკასიელი ხალხის სოციალური სტრუქტურის საკითხების შესწავლის საქმეში.

რ. ხარაძის მთლიანი, სრულყოფილი პორტრეტის შექმნისათვის მის მეცნიერულ მოღვაწეობასთან ერთად, არანაკლები მნიშვნელობა ენიჭება მისი პიროვნული თვისებებისა და ღირსების წამოჩენას იმ ადამიანების მოგონებებით, რომელთაც წილად ხვდათ ბედნიერება მის გვერდით ეცხოვრათ, ემუშავათ და მონაწილეობა მიეღოთ ეთნოგრაფიულ ექსპედიციებში.

გ. მელიქიშვილი მაღლიერების გრძნობით იხსენებდა რ. ხარაძეს მისი მაღალი კულტურის გამო: „ქ-ნი რუსუდანი ყველა ჩვენგანს ხიბლავდა თავისი ინტელექტით, ღრმა განსწავლულობით, მაღალი კულტურით, პრინციპულობით და პირდაპირობით“ (4: 3).

ქ-ნი რუსუდანის საუკეთესო მეგობარი ქუჯი ძიძიშვილი მისთვის ჩვეული ოსტატობით ნატიფად ძერწავს რ. ხარაძის პორტრეტს: „რუსუდანს თავდავიწყებამდე უყვარდა თავისი საქმე... გამრჯე და მუყაითი იყო... მისი უმთავრესი ღირსება ის იყო, რომ იგი მთლიანი პიროვნება იყო. მუდამ სადად და საინტერესოდ მოაზროვნე რუსუდანი არავის ჰგავდა. ჰარმონიულად გამოკვეთილი და ნატიფად გამოძერწილი ინდივიდუალობით... იგი ალალი ადამიანური ხიბლითა და შინაგანი პატიოსნებით გამორჩეული იყო“ (4: 107).

ქ-ნი მარიკა ლორთქიფანიძე რ. ხარაძეს ახასიათებს ისეთ პიროვნებად, რომელიც თავის გარშემო ამადლებულ, სათნო და სასიამოვნო განწყობას ქმნიდა: „ქ-ნი რუსუდანი თავისი შესანიშნავი გარეგნობით, სინაზით, ქალურობით,

ამასთანავე დიდი ნიჭით, მაღალი ინტელექტით და სულიერი თვისებებით, პრინციპულობით, სიმართლით მისდამი პატივისცემას და მოწიწებით დამოკიდებულებას იწვევდა. რუსუდან ხარაძის პიროვნებაში ჰარმონიულად იყო შეზავებული შინაგანი და გარეგნული სიმშვენიერე“ (4: 98).

ქ-ნი რუსუდანი ჩემი სამეცნიერო ხელძღვანელი იყო. უშუალოდ მისი ინიციატივით შემუშავდა ჩემი საკვალიფიკაციო თემა „ნათესაობის სისტემა“. მინდა გავიხსენო ახლადშექმნილი კავკასიის ეთნოგრაფიის განყოფილების პირველი ექსპედიცია ინგუშეთში 1962 წელს. როცა ჯარიახის ხეობის ყველაზე მაღალ ადგილს მიეუახლოვდით, ჩვენს წინ აღიმართა ს. ერზის ცხრა ღამაზი, ტანწერწეტა კოშკური სამყარო ბუმბერაზი დიდებულებით. მაგონდება ქ-ნ რუსუდანის სიკეთითა და დიდი სიხარულით გაბრწყინებული თვალები და სიამაყე სახეზე იმ ბედნიერი წუთების განცდისთვის, რაც მან მოგვანიჭა ექსპედიციის წევრებს. ამ ნათელი შარავანდედითა და გაცისკროვნებული სახით დარჩა ქ-ნი რუსუდანი ჩემს მეხსიერებაში.

ქ-ნი რუსუდანისა და პირველი თაობის ეთნოგრაფების თავდადება და თავდავიწყებული სიყვარული ეთნოგრაფიის დარგისადმი მუდამ სამაგალითოდ დაჩება მომავალ თაობას.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ითონიშვილი ვალ., რუსუდან ხარაძის სამეცნიერო მოღვაწეობა, „მაცნე“, №3, 1966.
2. ითონიშვილი ვალ., რუსუდან ხარაძე – ოჯახის ისტორიისა და საოჯახო ყოფის მკვლევარი, კრ.: „რუსუდან ხარაძე“, თბ., 1985.
3. კავკასიის ეთნოგრაფიული კრებული (კეკ), I, თბ., 1964.
4. რუსუდან ხარაძე (კრებული), თბ., 1985.

5. რობაქიძე აღ., რუსუდან ხარაძე – ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ძირითადი ეტაპები, კრ.: რუსუდან ხარაძე, თბ., 1985.
6. ხარაძე რ., ნათესაობის სისტემის საკითხისათვის ხევსურეთში, ენიმკის „მოამბე“, V-VI, თბ., 1940.
7. ხარაძე რ., კოლატერალური ნათესაობა დიდოელებში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის „მოამბე“, VII, 8, 1946.
8. ხარაძე რ., ხევსურული რჯული, ანალები, I, თბ., 1947.
9. ხარაძე რ., ხევსურული „ძირი“ და „გვარი“, მიმომხილველი, I, 1949.
10. Харадзе Р. Л., Грузинская семейная община. Тб., т. I, 1960; т. II, 1961.
11. ხარაძე რ., სოფლის თემი ბაღყარეთში, მსე, XI, თბ., 1960(2).
12. ხარაძე რ., რობაქიძე აღ., სვანეთის სოფელი ძველად, თბ., 1964.
13. ხარაძე რ., რობაქიძე აღ., მთიულეთის სოფელი ძველად, თბ., 1965.
14. Харадзе Р. Л. Жилища и поселения горных ингушей (совм. с Робакидзе А. И.) КЭС, т. II, Тб., 1968.

გიორგი სიხარულიძე

შემოქმედებითი სიმწიფის ხანაში, მოულოდნელად წავიდა ჩვენგან ღირსეული მოქალაქე, მამულიშვილი, მეცნიერი და ჩინებული ქართველი კაცი გიორგი სიხარულიძე. მან ბევრი გააკეთა და კიდევ ბევრი დარჩა გასაკეთებელი, დატოვა საყვრელი ოჯახი, მეგობრები, ახლობლები, სამშობლო, რომელიც გულით უყვარდა და მოუთმენლად ელოდა მის ბედნიერ, ნათელ ხვალინდელ დღეს.

გიორგი იურის ძე სიხარულიძე დაიბადა 1954 წელს, ბათუმში. უმაღლესი განათლების მიღების შემდეგ ის მსახურობდა სამხედრო შენაერთებში, მაგრამ გულით ეწადა სამეცნიერო მოღვაწეობის გაგრძელება. მალე მან სწავლა გააგრძელა შ. რუსთაველის სახ. ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის ასპირანტურაში. მისი ხელმძღვანელი იყო ცნობილი ქართველი მეცნიერი, ქართული ფოლკლორის დიდი მოჭირნახულე პროფ. მ. ჩიქოვანი. მისი საკანდიდატო დისერტაცია სწორედ ქართულ ხალხურ ფოლკლორს მიეძღვნა და 1986 წელს ის წარმატებით დაიცვა.

სხვადასხვა დროს გ. სიხარულიძე ნაყოფიერად მოღვაწეობდა გ. ლეონიძის სახ. ქართული ლიტერატურის მუზეუმში, საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში, შოთა რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტში, ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტში. ყველგან, სადაც კი გ. სიხარულიძე მუშაობდა, მას გამოარჩევდა საქმისადმი უდიდესი პასუხისმგებლობა, დაკისრებული მოვალეობისადმი გულისხმიერი დამოკიდებულება, მაღალი პროდუქტიულობა. სწორედ

ამით იხვეჭდა პატივისცემას, სიყვარულს კოლეგებში, სამეცნიერო ორგანიზაციების ხელმძღვანელებში.

გ. სიხარულიძე რამდენიმე დამოუკიდებელი, არასამთავრობო, სამეცნიერო ორგანიზაციის დამაარსებელი და ხელმძღვანელი იყო. მან ადვილად აუღო ალლო მეცნიერებაში პროგრესული ორგანიზაციული ფორმების დანერგვის უდიდეს მნიშვნელობას.

მეცნიერულ მოღვაწეობასთან ერთად ის აქტიურ პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ საქმიანობასაც ეწეოდა. ის საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის აქტიური წევრი იყო. 1990-1997 წლებში მან დააარსა და ხელმძღვანელობდა საქართველოს სახალხო პარტიას, იყო საქართველოს ეროვნული კონგრესის და პარტიათა საკოორდინაციო საბჭოს დამფუძნებელი წევრი. დიდია მისი წვლილი ინტერპარტიული ორგანიზაციების: ღეთისშვილთა სახალხო მოძრაობის, ქრისტიან-დემოკრატიული გაერთიანების და სხვა საზოგადოებრივი ორგანიზაციების ჩამოყალიბებისა და ფუნქციონირების საქმეში.

გ. სიხარულიძეს ეკუთვნის არა ერთი საინტერესო და მნიშვნელოვანი გამოკვლევა: „ქართული პოლიტიკური აზროვნება“ (2 წიგნად), „ხელისუფლება და ოპოზიცია“, „ფედერალიზმი – მითი და რეალობა“, „შუშანიკის წამების“ პოლიტიკური ასპექტები“, „გიორგი მერჩულეს პოლიტიკური შეხედულებანი“ და მრავალი სხვა.

გიორგი სიხარულიძე პოეტური ნაწარმოების ავტორიც არის. მკითხველის ყურადღება მიიქცია მისი ლექსების კრებულმა „ხმელი ფოთოლი“ და სხვ.

თავის ცოდნასა და გამოცდილებას გ. სიხარულიძე დიდი სიყვარულით უზიარებდა ახალგაზრდა თაობას, თბილისის სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებელში ეწეოდა ნაყოფიერ პედაგოგიურ-აღმზრდელობით მუშაობას, კითხულობდა ლექციებს, ზრდიდა ახალგაზრდებს სამშობლოს გმირული ისტორიის მაგალითებზე.

მოულოდნელად, უკურნებელმა სენმა შეწყვიტა ახალგაზრდა მეცნიერი-შემოქმედის ცხოვრება, მას უამრავი გეგმა და საინტერესო პროექტი დარჩა დასამთავრებელი.

მოგონება ჩინებულ ქართველ კაცზე კიდევ დიდხანს დარჩება მეგობრების, ნათესავების, კოლეგების სსოვნაში.

**ისტორიის, ეთნოლოგიის, რელიგიის შესწავლისა და
პროპაგანდის სამეცნიერო ცენტრი**

ბ უ ლ ი თ ა დ ი მ ი ლ ო ც ვ ე ბ ი

ღრმად პატივცემული ქალბატონო მერი!..... 5

მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა ღ ა კ ო ლ ი ტ ი კ ა

მიხეილ სამსონაძე

ანტიქართული ისტერიის გაღვივების პოლიტიკური
მოდელი – რუსული ბომბდამშენების სასტიკი
სილუეტი საქართველოს ცაზე..... 8

ალექსანდრე ბენდიანიშვილი

ანდრეი ეპიფანცევის „კონცეფცია” საქართველოს
სახელმწიფოსა და ქართველი ერის შესახებ..... 35

ღ ა მ ფ უ ძ ნ ე ბ ე ლ ი კ რ ე ბ ი ს
9 0 წ ე ლ ი

ალექსანდრე ბენდიანიშვილი

საქართველოს დამფუძნებელი კრების
ისტორიული მნიშვნელობა..... 48

AL. BENDIANISHVILI

Historical Importance of Georgia's Founding
Committee..... 65

ოთარ ჯანელიძე

დამფუძნებელი კრება და საქართველოს
პოლიტიკური სპექტრი..... 67

O. JANELIDZE

Constituent Assembly and Georgian
Political Spectrum..... 89

მაღხაზ მაცაბერიძე დამფუძნებელი კრება და საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის შემუშავება.....	91
--	----

M. MATSABERIDZE

Founding Council and the Drafting Process of the 1921 Constitution of Georgia.....	106
---	-----

ალექსანდრე დაუშვილი საქართველოს დამფუძნებელი კრების მაკონტროლებული ფუნქციის ზოგიერთი ასპექტის შესახებ.....	109
---	-----

AL. DAUSHVILI

On Some Aspects of Controlling Function of Georgian Constituent Assembly.....	119
--	-----

მ ს ო ფ ლ ი ო ი ს ტ ო რ ი ა

ვაჟა ჩოჩია 1940 წლის სამთა პაქტი და სტალინის პოლიტიკა.....	120
---	-----

V. CHOCHIA

1940 three pact and Stalin' s politics.....	136
---	-----

ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო ს ი ს ტ ო რ ი ა

დავით მუსხელიშვილი საქართველო ევროპისა და აზიის გზაჯვარედინზე.....	139
---	-----

D. MUSKHELISHVILI

Georgia on Cross-Road of Europe and Asia.....	150
---	-----

ზაზა ალექსიძე მცხეთის ჯვარი – მცველი ყოვლისა ქართლისა.....	151
--	-----

Z. ALEKSIDZE

**The Cross (Jvari) Monastery of Mtskheta –
Protector of Whole Kartli.....**

164

ბურამ მაისურაძე

სომხური ეკლესიები საქართველოში.....

165

G. MAISURADZE

Armenian Churches in Georgia.....

187

ალექსანდრე დაუშვილი

საქართველოს წითელი არმიის საჯარისო

ნაწილების ფორმირების ზოგიერთი

უცნობი საკითხი.....

191

AL. DAUSHVILI

Some Unknown Issues about Formation of Military

Units of Georgian Red Army.....

218

ირაკლი ბელენავა

ქართველი და აფხაზი ინტელიგენციის ერთობლივი

ღვაწლმოსილება რეგიონის სოციალურ-

ეკონომიკური და კულტურული აღორძინებისათვის

(1900-1917 წწ.)

234

I. GELENAVA

Collaboration of Georgian and Abkhazian Intelligence

for Economic and Cultural Regeneration of Region

(boundary of the 19th -20th centuries).....

248

კობა წენგუაშვილი

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის

საგარეო პოლიტიკური ორიენტაცია და რუსეთის

ბოლშევიკური პრესა.....

252

K. TSENGUASHVILI

Foreign Political Orientation of Democratic Republic

of Georgia and Russian Bolshevik Press.....

271

ეპა კაჭარავა
ამბა ალავერდელი მიტროფანე..... 274

E. KACHARAVA
Superior and Archbishop Mitrofan of Alaverdi.....293

ე თ ნ ო ლ ო ბ ი ა

ნელი ბრეგაძე
ლომი და ხარი..... 296

N. BREGADZE
Lion and Ox..... 301

ნონო მაისურაძე
მუსიკალური დიალექტის განმარტებისათვის..... 304

N. MAISURADZE
For Explanation of Musical Dialect..... 314

ნონო ჩირგაძე
ხალხური მეურნალები სამცხე-ჯავახეთში..... 317

N. CHIRGADZE
Folk Healers in Samtskhe-Javakheti..... 325

ა ნ თ რ ო კ ო ლ ო ბ ი ა

ლია ბითაძე, შორენა ლალიაშვილი,
თეა ჯაშაშვილი
დასავლეთ კავკასიის მოსახლეობის
ანთროპო-გენეტიკური კავშირები.
ნაწილი I. სომატოლოგია..... 327

L. BITADZE, SH.LALIASHVILI,

T.DJASHASHVILI

Anthropogenetic connections of West Caucasian

populations. Report 1. Somatology..... 340

თ ვ ა ლ ს ა ზ რ ი ს ი

ლია მელიქიშვილი

ორმხრივი უარყოფითი სტერეოტიპი –

ქსენოფობიის საფუძველი ანუ სახელმწიფოებრივი

ეთიკის კრიზისი..... 342

L. MELIKISHVILI

Bilateral Negative Stereotype – Reason of Xenophobia,

i.e. Crisis of State Ethics..... 359

ლ ი ტ ე რ ა ტ უ რ ა თ მ ც ო დ ნ ე ო ბ ა

ნესტან სულავა

„მზეს რა ამოიყვანდა?“ 361

N. SULAVA

“What Make the Sun Rise”..... 374

კ რ ი ტ ი კ ა ღ ა ბ ი ბ ლ ი ო გ რ ა ფ ი ა

ნანა ხაზარაძე

მერი ინაძე – ძველი კოლხეთის ისტორიისა

და კულტურის თვალსაჩინო მკვლევარი..... 374

ირაკლი სურგულაძე

ნინო (ნანული) მაისურაძე – ქართული ხალხური

მუსიკის გენეზისის, ჩამოყალიბებისა და

განვითარების პრობლემები..... 387

MEMORIA

რუსუდან ხარაბე..... 390

ბიორბი სიხარულიძე..... 407

62/7